

KOVARA LÊGERÎN Û LÊKOLÎNÊ

B Î R

ARAŞTIRMA-İNCELEME DERGİSİ

Institut kurde de Paris

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

BÎR

ARAŞTIRMA - ÎNCELEME DERGİSİ

Institut kurde de

B Î R

KOVARA BÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

BÎR

ARAŞTIRMA - İNCELEME DERGİSİ

Ji Sê Mehan Carekê Tête

Weşandin

Ûç Ayda Bir Yayımlanır

16ê Tebaxa 2007

Bûha: 10 YTL

BÎR Reklamcılık -Yayıncılık

Sahibi ve Sorumlu Yazışleri

Müdürü:

Mehmet KONUK

Redakte:

Roşan LEZGÎN

Seîd VEROJ

Remezan PERTEW

Tîprêzî-Mîzanpaj: BÎR

e-mail: kovarabir@yahoo.com

kovarabir@hotmail.com

Şertên abonetiye

Bo nêva welat salek 30 YTL

Bo derveyê welat salek 80 \$

Çapxane/Matbaa:

Barış Matbaa Mücellit

Davutpaşa cad. Güven Sanayi Sitesi

C. Blok No: 274, 275, 276

İST/Topkapı

Tel:(0212) 6748528-29

Ciyê Rêvebirinê/Yönetim Yeri:

İnönü caddesi Magül İş Merkezi

No: 49

Dağkapı /DİYARBAKIR

Tel: (0412) 2287828

Berpirsariya her nivîsê yê nivîskar bi xwe ye.

Mesuliyetiya her nûsteyî ê nûstoxî bi xo ya

NAVEROK - İÇİNDEKİLER

Remezan Alan

Mexdûrê Serdemekê 7

Tahsin SEVER

Serokê Komîteya Îstîklala Kurdistanê (Azadî) Mîralay **Xalid Begê Cibrî** ..14

M. Şefîq ONCU

Kurdperwerekî Sînornenas: **Necmettîn Buyukkaya** (1943-1984).... 30

Îbrahîm GUÇLU

Ji Bo Mela Ebdulkerîm Kurdistan di Ser Her Tîştî re Bû 46

Tosinê Reşîd

Qanatê Kurdo (KÛRDOYÊV) 66

Nezîrê CİBO

İhsan NURÎ PAŞA (1893-1976) 75

Yaşar KARADOĞAN

Her Zaman Cesur, Her Zaman Şair, Her Zaman Kavgacı Bir Dava
Adamı Ya Da Tarih Şifrecisi Olarak **Orhan Kotan** 89

V. BİRSİNÎ

Kürt Kelimesinin En Çok Yakıştığı İnsan: **Hemzeyê Muksî** 111

İbrahim Küreken

Ferit UZUN 131

Tosinê Reşîd

Hecîyê Cindî 146

Dr. Selah Mihemed Selîm Hirorî

Ebdurrezaq Bedirxan (1864-1918): Jîyan û Têkilîyên Sîyasî 153

Îbrahîm GUCLU

Edîp Karahan: Rewşenbîrekî Têkoşer, "Mirovekî Bi Tenê" û
Dozkarê Kurdistanê 172

Abdurrahman Demir

Hapishanedeki Edîp KARAHAN 187

Seîd VEROJ

Kesayetîyeke Îdealîst û Rêxistinkar, Şoreşgerekî Çalak:

Dr. Fuad (1887-1925) 191

Şakir EPOZDEMİR

Hecî Musa Begê Xwêytî û Seîdê Nuh Begî 197

Ebubekir Çelebi

Qedrî CEMÎL PAŞA 204

Mele XALÎD

Fehmî Firat Kî ye? 211

Arjen ARÎ

Yê Ku Peyv Ji Ezman Daxist Erdê: CEGERXWÎN 218

Fehîm Işık

Hostayê Peyvan: Şêx Eskeriyê Axtepî 223

Ahmed ARAS

Kilama Kurdî û Dengbêjiya Serhedê 228

Roşan Lezgîn

Îxtîraseke Bêfesal 245

Ehmed Qerenî

ŞEBEK: Lêkolîneweyekî Mêjûyî - Komelayetî - Zimanewaniye 253

Sait Pektaş

Kürd Aydınlanması ve DDKO Gerçeği 264

Nezir ŞEMMIKANLI

DDKO Süreci Ve Düzce Olayı Üzerine,

Ali Beyköylü'nün Belirlemelerine Cevap 287

Pirtûkxaneyê Ehmedê XANÎ 215

Pêşgotin

Xwendevanên hêja, careke dî kovara **BÎR** bi naverokeke dewlemend û mijareke nû digîje ber destê we. Dosyaya "*Danasîna 100 Navdarên Kurd*" bi vê hejmarê dest pê kir û dê bi hejmarên din berdewam bike. Wek mînakên di vê hejmarê de, hûn jî dikarin bi nivîsandina *navdarên bênav* hejmara wan zêdetir bikin. Bîranîn û nivîsandina van kesên kedkar û fîdakar, yek ji wezîfayên me yên dîrokî-neteweyî ye û her wiha, rêzgirtina me ya ji bo cenabê wan e. Bibîranîn û nivîsandina jînenîgarîya van kesên kedkar û fîdakar ên dîroka me, peywira me ya dîrokî û neteweyî ye. Lewre ew her yek li gorî xwe, di warê xwe de beşdarê pêvajoya afirandina komelgeh û dîrokeke hevçerx bûne û di vê rê de findekî ronîdar bûn di şevistanên tarî de. Xwezî bi wan kesan ku jiyana xwe di nav tarîtiyê de nebihurandin û xwezî bi wan kesan ku niha jiyana xwe bo neteweya xwe dikin findekê û ronîyê li hawirdora xwe belav dikin.

Dîroka mirovahîyê gelek rengîn e. Di serê mirovahîyê re gelek tişt derbas bûne. Ew tiştên ku di serê mirovahîyê re derbas bûne, ne mumkin e ku ji aliyê tu dîroknaşî ve bi tevayî bête îzehkirin. Yanî mirov dikare gelek vekirî bibêje ku jiyana mirovahîyê tu demê di pirtûkan de bi tevayî cih negirtiye. Di dema globalîzm û civata zanyarî û dema teknolojiyê de jî her çiqas jiyana mirovan, jiyana neteweyan, jiyana dewletan, jiyana rêxistinan, jiyana jin û mêran, jiyana ciwanan gelek bi firehî di mêjiyê teknolojiyê de cih bigre jî, derfet tune ku hemû jiyana li ser kaxîzê cih bigre.

Ev rastiya hanê hem jî bona kesan û hem jî bo nasandina mirovekî her wisan e. Fîlozof dibêjin, mirov û kes hê jî hemû aliyan ve nehatine keşîfkirin. Ji bona vê, mirov û kes, bi gelek aliyên xwe ve û bi gelek taybetmendiyên xwe ve hê nayêne naskirin. Lêbelê ji bona ku mirov bête keşîfkirin û bête naskirin hewildaneke xurt û meroqeke gelek balkêş heye. Ji bona vê jî mirov û kes bi gelek taybetmendiyên xwe ve tîn kategorîzekirin. Wek mînak: Mirovên dîrokî, mirovên navdar, mirovên zana, mirovên bawermend, mirovên xwenda, mirovên hunermend, mirovên xwedî doz û hwd...

Di nava van kesayetîyan de kategoriyeke heye ku ne ji bona xwe û ji bona malbat û zarokên xwe, lê ji bona welatê xwe, ji bona neteweya xwe xizmetên giranbiha kirine. Ew, berjewendiya netewe û civata xwe, di ser her berjewendiyekê re girtine. Ji bona ku neteweya wan azad bibe, welatê wan rizgar bibe, wan her tiştî dane ber çav û fedekarîyên bêemsal kirine. Lewra ew kes baş dizanin ku dema neteweya wan azad bibe û welatê wan rizgar bibe, qedr û qîmeta mirov, netewe û welatê wan bilind dibe û her wiha berjewendiya malbata wan, zarokên wan, bajar û gundên wan, şexsê wan jî tîte parastin, ew jî bi qedr û qîmet dibin.

Ji bona vê, heger ew kes nebin, ji wan kesan rêxistin û dezgeyên neteweyî

ava nebin, ew netewe û ew welat nakeve rêza neteweyên dinya û dîrokê; cihê xwe yên bi qedr û qîmet di jiyana mirovahîyê de nagrin.

Her miletek û civatek bi xebat û fidakariya dozkarên ve azad û rizgar bûye. Li gorî bîrûraya hinekan “dîrok, tevger û têkoşîna gelan e”. Li gorî bîrûraya hinekên din jî, “dîrok, têkoşîna mirovên dozkar û zanyaran e”. Destkevtiyên demokratîk û civakî-neteweyî jî, di encama têkoşîn û pêşengiya lehengên fikrî û mirovên dozkar de ava bûye. Heger ew kesên dozkar nebûna û xebata wan ya bê hempa nebûna, mirovahî, bi gelek aliyan ve bi pêş nediket û her dem mirovahî mehkûmî xeraban, mehkûmî rêjîmên xwînxwar û barbar dibû. Dinya û mirovahî, diket bin desthilatiya mirov, sistem û rêjîmên dîktatorî ve.

Neteweya kurd jî xwediyê dozkarên xwe yên gelek hêja û bi navûdeng e. Di dîroka tevgera miletê kurd a nêzik de, dîroka me ya destpêka sedsala bîstan de ew pêşeng û serokên Têvgera Serîhildana Kurdistanê Bakûr, bê gengeşî dozkarên miletê kurd bûn: Wan kesan canê xwe fedayî miletê xwe kir, hatin îdamkirin û hatin qetilkirin. Gelo heger Mela Mistefa Barzanî, Seyîd Ebdulkadir, Şêx Ubeydula, Qadî Mihemed, Şêx Seîd, Seyîd Riza, Xalid Begê Cîbrî, Yusif Ziya yê Bedlîsî, Qedrî û Ekrem Cemîl Paşa, Bavê Tujo, Dr. Fuad, Hemzeyê Muksî, Erebe Şemo, Evdîrezaq Bedîrxan û bi hezaran kesên wek wan, wek dozkarê neteweya kurd xebat nekirana û canê xwe fedayî Kurdistanê nekirana, neteweya Kurd li hemberî êrişên mêtinkaran dê çawan li ser piya bisekiniya û Kurdistan dê çawan li ser rûyê dinyayê bimana? Di sedsala 21. de neteweya kurd, dê çawan di jiyana Rojhilata-Navîn de cîyekî girîng bigirta û kolonyalîstan bitirsandana?

Ji bo nîfşên nû yên gelê kurd û raya giştî ya dinyayê re herçî xebata danasîna rewşenbîr, pêşeng, dozkar û navdarên kurdan in, ev jî sê aliyan ve girîng e: Yekem, em hem li hember nîfşên keddar û berhemdarên beriya xwe û hem jî li hember nîfşên li pey xwe mesûl in. Lewra hebûn û rewşa me ya heyî, li ser ceribandîna, berhem, fedekarî û xebata yên beriya me de hatiye avakirin. Ji ber vê yekê, divê em jî ceribandîna û zanayî û keda yên beriya xwe bi yê xwe re bikin yek û bigehînin nîfşên li pey xwe. Yê duyem, danasîna jiyan, berhem, şexsiyet, fikir û raman û fealiyeta van navdaran dê ji nîfşên nû re bibe modêlekî xwenasîn û rênişandana ji bo pêşerojê. Û ev jî dê bi wan re bixwebawerbûna netewî-civakî peyda bike. Sêyem, li rûyê dinyayê de hîç miletek bê manewiyat nîne, naskirina ev kesayetiyên di heman demê de qewîkirin û zêdekirina manewiyata miletekî ye. Her wiha em baş dizanin ku gelek millet bo vî yekê jî xwe re şexsiyetên xeyalî jî çêkîrine. Lewre nasîn û danasîna şexsiyetên wisa arşîv û referanseke bingeîn e ji bo hafîzaya kollektîv ya neteweyan.

Bi hêviya hevdiîtina hejmareke nû ya **BÎRÊ**, di nav xêr û xweşiyê de bimînin.

Mexdûrê Serdemekê

Remezan Alan

Li ser jiyana û şexsiyeta Erebe Şemo heger senaryoyek were nivîsandin, baştir e filma wî ji çar beşan pêk bê. Lê mirov dikare li gor naveroka berhemên wî, weke îroniyekê, beşa dawî jî wek berdewamiya ya diduyan bibîne û filmê bi sê beşan sînor bike. (Ez ê sedemê vê agahiya reng giriftar pişt re bibêjim; em niha hîmê beşa yekê daynin.)

1897-1924

Lehengê filmê, li gundekî Qersê - Azad/Sûsîz- di maleke feqîr û rêncber de çavên xwe vedike. Di mala (ya rast "merek") hişk û biring de pênc kes in: Bav, dê, du xwişk û du birayên ji jina bavê wan a ku serî daniye. Bav, havînan şivan an gavan e; zivistanan jî xulamê xwediyê mereka ku tê de ne. Dê, di malên halxweş de nanopêj e,

Erebê Şemo(wêne kovara W)

hirîşo ye. Zaro jî, ku bihar û havîn be, li çolê dûajoyê bavê xwe ne, pincarçîn

in; ku zivistan be, ji bo xwegermekir-
inê di tewle û axuran de li ber afirê
hesp û gamêş û dewaran in...

(Hin kîteyên din ên vê kesîbiyê,
hûn dikarin ji romana *Şivanê Kurd*
bixwînin.)

Dema ku Erebi dikeve temenê
yazdehan, li gundekî -Melegan-
xulamê malbateke rûs e. Piştî şeş salên
dî (1914), li heman gundî, (dema bavê
wî îcar gavanê vî gundî ye û ew ji
dergevanê dibistana wê ye), xwendin û
nivîsan -din dibe qismetê wî. Bi xêr û
zordayîna mamosteya dilrehm û qîza
wî Marûsyaya delal, (belkî di nav hes-
tên xwişk û biratiyê de, belkî di nav
yên florteke bêguneh de) Erebi êdî
şagirtêkî jîr e. Lê rewşa dinyaya ku
berê xwe dayê herbeke giran jî ne baş
e; lewma Erebi vê carê li gundekî din -
Axdas- xulam e. Feqîrî, malbatê tarû-
mar dike: Birayê mezin Bro dev ji malê
berdide, diçe gundekî din dibe şivan da
ku bi zikekî têr bijî û birayê din Derwêş
jî di nav pencên nexweşiyekê de dihele
diçe.

Gava Şerê Cîhanê yê Yekemîn dest
pê dike, bi xêra zimanê rûsî, Erebi di
artêşê de berdevkeki bi meaş e; lê di van
rojên oxilmê giran de dema ku du-sê
caran xelkê herêmê xelet rê nîşan didin,
qumandar bi şika sixûriyê lê têne xeze-
bê û meaşê wî jî nadinê.

Wisan bêtalîh e, evîn, ev hesta herî
insanî jî, di postê hûtekî rastî wî dibe:
Dema riya wî li gundê meta wî -
Qiznefer- dikeve, li wir dilê wî dikeve
metê, Karê*. Bavê qîzê Şêx Sefo, bi 150
manat (banqînot), bi hepsêk û tivingek

* Di romana *Şivanê Kurd* de ev kes Gulê ye û Şêx
Sefo jî Seîdo ye.

qîzê dide Erebi, lê pişt re poşman dibe;
bi Erebi re dikeve xirecîreke mezin, ta
ku tivinga Erebi bêhemd di dest de dite-
qe û Şêx Sefo dimre. Karê jî diçe, qelen
jî...

Dîsa heman rê devê xwe jê re
vedikin: Erebi, cardin di artêşan de geh
berdevk e, li cem malbatên halxweş
geh xulam e. Û li vê erdnîgara ku her
roj sînor û xwediyên wê diguherin, ji
bal efendiyekî bar dike cem yekî din.
Serboriya wî û hînbûna zimanên
efendiyan** dibe yek.

Serdem jî serdema feodalîzmeke
pûç e. Ji xeynî şerê giran û mihacirîya
devtûj, mêtinkariya kevneperest jî li ser
hukm e. Piştî karker, gundî û
belengazên wekî Erebi Şemo, di bin
barê xerc û bacan de (pêşkêş, teşîr,
bêgar, maledû, baca dextlê, baca
koçeriyê, xerca begitiyê...) xûz e.
Lewma di çekirina riya-hesinî ya
Erziromê de dema rastî bolşevîkan tê û
bi riya pirtûkan fikrên wan dinase, tê
de qalibekî hazir ji nefreta xwe ya li
hember kûlakan (beg/axa) dibîne. Erebi
êdî wekî pêşengekî di nav karker û
gundiyan de dixebite, ta ku di mîtinga
li Sariqamişê ya li dijî Çar de tê girtin.
Dema piştî çendekî tê berdan, tevlî
"artêşa sor" dibe. Li eniya şer, di nav
hurmequrma germ de dimîne. Di vê
man û nemanê de, li şerê bi qazaxan re
sê caran birîndar dibe, li nexweş-
xaneyê radikeve, li wir tê girtin û rastî

** Feraseta wî ya zimanzanîne, şayanî teqdîrê ye;
wî heft ziman dizanibû: Rûsî, ermenkî, gürçîkî,
azerî, tirkî, yewnanî (hurunî) û elmanî. Ez wisa
bawer im, ji bilî elmanî, van zimanan tev wekî hew-
cebûna karê xwe ji mecbûriyetê hîn bûbû. Lewma
ew ziman têkiliyeke nejidil jî temsîl dikin.

êşkenceyan tê... Di vê navberê de bavê wî ji aliyê leşkerên osmanî ve bi lêdanê hatiye kuştin û diya wî ya ku revîyaye çûye Elegezê cem xwişka xwe, di xelayê de serî danîye.

Qareyên dijwar ên vê beşê, bi serkeftina bolşevîkan re dawî dibe. Vê demê Erebb, 27 salî ye.

1924-1937

Rengê vê beşê ronak e, şer û pevçûn cihê xwe dane aramiyê. Tê de pêûs, rojname, institû, devlikenî, xebat û elbet rengên sîstema nû hene. Erebbê Şemo, her wekî li pey heyfa salan ketibe, pêşî Institûya Lazarevskî ya li Yêrîvanê dixwîne, li ser rojhilatnasiyê dibe pispore; pişt re Akademiya Zanistî ya li Lenîngradê doktoraya xwe temam dike. Di wan salan de bi Hovsêp Orbelî û Qanatê Kurdo re li ser kurdzaniyê dixebite; di sala 1929an de bi Îshak Maragulov re elîfbayek ji bo kurdî¹ amade dike. Di sala 1930an de xebateke sereke dike ji bo rojname-

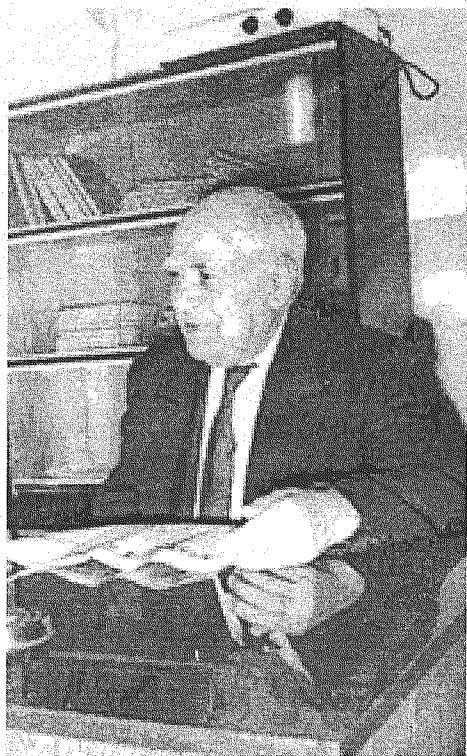
¹ Di amadekirina vê kurtejiyanê de min gelek fayde ji kovara "W'yê (Kovara Wêjeyî Çandî Hunerî, Hejmar 15, Tîrmeh-Gelawêj 2007) dît ku derbarê Erebbê Şemo de dosyayeke hejra amade kirine. Lê di vê dosyayê de jî dîsa halê me yê tevlihev xwe dabû dest. Wek nimûne; derbarê E.Şemo de Têmurê Xelil û Zeynel Abidin Zinar digotin 17 sal li hepisxaneyên Sibîryayê maye, Eskerê Boyik digot 19 sal; li gorî Ayhan Meretowar, Eskerê Boyik û Xelilê Çaçan, Şemo bi I. Morogûlov re di 1929an de cara pêşin ji bo kurdî alfabekeke latînî amade kiriye, lê li gorî hevpeyvîna Bavê Nazê (ji devê E.Şemo) wî û Morogûlov di wê salê de ji bo kurdî elîfbayekê kirilî çêkirine. Navê berhemeke wî Xelilê Çaçan *Tarîxa Şoreşa Oktobê* dida lê Eskerê Boyik û Abdurrahman Baqîr û wek *Terîqa Rêvolûsiya Oktobê* didan (û redaksiyona kovarê forma duyem qebûl dikir lê wê jî ve carê wek *Riya Şoreşa Oktobê* pêşkêş dikir). Dîsa li gorî T. Xelil heya niha berhema wî ya bi navê Alav, ji ber desttengiyê hê çap nebûye û li gorî E. Boyik *Kurdên Elegezê* jî romanek e.

ya *Riya Teze* ya di dilê hemû kurdan de qedirbilind e. Di vê navberê de li Lenîngradê, di Institûya Dîroka Kulturê de dersên kurdî dide. Ji gelê xwe re bo ku erka şoreşê û hêviyên wê serwest bike, broşûran dinivîsîne. Şanoya *Koçekê Derewîn* a Aleksandr Araratyan werdigerîne kurdî. (Belkî jî ev berhem yekemîn wergera kurdî be!) Pêûsa wî ya adan di sala 1931an de bi rûsî *Şivanê Kurd* dinivîsîne; heman berhem di 1935an de bi kurdî tê nivîsandin ku ev dîrok, destpêka romana kurdî ye. Piştî salekê Şemo bi tevî *Li Ser Peywendiyên Feodalî di Nav Kurdan de* vê carê *Kurdên Elegezê*² dinivîsîne...

Lê ne hebûna berhemên wek *Emrê Lenin û Terîqa Rêvolûsa Oktobê*, ne jî xîretkêşî û şoreşgeriya wî ya dilsoz fayde dike. Erebbê Şemo, di sala 1937an de bi emrê Stalîn, sirgûnî Sibîryayê dibe.

² Mîrov dikare ve berhema piçûk wek çîrokekê bihesibîne. Lê nîzanim çima di çapa 1994an a Weşanên Deng de wek beşeke *Şivanê Kurd* bi navê *Kurdên Alagöz* hatiye çapkirin ku min jî çend sal berê (kovara *Pelînê*, jimar 2, sal 1999) li ber vê çapê nivîseke rexneyî amade kiribû (*Bextewariya Îdeolojîk*) û tê de gotibû ku "Nîzanim çima ev vegotina zimansivîk û herikbar, bi beşa 'Kurdên Alagöz' re dev ji serpehatiya leheng û kîpa vegotina xwe berdide, diqulibe ser tenîsteke din û bi vî awayî hem vegotin û hem cûre (genre) derbeke xedar dixwe." Belê min li jê jî got, mixabin em hê ne xwediyê karekî bi rêkûpêk in; ji wî di qedera me de 'teshîh' rengê berbiçav e. Lê ji wî trajiktir ev e ku piştî 8 salan bi awayekî tesadufî dîsa li xwe ez hay dibim. Halbikî ji bo vê nivîsê, (*Bextewariya Îdeolojîk*) awira min çend car hatibû teqîrîkirin. Ez careke din bi dîlşikestî dibînim ku kes bi baldarî kesî naxwîne; heger bixwendana ku ev çapa bêtalîh wê demê li bal gelek kesî hebû, dê hem neheqîya min rast bikirina û hem jî layiqîya weşanxanê bidanayê.

Erebê Şemo

1937-1956

Temenê vê beşê ji 19 salên gilover pêk tê. Rengê wê spiyê sar e, qefa û sirra ku hestiyar dijenîne ye. Her kes behsa wê dike, lê tu kes teferûatên wê baş nizane. Xumam in xetên van salan. Heger teza qîza E.Şemo Zînê³ di destê me de bûya (ku mijara wê li ser jiyana E.Şemo ye) an bîranînên E.Şemo yên wan salan ji arşîvên Partiya Komunîst a Ermenîstanê bihatana derxistin,⁴ me yê xumamiyê ji ser rakira û me yê

³ Binêrin kovara W, nivîsa Têmûrê Xelîl, r.29.

⁴ Binêrin heman kovar, hevpeyvîna Bavê Nazê (Hevpeyvîna Bi Erebê Şemo Re Ya Berî 25 Salan), r.31.

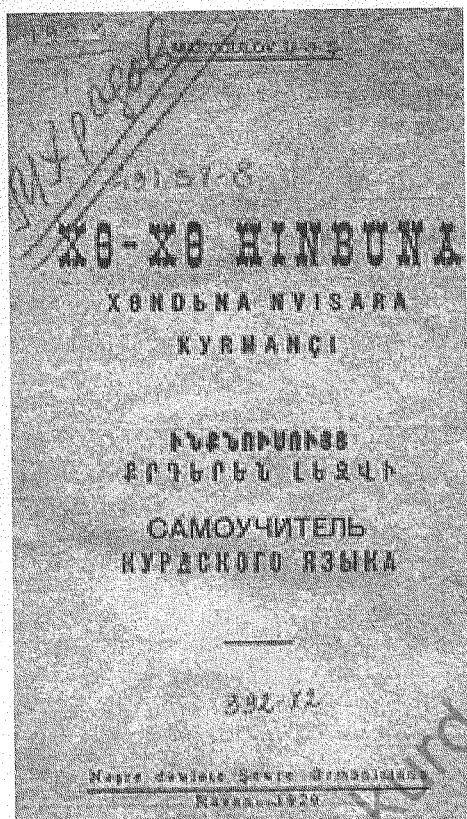
nehiştta ku dawiya vê beşê bi tariyeke kûr biqede. Bêguman dê tu dokûmentên cewî, êşa şexsî şîrove nekin, lê ji bo têgihîştina van salan belkî ji li temaşekirina filma Chris Marker, *Lettre de Sibérie (Ji Sibîryayê Name)* û filma Bartabas, Chamane (Şaman), ango xwendina pir- tûka Aleksandr Soljenitsin, *Rojeke Îvan Denîsoviç*, faydeyek dê bide mirov.

1956-1978

Ji 22 salan pêk bê ji, ev ne beşeke taybetî ye. Mirov dikare vê beşê, wekî berdewamiya beşa duyemîn ji bihesibîne. Ji ber ku wek piştî navbirekê li ser xeta berê dişulike.

Hinek ji bi xêra wan salên rênçberî û karkeriyê, bedena E.Şemo ya hevalê zehmetiyan, ji sirgûna sar û azar sax vegeyriyaye. Xwediyê wê bedenê, dilşikestî ye? Dibe... Ji şoreşa ku bi eşq himbêz kiribû, ketiye şikê? Dibe... Lê bi rîya tu berhemên wî rêça dilşikes-tîbûnekê an şikbariyekê naxwiyê. Erebe Şemo, 19 sal berê ji cihê hiştî, dibezîne hespê xwe: Di 1958an de romana Berbang, piştî salekê ji Jiyana Bextewar diweşîne. Hinek diweste hespê wî, lê di sala 1965an de radibe çargaviyê û *Dimdim*, piştî çar salê din jî (1969) *Hopo* dinivîsîne.

Û rejîma Sovyetê jî wek xwebex-şandinekê li ser navê xizmeta kulturî, du xelatan (ordên) pêşkêşî wî dike: Ala Sor û Dostaniya Gelan. Dema Erebe Şemo di 1978an de diçe ser dilovaniya xwe jî merasîmeke mezin a dewletî jê nahêvişîne, wî li Pantîona Goristana Yêrîvanê defin dike.

Piştî Eslê, Fesil...

Erebê Şemo, bi pênûs û tevgera xwe pêşengek bû. Wekî gelek pêşengî, rê-çêker bû. Di vê riyê de îro rengdêra "bavê romana kurdî" para wî ye. Ew dê her dem ji bo dîroka edebiyata kurdî figûrekî sereke be. Belê wî ji endîşeyên nivîskarekî afirîner bi dûr nivîsand; di nivîskariya wî de "erk" û "hewce" zêdetir derketine pêş. Lewma bi çavê projeyeke çandinî / perwerdehî li romanê nihêrî. Belkî guman dikir ku bi riya romanê mirov dikare tiştina hînî gelê xwe bike: Faydeyên kolxozan, têkoşîna li hember dijminê kedkaran,

dilpakiya xebatê hwd. pê bide fêhm kirin... Ji ber vê nêrînê belkî li ser xeteke *mêldayî* (ku navê vê xetê "realîzma sosyalîst" an "romantîzma şoreşge-rî" bû) nivîsand. Jixwe kêliya din di neynika jiyana wî de me dît ka çawa mirovekî derveyî (ekstrovert) ye, li hember zehmetiyên jiyanê çawa şer kirîye. Dibe ku ji ber van sedeman bo afirîneriyeke hunerî, motîvasyoneke hundirî bi dest nexistibe.

Digel vê, atmosfera serdemê jî wî mubtelayê vê mêldayîne kirîye. Divê em jibîr nekin di vê serdemê de polên Tolstoy, Dostoyevskî, Gogol û heta Çexov bê qîmet bûbûn û yê Gorkîyê⁵ ku îradeya wî ji aliyê Stalînîzmê ve hatibû zebt kirin, ketibû rewacê.

Lewma ez dibêjim ne di *Jiyana Bextewar* û berdeyama wê *Hopo* de bal û dêla nivîskarekî afirîner heye; heta Dimdim a ku zêya xwe ji zargotinê girtiye jî wisan e.⁶ Ev berhem di çarçova edebiyateke partînost* de hatine nivîsandin. Lehengên wan ên ku fezîleteke polîtîk temsîl dikin, mînak in ji bo gel; ji bo perwerdekirin û ehîlkirina hemwelatîyan, bi cewherên paye-

⁵ Çêbûna "realîzma sosyalîstî" de keda Gorkî jî hebû; jixwe dema di 1928an de vegeriyabû Sovyetîstanê, bi merasîmeke mezin hatibû pêşwazîkirin; di 1934an de bûbû serokê Yekîtîya Nivîskarên Sovyetê. Dibe ku E.Şemo jî heyraneke Gorkî yê wê demê be; (jixwe Eskerê Boyik qala rasthatîna wan a ku Erebe Şemo her dem bi kêfxweşî behs dikir, dike.) Lê wisa dixwiyê ne berhemên heja yên wek *Dotstvo* (Zaroktiya Mîn), *V lyudyah* (Dema Mîn Nanê Xwe Derdixist), *Moi universitet* (Universîteyên Mîn), *Na dne* (Nav Pêxwasan); yên wek *Mat* (Dayik) - ku li gorî rexnegiran berhema wî ya herî lawaz e-, *Jizn nemujnovo celoveka* (Dijminê Gel), *Vladimir Iliç Lenin* jî xwe re dikir model.

⁶ Li ser navê realîzmekê Erebe Şemo, *Dimdim* jî

bilind hatine mucehezkirin... Belkî heya sînorekî *Şivanê Kurd* ji vê tabloyê cihê ye. Ji ber ku di vê romanoka otobiyografîk de çavdêriyeke antropolojîk (debên jiyana koçe-riyê), xetên îronîk (serpêhatiya lehen- gê wê gelek caran kenekî tahl li ber mirov dixê) û vegotineke herikok (ku ji bo berhemên otobiyografîk gelek girîng e) û ji van jî wêdetir vebêjerekî rewa heye.⁷ Lê ew jî dema ne wek vebêjerekî, wek Erebe Şemo qiset dike romanê (di "bira diwemîn" de) ji sînorên hunerî vediqete, rengê mêldayînekê digre û wekî wan ên din yekalî dibe.

Li vir tiştê balkêş ev e: *Şivanê Kurd* berî sirgûnê; *Jiyana Bextewar*, *Hopo* û *Dimdim* piştî sirgûnê hatine nivîsandin. Yanê romana pêşî ya ku ji taybetîyên mêldayînekê qismen bi dûr e, di dewra wê mêldayîne de hatiye nivîsandin; lê yên ku modelên wê mêldayîne ne, tev, piştî mirina hamiyê wê (Stalîn) û piştî têkçûna bandora wê êkolê hatine nivîsandin. Yanê piştî demodebûnekê! Ev e, ev taybetî bi min gelek manîdar e. Hûn ê bibêjin di qedera gelek pêşengî de nakokiyên bi vî awayî hene. Ser çavan! Dê ez ê ji bibêjim qedera her destpêkê, hinek jî qedera kêmasiyan e û jixwe destpêk, deste birayê kêmasiyan e... Lê heger ew

hemû devlemendiyên folklorîk û çirokî paqij kirîye; di şexsiyeta Xano de serokekî dadmend, fedakar û gelparêz, yanê tîpekî yekalî afirandiye. Ferqa Xano û Emerîk û Sehidê lehengên *J. Bextewar* û *Hopo* nîn in.

* Navê din ê realizma sosyalîstî an romantîzma şoreşgerî; ango "edebiyata partiyê."

⁷ Qey mirov dibêje ji xwe re Zaroktiya Mîn a Gorkî minak girtiye. (Di rastiya xwe de jiyan û qedera siyasî ya Erebe Şemo û ya Maksîm Gorkî gelek dişibin hev. Belkî di vî aliyê de jî E.Şemo, li ser Gorkî nêzikahiyeke dilînî kiribe.

kêmasî, ferxê awirekî îdeolojîk be, hingê kêmasî, rengêkî trajîk digre, siya wî (nawile qefaya wî) dikeve ser gelek hêjahiyên jî.

Di vê noqteyê de pirsê ku serê min mijûl dike ev e: Gelo sirgûnî çima Erebe Şemo sewkî nêrîneke muxalîf nekir an nêrîna wî ya edebî neguhert?

Di eslê xwe de bersiva vê pirsê zehmet e; ji ber ku di destê me de (ya rast di yê 'min' de) tu belge û anekdot nîn in. Lê dîsa jî mirov dikare feraseten çend tiştan bibêje.⁸

Bi min hêvîşikestina mirovên bawermend bi du awayî ye: Di ya yekemîn de devê derza vê şikestinê gelek fireh e, mirov tê de winda dibe; an li dinyayeke din digere. Pêvajoya pirsîyarîkirina wê radîkal e; finala wê derîgirtin e li ser hemû hêvî û qesrên wî yên berê...

Ya duyemîn wekî qezayekê ye ku bi du-sê şermixan mirov jê difilite. Ronahiya hêviyan tenê ji bo demekê vemirîne, dûvê xeyalan ji bo pêşerojê çêtirîn hatiye kesaxkirin. Jixwe musebîbê van dilêşiyên dewrî, sîstem nîn e, şexs in. Ji wî, ne lazim e mirov ji dîr derkeve an li qibleyekî din bigere. Heta bo ku ev xeta bête tamîrkirin, lazim e mirov "vegerê eslê" û ji duh bêtir bixebite û xwe feda bike!..

Bi min hêvîşikestina Şemo, eva duyemîn bû. Ew komunîstekî bawermend bû⁹, sedemê sirgûniya xwe ya 19 salan, wekî tetbîqeke şexsî didît. Sedemê wê (Stalîn) madem ji holê rabûbû, nexwe kêş û pîrsgirêk jî çareser bûbû.

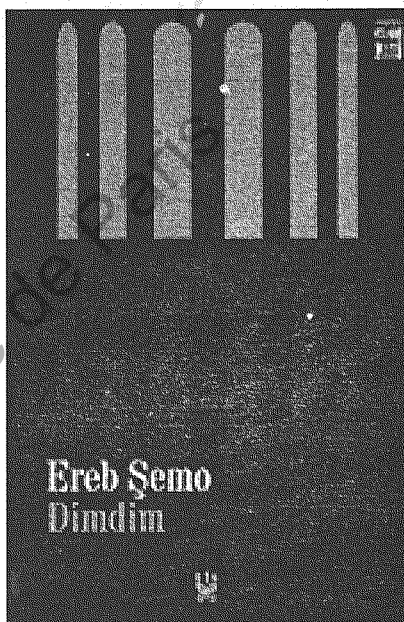
⁸ Ku rengêkî vê ferasetê, ji hevpeyvîna wî ya bi Bavê Nazê re der dibe; di wê hevpeyvînê de Erebe Şemo (ku sal 1972 ye) diyar dike ku 'rêbaza wî ya edebî, rîyalîzma sosyalîzmê' ye. Û ev 'rêbaz dikare hemû aliyên jiyanê ronî bike'.

Yanê sirgûnî, di Erebe Şemo de wek navbireke bêdil e; ne ezmûnek e ku mirov sewkî şik û guhertinan bike.¹⁰

An belkî jî (ku "belkî" bû motor-bêjeya vê nivîsê) di wijdana wî de minetdariya welatê duyem hebû; çawa be rejîma Sovyetê, wî û gelê wî ji mihaciriyê xelas kiribû, di mafên hemwelatîyê de nasnaveke wekhev dabû wan, filan bêvan...Elbet ev yek di nav awirekî 'dibe' de tîn gotin; xwezî bîranînên wî li ber destê me bûna, an pê re çend hevpeyvînên din hatibûna kirin... Lê, lê me got bi riya berheman jî mirov dikare hin diyardeyan êkhere bike. Ez bi riya her sê romanên wî yên li dû sirgûniyê tabloyeke wisan dixwînim. Qey nebe heya dokûmentên esehî, ser qewlê xwe ez agirê xebata Erebe Şemo ya piştî vegerê, ku tim pesinandinê jiyanê bextewar dikir, niha wisan şîrove dikim.

Heger îro fotografê bavê romana kurdî, di ber serbilindiyekê de hinek melûl tê çavên me, sedemê wê, ev qeder e. Ew û berhemên wî, mexdûrê serdemekî bûn, bi xêr û gûnehên xwe ve.

Tebax 2007 / Amed

⁹ Di heman hevpeyvînê de dibêje, "Rêbaza min a edebî riyalîzma sosyalîzmê ye. Lê çima? Ji ber ku ez bi xwe riyalîst û soyalîst im." Ev hevpeyvîn, destpêka romana *Hopo* ya ku ji aliyê weşanxana Lîsê ve hatiye çapkirin de jî cih girtiye.

¹⁰ Têmûrê Xelîl, di nivîsa xwe de (*Erebê Şemo Rûspîtiya Gelê Kurd*) dibêje ku E.Şemo, piştî efûya giştî, hîn bû ku kurdek bi xayîntî giliya wî kiriye, lê wî dev jê berda, nexwest ku xelk bibêjin kurd şikayetî hev dikin. (Binêrin kovara W, r.29). Heger rast be ev agahî, şîroveya me jî rast e; ji ber ku diyar e E.Şemo di bin-şîûra xwe de bawerî pê aniye ku sirgûniya wî bûyereke lokal e. Halbikî di wê salê de, ji her derî bi milyonan am û tam; û ji kurdan jî bi hezaran insan cêliyê Asyaya Navîn bûbûn.

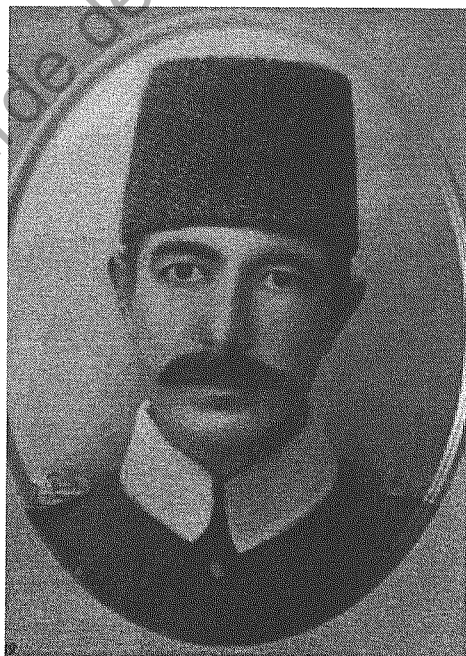
Serokê Komîteya Îstîklala Kurdistanê (Azadî) Mîralay Xalid Begê Cibrî

Tahsin SEVER

Xalid Begê Cibrî yek ji serokên neteweperwerîya kurd e. Vê îdeala ku di dema xwendekarîya xwe ya li navbera salên 1891-1902 de nas kirîye, hem di warê hizrî hem jî pratîkî de organîze kirîye. Di her gavavêtina vê dozê de wî xwestîye peywirdariyê bigre ser milê xwe. Tiştê ku di nameya bo Simko nivîsiye de qisat dike, gelek balkêş e. Dibêje:

“Komîteya Kurd tenê biryarên xwe beyan dike û hîç ne xwedîyê wê hizrê ye ku biryarên xwe li ser te ferz bike... Her wiha, plana Simko jî wek utopyayekê (xeyalekê) nedidît û dida xuyanîkirin ku dê piştgirîyê ji bo hemî hewldanên bo serxwebûna Kurdistanê bike...”¹

Xalid Begî Kurdistanê yekparçe didît. Li kîjan parçeyî dibe bila bibe,

Xalid Begê Cibrî

¹ Dr. Afrasyaw Hawramanî, *Piranlî Şeyh Said Devr' ni*, Aktaran Aris Arda, <http://www.newroz.com/modules.php?name=News&file=article&sid=4238>

'serketina her hewldanek a ji bo serxwebûna Kurdistanê' wek serketina

xwe didît. Ji vê çendê ji tevgera kurd a di bin serokatîya Şex Mehmûd de ku li Kurdistanê Başur pêkdihat, gelek kêfxweş bû. Li gorî Xalid Begî heta ku Kurdistan azad bibe dê li hemî parçeyên Kurdistanê berxwedan her li dar be. Û Xalid Beg xwedîyê hizreke wisan e ku serketina kurdan di hev-girtina kurdan de dibîne. Ji vê çendê di serî de her bala xwe daye ser pêkhatina yekîtiya li navbera kurdan. Di vî warî de gelek mesafe jî digre. Bo numûne, hindek rêxistinên kurd ên ku ji hev cihê difikirin, bi taybet Komîteya Kurd a li Stenbolê (Kurd Tealî Cemîyetî) û Komîteya Kurd a Erziromê (Azadî) digihîne hev.

Niha em bîne ser jîyana kurt lê bi tîra xwe tijî ya Xalid Begî.

Xalid Beg di sala 1882 de li Gimgimê (Varto - Mûş) hate dinyayê. Bavê wî Mehmûd Beg mezinê eşîra Cibran e, diya wî jî meta Şêx Evdila Efendîyê Melekan (xwişka Şêx Mehmûd) e. Diya wî û diya Şêx Seîd efendî xwişkên hev in. Xalid Begê Cibrî û Şêx Seîd Efendî û Şex Evdila Efendî, ku her sê jî di tevgera kurd a sala 1925 de hatin dardekirin, pîsxaltî û kurmetên hev in. Her wiha, Şex Seîd Efendî ligel xwişka Xalid Begî zewicandî ye.

Xalid Beg yek ji xwendekarên pêşîn ên Mekteba Eşîran a li Stenbolê ye. Li Mekteba Eşîran, ku di sala 1892 de vebûye, wek xwendekarê bi jimareya 36. qeyd bû. Perwerdeya vê mektebê 5 sal e. Bernameya 7 salan xistine zikê 5 salan. Di vê mektebê de zimanê osmanî, fransîzî, erebî û farisî fêr bû. Ewên ku xwendina vê mektebê

birin serî, kirin du beş; beşek bo Mekteba Mulkîye û ya din bo Mekteba Herbiye hate şandin. Xalid Beg piştî ku Mekteba Eşîran temam kir bo Mekteba Herbiye (Yıldız Mekteb-i Harbiye) hate şandin. Di sala 1902 de bi pileya (rutbe) yaver yuzbaşîtiyê ji Herbiyeyê derçûbû.

Mekteba Eşîran parçeyek ji projeya entegrasyona osmanîbûnê ye ku bira-yetiya îslamê derdixist pêş. Lê ji ber ku ev sedsal êdî dema danîna netewedewletan e, lewma jî vê projeyê keysa serketinê bidest nexist. Di vî warî de tesbîtên Dr. Nuri Dêrsimî ku ew jî yek ji pêşewayên neteweperwerîya kurd e û ji mektebên Osmanî mezûn bûye, gelek girîng in, ku dibêje:

"Ji bo Mekteba Eşîran jî dê encam pêkhatina paradoksa klasîk û xusran bûya. Ji qewlê Hourani ve, çawan ku jon-tunûsî û jon-cezayîrî li dibistanên modern ên fransîzan, jon-turk li dibistanên Evdîlhemîd perwerde bûne, her wiha, dê jon-kurd jî ji nav kesên ku li dibistanên serweran, ango ji nav yên ku li dibistanên Osmanî perwerde bûne derbiketana."²

Bi gotina Eugene L. Rogan "Derbare 9 kesên ku ji nav wan 25 kurdên ku ji pênc salên sereta yên Mekteba Eşîran mezûn bibûn de ji ber sedema ku ew "hizrên neteweperwerîya kurdî diparêzin" dê li salên di pey re muskileyên gelek mezin çêbibûna, dê mirina wan jî li ser vê yekê bûya, ku navdartinê wan Xalid Begê Cibrî bû."

² Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, Aktaran, Eugene L. Rogan, *Aşîret Mektep Devlet*, Aram Yayınları, İstanbul, Aralık 2001, r. 9

³ Eugene L. Rogan, *Aşîret Mektep Devlet*, Aram Yayıncılık, İstanbul Aralık-2001, r. 9

Her wekî ku hem Dêrsimî hem jî Rogan diyar dikin, qismek ji wan kes-ayetiyan ku li despêka sedsala bîstem tevgera neteweperwerîya kurd geş kirin, ji nav xwendekarên **Mektebên Eşîran** derketine, ku sedema avakirina van mekteban pêkanîna 'çîmentoya osmanîbûnê' bû. Pêştirinê van kesayetiyan, bêguman, Mîralay Xalid Begê Cibrî ye.

Salên xwendevanîya li Stenbolê ji bo Xalid Begî qonaxa veguherînê ye. Li van salan ligel hizra neteweperwerîya kurd hevnas dibe. Ev hevnasîn bû sedem ku hizrên wî di vî warî de geş bibin û têkeve nav hewldanên têkoşîna azadîya kurdan. Ji wan kesên ku vê yekê diyar dikin yek jê jî Ersal Yavi ye. Yavi di kitêba xwe ya bi navê *Kürdistan Ütopyası* (*Ütopyaya Kurdistanê*) de viya dibeje:

“Salên xwendekarîya Xalid Begî yên li Stenbolê demeke wisan e ku xeyalên serxwebûna Kurdistanê her li dar in û ji her çar alîyan dengê pevçûnê bilind dibe.

Xalid Begî ligel pêşewayên ku doza serxwebûna Kurdistanê bo xwe kiribûn armanc pêwendîyên nepen danîbû û piştî sala 1914 van pêwendîyan gurtir kiribû. Bo numûne, di nav rêxistina Kurd Tealî Cemiyetî de ku di pêşengîya Seyîd Evdilqadir de hatibû avakirin ew ji endamên herî çeleng e.”⁴

Çalakîyên Xalid Begî yên Dema Şerê Cîhanê yê Yekem û Tevlibûna wî bo Kurdistan Tealî Cemiyetî

Li sala 1902 ji Stenbolê bo yekemîn peywira xwe ya leşkerî çû Filistînê. Li bereya Filistînê û Îranê wek efser xebitî. Piştî ku Şerê Cîhanê yê Yekem dest pêkir li navçeya Gimgimê bû serokê Alayîya Suwarî ya cibrîyan. Dû re tevayî çekdarên eşîra Cibrî ketin bin fermanrewayîya Xalid Begî. Bi destpêkirina Şerê Cîhanê yê Yekem re artêşa Rûsyaya Qeyser heta bajarê Bidlîsê herêmê xiste destê xwe. Xalid Beg bi tundi li dijî dagîrkerîya orusan derdikeve. Bi taybet li şerê Pasînler û Çemê Zoro ji aliyê wêrekî û şervanîyê ve balê dikêşe ser xwe. Piştî Şoreşa Oktobêrê ya li sala 1917 ku artêşa orus paş ve vekîşîya, Xalid Beg jî vedigere bo Gimgimê. Îcar dest bi xebata organîzekirina kurdan dike. Di vê demê de ligel Cemiyeta Tealî ya Kurdistan di nav pêwendîyê de ye. Li gorî nivîsîna Îsmail Göltaş “... Mîralay Xalid Beg li herêma ku Kop, Gimgim, Kela Xînusê, Kanîreş, Boglan û Çewlîgê digre nava xwe berpirsîyarekî navendî bû.”⁵

Dr. M. Nuri Dêrsimî ku ew jî di heman demê de endamê Kurdistan Tealî Cemiyetî ye û yek ji serokên Serhildana Qoçgirîyê ye, di kitêba xwe ya bi navê *Hatıratım (Bîranînên Min)* de wiha dibêje:

“Li gorî biryarên Cemiyeta Tealî ya

⁴ Ersal Yavi, *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayınevi, 1. Basım, İzmir, 2006, r. 238

⁵ İsmail Göltaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, Doz Yayınları, İstanbul Kasım 1991, r. 42

Kurdistanê, li ser axa welatê xwe di bin pêşengîya qaremanê kurd Mîralay Xalid Begê Cibrî de dest bi danîna teşkilatên ji bo kurd û Kurdistanê kiribûn.”⁶

Ji van gotinên Nûrî Dêrsimî jî baş têye xuyanîkirin ku xwerêxistinîkirina Cemiyetî Tealî ya Kurdistanê li Kurdistanê di bin pêşengîya Mîralay Xalid Begê Cibrî de ye.

M. Şerif Fîratê ku dewletê bi wî pirtûga bi navê *Doğu İlleri Ve Varto Tarihi (Dîroka Gîngimê û Bajarên Rojhilatê)* dabû nivîsîn, wiha neql dike:

“Mîralay Xalid Begê Cibrî û Mîralay Xalid Begê Hesenan ligel birayên xwe çek didin destê eşîrê, bi cil û bergên kurdewar li gundan digerin, *Nûbara Piçûkan* ku bi destê Xalid Begî bi zimanê kurdî hatiye nivîsîn, her wiha, *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî û *Dîwana* Melayê Cizîrî li gundîyan belav dikin.”⁷

Pişti Şerê Cihanê yê Yekemîn Xalid Begî ji aliyekî ve dest bi xebata organîzekirina kurdan kiribû û ji aliyê din ve li ser çand û zimanê kurdî dixebatî. Du pirtûgên bi navê *Nûbara Piçûkan* û *Eqîdeya Îmanê* nivîsîne. Ji bilî vana, çend pirtûgên din jî bo kurdî wergerandine. Bi taybet gelek hewl daye xwe da ku zimanê kurdî bête axiftin û pê bête nivîsîn, her wiha, ji bo ku bixwînin berhemên Ehmedê Xanî û Melayê Cizîrî li gundîyan belav kirîye. Tespîten Faik Bulut ku xwe dispêre

belgeyên dewletê jî, van qisetkirinên li jor dupat dikin. Faik Bulut vana dibêje:

“Piştî ku di dawîya Şerê Cihanê yê Yekem de Împaratoriya Osmanî hilweşîya, hingê li Anatolê ihtîmala danîna dewleteke ferawan bo ermenan derket holê. Li ser viya roşinbîrên kurd bi awayekî fiilî ketin nav hewldanên serxwebûnê û ji bo pratîzekirina vê armancê li dora Cemiyetî Tealî ya Kurd ku wextekê ava bibû de kom bûn. Navenda vê rêxistinê li Stenbolê bû lê şaxên wê li Dîyarbekir, Xarpêt û Bidlîsê jî hatibûn danîn. Her wiha, ev rêxistin guman nîne, ku li bajarên wek Wan û Dêrsim û Mûşe û li hemî navçeyên ku kurd têde akincî ne jî belav bibûn.”⁸

Eşkera ye ku li herêma ku bajarên Mûş, Bidlîs û Çewlîgê digre nava xwe, di belavbûna şaxên Kurd Tealî Cemiyetî de rola Xalid Begî gelek mezin e. Di vê navberê de hem bala dewleta Tirkîyê û hem jî bala dewletên der û dorê kişandiye ser xwe. Di wan raportên ku bolşevîkan ji herêmê bo nevanda xwe dişandin de bi kitekit qala xebatên Xalid Begî têye kirin. Ji lêkolînerên Kurdîstana Başur Dr. Afrasyaw Hawramanî li wan gotarên wî yên ku xwe dispêrî dokumantên orusan de van agahîyan belav dike:

“Xalid Beg ta ji destpêkê ve bi hemî hêz û şîyana xwe li ser xebata huner û dîrok û ola kurdan hûr dibû û di wî warî de gelek jî ihtîramê didît. Niha jî di nav kurdan de ew merivekî xwendî û herî biqabîliyet e.

⁶ Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, *Hatıratım*, Öz-Ge Yayınları, Genişletilmiş yeni basım, Ankara 1992, r. 53

⁷ M. Şerif Fîrat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Beşinci Basım, Ankara 1983, r. 155

⁸ Faik Bulut, *Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyanları*, Yön Yayınları, İstanbul Temmuz-1991, r. 12

Xalid Beg di warê leşkerî de gelek tēgihaştî û hostayê vî karî ye. Ji vê çendê aligirên wî gelek in û di nav kurdan de rêza wî gelek tēye girtin. Xebat û lêkolînên ku wî li ser kelepore û erf û edetên kurdan dikir, ji bo pêşveçûna civata kurd wî kiribû xwedî bawerîyeke mezin û di nav hewldanên xurt de bû. Xalidê Cîbrî armanca xwe ji kesî qet venedişt û li her derê elemeşkera qal dikir. Qet tevî tevgerên tirkî nebû, ji wan cihê tevdişîya. Ji ber ku wî dixwest bi awayekî azad xebatên xwe yê sosyal û civakî pêk bîne gelek caran taleb kiribû ku ji karê xwe yê leşkerî veqete. Lewre xebatên siyasî yê Xalid Begî ne bi dilê dewleta tirk bûn. Wan her tim hewl didan xwe da ku Xalid Beg ji saziya leşkerî dûr nekeve û ew bişên bi hêsanî wî di bin kontrola xwe de bigrin.”⁹

Di pirtûka bi navê *Dîroka Siyasetê Kurdan* a ku bi awayekî hevpar ji aliyê Komîsyona Kurd a Enstîtuya Zanyariya Rojhilatê li Akademiya Zanyariyê ya Yekîtiya Sovyetan û Enstîtuya Zanyariya Rojhilatê li Akademiya Zanyariyê ya Komara Ermenîstana Yekîtiya Sovyetan de amade bûye heman hizirînên li jor derbasbûyî tene qisetkirin. Di vê pirtûga navborî de bi vî awayî qala Xalid Begî tēye kirin:

“Li sala 1920 Xalid Beg û hindek efserên din ên ku di alayîya li bin fermarweyîya wî de bûn, propaganda-yeke gurr a hizrên Kurdisna serbixwe-

dan destpêkirin. Xalid Beg û hevalên xwe ji bo ku li hemberî biryarên kongreyên Erzirom û Sêwasê, di heman demê de li dijî xalên “Mîsakî Millî” ku Kurdistana Tirkîyê tevî axa Tirkîyê dikir, da ku kurdan organîze bikin, li navçeyên Gimgim, Kanîreş, Melazgîr, Kop û Kela Xînûsê ligel şex û serokeşîran ketibûn nav pêwendîyan. Di encamê de ew gihan hizreke wisan ku divê gelê kurd xwe ji bin nîrê dagîrkerîya tirk ku ev sedê salan e di nav tarîtiyê de hiştiye û hemî mafên wan yê rewa ji dest stendine êdî xwe rizgar bike. Ligel viya, pêşewayên kurd xwedîyê vî bawerîyê bûn ku ev yek dikare bi bilindkirina hest û hişyarîya netewî ya di nav gel de, her wiha, bi berxwe-daneke çekdarî pêk were. Pêşewayên kurd gelê xwe tembîl dikir ku her tim cîl û bergên netewî li xwe bikin û bi zîmanê kurdî bixwînin û binivîsin. Xalid Begê Cîbrî berhemên şexsiyet-ên siyasî yê wêk Mela Ehmedê Cizîrî û Ehmedê Xanî belav dikir.”¹⁰

Peymana Sevrê û Xalid Beg

Xalid Beg digel ku Peymana Sevreyê kêr didit lê ji bo ku kurd bigihên mafên xwe, vî yekê wek firsendekê dipejirand. Ji vê çendê ew di nav hewl-daneke xurt de bû da ku xalên vî peymanê yê derbarê kurdan de bêne piratîzekirin. Li seranserî herêmê digere, ji giregir û şex û mela û serokeşîran îmze berhev dike û bo Yekîtiya Neteweyan (Cemîyeta Ewqam) dide şandin. M. Şerif Fîrat van hewldanên xalid Begî wiha neql dike:

⁹Dr. Afrasyaw Hawramanî, *Piranî Şeyh Said Devrimi*, Aktaran Aris Arda, <http://www.newroz.com/modules.php?name=News&file=article&sid=4157>

¹⁰ Komîsyona Kurd, *Kürt Siyaset Tarihi*, Peri Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 1998, r. 116

“Xalidê Cibrî ku li ser vê hizirînê hewl dida xwe, di havîna sala 1920 de ligel Seyîd Evdilqadir ê serokê Cemîyeta Tealî ya Kurd ku li Stenbolê dima û Evdirehîmê Hekarya, her wiha, bi riya vana ligel Yusif Zîya ku li meclisê mebûsê Bitlisê bû û bi hevalên wî re li hev kiribû. Ew di vê baweriyê de bû ku dê mafên xwe bi wasitaya Yekîtiya Netewan bistî- nin. Xalid dê ji aliyekî ve amade- karîyên xwe yên li rojhilatê temam bikira û hêzên xwe yên çekdar sazbiyî bihiştana, ji aliyê din ve dê hukûmeta millî îxfal bikira.”

“Di vê navberê de Mîralay Xalid Begê Cibrî li herêmên Gimgim, Kop, Melezgir, Kela Xinûsê, Kanîreş, Boglan û Çewlikê ji serokeşîr û şex û mela û keyayên gundan mezbeteyên morkirî berhev dikir û bo Cemîyeta Tealî ya Kurd dişand. Ji wira jî, qasojî bo vî karî bo Mistefa Nemrûdî û Şerîfê Kurd ku li Yekîtiya Netewan dixebitîn dihatine şandin.”¹¹

Ev hewldan jî encamekê bidest naxînin. Muhaweleyên aştiyê di navbera dewletên ku di Şerê Cîhanê yê Yekem de têk çûne û yên ku biserketine de dê bête îmzekirin. Belam ev lihevhatin ne bi dilê têkçûyîyan û ne jî bi dilê serketîyan e. Esasê wê, ev lihevhatin bi zora DYA çêbûye. Lê piştî ku di hîlbijartinên sermaweza sala 1918 de piranîya Kongreya DYA ket destê komarparêzan, hingê di serî de Peymana Versay ku Wilson li pişt wê bû û gelek lihevhatinên aştiyê ji aliyê

Kongreya DYA ve dê nehatana erêkirin. Polîtîkaya emperyalîst a derve di sala 1917 de li DYA dê li payîza paşîn a sala 1918 dawî lê bihatana, ligel viya ew projeyên ku DYA li pişt bû dê careke din nehatana rojevê, bêguman, di nava vana de ya ku me eleqedar dike Peymana Sevrê bû. Piştî ku DYA berê xwe dide hundir, her wiha, li Rûsyayê jî Şorişa Bolşevîkan lidar dikeve, hingê li Rojhilata Navîn meydana ji îngilîz û fransîzan re dimîne. Ev awa sazbiya mîzîna nufûzê li ser hesabê tevgera kemalistan e. Êdî tu şansê ji bo piratîzekirina Peymana Sevrê nemaye. Yewnanîyên ku li ser handana îngilîzan ketibûn Anetolê li ser piştê hatibûn xistin û êdî stêrka Mistefa Kemalî dst bi geşbûnê kiribû. Û jixwe, Cemiyetî Tealî ya Kurd jî neşîya li hemberî van polîtîkayên nuh tu havilekê bike.

Heta ku wext digihê sala 1920an Xalid Beg ligel eşîrên herêmê civînan li dar dixîne û hizrên xwe belav dike. Civînek ji van civînan, ya ku di hezîrana 1920 de ligel serokeşîrên elewîyan hatibû kirin. Gîrîngîya vê civînê ji viya têye, ku ji berê de bi fêlbazî û fitnetiyê, bi karanîna cudatîyên mezhebî, eşîrên kurd yên elewî û sunnî ji hevûdin hatine dûrxistin. Heta ku pêşî li van pevçûnên çekirî yên mezhebî nehatana girtin dê tu hewldanekê encameke erênî bi xwe re neanîyana. Xalid Beg di vî warî de hizrên xwe di civîna 20ê hezîran 1920 de wiha eşkera dike:

¹¹ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Beşinci Baskı, Ankara 1983, r. 156-157

“Kurd ji nesla Nemrûd û nijadeke arî ne ku bi sedê salan cîhanê di destê xwe de girtine lê di encama bêtifaqî-

**Şandina Xalid Beg bo Dêrsimê
(1335-1919)**

yê de ketine bin nîrê tirkên û ev serê şeşsed salan e ku di nav lepê tirkên de wek dîl dijîn ku daketine radeya xulamtiyê lê îro stêrka azadîyê li wan ronî bûye, îdareya tirk hilwe-şîyaye û parçe bûye, eşîrên elewî yên li Rojhilatê jî her wekî eşîrên din ên li Rojhilatê kurd in, belam ew jî ber cihêtiyên mezhebî gelek salan bêsedem jî hevûdin kuştine lê divêtê di ew dem hatibe ku xwe bigihînin hev û mafên xwe yên hevpar jî tirkên bîstînin, li gorî Muahedeya Sevêrê îstîqlala Kurdistanê dê jî aliyê Yekîtiya Netewan ve bête tesdîqkirin, jî bo ku ev kar rojek berê bête destpêkirin divêtê eşîr dest biavêjin çek û rextên xwe û memûrên tirk jî ser axa xwe biqewirînin, esas divêt em berê xwe bidine padîşah, lewre hindik maye ku Hukûmeta Anqere ya asî ku li derveyî şerîetê ye jî aliyê yewnanîyan ve bête hilweşandin, hingê ez jî tevayî elewîyan, bi taybet jî serokên eşîra xormekîyan hêvî dikim ku ew jî tevî vî karê pîroz bibin.”¹²

Kemalist li dijî vê xebatê derdikevin. Li hemberî van dest bi taktîk û listikên cihê dikin, jî aliyekî ve Xalid Begî di peywira wî ya leşkerî de dihêlin, jî aliyê din bi fen û fûtan kurdan berdidin hevûdin. Xalid Beg dixwaze dev jî peywira xwe ya leşkerî berde lê ev daxwaza wî hatîye redkirin. Li Vacixê jî bo avakirina qonaxa hukûmatê wezîfe didin Xalid Begî da ku hem wî jî herêmê derxin derve û hem jî wî û kurdên elewî bikine pêsîra hev.

Ev bûyera ku di sala 1919 de çêbûye, jî aliyê Vet. Dr. M.Nûrî Dêrsimî ve wiha têye vegotin:

“Piştî ku herêma Erzîngan û Erzîromê jî hêzên çekdar ên orus û ermenan hate paqijkirin hingê li Dêrsimê cardin hindek serhildanên herêmî dest pêkirin.”

“Eşîrên Vacixê dema ku têngihaştin ew hatine xapandin êrîş birin ser herêmên tirkên.

Hukûmeta tirk li hemberî vê yekê dest bi fen û fûtên din kir. Ji hêzên çekdar ên alayîya eşîreta kurd ku di bin fermanariya Xalidê Cîbrî de bû şandin bo wê herêmê.”

“Te divê li hemberî fermanarê alayîyê û te divê li hemberî efradên wî, dêrsimîyan gelek xweşbîn û dostane reftarî kirin. Bêyî ku hîç bûyerek nexweş rûbide alayî bi hêsanî xwe gihande Vacixê. Vê rewşê bala hukûmeta tirk kişande. Tirkên ku dikarin jî her firsendê sûd wergerin, eşîretên kurd ên herêma Vacixê ku bi saya Xalidê kurd aram bibûn, rabûn jî vê rewşê îstîfade kirin û li Vacixê bi saya vî fermanarê kurd qeymaqamiya tirk dan avakirin.”

“Piştî ku avahiya qeymeqamiyê hate danîn, hingê li herêma Dêrsimê mayîna alaya Xalidê kurd jî aliyê tirkên ve wek xetere hate dîtin, lewre jî bo ku alayî tevî artêşê bibe paş ve hate kişandin.”¹³

¹² M. Şerîf Fîrat, *Doğu İleri ve Varto Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Beşinci baskı, Ankara 1983, r. 157

¹³ Vet. Dr. M.Nuri Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Dilan Yayınları, Dördüncü baskı-1992, Diyarbakır, r. 119-120

Her wekî ku Dêrsimî jî qiset dike, şandina Xalid Beg bo Dêrsimê tenê ji fêlbazîyek îbaret e. Xalid Begê ku hewl dida xwe, da kurdên elewî û sunnî li dora armancekê bigihêne hev, vê fêlbazîya hanê jî berteref kiriye. Hevkarîya di navbera kesayetîya welatparêz a Xalid Begî û hişyariya eşîrên Dêrsimê pêkhatibû tirkên nerehet dikir. Ji vê çendê mayîna Alayîya Cibran a li Dêrsimê wek xetere hatiye dîtîn û di cih de fermana ji paş ve vegerîna hatiye dayîn. Piştî ku Xalid Beg vedigere Gimgimê dîsa xebata xwe her didomîne. Di vê navberê de Mistefa Kemalî Kongreya Erziromê lidarxistîye. Xalid Beg jî, bo Kongreya Erziromê hatiye vexwendin lê wî ev vexwendin red kiriye. Ji kesên ku kongreyê lidarxistibûn Süleyman Necatî qala vê vexwendinê dike û wiha dibêje:

“Ji alîyê Heyeta Merkezî ve nameyek bo Mîralay Xalid Begê Cibrî yê ku li nav kurdan gelek birêz û simayekî bifezîlet bû hinart û wî vexwend bo kongreyê. Xalid Begî di bersiva xwe de bi zimanekî welatperwer da zanîn ku ew û birayên wan eşîrên din yên kurd bi Erziromê ve girêdayî ne û ji niha ve biryaran qebul dikin û ji ber hindek mazeretan ew dê nikaribe di civîna bextewar de beşdariyê bike û di beyana xwe de dide zanîn ku ew Heyeta Merkezî ya Erziromê bo xwe wek wekîl qebul dike.”¹⁴

Süleyman Necatî qebul dike ku Xalid Begî vexwendinê red kiriye. Digel ku beşdarbûna bo kongreyê

qebul nekirîye lê daye zanîn ku ew biryarên kongreyê qebul dike, ev yek tenê taktîkek e. Reftarîya Xalid Begî gelek zelal e. Ev reftarî kemalîstan narehet dike. M. Şerif Fırat balê dikşîne bi ser vê yekê û viya dibêje:

“Dema ku mutesserifê Mûşê bo Mûşê û Nazim Beg jî bo Erziromê vedigerîyan, keyayên xormekî û lolaniyan mezbeteyên xwe dan artêşê, Xalidê Cibrî jî dixwest li hemberî hukûmatê serhildanekê lidarxîne û ji bo îstîqlala kurd bixe bite, ji ber ku eşîrên Xormek û Lolan li dû wan neçûne wan êrîş birîye ser wan...

Piştî vê bûyerê firqayê (kolordu) guman jê birîye ku Xalid Begê Cibrî li hemberî hukûmeta millî cebhe girêdaye, ji vê çendê li ser hatiye mûlahazekirin da ku Xalid Beg ji serokatîya eşîrê were dûrxistin û bo Erziromê bête şandin, her wiha, bi şertê ku di pileya mîralayîyê bête hiştin wek serokê dîwana muhasebeyê her li Erziromê bête hiştin. 19 tebax 1336-1920”¹⁵

**Çûyîna Xalid Beg bo Erziromê,
Avabûna Komîteya Îstîqlala
Kurdistanê (Azadî) û Bihevrebûna
Ligel
Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê**

Piştî ku tayîna Xalid Begî derdikeve bo Erziromê êdî navenda xebatê Erzirom e. Dest bi xwerêxistinkirinê nûh dikin, ku bitaybet efserên

¹⁴ Süleyman Necatî Günerî, *Erzurum Kitaplığı*, Birinci Baskı, İstanbul 1999, r. 59

¹⁵ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Beşinci Baskı, Ankara 1983, r. 160

Girtina Xalid Begî

kurd di pirranîyê de ne. Navê rêxistina nuh **Komîteya Îstîklala Kurdistanê (Azadî)** ye. Li gorî texmîna min li dawîya sala 1920 hatîye danîn. Rêxistinê heta sala 1923 xebata xwe bi awayekî nihênî (îlegal berdewam kirîye. Xebat zêdetir wek xwerêxistinkirina kadroyî di nav yekîneyên artêşê de ye. Di salên 1922-23 de di nav hewldaneke gurr de ne ku alîkarî a welatên derve bo xwe peyda bikin. Ji aliyekê ve ligel bolşevîkan û ji aliyê din ve ligel îngilîz û fransîzan dikevin nav pêwendîyan. Bi qasî ku ji dokumantên bolşevîkan têye famkirin Azadî ligel bizavên kurd ên li parçeyên din jî di nav pêwendîyê de ye. Xalid Begî bo xwe kirîye armanc ku tevayî rêxistinên kurdan di bin banekê de bigihêne hev. Di yekkirina Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê û Teşkilatî Îçtîmâî û Komîteya Kurd a Erziromê de bi ser dikeve. Bi vî awayî daye îspatkirin ku kurd, digel ku xwedîyê hizirînê jî hev cihê bin jî, lê ew dişên li dora bernameyekê xwe bigihênin hev û wek rêxistinekê derbikevin qada sîyasî ya cîhanê, bi vî awayî ew “qenaet” a giştî ku dibêje kurd nabin yek, hatîye hilweşandin.

Piştî ku di sala 1923 de Peymana Lozanê têye îmzekirin êdî Azadî dest bi organîzekirineke giştî dike. Di demeke kurt de li 23 bajar û bajarokan şaxên wê tene danîn. Ji her tebeqeyê, gel bi girseyî tevî Azadîyê dibe û dest bi xebateke gurr dikin ku di rewşeke musaît de serhildanê lidarxînin.

Gurrbûna xebatê bala dewletê her dikêşe. Ji gelek çavkanîyan herikîna agahîyan bo Anqerê dest pêkirîye. Di dawîya sala 1924 de Mistefa Kemal diçe Erziromê. Xalid Beg bo şîvekê hatîye vexwendin ku Mistefa Kemal jî li wira ye. Xalid Beg dixwaze neçe şîvê lê piştî gelek rica û minetan radibe ligel yaverê xwe bînbaşî Reşîd Beg diçe. Digel ku li derveyî edetên protokolê ye jî lê cardin Xalid Beg dixwaze ku Reşîd Beg jî ligel wî têkeve salona xwaringehê. Wêr tîye famkirin ku Xalid Beg dixwaze Reşîd Beg ji rûdanan re bibe şahid. Atmosfera xwarinê gelek gir û gij e. Xalid Beg dibêje ez dixwazim ji wezîfeya xwe ya leşkerî îstîfa bikim. Xalid Beg dibêje, ez nîzanim ku çima hûn nahêlin yekî ku bi were îxanetîyê dike ji kar veqete? Û bîyî ku xwarinê bixwe derdikeve derve.

Hevdîtina dawîn a Xalid Begî ligel Mebûsê Mûşê Îlyas Begî ye. Îlyas Samî jî aliyê Mistefa Kemal ve bi taybet hatîye wezîfedarkirin. Gelek sal pişt re Ahmet Sever (Birayê Xalid Begî) ji devê Îlyas Samî bi xwe dibihîse. Li gorî qisetkirina Îlyas Samî hevdîtina wan wiha çêdibe:

“Rojekê Hezretî Xazî gazî min kir û ji min xwest ku ez ligel Xalid Begî hevdîtinekê bikim. Hezretî Xazî ji min xwest ku ez Xalid Begî îqna bikim da ku ew dev ji vê dozê berde. Her wiha, got pê bide zanîn, em amade ne ku pêwîstîyên kesane yên Xalid Begî bicih bînin, lê heke ew îqna nebe dê ji bo wî qet jî baş nebe.”

“Li ser vê yekê ez ketim rê û çûm Erziromê, li otêla Fuadîye bicih bûm. Min di pusulayekê de hatina xwe ya ji Anqere û daxwaza hevdîtîna ligel wî nivîsand û bi peywirdarekê re şand. Demek bi şun de peywirdar bi heman pusulayê paş ve zîvirî. Di pişt pusulayê de nivîsandîye ku “Pêwîstî bi hevdîtîne nîne” û paş ve zîvirandîye. Li ser viya ez gelek hêrs bûm. Min xwest ku ez vegerim bo Anqere lê ez fikirîm ku Hezretî Xazî vê peywirê daye min, lewre min biryar da ku ez biçim mala Xalid Begî. Dema ez giham mala wî, li ser dîwanê rûniştî bû. Qet li rûyê min nenihêrî. Lewre min pêwîstî dît ku ez xwe bidim nasîn û min got “Ez Mela Îlyas im”. Wî got, “Mela Îlyasê ku ez wî nas dikim, ne tu yî!” Dû re ez ketim nav xebardane û min got, “Hezretî Xazî gotîye ku bila ew dev ji vê dozê berde. Heke dev jê berde dê hemî pêwîstîyên wî yên kesane bêne cihanîn.” Min got, heke na, dê qet ji ji bo te baş nebe.

Piştî van gotinên min, bi ser min de vegerîya û bi kurtî got “Heke we ji bo serê min kindirek amade kiribe, ez amade me.” Li ser viya, ez ji Erziromê vegeriyam û min vê rewşê bo Hezretî Xazî qiset kir.”

Digel ku ew qas bi eşkerayî gef li Xalid Begî tîne xwendin lê cardin ew ji Erziromê dernakeve. Li gorî Xalid Begî dewlet dixwazê rojek berê tevgera wan bifetisîne. Ji bo viya li pey firsendan e. Derketina wî ya ji Erziromê têye wateya destpêkirina serîhildanê. Lê serîhildana ku di seqema zivistanê de dest pê bike ne pêkan e ku bi ser keve. Ji vê çendê bêtir ku bikevin

dafikekê divêt zivistana 1925 di nav bêdengîyê de bête bihurîn. Birayê wî Ehmed Beg (Ahmet Sever) ku di kanûna paşî ya 1924 de diçe Erziromê, ew jî di heman fikrî de ye. Ehmed Beg dibêje “Dema ku min jê re got, jiyana te di xetereyê de ye, divêt tu ji Erziromê derkevî”, hingê wî ji min re got “Ez hay jê heme ku li dora min xetere heye lê çi dema ku ez vê serê zivistanê ji Erziromê derkevim ev dê ji bo kurdan bibe felaket, teqez divêt em li benda biharê bimînin.” Piştî van gotinan, lê zêde dike û dibêje “Herin, xwe amade bikin lê bisekinin heta ku bihar têye.”

Serhildana Beytüşebabê ku di 4ê îlon 1924 de çêdibe, dibe sedem ku li hemberî Azadîyê operasyon bêne dest pêkirin. Şeva ku 3yê îlonê bi 4ê îlonê ve girê dide efser û serbazên kurd ên li 7 ayîya Piyade ya bi ser Tumena 18. a Qolorduya 7. ku ji aliyê Azadî ve di bin serokatîya Yuzbaşî Îhsan Nûrî de hatine organizekirin, serî hildidin. Piştî ku serîhildan bi ser neket hingê firsendeke dîrokî kete destê kemalîstan. Li Bidlîsê Dîwana Herbê danîn û dest bi operasyonan kirin.

Xalid Beg di roja 20 kanûn 1924 de li Erziromê hate girtin û wî birin zindana Bidlîsê. Xalid Beg piştî ku têye girtin jî ligel tekane kesê ku dihêlin pê re pêwendîyê dayne, ango bi riya xizmetkarê xwe Hemîdê Mamaşî xebere ji birayên xwe re dişîne û wan hîşyar dike dibêje, “Bila ew ji ber girtina wî qet nekevin nav dudilîyê, bila ji bo rizgarkirina wî ya ji zindanê serê xwe neêşînin, bila her li amadekarîyên xwe berdewam bin û amadekarîyên xwe di nav bêdengîyê de bikin û qet firsendê

nedin lîstikan, bila li benda biharê bimînin.” Li ser van hîşyarkirinên Xalid Begî, ji bo rizgarkirina wî cibrî dev ji avêtina ser zindana Bidlîsê berdidin.

Dîwana Herbê ya Bedlîsê û Xalid Beg

Dîwana Herbê ya Bidlîsê bi nihênîtiyên (muamma) xwe derketiye rojevê. Bi awayekî tekuz nayête zanîn ku gelo endamên Dîwana Herbê ya Bidlîsê kî ne. Ji viya jî grîngtir tu peyvek ji xweparastinên kesên ku hatine dadgehkirin derneketiye derve. Gelek vekirî ye ku Komara Tirk ji vî alî de di nav reftariyeke gelek ketum de ye. Tiştên ku di nav rêzikên nivîsandinên berpîrsiyarên dewletê yên wê demê de carinan têne qisetkirin di vî warî de sedema ewçend ketumbûna dewletê bi me didin famkirin. Bo numûne, Ahmet Sureyya Orgeevren, di kitêba xwe ya bi navê *Şeyh Sait İsyani ve Şark İstiklal Mahkemesi (Serhildana Şex Seîd û Dadgeha İstiklalê ya Şerqê)* de dibêje:

“Belê, li Şerqê amadekarîyên ku bi mehan û salan dihatine kirin dibe ku hê temam nebûbin. Belam li havîna sala 1340 (1924) li ser qewimîna bûyerên ku li herêmen Mûş û Bidlîsê rûdabûn ku bi navê “Tevgera Nâstûrîyan” diha in navkirin li Bidlîsê bi sernavê “Dîwanê Herbê ya Taybet a Bidlîsê” di encama hindek pîrsiyarkirin û dadgehkirinan de, her wiha, di encama hindek biryarên ku derheqê hin beg û serekên kurdan de hatibûn girtin, wê rûpoşa ku rûyê doza îstik-

lala Kurdistanê ku li dijî welat û komarê bû diveşart, hatibû daxistin. “Her wiha Alî Rizayê ku li dewreya yekemîn ya Meclisa Miletî ya Mezin wek mebûsê Bidlîsê wezîfedar bû, Mîralay Xalid Begê Cibrî ku zavayê wî bû û Mela Evdirehmanê Şîrnexî û hindek kesên din di encama biryara Dîwana Herbê ya Taybet bi tawanbarîya doza kurd û Kurdistanê cezaya dardekirinê li wan hatiye birin.”¹⁶

Ji van gotinên dozger encameke wisan hasil dibe ku Xalid Begî û hevalên wî xweparastineke cidî ya siyasî li hemberî dadgehê kirine. Jixwe, heta bi roja îroyîn nihênî mayîna biryarên Dîwana Herbê ya Bidlîsê jî vê qenacê îspat dike. Çünke kemalistan hem di pêvajoya merhaleyên dadgehê de û hem jî piştî wê zeafên serekên kurdan gelek bikar anîn. Lêbelê wek sirreke gelek nihênî ewçend veşartî girtina dokumantên Dîwana Herbê ya Bidlîsê bi me dide nîşandan ku tu malzemeyeke zeafiyatê ku bête karanîn bidest nexistine.

Xalid Beg Xwedîyê Kesayetiyeke Kurdewar û Wêrek Bûye

Xalid Beg kesayetiyeke wisan e ku nasnameya kurdayetiye derxistiye pêş û vê nasnameyê bi her kesî daye qebulkirin. Xebata aktîf a li nav Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê, rola wî ya di avakirina Azadî û organîzekirina

¹⁶ Ahmet Sureyya Orgeevren, *Şeyh Sait İsyani ve Şark İstiklal Mahkemesi*, Temel Yayınları, İstanbul 2002, r. 38

wê de, her wiha, xebatên wî yên li ser ziman û dîroka kurdan, xebatên wî yên ji bo xwendin û nivîsandina zimanê kurdî di çêbûna nasnameyeke wisan de karîger bûn. Berpirsiyarên wê demê yên dewletê jî xwestine vê nasnameya wî bikarbînin. Mistefa Kemal nameyekê ku ji aliyê mebusêkî muxalîf ê li meclîsê bo Xalid Begî hatîye şandin qest dike û di axiftina xwe de îbareyeke wisan bikartîne: "Nameya ku wî bo Xalid Begê Cibrîyê kurd nivîsandîye."¹⁷ Cardin Sûleyman Necatî yê ku yek ji organîzatorên Kongreya Erziromê ye, dema qala vexwendina Xalid Beg bo Kongreyê dike, derbarê Xalid Begî de îfadeyeke wisan bikartîne: "Miralay Xalid Begê Cibrî yê ku li nav kurdan gelek birêz û sîmayekî bifezîlet bû..." Derbarê Xalid Begê Cibrî de îfadeya herî balkêş aîde M. Halit Fîrat e, ku li Gimgimê yek ji axayên eşîra Xormekîyan û fermandeyê hêza mîlîs a dewletê bûye. M. Halit Fîrat di bîranînên xwe de derbarê Xalid Begî de vana dibêje:

"Gelek baş zimanê erebî û farisî dizanibû. Ez bi awayekî qetî îfade dikim ku di dema me de ji aliyê maqulî û exlaqê paqij de kes di ser Xalid Begî re tune bû".

"Li gor karakterê xwe ji gotina ku ji devê wî derbiketana paş ve gav nedîavêt. Ji bo ku ew dev ji vê dozê berde Atatîrk rabû ji Anqerê bi awayekî taybet mebusê Mûşê Hecî Mela Îlyas Begê Mûşî şande îqametgeha wî ya li Erziromê, pê re dûr û dirêj muhawe-

le kir lê di encamê de têgihaşt ku ew dev ji doza xwe bernade, hingê destvala paş ve vegerîya. Di wê navberê de dema ku Atatîrk ligel jina xwe Lutfîye Xanimê hate bo Erziromê, pê re hevdişînekê kir lê nikarî ji resmîyetê wêdetir biçe"¹⁸

Yekî ku li dijî Tevgera 1925an mîlîstîya dewletê kiribe û bi kirinên xwe ji serbilind be, gelek balkêş e ku ew derbarê Xalid Begî de van gotinan dibêje. Çi dost çi dijmin ji aliyê her kesî ve bawerîya xurt a Xalid Begî ya li ser doza kurd û Kurdistanê hatîye qebulkirin.

Çavdêriyeke bi vî awayî derbasî raporên bolşevîkan ên ku ji vê herêmê hatine şandin jî bûye. Di raporêkê jî wan raporên ku hatinee şandin de derbarê Xalid Begî de ev yek têye gotin:

"Tenê ez viya dizanim, digel ku tîrk li dû wî ne da ku Xalid Begî tewqîf bikin, her wiha, digel ku sê kadroyên îrtibatê ku ligel me di nav pêwendîyan de bûn hatine girtin jî, lê cardin pêwendîyên wî yên ligel Kurdistanê her berdewam in. Her roj ji Kurdistanê kurd, bi taybet jî cotyarên kurd ji bo ku Xalid Begî bibînin tene Erziromê... Xalid Beg bi her yekî re cihê-cihê hevdişînan pêktîne."

Reftarîya Xalid Begî ya ku li Zindana Bedlîsê nişan daye jî gelek

¹⁷ Mustafa Kemal Atatîrk, *Nutuk*, Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1968, r. 890

¹⁸ M. Halit Fîrat, *75 Senelik Derbeder Bir Hayat Hikayesi*, Kardeş Matbaası, Ankara-1968, r. 16-20

¹⁹ Dr. Afrasayaw Hawramani, *Piranî Şeyh Said Devrimi*, Çeviren Aris Arda, <http://www.newroz.com/modules.php?name=News&file=article&sid=4238>

rênîşandar e. Yek ji şêxên Norşînê ji Kazim Paşayê (kazim Dirik) walîyê Bidlîsê destûrê dixwaze da ku li zindanê Xalid Begî bibîne. Kazim Paşa dibêje, bi şertê ku hûn ê bi zimanê tirkî bi axifin ez ê destûrê bidim. Lêbelê Xalid Beg şertê axiftina bi zimanê tirkî red dike. Di hev-dîtîna de bi kurdî diaxifin. Şêxê Norşînê dema ku vedigere dibêje “Xwedê we ji vira xilas bike.” Hingê Xalid Beg jî dibêje “Ne ji bo min jî bo kurdan dua bike ku Xwedê wan xilas bike.”

Wêrekî û biryardarîya Xalid Begî di nav xelkê de wî tîne radexa efsaneyekî. Ji vê çendê derbarê wêrekîya wî de gelek çîrok têne qalkirin. Di wan stranên ku di nav gel de derbarê Xalid Begî de têne stîrîn her temaya wêrekîyê têye şuxilandin. Bi taybet jî di strana bi navê “*Mîrê Min*” de ku Denbêj Reso li ser Xalid Begî ristîye ev tema gelek li pêş e. Kilamên ku derbarê Xalid Begî de di nav xelkê de her têne gotin bala kesên ku ji derve hatine jî kişandine ser xwe. Ji vana yê herî li pêş Demir Ozlu ye. Demir Ozlû dema ku li Mûşe wezîfeya xwe ya leşkerîyê dike, gelek di bin tesîra qalkirinên derheqê Xalid Begî de dimîne û çîroka bi sernavê “*Mirina Xalid Begê Cibrî*” dinivîse. Beşek ji çîrokê wisan e:

“*Mirina Xalid Begê Cibrî bûyereke wisan e ku rehên wê di nav kûrahîya salan de ne. Lêbelê ger tu ji yekê Rojhilatî re qala Xalid Begê Cibrî bikî û ev Rojhilatî jî ger yekî dinyadîtî be dê çavên xwe biloq bike û bipirse bibêje “Ma tu ji kû bi mirina Xalid Begê Cibrî dizanî?” Lê ne ku tenê yên dinyadîtî, gelê wê herêmê jî bi mirina Xalid Begê Cibrî dizane. Ez bi xwe jî ji ber eleqedarîya xwe ya bo wan kolosên ku tevayî zivistanê, ji piçûk heta bi mezinan, ku li serê xelkê Mûşe bûn min ev mesele bihîst.*”

“Min ev tişt ji zilamekî ku li sûka Mûşê, li pêşîya dikanê li ber halê guhdarî kir. Dikandarî jî ligel min guhdarî kir, wî jî got “Ew rast dibêje”. Zilamî digot “Xalid Beg general bû”. Li gorî wî, bêguman, ew general bû. Ez li sûka Mûşê bi van tiştan hesiyam. Ez li sûka Mûşê hê bi gelek tiştên din jî hesiyam.”²⁰

Wexta ku gel li lehengên xwe xwedî dardikeve dewlet jî destvala nese kinîye. Dewletê bi destê hin kesan pirtûgîn dane nivîsandin û gelek hewl daye xwe da ku Xalid Begî di nav şerê eşîran de nîşan bide, her wiha, bi taybet hewl daye xwe da ku wî tevî “*Komelkujîya Ermenan*” bike. Dema ku wî tiştî kirîye, carînan hindêk nav tevlihev kirine, carînan jî tomet û îffîra kirine. Her çendî ku neyête zanîn bê hela niha Xalid Beg li kû derê di bin axê de ye jî lê ew çiraya ku wî di salên 1920î de vexistibû xwe gihandîye ta bi roja îroyîn.

Di roja 14 nîsan 1925 de lîderê Komîteya Îstîklala Kurdistanê (Azadî) Mîralay Xalid Begê Cibrî ligel mebusê Bidlîsê Yusif Zîya Beg û zavayê wî mulazimê yekem Alî Rîza, her wiha, zavayê wî yê din Faîq, û Mela Evdirehman li sûka Bidlîsê hatin dardekirin.

Li gorî ku Garo Sasunî qal dike, gotinên serokê Azadîyê yên dawîn ev in:

“*Xalid Begê Cibrî: Li hemberî we ez ne bi tenê me. Li pey min hemî neteweya kurd a mezin heye. Hûn îro min gulebaran dîkin, lê qet şubhe nakim dê neviyên me we tune bikin!*”

²⁰ Demir Özlu, *Öteki Günler Gibi Bir Gün*, Dûnya Yayınları, II. Basım İzmir-2004, r. 43-44

NÎZAMNAMEYA DERVEYÎ YA KOMÎTEYA ÎSTÎQLALA KURDISTANÊ*

(wergerandina bo kurdî: Mamoste Qedrî)

1- Armanca Komîteyê ev e ku di navbera kurdan de yekîtiyê çêke û bi alîkariya Hukûmeta Îngilîz serxwebûna kurdan dabîn bike.

2- Komîte ji bo gihastina vê armancê dê li ser sînorên xwe yên neteweyî û di nav welatên biyane yên ku munasib bibîne şaxan veke û pirtûkçe û ewraqan çap bike.

3- Her yek ji şaxên ku di listeya Nîzamnameya Hundirîn de hatine nîşandan gava zorker êrişek biçûk jî bibin ser herêma ku ew şax tê de ye divê li hember vê êrişê nerazîbûna xwe nîşan bide û protesto bike û ji bo ku dinyayê bi vê meseleyê bide hesandin çî ji destê wê bê bike.

4- Di herêma kê de serhildanek şoreşî derkeve holê dê Komîte heya ku ji destê wê bê alîkariya wan bike; bila dixwazî Komîte derbarê vê serhildanê de berê nehatibe agahdarkirin jî.

5- Gava komîteyên din yên siyasî û ne siyasî di herêmên şaxên Komîteyê de bîn avakirin dê mirovên ewlemend bîn helbijartin, van mirovan têkevin nav wan komîteyan û derbarê armanc û çalakîyên wan de Komîteyê agahdar bikin.

6- Girtina biryarên siyasî wezîfeya "Komîteya Navendî" ye. Lê di rewşên naçarî de yên di rêza duyemîn de jî bi şertê agahdarkirina Komîteya Navendî dikarin biryarên wusa bigirin.

7- Komîteyê Kurdistan kiriye sê qisim:

Qismê yekem: Kurdistan Tirkîyeyê û Bakûrê Sûriyeyê.

Qismê duyem: Kurdistan Iraqê.

Qismê sêyem: Kurdistan Îranê.

8- Dê ji bo Komîteyê daîrekî sereke hebe û ji daîreya sereke re jî

* Daîreya Giştî ya Sicîlan, Wezareta Hewagerî ya Brîtanya , 23 / 412, Qism:2, Eks / Em 4583

daîreyêndî rêza duyem de hebin. Van daîreyan dê şaxên Komîteyê îdare bikin û ji bo hêsankirina îdarekirina şaxên dûr tedbîrên taybet bigirin. Komîsyona Rêvebirnê ya daîreya sereke û daîreyên di rêza duyem de dê ji van çar kesan pêk bê: Serok, nivîsyar, jimêryar (muhasib), saloxgêr (endamê îstîxbaratê). Lê di şaxan de ji sê kesan pêk tê: Serok, nivîsyar û saloxgêr. Her kesê ku di komîteyê de ye xwediyê rayek tenê ye.

9- Dê şaxên Komîteyê nîzamnemeyên daîreyên di rêza duyem de bi rê ve bibin û encaman rapor bikin. Daîreyên di rêza duyem de jî divê bi vî hawayî tevbigerin. Divê her şaxek Komîteyê piçûk-mezin hereketên ku Komîteyê eleqedar dike qeyd bike û bigîjîne şaxên havîdorên xwe. Eger bûyerên girîng çênebin dê her şax di dawiya her mehê de rapora xwe ya derbarê çalakîyên xwe û encamên van çalakîyan de pêşkêş bike.

10- Dê her şax ji bo vekirina şaxên nû li havîdorên xwe xebatê bike.

11- Her şax gava bixwaze endaman helbijêre divê pêşekiyê bide mirovên desthilat (bibandor), serokên eşîran û rewşenbîran.

12- Mirovên ku bên helbijartin divê xwediyê van şertan bin: Zana bin, biesl bin, berjewendiyên neteweyî di ser berjewendiyên xwe yên şexsî re bigirin.

13- Daîreya sereke piştî ku bawer kir ku ew kesê ku dixwaze bibe endam şertên endamtiyê tê de hene divê li ser bergehên wî bisekine, eger hewce bike divê wî bide sondê, wezîfeyên wî pê bide zanîn û paşê wî wekî endam bide naskirin. Divê ev endamê nû kesên ku di meclîsa sondê de ne tenê bibîne, endamên din nas neke.

14- Endamên ku sirên Komîteyê aşîkar bike an jî li hember xalên bernamêya wê xiyaretê bike dê cezayê mirinê lê bê birîn; bila dixwazî ev xiyaret di bin îşkenceyên mezin de jî hatibe kirin.

15- Wezîfeya endaman ev e ku ji bo berjewendiya giştî xebat bikin û çalakîyan pêk bînin. Loma divê ji bo bihêzkirina yekîtiya kurdan û geşkirina hestên kurdaiyê çî ji destê wan bê bikin.

16- Divê her endam li gor dahata xwe du mehane barbû (aîdat) bide.

17- Her şax mafê xwe heye ku gava hewce bike çaryeka dahata xwe xerc bike. Ji bo vî karî lazim nîne ku muraceetî daîreya sereke bike, lê di dawiya her mehê de divê rapora xwe ya dahat û mesrefan pêşkêşî Daîreya Bilind a Îdareker bike.

18- Dê daîra sereke û yên di rêza duyem de di demên cûrbecûr de hesabên şaxan, hejmara endamên wan û xebatên wan kontrol bikin. Sûistimalên malî û leyistika bi hesaban ji aliyê kê ve hatibe kirin dê cezayê mezin lê bê birin.

19- Kesên ku di dema bicîhanîna wezîfeyên xwe de bikevin xeterê ji bo alîkirina wan divê tevê gavan bîn avêtin. Mirovên ku bi vî hawayî têkeve xeterê dê îhtiyacıyên wî û malbata wî ji aliyê Komîteyê ve bîn te'minkirin.

Civîn

20- Civîn di cihê ku ji aliyê daîreya sereke ve û li gor fermana vê daireyê bê diyarkirin salane tên çêkirin. Ji bo beşdarbûna van civînan dê ji her şaxek mirovek bê helbijartin û di van civînan de xebatên daîreyên di rêza duyem de, rewşa dahat û mesrefan û xebatên ku di salên pêşîn de bîn kirin bîn nîqaşkirin. Paşê ji bo çûyîna Meclîsa Giştî dê sê kes bîn helbijartin.

21- Dê daîreya sereke paşê li cihekî munasib civînek taybet çêke, wê endamên ku ji aliyê komîsyonan ve hatine şiyandin beşdarî vê civînê bibin û tê de xebatên daîreya sereke û dahat û mesrefên wê nîqaş bikin û bernameya wê ya sala pêşîn diyar bikin.

22- Gava meclîs pêdivî bibîne serok û endamên Komîsyona Rêvebirinê tên guhartin.

Kurdperwerekî Sînornenas: Necmedîn Buyukkaya (1943-1984)

M. Şefîq ONCU

Necmedîn Buyukkaya yek ji wan kurdperweran e ku jiyana xwe bo serxwebûna welatê xwe, azadîya milletê xwe feda kiriye. Necmedîn Buyukkaya ew kes bû ku sînoren ku bêyî îradeya milletê kurd welatê wî parçe kiribûn, nas nekir û bo van sînoren ku ji kurdan re bibûn qeyd û zincîr bişkîne rabibû ser piya. Necmedîn ji bo me hinekan leheng e, ji bo hinekan kurdek bênav e.

Helbet nasandineke objektîf a şexsîyetên ku di dîroka Kurdistanê de bûne xwedîyê ciheke taybet neasan e. Lê hebûna destnîvis, rojnîvis û serpêhatîyên Necmedîn rê dide ku mirov ji devê wî û qelema wî, wî nas bike.

Necmedîn Buyukkaya

Kurtejiyana wî

Necmedîn Buyukkaya di 1943 de li navçeya Sêwregê, li gundê Qerexanê ji

dayik bûye. Ew ji neh xwişk û birayan, yê sêyemîn e. Malbata wî ji eşîra Qerxanîya ye.

Jiber ku xwendegeh li gundê wan nîne, Necmedîn weka gelek zarokên gund, diçe mizgeftê û li ber destê meleyê gund fêrî Quranê dibe. Mela di dersdana Quranê de têdighêje ku Necmedîn zarokêkî zîrek û bîdeb e, ji hogirên xwe zûtir fêr dibe. Ji bavê wî dixwaze ku wî bişîne dibistanê. Bavê wî jî bi ya mela dike û Necmedîn ji bo xwendinê dişîne gel xalê wî yê ku li Sêwregê dijî. Di sala 1954 de Necmettin bi derengî dest bi xwendinê dike û êdî xwendekar e.

Necmedîn xwendina serate û navîn li Sêwregê diqedîne lê ji ber ku lîse li Sêwregê nîne, vê carê diçe Amedê û li lîseya Ziya Gokalp xwendina xwe berdewam dike. Necmedîn piştî salekê ji sebebê xizaniyê nikare pereyê bo razan û xwarinê bide lîseya Ziya Gokalp û mecbur dimîne ku dev jê berde. Necmedîn piştî Amedê diçe Edenê li wê hem dixebite û hem jî lîseyê dixwîne. Ew dema li Edenê dixwîne, eşêfê dike, pembo berhev dike, di dermanxaneyekê de dixebite û herweha salekê jî di kargehekê de bi şev kar dike û bi roj jî diçe dibistanê. Ew di sala 1965 de lîseyê diqedîne, di îmtihana bo zanîngehê biser dikeve û di Zanîngeha Stanbolê de beşê Hiqûqê qezenc dike.

Necmedîn bo xwendinê diçe Stanbolê lê xizani li wê jî dev jê bernade û mecbûr dibe li alîyekî bixebite û li alîyekî xwendina xwe bidomîne. Ew li Stanbolê di kargeha kabloyan de ji xwe re karek dibîne, bi şev dixebite û bi roj jî diçe zanîngehê. Ev rewş heta ji sebebê pîrsgîrêk navbera karker û karmendan de, ji kar tê avêtin, dom dike.

Salên xwendina li Adenê bo Necmedîn dibin sebebê naskirina pîrsgîrêkên civakî, lê salên Stanbolê dibin destpêka beşdarbûna xebat û têkoşîna birêxistinî. Necmedîn di sala 1966 de dibe endamê **Civaka Xwen-dekarên Xwendegeha Bilind a Sêwregê** (Siverek Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti), **Civaka Xwende-karan a Rihayê** (Urfa Talebe Cemiyeti) û **Civaka Xwendekarên Fakulteya Hiqûqê ya Stanbolê** (İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti).

Ew di heman salê de dibe endamê **TÎPê** (Türkiye İşçi Partisi) û piştî salekê jî dibe endamê **FKF** Fikir Kùlùpleri Federasyonu). Bi endamtîya TÎPê jiyana Necmedîn a siyasî dest pêdike, Necmedîn ji endamtîya TÎPê ber bi bîrpirsiyariyên di nava tevgera rizgarîxwaz a Kurdistanê ve diçe û têkoşîna wî bêrawestan heta 22. 01. 1984 dewam dike.

Necmedîn di xebatên xwe yên siyasî, name û nivîsên xwe de ev nav bikar anîne: Neco, Selah, Zerdest, Rober, Rober Suwar, Selaheddîn Zerdest, Ferman û Bakûr.

Bi navên Serdil û Elya du keçên wî hene.

Cih û Rola Necmedîn Buyukkaya di Nava Tevgera Rizgarîxwaz de

Necmedîn hê dema xwendina lîseyê ji pîrsgîrêk û nakokîyên civakî haydar e, lê armanca wî ya sereke xwendin e. Di dema xwendina bilind a li Stanbolê digihêje wê qenaetê ku divê ew li hemberî pîrsgîrêkên heyî bêdeng nemîne,

alîgir be û bo çareserîyek li ser esasê heqaniyetê xwedî helwest be. Sebeb ev e ku Necmedîn êdî hewldanên siyasî û lêgerîna bo xebata bi rêxistinî dike armanca xwe ya sereke, di vê demê de xwendin bo Necmedîn di dereca duyem û sêyem de ye. Ew têdighêje ku xebata komelan bo çareserîyê têr nake, meyla xwe dide ser xebata siyasî û ya bi rêxistinî.

Necmedîn bi bîr û ramanên xwe çepgir e, dema di nava **FKF**ê de ye nêzî Deniz Gezmiş e. Di wê bawerîyê de ye ku pîrsgirêkên civakî û çînî di pêşengîya tevgera çîna karker de dikarin bîn çareserkirin, bo vê yekê jî dibe endamê **TÎP**ê.

Di heman demê de rewşenbîrîyek kurdî jî li bajarên mezin ên wek Stenbol û Anqerê dest pêkirîye û zilm û zordestîya dewletê li ser kurdan zêde dibe; rayedarên tirk bi gotin û daxuyanîyên xwe kurdan rûmetşikandî dikin. Rewşenbîr û xwendekarên kurd ên li Stenbol û Anqerê jî dikevin nava hewldanan û li rê û rêbazên xwebirêxistinkirinê digerin. Di encama van lêgerînan de, di qada xebata legal û demokratîk de **DDKO** (Devrimci Doğu Kültür Ocağı/ Ocaxa Çandî û Şoreşgerî ya Rojhilatê) derkete holê.

Di navbera salên 1969 - 1971 de li Anqere, Stenbol, Amed, Erxenî, Farqîn, Batman û Hezo (Kozlîx) jî alîyê rewşenbîr, mela û xwendekarên kurd ve **DDKO** tîn damezrandin. Necmedîn Buyukkaya jî li gel grûbek ji rewşenbîr û xwendekarên li Stenbolê dijin di 27ê gulana 1969an de **DDKO**ya Stenbolê dadimezirîne û dibe serokê wê.

Xebatên bo damezrandina **DDKO** û

avakirina wê di pêwendîyên Necmedîn de pêvajoyek nû vedike. Necmedîn êdî berpirsek tevgera kurd a demokratîk e û di destpêka pêwen- diyên bi tevgera siyasî ya Kurdistanî de ye. Ew di vê demê de bi lehengî, çelengî û dilsozîya xwe hem bala dijmin, hem jî bala birêvebirên tevgera siyasî dikşîne.

Di 12ê adara 1971ê de artêşa tirk bi darbeyekê tê ser hukûm. Li Tirkîyeyê û Kurdistanê Bakûr orfî îdare tê îlan kirin û li gel hemû sazîyên siyasî û demokratîk **DDKO** jî tîye qedexekirin. Gelek berpirs, damezrêner û birêvebirên wê tîn zindankirin. Necmedîn yek ji wan kesan e ku her roj navê wî di radyoyê de tê xwendin, resmên wî li avayîyên hukûmetê, îstasyonên tren û garajên otobusan tê daleqandin.

Mecala mayîna Necmedîn li Tirkîyeyê û Kurdistanê Bakûr nemabû. Di rojnivîsên xwe de dibêje; ew di 26ê hezîrana 1971ê de derbasî Kurdistanê Başûr bûye.¹

Necmedîn di îfadeya xwe ya li gel polisê Sûrîye dibêje; ew di 10. 07. 1971 de bûye endamê **Partî Demokratî Kurdistan li Tirkîya**.² Dîsa ew di rojnivîsên xwe de dinivîsîne ku wî di heman rojê de sonda partîyê xwarîye. Di her du belgeyan de eşkere dibe ku Necmedîn piştî derbasî Başûr dibe, dibe endamê **PDKa Dr. Şivan**.

Dema Necmedîn li Başûr e pîrsgirêka navbera Dr. Şivan û Saîd Elçî

¹ Buyukkaya, Necmedîn, *Kalemimden Sayfalar*, Weşanxaneya APEC-TRYCK, 1992 Swêd, r. 140

² Buyukkaya, Necmedîn, *Kalemimden Sayfalar*, Weşanxaneya APEC-TRYCK, 1992 Swêd, r. 140

rûdaye. Di nava partiyê de; yanî di nava her du partîyan de gengeşiyên nexweş derdikevin meydanê. Piştî demekê diyar dibe ku serokê PDKa Tirkîyê Saîd Elçî hatiye kuştin, demeke kin piştî kuştina wî jî ji PDKa ku Necmedîn jî endamê wê ye sekreterê partiyê Dr. Şivan (Saîd Kirmizitoprak) û du endamên buroya siyasî bi gumana kuştina Saîd Elçî tîn girtin. Berpirs û endamên din ên partiyê jî bi destûra PDKa Îraqê li wê dimînin an bi rêdana wê ji wê vediqetin.

Necmedîn di rojnîvisên xwe de dibêje: "Ew ê heta rewşa partiyê bi temamî fam bike, bisekine, lê ew ê wek ku di nava hin kesên tesadufî hatine gel hev de ye, tev bigere."³

Ew di rojnîvisên xwe de dibêje ew di 22ê sibata 1972 de ji Bamerneyê li gel Kurdo (Omer Çetîn) û Cudî (Omer Ozsokmenler) veqetîyaye û di 26ê sibatê de gihîştîye Qamişloyê.⁴

Dema Necmedîn li Kurdîstana Sûrîyê ye, li mala Ekrem Cemîl Paşa dimîne û bi rewşenbîr û siyasetmedarên kurd re dikeva nava pêwendîyan. Necmedîn jî aliyekî dixwaze bo xebata pêserojê zemînek bo pêwendîyan ava bike û jî aliyekî jî, ji jiyan, xebat û tecrubeyên kurdperwerên weke Ekrem Cemîl Paşa, Dr. Nûrî Dêrsimî têgehan derxîne. Agahî ev e ku Necmedîn, Ekrem Cemîl Paşa îqna kirîye da ku ew bîranînên xwe bînvîsîne û nusxeke orjinal a bîranînên wî di arşîva Necmedîn a taybet de ye.

³ Buyukkaya, Necmedîn, *Kaleminden Sayfalar*, Weşanxaneyê APEC-TRYCK, 1992 Swêd, r. 141

⁴ Jêdera berê, r. 147

Necmedîn di 22ê îlona 1972 de ji Sûrîyê derdikeve û diçe Pragê. Ew li Pragê jî bi kurdên li wê dijîn pêwendîyan datîne û armanca wî ev e ku ji Pragê derbasî Swêdê bibe. Ew di 06. 10. 1972' de ji Pragê ber bi Swêdê dikeve rê û li wê bo penaberîyê serî li swêdîyan dide.

Piştî ku Necmedîn mafê penaberîyê werdigre û pasaportê distîne êdî sekin jê re nîne. Ew bo biserhevanîna tevgerê rojek li Almanya Rojava, ya din li ya Rohilatê, roja dinê li Sûrîyê yan li Lubnanê ye.

Necmedîn li Ewropayê bi derûdorên siyasî, rewşenbîrên kurd re dikeve nava pêwendîyan. Ji aliyekî ve dixwaze bûyera her du Seîdan ronî bike û jî aliyê din jî dixwaze bi hin hevalên xwe re careka dinê partiyê reorganîze bike.

Necmedîn di 02. 04. 1974 de dizivire bo Şamê û jî wê jî derbasî Beyrûdê dibe. Li Beyrûdê ew, Omer Çetîn, Omer Ozsokmenler, Nazmî Balkaş (Soro) û çend kesên din bi hev re ne. Ji destnîvisên Necmedîn diyar dibe ku ew, Omer Çetîn û Soro ji bo nivîsandina program û destûra partiyê (partiyekê) li Lubnan û Sûrîyê ketina nava hewldanan. Dîsa di heman demê de Necmedîn jî di nav de bo pêwendîyên neteweyî û navneteweyî bi gelek hêz û partiyên parçeyên din ên Kurdistanê û yên ereb re hevdiîtinan pêk tînin.

Piştî seferên di navbera Ewropa, Sûrîyê û Lubnanê de, ew di sibata sala 1975 de vedigere welat. Li Tirkîyeyê efûyek giştî derketîye û Necmedîn jî ber bi efûyê ketîye.

Necmedîn yek ji wan kadroyên sereke ye ku piştî vegera ji dervayî welat xebatên xwe yê bo biserhevanîna tevgera kurdî didomîne. Di dereceya yekê de armanca Necmedîn bi-serhevanîna PDK-T a Dr. Şivan e. PDK-T di sala 1975 de xwe ji nû de organîze dîke û Necmedîn jî yek ji pêşewayên vê partiyê ye. Necmedîn heta ji partî- yê vediqete di nava xebatek bêrawestan de ye.

Di sala 1977 de di navbera Necmedîn û birêvebirên partiyê de nakokî dertên, pêşî li van nakokîyan nayê girtin û dibin sebeb ku Necmedîn ji partiyê veqete.

Bi qasî ji name û destnivîsên wî têye famkirin, sebebên ji partiyê veqetandina Necmedîn; têkilîyên partiyê bi YNKê (Yekîti Nîştîmanî Kurdistan) re û şeweyên xebata kadroyên birêvebirîya partiyê ne. Gazin û îddîayên Necmedîn ev in ku partî, sozên xwe li hemberî YNKê bi cih nayîne û bo vê yekê jî hem prestîja partiyê kêm dibe û hem jî YNK û şoreşa Kurdistanê Başûr zêrêrên mezin dibîne. Ji aliyê dinê Necmedîn jî birêvebirîya partiyê dixwaze ku li gora erk û armancên partiyê tevbigerin û ne her kes bi qasî dikare, lê her kes li gorî ku pêwîst e wezîfeyan wergire û bixebite. Necmedîn di vî derbarî de li danişîna 04. 01. 1977 de raporek berfireh pêşkêşî civîna Komîteya Navendî ya partiyê dîke. Lê raman û pêşniyarîyên wî maqul nayên dîtin.

Îddîayên birêvebirîya PDK-Tê jî ev in ku Necmedîn bi serê xwe sozên dide YNKê û ji dêvla xebatên partiya xwe, bêtir karê YNKê dimeşîne û hin endam

Necmedîn ligel Mam Celal e

û kadroyên partiyê jî weke ku biryara partiyê be, mecbûrî van karan dîke.

Piştî ku Necmedîn ji partiyê vediqete temamê bal û enerjîya xwe bo alîkarîya YNKê bikar tîne. Ked û xebata Necmedîn ji YNKê re dibe alîkarîyek mezin. Di derbaskirina pêşmergeyan de, di peydakirina alav û pêdivîyên wan de Necmedîn roleke taybet dileyîze. Ev dibe sebeb ku di derheqî wî de tawanbarîyên wek "qaçaxçî (mişextvan) an jî celalî" bînin kirin. Pêwendîyên Necmedîn bi YNKê re ewqas xurt in ku dibe sebebê îddîaya ku Necmedîn di nava birêvebirîya YNKê de ye.

Hin nameyên wî van îddîayan piştrast dîkin. Ew di nameyeke xwe ya di

08.11.1977 de behsa kuştina Hesên Xoşnav dike û dinivisîne; “Ev darbe bo me gelek giran bû, ez dikarim bêjim ku tevger terpiland”.⁵

Weke ku Necmedîn van îdîayên derbarê xwe de zanibe, di nameyeke xwe ya dinê de weha dinivisîne.

“Wan xebatên ku tu dizanî, ez bi zehmetiyên gelek mezin didomînim. Ew xebatên ku ez wan wek xebata sereke bi nav dikim, şehtë li xebatên min û hevalên min ên li Kurdistanê Tirkîyeyê ku em wan wek xebatên esasî bi nav dikin, dide. Lê ew ê şaşiyek mezin be ku em vê alîkarîya pêwîst red bikin. Ewên ku min rexne dikin û êrîşî min dikin, an nizanin an jî naxwazin bibînin ku dê têkoşîna çekdar a di pêşengîya *Yekîti Nîştîmanî Kurdistan* de, bêtî alîkarîya me tîk bibe.”⁶

Necmedîn di adara 1978 de tevî komek hevalên xwe **KAKê (Komeleya Azadiya Kurdistan)** didamezirîne û dibe sekîterê wê. Lê hem xebata wan û hem jî birêxistinbûna wan teng e, di dereca kadroyan de ye û alîkarîya şoreşa Başûr jî wan re armanca sereke ye. Ew piştî sala 1980 bala xwe zêdetir dide Kurdistanê Bakûr û dikeve nava hewldanên avakirina rêxistineke nû. Di heman demê de di nava xebata êkîtiya siyasî de ye. Bi hin kom û rêxistinên Kurdistanê Bakûr re dixwaze yekîtiyekê pêk bîne. Li gora agahîyan KAKê di vê demê de tê feshkirin û jî dêvla wê **KKP (OK)** (Komîteya Damezrandinê ya Partiya Komunîst ya Kurdistanê) tê damezrandin.

⁵ Buyukkaya, Necmedîn, *Kaleminden Sayfalar*, Weşanxaneyê APEC-TRYCK, 1992 Swêd, r. 59

⁶ Jêdera berê r. 75.

Lê li Bakûr şert dijwar bûne. Leşker hatiye ser hukûm, bi hezaran kadroyên şoreşger û welatparêz hatine girtin, ewqasê wan jî welêt terikandine. Armanca Necmedîn ev e ku ji grûb û kadroyên ku ji aliyê îdeolojîkî nêzî hev in partîyeke nû ava bike lê bi ser nakeve û di roja 15. 04. 1982 de li Amedê di mala xwe de têye girtin.

Hizr û Ramanên Necmedîn

Necmedîn bi hizr û ramanên xwe çepgir e, lê ew ne ji wan çepgirana e ku xwebirêxistinîkirina kurdan red dike, têkoşîna rizgarîxwaz a Kurdistanê bi tevgerên çep ên welatên dagirker ve girê dide. Necmedîn, Kurdistanî ye û ne tenê rîzaqariya parçeyek Kurdistanê, rizgarîya 'emû parçeyên Kurdistanê di heman dereceyê de girîng dibîne.

Ew di nameyekê ku di roja 27. 04. 1976 de ji birayê xwe Şerwan re nivisandîye weha dibêje:

“Tîştê ku ji me têye xwestin ev e, ku em li ser esasa hevkarîya çîna karker ku berjewendiyên wê yên esasî di rizgarîya welatê me de ye û çîna gundîtiyê bi pêşengîya îdeolojîya Marksî û Lenîmî, pêk binin, şertên xwe rast binirxînin û di qada siyasetê de bingeha heza xwe ya pêşewan (partîyê) saxlem bikin.”⁷

Necmedîn di vê nameyê de bi berdewamî weha dinivisîne:

“Di dema me de bo serkevtina şoreşên neteweyî û despêkirina serhildanê hin şertên esasî hene:

⁷ Jêdera berê r. 41

1. Partîyek pêşevan a proleter û bi disîplînek weka pola
2. Di pêşengîya partîya çînî de bereyêke welatparêz
3. Daxwaza hemû çîn, tebeqe û hêzên neteweyî bo şerê li dijî mêtîngerî û zilmê.”⁸

Ew di nameyeke xwe ya dinê de, ber-nameya şoreşê bi nav dike û dinivîsîne:

“Programa me ya mînimûm şoreşa demokratîk a neteweyî, ya maksîmûm jî bi naveroka xwe şoreşa sosyalîst e. Necmedîn di heman nameyê de behsa artê-şêke şoreşger a gel jî dike.”

Di xusûsiyetên Necmedîn ên ramanî hene ku balkêş in. Yek ev e, ku ew di wê bawerîyê de ye, li kîjan parçeyê Kurdistanê şoreş dest pêbike, divê kadroyên parçeyên dinê di xizmeta wê de bin û a din jî hizrê li çar parçeyên Kurdistanê damezirandina partîyeke hevbeş e.

Necmedîn di nameyeke xwe ya ku li roja 17. 01. 1978 hatiye nivîsandin de behsa vê mijarê dike û weha dinivîsîne:

“Hewldanên me yên bo li seranserê Kurdistanê damezrandina partîyeke komunîst û pêşevan, dom dîkin... Bi vê munasebetê min hin pêwendî danîn. Lê divê ez destnîşan bikim ku di hizrê partîyeke merkezî li seranserê Kurdistanê de, bi ser neketin. Ji çewtîya vî fikrî wêdetir ez difikirim ku hê zû ye... Lê dê pêşketinên Kurdistanê yên dîrokî vê rastîyê bîne rojevê, ez di vê qenaetê de me.”⁹

Piştî Necmedîn têdighêje ku damezrandina rêxisitîneke weha neasan e, hewl dide ku li Kurdistanê Bakûr rêxisitîneke wek YNKê ava bike. Tête zanîn ku ew li gel Ala Rizgarî demeke dirêj di nava vê hewldanê de ye. Ew heta girtina xwe jî vê hêviya xwe diparêze.

Di name, destnivîs û gotarên wî de diyar e ku Necmedîn hemû rûdan, bûyer û pêşketinan bi perspektîveke îdeolojîk dinirxîne. Pîvan û terminolojîya wî çep e û bo vê yekê jî hem pozîsyona şexsiyetan û hem jî cihê grûb û rêxisitinên siyasî di nava tevgera rizgarîxwaz de, bi “îdeolojîya çîna karker” dinirxîne û ne kêmanî caran jî sebebê vê perspektîfa teng, neheqîyek ramanî li derûdora xwe dike.

Di nameyekê ku berîya ji PDK-T veqete nivîsandîye de, derheqê birêvebirîya partîya xwe de weha dinivîsîne:

“Navbera min û hevalên min ên zarokên çîna serdest her diçe xera dibe. Bi ya min ev ji karakterên xwe yên çînî durûtîya xwe nîşan didin. Ev durûtî, tirsonekî û opurtînîstîya wan, her ku şîxul ciddî dibe, bêhtir berbiçav dibe... Her çî ew bêjin ew marksîst in jî, çîna serdest, çîna serdest e.”¹⁰

Yek ji diyaredeyên ku Necmedîn bi perspektîfa îdeolojîk li rûdanan dinêre jî, şerê navbera Yekîtiyê û Qiyada Miweqet e. Ew ne tenê di şerê li hemberî baasîyan herweha di nakokî û şerê Yekîtiyê û Qiyada Miweqet de jî alîgirê Yekîtiyê ye û helwesta wî wek ya kadroyek YNKê ye.

Necmedîn li ser pîrsa; “çima têko-

⁸ Jêdera berê, r. 42

⁹ Jêdera berê, r. 72

¹⁰ Jêdera berê, r. 54

şîneke nû?" jî weha dinivîsîne:

"PDK-T û DDKD, DHKD (PSKT), ASKDER (KOMAL) her yek ji wan wek rêxistîneke sîstemê bûn. Dê wan nikaribûya pîrsgirêkên KHKH (Tevgera Rizgarîxwaz a Gelê Kurdistanê) çareser bikirana û nekirin jî. Pêwist bû ku KHKH bibûye xwediyê rêxistînen têkoşer."¹¹

Ji aliyê dinê Necmedîn; bi şeweyek bêşînor fedekar, biryardar, jixwebawer di siyaseta de bêtawîz û hişk bû. Ne dûrî aqila ye ku evan xusûsiyetên wî di kar û xebatên wî yê siyasî de bûbin sebêbê alozî û astengîyan.

Necmedîn Giringîyeke Mezin Daye Ziman û Berhevkirina Belgeyan

Bi qasî tê zanîn Necmedîn bi xwe pirtûk nivisandîye. Sebeb ev e ku wî piraniya dema xwe bi karên pratîk ve derbas kirîye. Lê Necmedîn bi gelek sebaiban nivisandîye. Mijarên wan hema hema hemû siyasî, gelek name û gotar nivisandîye. Wî herweha serpêhatiyên xwe nivisandîye û kar û barên xwe, çûn û hatinên xwe di rojnivîsan de nivisandîye. Hin ji gotar, serpêhatî û nameyên wî, xebata wî ya li ser ferhengeke zazakî-tirkî di pirtûka bi navê *Kalemimden Sayfalar* hatine berhevkirin. Pirtûk ji aliyê birayê wî Şerwan ve hatiye amadekirin.

Wî, name, rojnivîs, rapor û gotarên xwe bi tirkî, kurmançî û zazakî nivisandîye. Ligel gotar, rapor, name û ser

pêhatiyên xwe car caran çîrok, metelok û îdyomên kurdî (kurmançî/ zazakî) jî berhev kirine.

Necmedîn ji bira, dost û hevalên xwe dixwaze ku ew fêrî kurdî bibin, bixwînin û binivîsin. Ew bi xwe jî hewl dide ku kurdîya xwe her pêş ve bibe. Di nameyek bo Mîr Kamûran Bedirxan de weha dinivîsîne:

"Em keçek û xortekî kurd in. Niha li Swêdê dixwînin. Ji me, ya keç navê wê Xendan û bi xwe Kurmanc e. Ê xort Neco ye û bi xwe Zaz(ay) e. Sêwregî ye. Em bi xwe li gund mezin bûne. Lewra weke gundîkî be jî em bi kurdî dipeyivin. Lê heyf wek diyar e, em nikarin durust û xweş binivîsin. Me bihîst ku hun mîrên me dibin alîkar ji bo zaro(y)ên Kurdan ku dixwazin zimanê xwe hîn bibin. Ger diqede û ji bo we ne bar be, pirtokên xwe yê li ser ziman û li ser edebîyata me ji me re bi rê kin. Em dê zor sipas bikin. Berî her tiştî me biborînin ku em we diwestînin. Lê piştî ku pirtok bighêje destê me, em dê ji dil û can li ser zimanê xwe ê şîrîn bixebitin.....

15. 11. 1974, Swêd, Xendan Jamil û Neco B.Kaya"¹²

Necmedîn bi sernivîsa *Qissebendê Zazakî-Tirkî* jî 4000 zêdetir peyvên zazakî berhev kirine. Dîsa hin destnivîsên Necmedîn hene ku destnîşan dike ku ew li ser gramera zazakî jî xebitiye.

Necmedîn ligel zaravayên kurmançî û zazakî, soranî jî dizane û hewl daye zimanê welatê ku li wê derê diji fêr bibe. Dema ew li Swêdê ye di

¹¹ Jêdera berê, r. 312

¹² Jêdera berê, r. 30

demek kurt de bi qasî karibe dest bi zanîngehê bike, fêrî swêdî dibe, dîsa di her fersendê de diçe kursa erebî û xwe fêrî erebî dike. Necmedîn bi qasî dîkare bixwîne û binivîsîne fêrî erebî jî dibe.

Necmedîn girîngîyeke taybet daye belgeyên dîrokî jî. Dr. Kemal Fuad di pirtûka xwe bi navê Kurdistan *The First Kurdish Newspaperê (Kurdistan. Yekemîn Rojnameya Kurdî)* dinivîsîne ku Necmedîn ev nusxeyên orjînal ên Kurdistanê berhev kiriye û bo li ser bixebite daye wî. Dr. Kemal Fuad tevî wêneyek Necmedîn pirtûka xwe diweşîne û di pêşkêşa wê de weha dinivîsîne: "Be giyanî şehîdê nemir Necmedîn Buyukkaya (Neco) ke ev rojnameya li fewtan rizgar kir û bo belavkirinê ragihand min."¹³

Necmedîn di rojnivîsa xwe ya di 15.09.1976 de li Serê Kanîyê di vê derbarê de weha dinivîsîne:

"Memdûh Selîm Beg di 25. 07. 1976 de wefat kiriye... Min xwest kitêbxaneyaya wî bikirim. Lê jîna wî hinek entîqe derket, min çar hezarên sûrî tê da, neda... Min pirtûkên partîyê anîn li nik Îsmet hiştin. Min ew xistine nav çanteyek mezin... Ev çante bi rastî wek xezîneyekê ye. Ez çûm Helebê li vir min *Diwana Melayê Cizîrî* û hema hema bi temamî rojnameyên *Wicdan*, *Hurriye*, *Kurdistan* û kovara *Hetawî Kurd* anîn".¹⁴

Tê zanîn ku Necmedîn ji bo orjî-nalaye yekemîn rojnameya kurdî *Kurdistanê* bi dest bixe çûye heta Qahîreyê.

Dîsa Necmedîn ji bo çapkirina ser-pêhatîyên Dr. Nurfî Dêrsimî, xanîma wî Ferîde Xanê teşwîq dike û soza alîkarîyê dide wê.

Necmedîn Kurdperwer û Şoreşgerekî Sînornenas bû

Em ji destnivîs, name û ser-pêhatîyên wî têdîghên ku Necmedîn li her çar parçeyên Kurdistanê gerîyaye piştevanîya tevgera azadîxwaz li wan parçeyan kiriye, bi destkevtîyên wan şa bûye, bo çareserîkirina pîrsgirêkên wan serê xwe êşandiye.

Beşek ji çûnûhatên Necmedîn di name û rojnivîsên wî de weha hatine destnîşankirin:

- 26 gulan 1971: Terka Îstenbolê
- 28 gulan 1971: Hîlwan
- 26. 06. 1971: Kurdîstana Başûr, Dîşêş
- 27. 11. 1971: Bamernê (Kurdîstana Başûr)
- 26 sibat 1972: Qamişlo
- 22 îlon 1972: Prag
- 06. 10. 1972: Swêd
- 22. 03. 1974: Almanyaya Rojava
- 28. 03. 1974: Almanyaya Rojhilat
- 02. 04. 1974: Şam
- 14. 04. 1974: Bêrûd
- 02. 06. 1974: Şam
- 03. 06. 1974: Qamişlo
- 17. 06. 1974: Amûdê
- 29. 06. 1974: Berlîn
- 06. 10. 1975: Şam
- Payîza 1975an: Sûrîye
- 30. 01. 1975: Şam
- Havîna 1976an: Şam
- 26. 01. 1976: Bêrûd
- 26. 02. 1976: Şam
- Çirîya Paşîna 1976an: Bakûr

¹³ Fuad, Dr. Kemal, *The First Kurdish Newspaperê*, 1998 Sulaimaniyêç

¹⁴ Buyukkaya, Necmedîn, *Kalemimden Sayfalar*, Weşanxaneyaya APEC-TRYCK, 1992 Swêd, r. 233

30. 04. 1976: Şam
 01. 06. 1976: Qamişlo
 03. 06. 1976: Amed
 04. 06. 1976: Qilaban (Uludere)
 11. 06. 1976: Kurdistanî Başûr
 12. 06. 1976: Sêwreg
 26. 06. 1976: Şam
 28. 06. 1976: Qamişlo
 14. 07. 1976: Dêrika Hamo
 03. 08. 1976: Serê Kanîyê
 07. 08. 1976: Bakûr
 30. 08. 1976: Qilaban (Uludere)
 15. 09. 1976: Serê Kanîyê
 19. 11. 1976: Sirûc
 29. 11. 1976: Sûrî
 04. 09. 1977: Kurdistanî Başûr
 25. 04. 1977: Ji Nisêbînê derbasbûna Bakûr
 03-05 nîsana 1977an: Anqere
 05. 05. 1977: Îstanbul
 03. 07. 1977: Kurdistanî Başûr
 12. 07. 1977: Garê (Başûr)
 14. 07. 1977: Bakûr
 18. 07. 1977: Îstanbul
 23. 09. 1977: Şam
 16. 10. 1977, Gever (Bakûr)
 27. 10. 1977: Sûrîye
 Sibat, 1979: Mehabad (14)
 18. 07. 1980: Şam
 Tebax, 1980: Londra
 12. 02. 1981: Heleb
 27. 06. 1981: Şam
 .....
 15. 04. 1982: Girtîgeha Leşkerî ya Amedê

Jiyana Necmedîn heta girtina wî di rêya tevgera rizgarîxwaz de bi vî awayî dewam dike. Hewceyî gotinê ye ku ev çûnûhatinên Necmedîn hemû bo erkên wî yên birêxistîni ne û her yek bo bicîhanîna wezîfeyê girîng e ku di nava wan de hevdiştinên bi berpirsên

rêxistinên parçeyên dinê, temsîla partîya xwe di komcivînên partîyên bira û dost de, organîzekirina derbaskirina alav û pêşmergeyên YNKê, organîzekirina hevdiştinên berpirsên YNKê bi rêxistinên Kurdistanî Bakûr e. Necmedîn di vê demê de bi caran bi sekreterê giştî yê YNKê Celal Talebanî û berpirsên YNKê sereke ên wek Dr. Fûad Maşûm, Omer Mistefa û Elî Eskerî re têye ligel hev.

Hobîyên Necmedîn Buyukkaya

Necmedîn di jiyana xwe ya taybet de mirovekî sosyale. Ji her çîn û tebeqeyên civakî heval û dostên wî hene. Bi biçûkan re jî bi mezinan re jî dide û distîne. Dîsa têye zanîn ku wî qedrek mezin daye zarok û malbatên şehîdan, heta ji destê wî hatîye wî li wan pirsîye û alîkarîya wan kirîye.

Hevalên nêzî wî dibêjin, Necmedîn bê makîneya xwe ya resman û teyba xwe nedîçû cihekî. Wênekişandin, hevpeyvîn û denggirtina navdar û şexsiyetên kurd hobîyên wî yên sereke ne. Li gora agahîyan di arşîva wî ya taybet de bi hezaran wêne hene ku hin ji wan ên şexsiyetên kurd in. Dîsa di arşîva wî de hevpeyvînên bi gelek kurdên navdar re hene ku nehatine weşandin.

Necmedîn ji nivîsandin û xwendina helbestan jî hes dike. Kurtehelbestek wî weha ye:

*Dewlemend e welatê me,
 Lê îro roj wêran e... talan e...
 Xebatkar in pale û gundîyên me,
 Lê îro roj tazî ne... birçî ne...
 Jîr e gelê me, wek hemû gelan,
 Lê îro roj gēj kirine... bê keys xistine....*

Hin kasetên wî ku di wan de helbest xwendine jî hene.

Necmedîn ji muzîkê jî hes dike û bi taybetî li hunermendên wek Mihemed Şêxo, Kawîs Axa, M. Arif Cizrawî û Şivan Perwer guhdarî kirîye. Ewqas ji kilama Bavê Fexrîya hes kirîye ku di gelek sohbetên dost û hevalan de bi xwe strîyaye.

Dema Necmedîn li Swêdê ye fêrî danseka swêdî ya gelerî dibe, di her şert û mercî de spor dike û hay ji xwarin û vexwarina xwe heye.

Necmedîn bi bejn û bedewîya xwe ve jî balkêş e, di çek û bergên xwe de hesas e û hewl dide xweşik li xwe ke. Tê zanîn ku hevaltiyek wî bi derhênerê navdar Yilmaz Guney re heye. Tê gotin ku bejnûbala wî ewqas tesîr li Yilmaz kirîye ku rojek jê re gotiye were di filmeke min de rol wergire. Necmedîn bi nazîkî vê teklîfa wî red dike.

Di Girtîgehê de Necmettin Buyukkaya

Necmedîn di 15ê nîsana sala 1982 de li Amedê tê girtin. Îşkenceyên giran lê têne kirin lê ew li hemberî dijmin serî natewîne. Gelek kes di îşkencexaneyê û girtîgehê de dibin şahidê lehengîya wî. Hin ji wan bersîva pirsên min weha didin.

Zulkuf Ozel: Ez û vî mêrxasê kurd di nîveka meha nîsana 1982 de li girtîgeha eskerî ya Amedê, li odayeke lêpîrsînê leqayî hev hatin. Em her du jî ji doza **KÎP-DDKDê** hatibûn girtin. Dema min wî dît piir metîn bû. Awir û helwesta wî biryardar û bawermend bû. Di her fersendê de bi dengê xwe, bi jest

û mîmîkên xwe, bi girtîyan re dikete têkilîyê û manewîyeta wan bilind dikir. Destê xwe dikir kulm, bilind dikir û ji derûdora xwe re digot: Xwe sist mekin! Guh nedin kesên din, di berxwe bidin! Dê ev roj jî derbas bibin. A rast ev bû ku ev helwesta wî tesîreke mezin li me dikir. Ez dikarim bêjim ku gelek heval bi saya wî li ser pîya man, zer-areke mezin bi saya wî rû neda.

Kek Necmedîn bû muxatabê îşkenceyên gelek hov. Lê serî wî her bilind bû, devliken bû, bi helwesta xwe pîrskeran (îşkencekeran) dîn û har dikir. Di lêpîrsînê de pîrrayî ji Necmedîn navên hevalên wî, pêwendiyên wî yên bi rêxistinên Kurdistanê Başûr re, anîn û birina çekan û derbaskirina ji sînoran dihate pîrsîn. Piştî 90 rojî Necmedîn birin qawîşa 5an, em jî hev veqetîyan, lê me di mahkemê de hevdu didît. Helwesta wî ya di mahkemê de jî cihê bû, gotina xwe qet venedîşart û tiştê ku rast bidîta, digot.

Selim Çurukkaya: Heger ez ne şaş bim, Necmedîn jî di 1982 de anîn hucreya ku em lê diman. Berîya ku Necmedîn were, cuntaya 12ê îlonê bi zext, gef, lêdan û îşkenceyan hewl dabû ku me teslîm bigre. Di nav me girtîyan de du meyl rû dabûn. Meyla yekê digot, em daxwazên eskeran bi cih bînin, ew ê îşkence li me nekin. A din jî digot; 12ê îlonê bo me ji holê rake hat ser hukûm, ji bilî qaydeyên normal ên girtîgehê divê li gorî tu qaydeyên dinê tevnegerin.

Em kesên ku li gor qaydeyên ji wan dihate xwestin li qawîşên xwe man û ên din jî xistin hucreyan. Lêgera berxwedaneka nû ya piştî têkçûna

berxwedana 7 mehan dom kiribû, di vê demê de dest pêdikir. Di rewşek weha de Necmedîn anîn hucreya me. Me rewş jê re got. Qe teredut nekir û got a rast berxwedan e, herçi ên serî bitewî-nin zêde bibin ê zext ji zêde bibin.

Bi vî helwesta wî min fam kir ku Necmedîn ne weka serpekên partiyên kurd ên ku girtî ne. Wî ev yek di berxwedana sala 1984an ku me wê wek 'şerê barîqatê' binav kiribû îspat kir. Bêzuman yek ji pêşengvanên vê berxwedanê Necmedîn Buyukkaya bû. Me 2500 girtîyî ranzayên xwe şikandibûn û wan dabûn ber derîyan, di destê her yekî ji me de çov ji hebû û me xwarin nedixwar, ev yek tam 24 rojan dom kir. Ji bo ku pirsgirêk çareser nedibûn, çavê her kesî li qawîşa Necmedîn bû. Necmedîn bêtirs û bi dengê xwe yê bilind talîmat dida, ew li paş barîqatan serokê bihezaran serhildêrê destbiçov bû. Necmedîn her diqîrîya, digot: *Meîr-sin! Bi serîewandinê careka din wê cehe-nnemê nejin! Ji dêvla jiyanêke bîrûmet, em ê bikaribîn bîrûmeta xwe bimrin!*

Barîqat rabûn, avêtin ser qawîşan, girtî birin 'hemamê'. Wî serî netewand, li ser soza xwe ma û bi ser ket ku bi şerefa xwe bimre.

Paşa Uzunê ku demeke dirêj ew û Necmedîn di girtîgehê de bi hev re ne, dinivîsîne ku ji derva peyama xwe pîr nede pêş, em hewl didin ku bi rêyekê te bidin berdan ji Necmedîn re dihat.¹⁵ Paşa bi berdewamî dinivîsîne ku ev peyamên ji derva dihatin li ba Necmedîn dibûn sebebê dudilîyê lê di encamê de wî terciha xwe bo hest û ramanên xwe kir û weha tevgerîya.

Necmedîn Dizanibû ku dê Ew Bête Kuştin

Paşa Uzun di pirtûka xwe ya bi navê *O Bir Dağ Çiçeği* di de dinivîsîne:

"Necmedîn tevî Mehmet Şener yek ji koordînatore berxwedanê bûye. Ew bi xwe, bi dengê xwe biryarên girtîyan radigihîne hemû qawîşan. Birêvebirîya girtîgehê jî bi vê yekê dizane. Armançek din ya Necmedîn jî ev e ku îşkence, lêdan û bûyerên kuştina girtîyan, ji devê şahid û qurbanîyan berhevke û wek belge pêşkêşî mahkemê bike. Necmedîn piştî zehmetîyên di vî karî de bi ser dikeve û belgeyan pêşkêşî mahkemê dike.

Berpirsê ewlekariyê ê girtîgehê esferê bi navê Abdullah ku serpel e (yuzbaşı); li pey Necmedîn e. Paşa dinivîsîne ku Yuzbaşı Abdullah ji girtîyan û herweha ji Necmedîn re jî gotiye; bo em cil û bergên weka hev, li we kin, pêwîst be em ê we bikujin jî. Necmedîn jî weha jê re dibêje: "Hûn dikarin me bikujin, û em ê bibin şehîdê şoreşê, dê sibê zarokên me bi vê yekê serbilind bin. Lê zarokê we? Ew ê bi mîrkuji û îşken-cekariya bavên xwe dilxweş bin?"¹⁶

Parêzerê wî Cemşît Bilek jî dibêje:

"Rehma xwedê lê be, Necmedîn Buyukkaya di mahkemê de rabû û daxwaza axavtinê kir. Got; dibe ku ez di mahkemeyeke din de, ne li jiyane bim. Bira haya we jê hebe, her tim

¹⁵ Uzun, Paşa, *O Bir Dağ Çiçeği*, Weşanxaneya APEC-TRYCK, 1990 Swêd, r. 91-92

¹⁶ Uzun, Paşa, *O Bir Dağ Çiçeği*, Weşanxaneya APEC-TRYCK, 1990 Swêd, r. 120

min tehdît dîkin. Paşê dê bêjin, ji dil çû, nizanîm ji çi çû, ê protokolên weha sexte bigrin û min bikujin. Lê weka hûn dibînin tenduristîya min gelek baş e". Bi rastî jî berîya mahkeme-ya pêşîya me hate kuştin.¹⁷

Paşa û girtî dibêjin di roja 23. 01. 1984 de ji bo ku bi zorê cil û bergên weka hev li girtîyan bikin wan qefle bi qefle birine hemam û sînemayê. Wî jî dibin hemamê. Dema Necmedîn dibin, Yuzbaşı Abdullah û cîgirê wî Ali Osman Aydın jî li wran ne. Ew lêdan û îşkenceyan îdare dîkin.

Paşa Uzun xwe dispêre girtîyek bi navê Î. Tekînê ji doza Rizgarîyê de girtîye û ji devê Tekînê weha dinivîsîne: "Min bi çavê xwe dît ku bi daran li serê wî dixistin. Derbên kuştinê li serê wî didan. Min dît ku piştî derbek li serê wî ket, hemû laşê wî weka ku elektrîk pê bigre, ricifî, piştî wê derbê nelivîya."¹⁸

Necmedîn û gelek girtîyên dinê dikevin komayê, wan radîkînan qawîşa nexweşan.

Girtîyên li vê qawîşê û birîndar û nîvrihî ne, fam dîkin ku rewşa Necmedîn dijwar e, bo vê yekê jî doza doktorek dîkin, lê kes di hawara wî de nayê. Doktorek girtî mudaxele dike lê êdî dereng e. Necmedîn di 23. 01. 1984 de şehîd dikeve.

Kuştina Necmedîn di çapemenîya Kurdistanî û Swêdî de cihek berfireh girt. Li ser wî nivîs hatin weşandin.

Buroya siyasî ya YNKê li ser kuştî-

Gora NECmedîn Buyukkaya

na wî broşûreke taybet weşand û ev broşûr di radyoya Yekîtîyê de jî hate belavkirin. Dîsa YNKê bo wî afîşek belav kir.

Bi Çavê Malbat û Hevalên Wî Necmedîn Buyukkaya

Ji bo em Necmedîn qencîr nas bikin, min Necmedîn ji xanima wî Cemîle Xan û hin hevalên wî pirsî, wan jî weha bersîv da.

Cemîle Buyukkaya:

Min Necmedîn di dema DDKOya Anqerê de nas kir. Salên 1970-1971 bûn. Şexsiyeta wî gelek tesîr li min

¹⁷ Mavioğlu, Ertuğrul, *Radikal*, Rojnameya Rojane, Stambol, hejmara 10.10. 2003

¹⁸ Uzun, Paşa, *O Bir Dag Çiçeği*ydî. Weşanxaneyê APEC-TRYCK, 1990 Swêd, r. 123

kiribû. Mirovek dirust, binamûs, bika-
rekter û biryardar bû. Li gor cih û rew-
şê carna rûgeş carna ciddî bû. Pêşiyê em
hevalê hev bûn, paşê jî hestên dilîniyê
dest pê kir. A rast ev bû ku min jê hes
kir. Ev evîneke gelek mezin bû.

Ez nizamim bê ew hevserok (mêr)
çawa bû. Em di wan 9 salên ku em bi
hev re zewicibûn, di zikhev de 9 mehan
bi hev re neman. Zewaca me ne wek
zewaca însanên dinê bû. Bo vê yekê ez
nikarim bêjim ku Necmedîn hevserok
îdeal bû. Bawerîya min ev e ku şoreş-
gerok baş, nikare bibe hevserok baş,
hevserok baş jî nikare bibe welat-
parêzok, şoreşgerok îdeal.

Wî xwe bi her awayî bo têkoşîna
gelê xwe feda kir. Bi qasî ku karibe di
vê rêyê de bimre, wêrek bû. Dema ew
di zindana Diyarbekirê de bû û ez di-
çûm dîtina wî, ji min re digot: Ji dêvîla
jiyanêke bêrûmet, mirineke birûmet
tercîha min e. Di encamê de li ser soza
xwe ma.

Divê em neheqîyê lê nekin û tenê
behsa êş û kulan nekin. Necmedîn ji
her tiştê xweşik hez dikir, ji gerê, xwar-
inê, vexwarinê, ji sohbetê. Gelek dost û
hevalên wî hebûn, heta ji destê wî dihat
her bi wan re di nava pêwendîya de bû.
Ji welatê xwe, ji dîrok û kultura welatê
xwe, ji însanên welatê xwe hez dikir. Ji
derew, bêrûmetî û îxanetê nefret dikir.

Dema ku hate kuştin, keça me ya
mezin 8 ya biçûk jî 4 salî bû. Mixabin
nehiştin ku wazîfeya xwe ya bawitî bi
cih bîne. Sûcê van zarokan ev bû ku
zarokên bavekî welatparêz û şoreşger
bûn. Zehmet e, em zarokan têbîghînin
bê mirin çî ye. Wan qet fam nedikir bê
çima mirov ji ber ramanên xwe tîn
kuştin û îşkence li wan dibe.

Hin hevalên wî yên kevn hatibûn
girtin û navê wî dabûn. Li ser vê yekê
polîs min taqîb dike û şevokê ew li mal
hate girtin.

Îbrahîm Guçlu:

Heger ez Necmedîn Buyukkaya
bi çend gotinan tarîf bikim, ez dikarim
bibêjim ku Necmedîn Buyukkaya,
leheng, dozkarê Kurdistanê bû. Li
hemû beşên Kurdistanê xebat kirin, ji
bona wî tiştê gelek xwezayî bû. Wî
xwe bes mirovê her beşê Kurdistanê
binav nedikir, lê bi çand û helwest jî li
wî dihat. Profesyonelekî tevgera
Kurdistanê bû. Ew bi xwe xwediyê
riyeke taybetî ya xwe bû. Mirovekî
qerardar, azad, otonom, bixwebawer,
dirust bû. Ew di refa serokên
Kurdistanê de bû. Xwediyê baweriyeke
xurt bû, ji bona bawerîya xwe ya kur-
dîtî, şoreşgerî, sosyalîzmê mirin da ber
çav. Serhişk bû, bi xwe re, bi heval û
doza xwe re dirust bû. Serhişkiya wî,
carna mirov dişikand, lê gelek pîrs jî
çareser dikirin. Di navbeyna min û wî
de gelek minaqeşeyên girîng, ciddî,
hişk hatin holê. Lê ev minaqeşeyên di
navbeyna me de ez kêfxweş dikirim.

Serpêhatiyeke Mûsterek...

Serpêhatiyeke me yê mûsterek gelek
in. Lê xuya ye ku ez ê bes hebeke
pêşkêş bikim.

Beriya 12ê îlona 1980 ez û
Necmedîn Buyukkaya li Şamê bûn.
Mam Celal jî li Şamê bû. Mehmed
Uzun jî ji Swêdê hatibû Şamê. Me wek
Ala Rizgariyê bi Necmedîn
Buyukkaya re, ji bona avayîyeke hev-
beş ya rêxistinî xebatekê dimeşand.
Min, Mehmed Uzun û Necmedîn, me

li ser yekîtiyê du rojan civîn pêk anî. Pêşniyarên Necmeddîn ji bona me realist û rasyonel nedihatîn pejirandin. Lê disa jî, ji bona ku em gav bavêjin me biryar da ku gor pêşniyarên Kek Necmeddîn xebatê bimeşînin û konferanseke hevbeş ya ku piralî beşdar bibin, amade bikin. Lê me dizanî ku ew pêşniyarên Necmeddîn pêkanîn zehmet e û ev pêşniyaran dê me dereng bixin.

Pişt re me biryar da ku em Mam Celal bibînin. Em çûn cem Mam Celal. Wî ji me pirsîya, me jî cihê û cihê bersîv da, bîrûrayên xwe me anîn ser zimên. Mam Celal piştî axiftina me piçek rawestîya û bi ken got: "Gor bîrûrayên min pêşniyar û rîya Kek Necmeddînê Delal ne di cih de ne. Lê baş e ku we biryareke mîsterek daye. Ez baş dizanim ku birayê min ê dimilî Necmeddîn serhişk e. Serhişkiya wî ji dimilitiya wî tê. Lê bes ew jî neyê. Hûn dizanin, xoşnaviyên û kurmancan yek textên wan kêmin, dimiliyan du textên wan kêmin in: Kek Necmeddîn sê textên wî kêmin in."

Piştî ev heneka Mam Celal em bi hev re bi deqîqeyan kenîyan. Helbet Necmeddîn disa jî dev ji rîya xwe berneda.

Ziya Avci:

Ew sîfetên ji bo hemî şehîdên Kurdistanê ku tîn bikaranîn, Necmeddîn hemîyan heq kirine û hîn zêdetir jî. Belkî bi gotineke hinek mehellî be jî, lê ez dibêjim: Xwezî ji mîrê heft xwezîyan re îro Necmeddîn sax bûya. Ji bo çi? Ji bo ku ew kadroyek bû. Di welatên wekî yên me de, kadroyek 30-40 salan ancax çêdibe û dikemile. Mîlîtan gelek in. Mebesta

min ji vê, qîmetnedan an biçûkdîtina mîlîtanên nîn e. Belê, bêtî ez vê vekim, ez bawer im dê bê fehimkirin.

Ez hêvîdar im, di demeke nêzîk de, ne tenê di vî warî de, di gelek warên ku ez şahidê wan ên dîrokê me de, ez ê wezîfeya ku dikeve ser milên xwe bicîh bînim. Ji ber ku ev mesûliyetek e, mecûrîyetek e û deyneke di stûyê me de.

Saîd Aydogmuş:

Bi qenaeta min xusûsiyeta herî berbiçav ya Necmeddîn, dilêrî û mîrxasiya wî bû û wî vê xusûsiyeta xwe bi tîgeheke şoreşgerî dixist xizmeta milletê xwe.

Min Necmeddîn di sala 1969 de wek mîlîtanek ku 24 saetên xwe dida tîkoşînê nas kir. Di salên em bi hev re xebitîn û salên piştî wan, heta roja di zindana Amedê de hate şehîdkirin, Necmeddîn vê profesyonelîya xwe domand.

Wî ji birêvebirîya partîya ku çend sal piştî Dr. Şivan û hevalên xwe di encama wê bûyera trajedîk de şehîd bûn, ji nû ve hat damezrandin, jî profesyonelîyek weha xwest. Wî vê mijarê di her civîna ku ez jî amade bûm, wek pîrsek bingeşî, anî rojevê. Bi ya wî bêtî ku hîn birêveberên partîyê ên sereke, bibin profesyonel, ew ê nikaribin bighêjin tîgeha karibe tîkoşîna rizgarîya neteweyî û civakî bimeşînin, ew ê nikaribin rîskan bidin ber xwe û bighêjin mîjû û şeweya jîyanê ku dê vê tîkoşînê bi ser bixe. Her çî veqetandina Necmeddîn ji partîya wî ya ku di damezrandina wê de tayînkêr bû, wek pêwendîyên bi YNKê tîn binavkirin jî, di eslê xwe de ev tiştên jorîn bûn.

Xwebirêxsitinkirina piştî Dr. Şivan ne wek ku tê zanîn, lê di eslê xwe de bi

saya Necmedîn pêk hat. Ji bo ku Necmedîn zêde çalak bû û ji rîskan nedirevîya; ji hêla maddî û manevî gelek rûmet derxist holê. Lê bi operasyonêk 'bêzerar' û bi asanî ji partiyê hate bidûrxistin. Hewldanên Necmedîn ên siyasî ên paşiyê ji a pêşiyê bêtir biserneketî ne. Bi qenaeta min li gel xusûsiyetên wî ên erênî, ev jî qisûr û kêmasiyên wî bûn.

Hin mînakên ji jiyana wî û dema em agahiyên di pirtûka bi navê Kalemimden Sayfalar dixwînin zelaltir têdigihêjin, bê çawa Necmedîn milîtanek bêtirs bû û çawa ji rîskan nedirevîya. Lê di heman demê de ev diyardeyên bê çima wî nikaribû derûdora xwe profesyonel bike jî dertên holê. Enerjî û riskwergirtina wî ewqas di dereceyek bilind de ye ku ji kesek din re karek nahêle. Dema em *Kalemimden Sayfalarê* dixwînin, em dibînin ku cihek ku li parçeyên Kurdistanê ew neçûbe nema ye, şexsiyet an siyasethedarek ku wî şexsen an xiyaben nas nekirîye nîne.

Di sala 1976an de bû, ji sebebê bûyerekê ji me re du 'alav' lazim bûn. Ew li Sêwregê bû û me bi telefonê jê xwest ku ew ji me re tedarik bike. Necmedîn piştî du seatan bêtir ku ji kesî alîkarî bixwaze, tevî 'alavan' hate Diyarbekirê.

Pêwendiyên me ên bi YNKê re ku ji sala 1975 dest pê kiribûn û di sala 1977 de bi dawî bibûn, tê zanîn ku bi hezaran pêşmergeyên YNKê û alavên wan ji aliyê me dihatin derbas kirin. Organîzatorên van derbaskirinan Necmedîn bû. Lê ew ne tenê organîzator, dema pewist dibû, bi xwe hemalîya vî karî jî dikir.

Bi qasî tê bîra min di sala 1976 de bû. Ji pêşmergeyên YNKê ku dixwestin derbasî Başûr bibin, 'alav' lazim bûn. Alavên wan li hêla Colemêrgê bûn û diviya bihata anîn. Necmedîn li gel lidi-

jderketina komîteya herêmî ya partiyê, bi serê xwe alavan li romorka traktorekê dike û ew jî li ser, alavan ji pêşmergeyan re dibe.

Necmedîn vê helwest û tempoya xwe heta roja dawî jî domand. Pratîka wî ya milîtanî û şoreşger bo doza neteweyî bû sebebê gelek qezencan. Lê ne tenê wî bedêla xebatên xwe bi jiyana xwe da. Herweha dê û bavê wî, keçên wî, dayîka wî, hemû malbata wî jî ew bedêl da û ji vê yekê haydar bû û li ber diket.

Milletê kurd ê vê lehengê xwe heta bi heta dê ji bîr neke û wî bi giramî bibîr bîne.

Ji Bo Mela Ebdulkerîm Kurdistan Di Ser Her Tiştî Re Bû...

Îbrahîm GUÇLU
ibrahinguclu@gmail.com

**Berjewendiya neteweyî di
navenda jiyana wî de bû...**

Mela Ebdulkerîm, bi jiyana xwe, bi têkoşîn û xebata xwe nîşan da ku ew berjewendiya neteweya kurd û Kurdistanê di ser her tiştî re digre. Her kesê ku Mela Ebdulkerîm nas dikin bi gelemperî dipejîrînin ku ew welathez û aşiqê kurdan bû. Ez bawer nakim ku ew kesên ku Mela Ebdulkerîm nas kiribin bibêjin "*nexêr, Mela Ebdulkerîm ne yekî wisan bû.*"

Heta gelek kesên çavvekirî û berjewendîperest ên ku di nav tevgera kurd de bûn, Mela Ebdulkerîm û kesên wek wî fedekar, dozkar û welatparêz, wek kesên bêaqil û ehmeq şirove dikirin!

Dema ku min jî Mela Ebdulkerîm nas kir, min dît ku ew welat û Kurdistanê di ser her tiştêkî re digre.

Ebdulkerîm CEYHAN

Hemû kar û xebata xwe, jiyana malbata xwe ya şexsî û malbatî li gorî berje-

wendiya neteweya kurd bi rê dixê. Dema ku mirov bi Mela Ebdulkerîm re rûdinişt, wî ji derveyî kurdayetî, ji derveyî Kurdistanê, ji derveyî azadiya neteweya kurd hîç tiştêk ji te re qise nedikir. Henekên wî, çîrokên wî jî li ser bingeha kurdayetiyê bûn. Wî tim qala serok, lehêng û şervanên Kurdistanê dikir.

Dozkarê miletê kurd bû...

Di dîroka neteweyî ya Kurdistanê Bakur ya nêzîk, ya piştî salên 1960î de jî, gellek dozkarên fedekar, dilsoz, zana, derketin qada têkoşîna neteweyî. Ew dozkar, xwediye hejmareke gelek zêde ne. Beşeke wan a mezin me wînda kiriye. Ji navê wan yek bi yek behskirin, dê dehan rûpelan tijî bike. Lê di nava wan dozakaran de hejmarek heye ku ew pirr diyar in, "ji derveyî rêzê ne", ew kes xwediye taybetiyên gelek cuda ne. Mela Ebdulkerîm CEYHAN yek ji wan kesên sereke bû.

Di nav xwendevanên kurd yên li metropolê de jî bi nav û deng bû..

Dema ku min/me di TÎPê de kar dikir, helbet guhê me li ser Kurdistanê bû jî. Min dixwest ku ji Kurdistanê jî rasterast agahdarî bigrim, ew kesên li Kurdistanê ji bo doza kurdayetî û doza sosyalîzmê kar dikin nas bikim. Beşek ji wan kesan ji bona ku endamên serokatiya partiyê bûn, her dem dihatin Anqerê. Dr. Tarîk Ziya Ekinci, Dr. Naci Kutlay, parêzer Kemal Burkay, Mehdî Zana, M. Ali Arslan beşek ji wan kesan bûn. Beşek siyasat-

van û rewşenbîrên kurd jî li bajarên metropolan diman: Edîp Karahan, Orfî Akkoyunlu, Seyda M. Emîn Bozarslan, Musa Anter, Canîp Yıldırım, Ziya Acar. Girêdayî gelek wesîleyan/sedeman naskirina min û wan bi awayekî çêbibû. Lê min zêdetir ew kesên li Kurdistanê ji bo doza kurd û Kurdistanê xebat dikirin meraq dikir û bala min diçû ser wan. Ji bona vê jî min ji hevalên xwe yên li zanîngehê derbarê wan de pirsîyarîyan dikir. Di encama wan agahdariyan de 4-5 kesên ku li Kurdistanê doza kurdayetiyê dimeşand, zêdetir bala min çûbû ser wan. Ew kes Sait Elçi, Mela Ebdulkerîm Ceyhan, Feqî Huseyn, Tahsîn Avcî bûn. Mela Ebdulkerîm û Feqî Huseyn zêdetir ji bona min balkêş bûn. Mela Ebdulkerîm li Farqîna Amedê, Feqî Huseyn li Tatwana Bidlisê dima.

Dema ku ji Mela Ebdulkerîm Ceyhan û Feqî Huseyn dihat behskirin, derdiket holê ku ji bona wan doza kurd û Kurdistanê girîng e. Doza çepîti û sosyalîzmê, ji bo wan, ji bona doza kurd û Kurdistanê heye. Feqî Huseyn di destpêkê de sosyalîzmê jî nepejirandibû. Mela Ebdulkerîm ji bo doza kurd û Kurdistanê bi aktîfî di nav TÎPê de kar dikir. Feqî Huseyn piştî girê TÎPê bû.

Dema ku ji dîr ve min ew naskirin, taybetmendîya wan ya balkêş, li her derê bi kurdî axiftina wan bû. Ji wan re dihat gotin ku, ew şovenîst û nîjadperestên zimanê kurdî ne. Zor didin ku her xwendevan û rewşenbîrêkî kurd kurdî bi axife. Ew di heman demê de bi çêkirina peyvên

kurdî dihatin naskirin. Ji bona ku ew bi mirovên kurd, bi xwendevan û rewşenbîrên kurd re kurdî qise bikin, ji bona xwe taktîkek dîtibûn. Ew bi kîjan kurdekî re rûniştina, peyvên li herêma wan dipirsîyan. Ev pirs jî dibû sedem ku ew her kesî bi kurdî ve girêbidin.

Helbet dema ku ez li Anqerê bûm, min Mela Ebdulkerîm bi nakokiyên wî û şerê wî yê bi kadroyên TÎPê yên li Kurdistanê re jî nas dikir. Ew li Farqînê û pişt re li Diyarbekirê her çiqas bi Niyazi Tatlıcı, Mehdi Zana, Dr. Tarık Ziya Ekinci, Dr. Naci Kutlay, parêzer Tahsin Ekinci re di nav TÎPê de dixebitî jî, di navbera wan de nakokiyên bingeîn hebûn. Mela Ebdulkerîm kurdperwer bû, ew çep û sosyalîst bûn. Ji bona Mela Ebdulkerîm doza kurd û Kurdistanê li pêş bû, sosyalîzm ji bona azadî û rizgariya Kurdistanê wasiteyek bû. Ji bona wan kesên din, sosyalîzm li pêş bû. Wan digot ku, dema sosyalîzm li Tîrkiye ava bibe, dê kurd jî azad bibin. Lê azadiya wan dê di kîjan çarçoweyê de bibe ew ne diyar bû. Lêbelê tişteki vekirî ji bona wan hebû ku kurd wek neteweyekê dê nebe dewlet.

Di wê merhaleyê de dema ku bi munasebeta civîneke TÎPê Mela Ebdulkerîm Ceyhan hat Anqere, min rûbirû wî nas kir. Ne demeke dirêj be jî derfet çêbû ku ez jî bi hevalên xwe yên din re bi wî re rûnim. Ji bona ku wî daîmî kurdî qise dikir, min jî kurdiya Kurdistanê baş nedizani, min hîç qise nekir, min tenê lê guhdarî kir. Di wê hevdîtina me de min tespît kir ku taybetmendiyên derbarê Mela

Ebdulkerîm de dihatin gotin, tev rast bûn.

Ew ne tenê bi kurdiya xwe mirovekî taybet bû, her wiha, di destpêkê de xuya dikir ku mirovekî gelek zan-
yar, jîr, karîzmatîk û dilsoz e jî. Taybetiyên serokbûnê û dozkarîyê di wî de hene. Helbet min jî di wê hevdîtî-
nê de bi taybetmendîya xwe ya kur-
dên li Anetolya Navîn bala wî kişand. Êdî dema ku min û wî jî me hevûdu
dît û bi şûn de, min wî, wî jî ez
şopandim. Me ji dûr ve hevûdu zêde-
tir di kar û xebatên DDKO de nas kir.
Pişt re min wî li Kurdistana Başûr, wî
jî ez li hepisxaneyê leşkerî ya Amedê
dişopandim.

Min, Mela Ebdulkerîm di hepsê de ji nêzik ve nas kir...

Ez di meha îlona 1970 de li Anqerê, di encama operasyoneke fireh a li dijî DDKO de bi Mumtaz Kotan, Sebrî Çepîk, Nezîr Şemmîkanlı, Seyda M. Emîn Bozarslan, Dr. Tarık Ziya Ekinci, Canip Yıldırım û Musa Anterî re hatim hepiskirin. Seyda M. Emîn Bozarslan, Dr. Tarık Ziya Ekinci, Canip Yıldırım, Musa Anter di demeke kurt de hatin berdan, lê em 4 hevalên din di hepsa Anqerê de man. Di danîşîna 1. de, ji bona ku di navbera me û heyeta dadgehê de gen-
geşiyên tund û xurt rûdan, em nehatin berdan.

Di 12ê adara 1971ê de dema ku leşkeran îxtar pêşkêşî hukûmetê kir û desthilatdarî girtin destê xwe, em di hepsê de man. Dema biryar hat dayin ku hemû kesên kurdî dê li Dadgeha

Leşkerî ya Amedê bên dadgehkirin, di hezîrana 1971 de me jî hildan birin hepisxaneya leşkerî ya Diyarbekirê.

Ez cara yekemîn di dema Kongreya 4. ya TÎPê de, ji bona ku pêşniyarek di derbarê pirsê kurd de bête gengeşkirin û bête pejirandin çûbûm Amedê. Hezar mixabin, roja ku ez gihîştim Amedê ji bona min biryara girtinê hatibû dayin. Ji bona vê, min him nikarîbû ez beşdarî civînê bibim, him jî min derfet nedît ku Amedê û civata kurd bi giştî li Kurdistanê nas bikim. Hepisxaneya Amedê ji bona min firsend û derfeteke mezin bû ku ez civata Kurdistanê; axa, beg, şêx, gundî, xwendevan û kadroyên welatparêz ji nêzik ve nas bikim.

Ji bona ku ez van birrên civata Kurdistanê nas bikim, min dixwest ku bi hemû kesan re pêwendiyê xurt pêk bînim. Lewra, ji gelek bajarên Kurdistanê girtî hebûn. Ji Farqînê jî berpirsiyar, endam û hevalbendên DDKO û TÎPê hatibûn hepiskirin. Bi grûba Farqînê re derfeta min çêbû ku ez derbarê Mela Ebdulkerîm Ceyhan, Mela Mehmed Okutucu, Muhterem Biçimli agahdarî bigrim. Lewra ev her sê mirovên hêja ku her sê jî bi qezayên trafîkê jiyana xwe winda kirin, li Kurdistanê Başûr bûn.

Hezar mixabin dema ku kuştina sekreterê giştî yê PDKT û PDK li Tirkîyeyê, Sait Elçi û Dr. Sait Kırmızıtoprak kete rojevê, wê demê zêdetir jî navê Mela Ebdulkerîm hat behskirin. Lewra dihat zanîn ku Mela Ebdulkerîm li dijî helwesta Dr. Sait Kırmızıtoprak derketiye. Di heman demê de wezîrê karê derve yê

Ji milê çep ve: Muhterem Biçimli, Ebdulkerîm Ceyhan, Mehmed Okutucu

Tirkîyeyê jî bi belavokekê navê wan diyar kiribû.

Agahdariyên ku grûba Farqînê di derbarê Mela Ebdulkerîm de dida, gelek erênî bûn, her farqînîyekî Mela Ebdulkerîm wek mamosteyê xwe, wek serokekî civakî û neteweyî yê herêmê didît. Her dem ji taybetmendiyên wî yên baş, ji axiftina wî ya bi kurdî behs dikirin. Ji feqirîya wî û malbata wî behs dikirin. Ew jî di wê bawerî û nêrînê de bûn ku ji bo Mela Ebdulkerîm welat, Kurdistan û berjewendiya neteweyî di ser her tiştî re ye.

Diya bi agahdariyên grûba Farqînê

ez gihêştîm wê qenaetê ku di navbera Mela Ebdulkerîm û grûba çep ya TÎPê de nekokîyeke mezin heye, grûba çep ya TÎPê ji wî hez nake. Bi helwest û nêrînen wan jî ew gelek êşkere derdiket holê.

"Bila welat sax be..."

Di jîyan û lîteratura Mela Ebdulkerîm de gotina "bila welat sax be" gelek girîng û bingeîn bû. Mela Ebdulkerîm her çi tiştêkî xerab jî biqewimiya wî li hemberî van bûyeran metanet nîşan dida û digot "bila welat sax be." Ev gotin ji bona wî gotina xêrê, dewlemendiya ruhî, gotineke rehabilitasyonê bû. Dîsa ev gotin di navbera kurdperweran de nîşanek bû; ferq û cudayetiya kurdên nasyonalîst û kurdên çep ku kurdayetî ji bona wan di dereceya duyemîn de bû.

Bi taybetî jî rehmetî Niyazî Tatlici ji vê gotina Mela Ebdulkerîm gelek aciz dibû. Pêwendî û polemîkeke Niyazî Tatlici û Mela Ebdulkerîm di derbarê vê gotinê de gelek balkêş e.

Mela Ebdulkerîm û Îbrahîm Ramanlî bi motorsîkletê belavoka xwepêşandanê belav dikin, qezayeke gelek xerab derbas dikin û birîndar dibin. Wê demê Mela Ebdulkerîm li Batmanê rûdine. Niyazî Tatlici jî wê demê li Farqîne terzîtiyê dike. Niyazî Tatlici û hevalên din yên li Farqînê biryar didin ku biçin seredaniya Mela Ebdulkerîm. Dema ku ber bi Batmanê dimeşin, Niyazî Tatlici ji hevalên xwe re dibêje "em ê niha biçin seredaniya Mela Ebdulkerîm. Emê ji Mela Ebdulkerîm re bibêjin ku, bila derbasî

be û Xwedê xweşiyê bide te. Ewê li me vegerîne bibêje ku "bila welat sax be." Mela li ber mirinê jî dev ji vê gotinê û welat bernade. Mela Ebdulkerîm jî dema ku dibihîze ku Niyazî Tatlici tê seredaniya wî, ew jî li hemberî wî senaryoya xwe amade dike. Ew tiştên Niyazî Tatlici tîne ser zimên, bi awayekî din tê bîra wî jî.

Niyazî Tatlici pêşî dikeve hundir, Mela Ebdulkerîm di rewşeke xerab de ye û hal têde nemaye. Niyazî Tatlici dibêje, "Mela Ebdulkerîm, derbasî be." Mela Ebdulkerîm jî, wek her carê lê bi dengêkî bilind bersîv dide û dibêje "bila welat sax be." Ev seramonî dubare û heta ku şebare dibe. Wê demê Niyazî Tatlici gelek aciz dibe û dibêje ku "gelo tu li ber mirinê yî. Tu hîn dev ji welat bernadî. Bila q... kerê sax be." Bersîva Mela Ebdulkerîm dîsa li hemberî Niyazî Tatlici "bila welat sax be" ye.

"Şevbaş û rojbaş..."

"Şevbaş û rojbaş" jî wek gotin diyar e ku wê demê simbol û parolayeke kurdperweran bû. Ev gotin zêdetir ji aliyê Mela Ebdulkerîm ve dihat bikaranîn. Ev gotin ji bona vê, zêdetir li wî dihat. Dema ku gotina "şevbaş û rojbaş" di wan salan de û heta piştî mirina wî jî, ew dianî bîra mirov. Heta gotina "bila welat sax be" û "şevbaş û rojbaş" di van şertên ku kurdayetî bi gelek kêr enstrumanan dihat îfadekirin, bibû felsefeyeke netewperweran.

Li ser vê gotina kurdperweran "şevbaş û rojbaş"ê jî gelek bûyer qewimîne. Heta mirov dikare bibêje ku ev gotina ji bona girtina TÎPê di Dadgeha Zagona Bingeîn (Anayasa

Mahkemesi) de ji aliyê Niyazî Tatlici ve wek sedemê jî hatibû nîşandan.

TÎPê di sala 1970 de li kongreya giştî ya 4. encama xebat û pêşniyara DDKO û nûnerên kurd yê kongreyê di derbarê neteweya kurd de biryarek girt. Piştî ku biryara kongreyê di Dadgeha Zagona Bingeîn de ji bona TÎPê doz vebû. Di encama dadgehkirinê de partî hat girtin. Piştî ku partî hat girtin, ew kurdên çep yê di nav partiyê de kurdên çep yê di derceya yekemîn de nedîtin, gelek aciz bûn. Ji bona vê jî wan kurdperweran di girtina partiyê de wek berpirsiyar didîtin. Lê pir-raniya wan, ji ber şik û hesabên siyasî, wê hizra xwe bi awayekî vekirî nedianîn ser zimên. Rehmetî Niyazî Tatlici, ji derveyî hesabên siyasî kesekî ku bîrûrayên xwe gelek bi azadî dianî ser zimên bû. Niyazî Tatlici, gelek vekirî digot "şavbaşî û rojbaşî" bûn sebeb ku "partiya me" bête girtin û qedexe bibe. Helbet dema Niyazî Tatlici van bîrûrayan dianîn ser zimên, bi gelek gotinên nexweş dixemiland jî.

Piştî salên 1974an jî, ev gotina "şevbaşî û rojbaşî" bibû gotineke gelek populer. Heta dikarim bibêjim ku vê gotinê, du îdeoloji, du stratejî, Kurdistana serbixwe yan jî kurdên bi tirkên re entegre bibin nîşan dida. Li ser van stratejiyên cihê, girêdayî van du îdeolojiyan, rêxistinên cuda û xwedî-vîzyonên cihê hatin avakirin. Rê û rêbazên cihê derketin holê.

"Kurdperwerên Çiyacî/Çiyayî û Mela Ebdulkerîm..."

Li salên 1960î di çareserkirina pirsê kurd de ji aliyê metod û awayê têkoşîn

û xebatê de jî gengeşiyê xurt û esasî hebû. Wê demê jî, beşek kurdperweran îddîa dikir ku ji derveyî şerê çekdarî neteweya kurd nikare mafê xwe ji dewleta tirk werbigre. Beşek kurd jî, bi taybetî jî kurdên Tirkîyeci, rîya siyasî û aşîtiyê diparastin. Lewra wan serxwebûna Kurdistanê nedianîn bîra xwe.

Wan kurdperwerên ku berevanîya şerê çekdarî dikirin, gelek bi xwezayî diyar dikirin ku bila şer li ser çiyayên Kurdistanê bi awayê pêşmergetiyê çêbibe. Ew beşa ku li dijî şer bû, ji wan kurdperwerên ku şerê çekdarî diparastin bi "çiyacî" bi nav dikirin. Mela Ebdulkerîm jî yek ji wan çiyacîyên li rêzên pêş bû.

"Bila sînorên Kurdistanê ji Siwasê vir de bin, yan ji Melatîyê vir de bin?..."

Mela Ebdulkerîm kurdperwerek wisan bû ku li hemû Kurdistanê û bi taybetî li Farqînê gelek navdar û berbiçav bû. Lewra wî kurdayetî û bîrûrayên xwe tu dem, li tu cihî venediştart. Li her derê propagandaya kurdayetiyê dikir û siyaseta dewleta tirk li her derê deşîfre dikir.

Mela Ebdulkerîm ne tenê ji aliyê gel ve, ji aliyê desthilatdarên civata kurd jî dihat hezkirin û gotinên wî dihatin guhdarîkirin.

Rojekê Mela Ebdulkerîm ji bo karekî diçe dadgeha (edliye) Farqîne. Piştî ku karê xwe diqedîne, derdikeve. Wê demê rastî Mahmut Kepoglu tê. Mahmut Kepoglu gelek bi ihtîram û rêzdarî hal û xatirê wî dipirse. Pişt re dîsa dipirse û dibêje, "Seyda, gelo li

dadgehê çi karê te hebû?" Mela Ebdulkerîm bersîv dide, dibêje "Axayê min, tu dizanî di navbera me û tirkan de ji bona doza Kurdistanê pirsgirêkeke mezin heye. Piştî gengeşî û xebata me, niha dewleta tirk biryar daye ku ji Kurdistanê re bibeje "Erê". Lê em di mesela sînora de li hevûdu nakin. Tirk dibêjin, "bila Sêwas li derveyî sînorên Kurdistanê bimîne. Em qebûl nakin. Ez ji bona vê çûbûm dadgehê."

Piştî ku Mehmûd Axa Mela Ebdulkerîm guhdarî dike, bersîv nade û ditirse, bi lezûbez ji wî dîr dikeve.

Di sala 2002 de ez û grûbek dost, em bûn mêvanê mala Mahmut Kepoglu. Min vê bûyera hanê ji keça wî re behs kir.

Xwepêşandanên Kurdistanê û operasyona komandoyan: bi lingê tazî meş...

Di dîroka siyasî ya nêzik a Kurdistanê de xwepêşandanên salên 1967-1969 gelek girîng in. Wek tîye zanîn, neteweya kurd ji hemû mafên xwe yên neteweyî bepar, di bin zilm û zordariya mêtinkariya dewleta tirk de ye. Hemû hewildanên neteweya kurd yên di destpêka sedsala 20. de di encama zor û şiddeta leşkerî ya dewletê de şkest xwaribûn. Serok, pêşeng, karbidest û têkoşerên neteweya kurd ji aliyê dewleta tirk ve hatibûn kuştin. Piştî serîhildanên neteweyî yên li Kurdistanê neteweya kurd di qetliaman re derbas bibû. Rêvebirên civata kurd û Kurdistanê ji bona ku civat bêser û bêrêber bimîne hatin sirgûn-kin. Bajar û gund hatin şewitandin.

Ji bona ku civat bêserî û bêrêvebir bimîne, rêvebir û karbidestên civata kurd û Kurdistanê yan ji holê hatin rakirin, yan bêfonksiyon hatin kirin, yan jî ji bona ku ew ji dewletê re bibin heval li ser wan planên gelek qirêj û xerab hatin meşandin. Encama vê yekê civat û neteweya kurd bi dehan salan dengê xwe dernexist.

Li Kurdistana Bakur, di salên 1950î de xwendevan û ronakbîrên kurdan li Kurdistanê û li metropolan dema ku xwestin kar û xebatên çandî û siyasî bimeşînin pêşiya wan hat girtin, ew hatin hepiskirin. Piştî ku li Kurdistana Başûr tevgera neteweyî li pêş ket, li herêmê û li dinyayê tesîra xwe nîşan da û tîrejên xwe dan ser tevahiya Kurdistanê. Li Tirkîyeyê jî, ji derveyî burjuvazî û desthilatdarên dewleta tirk li ser navê xebatkaran partiyeke çep a sosyalîst, ango TÎP ava bû. Li dinyayê tevgerên civakî, neteweyî, çep û sosyalîst xurttir bûn û tesîra xwe bi awayekî li ser Tirkîyeyê jî nîşan dan. Xwendevan, ronakbîr û Melayên Kurdistana Bakur ji bona ku mafên neteweyî yên gel biparêzin, li çareyan geriyan. Di encama van lêgerînan de, dest pêkirin li salên 1967-69 de xwepêşandan lidarxistin û di van xwepêşandan de ji bona ku mafê neteweya kurd bête ser zimên uslû-beke taybetî dîtin. Ev xwepêşandan li gelek bajarên Kurdistanê bi girseyî hatin lidar xistin. Dema ku ev xwepêşandan dihatin lidar xistin, kesên rêber gelek kêmbûn. Bariya van xwepêşandan gelek kêmbûn insanan bar girtibûn ser milê xwe. Mela Ebdulkerîm jî yek ji wan kesan bû.

Di sala 1970 de dema ku operasyonên komandoyên dewleta tirk li herêma Farqînê, Hezo û bajarên din dest pêkirin, Mela Ebdulkerîm Ceyhan jî wek kesekî berpisê TÎPê û wek kesekî pêşeng yê herêmê li dijî van operasyonên komandoyan bi xurtî û bi milîtanî derket. Ji bona ku ev operasyon li Tirkîyê deşîfre bibin, ji bona ku tîrsa gel bête şikandin, wî, Mela Mehmed Okutucu, Muhterem Biçimli û Mehdî Zana û kurdperwerên din xebateke gelek xurt û bi fedekarî meşandin.

Ji bona ku operasyonên komandoyan deşîfre bibin, gelê kurd û xelkên din ên herêmê hîşyar bibin, li rê û rêbazan dihat gerandin. Di encama vê lêgerînê de gelek pêşniyar dihatin holê. Pêşniyara Mela Ebdulkerîm gelek balkêş, sivîl û li gorî wê demê gelek nûjen bû. Mela Ebdulkerîm pêşniyar kiribû ku bi lingên tazî ji Diyarbekirê peya bimeşin ta Farqînê, operasyon û zilma komandoyên dewleta tirk protesto bikin.

Vê yekê jî derxist holê ku Mela Ebdulkerîm wek dozkarê neteweya kurd serê xwe diêşand. Ji bo rê û rêbaza neteweyatîyê xwediyê çandeke dewlemend bû. Ev pêşniyara wî, pêşniyara dozkar, rewşenbîr û lehengê mezin Edîp Karahanî ya di derbarê siyaseta Ecevit li hemberî birayên me yên li Kurdistanê Başûr wekhev bûn.

Piştî şerê 1975 dema ku Otonomîya Kurdistanê hilweşiya û pêşmergeyên Kurdistanê mecbûr man ku ji Kurdistanê derkevin. Hukûmeta Ecevit destûr neda ku pêşmergeyên Kurdistanê derbasî Kurdistanê Başûr

bibin, sînor li ber wan girt. Em hemû kurd gelek aciz bûn, ji bona ku ev siyaseta dewlet û hukûmeta tirk bête protestokirin, em di nav lêgerîna rê û rêbazan bûn. Dozkarê mezin Edîp Karahan pêşniyar kir ku xwendevanên zanîngehê li Stenbolê xwe li ser kolana mezin a Wetenê (Vatan Caddesi) xwe dirêj bikin û ji bo trafîkê kaosê çêbikin. Ev jî bibe sedem ku ev siyaseta qirêj ya dewletê û Ecevit deşîfre bibe.

TÎP, PDKT, DDKO û Mela Ebdulkerîm...

Mela Ebdulkerîm, çepekî kurd bû. Lêbelê ji bona wî doza miletê kurd û neteweyatî beriya îdeolojiyan dihat. Ji bona vê jî çepitîya wî, ji bo azadiya neteweya kurd û serxwebûna Kurdistanê bû. Wî neteweyatîyê her demê li pêşîya çepitî û îdeolojiyan digirt. Ji lewre, dema ku TÎP li Tirkîyê ava bû û şaxa xwe li Amedê vekir, wî û hevalên xwe Mela Mehmed Okutucu, Muhterem Biçimli, Mehdî Zana, Niyazî Tatlici, Şeyh Mehmed Yeşil jî li Farqînê TÎPê bi rê xistin.

Mela Ebdulkerîm Ceyhan aktivîstekî TÎPê bû û çalakvan bû. Wî dixwest bi riya TÎPê tevgera kurdîyatîyê pêş bikeve, xurt bibe, gelê kurd hîşyar bibe.

Ji ber ku ew çepgir bû, bi kadroyên Partiya Demokrat a Kurdistanê Tirkîyê (PDKT) re bi tevayî li hevûdu nedikir, nebû endamê PDKTê. Lê dema ku ne endamê PDKTê bû jî, wek kadroyekî çepgir yê ji "Grûba Rojhilatê" ku di bin pêşengiya Dr. Tarîk Ziya Ekinî de dihat meşandin, li dijî PDKTê nebû, bi wan re dost bû.

Piştî ku DDKO li Anqerê û Stenbolê ava bû, îcar ew piştgirekî xurt yê DDKOyan bû. Dema ku li Kurdistanê hewldana avakirina DDKOyan dest pê kir, Dr. Tarîk Ziya Ekinci û grûba wî li dijî avakirina DDKOyan li Kurdistanê derketin. Mela Ebdulkerîm, Mela Mehmed Okutucu û Muhterem Biçimli ji wê hewldana me re piştgiriyeke

xurt nîşan dan. Gelek vekirî diyar kirin ku ew amade ne ku DDKOyan li Kurdistanê ava bikin.

Di havîna 1970 de dema ku grûbên DDKOya Anqerê û Stenbolê li Kurdistanê dest bi xebat û lêgerînê kirin, Mela Ebdulkerîm li Amedê, li Sêrtê piştgirekî wan yê xurt bû. Havînê, encama xebata grûbên me derket holê, ji bona ku DDKO li Kurdistanê ava bibin derfet hene, şert jî kemilîne. Hezar mixabin jî bona ku Dr. Tarîk Ziya Ekinci û hevalên wan li dij bûn, em lihevkişînekê digeriyan, ji bona vê li Amedê û li bajarên din yên Kurdistanê avakirina DDKOyan bi derengî man. DDKO di dawîya sala 1970 de li Kurdistanê dest bi avakirinê kir.

Mela Ebdulkerîm, Mela Mehmed Okutucu, Muhterem Biçimli, Şêx Mehmed Yeşil û hevalên wan yên mela û xwendevan li Farqînê DDKO ava kirin. Piştî ku DDKO li Farqînê ava bû, bû rêxistineke bi nav û deng û çalak.

Çûyina wî ya bo Kurdistanê Başûr

Dozkariya Mela Ebdulkerîm di her

Ji milê rast ve yên li pêşiyê: M. Ebdulkerîm
û Derwêşê Sado

merhaleyê de û li hemberî hemû bûyeran bi helwesta wî ya xurt derdiket holê. Ew di pîrsa neteweya kurd de mirovekî biryardar û gelek pratîk bû. Her dem di wexta xwe de biryar dida. Dema ku biryarên xwe dida, hesabê berjewendîya xwe ya şexsî, malbatî nedikir, Wî her demê berjewendîya giştî ya neteweya kurd dida ber çav.

Piştî sala 1969 dema ku DDKO ava bûn, ji bona tevgera neteweyî ya Kurdistanê bihara yekemîn dest pêkiribû. Ji bo tevgera kurdîyatî derfetên nû çêbibûn, kulîlkên nû derketibûn ser erdê, lêgerîna fikrên mezin û mezintir hatibûn holê.

Di wan dem û şertan de komek kes di bin serokatîya Dr. Sait Kirmızıtoprak (Dr. Şivan) de bi alîkariya PDKT û mirovê hêja Sait Elçi biryar didin ku biçin li Kurdistanê Başûr xizmeta Otonomîya Kurdistanê bikin û di heman demê de hêzeke pêşmergetîyê ava bikin.

Ji bona vê, dema ku pêşniyar ji Mela Ebdulkerîm re jî tê kirin, ew gelêk bi hêsanî û cesûrane biryar dide ku beşdarî vê xebatê bibe. Bi rastî jî ew bi vê biryar û helwesta xwe diyar dike ku

ne bi gotinê, bi rasteqînî ew "çiyacî" ye.

Dema ku biryar têye dayin ku partiyeye nû ya îllegal û çekdar ava bibe, ew jî dibe yek ji damezrênerên PDK ya li Tirkîyê.

**Vegera wî ji Kurdistanê Başûr:
Bûyera trajîk a Sait Elçî û Dr.
Sait Kırmızıtoprak (Dr.Şivan)..**

Dema ku Mela Ebdulkerîm li Kurdistanê Başûr bû, bûyera trajîk a du serokên kurd, ya du Seîdan (Sait Elçî û Dr. Sait Kırmızıtoprak), qewimîbû. Mela Ebdulkerîm wek damezrêner û berpirsiyar û endamê navenda PDK ya li Tirkîyê di nava vê bûyera trajîk de bû. Beriya ku ew û hevalên xwe vegerin Kurdistanê, li ser bûyera her du Seîdan û li ser helwesta kesên jî spekulasyonên gelek mezin û cihê hebûn.

Beriya ku Mela Ebdulkerîm vegere Kurdistanê zêde ne zelal be jî, dihat qalkirin ku Mela Ebdulkerîm li dijî kuştina Sait Elçî ye. Ji bona vê jî, di navbera wî, Dr. Şivan û hevalên Şivan de nakokî û nexweşî pêkhatine. Helbet wê demê jî bona ku kadroyên pêşeng di hepsê de bûn, rêxistinên derbeyên mezin xwaribûn û xebatên xwe yên rêxistinî dabûn rawestandî, lewma jî li Kurdistanê Başûr çî qewimîbû, çima Sait Elçî û pişt re Dr. Şivan, Çeko, Brûsk hatibûn kuştin, bi teferaruat nedihat zanîn. Lewma jî helwesta kesên jî nêzik ve nedihat zanîn.

Mela Ebdulkerîm jî, piştî "Efûya Giştî ya 1974" vegeriya Kurdistanê Bakur. Min jî li Kurdistanê kar û xebatên siyasî û rêxistinî dimeşand.

Piştî vegera wî di navbera min û wî de jî nêzikî ve pêwendî çêbû. Dostanîya me pêş ve çû. Min derfet dît ku di derbarê Kurdistanê Başûr, Otonomiya Kurdistanê, serokatiya Kurdistanê Başûr, bûyerên du Seîdan de jî wî agahdarî bigrim. Dîsa min bi wî re derbarê PDKa Tirkîyeyê û avakirina PDK ya li Tirkîyeyê de agahdarî girt. Min, bîrûrayên wî bi teferuat guhdarî kirin.

Ew, ji serokatiya Kurdistanê Başûr xwediyê gîlî û gazinda bû, di derbarê Kurdistanê Başûr de rexnegir bû. Lê bi giştî ji serokatiya Kurdistanê Başûr memnun bû û siyaseta millî ya ku li wira dihat meşandin, wî erê dikir û digot "ji ber ku PDKa Tirkîyeyê çep nebû, ji bona ku têkoşer û çalakvan nebû, bi gel re xwediyê pêwendiyeye xurt nebû, di xebata rêxistinî de lawaz û qels bû, ji bona ku derbarê paşerojê de ne xwediyê projeyeke diyar û çekdar bû, me PDK ya li Tirkîyeyê ava kir."

Ev bûyera trajîk ya Sait Elçî û Dr. Şivan wî bê hêvî nekiribû, lê wî westandibû. Piştî vegera wî ya ji Kurdistanê, ev pêwendiyên sar di navbera wî û hevalên wî de, diyar dikir ku ew wek helwest di pirsgerêka Sait Elçî û Dr. Şivan de jî hevalên xwe cihê difikire.

Wî nedixwest derbarê pirsê Sait Elçî û Dr. Şivan de dîrûdirêj qise bike û agahdarî bide. Bes wî digot ku "ev bûyera hanê di dîroka Kurdistanê de bûyereke gelek girîng û trajîk e. Min hê fam nekirîye ku mirovek û serokekî wek Dr. Şivan vê şaşîya hanê kirîye. Ew bû sedem ku mirovekî dilsoz û kurdperwerekî bijarte wek Sait Elçî bête kuştin. Ev jî bona pêşeroja me

felaketek e. Ev bûyer di navbera kurd-perweran de dê gelek nexwaşîyan pêk bîne. Sait Elçî û Dr. Şivan du wendayîyên me yên mezin in. Divê em vê bûyerê zêde tevnedin û bila ev bûyer nebe sedem ku di navbera me de nakokiyên mezin pêk bîn.

Ez wê demê ji van nerînên wî gihîştîm vê encamê ku Sait Elçî ji aliyê Dr. Şivan û hevalên wî ve hatiye kuştin. Lewra heta wê demê ez di wê baweriyê de bûm ku her du Seîd di encama planeke musterek ya PDKa Îraqê de hatine kuştin.

Di salên 1980î de dema ku belgeyên PDK ya Li Tirkiyeyê bi wasîteye Necmeddîn Buyukkaya li Qamişloyê min xwend, wê demê jî min tespît kir ku Mela Ebdulkerîm li dijî kuştina Sait Elçî bûye, ji bona vê jî di navbera wî û hevalên wî de nakokî qewimîne.

Bi wî re li ser deklerasyona Rizgarî danûsatandin...

Piştî "Efûya Giştî ya 1974" hemû girtiyên kurdperwer yên ku ji aliyê dadgehên leşkerî ve hatibûn cezakirin, ji hepsê derketin. Dema ku em di hepsê de bûn, li hemberî desthilatdariya hepsê, li hemberî dadgehê bi hev re parastina DDKOyê ya siyasî û parastina mafên xwe yên şexsî, neteweyî û parastina mafên neteweyî yên gelê kurd û di pirsê rêxistinî ya serbixwe ya gelê kurd de di nav grûbek heval de hevbeşiyek pêkhat. Ez jî di nav vê grûbê de bûm. Ev grûb bi navê "Komuna DDKO" dihat binavkirin.

Em kesên di "Komuna DDKO" de bûn, beriya ku em ji hepsê derkevin,

me biryar dabû ku li Kurdistanê kar û xebatên musterek ên siyasî û rêxistinî bi hev re bîn meşandin. Ji bona vê, em li ser sê (3) projeyan gihîştin encamê û di heman demê de me li ser van sê (3) projeyan dest bi xebatê kir. Ev sê proje, avakirina komeleyeke sîvîl û demokratîk ya girseyî bû, avakirina weşanxaneyekê û weşandina kovarekê bû. Ji avakirina DDKD re alîkarî, avakirina weşanxaneya Komalê û weşandin/avakirina kovara *Rizgarî*, encama van xebat û projeyên Grûba Komûna DDKO derketin holê.

Helbet weşandina kovara *Rizgarî* di wê merhaleyê de ji bo Tevgera Kurdistanê Bakur bûyereke gelek girîng bû. Me dixwest ku bi riya kovara *Rizgarî* îdeolojiyê neteweyî ya Kurdistanê ava bikin. Kovara *Rizgarî*, bi kurdî û tirkî vê wezîfeyê pêk bîne.

Me, di kovara *Rizgarî* de zimanekî vekirî bikaranî. Ev zimanê ku me di *Rizgarî* de bikaranî hem jibera (ezber) siyasîmedar û entellektuelên kurd û hem jî jibera desthilatdarên tirk xirab û tevlîhev kir. Ji bona vê me ev merhale wek "merhaleya avakirina îdeolojiyê" binav kir.

Beriya ku em kovara *Rizgarî* biweşînin, me biryar da ku em bi grûb û kesên kurdperwer re li ser pîvan û konseptê *Rizgariyê* danûstandinê bikin, bi wan re yekîtî û hevbeşiyekê ava bikin. Ji bona vê, di destpêkê de me deklerasyonê amade kir. Piştî ku me deklerasyon amade kir, me biryar girt ku em deklerasyonê pêşkêşî grûb û kesên kurdperwer bikin, bi wan re li ser deklerasyonê lihevkerinekê pêk bînin.

Ji bona vê xebatê, me di nav xwe de

wezîfe parve kir. Li Diyarbekir, Mêrdîn, Sêrt, Ruha û Xarpêtê min ê bi kurdperweran re hevdîtînê pêk-baniya. Ji ber ku Mehmet Uzun li Anqerê akincî bibû, dema ku ew li Kurdistanê be, wî yê jî bi me re beş-darîya danûstandinan bikirana.

Min li van herêman bi dehan kesan re danûstandin kir. Dema ji bona kovara *Rizgarî* min danûstandin dikir, ez gelek ciwan (26 salî) bûm. Di hep-isxaneyê de bi parêznameya siyasî û helwesta me ya li hemberî cuntaya leşkerî bo me îtibarekê ligel xwe anîbû. Ev îtibara me dibû sedem ku em gelek bi hêsanî bi wan kesên kurd-perwer re danûstandinê bikin û baw-erî bidin wan. Ji bona vê, di wan danû-standinan de kurdperweran qedr û qîymeta me dizanîn.

Min, ji bo kovara *Rizgarî* û dek-lerasyona Rizgariyê, li Farqînê bi Mela Ebdulkerîm re jî hevdîtîn û danû-standin kir. Ji bona vê ez şevekê li mala Mela Ebdulkerîm Ceyhan bûm mê-van. Dostên min yê nêzik Mamoste Salim Çelîker ku niha li Swêdê dijî, ew û çend dostên ku jî aliyê Mela Ebdulkerîm ve hatibûn gazîkirin jî, beşdarî civînê û hevdîtina me bûn.

Di vê hevdîtînê de bi taybetî li ser deklerasyona Rizgariyê, ji derveyî dek-lerasyonê em li ser rewşa Kurdistanê Başûr, pirs û pirsgrêkên din yên tevgera Kurdistanê Bakur rawestiyân. Bi taybetî jî li ser yekîtiya neteweyî ya tevgera Kurdistanê Bakur rawestiyân. Min ji wî û wan re qala hevdîtina xwe ya ligel Ömer Çetin, Ahmet Karlı û Necmettin Büyükkaya jî kir.

Di encama danûstandinê de wî ji xebata me re dilsozî nîşan da. Got, "ez

ê li gorî şertên xwe alîkarê we û hemû kurperweran bibim. Ez di wê baw-eriyê de me ku hûn karekî baş dikin. Em kurd hewcedarî fikrên nû yên kurdî ne. Hûn jî dibêjin ku, em ê bi Rizgarî xizmeta avakirina îdeolojiya neteweya kurd bikin. Ev karekî hêja û pîroz e. Ez di wê baweriyê de me, dema ku we ev karê pîroz meşand, her kurdek dê ji we re bibe alîkar. Helbet beriya ku hûn kovara *Rizgarî* biweşî-nin, bi hemû kurdperweran re danûs-tendina we, bi grûbên siyasî yên kurd-perwer re li yekîtiyê be, ev helwest di cih de ye. Ez/em hevdar in ku hûn di nav xwe de yekîtiyekê ava bikin."

Xwepêşandana Farqînê û Mela Ebdulkerîm...

Mela Ebdulkerîm piştî ku ji Kurdistanê Başûr vegeriya, pêwendî-yên wî yên rêxistinî qediyabûn. Ew endamê tu rêxistinekê nebû, bi hemû rêxistin û grûbên siyasî yên Kurdistanê re dostanî dikir. Ji bona ku rêxistin û grûbên siyasî yên Kurdistanê karên baş bikin, zerar nedin gel pêşniyarên dikir, xwedîtî li pêşniyarên xwe jî dikir.

Têye zanîn ku piştî sala 1974 kurd-perwer di encama Efûya Giştî de ji hepsê derketin, kurdperwerên ku li derveyî welêt bûn, vegeriyan welêt. Ji bo tevgera Kurdistanê Bakur pêva-joyeke nû dest pêkir: Bihara 2. qewî-mî; Tevgera Kurdistanê Bakur bi gelek rengên xwe ve ji nû ve gul veda. Kovar hatin weşandin, weşanxane ava bûn, rêxistinên siyasî ava bûn. Rêxis-tinên siyasî yên ku jiyana xwe didomandin, xwe ji nû ve organîze kirin.

Li Kurdistanê tevgereke girseyî, xwepêşandanî dest pêkir. Li gelek bajarên Kurdistanê xwepêşandan hatin lidarxistin. Xwepêşandana yekem li Wêranşarê, piştî ku 11 gundiye kurd yê qaçaxçî hatin kuştin, hat lidarxistin. Vê xwepêşandana yekem dewletê gelek tirsand. Lewra dewlet di wê baweriyê de bû ku ew komunîst-kurdcîyên ku ji hepsê derketine, dê li Wêranşarê provaya/cebandina şoreşekê bikin. Ji bona vê jî, li hemberî xwepêşandanê tedbîrên leşkerî yê gelek mezin hatibûn girtin. Bi tankan/debaban hewirdora xwepêşandanê hatibû girtin, di ser re helikopterên leşkerî difiriyên. Mela Ebdulkerîm jî yek ji wan kesan bû ku beşdarî vê xwepêşandanê bibûn.

Piştî xwepêşandana Wêranşarê li Mêrdînê, piştî Mêrdînê jî li Farqînê xwepêşandan hat lidarxistin. Dema ku xwepêşandana Farqînê hat lidarxistin şertên hîn taybetî hatibûn holê. Di nav tevgera Şivancîyan de cudayeti çêbibû, Maoçîtiyê rûdabû. Li Farqînê her du teref jî xurt bûn û di navbera wan de jî hevrikiyeke/reqabeteke gelek dijar, nexweş û dijminatî derketibû meydana. Helbet ji aliyê din ve jî dewlet êrîşker bû û dixwest di nav van tevgerên kurd de provakasyonê çêbike, wan bera hev de.

Dema ku li Farqînê xwepêşandan dihat lidarxistin, ji hemû bajarên Kurdistanê û ji metropolên kurdperwer û berpirsiyarên dezgehên kurd hatibûn da ku ji bo xwepêşandana Farqînê xebatê bikin. Vê yekê li Farqînê rewş û atmosfera siyasî gelek germ kiribû û kelandinek xistibû

Farqînê. Helbet Mela Ebdulkerîm û Muhterem Biçimli jî aktorên sereke yê vê xwepêşandanê bûn.

Ez li mala Muhterem mêvan bûm. Ez û gelek heval, em li mala Mela Ebdulkerîm rûdiniştin û li wira civînên me pêkdihatin.

Dema ku ez çûm Farqînê di destpêkê de kêmasiyek, heta ez dikarim bibêjim ku xeteriyek, ji aliyê min ve hatibû tespîtkirin. Ev xeterî û kêmasî di tespîtkirina spîker û rêvebirê xwepêşandanê de derdiket holê. Ata Şen ê Mîdyadî wek spîker û rêvebirê xwepêşandanê hatibû tespîtkirin. Ata Şen yekî Maoçî û muxalîfê Şivancîyan bû. Wek karakter jî xwediyê teybetmendiyêke provakatorîyê bû.

Min di destpêkê de bîrûrayên xwe di derbarê rêvebirê xwepêşandanê de ji Mela Ebdulkerîm re diyar kir. Wî bîrûreyên min ecibandin û em gihîştin wê biryarê ku bila rêvebirê xwepêşandanê bête guhertin. Pişt re me bi hev re van bîrûrayên xwe ji Muhterem Biçimli re pêşkêş kirin. Wî jî bîrûrayên me yê di derbarê rêvebirê xwepêşandanê de di cih de dît û got ku "min Ata Şen pêşniyar kiribû ku bibe rêvebirê xwepêşandanê. Heta ku min bi xwe ew tespît kiribû jî. Ez niha dikarim wî jî rêvebiriyê bigrim." Me jî metod û pêşniyara Muhterem Biçimli re îtiraz kir. Me pêşniyar kir ku pêşiyê em bi wan kes û berpirsiyarên grûbên ne Maoçî re vê pîrsê bi axivîn û bi hev re di vê pîrsê de biryarekê bigrin, pişt re vê pêşniyarê ji Ata Şen û hevalên wî re pêşkêş bikin. Muhterem jî ji van nêrînan me re got "erê."

Me li mala Mela Ebdulkerîm civî-

na xwe pêkanî û ji derveyî Maociyan hemû kes beşdarî civînê bûn. Me ji bona xwepêşandanê biryarên hevbeş girtin. Di civînê de ji bona guhertina rêvebirê xwepêşandanê jî biryar hat girtin. Ev biryara me ji aliyê Muhterem Biçimli û du hevalên din ve ji Ata Şen, Ferit Uzun û hevalên wan re hat pêşkêşkirin. Ferit Uzun û hevalên wî ji vê biryarê gelek aciz bûn, lê axir di encamê de wan jî biryarê pejirandin, anga "erê" kirin.

Ji bona ku rêvebirê xwepêşandanê bête diyarkirin, civîn pêkhat. Di civînê de min pêşniyar kir ku Mela Ebdulkerîm bibe rêvebir û spikerê xwepêşandinê. Lewra kurdiya Ebdulkerîm gelek xweş, delal, zelal û baş bû. Ew axiftvanekî baş û ajîtatorekî xurt bû. Bi axiftina xwe bi gelek hêsanî li ser beşdarvanên xwepêşandanê bandor çêdikir. Hezar mixabin, hevalên Şivancî tu sedem nîşan nedan li dijî pêşniyara min derketin. Lê min jî, Mela Ebdulkerîm jî, hevalên ji derveyî Şivanciyan jî sedema vê yekê baş dizanî. Mela Ebdulkerîm ji bona ku di bûyera Seîdan de xwediyê helwesteke zelal, li Dr. Şivan û hevalên wî rexnegir bû, hevalên Şivancî vekirî nebe jî, li hemberî Mela Ebdulkerîm xwediyê helwestekê bûn.

Ji bona rêvebiriya xwepêşandanê Muhterem xwe pêşniyar kir, ez li dijî derketim. Sedema wî jî ne ku min nedixwest ku Muhterem bibe rêvebir. Ji bona ku Muhterem mirovekî germ û ji provakasyonê re vekirî bû, ez li dijî rêvebiriya wî bûm. Wî jî, ji bona ku ez nuh ji hepsê derketibûm û ez zerar nebînim, nedixwest ku ez bibim rêve-

birê xwepêşandanê. Di encamê de biryar hat girtin ku Muhterem xwepêşandanê bi rê ve bibe, ez jî, ji wî re bibim alîkar û wî kontrol bikim.

Ji gelek bajarên Kurdistanê bi hezaran kes beşdarî xwepêşandanê bûn. Xwepêşandan di ciyekî gelek teng û xeter de pêk hat. Leşkeran hewirdora xwepêşandanê girtibûn. Di xwepêşandanê de provakasyona ji aliyê Maociyan ve hat lidarxistin, xeteriyeke mezin pêkanî. Dema ku provakasyon derket holê, ji bona ku mirov zerar nebînin me hewldaneke xurt nîşan da. Mela Ebdulkerîm yek ji wan kesan bû ku pêşya firehbûna provakasyonê girt.

Mela Ebdulkerîm piştî xwepêşandanê ji min re diyar kir ku "ez ji kuştina dewlet û dijmin natirsim. Ew wek mirovên doza Kurdistanê ji kuştina dijmin re amade ne, minneta me ji wan tune ye. Tîrsa min a mezin ew e, ku em kurd xwe bi xwe hevûdu bikujin. Destê me bi xwîna birayê me gunehbar bibel!"

Hezar mixabin piştî ku ew çû dîlovanîya xwe, rêxistinên Kurdistanê Bakur jî hevûdu gelek welatparêz kuştin.

Ew evîndar û mîsyonerê zimanê kurdî bû...

Mela Ebdulkerîm aşiqê zimanê kurdî bû. Zimanê kurdî zimanê wî yê fermî, gelêrî, melatî û yê kolanê bû. Ji bona ku dewleta tirk neteweya kurd nas nedikir, digot "kurd tune ne û kurd tirk in", wî li hemberî siyaseta dewletê zimanê kurdî wek çekekê bikardianî. Ji bona ku li dijî asîmîlasyonê dewletê jî derkeve kurdî qisekirin,

gelek girîng, jiyân û wek bêtaetîyekê li hemberî siyaseta dewletê dipejirand.

Ji bona vê taybetmendiyeke wî hebû ku wî her dem bi gel re kurdî qise dikir, bi rewşenbîr û xwendevanên kurd re kurdî qise dikir. Xwendevanên kurd ji bona ku zêde kurdî nedizanîn wî bi vê helwesta xwe xwendevanên kurd dixist rewşeke nexweş. Xwendevan teşwîqî kurdî qisekirinê dikir.

Wî dema ku bi mirovê tirk re jî qise bikira, wî di destpêkê de bi her kesî re bi kurdî qise dikir. Dema ku mirov ji Mela Ebdulkerîm pirs dikir ku "gelo tu çima bi mirovê tirk re kurdî qise dikî?", bersîva wî amade û hêja bû: "Mirovê tirk dema ku min kurdî qise kir, ew tiştên ez dibêjim, fahm nake. Mecbûr e ku ji min bipirse ku tu bi çi zimanî qise dikî û tu çi dibêji. Wê demê ez jî bersîva wî didim. Hingê ew têdigihîje ku neteweya kurd û zimanê kurdî heye. Feqet ji aliyê dewletê ve hatiye qedexekirin."

Ew dema ku beşdarî civînan dibû jî kurdî qise dikir û dema ku navê wî bihata xwendin, her kesî digot "ben buradayim", wî digot "ez li vir im." Mela Ebdulkerîm di wan şertan de bi vê helwesta xwe ya rast û dirust, di serê mirovê tirk de jî bi awayekî pirs ava dikir. Qismek kes bi aciziya xwe, qismek kes bi meraqa xwe, qismek kes jî ji bona fêrbûnê nîyeta xwe ya paqij, bi pirsê kurdî re eleqedar dibû. Mela Ebdulkerîm bi vê helwesta xwe di serê mirov de pirs û pirsgirêkên mezin çêdikir.

Mela Ebdulkerîm bi vê helwesta xwe dixwest ku zimanê kurdî dewle-

mend jî bibe. Ji bona her tiştêkî, ji bona gotinên felsefî, civakî, aborî, çandî û hwd. peyv, bêje û gotin çêdikir. Niyazî Tatlici ji bona vê, ji wî re digot ku "tu nîjadperestê kurd û zimanê kurdî yî." Dema ku Niyazî Tatlici ji wî re wusa digot, ew hîç aciz nedibû û bi van gotinên Niyazî Tatlici gelek kêfxweş dibû.

Wî digot ku, mala Kenediyên Amerîkayî jî kurd in. Lewra navê mala wan ji, "ken nedî" tê.

Wî cilûbergên kurdî lixwekirin wek bêtaetîyê şirove dikir...

Baş têye zanîn ku qedexekirina kinc û libasên herêmî û neteweyî ji aliyê Atatirk ve hatibûn qedexekirin. Sebebê vê qedexeya Atatirk, bi taybet cilûbergên kurdî bûn.

Ji bona vê Mela Ebdulkerîm lixwekirina cilûbergên kurdî wek helweste neteweyî li hemberî siyaseta dewleta tirk bêtaetî dihesiband. Ji derveyî vê yekê, Mela Ebdulkerîm bi vê helwesta xwe ji gundiyên kurd re jî nîşan dida ku ez jî yek ji we me, lixwekirina cilûbergên kurdî ne şerm e, heta şeref e.

Cilûbergên kurdî jî gelek xweş li wî dihatin, bi wan re dibû mirovekî gelek çeleng û xweş.

Baş têye bîra min ku, ev helwesta Mela Ebdulkerîm li ser gel û xwendevanên kurd tesîr û bandoreke mezin çêdikir. Wan ji bona xwe bişibînin Mela Ebdulkerîm û taybetmendiyeke nîşan bidin, cilûbergên kurdî li xwe dikirin.

**Sê Leheng: Mela Ebdulkerîm
Ceyhan, Mela Mehmud
Okutucu, Muhterem Biçimli...**

Çi beriya salên 1970yî û çî jî piştî salên 1970yî, dema ku ji navê Mela Ebdulkerîm dihat behskirin, ji navê du kesên din, ji navê Muhterem Biçimli û Mela Mehmud Okutucu jî dihat behskirin. Mela Ebdulkerîm, navê wan jî dianî bîra mirov. Ev yek ne ku bi plan çêbibû, bi xwezayî hatibû holê.

Ew sê kes, di çav û baweriyayê gel de, di nav tevgera Kurdistanê de sê leheng bûn. Ew dibistana kurdî û kurdayetî bûn. Gelê Farqînê û kurdperwerên Farqînê ji wan gelek tişt fêr bibûn.

Wan li Farqînê kurdayetî û kurd-bûn kiribûn çandekê. Kurdayetî wek tîye zanîn, wê demê bes li bajarên Kurdistanê û Diyarbekirê di nav beşek xwendevan de hebû, xwediyê qîymetekê bû. Li Farqînê kurdayetî, kurdperwerî, bi girseyî û gelêrî bû, babeteke jiyane bû. Ev taybetmendî ne ku xwe bi xwe, bi xebata van her sê lehengan û ligel wan bi xebatê kurdperwer û rewşenbîrên din ava bibû, çêbibû.

Tiştêkî gelek balkêş e, ku dawîlehatina jiyana van her sê lehengan jî, xwezayî nebû. Di encama qezaya trafikê de bû. Mirov dikare bibêje ku qedera van sê lehengan bi hev re hatibû nivîsandin. Wan çawan ku di jiyana kurdperwerî de demekî dirêj ji hevûdu veneqetiyay, di mirinê de jî ji hevûdu veneqetiyay.

Heta ez dikarim bibêjim ku Muhterem Biçimli, mirina xwe û awayê mirinê xwe jî, di pêşî de zanîbû û roja ku Mela Ebdulkerîm çûbû ser dîlovaniya xwe îlan kiribû.

Roja ku Ebdulkerîm Ceyhan li Diyarbekirê çû ser dîlovaniya xwe, me ew bir Farqînê. Dema ku em çûn Farqînê Muhterem li Farqînê amade nebû. Pişt re bihîstibû ku Mela Ebdulkerîm çûye ser dîlovaniya xwe, bi lez hat Farqînê. Omer Çetîn jî bi wî re bû. Em jî li ber mizgeftê bûn. Muhterem gelek xemgîn bû û digirîya, nedikarî bi rehetî qise bike. Ji me re got ku "ez jî dê bi qezayê bimirim." Her çiqas me ji vê raya wî re îtiraz jî kiribe, wî vê nêrîna xwe dubare dikir. Rastî jî, gotina wî derket. Ew jî di encama qezaya trafikê de li nêzikî Xarpêtê, li ber gola Xezerê çû ser dîlovaniya xwe.

Vê yekê jî diyar kir ku Mela Ebdulkerîm û Muhterem Biçimli gelek nêzikî hevûdu bûn û ji hevûdu hez dikirin. Her çiqas demekê navbera wan girêdayî pirsgrêkên siyasî baş nebe jî, wan her demê ji hevûdu zêde hez dikir.

**Mirina wî li ser tevgera kurd û
kurdperweran, li ser ciwanên
kurd û gelê Farqînê tesîreke
mezin kir..**

Piştî ku Mela Ebdulkerîm çû ser dîlovaniya xwe û ji nav me koç kir, ez ji nêzik ve bûm şahid ku mirina wî tesîreke mezin ya negatîv li ser tevgera kurd û bi taybetî jî li ser tevgera kurdî ya li Farqîne kirîye. Nemaze piştî ku Muhterem jî ji nav me koç kir, tevgera kurd li Farqînê derbeke mezin xwar.

Heta mirov dikare bibêje heger Mela Ebdulkerîm û Muhterem bijiyana, ew karesat û qetlîamên ku piştî

salên 1980yî li Farqînê pêkhatin, dê neqewimîyana.

Lewra wan û hevalên wan ên li Farqînê bi xebateke gelek dûrûdirêj, bi fedekarî, bi dilsozî û bi dozkariya netewayetîyê Farqînê kiribûn dibistanana weletperwerî, kurdayetî û Kurdistanîbûnê. Ew rêvebir û îdeologên tevgera kurd a li Farqînê bûn. Dema ku wan ji nav me koç kirin, dibistana kurdayetî ya li Farqînê bê mamoste ma. An jî ciyê wan, bi mamosteyên ne ehil hate dagirtin. Dema ku dibistanek bê mamoste bimîne yan jî bikeve destê mamosteyên ne ehil, ew dibistan zêde berhemdar nabe, rola xwe nalîze.

Ew di heman demê de ji bo kurdayetî bi her awayî, bi cilên xwe, bi rabûn û rûniştina xwe, li hemberî desthilatdarên dewletê û herêmê bi helwesta xwe ya mêrane jî, model û rêber bûn. Dema ku ew çûn ser dîlovaniya xwe, gelê Farqînê, welatperwer û xwendevanên welatperwer ên Farqînê ew model û rêberên xwe wenda kirin, nikarîn zêde pêşiya xwe bibînin, li hemberî desthilatdaran li ber xwe bidin.

Mela Ebdulkerîm, di nav kurdperweran û gelê Farqînê de rola yekîtiyê, lihevkerî, çarserkirina pirsan dilîst. Wî ji hîç kesekî weletperwer re acizî û nerehetiya xwe diyar nedikir. Ew mirovekî gelek dîlfireh, bi tolerans û rûnêrm bû. Ew li hemberî her kurdekî gelek bi merhemet bû. Ew di wê baweriyê de bû ku dê hemûyê kurdan rojekê bêne ser riya kurdperwerîyê. Ji bona vê jî wî digot ku divê li hemberî hîç kurdekî dijminatî nebe, ji bo her

kurdekî riya hevbeşî, dostanî, riya rehmê vebe.

Ew gelperwer û gelhez bû. Ji bona vê jî, ew bi rewşa gel ya feqîrtî dilêş bû. Ji bona vê jî, wî jî wek gelê feqîr jiyana xwe didomand. Ev helwesta wî, ji sosyalîstbûna wî nedihat. Ew helwest û awayê jiyana wî, ji hezkirina gelê kurd û Kurdistanê dihat. Ev awayê jiyana wî bû sebeb ku tu dem ew bi dû maldariyê de neçe. Dema ku wî ji vê dinyayê koç kir, ew mirovekî gelek feqîr bû.

Ciwanên Farqîn û Kurdistanê jî, ji Mela Ebdulkerîm gelek hez dikirin. Wî xwe hevalên ciwanan didît, bi ciwanan re radibû û rûdinişt. Wî dixwest ku ceribandî û zanyariya xwe bide ciwanan û bi wan re parve bike. Ciwanan jî dixwest ku bi awayê jiyana xwe wek Seydayê xwe bibin: Wek wî dilsoz, dîlfireh, leheng bin.

Kurtejiyana wî...

Mela Ebdulkerîm CEYHAN, li Farqînê hatiye dinyayê. Li Amedê Farqîn, li hemû deman wek cîwarekî taybet hatiye şirovekirin. Çûnke bi rastî jî Farqîn cîwarekî taybet e. Bi rastî dema ku ji Farqînê têye behskirin, di hafîzaya/bîra kurdan de, xwe bi xwe (spontane) dewleteke kurd a dîrokî tê hiş û bîra mirov. Ji bona vê li Farqînê hatina dinyayê, bi serê xwe ji aliyê hestên millî ve taybetiyek e. kurdperwerên Farqînê jî, xweser wê taybetîyê nîşan didin.

Helbet ev tiştên ku ez niha behs dikim, mumkûn e ku ne objektîf bin. Lêbelê qet nebe, ez her dem wisan hizirîme.

Mela Ebdulkerîm CEYHAN, li gorî nasnameya xwe ya fermî di sala 1937 de hatiye dinyayê. Hevalên wî yên nêzik, bo numûne, wek Şêx Mîsbah dibêjin ku, ew 4-5 salan piçûktir hatiye qeydkirin. Çünke malbatên kurdan ji bona ku ji leşkeriya tirkac aciz in, ji leşkeriyê ditirsin, dixwazin ku zarokên wan dereng biçin leşkeriyê, lewma jî salên wan piçûk dinivîsînin. Heger ji bo dayikbûna wî sala 1937 rast be, ew di şertên Serîhildana Dersîmê de hatiye dinyayê. Heger roja dayikbûna wî 1932 be, di nav Serîhildana Çiyayê Agirî de hatiye dinyayê. Her du bûyer jî di jiyana miletê kurd de xwediyê taybetmendiyeke ne.

Dema ku ez taybetî û karakterê Mela Ebdulkerîm CEYHAN şirove dikim, ji bo min baweriyêke wişa çêdibe ku Mela ji wan bûyerên dîrokî wek genetîk taybetmendiyeke xwe wergirtine.

Mela Ebdulkerîm CEYHAN, di 30. 09. 1976 de, di encama qezeyeke trafîkê de, li nêzikî Diyarbekirê çû ser dîlovaniya xwe: Di ser koçkirina wî re 31 sal derbas bûne.

Navê bavê wî Mehmûd e, navê diya wî Fatma ye. Ew xwediyê pênc zarokan e. Ji van çar lawik in: Ciwanroj, Azad, Zagros, Rojhilat. Yek jî keçik e. Dema ku Mela çû ser dîlovaniya xwe, keçika wî Eşyan di zikê dayika xwe de bû.

Dewleta tirk her çiqas qedexa jî kiribe, Seydayê Mezin vê qedexeya dewletê guhdarî nekiriye, navê zarokên xwe bi kurdî daniye. Helbet zarokên wî ji ber van navên xwe kurdî

Ciwanroj di hemêza bavê xwe de û dayika M. Ebdulkerîm

gelek tade dîtine.

Mela Ebdulkerîm ji bona ku bi xurtî li dijî asîmilasyon û navguhertina gundan, bajaran, çîyan, zozanan, deştan û hwd. bû, wî her demê navên kurdî bikar dianî.

Lewra wek min li rêzên jorîn jî anîbû ser zimên, ew evîndar û mîsyonerê zimanê kurdî bû.

Bi giştî taybetiyên wî...

Mela Ebdulkerîm CEYHAN li medrese perwerde bûye. Dema ku di medresê de perwerde bibû, dest bi kurdayetîyê kiriye. *Dîwana* Melayê Cizirî, klasîka kurdî ya edebî *Mem û*

Zîna Ehmedê Xanî û eserên din yên kurdî li wir xwendine, helbestên Cegerxwîn li wir jiber kirine. Dema ku min wî ji nêzik ve nas kir, min dît ku ew bi sedan û heta bi hezaran helbestên kurdî jiber dizane.

Ligel viya Mela Ebdulkerîm CEYHAN xwediye zanîneke giştî ya ilma pozîtîv, dîroka Kurdistanê û zimanê kurdî bû. Wî li mal, li kolanan, li ciyê karê xwe û di civînan de her dem bi kurdî qise dikir: Dema ku ew li Batmanê xwediye aşxaneyê bû, navê xwarinan jî, li gorî xwe, bi kurdî dianî digot. Bo numûne digot "serê çivîkê", "zikqelaştî", "tevlîhev"... Bi qasî ku ez dizanim û min guhdarî kiriye, wek navê xwarinan di destpêkê de ji aliyê wî ve hatine karanîn. Kurdiya wî gellek zelal bû. Ji bona ku xwendevan û kurdperwer kurdî qise bikin, her tim di nava hewldanê de bû. Wî xwendevan û kurdperweran li mala xwe pirralî perwerde dikir; dersên zimanê kurdî dida wan.

Mela Ebdulkerîm Ceyhan derwêşê doza kurd û Kurdistanê bû. Heta roja ku çû ser dilovaniya xwe doza kurd û Kurdistanê karê wî yê merkezî û di dereceya yekem de bû. Roja ku çû ser dilovaniya xwe jî, ji bona civîneke kurdî dihat Amedê. Wî tu dem li mal û milkê dinyayê nefikirî. Dema ku çû ser dilovaniya xwe jî, di şertên feqîrî de bû.

Mela Ebdulkerîm CEYHAN, ji aliyê gel û kudperweran ve gelek zêde dihat hezkirin, hurmet û rêza wî dihat girtin. Mirovekî gellek fedekar bû, bi derd û êşên gel re xwe diêşand û bi qasî ku ji wî dihat ji gel re dibû alîkar.

Her kurdperwerekî ew mamosteyê kurdayetî û mamosteyê xwe dizanî. Ji bona vê, bi salan e, dema ku ez ji Farqînê behs dikim, navê wî, navê Muhterem Biçimlî û navê Mehmed Okutucu di serî de tê bîra min. Wê demê jî ez medresebûna kurdayetî ya Ferqînê tînim bîra xwe; ez Mela Ebdulkerîm CEYHAN û hevalên wî jî, mamostayên mezin yên wê medreseya herêmî û Farqînê, ya kurdayetîyê binav dikim.

Mela Ebdulkerîm CEYHAN, qîymeteke mezin dida xebata rêxistinî jî. Ji bo berjewendiyên bala yên neteweya kurd û ji bona ku tevgera kurd pêş bikeve, li Farqînê bû yek ji damezrenê û berpirsiyarê TÎPê. Dema ku di TÎPê de xebata kurdayetî dimeşand, di heman demê de bû endamê PDK ya li Tirkîyeyê û di Komîteya Merkezî de berpirsiyarî kir. Dema ku berjewendiya kurdayetî di DDKOyê de dît, di eynî wextê de bû damezrêner û berpirsiyarê DDKOyê.

Mela Ebdulkerîm CEYHAN, di nav gel de xwediye metod, rê û rêbazên taybetî û serkeftî bû. Ew, birêxistinî û bêrêxistinî her dem bi gel re xwediye pêwendiyêke baş bû. Ew kes û axayên ku birûrayên wî nedipejirandin jî, ji wî hez dikirin û ji wî re rêz digirtin. Pêxwasên Farqînê jî ji wî re rêz digirt, her demê digotin ku "em di xizmeta te de ne". Lê wî ew her demê ji bo başiya wan û başiya gel û kurdayetîyê fikir dida wan.

Ew aktivîstekî kurdperwer û propagandîstekî gelek baş bû. Ew li Kurdistanê û li Farqînê beşdarî kar û xebatên gellek girîng bûye. Beşdariya wî yê "Xwepêşandanên Rojhilatê", li

Farqîne li hemberî Operasyona Koman-doyan xebat kirin, ji van xebatên wî yên girîng, du xebatên wî bûn.

Dema ku leşkeran di 12ê adara 1971 de li Tirkîyeyê dîktatoriya xwe vekirî ava kirin, ew jî wek sedan welat-parêzên kurd wek qaçax hat îlankirin û dest pêkirin li wî gerîyan. Wê demê wî, Muhterem Biçimli û Mehmed Okutucu biryar dan ku biçin li Otonomiya Kurdistanê cihûwar bibin: Lewra hevalên wan jî li wir bûn û li wir perwerde dibûn. Ew di sala 1974 de piştî derketina efûya giştî vegeyiran bo Kurdistanê Bakûr. Piştî vegeyandî ew her çiqas xwediyê rêxistinekê jî nebû, kar û xebatên xwe yên kurdîtiye gor awayê xwe meşand. Piştî sala 1974 dema ku xwepêşandana giresyî li Farqînê hat lidarxistin, beşek xebata wê xwepêşandanê li mala wî hat meşandin, ez jî beşdariya wê xebatê bibûm, wî di wê xebatê de roleke mezin lîst.

Ebdulkerîm CEYHAN, kurdekî çep yê nasyonalist û Kurdistanî bû, Tirkîyeyî nebû. Ew di TÎPê de li hemberî Tirkîyecitiya "Grûba Rojhilatê" bû ku Dr. Tîrîk Z. Ekinî pêşengîya wê dikir.

Ew li Kurdistanê kesekî bi nav û deng bû.

Dewleta tirk baş dizanîbû ku Ebdulkerîm CEYHAN di Doza Kurd û Kurdistanê de mirovekî qerardar e. Ji bona vê jî biryar da ku E. Ceyhan bidin kuştin. Hem jî xwestin wî bi destê birayê wî bidin kuştin. Dema ku Ebdulkerîm CEYHAN jî vê yekê agahdar dibe, birayê xwe bi zehmetî û bi zîmanekî şîrîn, ji bo ku ji vî karê xirab vegeyîne, qanî dîke.

Mela Ebdulkerîm bi her kesekî û her beşeke civatê re gelek bi hêsanî danûstandin dikir. Ji her kesekî û her beşeke civatê tiştêk digirt, di heman demê de tiştêk dida wan. Lê ew her dem wek xwe bû, ew xwediyê rîyeke taybetî ya xwe bû. Tu dem wek kesên din nedibû. Serxwebûn û azadiya xwe diparast.

Bîranîn û bînavbûna wî...

Ew kesê bi nav û deng, piştî mirina xwe bînav bû. Tu hêzek û rêxistineke Kurdistanî jê re xwedî derneket. Helbet li Kurdistanê gelek dozkarên bînav hene. Pêwîst e ji bona ku hafîzaya neteweyî xurt bibe, çanda neteweyîyê dewlemend bibe û bikarîbe hewzekê çêbike, divê em ji van dozkarên bînav yên doza Kurd û Kurdistanê re xwedî derkevin.

Pêwîst e her kurdek û her dezgehên kurd bibin alîkar ku dozkarên bînav, bînav bikin: Dest bidin hev, xebateke bi plan û bi bîrname bimeşînin.

Ji bona vê, me li ser navê komîteyekê, di 30. salvegera koçkirina wî de (2006), bi civîneke çapemenîyê li Amedê û li Farqînê, li ser mezelê wî, me ew bîbîr anî.

Kurdistan/Amed, Nîsan 2007

QANATÊ KURDO (KÛRDOYÊV)

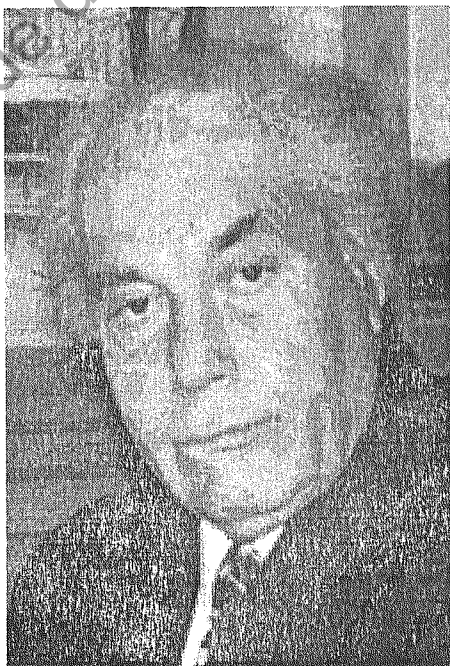
Tosinê Reşîd

*"Ziman bingeh û binaxa yekîtiya endamên millet e,
çeka serbestî û serxwebûna wî ye."*

Qanatê Kurdo

Bi sedsalan dagirkeran rê li pêşîya pêşveçûna gelê kurd girtine, her tişt kirine, wekî ew ji dîrok, ziman û çanda xwe bêpar bimîne. Lê dîsan jî kurda her firsend, îمكانên heyî bi kar anîne ji bo parastin û pêşvebirina kelepora xwe ya netewî. Di vê pîrsê de nimûna kurdên Yekîtiya Sovêta berê balkêş e. Her çiqas jî jimara wan ne mezin bû, lê dîsan jî li gor îمكانên heyî, di demeke kurt de ji nav wan gelek zanîyar, nivîskar û siyasîmedarên naskirî peyda bûn ku gelê xwe û çanda wî xwedî derketin. Ji wan navdarên kurd yek jî doktor, profêsor Qanatê Kurdo (Kûrdoyêv) bû, ku seranserê jîyana xwe da lêkolîna ziman, dîrok, etnografîya û wêjeya kurdî, amadekirina kadroyên kurdnasîyê.

Qanatê Kurdo 12ê Îlonê sala 1909an li gundê Sûsîz, qeza Dîgorê, devera Qersê, di malbeteke kurdên êzdî de ji dayik bûye.

Qanatê KURDO

Di salên Cenga Cihanî yê Yekemîn da, malbata Qanatê Kurdo jî mîna bi hezaran malbatên kurdên êzdî mal û milkê xwe, welatê kal û bavên xwe dihêle û ji ber zilm û zora Roma Reş koç dike Ermenistana îroyîn. Lê Ermenistan bi xwe wêrankirî û bi peneberên ermenî ve tijî bû û malbata Qanat ji wir jî diçe Tilbîsê.

Sala 1921ê bavê Qanat diçe ser diloaniya xwe, dayika wî jî didine mêr û Reşîdê (bavê min-T.R.) pismam xweyîtiyê Qanat dike.

Qanat xwendina xwe sala 1922an dest pê dike. Wê salê bi înisyatîva nivîskar û hinermendê kurd Ahmedê Mîrazî (Ahmedê Şewêş) li bajarê Tilbîsê ji bo zarokên kurd, dûarojê mezinan jî, dibistana kurdî tê vekirin, ku yek ji mamostayên wê Lazo bû. Qanat qutabîkê wê dibistanê bû.

Sala 1928an bi berpeyvka Erebe Şemo, Komîta Navendî ya Partiya Komûnîst a Ermenistanê 8 xortên kurd ji bo xwendinê dişîne Leningradê (Sankt Pêtêrbûrga niha); ji wan xortan yek Qanatê Kurdo bû.

Ji ber ku xwendina wî ya navîn ne tam bû, ew berê dikeve Fakûlta Karkeran, ya Înstîtûta Zimanên Rojhilatê ye, ku zimanê kurdî jî li wir dixwendin û piştî temamkirina wê xwendina xwe li Zanîngeha Dîrok, Felsefe, Ziman û Wêje berdewam dike. Li zanîngehê Qanat ber destê rojhilatanên bi nav û deng Nikolay Marr, Îosîf Orbêlî, Alêksandr Frêyman û çendekên mayîn zanîbûnên xwe di hêla îrannasîyê û kurdnasîyê de kûr dike.

Êdî sala 1933an, gava Qanat hê xwendkarê zanîngehê bû, ew bi Erebe

Şemo û Îsahak Tsûkêrman ve du gotarên zanîyarî li ser pirsên zimanê kurdî çap dike. Nîrxê wan gotaran, ê zanîyarî gelek mezin bû, ji ber ku cara yekemîn di kurdnasîyê û îrannasîyê de katêgoriya cinsan (qismên nêr û mê) di zimanê kurdî de (zaravê kurdmancî) dihat destnîşan kirin.

Gerek bê gotin, wekî ew gotar bi tam ser hizir û boçûnên Qanatê Kurdo hatine nivîsar. Lê ji ber ku rûsîya wî hingê ne ser rada ji bo nivîsara gotarên zanîstî bû, ew Î. Tsûkêrman ji xwe re dike heval. Erebe Şemo jî rêya weşandinê dibîne û bi vî teherî gotar bi sê navan li kovara *Nivîsar û Şorîş* tete weşandin.

Qanatê Kurdo wan salan bi xwendina înstîtûtê re tevayî, usan jî di Fakûlta Karkeran de mamostayê zimanê kurdî bû.

Piştî temamkirina Zanîngeha Dîrok, Felsefe, Ziman û Wêjeyê ew li Zanîngeha Leningradê ya dewletê çawan aspirant (xwendkarê doktorîyê) tê hildan û têza xwe ya doktorîyê (Ph.D) bi mijara "*Çêbûna kirdarên bargiran di zimanê kurdî de*" sala 1941ê pawan dike û çawan doktor li Înstîtûta Êtnografîyê ya zanîyariyê lêkolînên xwe ên kurdnasîyê didomîne.

Salên Cenga Niştîmanîyê ew bi riza dilê xwe dikeve cêrgên Artêşa Sor û heta dawîya Cengê şer dike. Ji bo mêraniya di şêr de ew hêjayî ordêna 'Stêrka Sor' û gelek mîdalyan dibe.

Piştî ji şêr vegeerê, ew li Zanîngeha Leningradê dibe mamostê zimanê kurdî. Çend şagirtên wî, ên wan salan (M. Rûdênko, R. Sabolov), wê dûarojê bibin kurdnasên nasîkirî

Sala 1946an ew pê xwe davêje beşa Lênîngradê, ya Înstîtûta Rojhilatnasîyê û heta dawîya jîyana xwe di wê navenda rojhilatnasîyê ya bi nav û deng de kar dike.

Çiqas jî kevneşopî, tradîsyona kurdnasîyê li Rûsîya dewlemend bû, dîsan jî heta wan salan kurdnasî wek beşekî îrannasîyê dihat dîtin û zêde cîh ne didanê. Lê gava sala 1958an di destûra komara Îraqê de hinek mafên kurdan hatin naskirin, li Yekîtiya Sovêtê pîrsa kurdan bi carekê ve kete rojavê, giringîya kurdnasîyê mezin bû. Berê li Lênîngradê û Yêrêvanê, paşê jî li Moskovayê, li Înstîtût û beşên Rojhilatnasîyê parên kurdnasîyê hatin vekirin. Li Bakû, Taşkênt, Tilbisê, Samarkand û hinek bajarên mayîn jî lêkolînên ser kurdan berfireh bûn.

28ê Sibatê sala 1959an, bi fermana serokê Beşa Lênîngradê ya Înstîtûta Rojhilatnasîyê Hovsêp Orbêlî, kurdnasîya ku heta hingê dikete nav beşa Îrannasîyê, bi navê "Kabinêta Kurdnasîyê" dibe beşekî serbixwe. Rojhilatnas û kurdnasê nav û deng, dostê gelê kurd Hovsêp Orbêlî, bi xwe dibe yekemîn serokê wê beşê. Lê piştî çend heyvan Qanatê Kurdo cîhê wî digre, ku heta dawîya jîyana xwe seroketîya wê ocaxa kurdnasîyê kir.

Prof. Qanatê Kurdo

Profêsor Zera Ûsiv, ku niha seroka wê beşa kurdnasîyê ye li beşa Sankt Pêtêrbûrgê ya Înstîtûta Rojhilatnasîyê, dinvise ku ew beş bi seroketîya Qanatê Kurdo "dibe navenda lêkolînên kurdî

ya pêşikêşê di seranser cihanê de." Seva rola Qanatê Kurdo di wî karî de ew dinvîse: "Qanatê Kurdo yek ji wan kesan e ku bingehê kurdnasiyê li welêt (Yekîtiya Sovêt-T.R.) danîn."

Pênûsa Qanatê Kurdo gelekî bi adan bû, wî sedî zêdetir pirtûk û gotarên zanîyarî çap kirin. Ew berhemên wî hema bêjî beşên kurdnasiyê gişkan hildigrin nav xwe. Lê Qanatê Kurdo berî gişkî zimanzan bû. Çawa doktor, profêsoza zimanzan, Zera Ûsiv dinvîse; "*Di çareserkirina pirsgirêkên rêzimana kurdî yên mezin da, Qanatê Kurdo yê yekmîn e.*"

Sala 1934an Q. Kurdo li Yêrêvanê beşdarî yekemîn konfêransa kurdnasiyê dibe û gotara "Bingehên rêzimana kurdî" dixwîne. Lê sala 1960î ew peşdarî duyemîn kongra rojhiltnasî ya navnetewî dibe (Moskva). Dûarojê ew bi gotarên ser pirsên kurdnasiyê ên cûr bi cûr beşdarî gelek konfêrans û sîmpozûman bibe.

Sala 1936an ew yekemîn pirtûka xwe, "*Gramatika/Rêzimana Zimanê Kurdî, a Kurt*", bi zimanê kurdî çap dike.

Wan salan li rûpelên rojnama *Rîya Teze* çend gotarên wî ser pirsên zimanê kurdî çap dibin.

Ew usan jî ji bo dibistanên Ermenistanê pirtûkên rêzimana kurdî çap dike û ji sala 1949an dest pê kirî, heta hevberdana Yekîtiya Sovêtê zarokên kurd bi pirtûkên wî ku amade kirî fêrî rêzimana zimanê kurdî dibûn.

Sala 1957an Qanatê Kurdo pirtûka "*Rêzimana zimanê kurdî (kurmançî)*", ya akadêmî, bi zimanê rûsî çap dike. Çawan Dr. Ebdirehmanî Hacı Maruf

dinvîse "Bo yekem car le Sovêt û le mējûy kurdnasî da le ser şeweyekî zanistî kitêb le barey zimanî kurdiyewe belakirayetewe, belko sereray eweş tiwanra le dû kitêbe da gelêk karî aloz û naaşkira le rêgeyekî zanistiyewe xawbikrêtewe û aşkira bikirê, wek: dozînewey **nêr** û **mê** û dabeşkirdinî naw be seryanda; xawkirdinewey hendê alozî le regî kirdar û le pêşgir û paşgir da; şewey kirdarî (transitive) le katî rabûrdû da; hereweha gelêk meseley girîngî tir ke ta derçûnî em du berhemey mamosta Kurdo baş lêyan nakolrabûwe".

Kurdnasê zimanzan, doktor Îsahak Tsûkêrman seva wê pirtûkê dinivîse "Serketîna vê pirtûkê ew e, wekî bi şeweyekî zanistî hatîye nivîsar. Q. Kurdo ne tenê lêkolîna zimanê kurdî kirîye, lê usan jî rêya lêkolîn û fêrbûnê destnîşan kirîye".

Cihê wê ye ku bête gotin, wekî Qanatê Kurdo di wê pirtûka xwe de yekemîn car li Yekîtiya Sovêt şîrên Cegerxwîn çap dike.

Çiqas jî ji sala 1944an alfabeya li ser bingeha tîpên Kîrîlî ji bo kurdên Yekîtiya Sovêtê ya fermî bû, Qanatê Kurdo sala 1952an di lêkolînên xwe ên zanîyarî da tenê alfabeya mîr Celadet Bedirxanî ya li ser bingeha tîpên Latînî bi kar tîne. Ew piştevanê wê alfabe ê bû. Bi bawariya wî alfabe a bi tîpên kîrîlî bi zor stuyê kurdên sovêtê pêça bûn û çiwaz zû ji wê rizgar bibûna, ewqas baş bû.

Ew sala 1960î "*Ferhenga kurdî (kurmançî) - rûsî*" çap dike, ku 34 000 peyvên kurdî hildigire nav xwe. Seva wê ferhengê zimanzan Î. Tsûkêrman

dinvîse; "Mezintirîn berhema zanyarî ye di kurdnasiya Sovêtê da".

Salên 50mîn, bi rêya kurdnasê rûsî bi nav û deng Vladîmîr Mînorskî kovar û rojnamên kurdî bi zaravê kurmançîya jêrîn (soranî) dikevin destê Qanatê Kurdo û ew dest bi fêrbûn û lêkolîna zaravê kurmançîya jêrîn (soranî) dike.

Ser bingehê lêkolîn û himberî hev kirina zaravên kurmançî û soranî ew sala 1965an, çawan têza doktorîyê (D.S.C.), berhema "*Rêzimana zimanê kurdî ser bingehên zaravên kurmançî û soranî*" dinvîse. Ew berhem sala 1978an ji aliyê weşanxana Akadêmîya Yekîtiya Sovêtê ya Zanîyarîyê ve bi zimanê rûsî tê çap kirin.

Qanatê Kurdo usan jî karê amadekirina ferhengên kurd-rûsî didomîne û sala 1983 bi Zera Ûsiv re "*Ferhengî kurdî (soranî) - rûsî*" çap dike.

Berhemên Qanatê Kurdo *Rêzimana Zimanê Kurdî (kurmançî)*, ya Akadêmî 1957, "*Rêzimana Zimanê Kurdî Ser Bingehên Zaravên Kurmançî û Soranî*" 1978, "*Ferhenga kurdî (kurmançî)-rûsî*" 34 hezar peyv, 1960, "*Ferhenga Kurdî (soranî)-Rûsî*" bi Zera Ûsiv ve, 25 hezar peyv, 1983, di zimanzanîya kurdî de berhemên bingehîn (fûndamêntal) in.

Hêjayî gotinê ye, wekî piraniya pirtûk û gotarên Q. Kurdo ji aliyê Dr. Abdûrehman Hacî Maruf, Dr. Kurdistan Mukryanî, Dr. Şukriye Resûl, Profêsor Maruf Xeznedar, Dr. Cemşîd Heyderî, Dr. Îbrahîm Ezîz, Dr. Enwer Qadir Mihemed û Şukir Mistefa de bi zimanê kurdî (kurmançîya jêrîn) hatine wergerandin û li başûrî Kurdistan û Bexda çap bûne.

Sala 1957an Q. Kurdo gotara "Kurd" çap dike. Di wê gotarê de dîroka kurd û Kurdistanê bi kurtî, lê bi şêweyekî zanyarî tê raber kirin. Ev gotar ji bo nasandina gelê kurd û ênografiya wî, gaveke hêja bû.

Q. Kurdo di pîrsa amadekirina kadroyên kurdnasiyê de karekî bê hempe kir. Mîrov dikare bêje wî bi tenê karê zanîngehekê kirîye. Dor bîst kurd-nasan bi seroketîya wî têzên xwe, ên doktorîyê amade kirine. Nav şagirdên wî de kesên ji başûr, rojhilat û rojava Kurdistanê, usan jî ji Tûrkmênistanê, Azarbaycanê, Ermenistanê û Rûsiya hebûn. Xên ji wan kesên wî bi xwe seroketî lê dikir, wî usan jî bi şêwr û şîretên xwe alî aspirantên kurdnasên mayîn dikir. Kesên ber bi wî biçûna tu caran destevala venedigerîyan.

Bi seroketîya Q. Kurdo "Kabînetê Kurdnasiyê" li beşa Lêningradê, ya Înstîtûta Rohilatnasiyê, ji aliyê amadekirina kadroyên kurdnasiyê de bû navenda kurdnasiyê, ya herî navdar li seranser cihanê.

Pispora dîroka gelê kurd, doktor, profêsor Yêv. Vasîlêva di derheqê karê Qanatê Kurdo yê zanyarî de dinvîse: "Dijwar e di karê profêsor Q. K. Kurdoyêv (Qanatê Kurdo) de wan problêman cihê bikî, ku ji bo wî bêtir balkêş bin. Zanîyarê bi birewerîya ênsîklopêdistê, temamiya jîyana xwe da lêkolîna aloztirîn pîrsên zimanê kurdî û zimanzanîyê, lê pê ra jî dîrok û dîroknûsiya kurdî ji demên lape kevn heta demên nûtir ji goveka balkêşîya wî, ya zanîyarîyê, der neman".

Q. Kurdo baş zanibû, wekî ji bo pêşvebirina zimanê kurdî û avakirina

zimanekî standart lêkolînên berfireh, ên zaravên kurdî gelek girîng in.

Ji salên 50 emîn, bi seroketîya Q. Kurdo li "Kabînetê Kurdnasîyê" dest bi lêkolîna zaravên kurdî, ên Başûr-Rojhilata Kurdistanê dibe. Di wê pîrsê de bi taybetî doktor, profesor Zera Ûsiv (Yûsûpova) karekî hêja dike. Lê ji salên 80emîn Qanatê Kurdo êdî pîrsa lêkolîna zimanê peykarên nivîskî datîne, bi taybetî ên bi zaravên hewramî û goranî.

Wan salan ew usan jî pîrsa lêkolîna êl û hozên kurdan û amadekirina ferhenga *Rûsî-Kurdî* datîne.

Qanatê Kurdo karekî hêja kirîye ji bo lêkolîn û nasandina wêjeya kurdî û yekemîn gotara wî bi wê mijarê sala 1952an çap dibe. Bi gelek gotarên zanîyarî re tevayî, ew *Tarîxa Edebyeta Kurdî* amade dike, ku weşanxana *Roja Nû* bi du cildan salên 1983 û 1985î çap kirine.

Gîyanê Qanatê Kurdo bi kurdîyê-tîyê va tijî bû, kurdîyêti jî wî dibarî! Ew ji bo wî "nexweşîke înfeksiyon" bû û ew "nexweşî" pir lez jî wî derbasî xelkên dorê, şagird, dost û hevalên wî dibû.

Şayîrê bi nav û deng, Ebdela Peşêw seva Qanatê Kurdo dinvise; "Mamosta Qanatî Kurdo yekêke le pyawe herre mezinekanî kurd. Çi wek kesayetî, çi wek zana, çi wek niştimanperwarekî Kurdistanî, cêpencey be ser dîroknamewe diyare û ta bê zêtirîş derdeke-wê." Ebdela Pêşew berdewam dike:

"Her li yekem hevdiîtan da germîyek kewte nêwanmanewe, eger çî min le hemû rûwêkewe hemîşe xom be şagirdêkî ew dezanî û îstaş her heman

hestim heye.

Ew "Şoreşger" nebû, bellam xeter-tirîn sengerî hellbijardibû: Sengerî berxodanî gîyanî, sengerî parastinî nas-name".

Q. Kurdo piştevanê nasîyonalîzma kurdan bû bi xwebêja vê peyvêye pêşverû. Wan salan li dewleteke wek Yekîtiya Sovêtê, nasîyonalîzma usa mêranî dixwest û Qanatê Kurdo xwedîyê wê mêranîyê bû.

Sîyasetmedarê kurd Hemreşê Reşo dinivîse: "Qanatê Kurdo mirovekî yek-car welatparêz bû. Ji bo wî pîrsgirêka Kurd û Kurdistanê li ser her raman û bîrûbawerîyekê re dihat. Ew dilsozê yekîtiya kurdan bû. Wî di yekîtiya kurdan de rizgarîya gelê Kurd û Kurdistanê didît".

Li sala 1961ê gotarên Qanatê Kurdo di kovar û rojnamên kurdî yên dervayî Yekîtiya Sovêt de çap dibin. Ev yek jî ne karê her kesî bû.

Dostanîke wî ya baş bi mezinên kurda Mistefa Barzanî, Cegerxwîn û Kamûran Berdixan re hebû.

Piştî peymana 11ê Adarê sala 1970î, li Îraqê Akadêmîya Kurdî (Korî Zanîyarî Kurd) tê damezirandin. Q. Kurdo yekemîn zanîyarê ji Îraqê der bû, ku çawan endemê wê yê karê hate hîlbijartin. Wan salan usan jî li Silêmanîyê Zanîngeha kurdî vebû û ji bo xwendina kûrseke ser zimanê kurdî Q. Kurdo vexwendin Silêmanîyê.

Gelekî şa bibû, armanca wî ya salan, ku di zanîngeheke kurdî de ser zimanê kurdî kûrsekê bixwîne, pêk dihat. Demeke dirêj xwe amade dikir. Lê berî çend rojan, wekî gerek biçûya, jê ra gotin, wekî destûra çûyîna wî nedane. Wî zanibû, wekî ji bo kurdper-

warîya wî rê nedanê here Kurdistanê û ew yek ji bo wî derbeke pir giran bû. Wî, ku heta hingê tu caran cigare hilnedida destê xwe, dest bi kişandina cigarê kir. Çend meha usa di xwe de ponijî bû, kêr dipeyivî, kêr di cîya de diçû. Teherêkî ketibû xudîkê.

Wan rojan wî ji min re usan jî got, wekî piştî Cengê Cihanî yê Duyemîn, gava artêşa Yekîtiya Sovêtê li rojhilata Kurdistanê bû, wî pir dixwest ji bo berevkirina matêriyalên ser zimanê kurdî here Kurdistanê. Lê hingê jî rê dane çend kesên mayîn, lê nadine wî.

Qanatê Kurdo komûnîst bû û wî yekemîn armanca xwe çawan komûnîst di xizmetkirina gelê kurd, yek ji bindesttîrîn gelên li rûbarê cihanê de didît.

Bîranînke wî pir balkêş bû. Piştî Şorişa 14ê Temûzê sal 1958an li Îraqê, kome kurdên başûr çawan aspirant (xwendekarên doktorîyê) têne Yekîtiya Sovîet û berî gişkî Qanatê Kurdo ziyaret dikin. Piştî civîna wan temam dibe û ew ji bal Q. Kurdo derdikevin, yek ji wan bi şûn ve tê û jî Q. Kurdo re dibêje:

"Mamosta, ew gişk nasîyonalîst in, tenê ez im komûnîst."

Q. Kurdo bersiva wî bi kurt dide:

"Ez jî nasîyonalîst im."

Q. Kurdo di meydana kurdnasîyê da xebatkarekî bê westan bû. Wî tu caran di pîrsa kurdan de bi tu kesî re serî danenî. Di temamiya jîyana xwe de ji bo parastina berjewendîyên gelê kurd, ziman, dîrok û çanda gelê kurd bi mêranê xebat kir.

Çi rojhilatnasên nav û deng, çî kurdnasên wek O. Vîlçevskî, Î. Tsûkêrman, G. Akopov û yên mayîn,

eger di pîrsên kurdnasîyê de şaşî biki-rana, dijî berjewendîya gelê kurd bin-vîsîyana, gişka zanibû, wekî tenê Q. Kurdo ye, wekî wê wan şaşîyan derxe meydana û rexne bike.

Qanatê Kurdo dor 50 salî bi mêranî rastîya ziman, dîrok, wêje û çanda gelê kurd parast.

Ji bo wê xebata wî sal bi sal jimara xêrnexwazên wî zêde dibû, li pêş wî gelek asêgeh çê dikirin, bi her teherî dixwastin wî hêrs bikin, jîyana wî jehrdadayî bikin. Gelekan dixwast wî zanîyar û kurdperwarê mezin şikestî bibînin, wî bînine rayê, lê ji tu kesî re ew yek li hev nehat.

Sala 1984an, ji bo 75 salîya jidayîk-bûyîna Q. Kurdo li beşa Lêningradê, ya Înstîtûta Rojhilatnasyê AZ ya Yekîtiya Sovetê civîneke pîrozbahiyê ya mezin hat bi dar xistin. Rojhilatnasên bi nav û deng, heval û hogirên wî ên salên dirêj, bi dilgermî ew pîroz dikirin, kar û berhemên wî carekê jî dinirxandin. Lê gava dora wî hat û gişk bendê bûn wê spasîyên xwe bêje, wî bi tûndî seroke-tîya Înstîtûta Rojhilatnasyê rexne kir, wekî baş guh nadin pişka kurdnasîyê, kadroyên kurdnas ên nû amade nakin, wekî Yekîtiya Sovetê di sîyaseta navnetewî de giranîyê nade rewşa gelê kurdê bindest.

Ez dixwezim li vir bûyarekê jî bîr bînim. Payîza sala 1963an min ji wî re têlêfon kir û got, wekî me li Yêrêvanê komela xwendekarên kurd bi nehînî ava kirîye. Pir şa bû. Wî ji min re got, wekî wê baş bibe em kovarekê jî çap bikin, bi xwe wê ji me re binvîse. Gelek mirovên hevçaxên wî, piranîya rewşen-bîrên kurda xwe dîrî me digirtin,

ditirsyan, ji me re digotin tiştên usa nekin. Lê tîrsa Qanatê Kurdo tunebû.

Qanatê Kurdo mirovekî bînfîreh û nefsbîçûk bû, bi zara re zar bû, bi mezina re mezin. Di pêwendîyên xwe de pir vekirî bû, çi di dilê wî de hebû, ew jî ser zarê wî bû.

Ji her çar perçên Kurdistanê, ji komarên Yekîtiya Sovêt, ji Avropa, bi sedan name ji wî re dihatin û wî tu name bê bersiv nedihîşt, xwedîyê namê kî dibû, bira bibûya.

Xwendekarên kurd ji her çar parçên Kurdistanê ku li Lenîngradê dixwendin, tim caran dibûn mêvanê wî, ew jî carna diçû jûrên wan ê biçûk. Û ew mêvandarî tu caran bê stran û govend ne dibûn. Wî bi xwe govend digirt û distra.

Di keysetê wî de zarotî heta dawîyê jî ma. Ji her tiştî bawer dikir, bi her gotineke baş şa dibû. Her tiştê di dilê wî de ser dêmê wî nivîsar bû, nikaribû ne şabûn, ne hêrs, ne jî dilmayîna xwe veşêre.

Wî jî xortan hiz dikir. Bi mirovên hevçaxê xwe re sebra wî ne dihat. Lewma jî li dora wî timê xort bûn. Bi wan re şa dibû, bi wan re distira, bi wan re govend digirt.

Xarin pir germ dixwar, çay hema kele-kel vedixwar. Qey bêjî di temamîya jîyana xwe de dilezand, ditirsiya tiştêkî pê re negihîne. Rêvaçûna wî jî bi lez bû.

Navê kaltîyê tu caran ne dianî ser xwe.

Seva wî mal, hebûn, dirav, tu nîrxên wan tune bûn.

Gava ew ji Cengê Cihanî yê Duyemîn vedigere, Akadêmîya Artêşa

Sovêtê wî dawet dîkin û dibêjin were ji me re kar bike, em ê xanî bidine te (xanîyê wî dema cengê wêran bibû) û mehê pênc hezar rûbil mûçe (maaş) bidine te. Lê dibêjin tu gerek terka kurdnasiyê bidî. Ew berpeyvka wan napejirîne, ji ber ku zane wekî bêyî kurdnasî nikare bijî. Û bi mûçe mehê hezar hevsid rûbil (dewsa pênc hezaran), di jûreke xanîkî de karê xweyî kurdnasiyê berdewam dike.

Ew bengîyê karê xwe bû. Berbanga zû ji xewê radibû. Radibû, ser çavên xwe dişûştin û dest bi karê xwe dikir. Paşê, hela neferên malê di xewê de bûn, ji xwe re taştê çêdikir, dixwar û dîsan karê xwe didomand.

Dema bi karê xwe ve mijûl bû, te bombe jî li kêleka wî biteqanda, texmîn ne dikir, serê xwe bilind ne dikir.

Di navbera min û wî de pêwendîyên taybetî hebûn. Havîna sala 1955an wî çend şîrên Cegerxwîn li ser daktîloyê lêxistî ji min re şandin û ji min xwest, wekî heta hatina wî (piştî du heyva), ez wan ezber bikim. Hingê bawar bikî ji kurdên Sovêtê tenê çend kesan navê Cegerxwîn bihîstibûn, îcar ku ma şîrên wî bixwînin.

Ew nivîsarên kurdî yên bi tîpên latînî, yên yekemîn bûn ku ketin destê min. Bi wan şîrên Cegerxwîn ez fêrî kurdîya bi tîpên latînî bûm. Wan şîra ber min rêya kurd û Kurdistanê vekir. Heta niha jî ez wan pelên kaxezê wan êdî zer bûyî, wek nivîstên pîroz diparêzim.

Cara yekemîn sala 1955an wî ez bi xwe re birim Lîenîngradê. Lê ji sala 1959an dest pê kirî heta ew xweş bû, sal tune bû, wekî ez qet na carekê neçûma mêvanîya wî.

Sohbetên me pir carana heta nîvê şevê didomiyên.

Ji dostaniya wan salên dirêj min tiştê bal wî texmîn kir; te dikaribû her kes û her tişt rexne bikira, tenê ne Mistefa Barzanî û Cegerxwîn. Wî bi tam bawariya xwe van herdu mezinên kurda dianî, di her pirsê de piştgiirtina wan dikir.

Havîna sala 1984an bizîşka bal wî şêrpence (kansêr) dît. Gotibû heta Tosin neyê, ez destûra niştegeriyê (emeliyete) nadim. Ez ber serê wî bûm gava niştegerî kirin. Lê wê jî alî nekir, 31ê Cotmehê (Oktobir) sala 1985an dilê wî mirovê mezin, kurda: bi nav û deng rawestîya, wî kiras guhêrî.

Qanatê Kurdo ji gelê xwe re mîrateke mezin hîşt; dor bîst kadroyên kurdnasîyê, navendeke kurdnasîyê, ku seranser cihanê hatîye şkirin, sedî zêdetir pirtûk û gotarên zanîyariyê. Lê ji ber ku baştirîn pirtûk û gotarên wî, ên zimanzanîyê bi zimanê rûsî çap bûne, heta gelek zimanzanên kurd jî agaha wan pê tune.

Rast e piraniya berhemên wî bi kurmancîya jêrin hatine wergerandin û weşandin, lê bi kurmancîya jorîn, ku piraniya berhemên Q. Kurdo ser rêzimana wî zaravî ne, kêmtir hatîye çap kirin.

Çend bernemên wî jî; "*Lêkolîna zaza*", "*Dîroka kurdnasîya Rûsîya û Yekîtiya Sovêt*", "*Êzdîxane û Êzdîtî*", "*Nivîstokên lêgerîna folklorê kurdî*" û hinekên mayîn hê jî çap ne bûne. Piştî hevberdana Yekîtiya Sovêtê îmkânên çap kirinê neman.

Baştirîn rêya rêz girtinê ji bo zanîyan, çapkirina berhemên wan e. Em

hêvîdarin Hukûmata Herêma Kurdistan, Korî Zanîyarî Kurditan, zanîngehên Kurdistanê û weşanxanên kurdî wê îmkânên çapkirina van berhemên Qanatê Kurdo bibînin.

İHSAN NURİ PAŞA (1893-1976)

Nezîrê CİBO

“Devlet, senin rahat ve mutluluğun için her şeye hazırdır... Hangi ülkeyi istiyorsan, oraya atayalım. Pasaport verelim, istediğin ülkede yaşamını sürdür. Maaşını al. Tebriz konsolosu bizzat getirip pasaportunu teslim edecek.”

Ağrı Direnişinden vazgeçirmek için vaatlerde bulunan Türk heyetine ve sözcüsü İbrahim Tali Bey'e İhsan Nuri Paşa şöyle cevap veriyordu:

“Benim yurdum burası ve hiçbir ihtiyacım yok. Devletin vereceği sözlerle güvenmiyorum.. Ben Hoybun askeri lideri ve Kürt silahlı kuvvet-

İhsan Nûrî û hevîna wî Yaşar Xanim

lerinin genel kumandanıyım. Bu görevde Hoybun'un emriyle bulunuyorum ve Hoybun'un mensubu olmaktan şeref duyuyorum. Görevim Türkiye'nin, Kürdistan'ın bağımsızlığını tanınmasına ve onun ordularından boşaltmasına dek

savaşı yürütmektir.. Hoybun'a yapmak istediğiniz siyasi teklifleriniz varsa onları Hoybun'a takdim ederim. Muhtelif şahıslara para ve mevki vaatleriyle müracaatlarda bulunmak faydasızdır. Çünkü çözümlenecek sorun şahsi bir sorun olmayıp ulusal bir sorundur.”

(G. Sasuni, *Kürd Ulusal Hareketleri ve 15. yy Günümüze Kürd-Ermeni İlişkileri*)

İ. Nuri Paşa'nın, sunulan rahat ve huzurlu yaşamı reddedip, kendisini Kürt davasına adanmış olduğunu söyleyebilmek için sanırım, yukarıdaki sözleri yeterli bir kanıttır. İhsan Nuri Paşanın ismi anılınca kuşkusuz akla gelen ilk şey Ağrı İsyanıdır. O isyanın askeri komutanı ve lideridir. Yaşam öyküsünü derli toplu ele almak ve ird etmek aynı zamanda söz konusu tarihi kesitin berraklaşmasını da sağlayacaktır. Bu anlamda konu oldukça önem arz eder. Amacımız; bir dergi yazısının elverdiği ölçülerde konuya parmak basmak ve küçük de olsa bir katkı sağlamaktır.

İhsan Nuri Paşa geleneksel Kürt liderlerinden farklı bir portre çizmektedir. Sahip olduğu misyon ve kariyerini ne mensubu olduğu aşiretten ne de dini bir otoriteden almaktadır. O her şeyden önce Osmanlı ordusunun eğitilmiş bir subayıdır. Yaşamının

İhsan Nûrî bî cilûbergên fermandarî
digel hevîjna xwe Yaşar Xanim

büyük bir bölümünü savaş alanlarında geçirmiş, defalarca ölümcül yaralar almış bir asker ve gerilla lideridir ama bundan da öte aydın, yazar ve diplomat kişiliğiyle de tanınır. Kent kökenli, entelektüel bir kişiliktir. Geleneksel, kimi Kürt liderlerinden farklı olarak Kürt meselesini, bölgesel veya aşiretsel sınırlara hapsedmeden, ulusal bir çerçevede ele almış bilinçli, ilkeli bir dava ve örgüt adamıdır.

Çok kısıtlı imkânlarla rağmen Kürt tarihi, folkloru, kültürüyle ilgili oldukça değerli çalışmalar yapmıştır. Zorlu ve çileli bir yaşama rağmen ideallerinden taviz vermemiş, yılmaz bir savaşçısıdır.

Yine bu çileli ve zorlu yaşama rağmen, en kötü anlarında bile yanından

ayırmadığı Türk kökenli eşi Yaşar Hanım'la olan birlikteliğini son nefesine kadar sürdürmüş, örnek bir aile babası ve aşk adamıdır.

Uzun boylu (iki metreyi aşkın), beyaz tenli, düzgün ve daima kısa tutulan bıyıklarıyla, güzel bir fiziğe sahiptir.

Oldukça çok yönlü ve çok renkli bu Kürt şahsiyetini daha yakından tanıma ve tanıtmaya çalışacağız ancak bir noktaya değinmeden geçemeyeceğim.

Paşanın yaşamını konu alan bu çalışmada amacımız iyi bilinen asker, gerilla lideri İhsan Nuri'nin yanı sıra, bilinmeyen sıradan İhsan Nuri'yi de araştırmaktır. Doğrusu kolay veri elde edeceğime inanıyordum. Ancak kısa bir araştırmadan sonra yanıldığımı anladım. Bu kadar tanınmış ve Kürt dünyasında çok haklı bir üne sahip kişiliğin yaşamının bu yanılla ilgili ulaşılabilir pek yeterli verinin olmadığını gördüm ve cahilliğime yandım. Mihemed Cemil Rojbeyan'ın *Bergeh* dergisinde kaleme aldıklarını hariç tutarsak onunla ilgili elimizde elle tutulur bir biyografik verinin olduğunu söylemek zor. Son dönemlerde başta Ağrı İsyanı olmak üzere, öncülük ettiği siyasi askeri etkinliklerle ilgili oldukça değerli çalışmalar yapılmıştır. Rohat Alakom'un *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Yılmaz Çamlıbel'in *Gilidax Bêxwedî Nîn e*, M. Kalman'ın *Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi*, Kemal Süphandağ'ın *Ağrı Direnişi ve Haydaranlılar*, Cemil Gündoğan'ın *1924 Beytüşşebap İsyanı ve Şeyh Said Ayaklanmasına Etkileri* bun-

lardan bazılarıdır. Elbette hepsi de çok değerli ve yararlı araştırmalar. Ne var ki söz konusu araştırmaların hepsi onun bir yönünü, yani askeri ve siyasi yönünü konu almıştır. Doğal olarak bu çalışmalarda İ.Nuri Paşayı bir asker, bir gerilla komutanı, bir kahraman olarak görüyoruz. Oysa bu tiplerin dışında da bir İ. Nuri vardır. Bitlis'te doğmuş, o daracık sokaklarında oynamış, varlıklı bir Kürt ailesinin çocuğu, iyi eğitim almış aydın bir aile babası, özcesi sıradan İ. Nuri'yi de tanımak isterdik. Doğrusu politize olmayan, haması söylemden uzak yanılla tanışmak hem çok keyifli hem daha yararlı olurdu diye düşünüyorum. Ancak bu anlamda yeterli veriye ulaşamadık. Elimizdeki imkânlarla onu tanıtmaya çalışacağız.

Çocukluk ve Eğitim Yılları

İhsan Nuri Paşa 1893'te Bitlis'te doğdu. Cibranlı Kürt Aşiretinin ileri gelenlerinden Ali Quli' nin oğludur. 'Quli' aynı zamanda aile ismidir. Kürtler arasında 'Mala Quli' olarak anılırlar. İlköğretimini Bitlis'te yaptı. Çocukluğu aile ismini taşıyan Quli mahallesinde geçti. İlköğretimini bitirdikten sonra Osmanlı Devletinin aşiret reislerinin çocukları için kurduğu Aşiret Mekteplerine gönderildi. Bu okullar önceleri Arap ve Arnavut gibi Osmanlı egemenliğinde yaşayan ulusların aşiret reisleri veya ileri gelenlerinin çocuklarını devşirmek ve devlete sadık "kullar" haline getirmek için

II. Abdülhamit tarafından kurulmuştu. Sonradan Kürt aşiret reislerinin

çocukları da bu okullara alınmaya başlandı. Amaç aynı. Kürt çocuklarını asimile etmek, devlete ve onun politik hedeflerine sadık memurlar olarak yetiştirmek ve böylelikle Kürt aşiretleri üzerinde etkili olmak. İhsan Nuri önce bu amaçla açılan Erzincan'daki okullara gönderildi. Burada askeri rüştiye mektebini başarıyla bitirir. Daha sonra İstanbul'daki Harp Okulunda eğitime devam eder. 1910 yılında yani 17 yaşında teğmen olarak harbiyeden mezun oldu. Artık Osmanlı ordusunun genç bir subayıdır. Mehmet Uzun, Paşanın yaşamının bu kesitini şöyle özetliyor:

“Cibrili İhsan Nuri Bey. Bitlisin eski mahallesi Ali Koli'de geçen güzel bir çocukluk, İstanbul “Harbiye”de, askeri okulda uçarı günleri ve Kürt davasıyla tanışma, özgürlük için beslenen umutlar... Ardından subaylık günleri...” (Mehmet Uzun, *Yitik Bir Aşkın Gölgesinde*)

Osmanlı Ordusundaki Subaylık Yılları

İhsan Nuri'nin Harbiye'den mezun olduğu bu tarihlerde Osmanlı Devletinin “hasta adam” olduğu dönemdir. İmparatorluk sürekli toprak kaybetmekte, yüzyıllarca egemenlik altında tutulan uluslar artık özgürlük istiyor ve isyan etmektedirler. Özellikle balkanlar kaynamaktadır. Bu uluslardan biride Arnavutlardır. İşte kaderin bir cilvesi, daha sonra özgürlük isteyen bir ulusun isyancı lideri olacak genç İhsan Nuri'nin ilk görevi, özgürlük isteyen Arnavutluk isyancılarına

karşı gönderilen askeri birlikte yer almak olmuştur. Ardından Arabistan'da görevlendirildi. Burada da milliyetçi Arap etkinliklerine karşı bir Osmanlı subayı olarak mücadele etti. Özellikle Yemen'de kaldığı iki yılı aşkın bir süre zarfında bu tür olaylarla uğraşmak zorunda kaldı. Milliyetçi Araplar yer yer eylemler düzenlemekteler. Bu yıllar İ. Nuri'nin resmi devlet politikalarının etkisinde ve emrinde olduğu yıllardır. Yemen'de 33 ay görevli kalır. Buradaki görevi sona erince 93. Alay'ın yaveri olarak Beyzon'a yollanır. Bir süre sonra başlayan 1. Dünya Savaşında Doğu Cephesinde görev aldı ve Ruslara karşı savaştı.

İttihatçı Enver Paşa'nın ütopyik, Turancı emelleri uğruna on binlerce asker Kafkas dağlarında soğuktan, açlıktan ya da Rus saldırıları sonucunda kırıldı. Böylece Rus orduları Doğu Anadolu'da ilerlemeye başlar. Kısa bir süre sonrada Bitlis'e ulaşırlar. Fanatik Alman hayranı Enver Paşa, başkomutan sıfatıyla İstanbul'da ayak üstüne ayak atıp “zafer yakındır” diye keyif çatarken İhsan Nuri Paşa, Rus ilerleyişini durdurmaya çalışan birkaç subaydan biri olarak çarpışmaktadır. Bu çarpışmaların birinde (Nerman'da) yaralanır. Çarın orduları Erzurum'a varmak üzereyken, tedavi için cephe gerisine yollanır. Ancak bu yolculuk çok zorlu olur. Kargaburun yakınlarında şiddetli kar ve tipiden dolayı ayakları donma tehlikesi geçirir. Tedavi için Erzincan'a götürülür ve orada bir süre tedavi altında kalır. İyileştikten sonra 9. Orduda görevlendirilir. Bu orduya bağlı Gürcistan'ın

Ojorketi kentinde gezici bir jandarma birliğinin komutanlığını üstlenir. Aynı sıfatla bir süre kentin yönetimini ele alan komitede yer alır.

1. Dünya savaşının sona ermesiyle İ. Nuri İstanbul'a gelir(1918). Savaş sona ermiş ancak Osmanlı Devleti için felaket başlamıştır. Topraklarının büyük bölümünü kaybetmiş, elde kalan Anadolu toprakları yer yer işgal edilmiştir. Mondros imzalanmış, İstanbul fiilen işgal edilmiştir. Siyasi ortam çok karışıktır. Anadoludaki azınlıklar yer yer örgütlenmektedir. İstanbul'da bulunan Kürt aydınları da **Kürt Teali Cemiyeti** adıyla bir cemiyet kurmuşlardır.

İ. Nuri Paşa bu sıralarda Batı Anadolu'da ilerlemekte olan Yunan Ordusuna karşı Türk Ordusunun bir subayı olarak çarpıştı (1919). Bir süre sonra tekrar İstanbul'a görevli olarak döner. Garnizon Subayları Komutanı olarak atanır. Bu görevdeyken, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın

hükümlerini uygulama taraftarı olan Osmanlı Yönetimine karşı tavır alır. Hükümet karşıtı subaylarla birlikte hareket eder. Yunan ilerleyişine karşı savaşmayı örgütleyen bu subayların oluşturduğu bir komitede yer alır ve komitenin sekreterliğini yapar. Bu komitenin görevi, Padişah yönetimine bağlı eski subayları görevden uzaklaştırılıp yerlerine genç ve M. Kemal liderliğinde başlayan direniş yanlısı subayları görevlendirmektir. Fakat bu çok riskli bir girişimdi. Komitede yer alan birçok subay geri adım atar ve padişah yönetimine doğrudan karşı koymaya cesaret edemez. Yalnızca İ. Nuri ve birkaç subay arkadaşı kararlıca davranır. Mondros hükümleri uyarınca İstanbul hükümetinin orduyu dağıtmasına karşı çıkar. Dağıtılmakta olan orduya alay komutanı vasfıyla 9. Orduya bir mektup yollayarak bağlılık bildirir. O sıralar Mondros şartlarına uymayıp dağıtılmayan, örgütlü kalan tek ordu 9. Orduydu. İ. Nuri Paşa,

komutasına aldığı alayla Anadolu'daki direniş hareketine karşı olan Damat Ferit Paşa hükümetine isyan eder ve hükümetin düşüşünü hızlandırır. Bu gelişme M. Kemal'in Anadolu'daki durumunu oldukça iyileştirmiş ve Sivas kongresini başarıyla toplamasına ortam hazırlamıştır. Kongreyi engelleme gücü bulamayan D. Ferit istifa etmek zorunda kalır. Doğal olarak İ. Nuri İstanbul'da sevilmeyen kişi ilan edilir. Çalışmalarından rahatsız olanlar onu şehirden uzaklaştırmak istiyordu.

Bu sırada Kemalistler de Sovyet'lerle ilişki kurma çareleri arıyorlardı. Anadolu'da başlatılan direniş hareketinin Sovyet desteğine ihtiyacı vardı. İşte bu isteklerini Sovyetlere bildirmek için onu Bakü'ye göndermek istiyorlardı. Ancak o memleketi Bitlis'e gitmek istediğini bildirdi. Türk komutanlar onun Kürdistan Teali Cemiyeti'yle ilişkilerini biliyor ve bu anlamda ona güvenmiyorlardı. Bunun için de Kürdistan'a gitmesini istemiyorlardı. O sıralar İtilaf Devletleri İstanbul'u resmen işgal etme hazırlıkları yapıyorlardı. Tam bu sıralarda İ. Nuri izin koparıp Bitlis'e hareket eder. Ancak Trabzon'a vardığında, bağlı olduğu 9. Ordu Komutanı Rüştü Paşa'nın emriyle Kızıl Ordu yetkileriyle görüşmek üzere Bakü'ye gönderilir. Görevi, Kızıl Ordu birliklerini Osmanlı - Rus sınırına kaydırmak ve böylece Anadolu'daki işgal güçlerine karşı sınır güvenliğini sağlama konusunda Sovyet yetkililerini ikna etmektir. Ancak o sıralar Azerbaycan'da henüz sosyalist yönetim kurulmamıştı. Bolşevikler bölgede gizli faaliyet

sürdürüyorlardı. İ. Nuri onlarla görüşmek için haber gönderip görüşme talebinde bulundu. Bu arada Azerbaycan'da iktidarda bulunan Musavvat Partisi yetkilileriyle de temaslar kurdu. Bu temaslar sonucunda yörede bulunan bazı İngiliz subaylarının tutuklanmasını sağladı. Bu tavrı Bolşevikleri fazlasıyla sevindirdi. Azeri sosyalistler Kızıl Ordunun yardımıyla iktidara gelince İ. Nuri ve başkanlık ettiği heyet nihayet onlarla görüşmelere oturabildiler. Bu görüşmelerden oldukça yararlı sonuçlar alındığı, Sovyetlerin Kemalist harekete daha sonra verdiği destekten anlaşılmaktadır.

Bolşeviklerle yapılan bu görüşmelerden sonra yanındaki heyet ve bazı Azerilerle İran'a oradan da Türkiye'ye geçti. Erzurum Hasankale'de kurulması tasarlanan 12. Ordu'nun kuruluş çalışmalarına katılır. Daha sonra kurulan aynı orduda görev alır. Bu ordu aslında Kazım Karabekir'e bağlı 15. Kolordunun bir devamıdır. Ermenilere karşı kullanmak için yeniden örgütlenmiştir. İ. Nuri bir süre sonra başlayan (Eylül 1920) Türk-Ermeni savaşına katılır. Çarpışmalar sırasında yine yaralanır ve tedavi için Sankamış'a gönderilir, orada tedavi edilir.

İhsan Nuri'nin bundan sonraki yeni görevi Çıldır (Ardahan) Alay Komutanlığıdır. Görev yerine ulaştığında Gürcü işgaliyle karşılaşır. Hemen Gürcü yetkilerle görüşür ve işgale son verilmesini söyler. Ancak, Çıldır'ın TBMM kararıyla Gürcistan'a verildiğini öğrenir. Bundan sonra yaptığı yoğun çalışmaların sonunda böl-

genin tamamen Gürcü işgaline girmesine engel olur. Bu arada Kürt ve Ermenilere karşı uyguladığı acımasız uygulamalarıyla tanınan Türk komutanlarından Deli Halit Bey de bölgede görevlidir. Halit Bey Ermenilerin yerlerinden sürülmesi ve yolda imha etme planlarına İhsan Nuri'yi ortak yapmak istiyor. Ancak o, "Hayatımda hiçbir zaman kadın, çocuk ve yaşlıların incinmesi, katledilmesi ve asılması olmadı, olmayacak" diyerek emirlerine karşı çıkar. Halit Bey'in eline geçen Gürcü ve Ermeniler anında katlediliyorlardı. İhsan Nuri'nin elinde bulunan Ermeni ve Gürcü esirler katledilmekten kurtuluyordu. Bu tutumla Ermeni ve Gürcülerin sevgisini kazanırken, Deli Halit'in nefretini kazanıyordu. Hatta üst rütbeli subaylar arasında yapılan bir toplantıda "Siz bana İhsan Nuri'yi verin, ben de size rütbelerimden birini vereyim" diyerek nefretini gizleyemiyordu. Ayrıca üstün emirlerine uymama gerekçesiyle askeri mahkemeye vermek istiyordu, Ancak Deli Halit'in tayini başka bir yere çıkınca, yargılanma olasılığı da ortadan kalktı.

Bir süre sonra Çıldır'daki birliği dağıtılınca, Osmanlı-İran sınırında bulunan Beyazıt'taki birliğin başına atanır. İşte burada yaşamının bundan sonraki bölümünü birlikte geçireceği can yoldaşı Yaşar Hanım'la tanışır. Bir süre sonra da evlenirler. Musul sorunu nedeniyle İngilizlerle yaşanan gerginlik baş gösterince, o zamanlar Diyarbakır'a bağlı Beşiri'de bulunan birliğin komutalığine atandı. Birlikler savaşa hazırlanıyordu. İhsan Nuri Bey,

bölgedeki askeri birliklere savaş üzerine konferanslar verdi. Beşiri'den sonra Silvan'a bölük komutanı olarak atandı. Bir ara Siirt'te Gezici Mitralyöz Teftiş Görevlisi olarak bulundu.

Kürt Özgürlük Hareketine Katılışı

İhsan Nuri Paşa'nın Kürt milli duyguların yoğun yaşadığı bir aileden geldiği bilinmektedir. Aileden aldığı milli duygular okul sıralarında daha da olgunlaştı ve gelişti. Erzincan'daki Aşiret mektebinde yörenin en önemli aile ve aşiret reislerinin çocuklarıyla tanıştı. Ancak yaşamındaki asıl değişim İstanbul'a gelişiyle başlar. Yaşamını derinden etkileyen, düşüncelerinin şekillenmesini sağlayan birçok şahsiyetle burada tanışır, birçok tarihi kaynağı ve kitabı burada okuma fırsatı bulur. Batının milliyetçi, özgürlükçü düşünceleriyle burada, harbiyedeki öğrenim yılları sırasında haşır neşir olur.

I. Dünya Savaşı bütün insanlığı etkilediği gibi onun da yaşamını derinden etkiler. Görev nedeniyle İstanbul'dan uzaklaşmak zorunda kalır. Savaştan sonra geldiği İstanbul'da yine hayatının en önemli dönemeçlerinden birine girer; Kürdistan Teali Cemiyetinin (KTC) üyeleriyle tanışır. Bir yandan bu cemiyetin çalışmalarına katılırken diğer yandan işgal karşıtı faaliyetlerini Anadolu'da yoğunlaştıran M. Kemal yanlısı faaliyetleri destekler. Bu çalışmalarından rahatsız olan Osmanlı yöneticileri ve bazı komutanlar onu İstanbul'dan uzak-

laştırmak isterler. Bu nedenle Bakü'ye göndermeye çalışırlar. KTC ise onu memleketi Bitlis'e, cemiyetin çalışmalarını taşımak ve örgütlemek için göndermek ister. Bunun üzerine İhsan Nuri komutanlarına memleketine gitmek istediğini söyler. Ne var ki komutanları buna razı olmazlar çünkü onun KTC'nin hedefleri doğrultusunda çalışmalar yapacağından çekiniyorlar. Bu arada *Jîn* dergisinde yayınlanan bir makalesi komutanlarını iyiden iyiye kuşkulandırır. Onların kaygılarını gidermek isteyen İhsan Nuri, "Ben Kürdüm ve Kürt halkının ulusal demokratik haklarına kavuşmasını istiyorum. Ama Bitlis'e gitmeyeceğim" der. Bu sözlerine karşılık komutanı Kemalettin Sami Bey Kemalist hareketin Kürtlere karşı izlediği o bilinen, oyalayıcı ve hiçbir zaman yerine getirilemeyen vaatler içeren politikaya uygun bir söylemle; "Biz Kürt halkının haklarına karşı değiliz. Biz Kürtlerin temsilcileriyle görüşüp isteklerini kabul etmek istiyoruz. Fakat Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yayın organı *Jîn*'de M. Kemal ve onun ulusal güçlerine çok sert eleştiriler var. Anlaşıyor ki onlar kendilerini bizden uzak tutmak istiyorlar." der. (M. KalmanBelge, *tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi*) Bu sözler üzerine İhsan Nuri; "Eğer görüş ve inançlarınız böyleyse, ben iki güç arasında aracılık yapabilirim." diye karşılık verir. Hatta daha sonra *Jîn* dergisinde yayınlamak üzere bu konuyu ele alan bir makale yazar, ancak nedense bu makale yayınlanmaz. Ne var ki verilen sözlerin tutulmaması, böyle bir arabuluculuk

gerçekleşmediği gibi, İhsan Nuri'nin giderek Kemalistlere olan inancını da yitirmesine neden olacaktır. 1. Dünya Savaşı sırasında Doğu cephesinde bulunması, Kürtlere karşı izlenen politikaları yakından takip etme imkânını bulur. Savaş bitiminde yine aynı bölgede Ermenilerle yapılan savaşlara katılır. Sarıkamış'ta tedavi gördüğü sırada, onun gibi Kürtlere karşı izlenen politikalarından hoşnut olmayan ve Osmanlı ordusundan ayrılan subay ve askerlerle ilişkisi geçerek onları örgütlemeye çalışır. Ancak bunun 12. Ordu komutanlığına öğrenilmesi üzerine hakkında tahkikat başlatılır. Yapılan tahkikat sonucunda suç sayılacak bir kanıt bulunamaz. Böylece yargılanmaktan kurtulur.

Savaş sonrası Anadolu'da başlayan direniş hareketine katılır. Yunanistan'la olan savaş boyunca Kürtlere verilen yukardaki türden sözlerin savaş sonunda yerine getirilmemesi İ.Nuri Paşanın Kemalist hareketten tamamen kopmasına neden olur. Artık Kürt özgürlük hareketinin en ön saflarında yer alacak.

AZADİ ÖRGÜTÜNE GİRİŞİ ve BEYTÜŞŞEBAP İSYANI

Birinci Dünya Savaşı yılları boyunca, Araplar ve diğer Müslüman uluslar, İngiliz ya da Fransızların yanında Osmanlılara silah çevirirken Kürtler hemen bütün cephelerde Türklerle birlikte savaştılar. Savaşın sonunda Anadolu'nun işgale uğramasıyla en büyük direnişi gösteren yine Kürtler oldu. İşgal güçlerin giremediği tek yer

Kürt illeri oldu. İşgale karşı Anadolu'da başlayan ulusal mücadele yıllarında Kürtler aynı vefayı göstermiş ve Türkleri yalnız bırakmamışlardır. Mücadele yılları boyunca "Bu mücadele Kürt ve Türk halklarının özgürlük mücadelesidir." "TBMM Kürt ve Türk halklarının meclisidir" diyen Kemalistler, Anadolu işgalden kurtarıldıktan sonra sözlerini unuttular. Artık Anadolu'da yalnızca Türk milleti vardı. Bırakın Kürt haklarını, Kürt diye bir etnik yapının bile olmadığını ileri sürmeye başladılar. Tüm bunlar Kürtleri hayal kırıklığına uğratiyordu ve giderek Kemalist Hareketten kopmaya başlıyorlardı. Bir süre sonrada kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiğine inanmış ve örgütlenmeye başlamışlardı. Mondros'un imzalandığı sıralarda (1918), legal olarak faaliyet gösteren Kürt Teali Cemiyetini kurarak ulusal istemlerini dile getirmeye başladılar. Yunanların Anadolu'dan çıkartılması, saltanatın sona ermesi ve ardından Cumhuriyetin ilanıyla devam eden süreçte şartlar Kürtler için daha da zorlaştı. Artık legal mücadele imkânı da kalmadı. Cumhuriyetin ilanıyla gelen inkârcı yaklaşım ve baskılar Kürtleri daha ses getirici mücadele yöntemlerini seçmeye yöneltti. Erzurum'da Cıbranlı Halit, Bitlisli Yusuf Ziya Bey, Hasenanlı Halit, Hacı Musa vb. Kürt liderlerinin önderliğinde illegal olarak kurulan ve Azadi olarak da bilinen Kürdistan Bağımsızlık Komitesi işte böyle bir ortamda doğdu. Örgüt kısa zamanda Kemalistlerden umudunu kesmiş Kürt ulusalcı kesimlerin odağı

haline gelir. Kürt illerinin birçoğunda şubeleri açılır. **Azadi** örgütü, **Kürt Teali Cemiyeti**'nin ılımlı ve barışçı yöntemlerinden farklı olarak silahlı mücadeleyi esas almış ve Kürtleri bağımsızlığa kavuşturmayı hedeflemiştir.

İ. Nuri Paşa, örgüte sonradan dâhil olmakla birlikte kısa bir sürede örgütün en önemli şahsiyetlerden biri haline gelir. Siirt'te Gezici Teftiş Görevlisi olarak bulunduğu sıralarda örgütle ilişkiye geçer ve daha sonra örgütün Siirt şubesi başkanlığını üstlenir. Hakkâri yöresinde Nasturilerin çıkarttığı huzursuzlukları bastırmak için gönderilen alayda Azadi'nin ileri gelen Kürt kökenli subaylarından Rasim, Xurşit, Tevfik Cemil ve Yusuf Ziya Bey'in kardeşi Rıza'nın da bulunduğu 7. Kolorduya bağlı 18. Alayda görev alır. Alay Beytüşşebap'a vardığı sırada Azadi'den gelen emirle kendisine bağlı 350 kişilik askeri birlik ve Kürt kökenli subaylarla birlikte alayın cephaneliğini alarak dağa çıkar. Böylece isyan başlar (3-4 1924) Birçok kaynakta isyanın, Azadi lideri Yusuf Ziya Bey'den gelen şifreli bir telgrafın İhsan Nuri ve arkadaşları tarafından yanlış çözülmesi nedeniyle zamansız başladığını söyler. İsyan yenilgiyle sonuçlanır. Yenilginin neden ve sonuçları ne olursa olsun, İ. Nuri'nin liderliğinde başlayan Beytüşşebap isyanı, Cumhuriyet döneminde Kürtlerin ilk ciddi ve planlı isyan hareketidir denilebilir.

Yenilgi üzerine Xurşit Bey Zaxo kentine kaçır. Bitlisli Ali Rıza Bey tutuklanır. İhsan Nuri Bey ve

arkadaşları; Tevfik Cemil, Vanlı Rasim Bey, kendi kuvvetleriyle birlikte önce Şırnaka giderler. Arkadaşlarının bir kısmı burada ayrılırlar. Geri kalanlarla birlikte Suriye'ye, oradan da İngiliz işgalinde bulunan Irak'a geçerler. İngilizler İhsan Nuri'ye kendileriyle çalışması için teklifte bulunurlar. Anacak bu teklifi "Ben Kürt Halkının özgürlüğü için mücadele etmek istiyorum. Bir birliğin görevlisi olarak İngilizlere hizmet edemem." diyerek reddeder. Bir süre daha Irak'ta kalır. Bu sıralarda Kuzey Kürtleri Şeyh Sait liderliğinde isyan ederler. İhsan Nuri ve arkadaşları İran'a geçerler. Oradan İsyana katılmak için Türkiye'ye geçerler. Milli Aşiretine konuk olurlar. Ne var ki onlar varıncaya kadar isyan yenilgiyle sonuçlanmış ve isyanın lider kadrosu tutuklanmıştır. Bunun üzerine tekrar Irak'a dönerler. Irak'ta Rewanduzlu Seyit Taha'nın evine konuk olurlar. Mardinli Tevfik Bey onlardan ayrılır ve Suriye'ye geçer. İhsan Nuri, Seyit Taha'nın kardeşi Seyit Muslih ve diğer arkadaşları Nehri'ye giderler. Burada Türk askerleriyle çatışmaya girerler ve bölgeden uzaklaşmak zorunda kalırlar. Şıkak bölgesinde Sımko Ağanın yanına giderler. İ. Nuri'nin yakın dostu ve yoldaşı Rasim Bey Şıkaklılar tarafından öldürülür. Xurşit Bey de Irak'a döner. Bu arada Sımko İran güçlerine yenilir ve Irak'a kaçmak zorunda kalır. İhsan Nuri de İran yetkililerine teslim olur. Onu Zencan kentine götürürler. Burada bir süre gözetim altında tutulur. Buradan, bir fırsatını bulur ve gizlice Hoy kentine gider. İran

Kürtlerinden Hasan Sıtkı Hayderi'nin evine sığınır. Ağrı İsyanı başlayalı bir yıl olmuştur. Artık bütün dikkatini buraya yoğunlaştırır.

AĞRI HAREKETİ

Yazımızın giriş bölümünde belirttiğimiz gibi, İ. Nuri paşanın ismi anılınca akla gelen ilk şey Ağrı Hareketi'dir. Hareketin asıl lideri odur. Oysa yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi, isyan, başladığında o İran'dadır. Olaylar onun dışında başlamıştır. Kendisi daha sonra müdahil olmuştur. Bu nedenle hareketin nasıl başladığından kısaca söz etmek gerekir.

Ağrı Hareketinin ilk kıvılcımını Celali Aşiretinin Hesse Sori ailesinden olan ve halk arasında Bro Heski Tello olarak tanınan İbrahim Ağa çakmıştır. Bro Heski Tello, birçok Kürt gibi 1. Dünya savaşında Ruslara karşı Türk ordusunun yanında yer almış ve savaşmıştır. Savaştan sonra da "Kürdistan toprakları Ermenilere verilecek" söylemini akıllıca kullanan Kemalist hareketin propagandasının da etkisiyle yine birçok Kürt gibi Bro da Ermenilere karşı savaştı. Ermenilerin Doğu Anadolu'dan çıkartılmasıyla Ağrı'ya yerleşti. Evi Ağrı eteklerindeydi. Ticaretle uğraşıyordu. Şeyh Sait İsyanında tavır almadı ve isyana katılmadı. İsyandan sonra başlayan baskılar ve sürgünlerin kendisine dokunacağını aklına bile getirmiyordu; ona "dikkatli ol" diyenlere "Ben devlete çok büyük yardımlarda bulundum. Bugünde devletin dostuyum. Beni

sürgüne göndermesi için bir neden yok.” diyordu. Ama yanılıyordu. Türk askeri onu sürgüne yollamak için çok beklememi. Bir sabah erkenden askerler kapısına dayandı. Bro teslim olmadı ve Ağrıya çıktı. Kısa sürede sürgün politikasından etkilenenler, hükümetin politikalarından rahatsız olan Kürt milliyetçileri, Şeyh Sait isyanından sonra etrafa dağılanlar, çıkartılan affa rağmen teslim olmayanlar Bro’nun etrafında toplandılar. Böylece Karacadağ’daki isyan alevleri daha sönmeden Ağrı Dağında yeniden yükseldi(1926).

İ. Nuri bu sıralar İran’dadır. İsyan, Xoybun’nun örgütlenme faaliyetlerini doğrudan ele alması ve İhsan Nuri Paşayı “askeri temsilci” sıfatıyla atamasıyla biçim değiştirecektir. “Becerekli bir askeri örgütçü olan İhsan Nuri, İbrahim Paşa adıyla bilinen, Celali Aşiretlerinin reisi, Tello’dan Haski(Hasike) nin emrindeki kuvvetleri yeniden düzenlemesi ve Kürt devletinin temellerini yaratmayı başardı.” (Prof. Dr.Celîl Celil başkanlığında Kürt Komisyonu, *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*) Bir yandan askeri faaliyetleri yeniden örgütleyen İhsan Nuri öte yandan başbakanıyla, bakanlarıyla, bayrağıyla, ordusuyla, gazetesiyle Ağrıda fiili bir devlet örgütlenmesi yarattı. Bro Heski’nin başkanlığında çeşitli sivil yönetim organları oluşturuldu. Çok kısıtlı imkânlarla “Ağrı” adıyla gazete çıkartıldı. Bir telsiz sistemi kuruldu. Ağrı zirvesine üç renkli Kürt bayrağı dikildi. Türkiye - İran sınırı yakınındaki Türkmen isimli köyün adını

“Kurdawa” olarak değiştirdi ve burayı Bağımsız Kürdistan başkenti ilan etti. Ağrı’ya ve ilçelerine Bağımsız Kürt Hükümeti’ni temsilen vali ve kaymakam atadı.

Bu çalışmalar yapılırken çarpışmalarda giderek şiddetleniyordu. Türk Hükümeti İ. Nuri’nin hareket liderliğini ele geçirmesinden oldukça tedirgin oluyordu. Çünkü onun yeteneklerini yakından biliyordu. Bu nedenle askeri önlemler daha bir titizlikle sürdürülürken dış destek almasını engellemek için her çareye başvuruluyordu; özellikle “...İngilizlerin nazarında kıymetinin düşürülmesi için, ‘İhsan Nuri Paşa’nın Türk ajanı olduğunu’ belirten telgraflar yazılarak... İngilizlerin eline geçmesi sağlanmıştı. Ki İngilizler İhsan Nuri’ye güvenmesinler” (Yaşar Karadoğan, *Katliam ve Kendi Bindığı Dalı Kesmek*) ve yardım etmesinler. Öte yandan Doğubeyazıt’tan kalkan 28. Jandarma Alayına bağlı birlikler harekete geçer. Ancak çıkan çatışmalarda ordu birlikleri yenilgiye uğrar ve Doğubeyazıt’a çekilmek zorunda kalır.

Hükümet askeri yöntemlerle başarı sağlayamayınca ‘barışçı yöntemler’ devreye soktu. TBMM oluşturduğu “uzlaşma” komisyonunu bölgeye gönderdi. Komisyonunda Kürt illerinden 12 mebus vardı. Kürt heyetine İhsan Nuri başkanlık ediyordu. Komisyon hükümetin isyancılar için genel af ilan edeceğini, İ. Nuri için devlet yönetiminde yüksek bir mevki verileceği vaadinde bulunuyordu. Buna karşılık isyancılar silahlarını bırakacak ve hükümet güçlerine teslim olacaktı.

İhsan Nuri bu teklifleri reddetti ve

savaşın, 'ancak Türkiye'nin Kürt ulusal haklarını tanınmasıyla durabileceğini' belirtti. Bundan sonra çarpışmalar daha da şiddetlendi. 1930 yılının başlarında kuzeydoğu Kürt illerinin önemli bir bölümü isyancıların elindeydi. Aynı yılın ortalarından itibaren hükümet güçleri büyük bir hava ve kara harekâtı başlattılar. Diğer yandan geliştirilen diplomatik girişimler sonucunda Ağrı Savaşçıları kısıp alındı. Hükümetin başlattığı büyük saldırı, silah ve cephane kıtlığı, dışardan ve içerden yeterli desteğin gelmemesi, bölgenin en büyük devleti Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi desteklemesi ve daha da kötüsü; Türkiye ile İran arasında yapılan diplomatik manevralar isyanın sonunu getirdi. İki ülke arasında bir sınır düzenlemesi yapılarak Van'ın bir bölümü İran'a verilip, Küçük Ağrı Dağı Türkiye sınırları içine alındı. Böylece isyancılara İran yolu kapanmış oldu. Aynı tarihlerde İranın kendi tarafında başlattığı askeri harekât sonucunda, 1930 Eylül'ünde bölge tamamen hükümet güçlerinin kontrolüne girdi. Daha sonra da Adana Ağırceza Mahkemesi'nde yapılan yargılamalarda 34 kişi idam cezasına çarptıldı.

İ. Nuri bazı arkadaşlarıyla birliktelenilgiden sonra İran'a geçti. Bir müddet sonra oradan Suriye'ye geçtiğini görüyoruz. Bu tarihlerde(1930) Suriye, Fransız mandası altındadır. Fransız yetkilerle görüşür ve adamlarıyla birlikte Suriye'ye yerleşmek istediğini iletir. Yetkililer silahlarını teslim etme şartıyla, Fransız nüfuzunda bulunan Beyrut'a yerleşmesine izin

verdiler. (Rohat Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*) İ. Nuri ve beş arkadaşı bir süre burada kalırlar. Ancak daha sonra tekrar İran'a geçer. Öldüğü tarih olan 1976'ya kadar burada, çok zor şartlar altında yaşar. O zor şartlara, SAVAK'ın sıkı takibat ve gözetimine ve her türlü imkânsızlığa rağmen, yaşamı boyunca, Kürt davasına, bazen yazdığı yazılarla, bazen yaptığı uluslar arası görüşmeler ya da katıldığı konferanslarla, yazdığı kitaplarla, hizmet etmeye devam etmiştir.

2. Dünya Savaşı sırasında Türk Hükümetinin baskısıyla İran makamlarınca tutuklandı. Onun yeni bir isyan hareketini başlatmasından korkuyorlardı. Bir süre hapis kalır. İran, Müttefik güçlerin kontrolüne girmeyle serbest kalır. 18 Mart 1976'da bir caddeyi karşıdan karşıya geçmek isterken, hızla gelen bir motosikletin çarpmasıyla ağır yaralanır. Bir hafta komada kalır. 25 Mart 1976 günü sabaha karşı saat 06.00 da efsanevi gerilla lideri, büyük Kürt yurtseveri İ. Nuri Paşa hayata veda eder. İran istihbarat örgütü SAVAK'ın baskıları altında bir grup Kürt yurtseverinin katıldığı mütevazı bir merasimle Behişt-i Zehra Mezarlığında defnedildi. Mezarının numarası; 9/ 58,12'dir.

Bazı Kürt çevreleri Paşanın ölümünün sıradan bir kazadan çok, planlı bir suikast sonucu olduğu inancındadır.

YAZIN HAYATI VE ESERLERİ

İ. Nuri'nin belirgin bir özelliği, hatta geleneksel birçok Kürt liderlerinden ayıran bir diğer özelliği, okuma yazmaya önem veren entelektüel kişiliğidir. Eğitimli bir asker, ulusal bir lider olduğu kadar o aynı zamanda kalemi güçlü bir yazardır da. Ulusal bir lider olarak diplomatik ve askeri alanda mücadeleyi sürdürürken, basım yayının, kültürel etkinliğin daha özcesi kalemin gücünü kullanmayı ihmal etmemiştir. 1. Dünya Savaşının sona ermesiyle geldiği İstanbul'da yaptığı ilk işlerden biri Kürt davasını iç ve dış kamuoyuna tanıtmaya çalışmak olmuştur. Bu amaçla Kemal Fevzi ve Memduh Selim Bey gibi Kürt aydınları tarafından çıkarılan *Jîn* dergisinde Kürt tarihi ve kültürü üzerine makaleler yazmaya başlar. Bu makalelerden biri "*Wilson İlkeleri ve Kürtler*" başlığını taşıyordu. Yine aynı dergi için Kürtlerle Kemalist hareket arasındaki ilişkileri ele alan bir makale daha yazar.

İ. Nuri, Ağrı Hareketi'nin devam ettiği sırada, Ağrı doruklarında Kürtçe olarak "*Ağrı ve Gaziya Welat*" isimli iki gazete çıkartır. Bu gazetelerde Cemşid imzasıyla yazılar yazar. Anılarında "*Ağrı*" gazetesinden bahseder: "Ben Ağrı'da Kürtçe, "*Ağrı*" adında bir gazete çıkarttım. Bu gazete için yeteri kadar kâğıt bulunamadı, bu nedenle çok az basılıyordu. Matbaa da yoktu, elle yazılıyordu, bir kısmı da Ağrı'da kaynatılıp sonradan soğutulan jelatine yazarak yayınlıyordum..."(Aktaran

Naci Kutlay) Yine ayaklanmanın hedef ve amaçlarını "*Li Agirî Agir Dîbare*" başlıklı bir bülten şeklinde yayımladı. Aynı bülten yurt içi ve yurt dışına gönderilerek kamuoyu yaratılmaya çalışıldı.(Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyanları, Yön Yay.)

İrandaki yaşamı boyunca SAVAK tarafından sürekli izlendiğinden çalışma imkânı çok zordu. Bu şartlar altında bile en ufak imkânları değerlendirdiğini görüyoruz. 1945'te Beyrut'ta çıkan *Ronahî* dergisinde bir makalesi yayınlanır. Bu makalesinde Kürt gençlerine milli birlik ve beraberlik konusunda nasihatlerde bulunur. 12 Temmuz 1945'te Kürt davasını dünya kamuoyuna bildirme amacıyla uzun bir mektup yayınlatır. Bu mektubun bir kopyası, 1949 yılında Kamuran Bedirhan tarafından Paris'te çıkartılan *Bulletin Du Centre d'Etudes Kurdes* dergisinin 6. sayısında yayımlandı.

1960 yılında Doğu Berlin'de toplanan Avrupa Kürt Öğrencileri Cemiyeti'nin Kongresine davetli olarak katılır ve bir konuşma yapar.

İ. Nuri Paşanın yazdığı çeşitli yazı ve makalelerin dışında *Ağrı Dağı İsyanı ve Kürtlerin Kökeni* isimli iki kitabı vardır. Ağrı Dağı İsyanı kitabında; isyana sebep olan etmenleri, tarihi süreç içinde Türk Hükümetlerinin Kürt sorununa yaklaşım tarzlarını, isyan boyunca meydana gelen gelişmeleri, isyanın yenilgiyle sonuçlanmasının nedenlerini ve daha birçok detayı anlatılıyor. Yakın Kürt tarihinin önemli bir kesitini birinci elden anlatan çok nadir kaynaklardan biridir.

İkinci kitabı olan *Kürtlerin Kökeni* ise Kürt tarihini ve Kürtlerin kökenlerini araştıran bir tarih kitabıdır. Bu kitabı yazmaktaki amacını şöyle anlatmaktadır:

“Amacım Kürt ve Kürdistan tarihi yazmak olmayıp varlığı diğer ırklar nezdinde yok sayılmak üzere kararlaştırılan İrani kökenden bir topluma hizmetim söz konusudur. Hem de bu çilekeş büyük ulusun İrani kökeninin şanından yoksun oluşuna engel olmaya ve onları tanıtmaya gayret edeceğim.” (İhsan Nuri Paşa 1991: 13)

KAYNAKÇA

1. İ. Nuri Paşa, *Ağrı Dağı İsyanı*, Med Yay.
2. M. Kalman, *Ağrı Direnişi* (1926- 1930) Peri Yay.
3. Hasan Ünlü, A. Halik Aydın, *Kürt Önder ve Aydınlarının Biyografileri*.
4. Kemal Süphandağ, *Ağrı Direnişi ve Haydaranlılar*, Fırat Yay.
5. Kadriş Cemil Paşa, *Doza Kürdistan*, Özge Yay
6. Yılmaz Çamlıbel, *Serhıldan Çiyayê Agriyê*, Deng, yay.
7. H. Hışyar Serdî, *Görüüş ve Anılarım*, Med Yay.
8. Dr. Nuri Dêrsimî, *Hatıratım*, Doz Yay.
9. Mehmet Uzun, *Yitik Bir Aşkın Gölgesinde*, Belge Yay.
10. Rohat Alakom, *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta Yay.
11. Faik Bulut, *Devlet Gözüyle Türkiye’de Kürt İsyanları*, Yön yay. s. 79-80
12. Prof. Dr. A. Haluk Çay, *Her Ynûyle Kürt Dosyası*

HER ZAMAN CESUR, HER ZAMAN ŞAİR, HER ZAMAN KAVGACI BİR DAVA ADAMI YA DA TARİH ŞİFRECİSİ OLARAK ORHAN KOTAN

YAŞAR KARADOĞAN

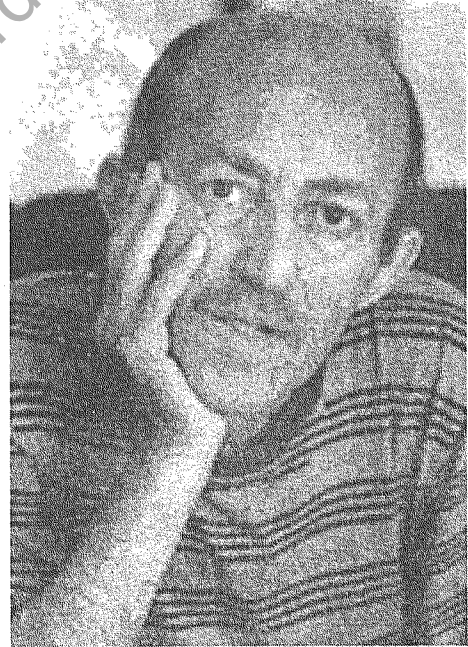
Orhan Kotan öldüğünde, en başta onun sevgili eşi, biricik kızları Helin, Sinem, Dilan ve o zaman henüz hayatta olan sevgili annesi ve diğer aile fertlerinin yürekleri düşen ateşle yangın yerine dönmüştü.

Ve onun arkadaşları, dostları olan bizlerin de.

Diyebilirim ki onun ölümünü, aramızdaki coğrafik uzaklığa rağmen ilk öğrenenlerden ve dostlara iletenlerden birisi ben olmuştum.

Nerden başlamalı bilmiyorum. Kürt tarihinin ve acılarının şifrelerini çözmek için didinen bir Kürt şairi ve teorisyeni Orhan Kotan'ı yitireli tam tamına dokuz yıl olmuş.

Orhan Kotan'ın ölümü Kürt dostu çevrelerde de üzüntü yarattı.

Orhan KOTAN

Orhan Kotan'ın Şairliği

Orhan Kotan'ın güçlü dizeleri vardı. İnsanı önce kederlendiren, sonra kedere alıştıran ve en sonunda da içinde barındırdığı dirençle coşturan bir omurgası vardı şiirinin.

Melih Pekdeğer Orhan Kotan'la tanışmasını anlatıyor:

'Her Newroz geldiğinde 1998 yılında kaybettiğimiz "Orhan abi"mi hatırla..... Orhan ağabeyim; yani Orhan Kotan, Kürt halkının her daim kavgacı, her daim aşık, her daim öfkeli şairiydi... Bıyıklarım henüz yeni telenmekteydi ve ben onur şiirlerini okudukça daha bir ajite olmaktaydım. Solculuğun elifbasını bir Kürt sosyalistinden de öğrenmekteydim. Bir de o yaşında beni öyle gönendirirdi ki... Her yazdığı yeni şiiri i mtlaka mektupla bana gönderirdi. Saklamam için... İyi ki göndermiş... Yoksa "Sancı" kitabındaki şiirlerin bir bölümü yitip gidecekti; hani Ahmet Kaya'nın *Şarkıların Dağlara* albümünde seslendirdiği şiirler..

Elimde kitabının 1984 Stockholm baskısı var. Cırtışında "bu şiirin bugün yayınlanabilir duruma ge'mesinde büyük emekleri geçen dostlarım Melih, Ahmet, Gültekin dilerim çok yaşasınlar" diye bir not düşmüş. Ağabeyim Gültekin, 12 Mart döneminde Muş'ta avukatlık yapıyordu. Orhan Kotan ise Malazgirt'teydi. Sonradan müebbet avukatım olacak olan Ahmet ağabeyle (Atak) Orhan ve Gültekin'in yanına gitmiştik, 12 Mart

şerirlerinin boğuculuğundan azıcık kurtulabilmek ve Kürt tarihini öğrenmek, 1930 Zilan deresi katliamından arda kalan canlı tanıkları dinlemek için. Orhan Kotan karlı dağların gecelerinde bize Sancı'sını dile getirmişti. Ahmet Atak ile birlikte bu destanı şairin kendi sesinden teybe kaydetmiştik. Sanırım en sahici stüdyo kaydını biz gerçekleştirmişizdir: "değil mi ki / güneşin karında ateşle yoğrulurak mayalanıyor devrim / değil mi ki / ekmecek ve bağımsızlık uğruna kabuğunu çatlatacak çekirdek." Evde Kürtçe ağıt plakları vardı; bunları da Orhan Kotan şiirlerini okurken, sesini alçaltıp yükselterek fon müziği yapıyorduk. Birlikte Newroz'u kutlamıştık, şaraplarla, türkülerle, şiirlerle. Orhan Kotan bizlerden daha Türk idi; bizler ise onunla yarışarcasına daha fazla Kürt; o günlerde solculuk böyle bir aşkı... Malum, Newroz, sistem tarafından içselleştirilmeye çalışılıyor. Önce "w" harfine taktılar. Sonra çiçek böcek bayramı, bahar şenliği olarak sunmaya çalıştılar. Oysa bilen bilir; Newroz, haksızlıklara, zalimliğe karşı kavgada yeniden doğuşun ve kardeşliğin simgesidir; ve dilerim hep böyle anılır. Tarih boyunca zalimler ve zulme boyun eğmeyenler var oldu. Bu arada 'Dehhak'lar da çağdaşlaştı; Büyük Ortadoğu Projesi'nde görev yapıyor, yani şimdi de 'Türk, Kürt, Arap Dehhak'lar zulmü temsil ediyor. Karşılarında yine Türk, Kürt, Arap Demirci Kava'lar saf tutuyor; tutmalılar. Tutmalılar ki kavgalar boş gitmesin, destanlar, şiirler boşluğa okunmuş olmasın....

Üretken Bir Dava Adamıydı

Orhan Kotan hem şair, hem siyasetçi, sanatla, bilgiyle içli dışlı bir Kürt entellektüeliydi. Üretken ve direngen bir dava adamıydı. Yeniliğe açık, sözünü çekinmeden söyleyen, konuşma diliyle yazma dili arasında büyük bir tutarlılık sergileyen, en zor politik yazılarını bile şiirsel bir dille anlatmakta zorlanmayan bir yazı cam-bazıydı.

Tarihi güncelleştiren ve bu bağlam-da tartışmakta büyük bir becerisi var -dı. İlk yazdığı *Boyunduruk* adlı şiir kitabının ebatına bakıldığında, daha o dönem kitabına reklam alma gibi bir esnekliğe sahip olduğu dikkate alınır-sa, onun pratik bir zeka sahibi olduğu görülür. 1965 yılında yazdığı şiirler çok güçlü imgelere dayanan, belkemi-ği sağlam şiirlerdi.

Orhan Kotan'ın *Gururla Bakıyorum Dünyaya* ve *Sanıcı* adlı şiir kitabında yer alan bir çok şiiri Ahmet Kaya tarafın-dan şarkılaştırıldı. Bugün dillerde dolanan şiirlerdir bunlar.

Orhan Kotan'ın **Komal** yayınevi -nin yönetilmesinde ve *Rızgari* dergisi -nin çıkarılmasında da çok büyük katkıları, hatta bazı durumlarda belir-leyciliği sözkonusuydu.

1979'da yurt dışına çıktığında ilk gittiği yer Hollanda'da Ali Saltık adlı bir arkadaşın eviydi ve sonra oradan Hemreş Reşo tarafından alınmış ve Almanya'ya geçmişti. Yurtdışındaki zorlu sürgün yıllarında da Orhan Kotan üretkenliğinden, çok ciddi sağlık sorunlarına karşın, bir şey kay-betmedi. Önce Kürdistan Komünist

Partisi/Yekiti'nin teorik ve programsal çerçevesi üzerinde çalışma, ardından ise Kürdistan Press gibi önemli bir iz bırakan bir gazetenin çıkarılması Orhan Kotan'ın belli başlı çalış-malarıydı.

1994 yılında ise ağır sağlık sorun-larına aldırmandan Türkiye'ye döndü. İstanbul 'da zor koşullarda 7 sayı bile olsa *Realite* adlı bir gazete çıkardı. 1991 yılından aramızdan ayrıldığı 9 Temmuz 1998 yılına dek kendisiyle sürekli ilişki içinde olan kişilerden birisiyim.

Kendisiyle bir çok konuda, tabii Kürt sorunu ve Türkiye ekseninde, sık sık görüştük. Görüş alışverişinde bulunduk, bilgi kaynaklarımızı des-tekleddik.

Bu inceleme yazısı dar bir zaman-da ve biraz da aceleye getirilerek kaleme alınmak zorunda kaldı ve bu da benim sorumluluğumla ilgilidir.

Bu inceleme yazısında benim Orhan Kotan ile birebir ilişkimizle, onunla ilgili görüşlerimi açıklamaya çalışacağım. Bunun yanı sıra onun okuyucu tarafından anlaşılması için onun belge niteliği taşıyan bazı yazılarından bölümler sunacak, onu yakından tanıyanların, yakınlarının ve arkadaşlarının yazdıklarını da okuyucunun dikkatine sunarak, ölümü Kürtler için büyük bir kayıp olan bu yenilikçi, şiir atına binmiş korkusuz süvarinin tanınması çabası içinde ola-cağım. Orhan Kotan'ı incelerken, onun düşüncelerini ele alıp tartışırken dönemlere dikkat etmek gereklidir.

Onun hakkında çok şey yazıldığı söylenemez.

Öldükten, bizleri kendi küçük dünyalarımızla baş başa bırakıp eyvallah bile demeden gittikten sonra..

Ben uzun bir yazı yazmıştım. İbrahim Güçlü, Koray Düzgören, Ayşe Önal bir yazı yazmışlardı. Şükrü Gülmüş de sıcak sıcakına duygularını aktarmıştı. Merhum Mahmud Baksi de cenaze törenine katılıp bir konuşma yapmıştı. Baksi'nin cenaze töreninde yaptığı konuşmada ne kadar objektif olduğu konusunda kuşkuvar olsa da Baksi'nin samimi olduğunu düşünüyorum. Daha sonra Orhan Kotan ile ilgili olarak kardeşi Serdar Kotan tarafından Kürdistan Press anı sayısı çıkarılmıştı. Bu sayıda abisi Mümtaz Kotan'ın mesajı ve kardeşi Serdar Kotan'ın yazıları da yer alıyordu. İstanbul'da Nesimi Karakutal bir radyo programında Orhan Kotan'ı dinleyicilere ulaştırmıştı. Tüm bunlara karşın, Orhan Kotan ile ilgili çok fazla şeyin yazıldığı veya yapıldığı söylenemez. Geçtiğimiz yıl İbrahim Güçlü yeni bir yazıyla Orhan Kotan'a olan hasretini, hasretlerimizi yeniden depreştirdi.

Bu inceleme yazısında mümkün olduğunca Orhan Kotan'ın farklı dönemlerde neler yazıp neler söylediklerini aktarmaya çalışıp, onun düşüncesinin bir panoramasını çizmeye çalışacağım.

Orhan Kotan'ı anlatmak, onun asiliği ve asaletini, doğrusuyla yanlışını kantara vurmak çok zordur.

Ölümüne sevinenler de oldu

Maalesef Orhan Kotan'ın ölümüne sevinenler, onun kavgayla dolu hay-

atının son yıllarında Türkiye'ye dönüp orada 7 sayı bir gazete çıkarmasını ya da onlarca kitabın çıkarılmasına emek vermesini, üç şiir kitabı, gazeteler ve dergiler yayınlamış olmasını 'pasiflik' olarak gören 'Kürtler' de vardı.

Orhan Kotan Diye Biri..

Benim onunla yüz yüze görüşmüşlüğüm hiç olmadı. Ama onunla uzun yıllar daha çok telefonla ve bazen de yazışarak, bazen birbirimize bilgiler aktararak, sözlü ve yazılı bir ilişkinin içinde olduk. Bizim ilişkimiz bir abikardeş ilişkisi olduğu kadar bir dost ilişkisiydi. Savunduğumuz kimi 'aykırı' düşünceler nedeniyle 'dayanışma ve bilgiyi paylaşma' kaygısı içinde olan, onun deyişiyle 'kelaynak kuşlarıydık.'

Ben onu ilk kez onun ismiyle ne zaman yüz yüze geldim anlatmak istiyorum.

1970'li yılların başlarında ben Ergani Dicle Öğretmen Okulu'nda öğrenciydim. Daha ilkokul yıllarında iken Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın bir iki kitabını okuduğumu hatırlıyorum. Mahir Çayan, Deniz Gezmiş beni de çok etkilemişti. Ondan önceleri abim bana DDKO'nun Ergani şubesinde yapılan toplantılardan söz ederdi. Abimim anlatımlarından aklımda kaldığına o dönem Ergani DDKO başkanı Ömer KAN'dı. DDKO Ergani Şubesi Piran (Dicle) yolu üzerindeydi. Dr. Tarık Ziya Ekinci adını da ilk kez ondan duymuştum. Öğretmen okulunda biz bir kısım Kürt öğrenci bir arayış içerisindeydik. Okulda

Okulda 'Doğulular' ve 'Batılılar' diye bir bölünme vardı. Ben 'Doğulular' grubu içindeydim, ki bu ayrılık bizden önceki devrelerden kalan ve devam eden bir ayrılıktı. Daha doğrusu devraldığımız bir ayrılmaydı. Kürt ve Türk ayrılığı bu şekilde kategorize edilmişti. O yıllarda üzerinde durduğum ve beni düşündüren en önemli şeylerden birisi neden bütün Kürtlerin Kürtçe bilmemesi ve hem ana hem de baba tarafından Kürtçenin Zazaki lehçesini konuşan bir geçmişimiz olmasına karşın bizim evde neden Kurmanci veya Zazaki konuşulmadığıydı. Bir ablam ve bir abim iki lehçeyi de konuşuyorlardı. Bizler de Kürtçe biliyorduk ama ninemden ve dolayısıyla annemden kaynaklı nedenden dolayı babam da annemle hep Türkçe konuşmuş ve böyle devam etmişti. Ben Kürtçeyi iyi biliyor ve konuşuyordum. Asimilasyonu çok erken yaşlarda fark ettim ve öfke duydum. Bir düğünde yanılmıyorsam bir kaç gece *Mem û Zin* dinledik. Çok etkilendim.

Ne zaman bir erkek elini kulağının arkasına koyup bir 'kılam' söylemeye başlasa gider onu dinlerdim. Bir yandan öksüzlük, bir yandan yoksulluk ve bir yandan 12 Mart'ın zulüm cendresi beni on yaşlarında iken isyankar etmişti. Mardin Öğretmen Okulu'nda okuyan bir ablamın sömestri karne-sine 1973 yılında, türkçe yazılmış ders notlarının karşısına Kürtçe karşılıklarını yazdım. O karne halen bizde durur. Böyle bir arayış içerisindeyken okuldaki TKP eksenli öğrencilerle kimyamızın uyuşmadığını anlamaya

başladık- ki bunlar bizden yaşça büyüktü- ve bu nedenle gizli gizli Ergani'ye gitmeye ve orada kendimize kanallar aramaya başladık. O sırada Ergani'de sık sık İbrahim Güçlü adından söz ediliyordu. TKP'lilerin onun aleyhinde yürüttüğü bir izolasyon ve karalama kampanyası vardı. Biz işin içyüzünü bilmiyorduk tabi. İbrahim Güçlü'nün hapisten çıktığı ve Kürtçü olduğu söyleniyordu. Sonradan onunla birlikte Gülfer Taşer (Güçlü)'in adını da duyunca bir hayli meraklanmıştım. Gülfer Taşer'i çok önceden görmüş, tanımış ve halkına aşık birisi olduğunu anlamıştık.

Bizleri Komal ile buluşturanların başında ise sevgili Hasan Çakır (şu anda Komal'ın Diyarbakir temsilciliğini yürütüyor) ve Cemil İnci geliyordu. O dönem Rızgari yayınlarını dağıtanlardan birisi ise sevgili dostum ve arkadaşım merhum Öhmed İz'di (13 ya da 14 nisan 2001'de bir trafik kazasında kaybettik). Aşağıdaki satırlarda bu konuda başka bilgiler de vermeye çalışacağım.

1975 yılında art arda Komal'ın iki kitabıyla tanıştım. Abim *Koggiri Halk Hareketi* kitabını getirmişti. Orada geçen '*her ağacın altında bir Rıza vardır*' sözü çok hoşumuza gitmişti. Kitabı kolektif okuyor, kolektif bir haz alıyorduk. Sonraları da Orhan Kotan'ın '*Gururla Bakıyorum Dünyaya*' adlı şiir kitabı elime geçti. Orhan Kotan'ı okumadan önce belki de 7-8 yıl önce Ahmed Arif'in şiir kitabını okumuştum. İlkokul yıllarımda Ahmed Arif'i baştan sona ezbere okurdum. Ahmed Arif'ten sonra bir başka şiire ısınmak,

bir başka şairi sevmek çok zordu. Ama Orhan Kotan şiirlerindeki özgünlük ve isyankarlıktan etkilenmemek elde değildi. Orhan Kotan'ın bu şiirleri yayınlandığı zaman talihsiz bir dönemdi. Sanat ve şiirin siyasetten kovulmaya başlandığı, sadece propagandada kullanıldığı, bunun dışında kovulduğu bir dönemdi.

Bu dönemde benim Komal çevresi ile ilişkilerim başladı. Ergani'deki önde gelen Komalcılardan ikisi Hasankeyf (Çakır) bizim köylüydü. Abdurrahman Demir'in akrabaları da bizim köylüydü. Cemil İnci de komşu köyümüzden ve abimle devre arkadaşlardı. Hasankeyf sinemacıydı, yani o zamanın deyimiyle makinistti. Okula gitmemişti, ama gece kurslarında okuma yazma öğrenmişti.

Bu bağlamda şunu söyleyebilirim ki, ben ve birçok Erganilinin ilk liderleri de Hasan Çakır ve Cemil İnci'dir. Frekanslarımızın çatışma gösterdiği sevgili Abdurrahman Demir de bu lider kadronun içinde yer alıyordu.

Yavaş yavaş Komal ile ilişkilerim organik bir hal almaya başladı. O dönem eğitim çalışmaları vardı. Yaptığımız ilk eylemlerden birisi Selahattin Cizrelioğlu'nun Buğday Pazarı'nda Berber Cuma'nın bitişiğindeki kahve önünde yaptığı miting sırasında *'Ji kurda ra azadi'* diye slogan atmaktı. Cemil İnci bizi idare ediyordu ve o gün sıırsıklam olmuştuk yağmur altında. Büyük tantanalar çıkmıştı. Derken bizim okulda da Komal'ın sempatizan bir çevresini oluşturduk.

İşte bu sırada Vartolu bir arkadaş ve başka arkadaşlarla Ergani Kültür Derneği'ne gidip oradaki tartışmaları

izlemeye başladık. O zaman üç Eğilim vardı. Derneği elinde bulunduranlar TKP ekseninde olanlardı ve aralarında Şeref Yıldız'ın akrabaları etkindi. Haklarını yememek lazım. Bu çevre içinde de militan Kürdler vardı. Heybed Adsız bunlardan birisiydi. Heybet, bir defasında AP'liler tarafından yaralandı. Kendisi Mehmed İz ile de akrabaydı. Bir dönem sonra Apocular olarak tanınmaya başlayan PKK TKP'yi de hedef almıştı. Diyarbakir'de TKP'ye ait bir yayınevine yapılan saldırıda yanlış hatırlamıyorsam Ömer Ağın ağır yaralanmıştı. Bu olaydan sonra PKK'liler arasında bulunan Duran Kalkan'ın yaralanması olayı ile ilgili olarak Heybet'in adı dageçiyordu. Duran Kalkan, o gün tesadüfen geçen Rızgari sempatizanları olmasa büyük olasılıkla kan kaybından ölmüş olacaktı. İkinci eğilim bizlerdik. Üçüncü eğilim ise Maoculardı. Sömürge sorunu tartışmalarında biz Stalin'in sömürge tahlilinden yola çıkarak Kürdistan sorununun bir ülke ve sömürge sorunu olduğunu anlatmaya çalışırdık. Karşılığında da 'Bundçu' olmakla suçlanırdık.

Uzatmayayım. Bu süreç böyle devam ederken artık doğallıkla önce Gülfer abla vasıtasıyla İbrahim Güçlü ile, sonra da onun vasıtasıyla Orhan Kotan ve diğer arkadaşlarla aynı gelekte buluşmuşuz.. 1976 Newroz'unda Rızgari'nin ilk sayısı yayınlandığında Ergani'de de bir deprem yarattı. Rızgari, Komünist manifesto-dan daha etkili oldu. Dilsiz bırakılmış bir halka, el yordamıyla da olsa siyasal talepler oluşturmaya başladı.

Bu arada Ergani'de Rızgari, Ülkü Ocakları'nın tabelasını indirdi ve çok güçlü olduğu Ergani'den attı. 1976 yaz başlarında ben komünizm ve bölücü-lük propagandası yapmak suçlarından tutuklandım. Önce Ergani cezaevine konuldum. İlk ziyaretçimi sevgili dostum ve arkadaşım Mehmed İz ve Kareteci Fevzi idi. Bana biraz para getirmişlerdi. Sonra Resul Üstün geldi. Ondan Rızgari'nin ilk iki sayısını, Beşikçi'nin *Bilim Yönetimi* adlı kitabını, Orhan Kotan'ın şiir kitabını ve Kemal Bilbaşar'ın "Cemo" adlı romanını istedim.

Daha 16 yaşlarındayım. Hırsızlık-tan, kız kaçırmadan, cinayetden, harman kundaklamadan, tecavüzden yatanlar var. Zamanımı hep kitap okuyarak geçiriyordum. Fakat bir ay sonra Diyarbakır Ağır Ceza'da yargılanmak üzere Diyarbakır'a nakledilirken önce askeri karakol merkezine götürdüler, eşgal tesbiti yaptılar, resim çektiler vs. Bu arada 'siyah valizimi' de aradılar ve varolan bütün kitaplarımı el koydular. Dolayısıyla cezaevi sonrası Komal arşivimi yenilemek zorunda kaldım ve en son bunları da 1980'de yitirdim.

Sonraları Komal'ın afişleri ve kartları elden ele dolaşmaya başladı. Hepsinde ince bir duyarlılık ve estetik vardı. Bunlarda Orhan Kotan ve Recep Maraşlı'nın katkılarının olduğunu çok sonradan öğrenecektik.

Diyarbakır cezaevinde, eskiden kadınlar koğuşu olarak kullanılan bölümde yatarken Muhterem Biçimli'nin tahliyesinden sonra 'Boksör' lakaplı Hayrettin Bozkurt adlı DDKD taraftarı bir arkadaş anti-

sömürgeci komünümüzün başkanı olmuştu. Koğuşta bir de Maoist komün ve fraksiyonları olduğu için onlarla tartışma halindeydik. İki komünün ortak spor saatleri vardı. Daha önceleri ortak eğitim çalışmamız ve tartışma seansımız da vardı ama Melle Potin lakaplı bir abimizin bir Maocu'yu kovalamasından sonra ilişkiler gerilmişti.

Komünde Hayrettin, Bitlisli Orhan Kokum ve Burhan ve ben o günün deyimiyle 'kemikleşmiştik'. Onlar KİP sempatiçisiydiler. Onlardan daha genç olmama rağmen bana saygı duyuyorlardı. Bir süre sonra bizim bir arkadaşımız daha, merhum Hacı Yıldırım da tutuklandı ve yanımıza geldi. Hacı da benim çocukluk arkadaşımdı ve komşu köydendi. Ben olmadığım zaman bizim köyle benim sorumlu olduğum köylerden de o sorumluydu. Hacı'nın gelişinden sonra Bitlis grubundan olup aranmakta olan Medeni Avcı da mahkeme gününden çok kısa bir süre önce gelip teslim olunca, artık bizi ziyaret eden olmaktan çıkıp koğuş ve komün arkadaşımız oldu. Hem Hacı hem de Medeni konuşma yetenekleri olan, çeneleri güçlü, teoride iyi ezberciydiler. Onların gelişiyile bizim komünde biraz rekabet başladı. Hayrettin biraz da boksörlüğüne güvenerek, Koçgiri Halk Hareketi adlı kitabın önsözünde yazılanlardan dolayı bizi sert şekilde eleştiriyordu.

Orada şöyle bir belirleme vardı:

"Kürt halkının geniş yığın ve tabakaları ile, bu uydu-aracı sınıf ve tabakalar arasındaki ortaya çıkan ikincil ilişki kırılganlıkları"

baş çelişkinin çözümünde hedef değil engeldirler.”

Bizim Hacı bu paralelde iyi bir savunma yapıyordu. Ne var ki Rızgari, KİP ve Özgürlük Yolu’nun solculuk yarışında, ‘solculuk bayrağını yere düşürmemek için’, bugün herkesin temel doğrusu haline gelen o doğru tutumdan vazgeçti. 1977 yılında ‘Hedef ve Engel üzerine’ adlı bir broşür yayınlayarak özeleştiri verdi.

Yıllar sonra, Koçgiri kitabının önsözünde yapılan o belirlemenin de Orhan Kotan tarafından yapıldığını İbrahim Güçlü’den öğrendim.

1978 ayrılığından sonra, Ergani’de, Diyarbakır’da, Bitlis’te, İstanbul’da gelişen bazı olaylardan sonra kafamda-ki Orhan Kotan imajı zedelendi.

Orhan Kotan İle İlk Görüşme

Uzun bir süre sonra Orhan Kotan ile telefonda görüşme imkanım oldu. 1986 yılında Kuzey Kıbrıs’ta gazetecilik yaparken, aralarında Bekir Yıldız, Oktay Akbal, Rifat Ilgaz, Salah Birsal ve eşi, Muzaffer Buyrukçu, Atilla Özkırmı, Cem yayınları sahibi Ali Uğur (aynı zamanda Bekir Yıldız’ın da damadıydı) Kuzey Kıbrıs’a gelmişlerdi. Hemen hemen her akşam beraberdik. Muzaffer Buyrukçu (geçen yıl vefat etti) bir gün bana ‘Türkiye’de iyi muhalif bir dergi çıkacak, oraya yazar mısınız?’ diye sordu. Ben de kimlerin çıkaracağını sorunca, ‘Doğu Perinçek’ dedi. Onların yayınına yazamaya-çağımı söyledim. ‘Yok. Yok. O eski Aydınlık gibi olmayacak, öyle olsa ben de yazmam. O da değişti, özeleştiri

verdi’ türünden şeyler söyledi.

Yanılmıyorsam 1986 sonbaharı veya 1987 başlarında ‘2000’e Doğru’ dergisi yayınlanmaya başladı ve ben de Kıbrıs temsilcisi oldum. Derginin bir sayısında İsveç’te Kürdistan Press adlı bir gazetenin çıkmaya başladığı duyuruluyordu ve gazetenin ilk sayfası kupür olarak verilmişti. Gazetenin telefonu da verilmişti. Bir gün sabahleyin gazeteyi açar açmaz Kürdistan Press’i aradım ve bir bayan çıktı. Yanılmıyorsam Orhan Kotan’ın eşi Mehtap Kotan’dı. Bana ‘Orhan şu anda karanlık odada’ dedi.

‘Karanlık oda’ gazete film ve montajlarının yapıldığı yerdir. Daha sonra yine aradım ve bu kez Orhan Kotan ile görüştim. Mesafeli davrandı, İbrahim Güçlü’nün telefonunun kendisinde olmadığını söyledi.

1989’da İngiltere’ye geldikten sonra Kürdistan Press’i düzenli olarak takip etme imkanım oldu.

Mahmut Baksi Ve Orhan Kotan

Kürdistan Press’in yazarlarından birisi de Mahmut Baksi’ydi. 1994 yılında İsveç devlet kurumu SIDA’dan alınan parasal destek nedeniyle Orhan Kotan ile Mahmud Baksi’nin arası açılmıştı. Orhan Kotan’ın bu arada Kürdistan Press’teki eski mesai arkadaşlarıyla da arası açılmıştı. Orhan Kotan hakkında acımasız bir kampanya yürütüldüğü iddia ediliyordu. Sevgili Orhan Kotan da iddialar karşısında çok sert cevaplar veriyordu. Tüm bunlar elbette çok üzücü şeylerdi.

Orhan Kotan'ın eşi, SİDA tarafından verilen yardımın Mahmud Baksi'nin İsveçli eşinin banka hesabına yatırıldığını iddia ediyordu. Fakat Orhan Kotan'ın Realite'yi çıkarırken SİDA'dan ne kadar yardım aldığı konusunda benim bir bilgim yok. Orhan Kotan Rızgari'den ayrıldığı esnada o ve diğer arkadaşlar hakkında olmadık şeyler söylendi. *Realite* gazetesi çıkarmak için Türkiye'ye gittiğinde Kürdistan Press'teki arkadaşlarından da ayrılmıştı ve kendi projesini kendisi yürütmek istiyordu. Sonradan edindiğim bilgilerden edindiğim bilgilerden Orhan Kotan'ın Mümtaz Kotan ve Recep Maraşlı ile bir protokol yaptığı ve *Realite*'yi birlikte çıkarma kararı aldıklarını öğrendim. Kuşkusuz bu da çok şaşırtıcıydı ve her iki tarafın da ilkeli davranmaıklarını gösteriyordu.

Orhan Kotan'ın sık sık söylediği sözlerden birisi 'Politikada kin olmaz' idi. Öldükten sonra Mahmud Baksi'nin onun cenaze töreninde söyledikleri de gösteriyor ki Orhan Kotan öldüğü son ana dek insani değerlerden ve bunların en önemlisi olan duygularından uzaklaşmamıştı.

Mahmut Baksi'nin, ölmeden önce Orhan Kotan ile Karolinska hastahanesindeki karşılaşmasını belki bir takım abartılarla veya saptırmalarla anlatmış olabilir, ki bu onun mizacına çok uygundu.

Ama Mahmud Baksi'nin gözyaşları şahidir. Bundan hiç kuşum yoktur.

Kurdistan Press

Kürdistan Pres modern bir Kürd gazetesiydi. İbrahim Güçlü bende

çeşitli defalar oraya yazı yazmamı istedi. Fakat bu, ancak Kürd siyasetindeki buzul çağının zayıflamaya başladığı dönemde gerçekleşebildi.

Orada önemli röportajlar yayınlandı. Bu noktada sevgili Abdo'nun hakkını teslim etmek gerekir. Tabii Ali Rıza, Çeko ve diğer arkadaşları.. halen sırtlarında PKK kurşunlarını taşıyan Ekrem Bingöl, Ali Saltık ve diğer arkadaşların fedekarlıklarını da unutmamak gerekiyor.

Bir süre sonra da oraya haber-röportajlar göndermeye başladım. Doğu Perinçek ile yaptığım bir röportaj, Kürt Federe Devleti'nde yapılan seçimler, Cemşid Bender ile yaptığım bir röportaj (*Kürdistan Press* yayın hayatına son verdiği için yayınlanmadı. Maalesef bu uzun ve önemli röportajın bir kopyası da olmadığı için, ileride çok ilgi uyandıracak bu röportaj kayboldu) gönderdiğim materyaller arasındaydı.

Bu arada sık sık telefonla görüşüyorduk. Haziran 1991'de yazdığı ve Rızgari'nin 1.Konferansı'nda tartışılmak üzere kaleme aldığı 'Büyük kararlar için küçük düşünceler' başlıklı metin bana gönderildiği zaman, biz Ala Rızgari Birlik Platformu olarak kendi dışımızda kimlerle birleşebileceğimizi tartışıyorduk. Bizim dışımızda da böyle arayışlar sözkonusuydu.

Aklımıza ilk gelenlerden birisi de Rızgari ile birlikti. Ruşen Aslan gibi arkadaşların da buna sıcak baktıkları biliniyordu. Ruşen Aslan'ın Mürsel Delen'in öldürülmesi olayı nedeniyle bir özeleştirilmesinden yana olduğunu duymuştuk.

Kürdistan Press'in ilk sayısı 24 Eylül 1986'da yayınlandı. *Kürdistan Press* o günün koşullarında çağdaş bir görünümü olan, Kürt ulusal gazeteciliği açısından başarılı bir çalışmaydı. Kürtçenin Kurmanci ve Sorani lehçelerinin yanısıra Türkçe yayınlanıyordu. *Kürdistan Press*'in Kürt tarih ve kültürüne büyük katkıda bulunduğu, ufuk açıcı bir yayın yaptığı yadsınamaz. Gazetenin çıkışını sırf Orhan Kotan ile sınırlamak doğru olmasa bile, gazetenin onsuz çıkamayacağı, çıksa bile o performansı gösteremeyeceği de yadsınamaz. *Kürdistan Press* bugün bile incelendiğinde sayfalarındaki Orhan Kotan'ın sanatsal, artistik ve estetik özellikleri kendisini göstermektedir.

Orhan Kotan ilk başlarda üçüncü sayfada Türkçe başyazılar yazıyordu ve bu yazıları genelde Cıwan Batu gibi arkadaşlar tarafından Kürtçeye de çevriliyordu. İlk yazdığı, 24 eylül 1986 başlıklı başyazısını, '*Kürdistan Press*'e destek olun, eleştiri ve özeleştirilerinizi iletin. *Kürdistan Press*'i ulusal bir yayın organı haline getirelim' çağrısıyla bitiriyordu.

Gazetenin ilk sayısında Doğan Özgüden, M. Ferzende Baran, C. Kamil, Nihat Behram, Kirve Kalender, Celal Aydın, Süheyla Güngör, M. Öztürk, Temurê Xelil Muradov, Pervin, Arif Özserin gibi yazarların yazılarının yanısıra, KDP'nin 40. kuruluş yıldönümü nedeniyle Mesud Barzani ile yapılmış uzun bir röportaj yer alıyordu. Gazetenin manşetinde ise 'Zilm û zordariya Tirkan dom dike' haberi yer alıyordu ve Kuzey Kürdistan'daki zulmün yanısıra Güney

Kürdistan'a yapılan harekate dikkat çekiliyordu.

Gazetenin ikinci sayısındaki başyazısının sonunda yine bir öneri ve sahiplenmeyi seslendiren bir yakarış vardı:

'Özetle, bize kalıcı, üretken kurumlar gerekli. Yeni kurumlar yaratmaya mecburuz. Yeni kurumlar yeni güçlere, yeni ilişki biçimlerine, yeni çalışma yöntemlerine ihtiyaç gösteriyor. *Kürdistan Press*'e biraz da bu pencereden bakmak gerekiyor. Bu pencereden bakınca kahredici ve kısır ilişkilerden, verimli ve üretken ilişkilere geçmek sanıldığı kadar zor olmayacak.'

Orhan Kotan Güney Kürdistan'daki gelişmeleri sıcağı sıcağına izleyen, oradaki gelişmelerin öneminin ayırdında olan bir aydınlı ve elinden geldiğince okuyucuyu orada olan bitenler konusunda duyarlılaştırmaya çalışıyor, analitik değerlendirmeler yapıyordu.

22 ekim 1986 başlıklı üçüncü başyazısı da işte bunlardan birisidir:

'..Güney Kürdistan pratiğindeki gelişmeler, Kürt halkının bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinde bugün, hayati önem taşıyan olayların cereyan ettiği bir alan durumundadır. Türk devletinin ısrarla Güney Kürdistan'daki kurtarılmış alanlara saldırması, ileri sürdüğü gibi, sınırda meydana gelen bir takım olaylarla ilgili değildir. İnandırıcı da değildir. Sistemli bir biçimde sürdürülen bu saldırılar, gerçek hedeflerin gizlenmesine yaramaktadır.'

İlerleyen bölümlerde Kürdistan Press'teki yazılarına tekrar döneceğim.

Hevgirtın-KDP'nin Kuruluşu Ve Orhan Kotan

Birliğin gerçekleşmesi mümkün müydü? Bunu öğrenmek ve tartışmak için İbrahim Güçlü, Mümtaz Kotan ile görüşmek için Yunanistan'a gitti. Bu arada Mümtaz Kotan'ın birlik fikrine sıcak bakmadığı gibi bir izlenim edinilmişti. Tabii bizim kampta da Hatice Yaşar gibi şahsiyetler Rızgari ile birlik fikrine sıcak bakmıyordu. Yeri gelmişken bunu da belirteyim. Çünkü bir telefon görüşmemizde Hatice Yaşar bana, 'İbo çok tezcanlı, Mümtaz ile hemen birlik yapalım diyor. Düşünmek lazım' babından şeyler söylüyordu.

Rızgari ile birlik olmadı ama ondan ayrılan önemli bir kadro birikimi, Bergeh grubu ve TKDP ile ortak bir örgüt kurulması kararlaştırıldı. O arada Orhan Kotan ile sık sık görüşüyorduk. Yanılmıyorsam Ekim 1992'de Hevgirtın-KDP kuruldu. Pasaportum olmadığı için kuruluş kongresine katılamamıştım. Orhan Kotan ile kongreyi konuştuğumda bana 'Kürdistanı bir program yapmışlar' diyerek olumlu bir tepki verdi.

Bu arada Orhan Kotan'ın *Kürdistan Press*'i reorganize çalışmaları vardı. 1993 yılına gelindiğinde Orhan Kotan ile *Kürdistan Press*'te birlikte çalıştığı arkadaşları arasındaki ilişki kopmuştu.

Hevgirtın-KDP'nin kuruluşunda Orhan Kotan'ın yeniliğe ve değişime açık düşünsel tartışma ve egzersizlerinin de bir payı vardır. Orhan Kotan'daki kendiyile, zamanla ve düşünceyle hesaplaşma 1991'de başla-

madıysa da, bence Orhan Kotan'ın gerçek potansiyelinin ortaya çıkına işaretleri Haziran 1991'de yazdığı o metinle başlar.

'Büyük Kararlar İçin Küçük Düşünceler...'

Orhan Kotan yukarıdaki başlık altında yazdığı 30 sayfalık metinde kendisinde meydana gelen değişiklikler, Kürt hareketinin evrimleşmesi ve zamana ayak uydurması gibi bir çok önemli noktada görüş belirtiyordu. Tartışma metnine şöyle girmişti:

"Söze doğrudan girmek istiyorum. Yaşadığımız çağ, sürat çağı. Olaylar izleyemeyeceğimiz bir hızla üst üste düşüyor. Uzun, derin, dolanıbaçlı ifadelerle oyalanacak zaman yok. Söze doğrudan girmek istiyorum. İdeolojide gerilla mücadelesi yapılmaz. Cephe savaşı yapılır. İdeolojik mücadelede, açık ve kararlı olmak, söylenmesi gerekeni doğrudan söylemek gerekir. Bu bağlamda Kürt hareketi, daha doğrusu kuzey Kürdistan'daki Kürt hareketi çözmek zorunda olduğu iki sorunla yüzyüzedir. Bunlardan birincisi, Türkiye'de legal çalışmanın teorisini yapmak ve buna uyarlı yeni politikalar üretmek ve ikincisi, son 30 yıllık siyasi kültürümüzün muhtevasını oluşturan Marksizmi-Leninizmi sorgulamaktır. Düşüncelerimizde köklü değişiklikler oldu. Ancak bu köklü değişiklikleri ifade edemiyoruz, ya da ifade etmekte zorlanıyoruz. Düşüncelerimizdeki köklü değişiklikleri ifade edecek yeni kavramlar henüz ortaya çıkmadı.

Sahip olduğumuz siyasi kültür, yeni kavramların ortaya çıkmasını engelliyor.”

Orhan Kotan değişen zamanla birlikte Kürt sorunun da ihtiyaç duyduğu değişik ve yeni açılımlara, döneme denk düşen bir perspektife kavuşması gerektiğinin farkındaydı. Bu nedenle dar örgütsel yapılarla da böylesi bir hamlenin yapılamayacağını görüyor ve makro projelere yol açıcı olacak önermelerde bulunuyordu:

“Türkiye’de ve Kuzey Kürdistan’da son 30 yıldır üzerinde hareket ettiğimiz zemin değişmiştir. Ya da daha tedbirli bir ifade ile şöyle diyelim: değişmeye başlamıştır. Dün üzerinde hareket edilen zemin, bize, kitlelere ulaşılması oldukça zor çalışma biçimlerini dayatmıştı. Bu zemin, yasakların, tabuların kuşattığı bir zemindi. Dolayısıyla, bu atmosfere uyarlı örgüt biçimleri bulmak gerekiyordu. Bu yapıldı. Yukarıdan aşağıya illegal örgütlenmelerimiz böylece ortaya çıktı. Siyasi kültürün belirlediği öncü örgüt anlayışı da, buna uyarlı olarak biçimlendi. Bu süreç ve bu anlayışlar hataları ile, sevapları ile beraber bugün artık tarihsel görevlerini bitirmişlerdir. Aynı anlayışlarla, aynı örgütsel yapılarla biraz daha yürüme olanağı kalmamıştır. Gerek komünist hareket için ve gerekse Kürt hareketi için yeni duruma uyarlı yeni ilişki biçimleri yaratmak, yeni politikalar üretmek, yeni ve sürece uyarlı örgüt biçimlerine ulaşmak kaçınılmazdır. Ancak, sahip olduğumuz siyasi kültür, bu yeni yapılanmaya hala yetmiyor ve hem de izin vermiyor. Siyasi kültü-

rümüzün ürettiği kavramları -ki insanlar düşüncelerini özellikle bazı kavramlar aracılığıyla ifade ederler, bu bağlamda son 30 yıllık siyasi kültürümüzün ürettiği kavramları-sorgulamak, içi boşalan ve artık fazla bir şeyi açıklamayan kavramları atmak zorundayız.

“..Türkiye’deki bu değişimin, dönüşümün tesadüfi olmadığına özellikle vurgu yapmak gerekli değişimin, dönüşümün temelini kapitalizmin ayakları üzerine oturması yaratıyor. Buna bağlı olarak dünyada ve özellikle Doğu Bloku ile Sovyetler Birliği’ndeki sarsıntılar Türkiye ve Kuzey Kürdistanı da doğrudan etkiliyor ve sarsıyor, değiştiriyor.

“..Türkiye pratiğinde Enver paşa’nın beyaz atı ile Babı ali baskınıni düzenleyip, saltanattan kelle kopardığı eylemle, yüzyılın başlarında bıçaklanan demokrasi, günümüzde henüz yeni yeni filizlenmeye başlıyor. Bu filizlenme, gürbüz ve doğurgan değil elbette. Nedeni de, yüzyıllık bir tahribatın içinden çıkmak zorunda bırakılışındandır.İttihatçıların, toplumu emir komuta ile hizaya getirme politikaları, kapitalizmi-Doğu Bloku ve Sovyetlerde uygulanan devletçi anlayışlarla-asker sivil bürokratların emir komutası ile sürdürme gayretkeşlikleri 80 yıllık, 90 yıllık bir tökezlemeden sonra, ancak, bugün aşılabiliyor. Kemalistlerin ve ardı ardına gelen darbelerin ve darbeci generallerin müdahale ederek doğal gelişim sürecini kırdıkları kapitalizm, bugün artık kendi özgünlüğü içinde gelişme şansını yakalayabilmiştir. Demokrasi ve sosyalizm mücrimlerinin bugün bile

ısrarlı bir biçimde darbe kışkırtıcılığı yapmalarının artık fazlaca bir kıymeti harbiyesi kalmamıştır. Bunlar, 20, 30 yıl önceki siyasal ve toplumsal durumun öznelidirler. Değişmişlerdir. Eski siyasi kültürün kalıntıları ile bugünün öznesi olma gibi gerici bir ısrarın fosilleridirler.”

Orhan Kotan bu uzun metinde komünizm ve işçi sınıfı gibi olgular üzerinde durarak, bu olguları da güçleştirerek kendine has üslubuyla tartışmaya açıyordu:

“*Komünist Manifesto*, bugünün proleteryasına çok fazla bir şey söylemiyor. Komünist manifesto, günümüzden 150 yıl önce yazıldı. İşçilerin 16 saat çalıştıkları, kadın ve çocuk emeğinin insafsızca sömürüldüğü, sosyal haklardan yoksun, geleceği ile ilgili güvencelerden yoksun bir dönemin ürünüdür. Yoksulluk devrimciydi. Devrimci politikalara ihtiyaç vardı. Bugün durum farklı. İşçi sınıfı toplumun imtiyazlı bir kategorisini oluşturuyor. Kazanılmış hakları yanında, neredeyse mülk sahibi. Zincirinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan 19. yüzyıl proleterlerinin yeri, kaybedecekleri bir hayli şeyi olan, ve kazanımlarını kolay kolay geri vermeyecek bir sınıfa terketmiş durumda. Bu somut gerçeklik, işçi sınıfına teorik olarak yüklenen politik görevleri tümü ile ya da hemen hemen tümü ile dışlıyor.”

Türkiye’deki değişime ilişkin bazı istatistiki bilgiler verip, Türkiye’deki değişimin ekonomik boyutuna değinip bu değişim ile dış sermaye

yatırımlarının artan hacmi arasındaki organik ilişkiye dikkat çektikten sonra şu görüşleri öne sürüyordu:

“Dolayısıyla mesele sadece AET’ye girmek olayı değildir. Türkiye’ye yatırım yapan dünyanın dev tekel-leri, bu yatırımları polise ve orduya teslim edemezler. İşyerlerinin etrafını dikenli tellerle çevirip, ordularla koruma riskini göze alamazlar. Bu yatırımların güvencesi olarak siyasette liberal bir yapılanmanın kaçınılmazlığı kendisini dayatmaktadır. Özal’ın şu ya da bu şekilde devreye soktuğu politikaların ardında duran temel dinamik budur. Özal, tutarlı bir demokrat olarak bu politikaları üretmiyor. Ama, sistemin içinden gelen bir ekonomist olarak, sistemin işlerlik kazanmasının devlet despotizmi ile militarist politikalarla değil, ekonominin ve politikanın liberalleşmesinde durduğunun bilincindedir. Bilincinde olmadığı varsayılabilir bu liberalleşme Özal’a ve Türkiye’ye dayatılmaktadır. Sosyalistler Boğaz Köprüsünün yapılmasına karşıydılar. Satışa çıkarılmasına da karşı oldular. Burjuvazinin kapitalizmin rasyonelleri içinde sürdürdüğü talepleri, Kemalist devletin kurumlarını koruyarak engellemeye kalkanlar, Türkiye’deki despotizmin, militarist müdahalelerin başlıca kışkırtıcılarıdır. Asker sivil bürokrat iktidar elitinin varlık nedenleri bunlara dayanıyor.

‘Kimse, omuzu kalabalık generallerin, kasaturaların sırtında Çankaya’ya gelecekleri zehabına kapılmasın. Bu dönem tarihsel olarak bitiyor. Asker sivil bürokrasisinin siyasi iktidar üzerindeki gasp eylemi ömrünü çok-

tan doldurdu. Genelkurmay'dan Çankaya'ya giden yol çoktan kapanmak üzere. Bu politik değişme sürecini en yakından izlemesi gerekenler Kürtlerdir. Bu politik değişime her yanından destek vermek Kürtler için hayati dönem taşıyor, kapı aralanmıştır. Görev, aralanan kapıları sonuna kadar açmaktır. Aralanan kapıları sonuna kadar açmak için de mücadelenin merkezinde yer almak gerekir. İdeolojik endişelerle, değişime kapalı donuk jargonlarla, hayatın canlı gerçekliğinden kopuk formülasyonlarla, ancak süreci dışarıdan izlemek olasıdır. Seyirci statüsünden, sahada aktif oyuncu statüsüne geçmenin biricik yolu ise, bugün Türkiye'de hayatın her alanına açık, doğrudan ve aktif politik çalışmaların içinde yer almaktan geçiyor. Demokratik kitle örgütleri, mesleki kuruluşlar, sendikalar, siyasi partiler... her yerde ve her alanda, aralanan kapıları ardına kadar açmak için çalışmalara girmek kaçınılmazdır."

Orhan Kotan bu saptamaları yaptıktan sonra konuyu yine Kürtlere, kendi öznelinde içinde bulunduğu siyasi yapı ve diğer Kürt yapılarının durumuna getiriyor ve şöyle diyor:

"Bizim mevcut örgütlenmelerimiz, devrim anlayışlarımız, sahip olduğumuz politikalar bu yükü kaldırmaya elverişli de değil, hazır da değil. Bu nedenle köklü bir dönüşüme girişmek için kendimizi tümü ile tepeden turnağa değiştirmeye girişmekten korkmamayı öğrenmeliyiz. Korkuyu, Türkiye'deki değişimden zarar gören iktidar sahipleri üretiyor. Militarizmi bir hayat anlayışı olarak

benimseyenler ve devlet içinde devlet olanların ürettiği ve toplumu terörize eden korkunun arkasında ezenlerin, hükmedenlerin felsefesi duruyor. Tahrir-i Sükun kanunları ile oluşturulan resmi ideolojinin en katı, en çağdışı tezleri duruyor. MİT'in bir kanadı duruyor. Kontrgerilla duruyor. Ve bunlar, korku üreterek toplumu terörize ederlerken, ellerinin altında her zaman 'devrimci örgüt' malzemesi bulundurmaktadırlar. Son yılların politik cinayetlerinin hemen hemen tümü provakatifdir. Militarizmi kışkırtan bilinçli cinayetlerdir. Türk aydınının ve Türk basınının dünyanın en sorumsuz grupları olduğunu da vurgulamak gerekli. Anti-komünizm ve anti-Kürdizm kozlarını kaybetmeye başlayan militarist iktidar eliti, politik cinayetlere bir can simidi gibi sarılmış durumdadır. Militarizmin panzehiri ise demokrasidir. Toplumun sivilleşmesidir. Kürt hareketi,, militarizmin programı içine girmemelidir. Bunun biricik yolu ise, açık politik çalışma biçimlerinden geçiyor."

Orhan Kotan Marksizm-Leninizm yönelme ve hayatla kopuşma arasında ilişki kurarken de şunlara vurgu yapıyordu:

"Biz, Marksizm-Leninizmi öğrenme eğilimi ile, eleştiririz, önyargısız irdeledik. Öğrendiklerimizin doğrular olduğunda daha başından yargılarımız vardı. Daha iyi öğrenmek, daha derinliğine öğrenmek çabası ağır basıyordu. Süreç içersinde birçok konuya cevap vermekte zorlandığımızı gördük. Hayatın somut pratiği

ile kopuştuğumuzu, elit kadrolar durumuna geldiğimizi gördük. Berlin Duvarı yıkıldığı zaman, bizim değerlerimizdeki sarsıntılar oldukça boyutlanmıştı. Fakat herşeye rağmen, yıkımın bu kadar erken hayata geçeceğini de beklemiyorduk. Doğu Bloku ülkeleri, insanlığın beyninde bir urdu. Kesilip atılması, insanlık açısından ileriye doğru atılmış bir adım oldu. Bu halkların hangi taleplerle ayağa kalktıkları biliniyor.”

Orhan Kotan sözkonusu metinde kendisinde ve sahip olduğu düşünce sistematigindeki değişikliklerin arka planına da değiniyor:

“Benim düşüncelerimdeki köklü değişimler 1984-1985 yıllarında başladı. Bu dönemde Kürdistan Komünist Partisinin teorik ve programatik sorunları ile uğraşıyordum. Aynı dönemde Türk devletinin Kürdistan’da yoğun militarist teca-vüzleri sürüyordu. *Hürriyet* gazetesinin -tarihini hatırlayamadığım- bir nüshasında, gazetenin ön sayfasının yarısını boydan boya kaplayan bir fotoğraf yayınlandı. Sınır bölgesinde sürdürülen devlet terörünü bütün boyutları ile sergileyen bir fotoğraftı bu. Mağaradan bozma evlerinin önünde, elleri başlarının üstüne kenetli insanlar ve bunları silahları ile tehdit eden askerler... Fotoğraf beni çok derinden etkiledi. Üzerinde olduğumuz teorik ve programatik çalışmalar, bu fotoğrafta olan bitene cevap vermiyordu. Teorik ve programatik saptamalarımız çok yüksek düzeyde saptamalardı, evrensel doğrulardı. Somut durumun somut tahlilini içermiyordu. Oysa somut

durum çok canlı, çok dinamik politikalara ihtiyaç gösteriyordu. Tepe-den turnağa silahlı askerlerin önünde perişan bir biçimde elleri başlarına kenetli insanların mücadelesinin örgütlenmesi farklı yaklaşımları, farklı politikaları, farklı örgütlenmeleri gerektiren çıplak bir gerçeklikti. Oysa bizim bilincimizin hareket noktası bu değildi. Bizim bilincimizin hareket noktası gelişmiş bir kapitalizmin ve onun ürünü olan modern sanayi proleteryasının politik eylemine tekabül ediyordu. Bunu da yüz yıl öncesinin düşünce biçimleriyle, yüzyıl öncenin çalışma metodlarıyla yapmaya özeniyorduk. Bu düşünce biçimleri ve çalışma metodlarının ürünü olan siyasi kültürün sorgulanması kaçınılmazdı. Hegel iredelenmeden Marks okunmuştu. Kautsky, Lenin’in eleştirilerinden tanınmıştı. Troçki, ‘faşizmin orospusu’ydı, ama Stalin ezberlenmişti. Siyasi kültür tek boyutluysa. Statikti. Teorik çalışmaların tümü birbirine benzer alıntı ve çalıntılarla dolu tekerlemelerden farksızdı. Biraz yakından bakın, solda yaratıcı bir çalışma bulamazsınız. Bundandır ki, ‘Türkiye’nin Düzeni’, bir dönem solun stratejisini belirledi. Halk savaşı teorileri uzak Asya’dan, şehir gerillası tezleri Latin Amerika’dan ithal edildi. Stalin despotizminin Üçüncü Enternasyonal’deki sözcülerinin tümü ile Sovyet politikalarına teori yapan faşizm çalışmaları, Türkiye’de sosyalist hareketin on yıllarını boğdu.”

Orhan Kotan, Macar polisinin Kurtuluş siyasetine mensup bir kişiyi gözaltına almasının Paris’te protesto

edilmesinin pro-Sovyetçi gruplar tarafından engellenmesi, ardından da Macaristan'ın sözkonusu kişiyi 12 Eylül rejimine teslim etmesi olayına değindikten sonra sözü önce Doğu Bloku'na ardından da onun öncülü Bolşeviklere getirerek şöyle çarpıcı bir durum saptaması yapıyordu:

“...Macarlar ise önce Lenin'in heykelini vinçle devirip Japonlara sattılar, sonra da Macaristan'ı Batı Avrupa'nın kerhanesi haline getirdiler. Aynı dönemde Bulgaristan darbeci Evren'i çiçeklerle karşılıyor ve Romanya da bu darbeci generale ulusal kahramanlık nişanını veriyordu. Esasen temelde değişen bir şey yoktu. Bolşevikler de, Ermenileri bıçtıktan sonra, Kürtleri katleden Osmanlı paşalarının ceplerini altınla doldurmuşlardı. Bolşeviklerin, Osmanlı paşalarına yaptıkları yardım, devrimci lafızlarla, özellikle Türk sosyal-şovenlerinin devrimci lafızları ile perdelendi. Oysa, Kızıl Ordu Varşova'ya devrim ihraç etmeye giderken, İngilizlerin donattığı Vrangeli'nin orduları Kırım'dan Rusya içlerine doğru saldırıya geçmişti. Bolşevikler açısından sorun, Osmanlı padişahlarıyla İngiliz mukavemetini kırmaktı. Taktik bir sorundu. Taktik, geri tepti. Osmanlı paşaları İngilizlerle anlaştılar. İngilizler, Yunan Genelkurmayının savaş planlarını Türk Genelkurmayına sattılar. Karşılığında da Ortadoğu'daki petrol alanlarını aldılar. Türkiye Cumhuriyeti bu uzlaşmanın ürünü olarak ortaya çıktı. İşin ilginç yanı, aynı dönemde Yunan işgali Ankara'nın kapılarına dayanmıştı ve Ankara hükümeti

işgale karşı direnmeyi örgütleyeceğine, ülkenin karşı ucunda, Sivas'ta kurdukları merkez ordusu eli ile Kürtleri ve Karadeniz Rumlarını yok etme mücadelesi veriyorlardı. Bolşevik desteği, İngiliz emperyalizminin taraf değiştirmesi ile sonuçlandı. Arkasından İngiliz desteği çekilen Yunan orduları püskürtüldüler.”

Orhan Kotan'a göre ‘Marksizm-Leninizm eklektik bir kavramdı’ ve Leninizm ise ‘kabaca Marksizmin geri ve despotik bir ülkeye uyarlanması ve bozulması’ydı. Peki bunun Kürtlerle olan ilişkisi neydi? Veya Orhan Kotan sözü nereye getirmek istiyordu?

“Geri ve despotik bir ülkede öncü örgütün çelik çekirdeğinin illegal yapılanması, merkezi yanın öne çıkmasının başlıca kaynağını oluşturuyor. Illegal, öncü ve merkezi bir yapılanma... Stalin ile beraber kurumlaşıp, özellikle geri ülkelere ihraç edilen bu örgüt anlayışını biz tümü ile devraldık. Bu da bizim tarihsel talihsizliğimizin başlıca nedeni oldu. Bu anlayışın tepesinde her zaman küçük Stalinler durmaktadır. Bu bizim için de böyledir. Türkiye ve Kuzey Kürdistan'daki diğer pek çok örgüt için de.. Ekim devrimi yolumuzu aydınlatmıyor artık. Tersine ekim devriminin insanlık için büyük bir talihsizlik olduğunu kabul etmek gerekiyor...(...) Büyük Ekim devrimi derken, insanlığın gelişmesinin bir yerde müdahale ile durdurulduğunu anlamak gerekir.”

Ve Orhan Kotan sonra sözü Kürt hareketlerine getiriyor:

“Son 30 yılın siyasi düzeyi Kuzey Kürdistan’da TKSP’lerle, Rızgarî’lerle, DDKD-KİP/Pêşenglerle, TKDP’lerle, KUK’larla, KAWA’larla, TEKOSHİN’lerle ulaşılan düzeydir. Askeri düzey ise PKK ile en üst noktasındadır. Bu düzeyleri küçümseme durumunda değilim. Tersine yapılması gerekenler yapılmıştır. İdeolojide Rızgarî’nin, silahlı mücadelede PKK’nin ulaştığı noktalar doruk noktalardır. Bu siyasi, ideolojik ve askeri düzeylerin Kürt ulusunu kurtuluşa götüremeyeceği ise açıktır.

Bir şeylerin değişmesi gerekiyor.

Değişmesi gereken birinci olgu ise kafa yapılarımızdır.

En azından 30 yıldır Kuzey Kürdistan’da Kürt hareketleri -istisnaları saymazsak ise- Stalinler, Çavuşeskolar tarafından işgal edilerek kahpeleştirilen bir sosyalizmin savunucuları oldular. Bu nedenle de Kürt halkının üstüne bomba yağdıran Sovyet jetlerinin katliamlarının suç ortaklığına kadar gittiler. Kendi halklarına, kendi mücadelelerine yabancılaştılar, yer yer düşman oldular. İdeolojiler, hayatın somut gerçeklerinden çok daha önemli sayıldı. Çemişgezek’te proleterya partisi, Colamerg’de anti-emperyalizm, Kürt ulusunun ekmek ve özgürlük mücadelesinin önünde gitti. İki milyon insan sınırlara dayanınca, sorunun, bütün düşünceleri, bütün politikaları, bütün ideolojik yaklaşımları alt üst eden gerçekliği ile yüz yüze gelindi. Türk solunun büyük bir kesimi, bu yıkıcı sorundan, 1960’lı yılların öğrenci gençliği kafası ile, siyasi hedefleri olmayan sakat ve silik bir anti-emperyalizm

gürültüsü ile kurtulmaya girişti. Bir bölümü düpedüz Saddam Hüseyin’in işbirlikçiliğini yaptılar.”

Orhan Kotan daha sonra ‘anti-emperyalizm’ ve ‘ezen ulus milliyetçiliği’ hakkındaki görüşlerini açıklıyor:

“Mevcut sunuluşu ile anti-emperyalizm, siyasi hedefleri olmayan boş bir milliyetçi hezeyandır. Milliyetçilik ise -ne kadar sosyalizm ile cilalanırsa cilalansın- ezen ulus açısından namussuzların son sığınağıdır. Günümüzün hiçbir sorusuna cevap vermiyor. Her siyasi hareketin temel hedefi siyasi iktidar mücadelesidir. Anti-emperyalizmin, hele hele Türkiye gibi ülkelerde hiçbir siyasi iktidar talebi yok.”

1991’deki 1. Körfez savaşı ve sonrasında yaşanan Kürt göçü Orhan Kotan’daki değişimlerde tetikleyici durumdadır. Türk solunun -istisnalar hariç- Saddam yanlısı tavrı ve bazı Kürt çevrelerinin de onların dümen suyunda olması Orhan Kotan’ı çok öfkeliyordu:

“Bazı Kürt yayınları, yayın politikalarının ana çizgisini Güney Kürdistan’daki siyasi hareketlere ve o siyasi hareketlerin liderlerine küfr-etme anlayışı üzerinde şekillendirmiş bulunmaktadır. Böylece, bu Kürt yayınları esasta, Türk sosyal-şovenlerinin açık sözcüleri durumuna düşmüşlerdir. Sosyal-şovenizmin uç çizgilerinde yer alan siyasi gruplar, söylemek istedikleri her şeyi, Kürtlere söyletme gibi yeni bir taktik uygulamaktadırlar. Buysa, sömürgeci güçlerin Kürdü Kürde kırdırma

siyasetlerinin, sosyal-şovenler tarafından ideolojide ve politikada bire bir sürdürülmesinden başka bir şey değildir. Sosyal-Şovenizm Kürt hareketinin en nazik sorunlarına sokulmakta ve karıştırmaktadır. Ve açıkça teslim etmek gerekir ki, sosyal-şovenizm, Kürt hareketinin bir bölümünü ideolojik hegemonyası altında tutmaktadır. Oysa, Kürt hareketi bu gruplara göre rota belirleme yanlışlığından ilkesel olarak kurtulmalıdır.”

Kürtlerin statü sahibi olması olasılığı ile İsrail arasında paralellik kurmak Türk solunda ve egemen siyasette devamlı yer alan bir motiftir. Orhan Kotan, Türk solunun ve egemen devlet anlayışının Filistin sorunu konusundaki duyarsızlığına değinip Kürtler konusunda izlenen iki yüzlü politika konusuna ise şöyle değiniyor:

“Bu gerçeklik içinde İsrail’e küfretmek serbest olduğu için, Kürt hareketlerini de hep İsrail bağlamında tartışmak adeta bir kural olmuştur. İsrail, emperyalizmin uydusu, oyuncak bir devlettir, Kürdistan da ikinci bir İsrail olacaktır. Bu açıkça yapılmaktadır. Burada bu iddiaların sahiplerini, Türk militarizminin, Fars ve Arap sömürgeciliğinin sözcüleri olarak gördüğümü ve gerçek kimliklerinin de suç ortaklığı olduğunu ilan ediyorum. Benim kişisel kanaatime göre, Ortadoğu’daki tek demokratik toplım, İsrail toplumdur. Ayrıca, ABD emperyalizminin elinde bir uydı, bir oyuncak olduğu tezine de katılmıyorum. Tersine, ABD, İsrail politikalarını çoğu zaman kabullenmek duru-

mundadır. Türk ve Kürt solunun İsrail ile ilgili yargıları geçersizdir ve bu yargılar tümü ile gerici Arap milliyetçiliğinin ürettiği anti-siyonizmin direk sözcülüğünden başka bir şey değildir. Ortadoğu’da gerici Arap milliyetçiliği, şeyhlikler ve emirlikler tarafından çingeneleştirilen Filistinlilere, şimdiye kadar biri çıkıp da, niçin Yahudilerle, barış içinde bir arada yaşamıyorsunuz deme cesaretini gösterememiştir. Türkiye’de ortak örgüt, ayrı örgüt diye kıyamet koparanlar, yahudi proleterya ile, filistin proleteryasının ortak örgütlenmesinden hiç mi hiç söz etmezler.”

“Siyasi hareketimiz açık politik programlarla önümüzdeki sürece müdahale edecek niteliklere açılmalıdır. Bu diğer siyasi hareketler için de bir çıkış noktası olacaktır. Unutmayalım ki, Kuzey Kürdistan’da halen bir kişilik, iki kişilik siyasi hareketler, mutfaklarda inşa edilen politik partilerimiz var. Bu siyasi hareketler ve partiler gelişmenin önünde birer engel durumundadırlar. Yeni politik yapılanmalar için bu engellerin temizlenmesi gerekiyor. Geçmiş çalışmalarla ilgili bir red ve inkar eğilimi içinde değilim. Tersine, bilimiz ve bilincimiz dahilinde olan her şey yapılmıştır. Eğer geçmiş çalışma sürecimiz olmasaydı, marksist birikimden gelmeseydik, çok sığ aydınlar olurduk.

En çok ihtiyacımız olan şey ise, entellektüel bilgi birikimidir. Entellektüel bilgi birikimi, bürokratik ilişkiler, monolitik saplantılara, donmuş ideolojik formüllere karşı en etkili yoldur.”

Orhan Kotan, 'bağımsız-birleşik Kürdistan' konusunda ise şunları öne sürüyordu:

"Bağımsız-Birleşik Kürdistan olgusunun bir tek çıkış yolu vardır, o da ülke temelinde politik örgütlülüktür. Ülke temelinde ortaya konmayan bağımsızlık ilkesinin, pratik olarak hiçbir değeri yoktur. Bu anlayışın en doğru ve tutarlı teorisi, bugün çalışmalarını donduran Kürtistan Komünist Partisi Örgütlenme Komitesi tarafından yapıldı. Dört parçada tek ve merkezi proleterya partisi ve tüm anti-sömürgeci güçlerin içinde yer alacakları ulusal kurtuluş cephesi. Bu politik perspektifin ihtiyaç duyduğu askeri örgütlenme de, tüm halkın silahlanmasına tekabül eden ulusal kurtuluş ordusunda ifadesini bulacaktı. Bu teorinin bu gün de doğru bir teori olduğunu söylüyorum. Ancak, teorik doğrular birşey, somut pratik ile uyum içinde olmak başka şeydir.

(...)

'Kürt hareketinin demokratik muhtevası bu nedenle günün en yakıcı sorunudur. Kürt hareketinin aktif politika ve diplomasi yürüten kadrolarının mecburiyetlerin ve gerçeklerin ürünü olan taleplerini, kültürel özerklik, siyasi özerklik, federasyon gibi talepleri, birer ihanet ilişkisi gibi değerlendirmek ve ihanet olarak suçlamak, Kürt gerçeğinden bir şey anlamamak demektir."

Dokuz Yıl Önce Yazdıklarım..

Dokuz yıl önce sıcağı sıcağına, ağır bir duygusallıkla Orhan Kotan'ı *Rojbaş*

dergisinde yazmaya çalışmıştım.

'Düşüncelerini açıklama, harbice savunma, kendisinin de bir dönem savunduğu bazı görüşlerden veya yanlışları-yanlışlarımızı- "milattan kalma tezler" diye değerlendirerek kendisini "ti"ye alma ve arınma gibi medeni cesarete sahip bir Kürt aydınıydı. Konuştuğu gibi yazıyordu. Yazdığı gibi konuşuyordu. Değişmekten korkmuyordu. Bir gün onu Hêlîn, Sînem ve şen şakrak sesiyle "baba!" deyip telefona çağıran Dîlan'dan da dinlemek istiyordum. Eşine sormuştum ve o da "Düşündüğü gibi de yaşıyordu kardeş. Yalanı hiç sevmezdi." demişti.'

Abisi Mümtaz Kotan'ın Görüşleri

Orhan Kotan'ın ölümünden sonra yazdığım yazıdan yaklaşık 18 ay sonra, abisi Mümtaz Kotan bana bir mektup göndermişti. Mektubun içinde Orhan Kotan'ı ilgilendiren bölümler de bulunuyor. Mümtaz Kotan, 3 Kasım 1999 tarihli mektubunda benim Orhan Kotan ile ilgili yazdıklarım da bazı eksik ve yanlışlar olduğunu söylüyor. Mümtaz Kotan'ın anlatımlarında Orhan Kotan'ın Dr. Şivan'ın partisi Türkiye'de KDP ile olan ilişkisi hakkında da önemli bilgiler, iddialar var:

"Sana bazı bilgi eksiklikleri ile ilgili iletmek istediğim şeyler var. Örneğin, Orhan ile ilgili metinde onun FKF, DDKO ve TİP ile ilişkileri konusunda önemli bilgi eksiklikleri var, ama bu belki de anlatımı etkilemiyor. Ancak, bilimsel çalışmalarda, siyasi belirleme ve önerilerde bu tür bilgi eksiklikleri hem yanlış sonuçlara

neden olabiliyor, hem de önümüzdeki süreçte kullanılabilir diye düşünüyorum. Kısaca belirlersek, DDKO dönemi Orhan ne kurucu oldu, ne de fiili çalışmalara katıldı. Tersine daha sonra öğren- diğim gibi 'Şivan'ın partisinde aktif bir çalışandı. DDKO döneminde bölge sorumluluğuna kadar gelmişti.. 'Şivancılar' adına bizimle hareket eden Neco ve birkaç unsur ile ilişkileri sürüyordu. Onların egemen olduğu bölgelerde DDKO'nun aktivitesi olmadı. Ama, hep arkadan DDKO ile ilişkilerini sürdürdüler ve bizi kendi yanlarına çekmeye çalıştılar. Bunu da diğer KDP ile olan çelişki ve çatışmaları nedeniyle bir süre sonra açık yaptılar. Hatta, yayın politikasına rağmen benim olmadığım bir sırada Komal'da küçük bir darbe de gerçekleştirdiler. Hatırlarsın DDKO dava dosyası ertelenerek araya 'Kürt Halk hareketi ve BAAS ırkçılığı' kitabı alındı. Kitabın salt 'Şivan'a ait olmaması için birçok ekler yaparak çıkmasını sağladık. Daha sonra Orhan partinin genel sekreterliğine (Şivan'ın partisinin) getirildi, İstanbul'da yapılan bir toplantıda Neco ile aralarındaki çatışmada bir darbe ile düşürüldü ve parti de böylece son buldu sayılır. Çünkü, Kürdistan'da hemen hemen tüm aydınları içine alan 'Şivan' hareketi bir tek bana ve Ruşen'e teklif getirmemişti.. Elbette bu kısa belirlemeleri dolaylı tartışmak mümkün, çünkü geniş bilgilerim var. Geçiyorum.

(...)

1970 dönemi cezaevi sürecine dönersek şunu görürüz, Şivancılar bizim grubu (DDKO olarak adlandırılan) desteklediler ve hatta bizzat Şivan, mektup gönderdi(!) ve maddi yar-

dım da yaptılar. Kaçırılmamızın bile planlandığı söyleniyordu. Elbette bütün bunlar başta Orhan'ın aracılığı ile yapılıyordu. Gerek İddianameye Cevap ve gerekse savunmalarda Ş.Kaya ve Ruşen Arslan'ın ortak oldukları (yanlarında Dev-Yolcu olduğunu bildiğimiz G. Pekdemir de stajyerdi) yazıhaneden destek verildi. Buna karşılık diğer KDP de aynı düzeyde bizimle dirsek temasını kaybetmemeye uğraşıyordu. Ama, onların desteği 'Şivancılar' kadar örgütlü değildi. Yine FKF ve TİP ile ilişkilerde de Orhan yoktu, hiç bir zaman bu düzeylere katılmadı. Ankara'da bulunduğu sıralar bazı eylemliliklere benim ve Zülküf Şahin'in yanında katılmış olsa da örgütlü değildi. Zaten Şivan da TİP'e karşıydı, özellikle T. Zekinci ve N. Kutlay grubunu sevmiyordu. Ankara'da yaptığımız bir görüşmede de bizlere TİP ile ilgili eleştirilerini iletmişti(!) Kendisi TİP'e karşı olan Sosyalist Kültür Derneği'nde seminer ve konferanslar vermişti.

(...)

Evet, Orhan iyi bir şairdi, yalnız şiir dizesi ya da duygu ve anlatım bakımından değil, kültür, tarih ve coşku açısından da, zamana denk düşmesi açısından da iyi bir şairdi ve güçlü mısralarla dolu bir çok eser de verdi. Aynı zamanda iyi bir yazardı, iyi bir entellektüeldi, aydıındı. Kürdistan'ı tanıyordu, bilgi hazinesi doluydu, sivri kavramlarla açıkladığı şeyler bile derin anlamlar ifade etmekteydi. Hiç savunulmadı, özellikle Türkiye'de adı edilmedi, buna hayret ediyorum. Belki biz de sunamadık. Gazeteci olarak, yazar olarak bizimle birlikte olduğu zaman daha iyi ürünler verdi. Çünkü, bilgi kay-

nağı ve metinlerin tashihi onu daha kolektif kılıyordu, tekil olduğu zamanlar ile öncekileri karşılaştırdığın zaman bunu görürsün.

(...)

Çok acı çekti ve ölümü kötü oldu. Duygulara ve anılara saygı duyuyorum, şaibe ve saldırıları savunmanın gereğine inanıyorum, ama gerçekleri dile getirmekten korkmamak gerekiyor, çünkü Orhan böyle biriydi, korkusuz ve cesurdu. Örneğin eşi özel sayıda onun 'siyasetten siyaset adamlarından hoşlanmadığını' açıklıyor, onun siyaset yapmadığını ima ediyor, oysa o siyasetin ortasında idi illegal örgüt yönetti, bizimle de yönetti. Merkez Komitesi'nde görev yaptı, söylendiği gibi değildi."

Mümtaz Kotan'ın söyledikleri ilginç şeyler. Onun söyledikleriyle ilgili bilgi sahibi olanlar vardır, Komal'da bir darbe yapıp yapılmadığını bilebilecek durumda değilim. Koray Düzgören, Orhan Kotan'ın FKF'de yer aldığını yazmış ve şahsen söylemişti. Orhan Kotan'ın Şıvancılar ile olan ilişkisi konusunda somut olan bir şey var ki, o da Şıvan'ın partisinde görev aldığıdır. Bugün Ziya Avcı, Osman Aydın ve Ömer Çetin gibi eski Şıvancılar hayattalar. Bu konuda daha fazla bilgi sahibi olması gereken de onlardır. Daha geçtiğimiz ay (20 Nisan) Diyarbakır'da Ömer Çetin ile konuştuğumda bana 'Kotanları ve Rızgarıcı-leri tanımadıkları için aramızda bir ilişki olmadı' demişti. Ömer Çetin Diyarbakır DDKO başkanı olarak, DDKO'ları üstten idare eden bir kurulun varlığından da haberdar olmadığını anlattı.

Şıvan öncesi ve sonrası Şıvancıların durumu da çok tartışmalı, karmaşık bir konudur. Bu nedenle bu konuları şimdi bu yazı kapsamında tartışmak istemiyorum.

Benim yazdıklarında Orhan Kotan'ın 1967 Doğu Mitinglerine katıldığı gibi yanlış bir bilgi yer alıyor. Bunu da yeri gelmişken düzeltmek istiyorum.

Orhan Kotan-Şıvancılar İlişkisi

Rızgari grubunu oluşturan çekird-ek kadronun Şıvancılar ile ne tür ilişkiler içinde olduğunu burada tartışmanın bir anlamı yok. Şahsen bildiğim Şıvan'ın Türkiye partisi sekreterliğini O.A.'nın yaptığıdır. Orhan Kotan'ın da bölge sekreteri olduğu yolunda çeşitli bilgiler mevcut. Bir süre önce Said Aydoğmuş (6 ocak 2007) tarihinde yazdığı bir yazıda, Necmeddin Büyükkaya'nın arşivini kaynak göstererek bir deklarasyon yayınladı ve bu deklarasyonun Orhan Kotan tarafından kaleme alındığını söyledi. O deklarasyonun dili ve muhtevası, üslubu, coşkusu incelendiğinde bunun Orhan Kotan'ın kaleminden çıkmış olabilme olasılığı bir hayli yüksektir:

Realite Deneyine Dair...

Orhan Kotan ağır hastalığına rağmen 1994 yılında Türkiye'ye dön- düğünde kafasında Realite gibi bir gazete yayınlamak vardı. Ben tam olarak bundan haberdar değildim. Ama bir gazete çıkarma projesi çok önceden vardı. İstanbul'a gittiğinde tam bir izolasyonla ve tek-leştiirmeyle karşılaştı desem haksızlık

yapmış olmam. Recep Maraşlı, kendisi ve Mümtaz Kotan'ın Orhan Kotan ile bir görüşme yapıp Realite Press'i çıkarma konusunda bir protokol yaptıklarını, ama kendisinin tutuklanması ve Komal'a yapılan operasyonlar sonucu bunu gerçekleştiremediklerini söyledi. Orhan Kotan öte yandan da devlet tarafından tekleştirilmiş, diğer yandan da Kürtler tarafından izole edilmişti.

Ama o buna rağmen, bu çemberi yardı ve sesini duyurmayı başardı.

Ruşen Aslan'ın Hamburg'daki evinde 1996 başlarında yaptığımız bir sohbetten biliyorum ki, Orhan Kotan ile *Kürdistan Press*'te çalışan arkadaşlar arasında sert ve kırıcı tartışmalar olmuştu. Orhan Kotan, çok yakın çalışma arkadaşlarının haklarını teslim etme konusunda sekte bir tavır içine girmişti. Bu da haliyle bazen gazeteyi korumak için gazetede silahıyla nöbet tutan Abdo ve diğer arkadaşlarda bir düş kırıklığına yol açmıştı. Bu kopuşma Rızgari ile yapılan protokolden mi, yoksa Orhan Kotan'ın bu kez yalnız yürüme isteğinden mi kaynaklanıyordu, karar vermek çok zor. Ruşen Arslan'a göre, İsveç makamlarından yardım alındığında Çetin Çeko ve diğer arkadaşlarla birlikte olma önerisini, Orhan Kotan, 'Bu kez yalnız yapacağım' diye geri çevirmişti.

Realite'nin 5, 6 ve 7. sayıları toplatıldı. Yazışmaları Müdürü Mahfuz Sürgit hakkında da Orhan Kotan, Murad Civan ve Yekiti Gulbaran imzalı yazılardan ötürü davalar açıldı ve mahkum oldu. Orhan Kotan hastalığı sırasında Mahfuz'a yardım etmek istediğini söylemişti. Fakat sonradan anladım ki *Realite* projesinden eline geçen İsveç yardımının tümünü *Realite*'ye har-

camıştı. Orhan Kotan İsveç'e döndükten sonra da hakkında gıyabi tutuklama kararı verilmişti. Orhan Kotan son üç sayının toplatılmasından sonra devleti ve DGM'yi protesto için *Realite*'nin yayını durdurdu. Gerekçesi buydu. O ara yaptığımız görüşmelerde gazeteyi *Hevdeni*'e devretme önerisi kulak ardı edildi ve gazete teknik altyapısıyla birlikte DKP'ye verildi.

Realite tüm önyargılara karşın o günün koşullarında içeriği itibariyle önemli bir yankı uyandırdı. Orhan abi kısa sürede farklı tv'lerde tartışma programlarına katıldı ve kendisiyle çeşitli röportajlar yapıldı.

Son

Belki bu yazıyı, onu en iyi tanıyanlardan biri olan İbrahim Güçlü'nün ona dair yazdığı bir yazıdan şu alıntıyı yaparak bitirmek daha doğru olacaktır:

"Orhan KOTAN, üretken bir yazar, dava adamı, bir aydın ve siyasetçiydi. Orhan KOTAN'ın hem öğrencilik yıllarında, hem de öğrencilik yıllarından sonra, tek işi, devrim yapmak ve Kürt Milletinin ulusal demokratik haklarına kavuşması için, amatör bir ruhla profesyonel bir çalışma yürütmekti. O, günde onlarca sayfa yazacak kadar pratik, yazılarını içerikli kılan entellektüel bilgi birikimine sahip bir insandı. Orhan KOTAN her konuda konuşan ve görüş belirten bir aydıdı.

O, yenilikçi, yenilikleri önceden yakalayan bir aydıdı. Soğuk Savaş sonrası Kürt Rönesans'ının öncülerinden biriydi."

HAZİRAN 2007

KÜRT KELİMESİNİN EN ÇOK YAKIŞTIĞI İNSAN: HEMZİYÊ MUKSÎ

V. BÎRSİNÎ

Kürt kelimesinin kendisine en çok yakışan kişilerden biri olan Müküslü Hamza bütün yaşamını adadığı ulus tarafından da çok az tanınan bir Kürt aydınıdır. Yaşamı hakkında da çok az bilgi günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çalışma kendisi hakkında yapılan otobiyografik araştırmanın çok küçük bir özetiştir. Kendisi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma ileride yayına hazırlanacaktır.

Müküslü Hamza, 1892 yılında Osmanlı Devletinin sınırları içerisinde kalan Van vilayetinin Gevaş kazasının Müks* nahiyesinde doğmuştur.⁽¹⁾ Kürtçe adı Hemzeyê

* Şemseddin Sami, Kamûs'ul-A'lâm'da Müks için şunları aktarır. "Van ili ve sancağında ve Wan'ın 99 kilometre güneybatısında, dağlık bir yerde ve Botan suyunu bağli bir çayın üzerinde, ilçe merkezi bir kasaba olup, 3.852 nüfusu vardır. Müks ilçesi sancağın güneybatı köşesinde yer alıp, kuzeyden Qarcikan ve Kewaş, doğudan Ştaq ilçeleriyle, güneyden Hekari sancağıyla, batudan Bitlis iliyle sınırlıdır." (Şemseddin Sami, *Tarihî İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan ve Kürdler*, Deng Yayınları, Osmanlıcadan Çeviren: M.Emin Bozarslan, Mart

2001-İstanbul." Sf:180) 1902 yılında Van'ın Çatak ilçesine, 1932'de Van'a bağlanmıştır. 1989 yılında Müks'ün adı "Bahçesaray" olarak değiştirilerek Van iline bağli ilçe yapılmıştır.

(1) Koylan, A. Hasip. Aktaran, M. Bayrak, *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri*, Öz-GeYayınları, 1993- Ankara, Sf:105

Muksî olup, bu adın dışında Seyda Hamza, Hemze, Muallim Hamza, Mikisli Hamza, Moksili Hamze, Hamza Bey, Molla Hamza, Müküslü Hamza, Hamza Efendi, Hemze Begê Muksî, Mükslü Hamza Efendi, Mele Hemzeyê Miksê, Hemze Begê Miksî, Hemze Begê Edalet, Hemzeyê Miksî, adlarıyla da tanınır. Hasip Koylan, babasının adının "*Hacı Bekir*" olduğunu söyler.⁽²⁾ Fransızların hazırladıkları bir istihbarat raporunda ise bu isim "*Bakır*" olarak geçmektedir. Mezar taşında ise babasının adı "*Hemze Beg kurê Hacî Bakir e*" olarak geçer. 1919'da Diyarbakır'da yargılandığı iddianamede ise babasının adı konusunda "*Bekir oğlu Hamza Efendi*" ibaresi vardır. Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi Mükslü Hamza'nın babasının adı "*Bekir*"dir.

Mükslü Hamza'nın eğitim yaşamı, Mûks, Van ve İstanbul'da sürmüştür. Mûks'te Mir Hasan Veli Medresesi'ni, Van'da Horhor medresesini, İstanbul'da da İstanbul Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı ile Medreset'ül Vaizin'i bitirmiştir. Mükslü Hamza bütün yaşamı boyunca eğitim ve öğretim faaliyeti içinde olmuş ve yaşamı boyunca öğrenci ve öğretmen olarak kalmıştır.

Mükslü Hamza, İstanbul'da şimdi ki adı İstanbul Üniversitesi olan o zamanki Darü'l-Fünun'da lisan fakültesinin Fars dili bölümüne girer, burayı bitirdikten sonra da Medresütü'l - Vâizîne (Vaiz yetiştirmek üzere 6

Şubat 1329 (1914)'de açılan medreseye) girerek burayı da bitirir ve 1918'e kadar Üsküdar'ın Ömerli kazasında ilkokul öğretmenliği yapar.⁽³⁾ Osmanlı döneminde küçük bir köy olan Ömerli şimdi İstanbul Üsküdar'da belde statüsünde küçük bir yerleşim birimidir.

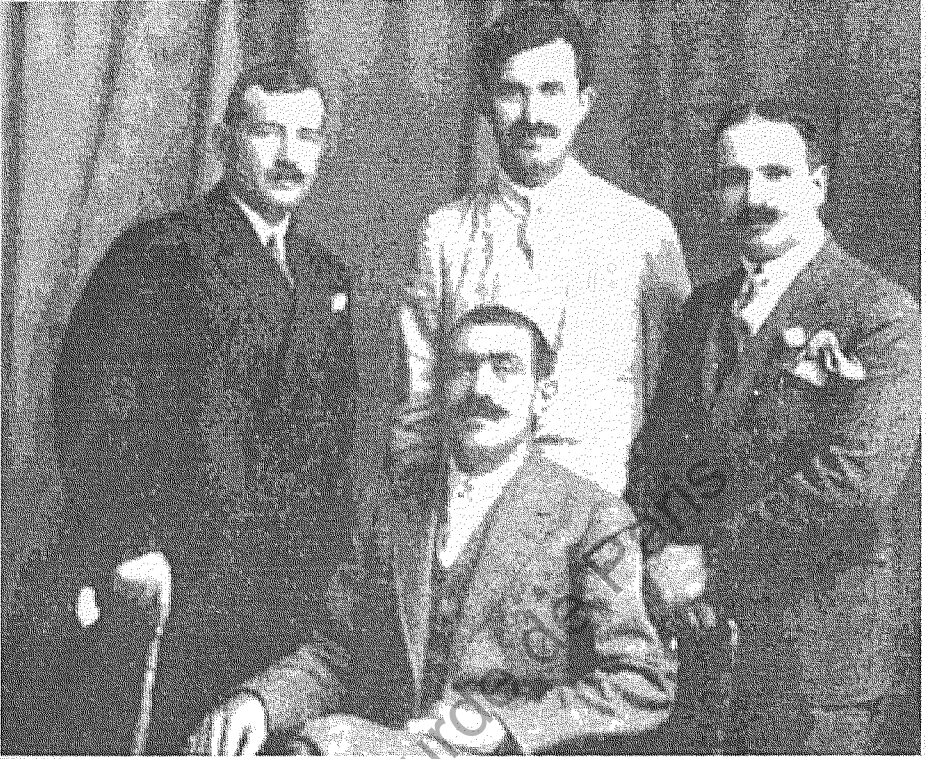
Mükslü Hamza üniversiteden arkadaşı olan Prof. Ali Nihat Tarlan'ın ablası Adalet Hanım'la evlenir, Menije adlarında bir kızları olur. Adalet Hanım, Türk bir ailenin kızıdır. Mükslü Hamza 1919 yılında Mardin'de tutuklanıp Diyarbakır'da yargılandığı zaman Adalet Hanım'la nişanlı bulunmaktaydı. Adalet Hanım'la bu dönemde mektuplaşan Mükslü Hamza daha sonra kendisiyle İstanbul'da evlenir.

Necmeddin Şahiner, görüştüğü Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın kendisine şunları aktardığını söyler:

"1920 yıllarında İşaratü'l-İcaz tefsinin kâtibi, muhatabı ve talabesi Mükslü Hamza ile Darü'l-Fünun lisan fakültesine devam ediyorduk. Kendileriyle çok samimî ve yakın arkadaştık, birbirimizi çok severdik Talebeliğimiz hep birlikte geçmişti. Benden iki-üç yaş kadar büyüktü. O Farsça kısmını, ben Fransızca ile Farsça'yı bitirdim. Hamza sonradan büyük ablamla evlendi haliyle eniştem oldu. Daha sonra ise Medresütü'l-Vâizîn'i bitirdi. İmam olarak orduya intisap etti. 1960'ta altmışbeş yaşlarındayken vefat eden eniştemiz Suriye'nin hududumuza

(2) Bayrak, Mehmed, *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri*, Öz-Ge Yayınları, 1993-Ankara, Sf:105

(3) Koylan, A.Hasip, akratan M. Bayrak, *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri*, Öz-GeYayınları, 1993-Ankara.Sf:105

Yıl 1930: Oturan Haco Axa, sağdan itibaren ayakta Ekrem, Hamza ve Kadri beyler

çok yakın olan El-Haseke beldesinde bizde lise müdürü denen müdür-ü techizdi.

1978'deki Hicaz yolculuğum esnasında merhum Tarlan hocamla konuşmuş, eniştesinin çocuklarını ve adresini sorduğumda çok dertlenip üzölmüş evlâtlarının olmadığını söylemiş, bütün mallarının da Suriye hükümetine kaldığını ah çekerek anlatmıştı.

Tarlan Hocamın ablası Adalet hanımla evlenen Hamza Efendinin Menije isminde bir kızları olmuştu. Menije ismindeki bu kızcağız menenjit hastalığına tutularak yirmi yaşlarında vefat etmişti. Kaderin acı bir tecellisi, ismine benzeyen hastalığın kurbanı olmuştu.⁽⁴⁾

Mükslü Hamza'nın ilk eğitimini aldığı yer Müküs'te bulunan Mir Hasanê Velî Medresesi'dir. Kendisi bu medreseden İcazet alarak mezun olmuş, medresenin resmi sorumluluğu ve yöneticiliğini de yapmıştır.⁽⁵⁾ Müküslü Hamza, Mir Hasanê Velî Medresesi'ne her ne kadar devam etmişse de asıl eğitimini Van'da Horhor Medrese' sinde almıştır.

Mükslü Hamza'nın ilk gençliğinde eğitim ve öğrenimine en fazla katkısı

(4) Şahiner, Necmeddin, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bedüzzaman Said Nursî*, 30. Baskı, Nesil Yayınları, Ocak 2004-İstanbul, Cilt:1, Sf:106

(5) Piştûl, Nûbihar Mehnameya Çandî, Hûnerî, Edebî, "Medresa Mîr Hesên Velî" Hejmar: 63/64, Sal:6, Rûpel:27-28, Hezîran/Tîrmeh 1998.

olan, kendisini yetiştiren yönlendiren kişi Said-i Nursi'dir. Van'da başlayan tanışıklık uzun yıllar sürmüş olup Mükslü Hamza'nın dini açıdan şekillenmesini de sağlamıştır. Mükslü Hamza'nın Said-i Nursi ile ilk tanışıklığı Van'da Horhor medresesinde olmuştur. Mükslü Hamza bu medresede Said-i Nursi'den ders almış, kendisinin öğrencisi olmuştur. Buradaki tanışıklıkları İstanbul'da devam etmiştir. Mükslü Hamza'nın Suriye'ye gidişine kadar da bu ilişki sürmüştür.

Said-i Nursi, 1897-1907 ve 1912-1914 yılları arasında Horhor Medresesi'nde ders vermiştir. Bu yapı Urartulardan kalma tarihi Van kalesinde bulunmaktadır. Bu medresede Mükslü Hamza ile Şefik Arvasi, Said-i Nursi'den ders almıştır. Horhor Medresesi Van'ın Ermenilerce işgalinin ardından, yakılarak tahrip edilir.⁽⁶⁾ Said-i Nursi bu medrese de yaklaşık 200 öğrenciye ders vermiştir.

Van'da ki Horhor Medresesinde öğrenci olan Mükslü Hamza burada Said-i Nursi'den ders almıştır. İstanbul'da da Said-i Nursi'nin eserlerini basılmasını sağlamıştır. Bu döneme ilişkin olarak Mükslü Hamza şunları söyler:

"Hazret-i Üstad, *İşaratü'l-İcaz* tefsirini yazmadan önce, halka-i tedrisinde bulunuyordum. *Kelâm-ı Kadîmî* eline alıp Kürdçe takrir edirdi. Hiçbir kitaba ve tefsirine bakmazdı. Arkadaşlarımızdan Molla Habib namında bir Efendi, Kürdçe not alırdı. Çok devam etmeden

Harb-i Umumi başladı. Bediüzzaman Said Efendi muharebe esnasında cephe-i harpte mehzaz olarak yalnız o notlara malik olduğu halde Elyevm Evkaf Matbaasında tabiiyla iştiğal ettiğimiz o kitabı telif etmiştir."⁽⁷⁾

Mükslü Hamza, Said-i Nursi'nin *İşaratü'l-İcaz* adlı eserinin tefsirinin katipliğini yapmış, Arapça ilk baskılarında kitabın sonuna Said-i Nursi'nin hayatını da yazarak eklemiştir. Aynı zamanda bir yayıncı da olan Mükslü Hamza, Said-i Nursi'nin *İşaratü'l-İcaz* ile *Onuncu Söz* adlı eserlerini yayınlayan kişidir.⁽⁸⁾ Mükslü Hamza sadece Said-i Nursi ile değil kardeşi Abdülmecid Nursi* ile de ilişkisi olmuştur. Abdülmecid Nursi, 1900 yılında Van'a giderek Horhor Medresesi'nde ağabeyinden ders almıştır. Mükslü Hamza ile Abdülmecid Nursi (Ünlükü'l)'nin ilişkileri Van'da ki Horhor Medresesi'nde başlamıştır, her ikisi de burada Said-i Nursi'den ders almıştır. Burada başlayan ilişkileri İstanbul'da da devam etmiştir, nitekim ikisinin İstanbul'da birlikte çektiydikleri bir fotoğrafı bulunmaktadır.⁽⁹⁾

(7) Bediüzzaman Said Nursi, *Nurlar Silsilesinden İhtimai Dersler*, Zehra Yayıncılık, 2004-İstanbul, Sf:12

(8) Bediüzzaman, Said-i Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatından-İşaratü'l-İcaz*, Mütercim:Abdülmecid Nursi, Zehra Yayıncılık, 1999-İstanbul, Sf:320

* Abdülmecid 1884 yılında Bitlis'in Nurs köyünde doğmuştur. 1900 yılında Van'a giderek Horhor medresesinde 400 öğrenci ile birlikte dört yıl ders görür. 1917'de Diyarbakır Askeri Rüştiyesinde Arapça öğretmenliği yapar. 1920-1927 yılları arasında Van'da öğretmenlik yapar. 1925 Ayaklanmasının ardından öğretmenlikten atılır bunun üzerine Diyarbakır'ın Ergani ilçesine yerleşerek 1936 yılına kadar burada kalır. 1940 yılına kadar da Malatya'da yaşayarak aynı tarihte Ürgüp'e müftü olarak atanır. 12 yıl müftülük yapar burada yeniden görevden alınır. 1955'de Konya'ya yerleşerek burada yeniden öğretmenliğe başlar kısa bir süre sonra yeniden görevden alınır. 1967 yılında Konya'da ölür.

(9) Alakom, Rohat, *Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)*, Avesta Yayınları, 1998-İstanbul Sf:276

(6) Alakom, Rohat, *Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)*, Avesta Yayınları, 1998-İstanbul Sf:75

Said-i Nursi, Mûkslü Hamza'nın Suriye'ye gitmesinin ardından kendisinden uzun bir süre yaklaşık 15 yıl kadar haber alamamış, Mûkslü Hamza'nın şehid olduğunu zannetmiştir, öğrencisi Emin tarafından kendisine Irak'ta yaşadığına dair haber verilmiştir. Oysa Mûkslü Hamza Irak'ta değil o tarihlerde Suriye'de yaşamaktaydı. Bu mektuba adfen Said-i Nursi, Mûkslü Hamza hakkında şunları aktarır:

“Hem on beş seneden beri şehid olmuş iştittğim ve daima Ubeyd gibi şehid talebelerim içinde ona dua ettiğim, hem İşaratü'l-İcaz'ı, hem *Onuncu Söz*'ü (ilk defa) tab'eden Molla Hamza hayatta, Irak'ta olduğunu ve Nurları aradığını.. Memlekete giden kardeşimiz Emin'in mektubunda o müjde, tamamıyla yarımı tedavi etti. Cenab-ı Hakk'a hadsiz şükür olsun dedim. Umum kardeşlerimize binler selâm ederiz”⁽¹⁰⁾ Rohat *Unutulmuşluğun Bir Öyküsü: Said-i Kurdi* adlı çalışmasında Mûkslü Hamza'nın Suriye'de geçen yılları için “Hamza Efendi bu yıllarda Said-i Kurdi'nin en büyük hayranlarından biridir” dese de her ikisi arasında bir görüşme, bilgi alışverişi olmamıştır.⁽¹¹⁾

Said-i Nursi, Mûkslü Hamza'nın yanısıra Mehmet Mihri Hilav ve Şefik Arvasi'nin de öğretmenidir.⁽¹²⁾ Arala-

rında öğretmen-öğrenci ilişkisi olup bu ilişkinin kaynağı Van'daki Horhor Medresesidir. Said-i Nursi'nin bu öğrencilerinden Mûkslü Hamza 1919'da klasik Kürt edebiyatının önemli eserlerinden Ehmedê Xan'ın *Mem û Zîn*'i yayınlarken, Hesen Hişyar ise anılarında Şefik Arvasi'nin de Melayê Cizirî'nin *Dîwan*'ı nı bastırdığı için 10 yıl hapis cezasına çarptırıldığını söyler. Celadet Bedirhan, Melayê Cizirî'nin *Dîwan*'ının 1919'da İstanbul'da bastırıldığını söyler.⁽¹³⁾ Said-i Nursi'nin bu her iki öğrencisi de bu dönemde Kürt kültür yaşamına bu çalışmalarıyla önemli katkılarda bulunmuştur.

Mûkslü Hamza'nın en önemli çalışmlardan biri de siyasal alanda yürüttüğü faaliyetlerdir. Yaşamı boyunca kurulan bütün Kürd yapılarının içerisinde aktif olarak yer almış siyasal, kültürel ve yardım faaliyetleri yürütmüştür. Bunlardan biri olan Kürdistan Teali Cemiyeti 17 Kanun-i Evvel 1334 (17 Aralık 1918)'de kurulmuştur. Said-i Nursi, Mûkslü Hamza, Halil Hayali Kürdistan Teali Cemiyetinin ilk kurucuları olarak belirlenmiş, cemiyetin kuruluş çalışmaları bu üç isim tarafından başlatılmıştır.⁽¹⁴⁾ Mûkslü Hamza, Kürdistan Teali Cemiyetinin kuruluş çalışmalarına katılmış, fakat sonradan oluşturulan ilk yönetim kurulunda yer almamıştır. Fakat üye olarak cemiyetin bütün faaliyetlerinde aktif olarak yer

(10) Emirdağ Lahiyasından aktaran, Aksu, Mahmut, *Bediüzzaman Said Nursi'nin Van Hayatı ve Hayalini-deki Üniversite*, Kendi Yayını, 2003-Şanlıurfa, Sf:68

(11) Rohat, *Unutulmuşluğun Bir Öyküsü:Said-i Kurdi*, Fırat Yayınları, Eylül 1991-İstanbul, Sf:21

(12) Malmisanj, *İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği-Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti (19121922)*, Avesta Yayınları, 2002-İstanbul.Sf:56

(13) Herekol, Ezîzan, *Hawar*, Kovara Kurdî, "Kasikên Me", Hejmar:33, 1. Çirîya Pêşîn 1941.

(14) Gölbaş, İsmail, *Kürdistan Teâlî Cemiyeti*, Doz Yayınları, 2. Baskı, Aralık 1991-İstanbul. sf:12, 27

almıştır. Mûkslû Hamza, sadece bu cemiyetle sınırlı kalmamış, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kuruluşuna destek verdiği, ya da bizzat kurduğu diğer Kürd oluşumlarında da aktif bir üye olarak yer almıştır. Öğrenci yaşamında başladığı, örgütlü mücadeyi bu dönemde sürdürür

Kadri Cemilpaşa, *Doza Kürdistan* adlı eserinde Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kurucuları olarak Said-i Nursi, Mûkslû Hamza ve Halil Hayalî'nin faaliyete geçerek Cemiyete üye kaydettiklerini belirtir. Daha sonra idare heyetinin seçildiği listeyi de veren Kadri Cemilpaşa'nın aktardığı listeye baktığımızda kurucuların adını görmemekteyiz, fakat listede Said-i Nursi'nin öğrencisi Şefik Arvasi yönetim kurulu üyelerinden biridir. M. Emin Bozarslan ise Mûkslû Hamza'nın Kürdistan Teali Cemiyeti kurucularından biri olduğunu iddia eder.⁽¹⁵⁾

Tarık Zafer Tunaya, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kurucu, yönetici ve faal üye olarak aktardığı isimler arasında Mûkslû Hamza'da yer almaktadır. Tarık Zafer Tunaya aktardığı listeyi Ord. Prof. Şükrü Baban ile 1 Temmuz 1976'daki görüşme ile "*Jîn*" ve *Kürdistan* dergilerinden yararlanarak hazırladığını belirtmiştir.⁽¹⁶⁾ Mûkslû Hamza, öğrencilik yıllarında başladığı örgütlü mücadeleyi bu yıllarda da Kürdistan Teali Cemiyeti'nde kesintisiz sürdürmüştür.

Mûkslû Hamza, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin bütün faaliyetlerine katılmış aktif üyelerinden birisidir. Cemiyetin kültürel çalışmalarına katkı

sunmuş, çıkardığı dergilerde ve yayınlarda resmi ve gayri-resmi sorumluluklar almıştır. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin siyasal çalışmalarına da katkı sunmuş, Cemiyetin kendisine verdiği bütün siyasal görevleri de yerine getirmiştir. Mûkslû Hamza'nın Cemiyet içerisindeki en önemli çalışmalarından birisi de, Cemiyetin çıkarmış olduğu *Jîn* dergisinin sorumlu müdürlüğünü yaparak, derginin kuruluş çalışmalarına katılarak dergiyi çıkarmaktır. *Jîn* kısa sürecek yayın hayatında birçok ilke imza atarak Kürt kültür ve siyasal yaşamına damgasına vurmuştur. Dergi, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin siyasal çalışmalarının kitlelere ulaşmasına aracılık ederek, Cemiyetin sesi olmuştur.

Mûkslû Hamza'nın önemli siyasal çalışmalarından biri de 1914 Bitlis Ayaklanması döneminde yaptıklarıdır. *Jîn* gazetesinin 36. sayısında çıkan "*Bir Şehid-î Millet*" başlıklı yazıda bu dönemde yaptığı siyasal çalışmalar detaylı olarak anlatılmaktadır.

Mûkslû Hamza, Bitlis Ayaklanmasından önce bölgeye giderek faaliyet gösterir. Aşiret liderleri arasında dayanışmayı sağlamaya çalışarak ayaklanmanın organize edilmesini sağlayan kişilerden biri olduğunu *Jîn*'deki yazıda iddia edilmektedir. Mûkslû Hamza bölgeye gitmiş, aşiret liderleri ve din adamları ile görüşerek Kürtler arası bir birlik sağlamaya çalışmıştır.

(15) Şemseddin Sami, *Tarihte İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan ve Kürdler*, Deng Yayınları, Osmanlıcadan Çeviren: M. Emin Bozarslan, Mart 2001, Sf:301

(16) Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt:2- Mütareke Dönemi*, İletişim Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, 2003-Ankara. Sf:198-199

Mûkslû Hamza, Kürdistan Teali Cemiyeti üyesi olarak cemiyetin çıkar dığı *Jîn* dergisinde aktif görevler almıştır. Derginin ilk 20 sayısının sorumlu müdürlüğünü yapmış ve derginin yazarlarından da birisidir. Mûkslû Hamza'nın *Jîn* dergisinde Kürtçe yazıları çıkmıştır.⁽¹⁷⁾ Fakat *Jîn* dergisinde sadece Mûkslû Hamza'nın *Mem û Zîn*'e yazdığı Kürtçe önsöz çıkmıştır. Kendi imzasıyla başka bir yazıya da rastlamamaktayız, yazı kurulu adına yazılan birkaç yazı çıkmış olup muhtemelen bu yazıları da kendisi yazmıştır. *Jîn* dergisi Osmanlı sınırları içerisinde bulunan bütün Kürtlere hitap eden bir dergiydi. Dergi ulusal bir karakter taşımakta olup Kürt kültür yaşamına damgasını vurmuştur. İlk Kürtçe piyes, derleme ve folklor çalışmaları bu dergide yayınlanmıştı. Dergi dönemin hükümetlerinin sert baskılarıyla karşılaşmış, kimi sayıları sansürlü olarak çıkmıştır, Kürt basınında sansürlenerek çıkan ilk dergidir.

Jîn'in dergisinin çıkışı ile ilgili önemli bilgiler *Jîn* gazetesinin 36. sayısında imzasız bir şekilde yayınlanan *Bir Şehid-i Millet* başlıklı yazıda verilmiştir. İmzasız yazı muhtemelen Memduh Selim tarafından yazılmıştır. Adı geçen yazıda *Jîn* dergisini Halil Hayali, Mûkslû Hamza, Bitlisli Yüzbaşı Emin, Süleymaniyeli Mevlûd, Süleymaniyeli Babanzâde Nûri, Süleymaniyeli Reşid Beg'in çıkardıkları ya da katkıda bulundukları anlaşı-

lıyor. Dergi sınırlı olanaklarla, zor ekonomik şartlarda amatör bir kadro tarafından, daha önce gazetecilik yapmamış kimseler tarafından çıkarılmıştır, içlerinden sadece Mûkslû Hamza'nın yayıncılık tecrübesi bulunmaktadır. Mûkslû Hamza derginin çıkmasında önemli katkılar sunmuş, derginin çıkması için gerekli olan bürokratik işlemleri üzerine alarak kendisi yapmıştır. 20. sayıya kadar da sorumlu müdürü olmuştur. Derginin çıkışı "*Bir Şehid-i Millet*" yazısında şöyle anlatılmaktadır:

"Nihâyet boğazımızdan artırabileceğimiz beş on gurusla müsâlahayı müteâkib Kürdçe bir mecmûa çıkarmaya karar verdik. Artık mütâreke olmuş, birkaç para toplamıştı. *Târihi mecmûada* Halil Hayâlî, Emîn ve Hamza ile birlikde çıkaracağımız gazetenin ismini *Jîn* koyduk. Herkes bir fikir serdetdi. Fakat *Jîn* (*Hayat*) kelimesini hangimizin söylediğini hatırlamıyorum Artık gazetenin imtiyâzını almak lâzım geliyordu. Bunu Hamza'ya tevîz ettik. Fedâkâr çocuk sabâhdan akşama kadar Dâhiliyye'ye, Emniyyet-i Umûmiyye'ye, Polis Müdîriyet'ine mutassıl koşdu. Ve nihâyet bir hafta zarfında müsâade istihsâl etti. *Jîn*... cemiyet ve gazete teşkilâtının esâslarını düşünen Yüzbaşı Bitlisli merhûm Emîn, Süleymaniyeli Mevlûd, Süleymaniyeli Babanzâde Nûrî, Süleymaniyeli Reşid Begler kadar, belki onlardan daha fazla Hamza'nın himmetine medyûndur.⁽¹⁸⁾

(17) Lewendi, Mahmûd-Malmîsanij, *Li Kurdistanê Bakur û li Tirkîyê Rojnamegerîya Kurdî* (1908-1992), Öz. G. Yayınları, İkinci Basım, Ankara-1992, Sf:70

(18) Malmîsanij, *İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği-Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti* (1912-1922), Avesta Yayınları, 2002-İstanbul Sf:303.

İstanbul Üniversitesi, Farsça bölümü öğrencisi olan Mûkslü Hamza öğrencilik yıllarında kurulan Kürd Talebe-Hêvî Cemiyetinde aktif olarak çalışmıştır. Mûkslü Hamza 9 Ağustos 1912 yılında İstanbul'da kurulan Kürd Talebe-Hêvî Cemiyeti'nin üyesidir. Kadri Cemilpaşa da anılarında Mûkslü Hamza'nın Hêvî'nin üyesi olduğunu söyler. Mûkslü Hamza'nın tam olarak ne zaman İstanbul Üniversitesinde öğrenci olduğunu bilemiyoruz. Mûkslü Hamza Van'dan İstanbul'a eğitim görmek amacıyla gelmiştir. Bu öğrencilik yıllarında üniversitede bulunan Kürd öğrencilerle birlikte hareket etmiş, onlarla birlikte Kürd Talebe-Hêvî Cemiyetinde aktif siyasal çalışmalarda bulunmuştur.

İsmail Göldaş ise Mûkslü Hamza'nın Kürd Talebe-Hêvî Cemiyeti'nin kurucusu olduğunu söyler.⁽¹⁹⁾ Mûkslü Hamza Kürd Talebe-Hêvî Cemiyeti'nin kurucu üyesi olamayıp, cemiyetin üyelerinden birisidir. Hêvî üyelerinin çabalarıyla İstanbul'da 1913'te yayınlanan *Rojî Kurd* dergisi dört sayı çıktıktan sonra, dönemin hükümeti tarafından kapatıldıktan sonra yerine *Hetawî Kurd* dergisi çıkarılır. Kürd Talebe Hêvî Cemiyeti'nin kuruluşunun sekizinci yıldönümünde yapılan törende Kürt öğrenciler adına konu şan Diyarbakırlı Tevfik Hamdi Bey şunları söyler:

"Onlar ümitlerinden ve inançlarından aldıkları güçle, çevrelerini saran yoksunluklar içinde bir eser, bir varlık

göstermek için çırpınıp durdular. Bir *Rojî Kurd* yayınladılar. Bu, diktatörlüğün bir darbesiyle kapandı. Bir genç aylarca hapisanelerde süründü. Bir başkasını, 'Hetawî Kurd'ü çıkarılar."⁽²⁰⁾

Kadri Cemilpaşa, Kerküklü Necmeddin Hüseyinî, Süleymaniyeli Abdülkerim, Mûkslü Hamza'nın ve diğerlerinin *Rojî Kurd* dergisinin Kürtçe bölümünde bulunduklarını yazar. Kadri Cemilpaşa, Mûkslü Hamza'nın *Rojî Kurd* dergisinde Kürtçe yazı yazdığını söyler, fakat *Rojî Kurd*'un çıkan her dört sayısına da baktığımıza Hamza'nın imzasına ya da onun adını çağrıştıran bir isme rastlayamadık, muhtemelen Mûkslü Hamza derginin Kürtçe bölümünün redaktörlüğünü yaparak, derginin Kürtçe sayfalarını hazırlamıştır.

Kadri Cemilpaşa, *Rojî Kurd*'un kapatılmasının ardından Mûkslü Hamza'nın idaresinde "Hetawî Kurd" dergisinin çıkarıldığını söylese de dergi resmi olarak Abdullaziz Baban tarafından çıkarılmaktadır.⁽²¹⁾

Mûkslü Hamza'nın aktif çalıştığı örgütlerden birisi olan **Kürd Neşr-i Maarif Cemiyeti** 1910 yılında İstanbul'da kurulmuştur.⁽²²⁾ Mûkslü Hamza'nın Kürd Neşr-i Maarif

(20) *Fin* (din, edebiyât ve iktisâttan bahseder Türkçe-Kürdçe mecmûadır, İstanbul, no: ? (tarih) yeniden basımı: *Fin* (Kürdçe-Türkçe dergi), Arap harflerinden Latin harflerine çeviren ve dilini sadeleştiren: M.Emin Bozarlan, Deng Yayınevi; Uppsala, 1988 Cilt:5, Sf:1019, 1020

(21) Lewendî Mahmûd-Malmûsanî, *Li Kurdistanê Bakur û li Tirkîyê Rojnamegerîya Kurdî (1908-1992)*, Öz-Gie Yayınları, 1. kinci Basım, Ankara-1992, Sf:61

(22) Bayrak, Mehmet, *Ağık-Güzli/Resmî-Gayrimesmî Kürdoloji Belgeleri*, Öz-Gie Yayınları, 1994-Ankara, Sf:544

(19) Göldaş, İsmail, *Kürdistan Tâîli Cemiyeti*, Doz Yayınları, 2.Baskı, Aralık 1991-İstanbul, Sf:64

Cemiyeti'nin kurucularından biri olduğu söylene de Tarık Zafer Tunaya'nın aktardığı kurucular listesinde adı geçmemektedir.⁽²³⁾ Mûkslû Hamza, Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyetinin kurucu üyesi değildir. İsmail Göldaş, Mûkslû Hamza'nın Kürd Tamim ve Maarif Cemiyeti'nin ilk yöneticisi olduğunu söylese de resmi olarak böyle bir kayıt yoktur.⁽²⁴⁾ Mûkslû Hamza, Kürd Tamim ve Maarif Cemiyeti'nin üyesi olarak aktif faaliyetlerde bulunmuş, cemiyetin sonradan sorumluluğunu üzerine aldığı dergilerden *Jîn*'in sorumlu müdürlüğünü yapmış, derneğin yayınladığı *Mem û Zîn*'e önsöz yazarak kitabı yayınlamıştır.

3 Mayıs 1335 (1919) yılında Ehmedê Xanî'nin *Mem û Zîn* adlı eseri İstanbul'da Arap harfleriyle Kürtçe olarak **Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti** (Kürd Eğitim ve Yayınları Yayınlaştırma Derneği) tarafından yayınlanır. Mûkslû Hamza, Ehmedê Xanî'nin *Mem û Zîn* adlı bu ölümsüz eserine önsöz yazar. *Mem û Zîn* İstanbul'da "Necm-i İstikbâl" matbaasında basılmıştı.

Jîn'in 19. sayısında da Mûkslû Hamza'nın *Mem û Zîn* kitabına yazdığı *Dîbace* (önsöz) başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. 3 Mayıs 1919'da *Mem û Zîn* kitabında yayınlanan önsöz 22 Mayıs 1919'da *Jîn* dergisinin 19.

sayısında Kürtçe olarak da yayınlanmıştır. Yazının sonunda ise Mûkslû Hamza "Hemze" imzasını kullanmıştır.⁽²⁵⁾ *Mem û Zîn* ilk baskısından itibaren sürekli baskılarla karşılaşmış, eser toplatılmış, eseri yayınlar hakkın-da çeşitli zamanlarda çeşitli davalar açılmıştır. *Mem û Zîn*'e yönelik baskılar Osmanlı Devleti hükümeti dönemi ile sınırlı kalmamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından da baskılarla karşı karşıya kalmıştır. B. Nikitin'de 1925 Ayaklanmasında Mûkslû Hamza'nın da tutuklanarak Diyarbakır İstiklal Mahkemesi'nde yargılandığı eserin ulusal niteliğine dikkat çeker. B. Nikitin, *Kürd Meselesi* adlı makalesinde şunları aktarır:

"Xanî'nin başlıca eseri, nâşiriyle beraber İstiklal Mahkemesi'ni ziyaret eden *Mem û Zîn*'dir. Millî bir meseleden mevzuunu almış olan eser Kürd cidal-i halâsının bir remzidir."⁽²⁶⁾

Mem û Zîn ağır baskılarla karşı karşıya kalmış dönemin Türk hükümeti tarafından kitap toplattırılarak yakılır, dağıtımı ve satışı yasaklanır.⁽²⁷⁾ Yıllar sonra 1968 yılında da M. Emin Bozarslan'ın Latince harflerle otosansür uygulanarak İstanbul'da yayınladığı *Mem û Zîn*'de aynı akıbete uğrayarak toplatılır, ardından da beraat

(23) Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler* Cilt: 2-Mütareke Dönemi, İletişim Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, 2003-Ankara. Sf:224

(24) Göldaş, İsmail, *Kürdistan Teâlî Cemiyeti*, Doz Yayınları, 2.Baskı, Aralık 1991-İstanbul.Sf:72

(25) *Jîn* (din, edebiyat ve iktisattan baliseder Türkçe-Kürdçe mecnûîdür, İstanbul, no: ? (tarih) yeniden basımı: *Jîn* (Kürdçe-Türkçe dergi), Arap harflerinden Latin harflerine çeviren ve dilini sadeleştiren: M. Emin Bozarslan, Deng Yayınevi; Uppsala, 1988, Sayı19, Sf:824-826, Cilt:4

(26) Bayrak, Mehmet, *Kürdoloji Belgeleri -II-, Öz-Ge Yayınları, Ankara-2004,Sf:320*

(27) Prof. Dr. Qanâtê Kurdo, *Tarixia Edebyeta Kurdî*, Rûpel:105, İkinci Basım, Öz-Ge Yayınları, 1992 - Ankara.

eder, oto sansürlü bu baskının ardından yazar tarafından 1996 yılında yeniden düzenlenen sansürsüz baskı da toplatılarak kitap yasaklanır, kitap üzerindeki 85 yıllık yasak hâlâ devam etmektedir.

Mükslü Hamza İstanbul'da çıkarılan *Jîn* dergisinin ilk 20 sayısının sorumlu müdürlüğünü yapmıştır. Sorumlu müdürlüğünü yaptığı son 20. sayısı 4 Haziran 1335/1919 tarihinde çıkmıştır. 3 Haziran 1919'da Mükslü Hamza İstanbul'u terk ederken, aynı zaman da *Jîn* dergisinin müdürlüğünü de bırakmıştır. Mükslü Hamza'nın Mardin'de tutuklanması'nın ardından *Jîn* dergisinin sonraki sorumlu müdürlüğünü Memduh Selim yapar. *Jîn* gazetesinin 36. sayısında (21 Haziran 1920) Hamza'nın Mardin'de "vatana ihanet" suçlamasıyla gözaltına alındığı, işkence edilip, hapis edilerek idam edildiği şeklinde bir haber çıksa da, haber doğru çıkmaz. *Jîn* gazetesi bu dönemde, Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'nin yayını olarak çıkmaktaydı. Mükslü Hamza'nın İstanbul'dan ayrılması ile tutuklanması ile ilgili olarak *Jîn* gazetesinde olayın haber olarak çıkmasının arasında yaklaşık bir yıl vardır. Bu dönemde de Kürt aydınları üzerinde yoğun baskılar olur.

Mükslü Hamza ile ilişkilendirilen örgütlerden birisi de Kürd **Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyetidir**. Kadri Cemilpaşa'nın aktardığı Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti kurucuları listesinde Mükslü Hamza'nın adı geçmemektedir. Kadri Cemilpaşa 1921 yılında Teşkilatı İctimaiye men-

subu aktif genç üyelerin cemiyetin amaçları doğrultusunda faaliyet yürütmek amacıyla Ekrem Cemilpaşa ile Mükslü Hamza'nın Kürdistan'a gönderildiğini söyler. Ekrem Cemilpaşa'nın Diyarbakır çevresinde gizli olarak çalıştığı sırada evinde misafir olduğu Hevêrkan aşireti reisi Abdülkerim Ali Remmo tarafından Türk yetkililere teslim edildiğini, Ekrem'in Ankara İstiklal Mahkemesinde* yargılanmak üzere Ankara'ya gönderildiğini, Mükslü Hamza'nın ise Diyarbakır'da bir müddet tutuklu kaldığını belirtir.

1946 yılında Mülkiye Müfettişi, Ağrı eski valisi Hasip Koylan** tarafından dönemin hükümeti için hazırlanan resmi raporda Mükslü Hamza'nın eşi Adalet Hanım'a gönderdiği mektuplardan çeşitli bölümler açıklanarak Mükslü Hamza'nın siyasi kişiliği, davranışları açıklanır. Mektuplar, Mükslü Hamza'nın 1919'da Diyarbakır'da yargılandığı davada kendisi aleyhinde de kullanılır. Bu mektupların okunmasından da anlaşılabilir

* Ankara İstiklal Mahkemesi 7 Ekim 1920'den 31 Temmuz 1922 yılın kadar faaliyet yürütmüştür.

**1893'de doğan Ahmet Hasip Koylan Kıbrıs Türklerindendir. İstanbul'da Darülfünun İlahiyat şubesinde başladığı yükdek eğitimini Hukuk Fakültesinde tamamladı. Türkçeden başka İngilizce okuyup yazabilmekte ve Rumca konuşabilmektedir. TC vatandaşlığına okul sonrası geçmiş, çeşitli ilçe ve illerde Kaymakamlık ve Valilik yaptığı gibi Mülkiye Başmüfettişliği görevinde bulunmuştur. Ağrı, Kastamonu, Kırklareli, Gümüşhane ve Urfa'da valilik yapmıştır. Son görev yeri olan Niğde valiliğinden 1953 yılında emekli olmuştur. Kendisinin I. Umum Müfettişlik bünyesinde görev yaptığı da söylenir. (Bayrak, Mehmet, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Öz-Ge Yayınları, 1993-Ankara.Sf:441)

lineceği gibi Mükslü Hamza Osmanlı istihbaratı tarafından uzun bir süre izlenmiş, kendisine ait özel mektuplar okunmuş, görüştüğü kişiler detayı ile gözlem altında tutulmuştur.

Mükslü Hamza evlenmek istediği Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın ablası Adalet Hanım'a 25 Nisan 1919 tarihinde gönderdiği "Bir simâ-yı iffet ve ismete" diye hitap ettiği mektupta şunları yazar:

"Ben Kürdüm, Kürdlük ve Kürdler için her şeyi feda etmiş ve etmekteyim, kendimi çok çetin görevler karşısında bilirim."

Hasip Koylan yukardaki mektubun ardından Mükslü Hamza'nın evlendiğini söyler, yukardaki mektubun nereden yazılıp yollandığı, evliliğin nerede gerçekleştiğini söylemez. Mektuplardan bakılınca Mükslü Hamza'nın uzun bir süre izlendiği, gözetim altında tutulduğu anlaşılmakta; evliliği de muhtemelen İstanbul'da gerçekleşmiştir. 4 Temmuz 1919'da gönderilen mektup ise cezaevinde bulunduğu Diyarbakır'dan yazılıp gönderilmiştir. Mükslü Hamza mektupta eşine şunları yazar:

"Mardin'e vardığımda yurt kokusu güzel güzel kokmaya başladı. Kürd şarkıları, Kürd ezgileri kulaklarımda çınıyordu. Çocukluk yıllarının eski duygularıyla gençlik döneminden kalma uygar değerler arasında mücadele başladı. Türlü türlü hallerle Diyarbakır'a geldim. Yalnızca Kürd olduğum için ve Kürdistan Teali Cemiyeti'ne mensup bulunduğum için hükümet beni gözaltına aldı.

Buradan çıkarsam Harput'a gideceğim. Tutukluların çoğunluğu ölümcül bir yaşam sürdürmekteyseler de pek sessiz ve uyumlu görünmektedirler. Kürdçe şarkıların ne kadar hoşuma gittiğini bilirsin. Akşam kadar oyunlar, şarkılar eğlenceler... Bana mektup yazarsan Cemil Paşazâde Kasım Bey aracılığıyla yaz".

Hasip Koylan, Mükslü Hamza'nın 8 Ağustos 1919 tarihli mektubunda eşine "Kraliçe Hazretleri" diye iltifat etmesini, gelecekte 'Kürdistan Kralı' olmayı düşlediğine yorarak, ne kadar edebiyattan ve estetikten anlamış olduğunu ortaya serer!(28) Mükslü Hamza'nın gerek tutuklanmadan önce gerekse tutuklandıktan sonra Diyarbakır'da irtibata bulunduğu kişilerden biri de Cemilpaşa ailesidir, tutuklandığı zaman eşine ilettiği mektuplarda kendisi ile haberleşmek için Ekrem Cemilpaşa'nın babası Kasım Bey'i adres olarak göstermiştir. Kasım Bey, Diyarbakır Kürdistan Cemiyeti'nin ilk üyelerindendir, ardından da cemiyetin yöneticisi olmuştur.

Ekrem Cemilpaşa ise anılarında kendisini Kürdistan Teali Cemiyetinin gönderdiğini, Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'nin adını ise zikretmez. Malmısanij bunu Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'nin Kürdistan Teali Cemiyetinden yeni ayrışmasına, Kürdistan Teali Cemiyeti'ne de sahip çıkmasına bağlar.(29) Oysa Mükslü

(28) Bayrak, Mehmet, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Öz-Ge Yayınları, 1993-Ankara. Sf: 105,106

(29) Malmısanij, *Diyarbakırlı Cemilpaşazadeler ve Kürt*

Milliyetçiliği, Avesta Yayınları, 2004-İstanbul, Sf:168

Hamza, Kürd Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti'nin kurulmasından daha önceden tutuklanarak kendisi hakkın-da Diyarbakır Savcılığınca 8 Kasım 1919 tarihinde bir iddianame hazırlanarak tutuklanmıştır. Mükslü Hamza hakkındaki iddianame de, kendisinin haziran ayının üçüncü günü İstanbul'dan Mardin'e oradan da Diyarbakır'a gelerek bölgede çalışma yürüttüğü iddia edilir. Diyarbakır Savcılığı iddianamede şunlara yer verir:

"1919 yılı Haziranın üçüncü günü İstanbul'dan hareketle Mardin'e ve Mardin'den de Diyarbakır'a gelerek bulundukları yerlerde Doğu Vilâyetlerinde İngiliz himayesi altında müstakil bir Kürdistan kurulmasına ve Türk memurların uzaklaştırılmasına teşebbüs edilmesinden dolayı tutuklu sanık, başkent İstanbul'da yayınlanan Jîn dergisi sorumlu müdürü ve Kürdistan Teâli Cemiyeti Genel Merkezi'nin İdare Müdürü, Van ilinin Mükss nahiyesi ahalisinden Bekir oğlu Hamza Efendi hakkında Diyarbakır Merkez Savcılığınca yapılan savcılık soruşturması ve diğer kanuni işlemler üzerine ve savcılık makamınca düzenlenip gönderilen 614 numaralı ve 8 Kasım 1919 tarihli yazıda belirtildiği üzere; sanık Hamza Efendi İstanbul'da yayımlanan Jîn gazetesi-nin sorumlu müdürü ve Kürdistan Teâli Cemiyetinin İdare Müdürü olduğu halde, yalnız güya İstanbul'da karşılaştığı Harput Valisi Galip Beyin teklifi üzerine edindiği bir belgeyle adı geçen Derneğin delegesi sıfatıyla Mardin'e ulaştığında bazı özel yer-

lerde ve özellikle Mardin sancağında halk arasında tanınmış eşraftan olan Abdülkadir Paşa'nın selamlığında hazır bulunan adigeçen ve diğer kişiler karşısında, Kürdlerin oturduğu vilâyetlerimizin birleşerek İngiliz himayesi altında bağımsızlık ilânından başka çare kalmadığı ve bunun da zamanı geldiğini anlatarak, halkı bağımsızlık ilânına teşvik ettiği ve genelde Türk memurlarının da görevden uzaklaştırılacaklarından söz ederek, İngiliz yönetim ve korumasını överek savunurken, Osmanlı yönetiminden hoşnutsuzluğu dile getiren ileri-geri sözler sarfettiği, Mardin eşrafından Abdulkadir Paşa ve Bitlis Defterdar vekili Siirt Muhasebecisi Hakkı Beyin ihbarları ve Mardin Mutasarrıflığının şifre-telgrafi kapsamı ve kendi ifadesi ve yine kendi düşünceleri olduğunu itiraf ettiği bir yazılı kâğıtta emeli olan bağımsızlığın kazanılacağına inandığını belirten bazı notlar içeren ve bu notların birinde (çiftlik işleri bozulmuşsa da Tanrı'nın yardımıyla yoluna konulacaktır) cümlesi kullanılması ve Diyarbakır Lisesi Arapça Öğretmeni Abdülmecit Efendiye gönderdiği 16 Mart 1919 tarihli mektubun bazı kesitlerinin amaçladığı bağımsızlığın gerçekleşmesine çalışması için öneri ve yönlendirme niteliğinde olması ve beraberinde birçok Türkçe ve Kürdçe yazılmış bildiri götürüp Diyarbakır'a ait bölümü Cemil Paşâzade Kasım Beye verip diğerlerinin dağıtılmadan önce ortaya çıkması gibi kanıtlar ve belirtilerle anlaşılmış ve hatta ceza Kanunun 54.maddesi ekinin geneide idamı öngören fıkrası hükmüne

uygun bulunmuş ve bu nedenle adı geçen Hamza Bey, işbu hainlik fiilinin faili olmak üzere suçlanmıştır.⁽³⁰⁾

Yukarıdaki iddianamede savcılık, Mûkslü Hamza'nın bir yandan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin idare heyeti üyesi olduğunu iddia ederken, bir yandan da cemiyetin hiçbir zaman savunmadığı bağımsızlık talebinde bulunduğunu iddia eder, bununla da yetinmez İngiliz himayesinde bağımsızlık talebinde bulunduğu iddia edilir. İlginçtir ki bu kadar keskin ve net şeyler söyleyen, suçun belgelerini de mahkemeye sunduğunu iddia eden savcılık kovuşturması sonunda Mûkslü Hamza bir süre sonra serbest bırakılır. Yukarıda adı geçen iddianamede Diyarbakır'da bulunan dönemin askeri yetkilileri ile Diyarbakır Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin, Kürd ulusal mücadelesini bastırma faaliyetlerini sonucu düzenlenen bir komplo girişimi olarak kalmıştır. Nitekim bu dönemde yakalanan, idam talebiyle yargılanan Kürt yurtseverleri, aydınları Kürt kamuoyunun sert tepkileri sonucu serbest bırakılmak zorunda kalmıştır. Düzmece iddialar da boş çıkartılmıştır. Kürt örgütleri, aydınları bu dönemde tamamen yasal ve açık bir siyasal çalışma yürütmüşler, hiçbir emperyalist güçle de işbirliği yapmamıştır. Diplomasi faaliyetleri de bu dönemde daha çok İngiliz ve Fransız elçiliklerine dönemin hükümet politikalarını eleştiren şikayetlerle sınırlı kalmıştır.

(30) Bayrak, Mehmet, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Öz-Ge Yayınları, 1993-Ankara. Sf: 105, 106

Diyarbakır'da o dönemde görevli olan devletin askeri yetkililerden Binbaşı Halit Akmansu'nun anlattıkları yaşanan birçok şeyi kısmen de olsa açıklığa kavuşturuyor. Özellikle Mûkslü Hamza'nın tutuklanması ve arkadaşlarıyla yaptıkları çalışmalar daha net bir şekilde açıklığa kavuşmaktadır. Halit Bey, Ekrem Cemilpaşa'nın başkanlığını yürüttüğü **Diyarbakır Kürdistan Cemiyetinin** kapatıldığı 4 Haziran 1919'a kadarki kimi gelişmeleri şöyle aktarmaktadır:

"Kürdçüler Urfa (24 Mart) ve İzmir'in (15 Mayıs) işgallerinden sonra, ümitsizliğe düşen halkın endişesini istismar etmek suretile zararlı propogandalara koyulmuşlar, tahrik edici mahiyette, Kürd istiklal hareketi zamanının geldiğine dair beyannameler dağıtmışlar, duvarlara yapıştırmışlardı. İngilizler Türklerin top kamalarını, tüfeklerinin sürgü kollarını aldılar, top tüfekleri kalmadı. Türkler artık ölmüş durumdadırlar. Türkleri ve memurları kovalım' tarzında konuşanlar vardı. Kürd Kulübü idare heyeti azasından Hacı Akti (Ahtî), Silvan'da Kürd istiklali için bir konferans verdiğinden Diyarbakır'da hapsedilmişti. Daha önce Hamza (Hemzeyê Mûksî) adında bir Kürtçü, İstanbul'dan Kürd Teâlî Cemiyeti'nin beyanname ve mühürlerini Diyarbakır'a getirmişti. Bu da Mardin'de Kürd istiklaline dair Diyarbakır adliyesi tarafından tevkif edilmişti. Kürtçüler, fikir ve gaye arkadaşı olan bu şahısları sık sık ziyaret ediyorlar ve hapisaneye tepsilerle yemek gönderiyorlardı. Daha sonra da, hapis-

hanede mühim bir isyan çıka- rılmış, silâh, bomba ve asker kullanmak suretiyle bastırılmıştı. (.../...) Daha sonra, Cemilpaşazade Ekrem'in Kürd Kulübü'nde söylediği ve ayrılık dâvası güden bazı sözleri üzerine, 4 Haziran 1919 Çarşamba günü, Halit Beğ'in teşebbüsü ile vilâyet tarafından Diyarbakır Kürd Kulübü kapatılmış, mühürü alınmıştı. Siirt ve Elâzığ'daki Kürd kulüpleri de aynı şekilde kapatılmıştı. Bu hâdise şöyle cereyan etmişti: Binbaşı Nwil'le birlikte ve tercüman sıfatı ile Diyarbakır'a gelen Şeyh Mahmud'un adamını, Diyarbakır Kürd Kulübü'nün en faal üyesi ekrem kulübe götürüyor ve heyecanlı bir dille 'Burada Türklük ve Osmanlılık yoktur. Burası müstakil Kürdistan'dır' şeklinde konuşmaya başlıyor. Kürdçüler hakkında hükûmetçe takipler yapıldığını bilen dürüst dinleyicilerden bazıları, endişeyle 'Ekrem! Sen kimin namına söz söylüyorsun!... diye hatibin sözünü kesiyorlar, kendisine hücum ederek kürsüden indiriyorlar. Bu iş, Diyarbakır zabıtasına aksediyor. Adalet ve vilâyet makamlarına da bilgi verilmesi üzerine Ekrem, önce korkusundan Diyarbakır dışına çıkıyor, ertesi günü, sorgu hâkiminin de bir ihzar müzekkeresi kestğini haber alınca Halep'e kaçmağa mecbur kalıyor. (Ekrem, Nowil'le birlkte, bundan üç ay sonra Malatya'ya geldiği zaman, D.bakır Savcılığı'nca verilen eski ihzar müzekkeresi Elâzığ Savcılığı'na bildirilmişse de, Malatya'daki fesatçılarla birlikte tekrar Halep'e kaçmıştı.)"(31)

Wadie Jwaideh ise Diyarbakır'daki Kürd Kulübünün faaliyetlerinin Türk egemenliğine karşı bir hal aldığından dolayı 4 Haziran'da kapatıldığını, kulübün silahlarının kalede toplanarak, birliklerinin yok edildiğini, liderlerinin tutuklandığını söyler.⁽³²⁾ Fakat, gerek Ekrem Cemilpaşa'nın gerekse diğer Kürt aydınlarının Cemiyetin silahlı birliklerinin olduğuna dair bir bilgi yoktur. Diyarbakır'da ki askeri yetkili olan Binbaşı Halit Akmansu'nun anılarında da böyle bir iddiası yoktur. Muhtemelen cemiyetin üyelerin şahsi ya da ailelerinin silahları bulunmakta olup, yazar tarafından buna zorlama bir yorum verilmiştir.

Diyarbakır Kürdistan Cemiyeti'nin valilik tarafından kapatılmasının ardından Ekrem Cemilpaşa Diyarbakır'ı terk etmek zorunda kalarak 21 Ağustos 1919'da Halep'te E.W. Charles Noel'in heyetine dahil olur. Heyet 21 Eylül'de Halep'e geri döner. Ekrem Cemilpaşa, Halep'e oradan da E.W.Charles Noel'le Malatya'ya, oradan tekrar Halep'e ardından da İstanbul'a gider. Ekrem Cemilpaşa İstanbul'da, Seyyid Abdülkadir'in isteği üzerine Kürdistan Teali Cemiyeti'ne üye olur.

Kadri Cemilpaşa'nın Ekrem Cemilpaşa ile Mükslü Hamza'nın **Kürt Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti** tarafından Kürdistan'a gönderildikleri iddiası birçok araştırmacı tarafından da

(31) Malmisanij, *Diyarbakırlı Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği*, Avesta Yayınları, 2004-İstanbul, Sf:133-137

(32) Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi-Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, Çeviren: İsmail Çekem, Alper Duman, 1. Baskı 1999-İstanbul, Sf:265

tekrarlanmıştı. Fakat bu iddia zorlama bir yorumdan ibaret olup, daha çok Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'nin bağımsızlık yanlısı radikal söylemlerin etkisi ve Kadri Cemilpaşa'nın Doza Kürdistan daki söylemlerine dayandırılır. Burada dikkat çeken bir durum Ekrem Cemilpaşa'nın Ağustos 1920 yılında İstanbul'u terk ederek Diyarbakır'a gitmiş olmasıdır. 1922 yılı kışını ise tutuklu olarak Ankara'da geçirmiştir. Görüldüğü gibi Mükslü Hamza ile Ekrem Cemilpaşa ayrı ayrı zaman dilimlerinde tutuklanmışlardır. Muhtemelen Ekrem Cemilpaşa'yı kuruluşunun ardından Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti, Mükslü Hamza'yı ise Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürdistan'a göndermiştir.

Mevlânâzade Rıfât'ın İstanbul'da çıkarmış olduğu Serbestî gazetesinin 1 Mayıs 1919 tarihli ve 482. sayısında bu konu ile ilgili olarak daha net bir belirleme vardır:

"Kürdistan Teali Cemiyeti merkezinde dün yapılan toplantıda yönetim kurulu Kürdistan'a Kürd aydın ve düşünürlerinden oluşacak bir aydınlatma heyeti göndermek üzere görüşmelerde bulunmuştur. Kürdistan'a gidecek olan bu heyet Kürdler'e nasihatlar ve aydınlatmada bulunarak mevcut durumun nazikliğini ve önemini anlatacak ve bu durum karşısında izlenmesi gereken hareket biçimini belirleyecektir. Sözkonusu heyet, Kürdistan'ın büyük şehirlerinde çalışmalarını sürdüreceği gibi oluşturacağı yerel heyetleri de kasaba ve köylere yollayarak aynı hizmette görevlendirecektir. Bu yolla Kürdistan'ın en ufak

köyüne kadar içinde bulunulan durum anlatılmış ve halk aydınlatılmış olacaktır."⁽³³⁾ 1946 yılında Mülkiye müfettişi olarak Kürtler üzerine rapor hazırlayan Hasip Koylan Serbestî gazetesinin yansıttığı yukarıdaki açıklama üzerine dönemin Osmanlı hükümetinin bölgeye gönderilen Kürt aydınlarının tutuklandığını söyler.⁽³⁴⁾ 20 Aralık 1920'de tutuklanan Nuri Dersimi, Dersim aşiretlerinin Mustafa Kemal'den tahliye edilmesi talebi üzerine, serbest bırakılır. 1921'de Dersim'e geçen Nuri Dersimi Sivas'ta Nurettin Paşa tarafından oluşturulan Divan-ı Harp'te giyabında yargılanarak mahkum edilir."⁽³⁵⁾

Mükslü Hamza'nın siyasal ve kültürel çalışmaları cumhuriyetin ilanı ile birlikte sona erer. Kürt kimliği açıkça yasaklanır, gazeteleri, dernekleri ise kapatılarak inkar dönemi başlar. Mükslü Hamza'da bundan nasibini alır, öğretmenlik mesleğine geri döner.

Cumhuriyetin ilanından sonra ülkeyi terk etmeyen Mükslü Hamza, Mayıs 1925 yılında öğretmenlik yaptığı Mardin'in Ömerli ilçesinde tutuklanarak, 1925 Ayaklanmasına katılanların yargılamalarının yapıldığı Diyarbakır'a gönderilir.⁽³⁶⁾ Diyarbakır İstiklal Mahkemesinde 1919'da

(34) Bayrak, Mehmet, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Öz-Ge Yayınları, 1993-Ankara. Sf:104

(35) Dersimi, Dr.Nuri, *Hatıratım*, Doz Yayınları, Ekim 1997-İstanbul, Sf:102

(36) Lewendi, Mahmûd-Malmîsanij, *Li Kurdistanê Bakur û li Tirkîyê Rojnamegerîya Kurdî* (1908-1992), Öz-Ge Yayınları, İkinci Basım, Ankara-1992, Sf:82,85,86)

İstanbul'da yayınladığı *Mem û Zîn* yüzünden yaklaşık on yıl ceza alarak Kastamonu hapishanesine gönderilmiştir.

Hasan Hışyar Serdi'de anılarında 1925 ayaklanmasında kendilerine verilen cezayı çekmek üzere gönderildikleri Niğde'ye giderken Harput'ta eski bir kiliseden cezaevine dönüştürülen bir yerde kaldıklarını, burada Mükslü Hamza'yı ve Mehmet Şefik Arvasi'yi gördüğünü belirtir. Mükslü Hamza'nın *Mem û Zîn* Mehmet Şefik Arvasi'nin de Melayê Ciziri'nin "*Divan*" adlı eserleri yayınladıkları için 10 yıl hapis cezasına çarptırıldıklarını aktarır.⁽³⁷⁾ Mükslü Hamza'nın Diyarbakır Şark İstiklal Mahkemesinde neden yargılandığı, ne kadar ceza aldığı konusunda kesin bilgiler yoktur. Kürt aydınları arasındaki yaygın kanağe göre Mükslü Hamza'nın *Mem û Zîn*'i yayınladığı için yaklaşık 10-15 yıl ceza aldığı yönündedir. 1925'te Şark İstiklal Mahkemesi savcısı ve Birinci Umumi Müfettiş olan Avni Doğan'ın 1943 yılında hazırladığı "Kürt Raporu"nda bu konuya az da olsa değinmiştir. Avni Doğan raporunda *Mem û Zîn*'in milliyetçi bir karakter taşıdığı, 1925 ayaklanması sırasında ayaklanmanın liderleri tarafından, ayaklanmaya katılanlara milliyetçilik bilincini aşılmacı amacıyla okunduğunu bunun da İstiklal Mahkemesince tespit edildiğini belirtir.

Dönemin hükümeti 7 Mayıs 1928 gün ve 1939 sayılı "Şark Mıntıkasında Muayyen Vilayet ve Kazalarda Ceraim

Takibatı ve Cezaların Tecili Hakkındaki Kanun" ile aynı yasaya ek 23 Mayıs 1928 günü çıkarılan yasa ile genel af ilan edilir. Birçok Kürt aydını bu af ile birlikte salıverilir. Böylece tarihçilerin 80 yıldır tartıştığı, üzerine onlarca makale ve kitap yayınlanan, emperyalizmle işbirliği yapmakla suçlananlar, irticacı ve gerici olmakla suçlananlar-ki ilginçtir bu davadan mahkum olanlar ileriki yaşamlarında hiçbir islamcı eylem ve faaliyette bulunmamışlardır- bütün mal varlıklarına el konulanlar, 3 yıl sonra bir af ile serbest kalmışlardır. Bu da suçluların ne kadar ciddiyetle bağdaştığını göstermektedir. Ayaklanma bölgesinden sürgün edilenler ise ilginçtir af çıkmasına rağmen yerlerine yurtlarına dönememiş daha ağır yaptırımlara maruz kalmışlardır.

1928 yılında genel affıyla birlikte Kastamonu cezaevinden çıkan Mükslü Hamza, bir süre Mısır ve Lübnan'da kalır ardından da Suriye'ye gider. Mükslü Hamza bir süre sonra da Suriye vatandaşlığına geçer.⁽³⁸⁾ 1930 yılında Türk hükümetinin isteği üzerine Suriye'i işgal eden Fransız yetkilileri Türkiye sınırına yakın yerlerde yaşamakta olan Kürt aydın ve yurtseverlerini Şam'da zorla ikamete tabii tutarlar. Bu ikamete tabii olanlar arasında Mükslü Hamza da vardı. Mükslü Hamza ile birlikte Ekrem Cemilpaşa, Kadri Cemilpaşa, Celadet Bedirhan, Osman Sabri, Nureddin Zaza, Arif Abbas, Dr. Ahmed Nafiz de Şam'da gözetim altında tutulurlar.

(37) Serdi, Hasan Hışyar, *Görüş ve Anıları* (1907-1985), Med Yayınları, Çeviri: Hasan Cuntî, İstanbul-1994, S.291.

(38) Konê Reş'in tarafına aktardığı notlar.

1930'da Celadet Bedirhan Latin harfleriyle hazırladığı Kürtçe alfabe, Ekrem Cemilpaşa ile Mûkslû Hamza tarafından eksik bulunur ve Celadet Bedirhan sertçe eleştirilir.⁽³⁹⁾ Kadri Cemilpaşa, 1931 yılında Şam'da Ali Axayê Zılfo'nun evinde toplanan Celadet Bedirhan, Mûkslû Hamza, Şam Kürtlerinden Musa ile Ekrem Cemilpaşa'dan oluşan bir komisyonun bugün kullanılan Latin harfli Kürd alfabesini kabul ettiklerini belirtir. Yapılan bu toplantıda bugün bütün Kürdler tarafından kullanılan Latin harfli Kürt alfabesi kabul edilir. Bu toplantının arkadaşlık ilişkilerinden kaynaklanan bir toplantı mı yoksa bir dernek ya da örgüt adına yapıldığı belirtilmemiş olmasına rağmen, alfabenin Hoybûn kadrolarının onayını aldığı anlaşılmaktadır.

1932 yılında Hesicê kasabasında* "Civata arîkariyê ji bona belengazên Kurd li Cizîrê- "Cizîrê'de Yoksul Kürdlere Yardım Derneği" kurulur. Bu derneğin kimi üyeleri şunlardı: Hesenê Haco Ağa, Arif Abbas, Cegerxwîn, Dr. Ehmed Nafiz, Evdilrehmanê Eliyê Yûnis, Mûkslû Hemza, Emînê Perîxanê, Osman Sebrî, Resûl Ağa, Mele Eliyê Topiz, Mihemed Eliyê Şiwê. Mûkslû

(39) Dr. Nureddin Zaza, *Hawar, pêşgotin*, aktaran Malmîsanij, *Diyanbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği*, Avesta Yayınları, 2004-İstanbul, Sf. 239.

* Konê Reş ise "Civata Alikarî Ji Bona Belangazên Kurdan Li Cizîrê" derneğinin 1931 yılında Şam'da kurulduğunu belirterek, derneğin tüzük ve proğramının 1932 yılında Kürdçe, Arapça ve Fransızca olarak basıldığını belirtir. (Konê Reş, "Komele, dibistan, kovar û rojnameyên ku Bedirxaniyan damezirandine û beşdarî wan bûne, www.amûde.com, 18.05.2003)

Hamza'nın da üyesi olduğu bu derneğin amacı Kürt yoksulların yaşamını düzeltme, sağlık ve eğitim ve öğretimlerine yardımcı olmaktır.

Konê Reş 1930 yılında Mîr Celadet Bedirhan'ın Şam'da Halid Bektaş'ın evinin yanında "Kürdistan" adında bir Kürt okulu kurduğunu belirtir, x, yine Mîr Celadet Bedirhan'ın yardımıyla Tilşîr, Talik, Qereman ve Endîwer'de Kürt okul ve derslikleri açıldığı belirtir.⁽⁴⁰⁾ Mûkslû Hamza'nın, Eyndîwer köyünde bulunan okulda öğretmenlik yaptığı iliniyor, fakat bu eğitim Suriye hükümetinin eğitim müfredatına göre yapılmakta olup, Kürtçe değildi.

1932'de Fransız yetkililerden aldığı izinle Eyndîwer'de Kürt çocukları için okul açar, böylece Mûkslû Hamza yeniden eğitim ve öğretim işlerine başlar. Bu okul bölgede açılan ilk okullardan biridir, arkadaşı Dr. Ahmed Nafiz de burada bir klinik açarak doktorluk yapmaya başlar. Her iki arkadaş Cizre bölgesinde Celadet Bedirhan'ın çıkarmış olduğu *Hawar* dergisinin bölgede dağıtımını da yapar. Mûkslû Hamza'nın burada açtığı okulda Kürtçe eğitim ve öğretim yapıldığı iddia edilse de, burada daha çok Arapça eğitim ve öğretim yapılmıştır. Konê Reş 1932 yılında Mûkslû Hamza'nın Eyndîwer'de Kürt çocuklarına Kürtçe eğitim ve öğretim verdiğini, Kürt çocuklarına Latin harfleriyle Kürtçe öğrettiğini söylese de, Mûkslû Hamza Kürt çocuklarına

(40) Konê Reş, "Komele, dibistan, kovar û rojnameyên ku Bedirxaniyan damezirandine û beşdarî wan bûne, www.amûde.com, 18.05.2003

daha çok okul dışında bu faaliyetlerde bulunmuştur.⁽⁴¹⁾ 1940 yılında Fransızlarla, Suriye Hükümeti aldığı bir kararla Türkiye ve Irak sınırı yakınlarındaki Eyindîwer köyünü, Irak sınırı yakınlarına taşıyarak, köyü boşaltır. Mûkslû Hamza'yı da Hesîcê'de bulunan liseye müdür yaparlar. Yaklaşık 20 yıl ölümüne kadar burada müdürlük yapar. Hesîcê'de ırk ayrımı yapmadan Kürt, Ermeni, Asurî ve Arap öğrencileri yetiştirir.⁽⁴²⁾

1940 yılında Mûkslû Hamza, Cizre vilayetine bağlı Hesîcê'de resmi yüksek okulun (lisede müdür) ilk editörü olur. 1943 yılında da Cizre vilayetinde bütün okullarının sorumlusu olur

Nuredin Zaza, Mûkslû Hamza'nın Suriye'deki yaşamı öğretmenlik yıllarını şöyle anlatır:

"Medrese eğitimi almıştı, güzel Kürdçe, Türkçe, Farsça ve Arapça bilirdi. Şam'da kolaylıkla öğretmenlik yapabiliyordu. Fakat oda kardeşim gibi, Kürdlerin yanına gitmek istedi. Cezîre'de Türkiye ve Irak sınırına yakın küçük bir kasaba olan Eyindîwer'de yeni bir okul açılmıştı. Hamza Beg oraya gidip öğretmenlik yapmak istedi. Kendisi müdür ve öğretmen idi. Bir yıl sonrada kardeşim Dr. Nafiz kendisi Eyindîwer'de hükümet tabibi olur. 1925 yılında

Fransızlar bu bölgeye girmişti ve 1930 yılına kadar Türklerle savaşları sürmüştü. Eyindîwer Fransızlar tarafından Türkiye'den gelecek olan Kürd, Ermeni, Süryani ve Keldanilerin Suriye'de kendi hükümetlerini kurmaları için bozgunculuk amacıyla kurulmuştu.

Kasabanın sakinleri Fransız askerleri ve Suriye jandarmasıyla birlikte yaklaşık 1200 kişiydi. Okula giden Kürd çocuklarının sayısı azdı. Kasabanın yakınındaki Eyindîwer köyünün kendisi vardı ve sakinlerinin tamamı Kürd'tü. Fakat muhtarın çocuğunun dışında kimse çocuğunu okula göndermek istemiyordu. Zavallı Hamza Bey onların kapısına giderek Mûks şivesi olan Kürdçesiyle umut ve rica ederek çocuklarını Arapça da olsa eğitimsiz bırakmamalarını istedi. Kimse kendisine kulak asmadı. Böyle olduğunu görünce bir gün jandarma subayını yanına alarak köye gider ve onlara **'beni dinleysin çocuklarınızı okula göndermezseniz, benimle gelen subay adınızı alarak sizlere büyük bir ceza verecek!'** der.

Birkaç gün geçtiğinde çocuklar yine okula gitmezler. Bu sefer gerçekten jandarma subayı gerçekten birkaç kişiye ceza keser. Bunun üzerine çocuklar yavaş yavaş okula gelirler. İki üç yıl geçtiğinde özellikle kardeşimin gelmesi üzerine burada okul Kürd çocuklarıyla dolar. Bunlardan birçoğu ardından Qamişlo ve Hasiçê'de liseye devam ederek, daha sonra üniversiteyi bitirdiler. Şimdi Hamze Bey'in doktor, eczacı, avukat ve mühendis olan öğrencileri vardır".⁽⁴³⁾

(41) Reş, Konê, Pizîşk û welatparêzê ku nayê jibîrkirin-Dr.Ehmed Nafiz Zaza(1899-1968), Kovara Dîcle, rûpel:33.

(42) Zaza, Dr. Nûredîn, Hêvî, Kovara Enstîtûya Kurdîya Parisê, "Kurdên Nejbîrkirinê", Hejmar; 71990-Paris. Sf:21-22

(43) Zaza, Dr. Nûredîn, Hêvî, Kovara Enstîtûya Kurdîya Parisê, "Kurdên Nejbîrkirinê", Hejmar; 7, 1990, Paris,Sf:21-22

Ekrem Cemilpaşa'nın kızı Pervîn Cemil, 1953'te gittikleri Talik köyünde babasının kendilerine ilkokul müfredatını öğrettiğini müfredat bitince babası ile sınava girmek için Hesîce'ye gittiklerini burada babasının eski arkadaşlarından Hemzeyê Muksî'nin evinde birkaç gün kaldıklarını söyler. Pervîn Cemil, 1955 ya da 1956 yılında Hesîce'ye gittiklerini, Mûkslû Hamza ile eşi Adalet'i evlerinde yalnız gördüğünü, evlerinde çocuk olmadığını söyler. Maalasef çocukluğundaki bu ziyaret hakkında fazla bir şey anımsadığını tek anımsadığı Mûkslû Hamza'nın babası Ekrem Cemilpaşa'nın yakın arkadaşı olduğu, birkaç gün onların evlerinde kaldığıdır.⁽⁴⁴⁾

Mûkslû Hamza'yı Suriye'de görenlerden birisi de Silvanlı Şeyh Mizbah Yaruk'tur. Şeyh Mizbah kendisinin 13 yaşındayken Selim Azizoglu tarafından Suriye'ye medrese eğitimi için gönderildiğini, burada başta Cegerxwîn olmak üzere burada bulunan Kürt aydınlarıyla tanıştığını söylemektedir. Şeyh Mizbah 1949'da Qamişlo'da Cegerxwîn aracılığıyla Mûkslû Hamza ile tanıştığını söyleyerek şunları söyler:

"1949'da Qamişlo'da Cegerxwîn aracılığıyla Mûkslû Hamza ile tanıştıldım. Kendisi Hesîce'den buraya misafirlige gelmişti. 1949'un yazında gördüm, Qamişlo'da bulunan Kürt aydınları kendisine çok saygı göstermekteydiler. Cegerxwîn kendisine 'Seyda, foterê te kanê?' (Seyda fotr şapkan nerede?) Mûkslû Hamza

da 'Hêwa germ bû, ji bo wê neanîm.' (Hava sıcaktı onun için takmadım) dedi. Kendisini bir defa gördüm, uzun boylu kalın yüz hatlarına sahipti, o gün sıcak olduğu için başına fotr şapkasını takmamıştı, başı açıktı." (26 Mart 2005 tarihli görüşme)

Mûkslû Hamza'nın son örgütsel çalışmalarından birisi de **Hoybûn** içerisinde olmuştur. Suriye'de sürgünde yaşayan Kürt aydın ve yurtseverleri tarafından kurulan **Hoybûn** örgütünün üyelerinden birisi olan Mûkslû Hamza, Hesîce'de kurulan Hoybûn komitesinde faaliyet göstermiştir.

Mûkslû Hamza'nın 1927 yılında yapılan Hoybûn'un kuruluş kongresine katılarak, Hoybûn kurucusu olduğunu iddia eden kaynaklar olsa da Mûkslû Hamza bu örgütün kurucusu değil, aktif üyelerinden birisidir.

Fransızların 1931 yılında Halep'te düzenlediği 6 sayfalık raporlarından, 3266. S6 nolu "Belirlenen Kürd faaliyetleri" başlıklı raporda Hoybûn'un çeşitli bölgelerde komiteler kurarak görevlendirmelerde bulunduğu belirtilmektedir. Raporda Hesîce'de Kadri Cemilpaşa başkanlığında kurulan komitede Mûkslû Hamza'nın adı "Hamza files de Bakar Kurdi" olarak geçmektedir. Mûkslû Hamza'nın babasının adı Bekir olup, raporda Bekir "Bakar Kurdi" olarak yanlış yazılmıştır. Doğrusu "Kürd Bekir'in oğlu Hamza" olmalıydı.⁽⁴⁵⁾ Bu rapordan anlaşılacağı gibi Mûkslû Hamza,

(44) Pervîn Cemil'in tarafıma aktardığı notlar.

(45) Alakom, Rohat, *Hoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta Yayınları, 1998-İstanbul. Sf. 151-156

Hoybun'un Hesîce komitesine bağlı olarak faaliyet yürütmüştür. Nureddin Zaza, Mûkslü Hamza'nın Hoybun üyesi olduğunu da söyler.⁽⁴⁶⁾ Mûkslü Hamza bütün hayatı boyunca kurulan Kürt siyasal hareketlerinde aktif olarak yer almıştır. Kürt siyasal örgütlerinin hemen hemen tamamına yakınına üye olan Mûkslü Hamza ulusal demokratik mücadelenin öne çıkmayan, fazla tanınmayan bir sıra neferi gibi çalışan önderlerinden birisidir. Kısa yaşamına yayıncılık, öğretmenlik, gazetecilik ve aktif siyasal mücadeleyi sığdırmıştır. Kürt kelimesinin kendisine en çok yakışan aydınlardan biri olan Mûkslü Hamza ne yazık ki Kürtler tarafından yeterince tanınmamıştır.

Mûkslü Hamza, 5 Nisan 1958 (15 Ramazan 1377) yılında Hesîcê şehrinde kendi evinde hayata gözlerini yumdu. İsteği üzerine Dugir köyünde, Kürt milliyetçilerinin, yurtseverlerinin yattığı mezarda toprağa verilir. Bu mezarlıkta uzun yıllar birlikte çalıştığı Dr. Ahmed Nâfiz, Haco Ağa, Arif Abbas, Miktaç Cemilpaşa, Abdurrahman Eliyê Unis, Xûwêtlî Hacı Musa Bey, Hasan Ağa Haco ile birlikte yatmaktadır. Mezar taşını ise ünlü Kürt şair Hejar yazmıştır. Hejar, Suriye'de sürgünde olduğu zaman Mûkslü Hamza'nın mezarının baş kısmına bir şiir yazmış, ayak kısmındaki mezar taşında ise Mûkslü Hamza'nın kimlik bilgileri ile ölüm tarihi yazılmıştır. Yakın bir tarihte Suriye'deki

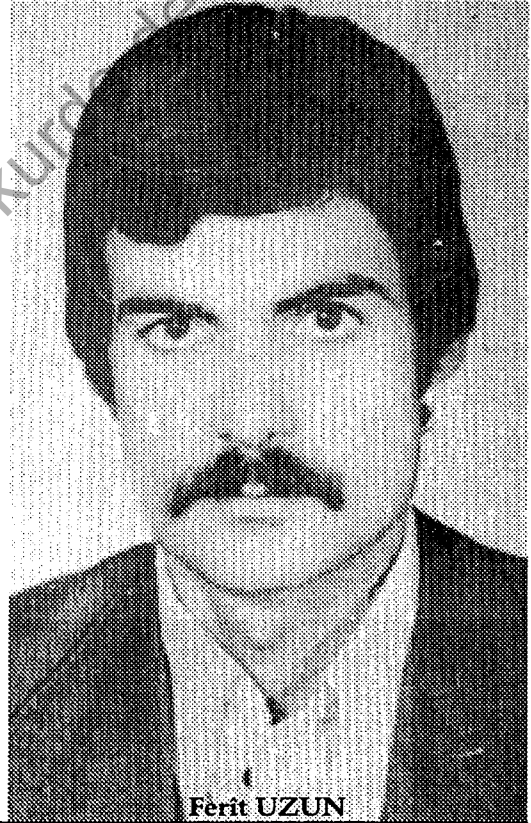
bir Kürt siyasal örgütü tarafından bu mezarlıktaki mezar taşları onarılmış, mezar taşındaki yazılar ise aynen yeniden yazılmıştır. Yurdundan uzakta sürgünde ölenlerin bir arada yattıkları bu mezarlık Cizre bölgesinde, Kamışlı'nın 27 km. doğusunda, Tirbespî'nin ise 4 km. batısında Dugir köyündedir.

(46) Lewendi, Mahmûd-Malmîsanij, *Li Kurdistanê Bakur û li Tirkîyê Rojnamegerîya Kurdî (1908-1992)*, Öz-Ge Yayınları, İkinci Basım, Ankara-1992, S:89

FERİT UZUN

İbrahim Küreken

Tam olarak doğum tarihi bilinmemesine rağmen nüfustaki bilgilerde 01-01-1950 Siverek doğumlu diye yazılır. Ferit ilk ve ortaokulu Siverek'te bitirdikten sonra liseyi Ankara'da okumak için Ankara'da Sağlık Meslek Yüksek Okulu'nda okuyan ağabeyi Mehmet'in yanına taşınır. Ankara'da Ziraat Lisesi'ni bitirir. Sonra Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne kaydını yapar. Ferit gerek lisede gerekse üniversitede iken futbol oynar. İyi bir kalecidir. Siverek futbolseverleri ilk olarak Ferit'i bir futbol maçında tanır. Siverek Yenigün Spor ile Diyarbakır Ay Spor arasında futbol maçı oynanmaktadır. Diyarbakır Ay Spor bölgenin güçlü takımıdır. Siverek Yenigün Spor bu maça büyük önem verir. İyi bir kaleciye ihtiyaç vardır. Ferit Ankara Demir Sporun genç takı-

Ferit UZUN

mında kalecidir. Ferit'i uçakla getirtirler. Ferit o maçta bütün Siverek futbolseverlerin gönlünü kazanır. Yıl 1968 veya 1969. Benim de Ferit'i ilk görüşüm bu maçla gerçekleşir.

İkinci tanışmam ise DDKO sanıklarının Diyarbakır Askeri Cezaevinde oldukları sıralarda gerçekleşmiştir. Ferit'in yeğeni Paşa Uzun'la Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne ziyarete gitmiştik. Her ziyaretçi bir kişiyi çağırabilir demişlerdi. Paşa, Ferit'i çağırırken ben o güne kadar hiç tanışmadığım ama ismini duyduğum ve sonradan çok değer verdiğim bir dostum olan İbrahim Güçlü'yü çağırtım. İkisi tel örgülerin arkasında görüşmeye geldikten bir müddet sonra diğer ağabeylerimiz de tel örgünün arkasında toplanmışlardı. Halkımızın kahramanlarını böyle toptan karşında görünce çok mutlu olmuştum.

1974 affıyla Ferit Cezaevinden çıkmıştı. O dönem Siverek Yüksek Tahsil Kültür Derneği başkanlığını yapıyordum. Onu Ankara Telsizler'deki kayın validesinin evinde ziyaret etmiştim. Bu ziyaretinden çok memnun olmuştu. Ruhsar okulu bitirmiş, ziraat mühendisi olmuş, onu bekliyordu. Ferit ilk iş olarak yarıda bıraktığı fakülteyi bitirmek için kolları sıvadı ve bir dönem Ankara'da kaldı. Ankara'da kaldığı dönemde onunla ilişkilerimiz sıklaştı.

1975 Cezayir Anlaşması gerçekleşmiş, Güney Kürt hareketi büyük bir yara almıştı. Hepimiz perişan bir şe kilde olayı tartışıyorduk. Barzani önderliğindeki Kürt isyanının kendi içerisinde zaafı vardı elbette. Amerika

ve İran, Kürtleri satmıştı. Ama asıl bizi yıkan Sovyetler Birliği'nin Kürt halkının özgürlük mücadelesi karşısında takındığı tavrıydı. İdeolojik kurtarıcımız sosyalizmin merkezi Kürtlerin katledilmesinde önemli roller almıştı. Sovyetler Birliği Saddam'ı desteklemişti. O dönem Saddam bütün imha silahlarını Sovyet'lerden almaktaydı ve bu silahlarla Kürt halkı yok ediliyordu. Saddam'ın Sovyetlerden almış olduğu savaş uçaklarını kullanmak için pilotların Rusya'daki eğitimleri devam ediyordu. Almış olduğu yeni savaş uçaklarını kullanmaya pilotları henüz hazır olmadığı için bunları kullanmaya Sovyet pilotları görevlendirilmişti. Sovyet pilotları Kürt halkı üzerine ölüm kustumaktaydılar. Bu haberler yayılıp bize kadar gelmişti. Yanlış hatırlamıyorsam o zaman bu haberler KDP'nin yönetimindeki Kürdistan Radyosu'ndan da yayınlanmıştı. Bunun üzerine bir çoğumuzda olduğu gibi Ferit'te de bu olaylar çok etki yapmıştı. Sovyetlere karşı içsel bir tepki duymaktaydım. Amerika zaten emperyalistti ve onun yaptığını anlamak mümkündü. Ama sosyalist Sovyetleri anlamakta zorlanıyordum. Bu durumda Sovyet taraftarlığına büyük tepki duymaktaydım. Ankara DDKD içinde Özgürlük Yolu ve sonradan Şıvancılar olarak adlandırılacak Kürt arkadaşlar Sovyetler Birliğinden yana bir duruş sergiliyorlardı. O dönemde Sovyet taraftarlığı bir bakıma Barzani Hareketine karşı olmak ve yenilgisine onay vermektir. En azından biz öyle anlıyorduk. (Nihayet *Özgürlük Yolu* dergisinin Eylül 1977 tarihli

28. sayısında “Bir İhanetin Belgeleri” başlıklı yazıda Mola Mustafa Barzani ve KDP ihanet etmekle suçlanacaktı.) Ferit’in de Sovyetlere karşı göstermiş olduğu duruş ve Sovyetler hakkında söyledikleri siyasi söylemler tartışmasız kabulüm oldu. Sovyetler hakkında söylenecek her olumsuz söylem tarafımdan desteklendi ve beni ikna etmeye yetti. O günden sonra Ferit’le o katledilinceye kadar hiç ayrılmadık. O kadar yakındık ki kimsenin bilmediği sırlarını benimle paylaşırdı. Aynı şekilde ben de sırlarımı onunla paylaşmaktan çekinmedim.

1975 yılında İstanbul’daki arkadaşlarla görüşmek, tartışmak ve ikna etmek için birkaç kez Ferit’le İstanbul’a gittik. Tartışmalar döneminde bizden taraf tavrı koyan birkaç arkadaş rahmetli Necmettin Büyükkaya ve arkadaşlarının T-KDP’ nin tüzüğünü dağıtması ile bu arkadaşlar parti ismini ve programını daha çok önemseyerek bizden uzaklaşmışlardı. Burada bir konunun altını çizmek istiyorum. O dönemdeki siyasi saflaşmada rahmetli Dr. Şıvan ve Sait Elçi olayının gölgesi etkili oldu. Kürt halkının bu iki yiğit önderini saygıyla anıyorum.

Bütün hayatını Kürt halkının mücadelesine harcayan değerli insan, Kürt halkının kahramanlarından Necmettin Büyükkaya ile en son Ferit’in taziyesinde Apê Sefo’nun evinde birbirimize sarılarak dakikalarca ağlaşmıştık. Ocak 1984 tarihinde Diyarbakır Cezaevi’nde başına kalaslar vurularak katledildi. Onu katleden cezaevi yöneticileri askerler hakkında herhangi bir soruşturma açıldığını

duymadım. Onu Ferit’le birlikte hep anacağız. Ölümsüz kahramanı saygıyla anıyorum.

Bir gün Ankara DDKD dönem başkanı İsmet Ateş benimle özel konuşmak istediğini söyledi. Derneğin karşısında bulunan Hukuk Fakültesi binası ile yurt binası arasında تنها bir yer vardı. Oraya götürdü beni. Oraya vardığımızda o zaman ki adıyla Ulusal Kurtuluş Ordusu (UKO)’cuların liderliğini yapan Abdullah Öcalan’ın bizi beklemekte olduğunu fark ettim. Abdullah Öcalan’la uzun bir konuşma oldu. Bana övgüler sıraladıktan sonra Kürtlerin silahlı mücadeleye başlaması gerektiğini söyledi. Bir düşüncenin altını çiziyordu: “Her aileden bir kişi dağa, cezaevine ve ölüme alınırsa halkı dayaya (partiye) bağlayabiliriz” diyordu. Diğer tüm siyasi hareketler “önce siyasi inşa” dediğimiz için ortak bir noktamız olmadı. Orada konuşmakta olduğumuzu gören bazı arkadaşlar Ferit’e bildirmişlerdi. Konuşmalarımız bittikten sonra oradan ayrılınca Ferit’in girişte soluk bir yüzle beni beklediğini gördüm. Benim adıma endişelenmişti. Çünkü o dönem A. O’nun şüphe taşıyan ilişkileri birçok kişi tarafından konuşuluyordu. (Kendi karanlık ilişkilerini kapatmak için DDKD gibi legal yapıların devletin kontrolünde olduğunun propagandasını yapıyordu.) Konuştuklarımızı anlatınca Ferit rahatladı ve beni sevgiyle kucakladı. O günden sonra ilişkilerimiz siyasi olmakla birlikte güvenli bir dostluk temelinde de devam etti.

Ferit Uzun, Kadir Küçükbayrak, Paşa Uzun, Ahmet Erdoğan, Mehmet Uzun

Ankara DDKD içinde farklı siyasi söylemler başlamıştı. Dernek yöneticilerinden Yalçın Çakıcı, Mustafa Nuri Aksakal, Reşit Delek ve dernek üyelerinden bilinen isimlerden Ali Şahindal, Nurettin Elhuseyni gibi arkadaşlar da Sovyetlerle ilgili siyasi kaygılarını seslendirmeye başlamışlardı. DDKD içindeki Sovyetlerle ilgili tartışmalara bu arkadaşlar öncülük ediyordu. Kawa Hareketinin oluşumunda da bu arkadaşlar öncülük yaptılar. Doğal olarak bu arkadaşlarla birlikte çalışıyorduk. Ferit bizden yaşça büyük ve siyaseten tecrübeli olduğu için onun söyledikleri ve duruşu önem kazanıyordu. Bu ara İstanbul'da da bize yakın düşünen Ahmet Zeki Okçuoğlu, Mahmut Fırat ve birçok diğer arkadaşlar guruplaşmışlardı. Ankara'da Apoculardan kopan arkadaşları da dahil ederek geniş bir toplantı yapmıştık. Daha genel bir toplantı için İstanbul'a Ferit'le birlikte

otobüste gidiyorduk. Arkamızdaki koltukta oturan bir kişi tabancasını oturduğumuz koltuğun altına bırakmıştı. Tabancayı bulunca ilk mola yerinde alıp aşağıya indik. Tabancanın polis tabancası olduğunu anlayınca hemen yerine bıraktık. Adam uyanır gibi yapıp tabancasını aldı. "Bu tabancayı alıp kaçan olsaydı dünyayı başlarına yıkarırdım" dedi. Aslında bize büyük bir oyun hazırlanmıştı ve biz tam da bunun farkında değildik. Eğer tabancayı alıp otobüsten ayrılısaydık muhtemelen tuzaklarına girmiş olurduk ki bizi vurarlardı. Ama polisin bizden bekledikleri hatayı yapmamıştık. Takip altında olduğumuzun tam da bilincinde değildik. Çok sonradan hem takip edildiğimize ve hem de o tabancanın yem olarak koltuğumuzun altına konulduğunun yorumunu yaptık. Planlanan toplantı da başka nedenlerden iptal edildi.

Ferit, sonradan **Kawa** adını alacak

olan hareketin ilk yönetim görevlendirmesinde yer almadı. Zaman zaman arkadaşlar Siverek'e gelir, Ferit'in babası rahmetli Apê Sefo'nun evinde toplanırdık. Çünkü Ferit evlendikten sonra bir müddet babasının evinde birlikte yaşamışlardı. Biz tam toplantıya başladık ki Apê Sefo uzun beyaz derpêsi ve kırası ile gelir aramıza oturur kendince bizi eğlendirmeye çalışırdı. İslamın bazı şartlarını kabul etmiyordu. İslamdaki dört mezhebe de karşı olduklarından bu tür inanışta olanlar "beşinci" olarak adlandırılmaktaydılar. İslami inançları zayıftı. Dolayısıyla inanç olarak kendini bize yakın görmekteydi. Bu yakınlığı bize anlatmaya geliyordu ve konuşması uzuyordu. Onun konuşmasından sıkılmak mümkün değildi. Çok hoş sohbetli biriydi. Ferit sinirlenir ama Apo diye çağırdığı babasına hiçbir şey söylemezdi. Biz de toplantıdan vazgeçip Apê Sefo'nun söyledikleri ile eğlenmeye çalışırdık. Apê Sefo'yu saygıyla anıyorum.

Siverek'te olmadığım zamanlarda babamlarda büyük avluya açılan odalardan birini dışardan gelecek arkadaşlara ayırmıştım. Babam da annem de gelen arkadaşların kıymetini bilirdi ve her türlü hizmeti esirgemezlerdi. Onlara paralarının olup olmadığını sorar, harçlık verdiği de olurdu. Ferit evimizin bir ferdi gibiydi. Ben olsam olmasam fark etmez, eve gider, arkadaşları götürür, toplantılarını rahat yapardı. Bir gün Reşit arkadaş yağmurlu bir günde babamlara gider. Dış kapıya annem çıkar. "Reşidê min were hundir" der annem. Reşit, Ferit'in

orada olmadığını anlayınca içeri girmeye utanır. Çekip gittikten biraz sonra tekrar gelir kapıyı çalar. Dışarda şiddetli bir yağmur var. Gideceği başka bir yeri de yoktur. Zaten kalmaya gelmiştir. Anneme "Anê anaxtar heye?" diye sorar. Annem Reşit'in silah istediğini, anahtar kelimesinin de parola olabileceğini düşünür. "Anaxtar tune" der. Çünkü arkadaşların kaldığı oda her zaman kalmalarına müsait haldedir. Reşit'in odaya girmek için anahtarı istemiş olabileceğini düşünmez. Reşit şiddetli yağmur altına çekip gider. O ara Ferit gelir. Ferit'le bizim evde sözleşmişlerdir. Annem Reşit'in geldiğini ve aralarında geçen konuşmaları anlatınca Ferit: "Anê, te bigota lavo ez di diya tenim" der ve Reşit'in peşine düşer.

Ferit yaklaşık 173-175cm boyunda zayıf bir bedene sahipti. Kızlar onu çok yakışıklı bulurlardı. (öldürülmesinden bir dönem sonra Hanifi adında bir türkücü piyasaya sürdüğü kasetinin üstüne Ferit'in fotoğrafını yerleştirmişti.) Hoş sohbetli, sempatik ve konuştuğu herkesi etkileyecek bir özelliğe sahipti. İkna gücü oldukça güçlüydü. Bir çocuk gibi saf ve temizdi. Bir gün bizde yemek yiyorduk. Tavuk etinden lades kemiği çıkınca baldızımla kemiği kırıp lades tutuştular. Çok zeki idi ve kazanacağı kesindi. Ben de baldızıma eline bir kitap al ve okuduklarınla ilgili bir şey soruyormuş gibi yap dedim. Ferit okumayı ve okuyanı çok severdi. Kızın elinde kitap ona yaklaştığını görünce sevinçten ladesi falan unutmuştu. Kız da eline kitabı tutuşturup lades deyince

çok bozuldu. Tabii bu darbenin benden geldiğini anlamıştı. Çünkü ben onu çok iyi tanıyordum.

Ferit'le beni, bizi uzun süre yan yana görmeyen her insan karıştırdı. Bizi çok benzetirlerdi. Bazen Ferit'in daha önce seminerler vermeye gittiği yerlere gittiğimde insanlar bana özel kıymet verirlerdi. Beni Ferit'le karıştırdıklarını anlardım. Bir gün sokakta teyzemle Ferit karşılaşırlar. Teyzem "İbramê min" diyerek Ferit'in koluna girer. Ferit hiç bozuntuya vermez. Evimize kadar giderler.

O benim için her şeydi. Ağabeyimdi, öğretmenimdi, arkadaşındı. Hemen hemen her şeyi benden sorardı. Oldukça mütevazı bir duruşu vardı. Bana sorarken hem öğrenmek istedikleri vardı, hem de bana kendime güveni aşıları. Bunu çok bilinçli yaptığını biliyordum. Benden hep eleştiri beklerdi ve ben de bazen çok acımasızca eleştirirdim. Hanımlarımız da iyi arkadaş olmuşlardı. Bazen birbirlerini olumsuz etkileyebiliyordu. Onlar bizden kendi aralarında yakındıklarında, eğer bu yakınmaları bizim eve olumsuz bir yansıma gösterseydi ben de Ferit'e acımasız eleştirilerde bulunurdum. "Senin eşin benim eşimi olumsuz etkiliyor" diye. Tabii o da gider eşine söylenirdi.

Ferit, DDKD içindeki ayrışmalarla anti-Sovyet çizgisinin etkin olması için önemli etkiler yaptı. Tartışmalara aktif katılıyordu. Bazı yerlerde onun ismi bile yeterdi. Büyük tartışma toplantılarında duruşu, vurguları ve söyledikleri ile dinleyenleri çok etkilerdi. "*Üç Dünya Teorisi*" sonucu Red

Kawa ve Dengê Kawa ayrışmasında bu konu yoğun tartışılıyordu. Birileri köylülere "Biz iki dünya var diyoruz. Biri bu yaşadığımız dünya diğeri ahiret. Oysa ki Dengê Kawacılar üç dünya var diyorlar" diye aleyhte propaganda etmişlerdi. Köylüler bir gün ben ve Ferit beraberken gelip "Ya söyler misiniz bu üçüncü dünya neresi?" diye oldukça sinirli bir şekilde sordular. Ben ne söyleyeceğimi şaşırmıştım. Bunları halka anlatmak zordu. Halkın anlayabileceği kavramlar değildi. Halkın ne Mao'dan ne de Stalin'den haberi vardı. Bunlar halkın birebir yaşadıkları konular ve olaylar değildi. Bu kavramlar ve tartışmalarla halkın günlük problemlerinden uzaklaştığımız kesindi. Başından alınıp yırtılan kefiyesini, kaçak diye kutusundan yere boca edilen tütününü, devlet kapılarında yasaklanan dilini ve horlanan kişiliğini, güvenlik güçlerinden keyfi atılan dayığı biliyorlardı. Emperyalizmi, uluslararası güç dengelerini konu alan "üç dünya teorisini" nasıl anlatacaktım? Ferit gayet sakin bir şekilde konuşmaya başladı. "Birinci dünya Türkiye Devletidir. Türkiye Devleti hepimize eziyet etmektedir. Fakir halka da eziyet etmekte, bölgedeki ağalara da eziyet etmektedir. Ağa olsun, halk olsun tüm Kürtlerin kimliği ve dili yasaktır. Ağalar sınıf gereği devlete daha yakındır. Ağalar da halka şiddet ve baskı uygulamaktadır. Bu bakımdan ağalar ara güçtür, yani ikinci dünyadır. Her ikisinin baskısı altındaki halk ise üçüncü dünyadır. Diyoruz ki halk ve devletle çelişkisi olan ağalarla birlikte

devlete karşı mücadele etmeli. İşte bu formülü tüm dünya çapında devletler bazında düşündüğünde bizim anlatığımız “Üç Dünya Teorisi” budur dedi. Köylüler: “Bu söylediklerinizin Müslümanlığa bir zararı yok. Bize dediler ki Kawacılar dini ve ahireti inkar ediyor. Biz Kürtler de birlik olmalıyız. O zaman bu üç dünya iyi bir şeydir” deyip gittiler. Bizden biraz uzaklaşınca da biri diğerlerine şaka ile karışık “law êdî em jî uç dunyacî nin” diyordu.

Hayatında en büyük hayal kırıklığı yeğeni Paşa'nın ondan uzaklaşmasıydı. Çünkü Paşa'yı çok severdi ve ona çok güvenmişti. Yazmış olduğu Kürtçe şiirleri ve öyküleri Paşa'ya teslim etmişti ve geri alamamıştı. Çok önem verdiği şiir ve öyküleri “kaybettim” diye Paşa ona geri vermemişti. Onlara hep hayıflanıyordu. Amcazadesi Mehmet Uzun'un yeteneklerine, bilgisine hep hayrandı. Onunla ilgili hep olumlu şeyler söylerdi. Çok sevdiği yeğeni Paşa Uzun Ferit'in cenazesine gelmedi. Bu durum o zamanki farklı siyasi yapılarıdaki insanların, akrabaların, kardeşlerin, dayı-yeğenlerin ne kadar birbirlerine karşı düşmanlaştığının bir örneğidir. Cenazeden bir gün sonra ise ben ve başka bir arkadaşla görüşüp Ferit'in katillerini tarif etti. Dayısının cenazesine gelmeyecek kadar karşı siyasi duruşu olan birisinin işaretine de inanmak kolay değildi. Doğrusunu söylemek gerekirse o zaman Paşa'nın, dayısının öldürülmesinden siyasi çıkar sağlamak istediğini düşünmedik değil. Paşa, Ferit'in ölümünden tam 28 yıl sonra, yani Ferit'in yaşadığı bir ömür kadar

sonra *Xalê min Ferit* adlı bir Kürtçe kitap yazarak dayısından özür dileycekti.

Ferit o zamanlar Kürtçe şiirler ve öyküler yazardı. Kürt milli oyunlarını bir bölgeye bağlı kalmadan çok iyi oynardı. Davulcuyla gerçekleştirdiği figürler seyredilmeye değerdi. Güzel saz çalar ve Kürtçe türküler okurdu. Yanık ve etkileyici bir sesi vardı. O kadar içten okurdu ki etkilenmemek mümkün değildi. Besteleri vardı ama ne yazık ki 12 Eylül silindiri bunların yok olmasına yol açtı. Şiirlerinden *peşmerge* ve *kevokên spî* adlı şiirleri Paşa'nın kitabında yayınlandı. (Avrupa'da yayın yapan *Kurdistan Pres* gazetesinin 29-06-1988 tarihindeki 40 (11) sayısında SIMKO adında biri “peşmerge” adlı şiiri kendi adına yayınlama terbiyesizliğinde bulundu.) Birçok şiiri maalesef bulunamadı. (Bu yazı üzerine Ferit'in şiirleri ve bestelerini yanında muhafaza etmiş arkadaşlar BİR derginin adresine bildirirlerse o değerli eserlerin yaşamasına yardımcı olurlar.)

Ferit ziraat mühendisi olarak önce Hilvan'da göreve başladı. Bir dönem orada görev yaptıktan sonra Siverek'e tayinini yaptırdı. Gübre ve tohumluk buğday o güne kadar yalnız büyük toprak sahiplerine verilmişti. Ferit ağaları da ihmal etmeden talep eden her köylüye gübre ve tohumluk buğday verdi. Babası Apê Sefo, birkaç kez gübre ve tohumluk için tanıdıklarını Ferit'in yanına göndermişti. Babasına büyük saygısı olan Ferit bu davranışından dolayı babasına bozuk atmıştı. İhtiyacını alması için kimsenin torpil yapması gerekmiyordu. Yanına gelen

herkese iyi davranır, onları yolculamaya dairenin dış kapısına kadar çıkardı. İnsanlar üzerinde iyi etkiler bırakırdı. Ferit'in büyüklüğü söylediği bazı siyasi söylemlerden kaynaklanmıyordu. O zamanlar herkesin kendine göre bir doğrusu vardı. Onun büyüklüğü kendi karşıtları dahil herkese saygılı davranmasıydı. Yaşamında hep azarlanmış yoksul bir köylü veya işçi, Ferit'in onların önünde eğildiğini ve saygı gösterdiğini görünce bir mühendisin onlara değer vermesinden sevinir ve sadece Ferit'e değil, o dönemki tüm Kürt siyasi hareketlere saygıları artırıyordu. Çünkü Ferit bu saygıyı siyasetten yapmıyordu. Bir Kürt yurtseveri olarak yapmaktaydı. İnsanların yanında Ferit'ten bahsedilince yüzleri gülüyor ve saygı ifadesi şekilleniyordu. Ferit kısaca söylemek gerekirse halkla bütünleşmişti. Herkesin rahatlıkla uğrayıp dertleşeceği, yardım talep edeceği bir yüce insandı. Parası biten köylüler gelip ondan ödünç para alırlardı. Geri getirdiklerinde Ferit çoğunlukla karşıdakini incitmeyecek bir nezaketle parayı almazdı. Hangi insana Ferit'i sorduğunuzda iyiliğini, güzelliğini, büyüklüğünü anlatmakla bitiremezlerdi. Siverek'te iyilik sembolü olmuştu. Bir önemli konu da halkın içinde o güne kadar yaygın olan kanı suydı: Öğrenciler okudukları süreçte iyi şeylerden bahsederler. Okulu bitirince söylediklerinin tersini yaparlardı. Ferit'in duruşu, davranışları, hizmeti halkın üzerinde bırakılmış bu olumsuz kanıyı bitirmişti. İşte adam ziraat mühendisi olmuş ve gelmiş halkına

hizmet ediyordu. Bu durum hem Ferit'in değerini daha çok artırıyordu hem de Kürt yurtseverlerine yönelik olumsuz düşünceleri tersine çevirmişti. Dolayısıyla Ferit tüm Kürt Yurtseverlerin halk içindeki sembolü olmuştu. Bu büyük sevgi ve saygı seli şüphesiz bu halkın uyanmasını istemeyen egemen kesimleri rahatsız edecekti. Ferit'in korunması gerekiyordu. Arada bir gittiğim Siverek'te onun korunması için tedbirler alır, bazı arkadaşları görevlendirirdim. Her gittiğimde bir önceki görevlendirmeyi kendisi farkına varıp iptal ettirmişti. Bu defalarca tekrarlandı. Bu konuda ona sert eleştiri yöneltiyordum. Bizde başkanlık sistemi yoktu ama her gurubun ileri çıkmış, herkesten saygı gören birisi vardı. İsimlendirilmese de o bulunduğu hareketin lideri idi. Bizde de Ferit bunu hak etmişti. Herkesin saygısını kazanmıştı.

Siverek'te 12 Mart'tan devam eden TİKKO çalışması vardı ve azımsanmayacak bir kitle elde etmişlerdi. Ferit'in Siverek'teki çalışması ve bununla paralel milli meselenin her yerde tartışılıyor olması bu arkadaşları Kawa'ya yöneltmişti. Önemli bir kadro ve kitle Kawa'ya katılmışlardı. Onların bu kararında Ferit'in önemli etkisi olmuştu.

Ferit iş ilişkilerini hiçbir zaman örgütü lehine kullanmadı. O Siverek'te iyi bir Kürt yurtseveri, bölgede Kawacı idi. İş takibine gelen farklı siyaseten arkadaşlara özen gösterir, yanlış bir düşünceye sapmalarını engellerdi. Ferit; küçük büyük demeden herkese saygılı davranır, gençlerle onların yaşıt-

ları gibi davranırdı ve aradaki olması gereken örgüt hiyerarşisini pek dikkate almazdı. Bunun için de pek çok kez münakaşalarımız olmuştuk. Bir yapı oluşturur, kademeler arasında bir mesafe dengesi sağlardım. Bir dönem sonra gelirdim ki Ferit, dostluk gurupları kurmuş. Sempatizan olsun, kadro olsun isteyen herkes istediği zaman Ferit'in evine yemeğe gider, sohbet ederlerdi. Tüm bunlara karşı durduğum için gençler beni Ferit'le mukayese edince kibirli, sert bulurlar ve uzak dururlardı. Ferit için sağladığım koruma halkasını bir sonraki gelişte bozulmuş göürdüm. Ferit korumasını yapan gençleri çağırır, onlarla konuşur ve görevi iptal ederdi.

Ferit Siverek'te tüm Kürtler için iyi bir örnekti. Bir semboldü artık. Onun etrafına yaydığı ışık sadece Kawa'nın değil tüm Kürt siyasetinin yansıması olarak kabul görüyordu. O bir bilgeydi aslında. Diğer Kürt siyasi çevrelerle aramızda zaman zaman oluşan gerginliği yumuşatmaya büyük özen gösterirdi. Köylerde gerek aileler arasında gerekse aşiretler arasında çıkan anlaşmazlığı gidermeye çaba sarf ederdi. Tüm siyasi guruplarla, yöneticileri ile diyalogdan yanaydı. Beraber olduğumuz sürece karşıt siyasi kişilerle ilgili olumsuz tek kelime duymadım. Siverek'te DDKD'li arkadaşların bir saldırısını protesto etmek için dağıtığımız bildiriye rahmetli Ahmet Karlı ve sevgili dostum Şéxé'nın üzerine fırlattığını duyan Ferit o güne kadar hiç rastlamadığım bir şiddete bozuk attı. Ben de yaptığımdan zaten pişman olmuştum.

Rahmetli Ahmet Karlı ile en son 1992 yılında Almanya'nın Bonn şehrinde Sayın Bayram Ayaz'ın evinde karşılaşmıştık. Memleket hasretini bana sıkı sıkı sarılarak gidermeye çalışıyordu. Ağlaştık beraberce çevredekilere aldırmadan. Onu saygıyla anıyorum.

1978 yılı 1 Mayıs mitingi binlerce kişinin katılımı ile Siverek'te Kawa tarafından gerçekleştirildi. Mitinge çok sayıda polis, asker Urfa ve çevre illerden gelerek Siverek'in etrafını tutmuşlardı. Miting bitiminde yaratmaya çalıştıkları provokasyona gelinmedi. Ama toplanan kalabalık devleti tedirgin etmişti ve devlet bunu unutmaya-caktı. Bütün hesabı sorulacaktı.

Ferit'in ölümünden çok az bir zaman önce birileri, eşimle geçici ikamet ettiğim Ferit'in kayınvalidesinin Ankara'daki evine gece yarısı gelip kapıyı açmasam kıracaklarını söyleyerek uzun süre kapıyı zorladılar. Aşağıda onları iki beyaz Renault marka araba bekliyordu. Girerseniz sizi tararım dedim. Kapıyı açamayınca gittiler. Onların bana mı, Ferit'e mi geldiklerini anlayamamıştım.

Kürtler arasında birçok siyasi örgüt çalışmasını sürdürmekteydiler. Her ne kadar kendi aralarında kavga edecek kadar büyük yanlışlıklar yapmalarına rağmen Kürtlerin yaşadığı bütün bölgede halkın sempatisini kazanmışlardı. Tüm bu örgütlerin çalışması sonucu Kürtlük artık sahiplenilen bir değer olmuştu. Bu durum devleti çözümler aramaya sevk ediyordu. Müdahaleye bir yerden başlayacaklardı. Bunun için Siverek daha uygundu.

Ferit Siverek'te bir güneş gibi etrafını aydınlatırdı. Çünkü o gerçek bir aydıdı. Ferit'in yaydığı bu ışık huzmesi karanlıklardan beslenen kesimleri oldukça rahatsız etmişti. 1 Mayıs mitinginin de hesabı sorulacaktı. Büyük planın uygulanmasına karar verilince derin devlet eylemin senaryosunu hazırlamıştı. Siverek bu iş için özel seçildi. Siverek bölgenin en dinamik, en devrimci şehriydi. Daha önce bölgede Hilvan ilk prova yeri seçilmişti. Hilvan'ın AP'li Belediye Başkanı PKK'liler tarafından teslim alınmış, belediye hoparlöründe kendisinin aşağılık biri olduğunu, ajan olduğunu vb. açıklamalar yaparken sanki kurtarılmış bölgeymiş gibi devlet bu durumu sadece izlemişti. Ama Hilvan projeye küçük geliyordu. Bunu genişletmek için çevreye yayılmak gerekiyordu. Yer tespiti ve hedef belirlenmişti. Siverek'in halkı tarafından en çok sevilen kişisi ve Kawa hareketinin en önemli kişisi öldürülecekti ve bu işin sorumlusu da Siverek'in en güçlü ailesi Bucaklar gösterilecekti. Sonra "Ferit'in intikamını alıyoruz" diye savaş başlatılacaktı. Bu işler için de bir aktör gerekliydi. Karanlık köşelerde senaryo tartışıldı. Bu rol için Pilot Necati derin devletin bir görevlisi olarak gerekli finansı sağlamıştı. Benzer görevler için alınan para Mahir Sayın'ın "Erkeği Öldürsel-

Ferit Diyarbakır Cezaevinde 1973

er" kitabında Apo tarafından itiraf edilmektedir. (APO, Pilot Necati için "Biz onun içimizdeki devlet ajanı olduğunu biliyorduk. Onu kullanıyorduk" diyecekti. Mahir Sayın: age.) Bölgede görev yapanlara talimat gönderildi. Bunun üzerine Mehmet Karasungur ve Rıza Altun'dan oluşan bölge askeri komitesi tetikçi olarak Hilvan'da görev yaptığı dönemden Ferit'i tanıyan Emin Dal'ı ve Ali Yaverkaya'yı (2006 yılında Avrupa'ya sığınmış olan Ali Yaverkaya tetiği gecenin kendisi değil, Emin Dal olduğunu söyleyecekti. Paşa Uzun; *Xalê Min Ferit* s. 103) görevlendirerek Siverek komitesine talimat verdi. Sıra bir güneşi söndürmeye gelmişti artık.

Ölüm Ferit'in çevresinde pusuya yatmıştı. Derin devlet ve işbirlikçileri, senaryoyu, içine sığındıkları karanlık bölgelerinden izlemekteydiler. Tarih 22 Kasım 1978 saat 15.30 civarı idi. Ferit ve yanında üç arkadaşı evlerinin önünde duran arabaya binip Diyarbakır'a bir arkadaşın düğününe

gitmek için apartmandan inecek olan hanımını beklemekteydiler. Kucağındaki 2,5 yaşında olan kızı Yekbun'la arabanın sağ ön kapısının yanında oynamaktaydılar. Yekbun yolculuğa çıkacağı için sevinçliydi. "Babacığım seni çok seviyorum" diyordu. Dudaklarını uzatmış babasını ağzından öpmek için ona doğru eğilmişti. Saatlerdir o bölgede pusuya yatmış Emin Dal haince arkadan yaklaştı. O an ölüm ardı ardına patlayan mermilerle arkadan Ferit'in sırtından giriverdi. Yekbun babasını öpemedi bir daha.

Ferit'in katilleri, yazılan senaryo gereği, intikamını alıyoruz diye Bucaklara karşı savaş başlattılar. Ferit'in intikamını alıyorlar diye tüm yurtsever kesimler bu savaşta taraf davrandı. Senaryo da zaten bunu gerektiriyordu. 1979 yılında **Denge Kawa** "*Siverek Olayları Hangi Sonun Başlangıcı Olacak*" adında 33 sayfalık bir broşür dağıtarak oynanan oyunu anlatmaya çalıştı. Ancak savaş bir kere başlamıştı ve silah sesleri arasında kimseye ses gitmiyordu. Ayrıca görünmeyen güçler savaşın uzaması ve büyümesi için sürekli bir denge sağlamaktaydılar. Her iki tarafa da silah ve mühimmat dengeli gelmekteydi. Bu olay sonradan birçok kişi tarafından da itiraf edilecekti.

Bazı söylemler olmasına rağmen Ferit'in öldürülmesi ile ilgili olayı aydınlatan açık bilgiler yoktu. Çok sonra 1984 yılında PKK'den kaçmış ve Avrupa'ya sığınmış partinin merkez komitesi üyesi Semir kod isimli Çetin Güngör yazdığı bir broşürde Ferit'i Siverek'teki etkinliği yüzünden PKK'

nin merkez komitesi kararıyla öldürdüklerini itiraf etti. Çetin Güngör 16-08-1984 tarihinde yazmış olduğu 34 sayfalık broşüründe şunları yazmaktaydı:

"Önce hem siyaset adamı ve hem de Siverek'te belli bir saygınlığı olan Ferit Uzun öldürüldü. Cinayet, çok kişinin kolayca inanabileceği gibi Mehmet Celal Bucak'ın üzerine atıldı. Ardından cenazeye sahip çıkıldı ve intikam yeminleri edildi. Uzun'lar ailesi ve yurtsever Siverek halkı, mensubu bulunduğu siyasetten (**Denge Kawa**'dan) Bucak'a saldırı yapılmadığını görünce, istemeyerek de olsa PKK'nin doğal müttefikleri haline geldiler. Provakasyon hareketinin ilk adımı böylece başarılı olmuş, PKK bir taş ile iki kuş birden vurmuştu. Hem kendisi için siyasi bir tehlike oluşturan Ferit Uzun'u imha etmiş, hem de bu ölüm olayını kitlelerin desteğini kazanma ve Bucak'a saldırmada malzeme olarak kullanmıştır. Bucak'larla çatışmaların ikinci ayından sonra Siverek yöresine gelip PKK'nin askeri faaliyetlerini organize eden Fehmi Hoca (Fehmi Yılmaz) isimli şahıs yakalandıktan sonra resmi MİT ajanı çıkmıştır."

Bu açıklamadan önce PKK'den yargılanan ve Diyarbakır cezaevinde yatan Hasan Hüseyin Karakuş adındaki PKK'li 1982 yılında mahkemedeki itirafında aynen Çetin Güngör'ün yazdığı gibi Ferit'i merkez komitesi kararıyla PKK'nin öldürttüğünü açıklamıştır. Ne var ki o cehennem günlerde bu haber çok geç dışarıya ulaş-

mıştı. K82 dizi 10645 nolu beyanında. Ferit'in öldürülmesi için Muzaffer Ayata ve Muzaffer Kızırtıcı'nın Siverek'te Emin Dal'ı yönlendirdiğini beyan etmiştir. Hasan Hüseyin Karakuş ayrıca itirafında: "Bütün Kürt siyasi hareketlerinin önder kadroları öldürülerek örgütlerin dağıtılması sağlanacaktı" demektedir. Bu itirafı kısaltılarak *PKK ana dava cilt-2 de 1054. sayfasında yer almaktadır*. Rıza Altun'un polis ifadelerinde çok geniş bir anlatımın olduğu söylendi. Ama gerek mahkemede gerekse Rıza Altun'la ilgili belgelerde bu anlatımın ortadan kaldırıldığı görüldü.

Ferit'in öldürülmesi ile ilgili Sayın Osman Aydın'ın bir anısını da eklemekte yarar görmekteyim. Sayın Aydın 28-11-2005 tarihinde kurdinfo.com internet sitesinde şöyle yazıyordu:

"Kasım 1978 in ilk günlerinden birinde Kesire Yıldırım (Apo'nun eski eşi) iki arkadaşı ile birlikte, Karakoçan'daki evime geldiler. Kürt sorunu üzerindeki düşüncelerimi öğrenmek istiyorlardı. Bazı konularda tartıştık, karşılıklı görüşlerimizi birbirimize aktardık. Konuşmanın sonuna doğru Kesire Yıldırım kendileri ile çalışmamı önerdi. O zaman APOCU diye isimlendirilen bu siyasi anlayışla birlikte olmayacağımı ve bunun nedenlerini açıkça belirttim. Kalkacakları sırada Kesire Yıldırım, "Bu konuyu düşünmemi" isterken sesinde açık bir tehdit tonlaması vardı. Kısa bir süre sonra Ferit Uzun ile ilgili üzücü haberi aldım. Olayın kim tarafından, niçin gerçek-

leştirildiğini öğrenmeye çalışıyordum. 28 Kasım 1978 günü (PKK'nın kurulduğunun ertesi günü) gece saat 22.00 sıralarında kapımın zili çaldı. Kapıyı açtığımda kimse yoktu, ancak kapının altından içeriye bir bildiri atılmıştı. "UKOCULAR" imzasını taşıyan bildiride özetle, Ferit Uzun'un DDKD'liler tarafından öldürüldüğü ve bu yurtseverin kanının yerde bırakılmayacağı beyan ediliyordu. O gece önlem olarak yatak odamızda yatmadık ve çocuklarımızı da yanımıza aldık. Gece 02.00 civarında büyük bir patlama ile uyandık. Yatak odamızın balkonuna bomba atılmıştı. Can kaybı yoktu, ancak hasar önemliydi.

Ertesi gün olay ile ilgili olarak Karakoçan Emniyet Amirliği bilgime başvurmak için beni emniyete çağırdı. Gittiğimde o bildiriden bir tanesini de Emniyet Amirinin masasında gördüm. İlginçtir o bildiri ne o gece, ne de sonrasında başka bir yerde görülmedi. Takriben dört ay sonra yine evime bomba atıldı. Bu kez polisin gözetimi altında bombanın atıldığı bütün kanıtları ile ortadaydı. Her iki olayda da polis hem olay hakkında, hem de olayı gerçekleştiren kişilerin kimlikleri konusunda önceden bilgi sahibi idi."

PKK resmi olarak bu Ferit'in öldürülmesinden hiç bahsetmedi, üstlenmedi ve hiçbir özeleştiri yapmadı. Ancak birebir konuşmalarda Ferit'i kendilerinin öldürdüğünü birçoğu itiraf ettiler. O dönem PKK içinde yer alan, fakat sonradan karşı duruş göstermiş olan Selim Çürükkaya bile PKK'nin işlemiş olduğu "merkezlerle

ortak" cinayetleri anlatan *Sırlar Çözülürken* adlı kitabında bu konuyu teğet geçme ihtiyacını hissetmiştir. Kitabında bahsettiği Haki Karer'in cinayetinden sonra ikinci planlı cinayet olması açısından önem arz eden bu olayı neden atladığını doğrusu merak etmekteyiz. Nedenini açıklamasını bekliyoruz.

(Bu yazımı, bir itirazı olabilir düşüncesi ile Sayın Selim Çürükkaya'ya göndermiştim. Ondan gelen açıklama önemli bir belge niteliğinde olduğundan eklemek istiyorum: "Ferit Uzun'un katledilmesi konusuna gelince onu kitabın birinci cildinde işlemedim. Çünkü benim amacım Kürdistan'da işlenen cinayetleri açıklığa kavuşturmak değildi. Ergenekon isimli bir örgütün varlığına ışık tutmaktı. İlerde kitabın diğer ciltleri yazılırsa konu anlatılmaya değerdir diye düşünüyorum. Ferit Uzun'un öldürülmesi ile ilgili ben özel olarak bir bilgiye sahip değilim. Ben 24 Mayıs 1980 yani yakalanmadan önce Ferit Uzun'un Bucaklar tarafından öldürüldüğünü biliyordum. Cezaevinde tutukluysen de öyle bilirdim. Ben Erkan Uzun, Paşa Uzun, Kemal Pir, Maşallah Öztürk 35. koğuş olarak tabir edilen bölümün beşinci hücrelerinde kalıyorduk. Ben o zaman hem PKK ana davası gurubuyla hem de PKK Elazığ grubuyla yargılanıyordum.

Bir gün Elazığ grubu ile birlikte mahkemeye çıkmıştım. Söz hakkı PKK-MK üyesi Şahin Dönmez'e verildi. Şahin kürsüye çıktı. Onun daha önce poliste çözüldüğünü ve mahkemede de itiraf yapacağını hep-

imiz biliyorduk. Şahin, Ferit Uzun PKK tarafından öldürüldü ve PKK bu olayla bir taş ile bir kaç kuş birdiğide vurmak istedi." 1- Ferit Kawa örgütünün lideriydi onu vurarak Kawa etkisiz hale getirilmeye çalışıldı.

2- Ferit Siverek'te sevilen sayılan biriydi, çevresi ve aşireti vardı onu vurarak ve Bucakların üzerine atarak bir de cenazesine sahip çıkarak, hem Ferit'in çevresi kazanılacak hem Bucaklara karşı çatışma için malzeme ve gerekçe hazırlanacaktı."

Ben bu sözleri duyduğumda yüreğimden vuruldum. Mahkemeden geri döndüğümde beni döve hücremin kapısına kadar götürdüler içeri girdiğimde Paşa Uzun, Erkan Uzun, Kemal Pir ve Maşallah Öztürk oturuyorlardı. Biraz rahatlayıp ellerimi yüzümü yıkayınca aralarına oturdum. Şahin Dönmez'in mahkemede anlattıklarını tek tek en ince ayrıntılarına kadar anlatmaya başladım. Ferit Uzun olayını anlatırken Erkan, "Paşa Uzun ve Kemal Pir'in kıpkırmızı kesilmiş suratlarıyla karşılaşmış ben de sustum. Artık hiçbirimiz konuşmuyorduk. Selamlar.")

Devlet kendi ilişkilerinin açığa çıkarmaması için tüm bu açıklamalar ve itiraflar olmamış gibi davranarak İmralı duruşmaları dahil hiçbir zaman konuyu ne sordu ne de dava konusu yaptı. Devlet için ortaya çıkmaması gereken önemli bir olaydı. Çünkü bu olayın aydınlatılması, binlerce insanın ortadan kaldırılmasına yol açan derin devletle anlaşıkları arasındaki ilişkinin üzerini de açacağından çok bilinçli bir

şekilde üzeri örtüldü. Mümkün olduğu kadar üstünü kapattılar.

PKK yapılanmasına ve özellikle A.Ö. nın ilişkilerine eleştirel bakan herkes "hain, ajan" vb. suçlanarak büyük baskılar uygulandı. PKK'nın kendi dışındaki siyasi yapılara düşmanlığı merkezi kararlar ve bilinçli yapılmaktaydı. Amaç kendi karanlık ilişkilerini böylesi suçlamalarla gizlemektir. Örnek olarak Cemil Gündoğan'ın aktardığı önemlidir: "... Mazlum Doğan ve arkadaşlarının savunmasında kendilerinin dışında tüm siyasi kesimlerin nasıl düşman kutbunda görül- düklerini şu satırlarda aktarmaktadır; 'Geçmişte Kürt Teali Cemiyeti ve DDKO, günümüzde de DDKD ve ondan kopan guruplar içinde örgütlenen bu aydın gençleri içinde uşaklığın en çok geliştiği kesimi oluşturmakta ve tümüyle Türkleşenlerden yalnızca Kürtçü geçinmeleriyle ayırt edilebilmektedirler. Yoksa devlete bağlılık ve sömürgecilere uşaklık bakımından şoven Türk çevrelerinde yer alanlardan bir farkları yoktur.' (Doğan 1982. 237) (aktaran C. Gündoğan. *Kawa Davası Savunması*.s.269). İşte bu düşüncelerinden dolayıdır ki Ferit Uzun ve PKK içindeki duyarlı kadrolar da dahil yüzlerce insan ortadan kaldırıldı. Geri kalanlar ise bu baskı ve vahşet karşısında susturuldu. Tehditler azalmadan bugüne kadar devam etmektedir. Buna örnek olarak; ikinci baskısı DOZ yayınlarınca basılan Mehmet Şerif Şener'in yazmış olduğu *Adını Koyamadım* adlı kitapta Apo'nun gazetecilerle yapmış olduğu röportajda söyledikleri, uygulanan senaryoyu anlama bakımından çok, çok önem-

lidir. Kitabın yazarının, röportajı yapanın Nuriye Akman olduğunu söylemesine rağmen, araştırmalarım sonucu bu röportajı yapanın Nuriye Akman değil, Kürşat Akyol olduğunu tespit ettim. Bu röportajın bir bölümü 23 Aralık 1996 tarihli *Radikal* gazetesinde yayınlanmıştır. Apo bu konusmada şunları söylemektedir:

"...Bugüne kadar kendi otoritemizi yapıda hakim kılmak için yapıda bulunan üçte iki kadroyu temizledik. Bu az bir şey değil. Bu yapıların bir gün hesabı sorulur. Ben bütün bunları yaparken, bugünü düşündüm. Bu günlerin acımasız yargısı kapımın önünde duruyor. Bu bana ürküntü vermiyor değil. Ama, buna rağmen taktik ilişkiler adı altında bu sürüyü halen uyutabileceğime inansam bile, bir gün benim de bunda yetersiz olabileceğimi anlamanız gerekir. Zaten, daha şimdiden bu tür barış çağrılarının kendilerine pek hayırlı olmadığını söyleyen bir çevrenin, yapıda kendilerini örgütlediklerinin haberini alıyorum. Fırsat buldukça bunları yapıdan temizliyoruz. Bilinmezlere karışıyorlar, ama ne zamana kadar? Diye soruyorum sizlere. Bir gün bunları engelleyebilecek gücü kendimde görmezsem; o zaman devletin yöneticileri ne kadar aymaz bir politika güttüklerinin farkına varacaklardır. Ama o zaman iş işten geçmiş olacaktır." (sayfa 182)

Devlet ve PKK, Ferit'i öldürerek "büyük" senaryolarını hayata geçirdiler. Kürt siyasi yapılarını etkisiz kıldılar. Kürt halkının ve aydınlarının üzerine

yoğun bir baskı geliştirdiler. Bir çoğunu teslim aldı, bir çoğunu da satın aldılar. Bağımsızlık şiarıyla silahlı mücadele başlatıp on binlerce insanın ölümüne yol açtıktan, birkaç milyon Kürdün yurdundan yuvasından uzaklaşmasını sağladıktan sonra, baş aktörün "pişmanlığı" sonucu "demokratik cumhuriyet'e" merkezlendiler. Kürt insanının beynini boşaltan yeni süreç başlatıldılar.

Ferit'i öldüren karanlık planın üstü aydınlatılmadığı sürece sonraki dönemde oluşan kuşkulu olayları ve üzerinde şaibe taşıyan oluşumların açıklanması zordur. Devletin Kürtlere yönelik hazırlamış olduğu uzun dönemli senaryosunu ve aktörlerini tarih açığa çıkaracaktır. Bugünkü şartlarda, devletle kurulmuş olan işbirliğini ve engelleri aşarak, (Aslında Apo'nun açıklamalarında her şey açıkta belirtilmesine rağmen kurulan sistem sonucu herkes kendi çıkarları için sağır ve körleri oynamaktadır.), karanlık ilişkilerin resmi belgelerini açığa çıkarmaya ömrümüz yetmeyebilir. Ama gelecek kuşaklar bir gün bu karanlık ilişkilerin resmi belgelerini açığa çıkaracaklardır. Buna inancım tamdır. Bu söylediğim tarihe bir notdur.

Ferit'in iyi bir dostu ve arkadaşı olan Dr. Adem'in özel ilgi ve katkısıyla Ferit'in mezarı yapıldı ve yine bu arkadaşın girişimi ile her yıl öldürüldüğü gün olan 22 Kasım tarihinde mezarı başında kalabalık bir akraba gurubu ile birlikte anılmaktadır.

Ferit Uzun'u saygıyla anıyorum. Onu hep kalbimizde yaşatacağız.

08-05-2007

Cemil Gündoğan

Kawa Davası Savunması ve
Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği

Hecîyê Cindî

Tosinê Reşîd

Gava gili tê ser çanda kurdên Yekîtiya Sovêta berê, gerek berî gişkî çanda kurdên Ermenistanê bi bîr bînin. Hema kurdên Ermenistanê bûn, wekî îmkânên saz bûyî ji bo parastin û bi pêş ve birina ziman, dîrok û çanda kurdî bi kar anîn û Ermenistanê kirin yek ji navend, ocaxên çanda kurdî, ku li seranser cihanê hate nas kirin. Û ew pêşketin bê guman bi kar û xebata kadroyên jêhatî pêk hat, ku yek ji wan jî Hecîyê Cindî Cewarî bû.

Hecîyê Cindî xudanê yekemîn "alfabe" kurdî bi tîpên latînî ye (1932), serokê yekemîn radyoya kurdî li Ermenistanê (1930), yekemîn serokê sêksîya (beşa) Nivîskarên Kurd li rex Yekîtiya Nivîskarên Ermenistanê (1932) û bêtirî çil salî seroketî wî beşî kir, yekemîn serokê beşa Kurdnasîyê li sêktora Rojhilatnasîyê ya Akadêmîya Ermenistanêye Zanîyarîyê (1959) û

Hecîyê CINDÎ

bêtirî 25 salan kurdnasên Ermenistanê bi seroketîya wî lêkolînên ser folklor, ziman, dîrok, weje û êtnografîya gelê kurd kirin.

H. Cîndî sala 1908an li gundê Emençayîrê, navça Dîgorê, devera Qersê di malbeteke kurdên êzdî de ji dayîk bûye.

Salên Cenga Cihanîyêye Yekemîn ew ji zilma Roma Reş direvin Ermenistanê. Zûtirkê ji xelayê û nexweşîyan dê, bav û du xwişkên wî dimrin.

Gava artêşa tirk sala 1919an ji Qersê vedikçe, ew dişan vedigerin Emençayîrê. Gund talan kirî û wêran bû.

Heciyê biçûk di mala apê xwe de dijî û diçe ber dêwêr. Rojekê jî li çolê ew bi fişkekê re dilîze, fişek di destê wî de diteqe û destê çepê di zendê de difirîne.

Wê salê amêrikî li Qersê sêwîxanê vedikin û Hecî bi birê xwe yî biçûk ve dikeve wê sêwîxanê. Gava tirk Qersê ji nû ve hildidin, amêrikî zarokên sêwîxanê bi trêne verêyî Ermenistanê, bajarê Gumurîyê dikin.

Hecî dor deh salan di sêwîxanan de dimîne û bi nasnama xwe ve zimanê kurdî jî ji bîra dike.

Piştî li sêwîxanê dibistanê temam bike ew dikeve Peymangeha Perwerdeyê ku sala 1929an temam dike û dibe mamostayê kurdî xwedî diploma.

Bi amanca xizmeta gelê xwe bike, ew berê xwe dide gundên kurdan û li gundên kurdên êzdî Qundaxsazê û Camûşvanê mamostatîyê dike. Ew pê re jî ji nû ve ji xelkê gund fêrî zimanê kurdî dibe.

Hema li wan gundan jî ew dest bi berev kirina nimûnê folklorê kurdî dike. Wan salan ew usan jî karê werg-

erê dike. Bi berhemên nivîskarên ermenî re tevayî ew pirtûkên tendurustîyê ji zimanê ermenî werdigêrîne zimanê kurdî. Lê ew texmîn dike, ji bo wek pisporê şareza karê xwe bidomîne, pêvistî, pêvîvya wî bi zanebûnên kûr heye û sala 1930î dikeve fakûlta Fîlologîyê, ya zanîngeha Yêrêvanê. Hê xwendkarê zanîngehê ew ji sala 1932an usan jî li Înstîtûta dîroka çanda matêriyalîyê dest bi lêkolînên zanîyarîyê dike, di kurdnasîya akadêmî de gavên yekemîn davêje.

Salên 30-emîn dewraneke zêrîn bûn ji bo kurdên Ermenistanê û H. Cîndî bi êginayî dikeve nav kar û xebatê.

Bi "Alfabe" re tevayî ew sala 1932an usan jî pirtûkên xwendina zimanê kurdî "Emrê teze" ji bo koma (klasa) 2 û "Dinya teze" ji bo komên 5-7an çap dike. Ew usan jî ji bo mamostayên zimanê kurdî pirtûka "Mêtodîka zimanê kurmancî" çap dike.

Bi giştî ew 8 pirtûkên ser program û mêtodîka fêrkirina zimanê kurdî û 19 pirtûkên zimanê kurdî ji bo komên cihê çap dike. Ji wan hinek çend caran hatine çap kirin.

Wan salan li çend komarên Yekîtiya Sovêt (Ermenistan, Azarbajan, Tûrkmênistan, Gurcistan) dibistanên kurdî tên vekirin, lê mamostayên profesîyonal hema bêje tune bûn. Bi amanca amadekirina mamostên ziman û wêjeya kurdî sala 1930î li Yêrêvanê, Peymangeha Kurdîye Perwerdeyê, ya Pişkavkazê vedibe û H. Cîndî li wir dibe mamostê zimanê kurdî.

31ê Adarê, sala 1930î li Yêrêvanê

dest bi weşandina rojnama kurdî bi tîpên latînî 'Rîya Teze' dibe. H.Cindî dibe serokê beşa wêje û çandeyê û yekemîn berhemên xwe li rûpêlên wê rojnamê çap dike.

Ji sala 1930î heta 1937an ew berpirsîyarê radîyoya kurdî bû.

Sala 1931ê Wezareta Ermenistanê ye Ronahîyê (Perwerdeyê), yekemîn car di dîroka gelê kurd de ji bo berevkirina nimûnên folklorê kurdî êkspêdîyayê amade dike. Serokê êkspêdîyayê profêsor Asatûr Xaçatûryan bû. Heciyê Cindî bi berpirsîyarê rojnama "Rîya Teze" Cerdoyê Gêncî û kompozîtore ermenî Karo Zakaryan ve beşdarî wê êkspêdîyayê dibin.

Çawan eserê wê êkspêdîyayê pirtûka "Kilamêd cimeta kurda" çap dibe, ku stranê kurdî bûn bi notayên awazên wan ve.

Heciyê Cindî salên 1932 û 1933an jî beşdarî êkspêdîyayên berevkirina nimûnê zargotina kurdî dibe.

Berevkirin û çapkirina nimûnên folklorê kurdî dibe karê jiyana wî ê sereke.

H. Cindî yek ji amadekarên Yeke-mîn konfêransa kurdnasîyê bû, ku sala 1934an li Yêrêvanê pêk hat. Zanîyarên ji Yêrêvanê, Moskvayê, Lênîngradê û Tilbîsê başdarî konfêransê dibûn. Di konfêransê de usan jî mamostayên zimanê kurdî, ên ji Ermenistanê, Azarbajanê û Tûrkmênistanê amade bûn.

Gerek bê gotin, wekî giringîya wê konfêransê ewqas mezin bû, wekî hukumata Tirkîyê bi rîya konsûlê xwe bi fermî dijî wê konfêransê derdikeve.

Sala 1936an H. Cindî bi E. Evdal

ve pirtûka "Folklorê Kurmanca" çap dîkin, ku 660 rûpel e û hema bêje şaxên folklorê kurdî gişk hildigre nav xwe. Pareke nimûnên di vê pirtûkê de cîh girtî ji ermenîyên penebere ji bakûra Kurdistanê hatine nivîsar û gelek devokên zaravê kurmancî tînin ber çavan. Ev yek nîrxê pirtûkê ji bo lêkolîna zimanê kurdî bilind dike.

Wan salan Heciyê Cindî li Ermenistanê êdî wek nivîskar û lêkolîvan hatibû nas kirin û gava sala 1934an li Moskva yekemîn kongra Yekîtiya Nivîskarên Yekîtiya Sovêtê tê bi dar xistin, ew yek ji endemên şanda nivîskarên Ermenistanê bû.

Lê ev xweşî dirêj dom nake. Salên 1937-38 reşîrîn salên dîroka Yekîtiya Sovêt bûn. Derbeke gelek giran gihîjte kurdên sovêtê jî. Pareke kurdan sirgûnî Asîya Navîn kirin. Rojnama "Rîya Teze" hat girtin, dibistanên kurdî hatin girtin û cîhê wan dibistanên ermenî hatin vekirin, çapkirina pirtûkên kurdî hat rawestandî û roşenbîrên kurd Erebe Şemo, Cerdoyê Gêncî, Ahmedê Mîrazî û çendekên mayîn hatin girtin.

17ê meha Adarê, sala 1938an bi tawana pêwendîyên bi mirovên dijî Yekîtiya Sovêtê re H. Cindî jî digrin û davêjne girtîgehê. Bingehê tawanê pêwendîyên wî bûn bi Mîr Celadê Bedirxan re. Mîr Celadê Bedirxan wek serokekî partîya "Xoybûn" naskirî bû û pêwendîyên "Xoybûn" ê jî bi partîya "Daşnakan" re hebûn. Daşnak wek dijminê Yekîtiya Sovêt dihatin naskirin.

Rast piştî salekê, 17 Adarê sala 1939an H.Cindî azad dîkin. Dûarojê

ew ê 17 Adarê bike roja bûyîna xwe, ya fermî.

Sala 1940î H. Cîndî bi mijara "Ker û Kulikê Silêmanê Siilîvî" têza xwe doktorîyê (PhD) pawan dîke.

Salên Cenga Cihanîyêye Duyemîn H. Cîndî nimûnên folklorê kurdî ên niştimanperwerîyê berev dîke û bi du pirtûkan çap dîke; "Weten" sala 1942an û "Ewledêd weten" sala 1943an.

Bi spartina hukumata Komara Ermenistanê H. Cîndî sala 1944an "alfabe" ya kurdîye nû ser bîngeha tîp - ên kîrîlî amade dîke û piştî navbirîya şeş salan li Ermenistanê ji nû ve dest bi çapkirina pirtûkên kurdî dibe.

Eger em sala girtîgehê ji nav derxin, H. Cîndî ji sala 1936an heta 1959an li Înstîtûta zanîyarîyê, ya ziman û wêje kar dîke. Mijarên lêkolînên wî folklor, ziman û wêja kurdî bûn.

Piştî mirina Stalîn li Yekîtîya Sovêtê guhastinên mezin bûn. Sala 1955an sêkrêtarê yekemîn ê Partîya Ermenistanêye Komûnîstîyê Sûrên Tovmasyan komek rewşenbîr û siyasethedarên kurd vedixwîne bal xwe û ji bo ji nû ve geşkirina çanda kurdî gotûbêj dibe.

Gelek ocaxên kurdaye salên 1937-38an dadayî ji nû ve vedibin.

Ji nû ve dest bi weşandina rojname "Rîya Teze" dibe û H. Cîndî wek sêkrêtarê berpirsîyar di rêdaksyona rojnamê de kar dîke. Dîsan wê salê li Peymangeha Ermenîye Perwerdeyê beşa kurdî vedibe, H. Cîndî mamostê ziman û wêja kurdî bû li wir. Wê salê li Yêrêvanê ji nû ve radîyoya kurdî vedibe û gelek gotarên Heciyê Cîndî bi wê radîyoyê tîn belav kirin.

Sala 1959an Sêctora Rojhilatnasîyê, bi beşa Kurdnasîyê ve li Akadêmîya Ermenistanêye Zanîyarîyê tê damezrandin û H. Cîndî ji roja yekemîn heta sala 1968an serokê wê beşa bû.

Sala 1958an ew beşdarî konfêransa nivîskarên welatên Asîya û Afrîkayê a navnetewî dibe ku li serbajarê Ûzbêkistanê, Taşkêntê pêk hat, lê sala 1960î beşdarî duyemîn konfêransa Rojhilatnasaye navnetewî, a Moskwayê dibe.

Sala 1968an li zanîngeha Yêrêvanê beşa kurdnasîyê vedibe. H. Cîndî li wir mamostê ziman, wêje û folklorê kurdî bû. Çend xwendkarên wî, ên wan salan dîarojê di kurdnasîyê û rojnamevanîya kurdî de roleke heja lîstin.

Sala 1964an bêyî pawankirina têza doktorîyê, ser bîngeha berhemên H. Cîndî navê doktorê zanîyarîyê (D.S.C.) didine wî.

H. Cîndî zanîyarekî naskirî bû, ew bi ordêna "Dostîya gelan", mîdala bi navê ronakbirê ermenî X. Abovyan û gelek mîdalên mayîn ve hatibû rewa kirin.

Li civata pîrozkirina 90 salîya wî doktorê filologîyê, profesor S. Abrahamyan dibêje: "Gava em xebatkarîya Heciyê Cîndîye 60 sala di dereca filologîyê da dinhêrin û tînin ber çava, îzna me heye bêjin, wekî bi Heciyê Cîndî ra bîngeha bi berde-wamî berevkirina folklorê kurdîye dewlemend hatîye danînê, bi zanîstî naskirina lêkolîn-şirovekirina durcewahirên wê. Emekê wî yê filologîyê pir mezin e îro. Ew bona kurdzanîyê bûye dîmekî klasîk û bîngeha şkola ulmîyê. Îro bi wê rêya wî silsileteke

kurdzanyêye teze dimeşe û netmêremên îro dide pêşîya xwe".

Berhemên Heciyê Cîndî gelek beşên kurdnasîyê hildigrin nav xwe; folklor, wêje, ziman, pêwendîyên kurd û ermenîya... Lê ew berî gişkî pîspor, şarezayê folklorê kurdî bû. Berevkin, lêkolîn û çapkirina nimûnên folklorê kurdî bû karê jîyana wî, ê sereke.

Sala 1957an ew berevoka folklorê kurdî, a nû "Folklorê Kurmancîyê" çap dîke.

Stranên kurdîye evîntîyê, ku wî bi salan berev dikirin, ew wek pirtûk bi navê "*Kîlamêd cimeta kurdaye lîrkîyê*" sala 1972an çap dîke. Berevokeke folklorê kurdî jî bi navê "Bihara Teze" sala 1988an çap dibe.

Xîzmeta H. Cîndî di karê berevkin, lêkolîn û çapkirina folklorê kurdî de ji aliyê hogirên wî ên zanîyar de bilind hatîye nîrxandin. Seva 60 salîya wî zanîyarên Kabînetê Kurdnasîyê, a beşa Leningradêye Înstîtûta Gelên Asîya dinvîsin: "Wî nava demeke kurt de ewqas folklorê kurdî berev kir û çap kir, çiqas kurdnasên berî wî di nava sed salî de kiribûn... Tu beşekî kurdnasîyêyî usan tune, wekî wî bi berhemên xwe ew dewlemend nekirîye".

Yek ji mezintirîn berhemê jîyana wî berevoka gotinên pêşîya bû ku sala 1985an bi navê "Xeberok û meselokên cimeta kurda" hatîye çapkirin.

Çawan pîsporê folklorê, H. Cîndî cîhekî hêja dide beyt-serhatî, destanên kurdîye gelerî. Ew wan destanan bilî bi zimanê kurdî, usan jî bi zimanên ermenî û rûsî çap dîke.

Yekemîn pirtûka ser destanên

kurdî "Ker û Kulikê Silêmanê Silîvî, êposa cimeta kurda, lêgerîn û têkst" bû. Lêkolîn bi zimanê ermenî, Yêrêvan 1941. Di pirtûkê de dor sî şaxên destana "*Ker û Kulik*" cîh girtine.

Sala 1953an H. Cîndî pirtûka duyemîn, ya wê zincîrê çap dîke. "Şaxêd êposa "Kyoroxlî" ên kurdî, pêşxeber, têkst, nivîsarnasî". Pêşxeber û nivîsarnasî bi zimanê ermenî. Piştî sê salan ew pirtûka "Memê û Zînê", beyt-serhatîya cimeta kurda çap dîke. Têkst bi kurdî, pêşxeber û nivîsarnasî bi zimanê ermenî.

Sala 1977 zanîyarê folklorist pirtûka "Şaxêd êposa "Rostemî Zal" e kurdî, bi pêşxeber, têkst û nivîsarnasî çap dîke. Pêşxeber bi rûsî bû.

Gerek bê gotin hela sala 1962an Heciyê Cîndî pirtûka "Beyt-serhatîyên kurdaye êpîkîyê" li Moskva çap dîke. Bi têkstên kurdî re wergerên ji rûsî hatibûn dayîn. Pêşxeber û nivîsarnasî bi zimanê rûsî bûn. Dûarojê ew pirtûk li Swêd bi zimanê kurdî jî tê çap kirin.

Ji sala 1929an de destpê kirî H. Cîndî çîrokên (hikîyat) kurdaye folklorîyê berev dîke. Gelek ji wan di "Folklorê Kurmanca" sala 1936an çapkirî de cîh digrin. Lê ji sala 1961 ê ew wan bi şeş cildên mezin çap dîke. Ew cild van salan hatine çap kirin; I 1961, II 1962, III 1969, IV 1980, V 1980 û VI 1988.

Gerek bê gotin, wekî kurdên Yekîtiya Sovêtê ji Kurdistanê, ji koka xwe hatibûn birin û wêjeya kurdan li wir ji sifrê dest pê kir. Û heima folklorê kurdî bû, wekî ji wêjeya kurdên sovêtê re bû bingeş. Bade nîne, wekî

heta dawîya salên 50-emîn piranîya berhemên nivîskarên kurd ser nimûnên folklorê kurdî dihatin hûnan, sêwirandin.

Gênên çanda kurdî, wêjeya kurdî, dikarî bêjî tenê bi rêya folklorê gihîştine kurdên Yekîtiya Sovêt. Ji ber vê jî berevkirin û çapkirina nimûnên wê filklorê, ew parastina çanda kurdî bû, parastina kurdîyetîyê bû.

Ji bo 70 salîya H. Cîndî kurdnasên Lêningradê dinvîsin: 'Berevokên we ên folklorê kurdî bi şirovekirin, pêşgotinên giranbiha pirtûkên ser masa her kurdnasekîne; folklorist, wêjenas, êtnograf û zimanzan...'

Wan salan, bi taybetî ji salên 30-emîn, heta 50-emîn bandûr, tesîra zimanên gelên cîran, bi taybetî ermenî û rûsî, ser çande û wêja kurdî gelek mezin bû û tenê folklorê kurdî bû, wekî karibû bingehên çanda netewî biparêze, ji ziman û çanda kurdî re bû mertal.

Heciyê Cîndî usan ji karekî mezin kirîye ji bo nasandina folklorê kurdî. Gelek destan, çîrok û stranên kurdîye gelerî bi wergera wî bi zimanê ermenî hatine çap kirin. Bi amade kirina wî çend pirtûkên destan û çîrokên kurdî usan jî bi zimanê rûsî tên çap kirin.

H. Cîndî piştovanê dostîya gelên kurd û ermenî bû. Wî ew dostî kirîye mijara çend lêkolînên xwe, bi taybetî pirtûka "Destnîşan kirina dostîya gelên kurd û ermenî di folklorê de" ku sala 1965an çap dîke.

Ev berhem wê rastîyê derdixe meydanê, wekî çiqwas jî pêwendîyên gelên kurd û ermenî di dewranên dijwar re derbas bûn, lê dîsan jî di dilê

gel de, di bîrewerîya giştî de, dostanî cîhê sereke digre.

H. Cîndî ber landika wêjeya kurdên Yekîtiya Sovêt bû. Ew ser rewşa wê wêjeyê du pirtûkên lêkolînan çap dîke; "Edebyeta kurdîye Ermenistana Sovêtê" lêkolîn bi zimanê ermenî, Yêrêvan 1954 û "Oçêrka edebiyeta kurdîye Ermenistana Sovêtîyê", lêkolîn bi zimanê ermenî. Yêrêvan 1970.

Di pirsên wergerê de, bi taybetî ji zimanê ermenî, H. Cîndî karekî hêle kirîye. Wergera 12 pirtûkan û 15 pîyêsan, xweber wî karê wî tînin ber çavan.

Sala 1986an ji bo wergerandina wêjeya ermenî bi zimanê kurdî, Heciyê Cîndî hêjayî xelata rojnama 'Rîya Teze' dibe.

Çiqwas jî Heciyê Cîndî berî gişkî wek kurdnas, pisporê folklorê kurdî hatîye nas kirin û bêtirî pîncî salên jîyana xwe daye wî karî, lê wek nivîskar jî ew hê ji salên 30-emîn de hatîye naskirin û xwedîyê berhemên hêja e.

Yekemîn berhemên wî berê li rûpêlên rojnama "Rîya Teze", dû re ji di pirtûka "Efrandinê ewil" de çap dibin. Ew yekemîn berevoka berhemên nivîskarên kurd bû. Sala 1949an ew berevoka kurteçîrokên bi navê "Sîba teze" çap dîke, lê sala 1967an romana "Hewar". Romana "Hewar" cîhê xwe, ê hêja di dîroka wêjeya kurdên sovêt de heye. Ew roman usan jî bi zimanê rûsî û ermenî hatîye wergerandin û çap kirin.

Çiqwas jî H. Cîndî pirtûkên şîr û poêman çap ne kirin, lê gelek berhemên wî ên şayîrtîyê li rûpêlên

rojnama "Rîya Têze", di pirtûkên dersa û antologîyên wêjeya kurdên Ermenistanê de çap bûne.

Wî usan jî du pîês ji bo şanoya kurdî nivîsine; 'Qutîya dû-dermana' û "Awa, yanê na".

Hecîyê Cîndî bi karên zanîyarî, nivîskarî û perwerdê re tevayî usan jî bi êginayî beşdarî karê civakî dibe. Êdî sala 1934an ew tê hîlbijartin çawan endemê encûmena bajarê Yêrêvanê. Bajarîyên serbajarê Ermenistanê cara duyemîn sala 1975an wî hîlbijêrin çawan endemê encûmena şarederîya bajarê xwe.

Ew usan jî gelek salan endemê ko mîtêya dostanîyê, a navbera Ermenistanê û welatên ereban de bû.

Kar û xebata Hecîyê Cîndî ji Yekîtiya Sovêtê der jî hatibûn nas kirin. Ew sala 1973an tê hîlbijartin çawan endemê Korî Zanîyarî Kurd li Îraqê, lê sala 1982an endamê Înstîtûta Kurdî li Parîsê.

Rûmeta Hecîyê Cîndî di nav nivîskar û zanîyarên ermenî de gelek bilind bû. Dostanîya wî bi nivîskarên bi nav û deng Avêtîk Îsahakîyan, Hiraçîya Koçar, Exîşê Carêns û çendekên mayîn re hebû, wî gelek berhemên wan, bi taybetî ên bi kurdan re têkel wergerandine zimanê kurdî û çap kirine. Dostanîke wî a baş usan jî bi zaneyê folklorê ermenîya, endemê akadêmîya Ermenistanêye Zanîyarîyê, profêsor Aram Xanalanyan, pîsporê dîrok û wêjeya ermenîya profesor Morûs Hasratîyan û gelekên mayîn re hebû.

Hecîyê Cîndî li Ermenistanê rewşenbîrekî naskirî bû û rûmeta wî

çawan bal hukumatê, usan jî bal rewşenbîrên komarê gelek bilind bû.

Ji bo 70 salîya wî folklorîstê ermenîya Aram Xanalanyan dinvîse: 'Hecîyê Cîndî wek karibûna xwe xwest kêrî mirovan bê... Pareke filologên (û ne tenê filolog) kurde nivîsên navîn û xorte îroyîn, çawan dibêjin, bi saya serê wî bûne merî'.

Profêsorê kurd Sehîdê Îbo di şeva ji bo 70 salîya wî de gotîye: 'Hecîyê Cîndî hatîye nas kirin çawan zanîyar, nivîskar, lê alîk heye di der heqê wê de divêt bê gotin. Gîlî di der heqê mirovhizîya wî de ne, di der heqê wê yekê de, wekî Hecîyê Cîndî di jîyana xwe de herdem alîkarê mirovan bûye'.

Hecîyê Cîndî 1ê Gulanê sala 1990î li bajarê Yêrêvanê çû ser dîlovanîya xwe.

Serokê Navenda lêkolînên kurdî li Moskva, profêsor Şekroyê Xudo seva wî dinvîse: "Ew lawê gelê kurd hazir bû serê xwe bide rehîna kurd û Kurdistanê... Ew şewitî, wekî ronayê bide gelê xwe"

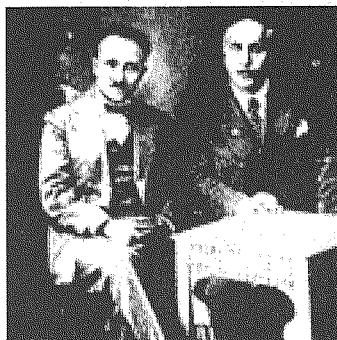
Hecîyê Cîndî Cewarî pey xwe dor 60 pirtûk hîstin ku giranîya wan ser folklor, ziman û wêjeya kurdî ne. Ew usan jî xudanê bi sedan gotarên zanîyarîyê û nasandinê e.

EBDURREZAQ BEDIRXAN (1864-1918): JÎYAN Û TÊKILÎYÊN SÎYASÎ*

Dr. Selah Mihemed Selîm Hirorî**
(Veguhestina ji tîpên erebî: Mamoste Fehmî)

Kurteyek ji jîyana Ebdurrezaq Bedirxan

Ebdurrezaq Bedirxan kurê Necîb Paşa ye, Necîb Paşa lawê Mîr Bedirxan e (1804-1876).¹ Ebdurrezaq Bedirxan li sala 1864, li bajarê Îstanbulê ji dayik bûye. Li destpêka jiyana xwe Ebdurrezaq Bedirxanî zimanên Rojhilat û Ewropî xwendîye, ji wan jî zimanê fransî, vî yekê arikarîya wî ji bo nasîna edeb û dîroka fransî kirîye, her wusa jêder (çavkanî) xuya diken ku hozanvanê bi nav û deng Hecî Qadirê Koyî (1810-1897) hestê netewî li cem Ebdurrezaq berz kirîye.²

Ji milê çep ve: Kamuran û Sureya
Eli Bedirxan

* Dr. Selah Mihemed Selîm, *Ebdurrezaq Bedirxan (1864 - 1918) Jîyan, Têkilîyên Sîyasî*, Xebata Çandî, Weşanxaneya Bengê Jin, 2005 Silêmanî, r. 10-50

** Kolêja Perwerda Binyat, Zankoya Duhokê

¹ Necîb Paşa yan Mihemed Necîb Paşa, di maweya çar salan de li Civata Dîwana Jimêyarî ya Osmanî (Meclîs Dîwan-ul Muhasebet-ul Osmanî) kar kirîye. Piştî mirîna babê wî Mîr Bedirxan nasnavê paşa ji aliyê sultan Ebdullhemîd pêpexşî. Li serdemê jiyana xwe bûye serokê van herêman: Aydın, Aygen û Humus. Li sala 1900 li bajarê Trablusa rojava çûye ber dilovanîya Xwedê. Bo pêtir binêre li Baba Merdux Ruhânî (şiwa), *Tarîxê Meşahirê Kurd*, Berg: 3, 1381 Tehran r. 526/ M. Malmîsanîj, Cizîra Botanî Bedirhanîler, Weşanxaneya Avesta, 2000 Îstanbul, r. 210

² Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafîyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayet'l-Qarnî't-Tasî Ager we Bidayet'l Qarnil-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrût, r. 143-144 / Rohat Alakom, *Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)*, 1998 İstanbul, r. 50 / Ebdulfettah Eli Yehya, "Ebdurrezaq Bedirxan el-Botanî Neşatatûn Sexafîyî we Siyasîyî", kovara Karwan, Hj. 65, 1988 Erbil, r. 127

Ebdurrezaq Bedirxanî hewl daye ji bo temamkirina xwendina xwe ber bi Fransa ve biçit, belê Sultan Ebdilhemîdê duyem derfet nedayê. Li destpêka salên nodî ji çerxê nozdehê Ebdurrezak wek karmend li wezaretê derve ya Osmanî hate destnîşankirin. Paşê bo balyozê Osmanî li Petersburg hate veguhastin, belê ji ber hevbendîyên wî digel Rusya, dewletê ji balyozxaneyê Rusî veguhaste balyozxaneyê Osmanî li Tehranê û dewletê çavdêriya wî dikir heta careka di bo Îstanbulê vegehand.³

Belê Ebdurrezaq berê xwe neda Îstanbulê, belku ber bi Rusya ve çû û bi arîkariya karmendên balyozxaneyê Rusî gihîştê bajarê Tîblîsê yê li ser Rusyayê. Ebdurrezaq derbarê egerên çûna xwe bo Rusya dibêje, "Min dizanî seruberê malbata me ne xweş e û di kawdanekî xirab de ye, ji ber vî çendî, min berê xwe daye Tîblîsê."⁴

Dema Ebdurrezaq gihîştîye di nav axa Rusya de, sultanê Osmanî gelek pê ne xweş bû, û rêyên dîplomasiyê digel Rusya bikaranî da ku Ebdurrezaqî ji axa xwe dûr bike, her di wê demê de guvaştin (fişardin; baskî) li Necîb Paşayî dikirin da Ebdurrezaq vegehe Îstanbulê û şîya bi rêka babê wî careka di Ebdurrezaq li Îstanbulê akincî bike.⁵

Dema ku Ebdurrezak hatiye Îstanbulê careka di kete li jêr çavdêriya polisên sultan Ebdulhemîdî, û sultan navberê Ebdurrezaq li serokatîya karûbarên balyozan li koçka sultan destnîşan kir da her li jêr çavdêriya wî bit.⁶

Ji ber çavdêriya sultan û polisên wî careka di Ebdurrezak ligel balyozê Rusya Zînuvîfî kefte di gengeşî de. Ebdurrezaq daxwaz jê kir ku derfetê bide ku ew careka di biçête Rusya. Belê Zînuvîfî razî nebû, çunke nedivîya hevbendî di navbera Rusya û Osmanîyan de nexweş bibin. Her li wê demê balyozê rusî peyman da Ebdurrezak ku dê ligel sultanê Osmanî sebarek serederya Osmanîyan digel Ebdurrezaq axivêt.⁷ Belam sultan siyaseta xwe li hemberî Ebdurrezak Bedirxan neguherî.

Li 22ê adara sala 1906 Ridwan Paşayê serokê polisên Osmanî li Îstanbulê hate kuştin. Ebdurrezaq û mamê wî Elî Şamil bi vî kuştinê hatine gunehbarkirin.⁸ Gelek dîrokvan dibêjin kuştina Ridwan Paşa di dîroka Bedirxanîyan

³ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafîyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayeti'l-Qarni'l-Tasî Aşer we Bidayeti'l-Qarnil-İşrin*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 143-144

⁴ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 88

⁵ Berhema navborî, r. 89

⁶ Berhema navborî, r. 89

⁷ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)* Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r.118.

⁸ Dibêjin ku berîya vê wextê hevbendî di navbera Ebdurrezaq û Ridwan Paşa de ne xweş bûn. Çunke Ridwan Paşa projeyekê pêşkêşî sultan kiribû da ku bac bihête zêdekirin. Belê Ebdurrezaq diji vî çendî rawestîyabû û sultan razî kiribû ku bac nehête zêdekirin... Bo agahiyên berfireh binihêrin li Malmîsanîj, Cizîra Botanî Bedirhanîler, Waşenxaneyê Avesta, 2000 Îstanbul, r. 96 / Her wiha, O. Hesen, Ji devê kalekî 95 salî yê ji malbata Bedirxanîyan, Rojnameya Azadîya Welat, hehmar: 7, 27.07.1996 Îstanbul

de rûdaneka girîng bû. Çünke sultan Ebdulhemîd vê bûyerê bi deliv (firsend) dît da ku endamên malbata Bedirxanîyan ji Îstanbulê dûr bike û di encamê de Ebdurrezaq Bedirxan û Elî Şamil bo bajarê Trablusa Libyayê hatine surgûnkirin.⁹

Cihê gotinê ye bêjin ku Ebdurrezaq Bedirxan di navbera salên 1910-1917 ji bo damezrandina Kurdistaneke otonom û di bin çavdêriya Rusya de karekî berçav, her li wî demê digel kesên siyâsî yên rusî kom dibû. Behsê damezrandina Kurdistanê otonom di hate kirin. Her wusa, dema ku şerê cihanê yê yekemîn hatîye rûdan ku Ebdurrezaq Bedirxan pişkdarî ligel leşkerê Rusya kirîye û bi harîkariya wî Rusya çendîn deverên dewleta Osmanî girtine.¹⁰

Ebdurrezaq Bedirxan wek siyasetvan û rewşenbirekî kurd, bawerîyeke mukum (daîmî) hebû ku xizmetkirin û geşkirina bizava çandî li Kurdistanê roleke her karîger di rizgarkirina wî de heye. Wî ji bo vê meremê projektên ber bi çav hebûn ku yên ji hemîyan girîngtir ev bûn: **Yek**; Avakirina Komeleya Cihanzan 1913 ku komelayeke çanda kurdî bû. **Du**; Vekirina xwendegeheke kurdî li bajarê Xoyê ku bajarekî Kurdistanê Îranê ye.¹¹

Hêjayî gotinê ye bêjin ku destekêseya hukûmeta Osmanî berdewam dîvçûna bizav û livalivînên wî dikir. Heta şîyaye li sala 1918 li derdora bajarê Rewanduzê bigrin, pişt re Ebdurrezaq wek esîr da destê Elî Îhsan Paşayê serkirdeyê feleqa şeşê ya leşkerê Osmanî li eniya Îraqê ku serkirde navber bîyî dadgeh bi biryara dardekirinê hate hukûmkirin û ev biryar li bajarê Mûsilê û bi veşartî hate encamdan.¹²

Ebdurrezaq Bedirxan û Kesên Siyâsî yên Kurd

Ebdurrezaq Bedirxan wek siyasetvanekî kurd ê bi nav û deng, hevbend û têkilîyên mukum digel kesayetiyên siyâsî yên kurd yên hevçerxê xwe hebûn. Dîsan Ebdurrezaq di jiyana xwe ya siyâsî de têkelîya çendîn serokhêz û malmezînen kurdan kirîye. Wek me xuya kirî, Ebdurrezaq Bedirxan di qonaxa jiyana xwe ya siyâsî de bi taybetî ya di navbera salên 1910-1914 de projektên girîng ji bo destpêkirina şoreşê kurdî hebû, ku ev şoreş bi alîkarîya Rusya bihête dest pêkirin.¹³ Merema vê şoreşê jî avakirina dewleteke kurdî bû. Di vî projektê

⁹ Rohat Alakom, *Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)*, 1998 İstanbul, r. 51 / Celilê Celil, *Safahat Mîn Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 89

¹⁰ Celilê Celil, *Safahat Mîn Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 103-110

¹¹ Bo agahiyên pirtir binêre li Dr. Selah Salim Hîrorî, Dr. S. S. Hîrorî, *Ebdurrezaq Bedirxan (1864-1918) Jiyan, Têkilîyên Siyâsî*, Xebata Çandî, 2005 Silêmanî. Simkoyê Şikakî û konsolê rusî li bajarê Xoy, Çarkov ji bo belavkirina rewşenbiriya kurdî di navbera kurdan de alîkarîya Ebdurrezaq Bedirxanî kirîye.

¹² Zinar Silopî, *Fî Sebil Kurdistan*, Wergerandin: R. Elî, 1987 Beyrûd, r. 102 / Rohat Alakom, *Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)*, 1998 İstanbul, r. 50

¹³ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 102

de t kil    hevberd y n Ebdurrezaq Bedirxan dîyar    şkere dibin. B guman sîyaseta hukûmeta Osmanî, ku ew  ax  hukûmeta  ttihad we Teraqî ya 1908-1913,  ttihad yan huk m li Dewleta Osmanî dikir. Ya neba  li hemberî kurdan pald rek b , bo kes n sîyasî y n kurd ku dest bi xebata xwe ya çekdarî biken   li hemberî w  sîyaseta neba  rawestin.  unke merema wan yek b , ew jî qurtalkirina (rizgarkirina) kurdan ji sîyaseta Osmanîyan   cudakirina dever n kurd ji dewleta tirk, lewra t kil y n wan mukum   xurt dib n.

Ebdurrezaq Bedirxan li kan na duy  ya sala 1910 gih ste di nav axa dewleta Rusya de.¹⁴   li deverên n z k  s nor n Rusya di  ran   dewleta Osman  akinc  b . Sebarete v  yek  Ebdurrezaq d yar dike, "Pi t  ku ez gih stime Tibil , ku Xanuvesk ez bo serkirdeyê le ker  dame nas n   ar kar ya min kir ku ez bi ber Maku ve bi im   merema min ji v  yek  ew b , ku ez xwe n z k  gundên hoz n kurd  y n ser s nor   ran   Tirk ya bikim."¹⁵

Bi v   end  xuya dibe ku Ebdurrezaq Bedirxan v ya xwe n z k  hoz n ( l;   r) kurd  y n ser s nor biket. Ew j  ji bo g rana kar  xwe y  s yas    encamdana projektê  ore a kurd . Dema ku Ebdurrezaq Bedirxan gih ste deverên ser s nor, ew  end  bi derfet d t ku serdana  end n deverên kurd  biket, wek Wan, Suma, Biradost   heta Urm y , sebarete bi p  waz ya serokhoz n kurd li dever n navber ji Ebdurrezaq ew d yar dike, "Li dever n hoz n kurd ew n min ber  xwe day , p  waz yek ba  li min hate kirin."¹⁶ Derbare merema xwe j  dib je, "Kar  min ew b  ku wan raz  bikim da ku h z n tirk ji dever n Selmas   Urm y  d r bikin ku ber ya w  dem  girtib n." D san Ebdurrezaq daxwaz ji kurd n van deveran kirib  ku ar kar ya le ker  tirk nekin, nexasme dema ku bikarin   li hember  desthilatdar ya  ran  biraweste.¹⁷ Ji gotina ser  ya Ebdurrezaq Bedirxan s  xal  şkere dibin:

Yek: Projekt  Ebdurrezaq Bedirxan ji bo hilkirina  ore eke kurd  li destp ka sala 1911 dest p kir ye, nexasme dema ku behs  serdana gund n hoz n kurd  y n ser s nor  Rusya digel  ran   dewleta Osman  diket.

Du: Hevberd y n Ebdurrezaq Bedirxan digel serokhoz n kurd  bi taybet  y n ser s nor  Rusya digel  ran   dewleta Osman , ji bil  t kil y n w  digel kurd n xwedan desthilatdar li Wan   Urm y    Selmas hwd.

S : T kil y n w  y n ba  digel desthilatdar ya  ran , lewra daxwaza ji serokhoz n kurdan diket ku li hember  le ker  tirk bikarin rawestin.

¹⁴ Ebdurrezaq Bedirxan sebarete   na xwe bo Rusya wisa d yar dike: "Ku ji ber serder ya Osman yan hember  kurdan   malbata min, min dewleta Osman  bi cih h la. Bo agah y n berfireh binih r n li Celil  Celil, Safahat M n Nidal  Ebdurrezaq Bedirxan, Wergerandin: D yar Dosk , H . 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 88

¹⁵ Celil  Celil, *Safahat M n Nidal  Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: D yar Dosk , H . 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 100 - 101

¹⁶ Celil  Celil, *Safahat M n Nidal  Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Dosk , H . 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 102

¹⁷ Berhema navborî, r. 102

Ebdurrezaq Bedirxan dîsan pêwendî digel kesayetîyên sîyasî yên kurdên bi nav û deng hebûn, mîna Simkoyê Şikakî (1875-1930)¹⁸ û Şêx Ebdulselam Barzanî (1873-1914)¹⁹ û Şerîf Paşa (1865-1951)²⁰ û Seyîd Taha yê Nehrî.²¹

Jêderên dîrokê xuya diken ku pêwendîyên Ebdurrezaq Bedirxan û Simkoyê Şikakî xurt û mukum bûn. Bêguman merama her duyan; Ebdurrezaq û Simko, avakirina deverê kurdî ya azad bû. Ji ber vê yekê pêwendîyên wan mukumtir lê hatine.

Her çendî jêder dîyar nake kengî ev pêwendî peyda bûnê, belê dîyar dibe ku demê Ebdurrezaq ber bi Kurdistanê Îranê ve diçit û pêwendî di navbera wan de xurt dibin, di gelek bûyer û rûdanan de alîkarî di navbera wan de eşkere dibit. Mînakê vê yekê ji demê Ebdurrezaq serdana deverên Kurdistanê Îranê dike, bi taybetî deverên Xoy û Maku û Qutur û digel serokhozên kurdan li vê deverê kom dibe û projektên xwe yê sîyasî bo wan eşkere dike. Ew jî ragihandina şoreşê kurdî ye li Kurdistanê Îranê. Anku Kurdistanê Îranê bike bingehek bo projektên xwe yê sîyasî û bicihanîna armancên xwe yê netewî. Li vira pêwendîyên wî digel Simko xurt dibin, heta digihe wê yekê, dema ku Ebdurrezaq li Kurdistanê Îranê li bajarê Xoy bi destê Osmanîyan tîye girtin, Simkoyê Şikakî ewî qurtal (rizgar; xilas) dike.²² Di projektê şoreşê kurdî li Kurdistanê Îranê dîsan ebdurrezaq Bedirxan Simkoyê Şekak kire serkirdeyê hêza leşkerî ya armanca wî de vera Seraya sîmor be.²³ Pêwendîyên Ebdurrezaq digel Simko berdewam dibin, nexasme derbarê rewşenbirî de ku her duyan di Komela Cîhansazî û Qutapxana Kurdî li bajarê Xoy karekî mezin encam daye.

Sebarete pêwendîyên Ebdurrezaq Bedirxan digel Şêx Ebdulselam Barzanî, Ebdurrezaq bi xwe behsê van dike û dibêje, "Çarîkov (konsolê Rus li bajarê Xoy

¹⁸ Îsmail kurê Mihemed Axayê kurê Eli Axa ye, li sala 1875 ji dayik bûye, kesayetîyek kurdî bi nav û deng e, di navbera salên 1919-1930 ji bo merema peydakirina deverê yekgirtî ya kurdî li Kurdistanê Îranê. Çendî bizav diji desthilatdariya Îranê encam dan li sala 1930 û bi buwîseka leşkerê Îranê hate şhidkirin. Sebarete rola Simkoyê Şikakî di bizava neteweyî ya kurdî de binêre li Martin Van Bruinessen, *Sûret Simko w Dûrl Ezîrî Kurdistanê Îranîye*, Wergerandin: Seîd Yehya, kovara Karwan, Hj. 64, 1988 Erbil, r. 144-148

¹⁹ Ebdulselam kurê Şêx Mihemed li sala 1903 bûye, serkêşê malbata Barzanî ye. Xwedan programekî sîyasî û civakî bû. Di navbera salên 1909-1914 hemberî Osmanîyan rawestîyaye û serketîyên mezin li leşkerê Osmanîyan tomar kirîye. Sebarete rola Ebdulselam Barzanî di bizava neteweyî ya kurdî de binêre li Dr. Osman Elî, *Deraset fil Hareketûl Kurdîye 1833-1946*, 2003 Erbil, r. 634-646,

²⁰ Şerîf Paşa kurê Seîd Paşayê Xendan e, ji malbateka kurdî ye bi nav û deng e, di navbera salên 1898-1908 balyozê dewleta Osmanî li Swêdê bû, roleke bergav di damezrandina Komela Teawûn û Teraqî ya kurdî 1908 de hebû. Nunerê kurdan bû li kongreya aşîyê li Parîsê 1919 bû. Sebarete Şerîf Paşa di bizava wî ya sîyasî binêre li Salih Mihemed Hesen Badî, Şerîf Paşa, *Hcyate w Durel Sîyasî 1865-1951*, 2004 Duhok

²¹ Ji malbata Nehrî ya bi nav û deng, neviyê Şêx Ebdullah Nehrî ye. Dîsan pêwendîyên xêzanê digel malbata Simkoyê Şikakî hebûn, bo pirtir agahîyan binêre li Eli Teter, *Bizava Sîyasî li Kurdistanê 1908-1927*, 2004 Duhok, r. 103

²² Celîlê Celîl, *Safahat Mîn Nîdalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 102 / Kemal Elî, *Kurtîyek li Xebatê Ebdurrezaq Bedirxan*, Kovara Çiwarçîra, Hj. 2, sal1, Siwêd, r. 49

²³ Celîlê Celîl, *Safahat Mîn Nîdalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 102

bi pêwendîyîyen min digel Serokên Kurdên devera Maku heta wilayeta Mûsilê) agahdar bû, dîsan Çarîkov bi wan pêwendîyan dihesîya, ewên min digel Şêxê Barzan (Şêx Ebdulselam Barzanî) çêkirin.”²⁴ li cihek di Ebdurrezaq dibêje, “Demê wezaretê karûbarên derve ya Rus pirsîyar sebarek serhildana Bidlîsê (Hameş) û Şêxê Barzan ji min kir, min dîyar kir ku Şêxê Barzan kesayetê mezî e û hêjayî arîkariyê ye.” Dîsan biryar bû ku Şêx Ebdulselam Barzanî di şoreşa sala 1913 de, ew şoreşa Ebdurrezaq Bedirxan bo karkerî pişkdar bit.²⁵

Hêjayî gotinê ye bêjin ku, ji ber pêwendîyên Ebdurrezaq Bedirxan yên ku bernîyas bi tîkel ya Rusî û digel Şêx Ebdulselam Barzanî, dewleta Osmanî di wî hizrî de bû ku bizava Şêx Ebdulselam girêdaneka bi serhildana Bidlîsê 1913 ve heye û li dûv (gor) jêderêkê Ebdurrezaq Bedirxan destê wî di berhevkirina serhildana navbihurî (Serhildana Bidlîsê) de hebû.²⁶

Ji Pêwendîyên Ebdurrezaq Bedirxan digel Şêx Ebdulselam Barzanî dîyar dibit ku Ebdurrezaq Bedirxan hewl daye kesayetên bi hêz li Kurdistana Başûr tîkelî (tevlî) şoreşa kurdî bike. Dîsan merema her du serkirdêyên kurd (Şêx Ebdulselam Barzanî û Ebdurrezaq Bedirxan) li vir gihayek, ku ew jî qurtalkirina Kurdistanê ye, ji siyaseta dewleta Osmanî wek karê yekî (karê sereke), paşê qurtalkirina parçeyên din yên Kurdistanê.

Cihê gotinê ye ku, demê Ebdurrezaq Bedirxan li sala 1911 ber bi Parîsê ve çûyî pêwendîyên wî ligel Şerîf Paşa xurt bûn. Ji vê gotina Ebdurrezaq Bedirxan ya li xwarê dîyar dibe ku berîya niha pêwendî di navbera wan de hebûn. Ebdurrezaq bi vî rengî behsê pêwendîyên xwe ligel Şerîf Paşayî dike, “Pêwendî di navbera min û Şerîf Paşê de hebû, wê serdemê ewî kovara parta radîkalî ya ku bi navê “Meşrûtiyet” derdixist... Min jimarên vê kovarê û belavokên wî bi rêya Îranê dihinartine Kurdistanê.”²⁷

Ebdurrezaq Bedirxan pêwendî digel hindê kesên din yên Kurd hebûn, mîna Seyîd Taha yê Nehrî. Sebarek vê pêwendîyê Ebdurrezaq bi vî rengî dîyar dike, “Li îlona sala 1912 Seyîd Taha yê Nehrî neviyê Şêx Ebdullah li Tîblîsê serdana min kir. Merema serdana wî ew bû, ji bo xurtkirina karê xwe hevdu bigrin.”²⁸

Li vir dîyar dibe ku pêwendîyên Ebdurrezaq digel Seyîd Taha yê Nehrî di çarçoveya alîkariya xebatê de bû ku armanca her duyan azadiya Kurdistanê bû. Bi aweyekî din, bizava her duyan ji pêxemet Kurdistaneka yekgirtî pêwendî di navbera wan de xurt û mukum kirîye.

²⁴ Berhema navborî, r. 109

²⁵ David McDowall, *A Modern History of The Kurds*, 2000 London r. 99

²⁶ Dr. Osman Elî, *Deraset fil Hareketûl Kurdîye 1833-1946*, 2003 Erbil, r. 241

²⁷ Celîlê Celîl, *Safahat Mîn Nîdalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 104

²⁸ Berhema navborî, r. 102

Ebdurrezaq Bedirxan, wî ji bo pêştegêrkirina projektên xwe yên şoreşeke kurdî xwe gehandiye şêxên ayînî (dînî; olî) li Kurdistanê. Wî li gor raporta cîgirê konsolê Brîtanî li bajarê Wanê, kongreyeke kesayetîyên ayînîyê îslamî li sala 1913 li Kurdistanê hebûye û ev kongre ji bo pêşkêşkirina arîkarîya şoreşa kurdî bûye ku meram jî, şoreşa Ebdurrezaq Bedirxanî ye.²⁹ Herçend jêderên dîrokê behsa vê kongreyê nekirîye. Lê li vir dîyar dibe ku Ebdurrezaq pêwendî digel hinek kesayetîyên ayînî li Kurdistanê hebûn, mîna şêxên êzdîyan û kesayetîyên Kurdistanê û ji wan Mar Şîmûnî. Dîsan jêder behsê encamên kongreyê kesayetîyên ayînî musulman nake ku vê kongreyê arîkarîya bizava Ebdurrezaq Bedirxanî kiribit. Reng e, kesayetîyên îslamî ji ber pêwendîyên Ebdurrezaq Bedirxan digel Rusya xwe ji arîkarîya wî dûr kirine. Her li wê demê ji dewleta Osmanî propagandayê mezî di nav kurdan de dikir ku dewleta Rusî dewleteke bêol e, û heta propaganda dijî Ebdurrezaq Bedirxanî dikir ku xwe gihandiye dewleteka ne musulman û di rojnameya Osmanî jî de gelek behsê vê babetê hatiye kirin. Rojnamegerîya Osmanî Ebdurrezaq Bedirxan bi mirovekî derketîyê ji ola îslamê li qelem daye. Dîsan daxwaz ji kurdan kiriye ku hemberî kar û têkilîyên Ebdurrezaq digel Rusya bêdeng nebin.³⁰ Û dibêrê vê propagandayê kartêkirina xwe li ser hestê kesayetîyên ayînî yê îslamî hemberî Ebdurrezaq Bedirxanî kiribit.

Her dîsan careke din cîgirê konsolê Brîtanî li Wanê dîyar dike ku Ebdurrezaq û hevalên xwe dibêjin li wextê şoreşê li dû me dê 100 hezar leşker hebin.³¹ Bêguman ev jimara leşkeran gelek bi taybet e li wê wextê û karekî gelek bi zehmet e, 100 hezar leşker kom bibit. Belê ya girîng li vir ew e, ku Ebdurrezaq Bedirxan dişêr bi rêya têkilî û pêwendîyên xwe leşkeran kom bike.

Hêjayî gotinê ye bêjin ku, têkilîyên Ebdurrezaq Bedirxanî digel kurdan projektê destpêkirina şoreşa kurdî geştir lêkir û jêderên taybet bi bizava Ebdurrezaq Bedirxanî dîyar diken ku ewê li sala 1914 nexşê destpêkê yê şoreşê daniye û ev nexşe yê pêkhatî bû ji çend karên leşkerî li ser sînorê Îranê û ewleta Osmanî û li dûv nexşê navbihurî Seîd Beg (yek ji serokhozên kurdan e li ser sînorê di navbera Îran û dewleta Osmanî de) dê bi karekî leşkerî dijî leşkerên Osmanî li devera "Arçax" rabite, ku meram jê dûrkirina leşkerên Osmanî ji devera navbihurîye. Û Seyîd Tahayê Nehrî jî dê bi serkêşîya leşkerekî di ber bi devera Başqeale biçête û hêza Simkoyê Şekakî dê ber bi devera Serayê ya sînorê biçête û Ebdurrezaq li dûv nexşê şoreşê dê merema wî azadkirina devera Botan bit.³²

Ji bilî arîkarîya Simko û Seyîd Taha î Seîd Begê hinek kesên din dê arîkarîya şoreşê biken, mîna Musa Beg û Xêyredîn Barzanî û Kor Hûsên Paşa û sebarekî karê Seîd Begê, Ebdurrezaq dîyar dike ku karê wî ew e dê ber bi Îranê diçêr

²⁹ Dr. Osman Elî, *Deraset fil Hareketîl Kurdîye 1833-1946*, 2003 Erbil, r. 241

³⁰ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrad El-Sakafîye We'l-Qawmîyye Fî Nîhayetî'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayetî'l-Qarnîl-Îşrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 108 -109

³¹ Dr. Osman Elî, *Deraset fil Hareketîl Kurdîye 1833-1946*, 2003 Erbil, r. 254

bo bicihanîna nexşê dumahîyê yê şoreş.³³ Ji bo vê şoreşê dîsan Ebdurrezaq Bedirxanî palpiştîya xwe bi kurdên di nav leşkerê Osmanî de dîyar kirîye, û li dor vê yekê dîyar dike, "Hinek ji kurdên di nav leşkerên Osmanî de digel me ne."³⁴

Di nexşê vê şoreşê de, dîsan Ebdurrezaq hej dikir ku bi rêya dîrkerîna leşkerên Osmanî rezamendiya Îranê bal xwe ve bikêşet û sebarekê yê yekê dibêje, "Eger Îran daxwaza min bi cih neîne, ez dê bi karekî leşkerî bajarên Selmes û Urmîyê bigrim pişt re dê nameyekê bo şahê Îranê hinêrim û dê dîyar bikem ku li jêr fermanîya wî dê leşkerê Osmanî ji Îranê dîr bikem û ev kar li ser dê hemî li jêr çavdêriya konsolê Rusî bit."³⁵

Nexşê şoreşa Ebdurrezaq Bedirxanî bo şoreşa kurdî bi cih nehat. Çünke Dewleta Rusî razî nebû û Ebdurrezaq her tim dîyar dikir ku ev şoreş li jêr çavdêriya wî ye u Rusya dîyar kir ku ji ber têkdana pêwendîyên xwe digel Osmanîyan razî nabit li ser vê şoreşê, dîsan Rusya dîyar kir ku ev şoreş dê bête egerê nerazibûna ber pirsên Osmanî û Îranê.³⁶

Piştî Rusya dijê projektê Ebdurrezaq yê sala 1914 rawestîya, Ebdurrezaq hinek pêkolên din kirin, ji wan daxwaz ji Rusya kir ku arîkarîya wî biken. Wî wek serokê rêvebirê îdarî yê devereke kurdî li Îranê destnîşan biken. Belê Rusya her ji ber egerên berê ku niha me dîyar kirin, dijî vî çendî rawestîya.³⁷

Li dîmahîyê Rusya biryar da ku Ebdurrezaq ji Bidlîsê ber bi Tebrîzê ve biçet û propagandaya Rusî di navbera kurd û ermenan de belav biket.³⁸

Her çend dewleta Rusî bizav û karê Ebdurrezaq dorpêç kirîye, belê navhatê bizav û têkilîyên xwe digel kesên kurd xurtir lê kirin.³⁹ Dewleta Rusî mifa (fayde) ji pêwendîyên Ebdurrezaq digel kurdan dît, nemaze demê şerê cihanê yê yekem (1914-1918) dest pêkir, wî çaxê Ebdurrezaq Bedirxan li bajarê Maku bû û ji bo arîkarîya Rusya. Di vî şerî de biryar ji aliyê Rusya ve hate dayîn ku pêdivî ye Ebdurrezaq di navbera kurdan de kar bike û kurdan razî biket ku alîkarîya leşkerê Rusya biket û ev yek bi cih hat. Demê Ebdurrezaq û bi arîkarîya kurdan de vera Abax sitend û pişt re 300 siwarî ji hoza Heyderanlî ya kurdî û

³² Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 241

³³ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 236-241 / Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafîyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayetî'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayetî'l Qarnîl-İşrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 107

³⁴ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 236

³⁵ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 236-237

³⁶ Kemal Mezher Ehmed, *Kurdistan fi Seneva'il Harb el-Aleminiyet'ilula*, Wergerandin: Mihemed Mela Ebdulkerîm, 1984 Bexdad r. 56 / Dr. Osman Elî, *Deraset fil Hareketul Kurdîye 1833-1946*, 2003 Erbil, r. 255 - 257

³⁷ Sebarek vî çendî binêre li Hirorî, Dr. S. S. Hirorî, *Ebdurrezaq Bedirxan (1864-1918) Jîyan, Têkilîyên Sîyasî, Xebata Çandî*, 2005 Silêmanî, r. 62 - 63

³⁸ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 339

³⁹ İsmail Heqî Şawes, "Peyawemezînekani Gelê Kurd: Mîr Ebdurrezaq Bedirxan", Kovara Rojî Kurd, Hj. 7, Sal: 11, Teşrînê yekem 1960, r. 51

hinekên din, ji hoza Milan komkirin û bi rêya van her du hozan gelek ji dever û gundên dewleta Osmanî girtin.⁴⁰

Dîsan hizra leşkerî ya kurdî ewa li jêr serokatîya Ebdurrezaq Bedirxanî arîkarîya leşkerê Rusya li deverên derdorên Wan û Tebrîz û Urmîyê kiribû.⁴¹

Ji gotina serî dîyar dibe ku Ebdurrezaq Bedirxanî têkilî digel hozên Heyderanlî û Milanê yên kurdî hebû û ev her du hoz (eşîr) li Kurdistanê Bakur hozên kurdî yên bi nav û deng bûn û bi alîkarîya van her du hozan dîsan xizmeta leşkerê Rusya kiribû.

Dîsan têkilî û pêwendîyên Ebdurrezaq Bedirxanî digel kurdan arîkarîya wî kirîye, ku xwe bigihîne wan bi rêya belavkirina danezan û beyannameyan ji bo razikirina wan ku alîkarîya leşkerê Osmanî dijî Rusya neken û di van danezan de hatîye gotin: "Merema me ji pêwendîyan digel Rusya ew e, ku berê çekê xwe bidene enîya leşkerê Osmanî." Dîsan vê danezanê daxwaz ji kurdan kirîye ku alîkarîya Almanya neken. Çünke alîkarîya Almanya wek dewleteke ne musulman derketine ji ayînê îslamê.⁴²

Li sala 1915 leşkerê Rusya enîya rojavaya bakurê Îranê tuşî hinek şikestinan bû û hinek ji ber pirsên Rusî egerên vê yekê ji zivirandine bo arîkarîya Ebdurrezaq û kurdan bo Osmanîyan.⁴³

Ji ber vê yekê hinek berpîrsên Rusî daxwaz dikir ku Ebdurrezaq Bedirxan ji çeperên şer dûr biken. Belê serkirdên leşkerê Rusya careke din vê projekte gêro kir. Û pişt re hizr bo wî çendî hate kirin ku careke din Ebdurrezaq bo Kurdistanê bihête rewankirin ji bo çekirina pêwendîyên digel Kurdan.⁴⁴ Ji ber vê yekê jî dema leşkerê Rusya sala 1915 ber bi bajarên Erziromê û Bidlîsê ve hatin careka din Ebdurrezaq arîkarîya Kurdan bo leşkerê Rusya dîyar kirin.⁴⁵

Têkiliyên Ebdurrezaq Bedirxanî yên Sîyasî Ligel Rusya

Ebdurrezaq Bedirxanî mîna gelek ji sîyasetvanên kurd pêwendî û têkilî digel Rusya hebûn.⁴⁶ Merema Ebdurrezaq Bedirxanî ji vê pêwendîyê ev bû ku bi rêya alîkarîya Rusya bigihêje armancên xwe yên netewî. Rusya jî ji alîyê xwe ve hewl daye pêwendîyan digel kurdan mukum biket.⁴⁷ Nexasme li salên berîya

40 Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'90, 1999 Duhok, r. 103 - 113, 110 - 114

41 Berhema navborî, r. 103-113, 110-114

42 Berhema navborî, r. 110 - 111

43 Lazarêf, *El-Mes'ellet'l Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacî, 1991 Beyrûd, r. 464-466

44 Berhema navborî, r. 464-446

45 Research Department, *foreign Office, (The Kurdish Problem)* FO 371/40219, 1944 Persia

46 Numûneyên van sîyasetvanên kurd yên ku pêwendî ligel Rusya peyda kirin, Yezdan Şêr, Ubeydulla Nehrî û Şêx Ebdulselam Barzanî bûn.

47 Sebarete pêwendîyên Rusya digel kurdan binêre li Kemal Mezher Ehmed Kurdistan fi Senevat'il Harb el-Alemîyet'ilula, Wergerandin: Mihemed Mela Ebdulkerîm, 1984 Bexdad r. 25-27

gerê cîhanê yê yekem û li dema desthilatdariya Almanya di nav dewleta Osmanî de berfireh bûye, her ji bo vê meremê Rusya gelek ji dîplomasîyên xwe hinartine Kurdistanê ji bo çêkirina pêwendîyan digel serokhoz û malmezînan kurdan.⁴⁸

Dîrokvan û nivîsaran egerên hewldana kesên sîyasî yên kurd ji wan Ebdurrezaq Bedirxanî ji bo çêkirina pêwendîyan digel Rusya behs u şîrove kirine. Mîna Micer Noelê yê ku bi vî rengî xuya dike: Kurdan di şeyan de nebû bê alîkariya dewletên bîyanî jî bigihêne armancên xwe yên netewî. Lewra daxwaza alîkariya Rusya ji bo vê meremê kirîye.⁴⁹

Celîlê Celîl li dor vê yekê dîyar dike ku, "Sîyaseta Osmanîyan li hemberî kurdan û alîkariya Rusya bo milletan belku ji bo rizgarkirina wan deran ji desthilatdariya Osmanîyan, kurd paldarî ne ku daxwazîya alîkarîyê ji Rusya biken."⁵⁰ Dîsan Dr. Kemal Mezher piştgirîya boçûna Celîl diket û xuya dike ku, "Gelek ji kesayetên Kurd piştgirîya hizra daxwaza alîkarî ji Rusya dikir. Ew jî ji ber zîlm u zordariya dewleta Osmanî bû, ewa li ser kurdan sepandî."⁵¹

Bêguman hîlbijartina Ebdurrezaq Bedirxanî dewleta Rusî wek dewletek ku daxwaza alîkarîya wî bike. Dizîvirêt wî hevkarîya di navbera dewleta Rusî û Osmanîyan li dor deverên sînorê her du dewletan û Ebdurrezaq Bedirxanî mifa ji vê derfetê dîtiye daxwaz alîkarîya Rusya kirîye. Ji bo bi dest ve anîna armancên xwe yên neteweyî û avakirina dewleteke kurdî û bi alîkarîya Rusya. Çûnke dewleta Rusî dewleteke nêzîk bo Kurdistanê, lewra Ebdurrezaq Bedirxanî daxwaza alîkarîya tu dewletên di wek Brîtanya nekirîye. Herçend Ebdurrezaq Bedirxanî bawerî bi Brîtanya nebû ku alîkarîya wî bike. Çûnke Brîtanya palpişt Osmanîya dikir, ew jî ji ber berjewendiyên xwe yên di nav dewleta Osmanî de.⁵²

Destpêka pêwendiyên Ebdurrezaq Bedirxanî digel Rusya dizîvirin destpêka salên nodî ji çerxê nozdehê dema Ebdurrezaq wek karmend li wezareta derve ya dewleta Osmanî û bi taybetî demê balyozxana Osmanî li Sn. Petersburgê wek sekreterê duyê hatîye destnîşankirin.

Ebdurrezaq li Sn. Petersburgê fêrî zimanê Rusî bû. Her dîsan Ebdurrezaq ji nêzîkî ve gelek ji rewş û serûberê sîyasî û çandî bo wî dîyar û eşkera bûn. Dîsan ji ber hevaline wî digel kesayetiyên Rusî, dewleta Rusî dîyarîyek ku bi navê Stanîslav bo terxan kiribû.⁵³

⁴⁸ Kemal Mezher Ehmed, *Kurdistan fi Seneva'il Harb el-Alemîyet'ilula*, Wergerandin: Mihemed Mela Ebdulkerîm, 1984 Bexdad r. 25-27 / Kemal Elî, *Kurtîyek li Xebatê Ebdurrezaq Bedirxanî*, Kovara Çiwarçîra, hj. 2, sal:1, Swêd r. 50

⁴⁹ Edward W. Ç. Noel, *Yaddaştekanê Mîcer Noel Li Kurdistan*, Wergêrandin: H. E. Caf û O. Nêrgescarî, 1984 Bexdad, r. 194

⁵⁰ Celîlê Celîl, *Nezhetul'-Ekrad El-Sakafîyye Wê'l-Qawmîyye Fi Nihayetî'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayetî'l Qarnîl-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 137 - 138

⁵¹ Kemal Mezher Ehmed, *Kurdistan fi Seneva'il Harb el-Alemîyet'ilula*, Wergerandin: Mihemed Mela Ebdulkerîm, 1984 Bexdad r. 94

⁵² Kemal Elî *Kurtîyek li Xebatê Ebdurrezaq Bedirxanî*, Kovarê Çiwarçîra, hj. 2, sal:1, Swêd r. 50 / Ebdulfetah Elî Yehya, "Ebdurrezaq Bedirxan el-Botanî Neşatâtîn Sexafîyî we Sîyasîyî", kovara Karwan, Hj. 65, 1988 Erbil, r. 140

⁵³ Celîlê Celîl, *Nezhetul'-Ekrad El-Sakafîyye Wê'l-Qawmîyye Fi Nihayetî'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayetî'l Qarnîl-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 142-144

Ji ber pêwendîyên Ebdurrezaq digel Rusya dewleta Osmanî ew bo balyozxana Osmanî li Tehranê wek sekreterê duyê hate veguhastin, belê berê Ebdurrezaq ber bi Tehranê biçit sultanê Osmanî Ebdulhemîdê duyemîn biryar da ku ew Îstanbulê vegerit, Ebdurrezaq li dor vî biryarê neçû, belku bi alîkarîya karmendên balyozxana Rusî li Tehranê li îlona sala 1892 berê xwe da axa Rusya. Sebaret vê yekê Ebdurrezaq dibêje, "*Dema min zanî ku serûberê malbata min li jêr hukûmeta Osmanî re ne baş e û metirsî li ser jiyana min heye, min rêya xwe ber bi Bidlîsê guhart, pişt re min berê xwe da bajarê Êrîvanê ku nêzîkî Kurdistanê bû.*"⁵⁴

Li vira dîyar dibe ku dema Ebdurrezaq Bedirxanî karmendê balyozxana Osmanî li Sn. Petersburgê pêwendîyên baş digel kesayetîyên rusî hebûn. Lewra vî yekê alîkarîya wî kiriye ku ber bi Rusya ve biçit demê ew û malbata xwe tuşî sîyaseta Osmanîyan bûne.

Gihîştina Ebdurrezaq bo Rusya, bo cihê dilnexweşîya sultanê Osmanî. Lewra sultan bi rêya karê dîplomasî dewleta Rusya qail kir ku Ebdurrezaq ji axa xwe dûr bike. Û ev yek bi cih hat, dema Ebdurrezaq bo bajarê Batum (dikevite Corcîya li ser Deryaya Reş) hatîye dûr kirin.⁵⁵ Wusa dîyar e ku Ebdurrezaq Bedirxan neşîya li Rusya bimînit yan bi rêya dostên xwe yê Rus biryara hukûmeta Rusya bicih neêne. Lewra ber bi Brîtanya çû, li wir Ebdurrezaq pêwendî digel komel û rêkxwarên ermenî çekirin.⁵⁶ Belê Ebdurrezaq hate Îstanbulê, ew jî ji ber givaştinên sultanê Osmanî li ser babê wî Necîb Paşa kirîye. Pişt re sultan, Ebdurrezaq li koçka xwe wek cîgirê serokî pêşwazîyan destnîşan kir. Merema sultan ji vî yekê ew bû ku her tim Ebdurrezaq di bin çavdêriya wî de bit. Dîsan di vê qonaxê de gelek caran jiyana wî ketîye metirsîyê, heta gelek caran ji mirinê qurtal bûye, weke wî ev çend vegêrayî.⁵⁷

Ji gotina jorê dîyar dibe ku Ebdurrezaq ji ber pêwendîyên xwe digel Rusya bûye cihê çavdêriya polisên sultanê Osmanî Ebdulhemîdê duyemîn. Her ji ber vî çendî Ebdurrezaq bi rêyeka nepenî daxwaz ji balyozê Rusî li Îstanbulê Zînuffî kir ku alîkarîya wî bike da careke dî ber bi Rusya ve biçît, lê balyozê navhatî bi vê yekê razî nebû. Çûnke ewî hîzr dikir ku ev kar dê bête egerê têkçûna pêwendîyên Rusî û dewleta Osmanî. Her li wê wextê balyozê navhatî (Zînuffî) dîyar kir ku ew dê babetê serederya Osmanîyan li hemberî Ebdurrezaq digel sultan behs bike.⁵⁸ Belê piştê hinkî li wî dîyar bû ku sultan û dewleta Osmanî sîyaseta xwe li hemberî Ebdurrezaq neguherandîye.

Sultanê Osmanî Ebdulhemîdê duyemîn kuştina Ridwan Paşayê serokê polisê

⁵⁴ Berhema navborî, r. 88

⁵⁵ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrad El-Sakafiyye We'l-Qawmiyye Fi Nihayeti'l-Qarni't-Tasî Aşer we Bidayeti'l-Qarnil-İşrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 89

⁵⁶ Berhema navborî, r. 104

⁵⁷ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 89

⁵⁸ Lazarêf, *El-Mes'ele'l Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 118

Osmanî li sala 1906 li Îstanbulê bi derfet zanî ku Ebdurrezaq û mamê wî Elî Şamil bi vê kuştinê guhehbar bike, pişt re her du ber bi Tirablusê (li Libya) ve hatine surgûnkirin. Dewleta Osmanî Ebdurrezaq û mamê wî Elî Şamil biryar bi darvekirinê hukûm kirin. Belê ji ber nav û deng û cihê malbata wan hukmê bi darvekirinê hate guherîn û bi hukmê her û her hatine zindankirin. Hêjayî gotinê ye ku rojnamevanîya Rusya ya wê serdemê dengûbasên dadgeha Ebdurrezaq û serederîya Osmanîyan digel wî belav dikir.⁵⁹ Bêguman girîng pêdana rojnamevanîya Rusî bi dengûbasên dadgehkirina Ebdurrezaq û pêwendîyên wî digel kesayetî û nav û dengên wî li Rusya dizvire.

Hêjayê gotinê ye bişên ku, Ebdurrezaq ta sibata sala 1910 di zindanê de mabû û ew lêborîna ji hukûmata Îtihadîyan (Îtihad we Teraqî piştê kutabûna sala 1908 hukûmeta xwe ya bi navê Îtihad damezrandibû) ji Ebdurrezaq û Elî Şamil negirtibû. Elî Şamil li Trablusê çûbû ber dilovanîya Xwedê û li Îstanbul hate veşartin.⁶⁰

Ebdurrezaq Bedirxan dema vegerîya Îstanbulê siyaseta hukûmeta tirk (ku wê serdemê Îtihadî li ser hukmê bûn) hemberî wî û malbata Bedirxanîyan nehate guherîn. Ebdurrezaq bi xwe behsê vê yekê dike û wiha xuya dibêje "Ku serederîya hukûmeta nû ya tirkî li hemberî wî û malbata wî sersederîyek ne baş e."⁶¹

Ji ber vê serederîyê Ebdurrezaq careke di xwe gihande Çirkov ku wî çaxê balyozê Rusî li Îstanbulê bû û bi alîkarîya wezaretê derve ya Rusî xwe gihande Tîblîsê, li vir diyar dibe ku Ebdurrezaq pêwendîyên mukum digel Çirkov hebûn. Çirkov daxwaz ji hukûmeta xwe kiribû ku alîkarîya Ebdurrezaq Bedirxan bihête kirin da bigihête Rusya û di nameyekê de ku Çirkov bo wezaretê derve ya Rusya hinartibû, daxwaz kiribû ku Ebdurrezaq Bedirxanî bigihêne Erîvanê û nasnameya Rusî ji bo wî bihête amadekirin û berê bersiva Çirkov bihête, Ebdurrezaq Bedirxan ji Îstanbulê derket û ber bi Erîvanê çû. Her li wê demê Çirkov nameyeke di bo Kaxanuveskî cîgirê Rusî li Qafqazê hinart (şand) û diyar kir ku Ebdurrezaq digehête Rusya û pêdivî ye pêşwazîyeka baş lê bihête kirin û digel wê nameyê kurteyek ji jîyana Ebdurrezaq şandibû.⁶²

Ebdurrezaq Bedirxan li 8ê kanûna yekê ya sala 1910 gihîşte Tîblîsê û ji ber pêwendîyên wî yên baş digel kesayetîyên siyasî yên Rusî li roja yekê ji gihîştina wî bi germî hate pêşwazîkirin. Mîna wan kesayetîyên pêşwazîya wî kirin ev bûn: Mîr Ziwuv, Mîr Yemanuv û Zibîlûv.⁶³

Wek me xuya kirî, ku Ebdurrezaq Bedirxanî diviya li bajarê Erîvanê bimîne.

⁵⁹ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafîyye Wel-Qawmîyye Fi Nihayeti'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayeti'l Qarnil-İşrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 146

⁶⁰ *Kurd Teavun ve Teraqî Gazetesi*, Hj. 16, 12 Kanûnê Pêşî 1908, r. 19 / Nazmî Sevgen, *Doğu ve Güneydoğuda Türk Beylikleri Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi*, 1982 Ankara r. 130,

⁶¹ Celîlê Celîl, *Safahat Mîr Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Diyar Doskî, Hj. 2, a'90, 1999 Duhok, r. 100

⁶² Berheima navborî, r. 149

⁶³ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafîyye Wel-Qawmîyye Fi Nihayeti'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayeti'l Qarnil-İşrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 151

Çunke dê nêzîkî deverên kurdî be. Lê ev Rusya çendî nedivîya û li demê Ebdurrezaq gihîştîye Tîblîsê nivîsgeha cîgirê Qafqazî xwest bîr û boçûna parêzgerê Erîvanê bizane sebarete hebûna Ebdurrezaq li bajarê navhatî. Parêzgerê navhatî dijî vê yekî bû. Lewra Ebdurrezaq daxwaz ji Kaxanuveskî kir ku ber bi deverên kurdî yên li jêr bandora Rusî ve biçê, mîna Xoy û Selmas û Urmîyê.⁶⁴ Ebdurrezaq sebarete vî çendî dibêje, "Merema min ew bû ku di navbera gund û hozên kurdan de bigerim."⁶⁵ Li cîhekî di Ebdurrezaq dibêje, "Ulîvirêv nameyekê bi rêya wezareta karûbarên derve bo Împarator nihartibû û egerên hatina min bo Wanê dîyar kiribûn. Dîsan xuya kir ku hemî bizavên min ji bo rizgarkirina Kurdistanê ye ji zilma tirkan, û avakirina Kurdistaneke Otonom li jêr (bin) çavdêriya Rusya."⁶⁶

Li vîr dîyar dibe ku Ebdurrezaq Bedirxan divîya li deverên Kurdistanê Îranê bimîne ji bo encamdana programê xwe yê siyasî û avakirina Kurdistaneke azad li deverên Kurdistanê Îranê. Belê Hukûmeta Rusya alîyekî di berê xwe dida hebûna Ebdurrezaq li deverên navhatî ew jî mîfa wergirtin ji Ebdurrezaq Bedirxanî ji bo belavkirina desthedarîya Rusya li van deveran.

Hinek ji siyasetsvanên Dewleta Rusya mîna Kaxanuveskî (cîgirê Rus li Qafqazê) divîya Ebdurrezaq Bedirxan ber bi deverên kurdî li Îranê biçê. Çunke ewan divîya Ebdurrezaq ji bo belavkirina desthilatdariya Rusya li deverên navhatî kar bike û di nameyekê de ku Kaxanuveskî bo Çirkov hinartibû dîyar dike ku çûna Ebdurrezaq bo Îranê pêngavek baş e ji bo çekirina pêwendiyên mukum digel kurdan û zanîna serûberê giştî li Kurdistanê. Dîsan Kaxanuveskî di vê nameyê de pêda diçe û xuya dike ku Ebdurrezaq dîyar kirîye ku ew dêhandet kartêkirinê li ser kurdên Îranê û Tirkîya bike da hembêrî karên Tirkîya yên dijî Fures û Xirîstanîyan rawestî.⁶⁷ Anku Rusya mîna ji nav û dengîya Ebdurrezaq wergirtin ji bo armancên xwe yên siyasî li deverên Kurdistanê Îranê.

Li destpêka adara sala 1911 Ebdurrezaq Bedirxan dest bi karê xwe yê siyasî li deverên Kurdistanê Îranê kir. Wî serdana çendîn bajar û deverên kurdî li Îranê kir mîna Maku, Xoy, Qutur. Dîsan heta serdana wan deverên kurdî li Kurdistanê Tirkîya jî bi xwe ve girtibûn mîna bajarê Wanê, ku li vî bajarî desthilatdariya tirk kar ji bogirtina wî kiribû. Belê Ebdurrezaq şîya xwe qurtal bike û egerên hatina xwe bo bajarê navhatî dîyar kir ku ewê li ber xwe bo parlemanê tirkî bihilbijêre. Li deh rojên Ebdurrezaq li Wanê borandin, çendîn kesayetiyên kurd nexasme yên dijî desthilatdariya Osmanîyan dîtin. Her wusa Ebdurrezaq

⁶⁴ Lazarêf, *El-Mes'etel'î Kurdiye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 235 / Celîlê Celîl, *Ezhetu'l-Ekrah El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayeti'l-Qarni't-Tasî Azer we Bidayeti'l Qarnil-İşrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 150 - 151

⁶⁵ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'90, 1999 Duhok, r. 101

⁶⁶ Berhema navborî, r. 101 - 102

⁶⁷ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayeti'l-Qarni't-Tasî Azer we Bidayeti'l Qarnil-İşrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 151

Bedirxanî bi Ewlêrêyiv ê konsolê Rusî ketibû û Ebdurrezaq programê xwe yê sîyasî bo konsolê navhatî eşkera kiribû.⁶⁸

Li deverên Kurdistanê Îranê bi taybetî deverên Maku, Xoy û Qutur dîsan Ebdurrezaq çav bi kesayetiyên kurd yên digel Rusya ketibû, mîna van kesayetîya Simkoyê Şikakî bû ku palpiştê programa sîyasî yê Ebdurrezaq Bedirxanî bû.⁶⁹ Hêja ye bêjin ku desthilatdariya Osmanî li deverên Kurdistanê Îranê kar ji bo girtina wî kir. Bi taybetî li bajarê Urmîyê konsolê Osmanî Sadullah Beg hewl da Ebdurrezaq bigre. Belê Ebdurrezaq xwe li konsolê Rusya parast.⁷⁰

Cihê gotinê ye bijên ku karmend û sîyasetvanên Rusî bi bîr û boçûnên cuda temaşeyê xizmeta Ebdurrezaq bo Rusya dikir. Bo numûne Makluveskî balyozê Rusî li Tehranê bawerî bi xizmeta Ebdurrezaq nedêna û hizr dikir ku ew yê li wan deveran destkêşiyê bo dewleta Osmanî dike.⁷¹ Belê karmendên Rusî li Qafqazê dijî hizra navhatî bûn û bawerî bi xizmeta Ebdurrezaq bo Rusya dikir, mîna van kesan Kaxanuveskî.⁷²

Belê wusa dîyar bû ku hizra duyemin ya bi hizr bû. Lewra Ebdurrezaq Bedirxan li dûv biryara Rusî û li jêr parastina leşkerê wî gihîşte Tebrîzê. Piştî li gulana sala 1911 ber bi Tîblîsê ve hate rewanekirin.⁷³

Desthilatdariya Rusya biryar da ku Ebdurrezaq Bedirxan li Tîblîsê bimîne û tu karên sîyasî neke. Nexasme karên sîyasî yên dijî dewleta Osmanî.⁷⁴ Ebdurrezaq Bedirxan dema li Tîblîsê dimîne bi razemendîya Rusya ber bi Parîsê ve diçe û çav bi Şerîf Paşa dikeve.⁷⁵ Di vê qonaxê de Ebdurrezaq Bedirxan dibête kêşeyeka germ di navbera Rusya û dewleta Osmanî de, bo numûne, li destpêka sala 1912 wezîrê derve yê dewleta Osmanî Asim Beg bo balyozê Rusî li Îstanbulê dîyar kir ku ew li ser parastina Rusya bo Ebdurrezaq Bedirxan ne

⁶⁸ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 101-102 / Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 236 / Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrad El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fî Nihayeti'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayeti'l Qarnîl-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 153

⁶⁹ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 101

⁷⁰ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 102-103 / Lazarêf, pirtuka navbihurî s.238

⁷¹ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 238

⁷² Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrad El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fî Nihayeti'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayeti'l Qarnîl-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 151

⁷³ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 104; Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 239 / Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrad El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fî Nihayeti'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayeti'l Qarnîl-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 155

⁷⁴ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 241

⁷⁵ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrad El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fî Nihayeti'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayeti'l Qarnîl-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 152

dirazine dîsan xuya kir ku pêdivî'ye ew bidene dest Hukûmeta Osmanî. Ji aiyekî din ve dewleta Osmanî gelek rêk ji bo kuştina Ebdurrezaq Bedirxan bikarênan yan hinek caran Ebdurrezaq Bedirxan wek mirovekî guman lê kir nîşan daye, û li hindek carên din rojnamevanîya Osmanî Ebdurrezaq mirovek ji ol derketî di nav rûpelên xwe li qelem daye. Belê dewleta Rusî ji alên xwe ve û bi taybetî nûneratîya Rusî li Qafqazê hemî pêkol kirîye ji bo parastina jiyana wî. Her dîsan Ebdurrezaq Bedirxan û kesaîyên kurd alîkarîya Ebdurrezaq Bedirxan dikir da ku ji metirsîya Osmanî dûr bibe.⁷⁶

Di navbera salên 1911-1912 programê Ebdurrezaq Bedirxan yê sîyasî û civakî ji bo rêxwestina serhildaneke kurdî bû li Kurdistana Tirkîyê û ev serhildan bi arîkarîya Rusya be. Ebdurrezaq Bedirxan vê yekê şîrove dikir dema digel berpîrsên rusî kom dibû. Bo numûne, konsolê rusî li Wanê dibêje, "Di yekemîn hevdişîna min digel Ebdurrezaq Bedirxan de, min ji bo wî diyar kir ku ez dê guhê xwe bidim daxwazên wî. Her çendî ez ne digel nexşê wî yê sîyasî bûm. Belê ewî bi eşkera nexş û bîr û boçûnên xwe bo min eşkera kirin."⁷⁷ Careke dî Ebdurrezaq bo konsolê navbihurî, "Xuya kir ku bi serkeftina Rusya li Asyaya Piçuk dê serbixweya min bicih bit."⁷⁸

Her wusa Ebdurrezaq Bedirxanî di navbera salên 1912-1913 de bizaveke çandî li bajarê Xoy encam daye û ev bizav dîsan bi arîkarîya Rusya bû. Di vê bawerîyê de Ebdurrezaq Bedirxan Komelaya Cîhanzanî û Qutabxana Kurdî li bajarê Xoy damezrand.⁷⁹

Li vir wusa xuya dibe ku Ebdurrezaq Bedirxanî bawerîyeke mukum bi arîkarîya Rusya hebûye û di wê hîzrê de bû ku Rusya dê arîkarîya programê wî yê sîyasî bike. Nexasme eger serhildaneke kurdî dest pêbike, belê wek diyar e, gelek ji berpîrsîyarên rusî ne digel vê yekê bûn û ji ber pêwendîyên xwe digel dewleta Osmanî û Îran û dewletên Ewropî behsê vê babetê ne dikir û bi tenê li dûv berjewendîyên xwe berê xwe didan bizava Ebdurrezaq Bedirxanî.

Jêderên taybet bi bizava Ebdurrezaq Bedirxan diyar dikin ku ewê li sala 1913 nexşê destpêkê yê şoreşê dayne û ev şoreş li Kurdistana Îranê bibe, yan jî Kurdistana Îranê bibe bingeha vê şoreşê.⁸⁰ Û ev nexşeyê pêkhatibû ji çend karên leşkerî li ser sînorê Îranê û dewleta Osmanî û li dûv nexşê navbihurî Seid Beg

⁷⁶ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafîyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayeti'l-Qarni't-Tasî Aşer we Bidayeti'l-Qarni'l-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 157 - 159

⁷⁷ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafîyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayeti'l-Qarni't-Tasî Aşer we Bidayeti'l-Qarni'l-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 160

⁷⁸ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Diyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 109

⁷⁹ Dr. S. S. Hirorî, *Ebdurrezaq Bedirxan (1864-1918) Jiyan, Têkilîyên Sîyasî*, Xebata Çandî, 2005 Silêmanî, r. 51-60

⁸⁰ Celîlê Celîl, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafîyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayeti'l-Qarni't-Tasî Aşer we Bidayeti'l-Qarni'l-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 164 - 165

(yek ji serokhozên kurda ye li ser sînore di nêvbera Îranê û dewleta Osmanî de) dê bi karekî leşkerî dijî leşkerê Osmanî ji devera Arçax rabbit ku merem jê dûrkirina leşkerê Osmanî ji devera navbihurîye. Seyîd Taha yê Nehrî jî dê bi serkêşeya leşkerekî di ber bi devera Başqe biçe û hêza Simkoyê Şikâî dê ber bi devera Seraya sînor ve biçe. Ê Ebdurrezaq li dûv nexşê şoreşê dê merema wî azadkirina devera Botan be.⁸¹

Ji bilî arîkarîya Simko û Seyîd Taha û Seîd Beg hinek kesên din dê arîkarîya şoreşê bikin. Mîna Musa Beg û sebarek karê wî Ebdurrezaq diyar dike ku karê wî ew e, dê ber bi Îranê biçe bo bi cihanîna nexşê dumahîyê ji bo şoreşê.⁸² Ebdurrezaq Bedirxan têkilî digel hinek kesên di hebûn. Belê jêderên dîrokê rengê vê têkilîyê xuya nakin, mîna van kesan Xeyredîn Barzanî û Kor Husên Paşa.⁸³

Ji bo vê şoreşê dîsan Ebdurrezaq Bedirxanî palpiştîya xwe bi kurdên di nav leşkerê Osmanî de diyar kirîye û li dor vê yekê diyar dike ku "Hinek ji kurdên di nav leşkerê Osmanî de digel me ne."⁸⁴

Di nexşê vê şoreşê de dîsan Ebdurrezaq Bedirxan rola Îranê diyar nekirîye û Ebdurrezaq hez dikir ku bi rêya dûrkirina leşkerê Osmanî rezamendîya Îranê bal xwe ve bikişîne û sebarekê wî yekê dibêje, "Eger Îran daxwaza min bi cih neîne ez dê bi karekî leşkerî bajarên Selmas û Urmîyê bigrim. Pişt re dê nameyekê bo Şahê Îranê hinêrim û dê diyar bikem ku li jêr fermanîya wî dê leşkerê Osmanî ji Îranê dûr bikem û ev kar dê hemî li jêr çavdêrîya konsolê rus be."⁸⁵

Nexşê şoreşa Ebdurrezaq Bedirxanî bo şoreşa kurdî bi cih nehat. Çûnke dewleta Rusî razî nebû û Ebdurrezaq her tim diyar kir ku ji ber têkdana pêwendîyên xwe digel Osmanîyan razî nabe li ser vê şoreşê dîsan diyar kir ku ev şoreş dê bête egerê nerazîbûna berpîrsên Osmanî û Îran û Almanya.⁸⁶ Hêja ye bêjin ku hinek egerên din jî ji bo serneketina projektên Ebdurrezaq Bedirxanî hene:

1. Hevnegrîna serok û serkirdeyên kurdan.
2. Hêza dewleta Îranê ya leşkerî ku Ebdurrezaq hîzr dikir hêzeke lawaz e û ev yek dê arîkarîya wî bike. Belku hemberî vê hîzrê Îranê alîkarîya Osmanîyan kir li dijî projektên Ebdurrezaq yên siyasî.
3. Ebdurrezaq hîzr dikir ku kurdên Îranê jî digel wî ne. Belê ji ber ku dewleta Osmanî dewleteka sunnî bû u bi rêya propagandaya Komkara îslamê (el-

⁸¹ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 241

⁸² Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 236

⁸³ Celîlê Celîl, *Safahat Min Nîdalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Diyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 107 / Lazarêf *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 241

⁸⁴ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 241

⁸⁵ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 241

⁸⁶ Kemal Mezher Ehmed, *Kurdistan fî Seneva'lî Harb el-Alemîyeyî'lula*, Wergerandin: Mihemed Mela Ebdulkerîm, 1984 Bexdad r. 56

Cema'etul Îslamîye) pahra pirtir ya kurdan digel wî bûn. Ebdurrezaq Bedirxan û Simkoyê Şikakî ne yek hizr bûn. Çünke Ebdurrezaq divîya pahrên Komala Cîhansazî bo şoreşê be û Simko digel vê yekê nebû.⁸⁷

Piştî Rusya li hemberî projektên wî yên siyasî rawestan Ebdurrezaq ber bi Petersburgê çû, û berê bigihête cihê navbihurî li Tiflîs digel cîgirê qeyser ê li Qafqazê Furennusf Daşkov kom bû û dîyar kir, eger palpiştîya Rusya bo projektên wî nehête kirin dê neçar bêt arîkarîyê ji Almanya yan dê hewl bide aştiyê digel Tirkîya bike. Wusa dîyar bû ku vê yekê kartêkirin li ser cîgirê qeyserê li Qafqazya kirîye. Lewra ev yek bo wezîrê derve yê Rusya bi lib kir.⁸⁸

Her li dor vê yekê Ebdurrezaq Bedirxanî daxwaz ji cîgirî kir ku alîkarîya wî biken û li Îranê wek serokê rêveberîyek destnîşan biken û cîgirê navbihurî palpiştîya vê yekê kir û dîyar kir ev yek wê arîkarîya me di rêxistina kurdên Îranê bike. Nexasme li paşerojê.⁸⁹

Ebdurrezaq Bedirxan li Petersburgê digel Sazanuv ê wezîrê derve yê rusî û Kalim serokê pişka Rohhilata Navîn kom bû. Û piştî berpîrsên navbihurî nexşê Ebdurrezaqî yê siyasî zanî, ewan dîyar kir ku pêdivî ye hevaltiya kurd û ermen ji aliyekî ve kurd û asurîyan ji aliyekî din ve, wusa dîyar e ku Ebdurrezaq di vê bawerîyê de kar kir û bi vê rêyê pêwendî di navbera kurd û milletên di xweş bûn.⁹⁰

Li vir xuya bû ku ew merema Ebdurrezaq, bo çûye Petersburgê bi cih nehat û berpîrsên rusî berê wî dan deverên Tebrîzê û ji bo belavkirina propagandaya rusî di navbera kurd û ermenan de kar bike. Anku Ebdurrezaq bi encamdana propagandaya siyasî ya kurdî çûbû Petersburgê. Belê bi karekî propaganda zîvîrî deverên Kurdistanê Îranê. Ebdurrezaq li dor vê yekê dîyar dike ku hukûmeta rusî pêşniyar kir ku ez li şên û başurê Urmîyê bimînim û kurdan qail bikem li digel Rusya bimînin.⁹¹

Ev yek li ser hatî di nameyên di nêvbera Kalim û berpîrsên rusî li Qafqazê dîyar û eşkera dibe. Kalim ji van nameyan di yekê de dibêje, "Destnîşankirina Ebdurrezaq Bedirxanî li deverê Îranê wek karmendekî îdarî dê nerazîbû na Tirkîya bêt û ev yek dê bête egerê têkçûna pêwendiyên me digel dewleta Osmanî."⁹² Ebdurrezaq bi xwe vê yekê dîyar dike demê ez ji Petersburgê

⁸⁷ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 237 - 238 ; Dr.Osman Eli, *Pirtuka navbihurî*, s.255 - 257 / Kemal Eli, *Kurtîyek li Xebatê Ebdurrezaq Bedirxan*, Kovarê Çiwar Çira, hj. 2, sal:1, Swêd r. 47 - 48

⁸⁸ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 241

⁸⁹ Berhema navborî, r. 241 / Celilê Celil, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayet'l-Qarni't-Tasî Aşer we Bidayet'l Qarnil-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 160

⁹⁰ Berhema navborî, r. 241 / Celilê Celil, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayet'l-Qarni't-Tasî Aşer we Bidayet'l Qarnil-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 160

⁹¹ Celilê Celil, *Safahat Mîn Nidali Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, 1 j. 2, a.90, 1999 Duhok, r. 108

⁹² Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 241 / Celilê Celil, *Nezhetu'l-Ekrah El-Sakafiyye We'l-Qawmîyye Fi Nihayet'l-Qarni't-Tasî Aşer we Bidayet'l Qarnil-İsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 160

zîvirîm biryar ji alîyê Rusya ve hate dayîn ku ez ê ji sînore Tirkîya dûr bim. Ew jî ji ber propagandaya Almanya û Tirkîya di dijî Rusyayê de.⁹³

Her çend Ebdurrezaq Bedirxanî ti mifayên siyasî ji serdana xwe bo Petersburgê newergirtin, belê, di warê çandî de Ebdurrezaq Bedirxanî çendîn zanayên rusî dîtin. Nexasme zanayên ku girîngî diden ziman û edeba kurdî, mîna vê yekê ji Urbîllî û çendên din.⁹⁴

Lazarêf wusa dîyar dike ku Ebdurrezaq Bedirxan roleke girîng di hazirîya serhildana Bidlîsê de hebû.⁹⁵ Û li dor vê rolê dibêje, "Ebdurrezaq Bedirxan û Yusif Kamil Bedirxan berê sê sal ji destpêkirina serhildana Bidlîsê hazirî bo dikir."⁹⁶

Dewleta Rusî careke di tîkîlîyên xwe digel Ebdurrezaq Bedirxan mukum kirin. Nemaze demê şerê cîhanê yê yekemîn (1914-1918) dest pêkiri vê çaxê Ebdurrezaq Bedirxan li bajarê Maku bû û ji bo arikariya Rusya di vî şerî de biryar ji alîyê Rusya ve hate dayîn ku pêdivî ye Ebdurrezaq di navbera kurdan de kar bike û kurdan razî bike ku alîkariya leşkerê Rusya bike û ev yek bi cih hat, demê Ebdurrezaq û bi arikariya kurdan de vera Abax sitandî û pişt re 300 siwarî ji hoza Heyderanlî ya kurd û hinekên din jî, ji hoza Milan kom kirin û bi rêya van her du hozan gelek ji dever û gundên dewleta Osmanî girtin.⁹⁷

Dîsan hêza leşkerî ya kurd ewa li jêr serokatîya Ebdurrezaq Bedirxan alîkariya leşkerê Rusya li deverên derdorên bajarên Wan û Tebrîz û Urmîyê kiribû.⁹⁸ Dîsan Ebdurrezaq Bedirxan çendîn danezan û beyannameyan di navbera kurdan de belav kirin ji bo razîkirina wan ku alîkariya leşkerê Osmanî li dijî Rusya şer neken û di van danezanan da hatîye gotin ku: "Merema me ji pêwendîyan digel Rusya ew e ku, berê çekên xwe bidine enîya leşkerê Osmanî." Dîsan vê danezanê daxwaz ji kurdan kirîye ku alîkariya Almanya neken. Çunke alîkariya almanan derketina ji ayînê îslam e.⁹⁹

Li sala 1915 leşkerê Rusya li enîya rojava bakura Îranê tuşê hinek şikestinan bû û hinek ji berpirsên Rusî egerên vê yekê jî zîvirandine bo alîkariya

⁹³ Celîlê Celîl, *Safahat Mîn Nîdalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 112

⁹⁴ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacî, 1991 Beyrûd, r. 241 / Celîlê Celîl, *Nezhetî'l-Ekrad El-Sakaîyye Wê'l-Qawmîyye Fî Nîhayetî'l-Qarnî't-Tasî Aşer we Bidayetî'l Qarnîl-Îsrîn*, Wergerandina ji rusî: Bavê Nazê û Dr. Welato, 1986 Beyrûd, r. 160

⁹⁵ Celîlê Celîl, *Întifadat-ûl Kurdî Fil-Bidlîs*, Wergerandin: Ebdurrehim Ebdulkerîm, kovara Metîn, Hj. 53-54, 1996 Duhok r. ...?

⁹⁶ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacî, 1991 Beyrûd, r. 241

⁹⁷ Celîlê Celîl, *Safahat Mîn Nîdalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 103 - 113, 110 - 114

⁹⁸ Celîlê Celîl, *Safahat Mîn Nîdalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 103 - 113, 110 - 114

⁹⁹ Celîlê Celîl, *Safahat Mîn Nîdalî Ebdurrezaq Bedirxan*, Wergerandin: Dîyar Doskî, Hj. 2, a'.90, 1999 Duhok, r. 110 - 111

Ebdurrezaq û kurdan bo Osmanîyan.¹⁰⁰ Ji ber vê yekê hinek berbirsên rusî daxwaz dikirin ku Ebdurrezaq Bedirxan ji çeperên şer dûr biken. Belê serkird-eyên leşkerê Rusya careke dî ev projekte gêro kir û pişt re hizr bo wî çendî hate kirin ku careke dî Ebdurrezaq bo Kurdistanê bihête rewankirin ji bo çêkirina pêwendîyan digel kurdan. Ji ber vê yekê jî demê leşkerê Rusya ber bi bajarên Erzirom û Bidlîsê li sala 1915 hatin careke dî Ebdurrezaq arîkarîya kurdan bo leşkerê Rusya diyar kiri.¹⁰¹

¹⁰⁰ Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 464 - 466

¹⁰¹ Research Department, Foreign Office, *The Kurdish Problem*, FO 371/40219, Persia, 1944 / Lazarêf, *El-Mes'ele'lî Kurdîye (1917-1923)*, Wergerandin: Dr. Ebdî Hacı, 1991 Beyrûd, r. 464 - 466

Edîp Karahan: Rewşenbîrekî Têkoşer, "Mirovekî Bi Tenê" û Dozkarê Kurdistanê

Îbrahîm GUCLU
ibrahîmgucclu21@gmail.com

Weşanxaneya Komalê di sala 1976 de ji bona Edîp Karahanî pirtûkek amade kir. Di pêşgotina pirtûkê de Edîp Karahan wisan têye terîfkirin: "... Ew merîvekî berxwedêr, wêrek û şer-
van bû; bi şerokî dijiya, jiyanekî gûrr û çalak dijiya", Rastî jî ev rêza edebî û exlaqî ya bi tirkî, Edîp Karahanî gelek baş û bi gelek aliyan ve tarîf dike. Mirov di çarçoveya vê rêzê de ji bona jiyan û karaktera Edîp Karahanî dikare çend pirtûkan binivîsîne.

Min Edîp Karahanî di xortaniya xwe de, dema ku ez xwendevanê zanîngehê bûm, nas kir. Lê wê demê ji nêzikî ve naskirina min û wî pêk nehat. Gava min ew rûbirû dît, bi rabûn û rûniştina xwe, bi helwesta xwe, bi bîrûrayên xwe, kurdekî balkêş bû. Min Edîp Karahanî di qon-
axa cuntaya ya sala 1971 de li hepisx-
aneyê leşkerî ya Amedê ji nezik ve nas kir. Ew di hepisxaneyê de îdolê

ciwanên kurd, serokê dîwana hepisx-
aneyê, pêşeng û rêvebirê girtiyan û
hepis-xaneyê bû. Ew leheng û kelemê
çavê dadgehê bû.

Piştî hepisxaneyê, bi Edîp Karahanî re pêwendîya min û berpirsiyarên *Rizgarî* gelek baş bûn. Mirina wî ji her kurdekî zêdetir, em xemgîn kirin û êşandin. Lewra mirina Edîp Karahanî bo tevgera kurd, bo rewşenbîriya kurd, bo siyaseta û edebiyata kurd derbeke mezin bû. Wî valahîyeke mezin çêkir. Me xwest ku ji bona wî karekî xuyayî û neyê jibîrvekirin çêbikin. Ji bona vê di derheqê wî de me bi riya Weşanxaneya Komalê pirtûkek amade kir. Di amadekirina vê pirtûkê de min roleke sereke anî cih. Lewra dema ku Edîp Karahanî ji nav me koç kir, ew li Amedê rûdinişt. Ez jî li Erxenîyê rûdiniştim. Bi malbatî jî eleqeya me gelek baş bû. Dema ku em pirtûkê amade bikin, derfet çêbû ku ez bikevim arşîva wî. Helbet wê jî derefet/ firsend da min ku ez dinyaya Edîp Karahanî hîn ji nêz ve nas bikim.

Di amadekirina pirtûka di derheqê Edîp Karahanî de xizmet û rola Orhan Kotan mezintir bû. Wek berpirsiyarê Komalê û kesekî ku jî teknîka çapê fam dikir Orhan Kotan bû. Gelek bi dilsozî û bi heyecan vê pirtûka Edîp Karahanî amade kir. Dema ku ev pirtûk amade bû, ji aliyê teknîkî, zan-yarî û madî ve şertên me gelek qels bûn. Hezar mixabin Orhan Kotan dema ku çû ser dîlovaniya xwe, derfet her çiqas zêdetir bû, di derheqê wî de, me, wek tevgera Kurdistanê nikarî pirtûkekê amade bikin.

Di van salên dawiyê de dema ku min, birayê wî Enver Karahan û Selahattin Bulutî biryar da ku em di derheqê jiyana Edîp Karahanî de pirtûkekê amade bikin, min jî dest bi

nivîsandinê kir. Min di encamê de dît ku pirtûkeke piçûk derket holê. Ev tiştê ku min nivîsandibû, beşeke piçûk ji jiyana Edîp Karahanî bû.

Ez niha jî dixwazim di çarçoveya 10-12 rûpelan de Edîp Karahanî tarif bikim û bidim nasandin. Ez baş dizanim ku ev zehmet e. Lê berpirsiyarên kovara BÎRê wisa biryar dane, ez jî nikarim derkevîm derveyî vê biryarê.

Bi Kurtî Edîp Karahan kî ye?

Ew li gorî cuzdanê xwe yê dewletê di sala 1930 de li Dêrika Çiyayê Mazî hatiye dinyayê. Ev şertên Kurdistanê yên ku Edîp Karahan tê de çêbûye, şertên gelek taybetî ne. Piştî ku tevgera millî ya 1925 hatiye temirandin, li Kurdistanê rewşeke gelek xirab û zilmeke neditî hatiye meşandin. Malbata wî di encama temirandina tevgera 1925 de ji bona ku ew jî beşdarî serîhildana 1925 bûne, hatine sirgûn-kirin. Wê demê êdî li Kurdistanê kela serîhildana Agiriyê xwe dide nîşan.

Edîp Karahan mensûbekî eşîreta Mehmûdan e û Mehmûdan li Dêrikê eşîreke bi nav û deng e. Serokê eşîrê Reşo bû. Piştî Reşo lawê wî Osman dikeve şûna wî. Piştî wî jî malbat wek "mala Osmanê Reşo" tên naskirin. Osmanê Reşo li hemberî Brahîm Paşayê Milî serî natewandiye. Edîp Karahan neviyê Osmanê Reşo û lawê Cemîlê Şêxmûs e.

Piştî Osmanê Reşo, apê bavê wî Elas Efendî dibe serokê êla Mehmûdiyan. Elas Efendî Mekteba Ruştiye xwendiyê û li Dêrikê dibe serokê Klûba Kurd. Elas Efendî beş-

darî tevgera 1925 dibe. Piştî temirandina tevgera 1925 jî, bi Mala Cemîlpaşayî re pêwendiyên wî dewam dikin. Ji bona ku beşdarî serîhildana Agiriyê bibe, di sala 1927 de derbasî Rojavayê Kurdistanê dibe. Piştî re jî, ji bona ku beşdarî serîhildana Agiriyê bibe, tê Çiyayê Mazî. Li çiyayan digere, eşîretên din ji bona ku ji wî re nabin alîkar, dîsa vedigere rojavayê Kurdistanê.

Ev helwesta eşîra Edîp Karahanî ya kurdî dibe sedem ku di navbera wan û eşîretên din de nekokî çêbibe. Lewra eşîretên din li cem dewletê cih digrin. Piştî ku serîhildana 1925 li Kurdistanê Bakur bi zora dewletê hat temirandin, malbata wî jî hat sirgûnkirin. Malbata wî ji bona ku di salên 1925 û 1927 de zilmekî mezin dîtibû, nedixwestin ku careke din vê zilmê bijîn, ji ber vê sedemê jî, ji tevgera kurd dûr ketin. Ji bona vê, dema ku Edîp Karahanê ciwan dest bi kurdayetî dike, bavê wî Hecî Cemîl Beg dibêje "*Êdî lawekî min ê bi navê Edîp tune!*"

Edîp Karahanî jî vê helwest û rewşa malbata xwe aciz nedibû. Lewra wî sedema vê helwestê baş dizanibû. Wî dizanibû ku dewleta tirk (roma reş) zilmeke bêmentiq û nemirovî anîbû serê wan kes û eşîrên ku beşdarî tevgerên neteweyî yên Kurdistanê bûne. Piştî tevgera 1925, yan jî piştî yên din, di encama zilmeke nedîtî de ne ku tenê eşîr û malbata Edîp Karahanî, gelek malbat û eşîrên kurd ên din jî ji tevgera Kurdistanê dûr ketibûn.

Piştî temirandina tevgerên Kurdistanê, gelê Kurdistanê ji bona ku

ji doza xwe dûr bikeve zilm û zordarî hat kirin; gund û bajar hatin şewitandin, bi deh hezaran kes hatin qetilkirin. Lê dîsa jî rewşenbîrên welatparêz dixwestin ku tevgera neteweyî ji nû ve geş bikin, hêzeke welatparêz derxin holê, li hemberî dewleta kolonyalist li ber xwe bidin. Ev e, Edîp Karahan jî yek ji van kesan bû. Dema ku wî jî dest bi xebata kurdayetî kir, baweriya neteweyî di nav gel de gelek qels bû, tevgera kurdayetiyê ne girseyî bû, tu rêxistineke penî û yan jî nepenî li holê nîn bû. Hejmara rewşenbîrên welatparêz jî gelek kêr bû, ew jî li bajarekî yan jî li herêmên cihê bûn û belavbûyî bûn.

Edîp Karahan jî, kesekî ku bi serê xwe li herêma Mêrdîn û Dêrikê xebata welatparêziyê dimeşand. Ew, kesekî pêşeng û bijarte bû. Ew bi tena serê xwe rêxistinek bû.

Edîp Karahanî dezgeya axatî û şêxîtiyê li Kurdistanê li pêşîya tevgera Kurdistanê û avabûna Kurdistanê wek astengiyekê didît. Wî him wek mirovekî welatparêz û him jî wek mirovekî sosyalist dixwest ku sîstema axatî û şêxîtiyê jî hilweşe. Ji bona vê, Edîp Karahan her çiqas lawê axayekî û eşîreke mezin bû jî, wî wek xwendevanên din ên kurd nedikir. Ew, him bi fikir li dijî axatiyê bû û him jî bi helwesta xwe ya pratîkî jiyaneke ji axatiyê dûr didomand. Li Dêrikê bi kesên feqîr û belangaz re xwedî pêwendî bû û bi wan re hevaltîyê dikir

Xortên ku wî nas dikirin û an jî nas nedikirin di bin tesîra wî de diman. Ew xortên ku ji nêzik ve wî nas nedikirin jî, bi navê wî şiyar dibûn,

dibûn welatparêz. Malbatan ji bona ku xortên wan di bin tesîra Edîp Karahanî de nemînin, hewl didan xwe da ku xortên wan bi Edîp Karahanî re danûstandinê nekin. Ji bona vê jî, nedikarîn rasterast li dijî Edîp Karahanî derkevin, bi awayekî nerm vê siyaseta xwe dimeşandin. Malbatan ji xortên xwe yên xwende re digotin "Edîp şaşiyane dike! Di jiyana xwe ya xwendevanîyê de divê ewqas xwe deşîfre neke. Heger dibistana xwe xelas bike, wek parêzer dikare zêdetir ji gel re bibe alîkar." Lê ev helwesta malbatan nedikarî pêşiya xortên Dêrikê bigre. Xortên Dêrikê di encama vê helwesta hanê de hê bêhtir xwe nêzikî Edîp Karahanî dikirin.

Edîp Karahanî li Stenbolê di destpêkê de beşa Felsefeyê xwend, lê dû re dest bi zanîngeha huqûqê kir. Heta sinifa dawî hat, ji bona kar û xebatên xwe yên kurdîyê û siyasî û edebî nikarî sinifa dawî biqedîne. Di sala 1976 de, piştî ku ji Kurdistanê Başûr vegeriya û Herêma Otonom ya Kurdistanê hilweşiya, ji bo ku dîsa xwe ya dawî biqedîne çû Stenbolê. Dema ku li Stenbolê bû li otêlê dima û di gulana 1976 de ji nişkê ve nexweş ket. Ew li Nexweşxaneyê Grubayê raza. Hezar mixabin ku, di encama nexweşiya dil de çû ser dilovaniya xwe. Edîp Karahan dema ku li Kurdistanê Başûr dima jî, carekê krîza dil derbas kiribû.

Edîp Karahan du car zewicibû. Hemsera wî ya pêşî, ji tirkên Bulgarîstanê bû; hemsera wî ya duyem ji Dêrikê bû. Sedema du car zewaca wî, malbat û nebûna zorekên wî bû. Ew ji vê yekê wek rewşenbîrekî

gelek xemgîn bû û ji bona xwe kêmasiyek dihesiband. Jiyana xwe heta dawî, hemsera xwe ya yekem re derbas kir. Gava ku wî wefat kir, bi navê Turcel, Welat û Şiyar sê zarokên wî li pişt wî mabûn.

Min di sala 2005 de lawê wî Welat ji nêzik ve nas kir. Min gava ku di destpêkê de lawê wî Welat dît, wek ku ez birayê xwe yê mezin Edîp Karahanî bibînim, ewçend kêfxweş bûm. Pişt re ji gelek xemgîn bûn. Di nav demê de ew çû-hat mala me. Lewra em û wî li Yeniyola Amedê, cîranê hevûdu ne. Dema ku min Welat nas kir, dîsa derfet çêbû ku em di derheqê Edîp Karahanî de biaxifin.

Aliyê Wî yên ku Nayên Zanîn..

Edîp Karahan di sala 1957 de ji xebatkaran û ji sosyalîzmê re dest bi piştgirî kiriye. Ji bona vê di derbarê komunîzmê de, di sala 1957 de hatiye dadgehkirin. Dîsa piştî cuntaya leşkerî ya 27ê gulana 1960, di sala 1961 de Talat Aydemirî hewil da xwe ku darbeyeke leşkerî ya din pêk bîne, desthilatdariya siyasî bigre destê xwe. Lê ev darbe bi ser neket, Talat Aydemir û hevalên wan her çiqas di hewldana yekem de hatin efûkirin jî, lê di hewldana duyemîn de hatin dadgehkirin û îdamkirin. Piştî vê darbeya neserketî, Edîp Karahan jî tê dadgehkirin.

Lê derbarê van her du dadgehkirinên wî de agahdariyeke fireh tune ye. Zêde jî ev aliyê Edîp Karahanî nayê zanîn. Bes di derbarê vê dadgehkirina wî de, di nivîsarên wî yên ku nehatina çapkirin û di raporên MÎTê yên ku di

derheqê wî de hatine amadekirin de, di doznameya dozgeran de agahdariyên gelek kurt hene.

Edîp Karahan di nivîseke xwe de dibêje, "... ez jî di bûyera Talat Aydamir û Fethi Gürcan de hatim hepiskirin. Di nav wan kesên girtî de endamên TÎPê jî hebûn. Beriya ku em bîn girtin, çapemeniya burjuvaziyê di derheqê me de dest bi kampanyayê kir. Wê demê serokê TÎPê jî li dijî me beşdarî vê kampanyaya çapemeniya burjuvaziyê bû û li Entabê li dijî me birûrayên gelek dijwar anîn ser zimên." (Komal kolektîf, *Bir Kürt Devrimcisi*, Weşanxaneya Komal, 1976, Ankara, r. 2003)

Ev bûyer jî nîşan dide ku Edîp Karahan her ji mêj ve muxalîfekî xurt ê dewletê ye.

Edîp Karahan û kovara *Dicle-Fırat* : 1962

Kovara *Dicle-Fırat* di sala 1962 de dest bi weşanê dike. Kovara *Dicle-Fırat* piştî cuntaya leşkerî ya 27ê gulana 1960î û li gorî şertên qanûna bingehîn ya nû de tê weşandin. Têye zanîn ku ew şert şertên taybetî bûn. Her çiqas cuntaya leşkerî bi xwe ne demokrat bû û li dijî mafên gelê kurd be jî, piştî cuntaya, girêdayî şertên hundir û derva atmosfereke azadiyê li Tirkîyeyê dest pêkiribû. Ji derveyî îdeolojiya resmî ya kemalîst birûrayên nû, sosyalîzm, bi awayekî kurdayetî ketibû qada fikrî ya Tirkîyê.

Kovara *Dicle-Fırat* wek rojnameyeke fikrî ya mehane bû, di navbera 01. 11. 1962 û 14. 05. 1963 de hate weşandin. Kovar, wek platformeke neteweyî di jiyana çapemeniyê de cih

girtibû. Lewra hîn di hejmara xwe ya yekem de, di nivîsa "*Em çima tên weşandin?*" de diyar dike ku kovar ji hemû beşên civaka kurd re dê vekirî be. Heşt hejmarên kovara *Dicle-Fırat* hatin weşandin. Hejmara 9. dema ku di çapxaneyê de di çapê de bû, dewletê dest danî ser. Edîp Karahan û 23 hevalên xwe hatin girtin.

Di kovara *Dicle-Fıratê* de bêhtir nivîsên Edîp Karahanî bûn. Edîp Karahan di hemû hejmarên kovarê de bi çar navên cuda nivîsan dinivîse. Nivîsên editorê kovarê bi navê Edîp Karahanî û Edîp Osmanoglu; nivîsên li ser siyaseta hundir bi navê Hamit Mazıdağlı, li ser siyaseta derve bi navê Mehmut Bayraktar dinivîse. Dema ku meriv bala xwe bide ser nivîsên wî gelek bi hêsanî tê tespîtîkirin ku nivîsarên wî zindî, girêdayî jiyana civata kurd, siyaseta rojane, edebî ne. Di nivîsarên xwe yên di derbarê siyaseta derve de wek dîplomatekî û pisporekî siyaseta derve ye.

Di tevayiya kovarê û nivîsarên Edîp Karahanî de peyva Kurdistanê nayê bikaranîn, lê dema ku li nivîsandina hûr mêze bikî, avakirina nivîsaran ji çav derbas bikî û şirove bikî, gelek bi rehetî tê tespîtîkirin ku ji pirsîgîrêkên neteweya kurd û welatên wan ji Kurdistanê tê behskirin.

Di sala 1962 de kovara *Dicle-Fıratê* di entellektulîya kurdî de, di xebata fikrî û çandî ya kurd de gaveke gelek girîng û dîrokî bû. Edîp Karahan berpirsiyarê vê kovarê bû û di kovarê de basîret û qabîliyeteke entellektuelî nîşan dida. Di kovarê de cur bi cur nivîs; nivîsarên edebî, siyasî, felsefî

dihatin nivîsandin. Di *Dicle-Fîratê* de bi fikrên nû û bi fikrên li dijî sistema kolonyalistî ku mafên neteweya kurd xesp kirîbû de bi mêrxasî dihat nivîsandin. Ew di kovara *Dicle-Fîratê* de him editorekî baş bû, him çîroknûsekî jêhatî, siyasetvanekî jîr û leheng bû.

Edîp Karahanî di kovara *Dicle-Fîratê* de bi tirkî û kurdî nivîsandiye. Kurdiya wî nûjen, paqij û xweş e. Di kovarê de diyar dike ku ew parêzerekî doza neteweya kurd e, hevalbendê sosyalîzmê û xebatkarane.

Kovara *Dicle-Fîratê* di wan şertan de rojeva kurdan tespît dikir û nîqaş dikir. Kovarê ji dinyaya fikrî ya kurdan re dewlemendiyek da qezenckirin. Di kovarê de **Sait Elçî, Musa Anter, Dr. Sait Kırımsıztoprak, Nazmi Balkaş, Ahmet Aras, Şevket Epözdemir, Enver Aytekin, Feqî Huseyn** û gelek kesên din nivîsîne. Ew kesên ku di kovara *Dicle-Fîratê* de nivîsandin, di heman demê de di dîroka tevgera Kurdistanê ya nêzik de bûn aktorên gelek girîng û balkêş. Sait Elçî di sala 1966 de û Sait Kırımsıztoprakî di sala 1970 de ji partiyên Kurdistanê re serokatîyê kirin.

Kovara *Dicle-Fîratê* di rojnamegeriya kurdî de jî xwediyê ciyekî diyar û girîng e. Piştî serîhildana 1938 ya Dêrsimê heta 1948 li bakurê Kurdistanê bi her awayî bêdengiyek çêbû. Her çîqas ji aliyê Mîr Celadet Bedirxan ve *Hawar* (15 gulan 1932-15 tebax 1943) û *Ronahî* (1 nîsan 1942 - 27 gulan 1946), ji aliyê Kamuran Bedirxan ve *Roja Nû* (3 gulan 1943 - 1946) hatin weşandin jî, ev kovarên li derveyî welêt bûn. Bes di sala 1948 de li

Stenbolê *Dicle Kaynağı* (*Çavîya Dicleyê*) hat weşandin. Piştî van kovarên kurdan dev ji xebata weşanê berda. Di sala 1950 de dîsa li Stenbolê *Şark Mecmuası* (*Kovara Rojhilatê*) û *Şarkın Sesi* (*Dengê Rojhilatê*) hatin çapkirin. Jiyana van kovaran jî kurt bû. Di sala 1958 de li Amedê bi navê *İleri Yurt* (Warê Pêş) rojnameyekê dest bi weşanê kir. Jiyana wê jî heta payîza 1959 dom kir.

Piştî *İleri Yurtê* kovara *Dicle-Fîrat* dest bi weşanê kir. Ev yek li hemberî sistema kolonyalist têkoşîneke nû û bêtaetkariyeke diyar bû. Ji ber vê yekê jî ev gaweke gelek girîng bû.

Hepsîbûna Wî ya ji ber Komunîzmê: 1953

Têye zanîn ku di sala 1950 de Şoreşa Çînê çêbû. Encama vê yekê ji bona ku sistema sosyalîst ava bibe, derfet û şert çêbûn. Piştî vê, di navbera sistema sosyalîst û demokrat-kapîtalîst de hem li gelekê herêman şerê germ, û bi tevayî jî li dinyayê şerekî sar dest pêkir. Wî şerê sar rasterast li ser Tirkîyeyê jî tesîr kir, dewleta unîter û neteweyî li hemberî komunîstan şer îlan kir. Makartîzmê xwe bi her awayî nîşan da.

Her çîqas di sala 1946 de Tirkîye di bin tesîra bayê Şerê Cîhanê yê Dûyemîn de xwestiyê pêvajoya demokrasiyê bide destpêkirin jî, li Tirkîyeyê ligel partiya kemalîst a totalîter CHP partîyeke din, ango DP (Partiya Demokrat) hatibû danîn. Tirkîyê karakterê xwe yê otorîter, totalîter û olîgarşîk parastibû. Îro jî ev karakterê wê dom dike.

Tirkîye ji bona ku tevgera çep,

kesên sosyalîst û komunîst tasfîyê bike, gelek metodên faşîst û totalîter bikaranîn. Li Tirkîyê di sala 1952 de li hemberî berpirsiyar û endamên Partiya Komunîst û rewşenbîrên sosyalîst pêleke hepiskirinê dest pêkir. Xuya ye ku kurd jî, ji vê pêla xurt ya faşîzan ya di wê merheleyê de jî xelas nebûne.

Mirov dikare bibêje ku ji bo raya giştî ya kurd hepisbûna Edîp Karahanî ya balkêş e. Ew hepisbûna wî ya di sala 1953 de, dema ku Edîp Karahan 23 salî bû pêktê. Sedema hepisbûna wî, komunîzm e.

Ev hepisbûna Edîp Karahanî jî diyar dike ku rewşenbîrên kurd, di dîrokeke kevin de bi bîrûrayên çepgir, sosyalîst û komunîst re xwediyê pêwendiyekê ne. Ji wan fikran sûd wergirtine û xwestine ku bi riya sosyalîzmê kurdayetîyê bikin û mafên neteweya kurd ji bona ku bête qezenckirin, riya sosyalîzmê bi kar bînin.

Hepsîbûna Wî ji Ber Kovara Forum : 1957

Edîp Karahan cara duyem di sala 1957 de dema ku 27 salî ye hepis dibe. Sedema hepisbûna wî ya vê demê, nivîsarên ku di kovara *Forumê* de nivîsandibûn.

Edîp Karahan cara duyem 6 mehan di hepsê de dimîne. Derbarê vê hepisbûna Edîp Karahanî de belgeyên ciddî di destê me de tune ne. Heta her çiqas Edîp Karahan 6 meh hepis jî radikeve, pişt re ceza girtiye û an jî beraat kiriye, naye zanîn. Hepsîbûna Edîp Karahanî di sala 1957 de, li gorî bawerîya min, wek destnîşana tevgirtina sala 1959 ya

bûyera 49 kesên rewşenbîr û xwendevanên kurd e.

Edîp Karahan yek ji wan kurdan e ku di wan salan de hepis bûye.

Edîp Karahan di salên 60î de ji çend caran hatibû hepiskirin.

Hepsîbûna ji Bûyera Talat Aydemir û Fethi Gürcanî : 1963

Wek têye zanîn piştî cuntaya 1960î ew nerehatiya di nav leşkeran de neqediya. Lewra di nav leşkeran de jî grûbên cihê, dijiyatiya desthilatdarî hebû. Ji bona vê Talat Aydemir û Fethi Gürcanî li hemberî desthilatdariya siyasî darbeyeke leşkerî pêk anîn. Lê biserneketin û hatin îdamkirin.

Di wan şertan de Edîp Karahan jî tê hepiskirin. Ev di derheqê vê hepisbûna xwe de di nivîsara xwe ya "*Di Sosyalîzmê de Rexne û Xaverexnekirin*" de qal dike. Hezar mixabin ji derveyî vê gotarê di destê me de tu belge ji bo vê dadgehîkirinê tune ne.

Hepsîbûna Wî ji Ber Rojnameya Dicle-Fîrat : 1963

Kovara *Dicle-Fîratê* dema ku hat hejmara 9. û li çapxaneyê bû, Edîp Karahan ji ber wan nivîsarên wî yên ku di kovarê de cih girtibûn, ku li gorî îddiaya dewletê cudaxwazî dikirin, hat hepiskirin. Ev beriya bûyera 1963 ya girtina 23 kesan pêkhat.

Ew ji vê hepisbûna xwe gelek kêfxweş bû. Ev kêfxweşîya xwe jî her dem diyar dikir. Lewra ew jî berhemke hêja, ji rojnameya *Dicle-Fîratê* hatibû hepiskirin.

Wî, ji zarokên xwe zêdetir ji roj-nameya *Dicle-Fîratê* hez dikir. Ji bona vê jî, wî li hemberî dadgehê rojnameya xwe bi kefxweşî û bi serbilindî parastîye.

Di dadgehîkirina *Dicle-Fîratê* de munaqeseyên di navbera wî û qadîyê/hakimê çapemeniyê de derbas bibûn, gelek bi kefxweşî û bi henekî pêşkêş dikir.

Doza Kurdistanî û Girtina 23 Kesan : 1963

Wek tîye zanîn piştî serihildanên Kurdistanê di 17ê çîleya pêşîn a 1959 de 49 kurdên xwendevan û rewşenbîr, ji bona ku kurd bûn û mafê kurdan dixwestin hatin girtin. Ev hepiskirina kurdan, piştî cuntaya ya 27ê gulana 1960î jî dom kir. Vê yekê jî diyar kir ku, dema ku li Tirkîyeyê bi tevayî ji demokrasîyê jî bê behskirin, ji bo neteweya kurdan demokrasî nabe.

Piştî doza 49 kurdan doza girseyî ya kurdî di sala 1963 de hat holê. Di vê dozê de 23 kurd hatin dadgehkirin. Edîp Karahan jî ji yek ji van girtiyan bû. Dema operasyona girtina 23 kurdan dest pêkir, hejmara 9. ya kovara *Dicle-Fîratê* li çapxaneyê bû û li çapxaneyê hat qedexekirin, îzîn nehat dayin ku belav bibe.

Kurdên di **Doza 23an** de cih girtibûn, ne tenê kurdên Bakur bûn, ji beşên din yê Kurdistanê jî xwendevan û welatparêzên kurd di nav vê dozê de cih girtibûn. Ji bona vê, **Doza 23an** jî hemû dozên din cihêtir, Dozeke Kurdistanî ye.

Doza 49 kurdan çawa ku li dadge-

ha leşkerî hat domandin, "**Doza 23an**" jî li dadgeha leşkerî dom kir.

23 kurd, di 29ê hezîrana 1963 de hatin hepiskirin. Wê rojê di rojnameyên tirkî de di rûpela yekem de behsa vê dozê hat kirin. Di rojnameya *Hürriyetê* de, di rûpela pêşîn de hat nivîsandin ku "*Kurdî Hatî Têwqîf-kirin*". Di eynî nûçeyê de ji nasnameya girtiyan tê behskirin, belgeyên ku hatibûn derdestkirin û wêneyên wan kesian dihatin pêşkêşkirin. Helbet vê komployê bi hewldana Senatorê CHP Hıfzı Oğuz Bekata dest pê kiribû.

Doznameya 23 kurdan, di 17. 10. 1963 de ji aliyê sererkaniya Komara Tirkîyê ve hat amadekirin. Di doznameyê de dihat îddiakirin ku van 23 kurdan ji bona ku yekîtiya dewletê ji holê rabe xwestine beşek ax ji bin bandora dewletê veqetînin. Bi kurtî 23 kurdan xwestine ku Kurdistaneke serbixwe ava bikin.

Di doznameyê de, navê 23 kesên tê diyar kirin: Edîp Karahan (Bakurê Kurdistanê), Abdûlsettar Hamawendî (Başûrê Kurdistanê), Doğan Kılıç (Bakurê Kurdistanê), İbrahim Mamxîdir (Başûrê Kurdistanê), Gazî Dizeyî (Başûrê Kurdistanê), Nejat Remzî (Başûrê Kurdistanê), Fuad Derwêş (Başûrê Kurdistanê), Talat Şerîf Muxtar, Seîd Ebdurrehman, Cemal Alemdar (Başûrê Kurdistanê), Firûz Felahat (Rojhilata Kurdistanê), Musa Anter (Bakurê Kurdistanê), Ziya Şerefhanoglu (Bakurê Kurdistanê), Enver Aytekin (Bakurê Kurdistanê), Medet Serhad (Bakurê Kurdistanê), Yaşar Kaya (Bakurê Kurdistanê), Ergün Koyuncu (Bakurê Kurdistanê), Ergün Anagür (Bakurê Kurdistanê), Kemal Bingöllü (Bakurê

Kurdistanê), Mehmet Bilgin (Bakurê Kurdistanê), Fettullah Kakioglu (Bakurê Kurdistanê).

Beşek ji van 23 kesan di **Doza 49an** de ji hatibûn dazendin.

Di derheqê 23 kurdên xwendevan û rewşenbîr de doznameyeke gelek fireh û bi tefferuat hatiye amadekirin. Edîp Karahanî ji nivîsarên xwe yê di kovara *Dicle-Fîratê* de tê tawanbarkirin ku Edîp Karahan bi hevalên xwe re dixwaze Kurdistaneke serbixwe ava bike û pêwendiya wan jî bi şoreşa Kurdistana Başûr û serokê şoreşê Mele Mistefa Barzanî re heye.

Di vê dozê de Edîp Karahanî li hemberî dadgehê çî gotiye û çî parastin kiriye ne diyar e. Lê ev pirs-girêkeke giştî ye û parêznameyên kesên din jî nayên zanîn.

Doza Heqaretê li Serokê Komara Tirkîyê

Edîp Karahanî jî di organîzekirina "Xwepêşandanên Rojhelatê" de roleke gelek girîng lîst. Di xwepêşandanên de axiftinên gelek hêja kir. Di Xwepêşandana Diyarbekirê ya ku li sala 1967 pêkhatibû de -di xwepêşandanê de kovara *Ötükenê* hat protestokirin- jî axiftinek kir. Di vê axiftina xwe de serokê komara Tirkîyê Cevdet Sunay rexne kir. Ew rexneyên wî jî aliyê dozgerê komarê ve wek sûc liat hesabandin û derheqê wî de doz hat vekirin.

Di encama dadgehkirinê de Edîp Karahanî sal û nîvek (1,5) ceza girt û neh mehan di hepsê de ma.

Edîp Karahanî di dadgehê de

parastineke siyasî û huqûqî ya teknîkî ku gelek balkêş bû, pêşkêş kir. Di cîyekî parêznameya wî de bîrûrayên ku têne îfadekirin, ji bona ku her tiştêkî tarîf û îfade dike ez dixwazim wê beşê werg-e-rînim kurdî û pêşkêş bikim.

Edîp Karahanî ji bersivekî serokê komarê, statuya Tirkîyê, helwesta dewletê li hemberî gelê kurd qiset dike û dibêje,

"Birêz dadger beg, ji bona ku ez wexta we ya bi qîymet zêde negrim, ez dixwazim axiftina xwe wek xulaseyekê û bi kurt pêşkêş bikim. Lê beriya ku ez dawî li vegotina bîrûrayên xwe bînim, ez mecbûr im ku li ser noqteyê gelek girîng rawestim. Ez dibêjim ku, divê birêz serokê komarê her tim xwe ji polemîkan dûr bigre, divê qedr û qîymeta meqamê xwe bizane, bêtêref be, bawerî bide hemû hemwelatîyan. Ger ew berovajîya vê helwestê tevbigere, çawan ku di encama îdeolojiya psîkopatik a tûranîstîyê de Partiya Îttîhad we Teraqîyê bû sedem ku ew împaratoriya mezin a Osmanîyan hilweşe, bi vî awayî helwestên ne di cihê xwe de jî dê bibin sedem ku zû û an jî dereng Tirkîyê parçe bike."

(Komal kolektîf, *Bir Kürt Devrimcisi*, 1976- Ankara, r. 123)

Serokbûna Wî ya bo Partiya Karkerên Tirkîyê (TÎP) Şaxê Taxa Emînonu ya Stanbolê...

Edîp Karahan, helbet ji bona ku xizmeta neteweya kurd bike, ew jî li Stenbolê bû endamê Şaxa Eminönü ya Partiya Karkerên Tirkîyê. Piştî demekê di nav partiyê de xebatên

gelek balkêş pêkanîn, di nav partiye de bû mirovekî bi navûdeng. Encama vê jî, piştî demekê bû serokê rêxistinê.

Dema ku ew endamê partiye bû, di navbera wî û navenda partiye de jî gelek bûyer qewimîn û ew li hemberî navenda partiye rexnegir bû. Li hemberî navenda partiye gelek rexneyên nivîskî him pêşkêşî navenda partiye û him jî ya reya giştî kirine. Partiye gelek caran dixwest ku ji wî xelas bibe. Lewra partî, jî kurdûna wî û ji doz-kariya wî ya neteweya kurd aciz bû. Partî di wê baweriyê de bû ku kurd-bûyina wî ya tûj dê zerarê bide partiye.

Dema ku ew serokê şaxa Emînonuyê bûye, bûyereke gelek balkêş diqewime. Edîp Karahanî vê bûyerê li hepisxaneya leşkerî ya Amedê, di sohbetên xwe yên li hewirdora sobayê anîbû ser zimên.

Dema ku Edîp Karahan dibe serok, Yorgancî Yorgo jî dibe endamê komî-teya birêvebir û di heman demê de dibe berpirsiyarê malî. Yorgancî Yorgo her roj wek muwazîfêkî (memurêkî) serê sibehê tê partiye, partiye paqij dike, çayê çê dike, heta êvarê li partiye rûdine, bi endaman re pêwendîyeke xurt dimeşîne. Di destpêkê de, ne pişt re, rewşa Yorgancî Yorgo bala wî dikşîne. Edîp Karahan xwe bi xwe dibêje "Însanên Rojhilata Navîn û Tirkîye wulo bi disîplîn û profesyonel nîn in. Gelo çima Yorgancî Yorgo wulo bi disîplîn e û bi profesyonelî kar dike?" Ji bona xwe piştî çavênîrîna xwe digihîje encameke wisan ku Yorgancî Yorgo mirovê îstixbaratê (MÎT) ye. Wê demê jî dixwaze ji Yorgancî Yorgo xelas bibe. Feqet hevalên wî naxwazin pîrsgirêkê fehm bikin.

Wê demê Edîp Karahan biryar dide ku bi navenda partiye re qise bike. Rojêkê diçe Anqerê û ji bona wî derfet çêdibe ku ew vê pîrsgirêkê bi pîrsgirêkên din re bi serokê giştî Mehmet Ali Aybar re qise bike. Di danûsatan-dînê de rewşê pêşkêşî serokê giştî dike. Serokê giştî gelek bi xemsarî û gelek xwezayî bersîvê dide Edîp Karahanî û dibêje "gelo baş e ku Yorgancî Yorgo mirovê îstixbaratê ye. Dewlet dê bi riya wî bizane ku em li dijî qanûnan xebatê nakin."

Edîp Karahan jî bersîva M. Ali Aybar gelek aciz dibe û bersîvê dide: "Serok, wê demê baştir e ku em tabelaya navendê li MÎTê bi dar xin."

Piştî vê bûyerê, Edîp Karahanî girêdayî vê pîrsê û nakokiyên din dev ji partiye ber dide û bi serê xwe xebata xwe didomîne. Lewra eleqeya wî û Grûba Rojhilatê ya di nav TÎPê de jî baş nebû. Ez di wê baweriyê de me ku îstifaya Edîp Karahanî him navenda partiye û him jî grûba kurd memnun kiriye!

DDKO, Doza DDKO û Hepisxane û 8 sal ceza bo wî...

Piştî ku li Anqerê û li Stenbolê DDKO ava bûn, ji bo avakirina DDKOyan li Kurdistanê jî daxwazeke xurt hate rojevê. Hezar mixabin di destpêkê de grûba kurd ya ku di nav TÎPê de xebatê dikir, Dr. Tarîk Ziya Ekîncî û hevalê xwe nedixwestin ku DDKO li Kurdistanê ava bibin. Edîp Karahanî piştigirê avakirina DDKOyan li Kurdistanê bû. Ji bona vê jî li hemberî grûba kurd ya di TÎPê de ji bona

DDKOyan xebat dikir. Hezar mixabin dema ku DDKOya Amedê avabû, ji bona ew ne li Amedê bû, nebû himdarê DDKOyê.

Lê piştî ku DDKO li Amedê ava bû di nav DDKO de xebat kir û semîner pêşkêşî endam û hevalbendên DDKOyê kir. Di heman demê de xebata xwe ya serbixwe jî didomand. Li gorî rapora îstixbaratê, di DDKOyê de li ser mijara "Şoreşa Demokratîk û Millî" semînerêk pêşkêş kiriye. Xweser li ser mijara "Li Iraqê Şerê Rizgariya Millî ya Kurd û Serfermandeyê Wê Mela Mistefa Barzanî" belavokek nivîsandiye, di nav gel de bi giştî belav kiriye.

Di dema cuntaya ya 1971 de li dadgeha leşkerî ya Amedê di derheqê wî de him ji bo DDKO û him jî ji bo PDKa Tirkîyeyê doz hat vekirin. Pêşî doza wî di çarçoveya DDKOyên Amedê û navçeyên Amedê de vebû, pişt re doza wî bi Doza DDKOyên Anqere-Stenbolê re bû yek.

MÎTê di derheqê wî de raporên gelek balkêş amade kiribûn. Di wan raporên de behsa kovara *Dicle-Fîratê*, girtina 23 kurdan û ya wî, pêwendiyên wî yên fireh tê kirin.

Encama dagehkirina wî, 8 sal ceza girt û sal û nîvekê di hepsê de ma, pişt re çû li herêma otonom ya Kurdistana başûr akincî bû.

Parêznameya wî: Edîp Karahanî him di lêpîrsîna destpêkê de û him jî di parêznameya xwe ya bingeîn de bîrûrayên gelek balkêş û îlmî di dadgehê de anîn ser zimên. Di dadgehê de parêznameya xwe bi nivîskî pêşkêş kir. Parêznameya Edîp Karahanî di pirtûka

Komalê de ciye xwe girtiye. (*Bir Kürt Devrimcisi*, Weşanxaneya Komal, Rûpel: 155-172). Ez dixwazim tenê beşa dawî ya parêznameyê bo kurdîya kurmancî wergerînim û pêşkêş bikim.

Edîp Karahan di dawîya parêznameya xwe de dibêje,

"... ne hewce ye ku zêde bête dirêjkirin. Hewldan û fîkrê me ev e, ku em dixwazin pêşî li şerê xwînî yê di navbera kurd û tirk de derkeve, bigrin. Çareserkirina pîrsê bi metoda demokratîk pêkbînin. Şerê tu gelfî yê ji bo maf û azadiyan heta dawiyê pêşî lênehatiye girtin. Divê neyê fikirin ku her şerêk jî, dê wek şerê kevn bi hilweşandinê encam be. Civat dikevin û radibin, di encamê de bi şerdikevin. Îro di vê merhaleyê de Împaratoriya Amerîka nikare zora miletekî feqîr yê wek Vîetnamê bibe.... Diyar e, dema ku wext û têgihîştin çêbû, hiç hêzek nikare pêşîya tevgerên pêşverû bigre. Tîrsa min ew e ku, burjuvayên tirk yên ku bi berjewendiya xwe re girêdayî ne, yanî nasyonalîst û kapîtalîstên tirk di navbera kurd û tirk de pevçûn û şer derxin. Lêbelê rûpelên dîrokê bi hilweşandina kapîtalîstan ku ji bona xwe dibêjin em nasyonalîst in, dagirtiye. Nasyonalîzm kapîtalîzm e, wekî din nayê tarîfkirin. Her bijî yekîtî û biratiya gelê kurd û tirk. Bimre faşîzm, şovenîzm û nijadperestî."

Li hepisxaneyê berxwedana wî û Dîwana Serokatîyê: Piştî darbeya leşkerî dewletê bi giştî biryar girtibû ku ew kesên kurdayetî kiribûn û dikirin, endam û damezrêner û berpîrsiyarên DDKOyan û Partiyên

Demokrata Kurdistanê li dadgeha leşkerî ya Amedê û Sêrtê bêne dadgehkirin. Li gorî baweriya min ev biryareke dîrokî bû. Vê biryarê cudabûyîna neteweya kurd û tirk vekirî derxist qada siyasî û civakî.

Em jî li Anqerê li hepisxaneya sivil radizan. Biryar hat girtin ku em jî, ji Anqerê bêne Amedê, li wira dadgeh bibin. Beriya ku em (ez, Mumtaz Kotan, Sebrî Çepîk, Nezîr Şemîkanlî) bêne Amedê, bi sedan kurdperwer, damezrêner û berpirsiyarên DDKOyan, endam û berpirsiyarên TÎPê û endamên Partiya Demokrata Kurdistanê û ji hemû beşên civata kurd kes hatibûn binçavkirin û hepisikirin.

Di hepisxaneyê de du kategorî girtî hebûn. Kategoriya yekemîn, kategoriya hepisikirî bû û kategoriya duyemîn jî yên binçavkirî bûn. Edîp Karahan bibû berpirsiyarê kesên hepisikirî û parêzer Şerefeddîn Kaya jî bibû berpirsiyarê kesên binçavkirî. Rastî jî bi taybetî di destpêkê de, di rewşa nexuyayî û neorganîzekirî de Edîp Karahanî roleke gelek mezin dianî cih û li hemberî desthilatdariya hepisxaneyê li ber xwe dida.

Edîp Karahanî di nav demê de ev berpirsiyariya xwe, wek dezgehekê binav kir. Dezgeha “Başkanlık Divanı (Dîwana Serokatîyê)” jî wir derket holê, di nav pêvajoyê de ji aliyê girtîyan û kesên binçavkirî de jî hat pejirand. Ji vê jî girîngtir, “Dîwana Serokatîyê” jî li aliyê berpirsiyarên hepisxaneyê û qadiyên dadgehan ve jî wek de-facto hat erêkirin. Bi xebata xwe “Dîwana Serokatîyê” ewqas bawerî dabû ku dema ku “Dîwana

Serokatîyê” bixwaze berpirsiyar û desthilatdariya hepisxaneyê nikarin tiştekî bikin, dikare girtîyan tehliye û azad bike, hemû hewcedariyên girtîyan dikare bîne cih.

“Dîwana Serokatîyê” dezgeheke gelek demokratîk bû û ji gelek kesan pêk hatibû. Serokê ku nedihat guherîtin û bêyî munaqase Edîp Karahan bû, cîgirê wî jî Mistefa Dişineklî bû. Li gorî karan jî “wezîrên” wî hebûn. Piştî ku ew ji hepsê derket, wê kevneşopiyê dom kir.

Li hemberî belavokên konseya leşkerî belavok belavkirin: Edîp Karahanî wek berpirsiyarê hepisxaneyê, li hemberî konseya sererkaniya Tirkîyê jî muxalefetê dikir. Edîp Karahanî ji bona xwe kiribû edet ku li hemberî her belavokeke serokatîya cuntayê belavokekê belav bike. Naveroka van belavokan helbet bêmunaqase rexne-kirina belavokên serokatîya cuntayê bû. Wî bi taybetî, dema ku derî li ser girtîyan dihat girtin, bi dengê bilind vê belavoka xwe dixwand, serokatîya cuntaya mehkûm dikir. Hemû girtîyan jî, ji wî re li çepikan dida.

Komiserên Sosyalîzmê: Min cara yekem li hepisxaneyê peyv û gotina “Komiserên Sosyalîzmê” jî wî bihîst. Edîp Karahanî ev peyva hanê ji bo wan kesên kurd yên di Partiya Karkerên Tirkîyê de di dereceya yekem de qiymet didan sosyalîzmê, ew kurdên ku diparastin ku “dema sosyalîzm ava bû pîrsgirêka Kurdistanê dê çareser bibe”, “pîrsa çînî ji pîrsa neteweyî û millî girîngtir e” re digot. Helbet ji wan kesan re jî Dr. Tarik Zia Ekîncî

serokatî dikir. Sedama vê peyvê û an jî jêdera vê, ji helwesta Dr. Tarik Zîya Ekîncî û hevalên wî li dijî Edîp Karahanî bû.

Dr. Tarik Zîya Ekîncî û hevalên wî ji bona ku organîzekirî û xwediye îmkanan bûn, bi her awayî dixwestin ku pêşiya xebata Edîp Karahanî bigrin. Wek mînak, ji bona ku belavokên Edîp Karahanî nayên çapkirin, zorê li ser xwediye çapxaneyê Nazimê Berçavik dikirin.

Di navberê de piştî ku 20 sal derbas bûn, me gelek komîserên partiyên îlegâl û fîkrên dogmatîk nas kirin. Dikarim bibêjim ku ew tespîta Edîp Karahanî ya di derbarê komîseran de ji min re bû rêber.

Bûyera Sileyman Paşe û Reva Ustegmen: Li hepisxaneyê li dijî neheqîyan muxalefetê kirin, ji bona Edîp Karahanî wek çandekê bû. Ji bona vê gelek bûyer li hepisxaneya leşkerî qewimîn. Ez dixwazim ji vana du bûyeran pêşkêş bikim.

Rojekê diya Edîp Karahanî jî hati-bû seredaniya wî. Edîp Karahanî bi diya xwe re kurdî qise dikir. Me jî li baxçeyê volta diavêt. Di vê navberê de berpirsiyarê Kolorduya 7. ya Amedê jî bi grûbek esker re teftîş dikir. Wê demê dît ku Edîp Karahan bi diya xwe re kurdî qise dike û ji Edîp Karahanî pirsîye ku “gelo tu bi çi zimanî qise dikî?” Wî jî bersîv da ku “ez bi kurdî qise dikim.” Berpirsiyarê Kolorduyê bi dengê bilind got, “gelo tu nizanî ku di hepisxaneyê de kurdî qisekirin qedexeyê?” Wê demê Edîp Karahan gelek zêde aciz bû, êriş bir ser Silêman Paşe û bi dengê bilind got ku “gelo tu jî nizanî ku ez û hevalên min em bo

kurdayetî hatine girtin? Kesên ji bo kurdayetî bîrê hepiskirin dê bi kurdî qise bikin.” Li hemberî helwesta Edîp Karahanî komutan gelek aciz bû û çû. Edîp Karahanî êrişa xwe bi dengê bilind, vê carê li hemberî leşkeran domand.

Rojekê jî ustegmenekî li eskeran heqaret dikir. Edîp Karahanî jî ew dît, êrişî ustegmen kir û got “gelo tu nizanî ku ev zarokên gel in, ew ne xulamên bavê te ne.” Helbet wê demê ustegmen ji wî re îtiraz kir. Edîp Karahan gelek aciz bû, êrişî wî kir. Ustegmen bazda. Hewa gelek germ bû, tayê bota ustegmen vekirî bûn. Dema ku bazda, Edîp Karahanî da dû wî, ew mecbûr bû ku postala xwe bihêle bireve.

“Ez him mehkûm im, him parêzer im, him jî wergerê gelê xwe me”: Edîp Karahanî li dadgehê bi gelek aliyan ve mudaxeleyî dadger dikir. Gelek êşkere bû ku ew mehkûm bû. Dema ku girtiyên nezan li dadgehê xeletî dikir, wî mudaxele dikir, şaşiyên wan rast dikir. Dema ku girtiyan li dadgehê bi kurdî qise bikira û wergeran şaş wergeranda, mudaxele dikir.

Rojekê girtiyek bi kurdî bîrûrayên xwe bi kurdî diyar dike. Mubaşîrê dadgehê wek werger, wergerîyê dike. Lê ji bona ku mubaşîr baş kurdî nizane Edîp Karahan mudaxele dike û şaşiyên mubaşîr rast dike.

Qadiyê dadgehê Fîl Hemdî Sevînc jî vê yekê gelek aciz dibe, ji Edîp Karahanî re dibêje ku “tu ji her tiştêkî re mudaxele dikî. Em nizanin tu mehkûm î, tu parêzer î, yan jî wergêr î?” Edîp Karahan jî bi acizî bersîva qadî dide û dibêje, “gelo te heta niha fehm

nekiriye ku ez him mehkûm im, him parêzer û him jî wergerê gelê xwe me, gelê kurd?"

Ev gotina hanê rastiyeke gelek balkêş bû. Him wê demê, him beriya wê demê û him jî piştî wê demê, welatparêzên xwendevan bi van sê sifetan vatiniya xwe anîn cih.

Çûyina Wî ya bo Kurdistana Başûr : 1972

Di dema danişîna dadgehkirinê de Edîp Karahanî ji aliyê dadgehê hat texliyekirin. Pişt re jî 8 sal cezayê giran dan wî. Ew teslîm nebû, di sala 1972 de çû li herêma otonom a Kurdistana Başûr bi akincî bû.

Li gorî ku wî ez agahdar kiribûm û li gorî agahdariyên hevalê min ê hêja Eyub Alacabeg, navê wî li Kurdistana Başûr Azad û Mam Azad bû. Di kar û barên ragihandinê/çapemenîyê de di-xebitî. Dû re li Dadgeha Çomanê ya ku serokê wê Emer Debabe bû dadgeriyê dike.

Dema ku ew li Kurdistana Başûr bû, hevjinê xwe ya duyem û zarokên xwe birin cem xwe, li wir jî keçekê wî hat dinyayê. Hezar mixabin jiyana wê dirêj nebû, wî ew keça xwe li Kurdistana başûr kire gorê.

Vegera Wî ya bo Kurdistana Bakur : 1974

Edîp Karahanî piştî "efûya giştî" ya sala 1974 vegeriya Bakurê Kurdistanê û li Amedê bû rûniştvan. Dema ku herêma otonom ya Kurdistanê di encama şerê 1975 de hat hilweşandin,

ew gelek xemgîn bû û ez dikarim bibêjim ku di çend rojan de kal bû. Dîsa ez dikarim bibêjim ku di mirina wî û krîza dilê wî de bandora hilweşandina herêma otom ya Kurdistanê, qetlîama li Kurdistanê, koçberiya kurdan ya girseyî û perîşaniya wan bando-rake mezin çêkir.

Ew gelek kêfxweş û serbilind bû ku beşeke Kurdistanê azad bibû, wî ew beşa hanê dîtibû û li wir jî xebat kiribû. Ji bona vê, dema ku wî dixwest wî bîranînên xwe yên gelek balkêş yê li Başûrê Kurdistanê, bi min re parve dikir.

Li rojnameyeke Anqerê û Yeni Ortamê nivîsandin...

Piştî hilweşandina îdareya herêma otonom ya Kurdistanê, Edîp Karahan çû li Anqerê di rojnameyekê de xebat kir û maqele nivîsandin. Meqaleyên wî li ser rewşa Rojilata Navîn û Îraqê bûn.

Xwediyê rojnameyê ji bona ku dostê musteşarê çandî yê Îraqê bû, Edîp Karahan mecbûr bû ku dev ji roj-nameyê berde. Lê kêfxweş bû, dema ku dev ji rojnameyê berde bi berpirsi-yarên Îraqê rûbirû bibû, bîrûrayên xwe yên tehl û tûj li rûye wan gotibûn.

Edîp Karahanî pişt re carinan di rojnameya *Yeni Ortamê* de nivîsand.

Edîp Karahan mirovekî bêîtaet bû...

Edîp Karahan mirovekî bêîtaet bû. Di awayê têkoşîn û xebatê de xwediyê pêşniyarên gelek balkêş bû. Di sala 1975 de dema ku kurd bi girseyî ji qetlîama Îraqê reviyar û ber bi Tirkîyê

hatin, hukûmeta Ecevit îzin neda ku kurd bikevin nav tixûbên Tirkîyê. Wî ji xwendevanên kurd yên li Stenbolê re pêşniyar kir ku ew li ser pişt li kolana Vatanê xwe dirêj bikin û krîza trafîkê derxin û bala gel bixşînin.

Edîp Karahanî li hemberî siyaseta û mentîqa kurdan jî serî nediçemand. Ji bona vê mirov dikare bibêje ku "ew mirovekî bi tenê bû." Ew ji tenêbûnê neditirsîya. Bi xwe gelek bi bawer bû.

Ew dozkarê kurd û Kurdistanê bû. Wî her tiştekî xwe dabû doza kurd û Kurdistanê.

Wî ji malê dinyayê re eleqe nîşan nedida, îtibara malê dinyayê nedikir. Ji bona vê jî di nav dewlemendiyê de jiyaneke jar dijîya.

Ew tu dem nebû endamê partiyên îllegal yên kurd. Ew mirovekî xweser bû. Kar û xebatên xwe yê kurdîyê û Kurdistanî bi awayekî xweser dimeşand.

Amed, Gulan-Hezîran 2007

Hapishanedeki Edip KARAHAAN

Abdurrahman Demir

12 Mart 1971 Askeri darbesi sonucunda oluşan Diyarbakır-Siirt illeri Sıkıyönetim hapishanesinin "Divan Başkanı" Edip Karahan 1930 yılında Mardin'in Derik ilçesinde doğmuş, 1976 yılında Hukuk fakültesinden mezun olmak için İstanbul'da olduğu bir dönemde ani ve talihsiz bir kalp krizi sonucunda aramızdan ayrılmıştır. Yaşamı boyunca Kürt halkının yiğit yurtseveri ve bilge kişisi olarak hep saygıyla anılmıştır. Kürt halkının anti-sömürgeci ulusal demokratik mücadelesine beyni ve yüreği ile sunduğu katkılar asla unutulmayacaktır. 46 yıllık ömrünün ilk tutukluluğu 1953 yılında yani 23 yaşında başlamıştır. Bu tutuklanma ile ilgili bilgiyi, dönemin MİT müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu'nun 17 Haziran 1971 yılında hazırlayıp Diyarbakır-Siirt illeri Sıkıyönetim askeri mahkemesine sunduğu rapordan öğreniyoruz. Tutuklanma gerek-çesi; komünizm propagandası yapmaktadır. Edip Karahan

ikinci kez 27 yaşında, yani 1957 yılında tutuklanıyor. Bu tutuklanma ile ilgili gerekli inceleme ve araştırma da 12 Mart muhtırasından sonra DDKO davasıyla tutuklanan ve kendisiyle birlikte Diyarbakır hapishanesinde uzun dönem yatmış olan ortak dostumuz İbrahim Güçlü'nün, Edip ağabeyin yaşamı ile ilgili yazdığı kitaptan öğreniyoruz. Ve yine bu kitaptan, Kürt ayaklanmalarının bastırılmasından sonra 1957 yılına kadar Kürtçülükten tutuklanan başka bir Kürt'ün olduğuna tanık olmadığımızı öğreniyoruz. Bu tutuklanma Edip ağabeyin Forum dergisine yazdığı yazılardan dolayıdır. Edip ağabeyin bu tutuklanması, aynı zamanda 1959'daki 49 Kürt aydını ve öğrencisinin tutuklanmasının habercisi oluyor. Yani üçüncü tutuklanması 1959'da oluyor. Tarihte "49'lar Hareketi" diye anılır. Bundan sonra dördüncü tutuklanması 1963 yılında Talat Aydemir ve Fethi Gürcan olayı ile ilgili oluyor. Dicle-Fırat aylık fikir

dergisinde yazdığı yazılardan dolayı tutuklandığı bu dava, kamuoyuna "23ler DAVASI" olarak yansımıştır. Son tutuklanması 12 Mart Muhtırası-ndan dolayı 1971 yılıdır. Büyük bilge, yürekli yurtsever Edip ağabeyimizin 46 yıllık yaşamının tümünü sosyal ve siyasal kişiliğinin ayrıntılarını yazmak sorumluluğunu elbetteki ben üstlenemem. Bunu üstlenecek ne bilgi birikimim ne de hakkım var. Elbetteki bu hakkı kendisinde bulacak olan Kürt aydını ve yurtsever yoldaşları olacaktır. Bu nedenle bu kısmı onlara bira- kıp sadece 12 Mart 1971 yılında Diyarbakır hapisanesinde kendisiyle birlikte kaldığım ve de bu hapis- hanede yaşadığım birkaç anektodu yazmakla yetineceğim.

Divan Başkanı Edip Karahan

Edip ağabey, Diyarbakır askeri cezaevinde bizim hapisane yönetici- mizdi. O bu yöneticiliği Divan oluşturu- rarak "Başkanlık Divanı" diye yarı resmi bir kuruluş haline getirdi.

Başkanlık Divanının Oluşumu

Ceza evinin bahçesinde bir çeşme vardı bir yaz günü o çeşmeye tutuklu- lar bir hortum takıp birbirini sularken, etrafta biriken su birikintisi çevreyi çamur deryası haline getirdi. Bu duru- mu engellemek için, Edip ağabey Silvanlı Akif Işık diye bir arkadaşına "Oğlum Akif bu hortumdan sen sorumlusun, kimse senden izinsiz kullanmasın" diye bir talimat verdi.

Bu talimata Akif Işık sıkı sıkıya sarıldı. O günden sonra Akif Işık hortum bakanı oldu. Yine hapisanede herke- sin tutukluluk durumu ile ilgilenen Erganili Bekir Erbatır diye bir ağabey- imiz vardı. Bekir Erbatır "çok son- raları vefatını duydum. Çok üzüldüm dürüstlüğü timsali bir ağabeyimizdi. Allah rahmet eylesin". Her sabah üşenmeden Nizamiye kapısına kadar gider oradaki yetkiliden kimin tahliye- sinin gelip gelmediğini sorup gelirdi. Ona bu merakından dolayı da Edip ağabey, tahliye Bekir ismini taktı; daha sonra da Tahliye Bakanı olarak Divana terfi ettirdi. Yine Siverekli bir ağabey- imiz; Mustafa Düşünekli bilge tavır- ları ile biraz dikkat çekici olduğundan Edip ağabeyimizin de dikkatini çekmiş olacak ki onu aynı zamanda da siyasi idareci işler bakanı ve Divan başkan yardımcısı olarak Divan'a atadı.

(Bu ağabeyimiz Edip ağabeyin tahliyesinden sonra Divan Başkanı olarak göreve devam etti.)

Parasal sorunlarla ilgili de Cemil Fazlı diye Vanlı bir ağabeyimizi eko- nomi bakanı olarak Divana atadı. Başkanlık divanı bu şekilde oluştuktan sonra ilk icraatını mahkeme salonunda şöyle sergiledi:

Bir gün mahkeme salonunda yar- gılanma esnasında, duruşma hakimi Hamdi Sevinç; Güney illerimizden birinde belediye başkanlığı yapmış bir ağabeyimize; "Evet Sabri Bey iddiana- meyi okudunuz; bir diyeceğiniz var mı?" diye sorunca sanık durumundaki Sabri ağabeyimiz; "Efendim bana iddi- aname gelmedi, dolayısıyla neden yargılandığımı bilmiyorum" dedi.

Duruşma hakimi; "Nasıl olur

burada sana tebliğ edildiğine dair yazı var" deyince tutuklular gülüşmeye başladılar . "Sanık tekrarladı; Efendim bana iddianame gelmedi". O ara olaydan haberdar olan bir tutuklu muziplik olsun diye, "Efendim Divan başkanına sorun deyince,

"Duruşma hakimi; evet başkan; Nedir bu iddianamenin akıbeti diye sordu, Edip ağabey ayağa kalkarak uzunca bir düşündükten sonra "Evet hakim bey böyle bir iddianame geldi. Başkanlık Divanı olarak iddianameyi okuduk (Tabi bu arada Divanı tek tek takdim ederek) ancak içindeki iddiaları çok doğru bulmadığımızdan olacak ki sanığa tebliğ etmedik. Bu cevaba hakim çok kızarak "Sayın başkan, siz nasıl böyle bir karar verebilirsiniz? Siz kendinizi ne sanıyorsunuz" gibi laflarla kızgınlığını belirtince Edip ağabey gayet pişkin bir tavırla;

"Canım koskoca Divan eşekbaşı değiller ya" deyip yerine oturdu. Gülüşmeler başlayınca hakim mahkemeye uzunca bir ara verdi. Bu arada Edip ağabey bir grup tutukluyla sohbet edince biz işin aslını öğrendik. Meğer o iddianamede sanık Sabri Vesek'in Molla Mustafa Barzani'ye bir kamyon un, bir kamyon yağ, bir kamyon şeker gönderdiği yazılmış.

(Tabi bu ara şunu yazmadan geçmeyeceğim, Edip ağabeyin Sabri Vesek ile ilgili yaptığı belirlemeyi o günün yoğun ideolojik çatışmaları içinde değerlendiriyorum. Yoksa sevgili dostum ve de ağabeyim olan Sayın Sabri Vesek'in yurtsever kişiliğine ve bu konudaki özverisine hep saygı duymuşumdur) Neyse biz yine Edip ağabeye dönelim. Edip ağabey o gün

sesiyle başladı anlatmaya kimse değil Sabri Vesek, Barzani'ye un şeker gönderecek. Bu mümkün mü? Sabri Vesek bu kadar namuslu mu? Celal Talabani gibi birine olsa belki derim Ama Barzani'ye asla. Yeri gelmişken şunu da belirtiyim. Edip ağabey ile ilgili bu anektodu 1977 Nevrozunda tiyatro olarak yazıp sahneye koyduk. Sahnede Edip ağabey rolünü Fevzi Yaşar diye bir arkadaşımız oynadığından uzun dönem Fevziye Edip ağabey diye hitap edildi.

Yine bir gün yargılanma esnasında Canip Yıldırım ağabeyimizin Avukatı rahmetli Edip Alınakar savunmasında "Benim müvekkilim, Canip Yıldırım, insancıl düşünen.hayatında bir karıncayı bile ezmek için çok şeyler feda edecek kadar duygu yüklü hümanist biridir. Onun komünizm, faşizm gibi totaliter rejimlerle asla alakası olamaz" dedi. Bunu üzerine Edip ağabey başladı söylenmeye "Be birader tam 30 yıldır ben Canip Yıldırım'ın komünist olmadığını, ancak iyi bir hümanist olduğunu söylüyordum, kimseye inandırmıyordum. Nihayet avukatı da beni doğruladı" deyince tutuklulardan kahkaha tufanı yükselmeye başladı. Çünkü o zaman Kürt aydınları arasında komünist olmamak suçlanıp horlanmasına yeterli bir nedendi. Tabi Canip ağabeydeki geniş hoşgörü ve büyük olgunluk, olayın büyüüp olumsuz bir mecraa akma-sına engel oldu.

Edip ağabeyin bir özelliği de uyurken çok fazla horlamasıydı. Hapishane iki büyük koğuştan ibaretti. Her koğuştan 100 civarında tutuklu kalıyordu. Edip ağabey bazen öyle acayip horlardı ki, iki koğuştan kalan

tutuklular uyuma güçlüğü çekebiliyorlardı. Kendisinin kaldığı koğuştan bir gece yine onun tabiriyle horlamanın dozu artmıştı. O gece benim yattığım ranzaya Mehmet Emin Bozaslan, rahmetli Mustafa Ramanlı, Dr. Ahmet Melik ve Feridun Yazar geldiler. Mustafa Ramanlı bana dönüp dedi ki; "Abdurrahmancığım, Edip ağabeyi ancak sen uyandırabilirsin. Biraz uyandır biz uykuya geçelim daha sonra horlasa da önemli değil" dedi.

Tabi Edip ağabeyi uykusundan uyandırmak her babayiğidin harcı değildi. Benim ayrıcalığım da hapishanenin en küçük tutuklusu olmamdan kaynaklanıyordu. O tarihte 16 yaşındaydım. Mustafa Ramanlı'nın ricası üzerine gidip Edip ağabeyi dürterek uyandırdım.

Uyandırırken de "Uyan be ne milleti rahatsız ediyorsun" dedim. Aniden uyanıp hırsıyla dönüp baktı ki benim; "Ulan fırlama sen olmayacaktın" dedi ve uyumaya devam etti. Sabah içti madan sonra beni yanına çağırdı. Ben de koşarak yanına gittim; "Buyrun sayın başkanım" dedim.

"Otur bakalım" dedi. Ben de yanına oturup büyük bir saygıyla onu dinlemeye başladım. "Bak beni iyice dinle, ben biliyorum seni kimlerin gönderdiğini, o Mehmet Emin Bozaslan mı?

Boz kaplan mı Feridun Yazar mı? Bozar mı? Mustafa Ramanlı mı? Kamanlı mı? Neyse onlar gönderiyor" dedi. Ben önce inkar ettiysem de o devam etti. "Bak bu akşam seni yine gönderecekler çünkü Edip Ağbeyin horlamanın dozunu artıracak, tabi sen bir şartla geleceksin

Ramanlı Mustafa Dunhul (Danil) tek başına içeriyor. 2 paket rüşvet isteye-

ceksin. Biri sana, biri bana oldu mu" diye talimatı alınca "tamam abi" dedim. Ve o gece gerçekten de horlamanın dozu o kadar arttı ki diğer koğuştan arkadaşlar dahi uyuyamadı.

Edip ağabeyin dediği gibi aynı ekip yine bana geldi. Ben de Mustafa Ramanlı'dan iki paket isteyince Ramanlı; "Tamam da niye bir değil de iki paket" dedi. Ben de; "Birini de ona vereceğim" deyince tutuklular bastılar kakhahayı. Neyse sonuçta Mustafa bey 2 paket getirdi. Ben de Edip ağabeyi uyandırmaya gittim. Karın boşluğunu dürtür dürtmez döndü bana; "Sigaralar tamam mı" diye sordu. Ben de; "Tamamdır ağabey" deyince "Horlama bitmiştir" dedi ve uyumaya devam etti. Sonraki geceler Mustafa bey artık bir şey demeden 2 paket sigarayı ranzanın üstüne atınca ben anlıyordum ki Edip ağabeyin uyandırılması gerekiyor.

Edip ağabeyin bir başka özelliği de, hapishanede tek başına gününün belli bir saatinde volta atmasıydı. Volta esnasında eğer keyfi yerindeyse, mutlaka Nazım Hikmet'in

"Yirminci asrın başında, adamın başını bir şalgam gibi koparmıyorlar sevgilim" dizeleri ile başlayan şiirini okurdu. Eğer canı bir şeylere sıkınsa "Derdim çoktur hangisine yanayım. Yine tazelandı yürek yaresi" türküsünü okurdu. Edip ağabey için yazılacak çok şeylerin olduğuna hiç kuşku olmadığı gibi, onun sevgili dostlarının da bu görevi yerine getireceklerinden de kuşku yoktur.

Sonuç olarak Kürt halkı bu yiğit evladını çok genç yaşta kaybettiği için;

"Başı sağolsun" ve unutulmasın ki bu yiğit yurtsever, bilge kişi bir önder olarak hep saygıyla anılacaktır.

Kesayetîyeke Îdealîst û Rêxistinkar, Şoreşgerekî Çalak: Dr. Fuad (1887-1925)

Seîd VEROJ

*"Ji wê rabe here bêje Fuad beg;
Şi kurmanca ra rêzanî tu bê şek.
Qelem fêde dike îro tu rabe;
Xewa şîrîn ji bo me pir ezab e."*

Cîgerxwîn

Dr. Fuad bi eslê xwe ji Çermûga Diyarbekirê ye û ji mala Hecîqadîran kurê Hecî Îbrahîm Efendî ye ku li Diyarbekirê berniyas bû. Xwendina xwe ya seretayî li Diyarbekirê dest pê idke, paşê jî li Stenbolê û piştî wê jî diçe Parîsê dixwîne û dibe doktor vedigere tê li Diyarbekirê bijîşkîyê dike. Doktor li ser pişeya xwe zor zana bû. Ji aliyê malbatî ve rewşa wan a aboriyê baş bû, wî gelek caran ji nexweşên xwe pere nedigirt û belê derman dida feqîr û xizanan. Ji ber vê yekê di dilê xelkê de text danîbû, ji aliyê xelkê ve gelek dihat heskirin.

Ew ji berê de bi rewşa gel re mijûl dibû û kar dikir ku wan hişyar bike, da ku xwe ji bin zîlm û dîlketinê rizgar

Dr. FUAD

bikin. Bo vê jî têkoşîneka dijwar û bi rêxistinî pêdivî bû. Bêşik ew bîrewerîya pê re çêbûyî, çareserkirina pirs-girêkên civakî û netewî ji rêxistinbûnê cuda neditît. Ji bo vê yekê digel hinek

hevalên xwe, di sala 1919 de şaxê Diyarbekirê yê Komela Tealî ya Kurdistanê birêxistin dikin. Qedri Cemîl Paşa di pirtûka xwe *Doza Kurdistanê* de wê pêvajoyê weha diyar dike:

"**Komela Tealî ya Kurdistan** di demekê kurt de li gelek deveran liqên xwe vekirin. Bi tenê li Diyarbekirê bi hezaran kes bûbû endamê Komelê. Di wê demê de Ganîzade Doktor Cewded Begê ku ji Stenbolê hatibû Diyarbekirê beşdarî vê Komelê bûbû. Doktor Fuad Beg jî endamê Komelê bû. Ji bo ji van kesên behremend û xwedan ezmûn mifayê werbigrin desteya rêveberiyê xwe ji kar kişand."

Piştî xwe hilkişandina rêvebirya berê, desteyek nû ya rêvebirinê tête dirustkirin, Dr. Fuad dibe yek ji endamên vê desteyê û digel hevalên xwe dest bi xebat û rêxistinê dikin. Qedri Cemîl Paşayê ku yek ji endamên wê desteyê bû dibêje:

"Li ser pirsê netewî me li gel Doktor Fuad, Bavê Tûjo, Cereîzade Fîkrî, Elî Lîcîyî civînek kir, me biryar da ji bo em rewşa Mehmed Berzencî fêr bibin û peywendiyekî li gel rêxistinê wî daynin, ji ber vê çendê jî pêdivî bi çûna Silêmanî hebû. Ji bo vî karî me di nav xwe de qura çêkir, kar kete ser milê Bavê Tûjo. Bavê Tûjo di nav çend rojan de bi rêka Rumanê gehiştê Mûsilê, lê di wê demê de îngilîzan li beramberî Mehmed Berzencî ketibûne bizavê û rê nedane Bavê Tûjo biçe Silêmanî û Bavê Tûjo girtin dan destê tirkan. Bavê Tûjo şandin Enqerê da ku dadgeha wî bikin, demekê li zindana Enqerê ma û paşê berdan û careka din vegeriya Diyarbekir."¹

Piştî ku Komela Tealî ya Kurdistan parçe dibe û Serhildan Qoçgiriyê têk diçe, di nav grûbên rewşenbîr û rêxistinên kurdan de fikra yekbûn û rêxistineka nuh dertê holê. Di vê çarçovê de bi pêşengî û serokatiya Xalid Begê Cibrî û hevalên wî, bi navê **Komîta Îstiqlala Kurdistanê** rêxistineka nuh di şiklê bereya netewî de tête damezrandin, ku ji çendek grûban pêk hatibû. Bi vê awayê gelek rewşenbîr û grûbên siyasî yên kurd li dora Mîralay Xalid Begê Cibrî berhev bûbûn. Navê kurt ê vê rixistinê **Azadî** bû. Di bin rêvebiriya **Azadîyê** de

"şoreşger û rewşenbîrên kurd ji bo azadiya Kurdistanê kar dikirin da ku bikaribin karê şer rêk bixin. Ji efserên kurd Îhsan Nûrî yê Bidlîsî, Mulazim Îsmail Heqî Şaweysê Silêmanî, Xurşîdê Hertûşî endamên girîng yên vê rêxistinê bûn. Mulazim Îsmail Heqî Şaweysê Silêmanî li ser fermana ku ji navenda rêxistinê ya li Erziromê ye wergirtiye da ku li deverên din yên Kurdistanê karê rêxistinê pêk bihîne hatibû Diyarbekir. Bi beşdariya min, Cemîl Paşazade Qasim Beg, Dr. Fuad, parêzer Mihemed Efendî (Bavê Tûjo) ango Hecî Axtiyê navdar, Ekrem Cemîl û hindek hevalên din ve me tayekî (şaxek) vê rêxistinê li Diyarbekir vekir. Peywendiya tayê me û ya navenda Erziromê bi kodan (şîfre) li ser rêka serokê tayê Darahênê, Tayîb Elî yê fidekar ve çêdibû."²

Dr. Fuad mesûlê komîteya bajêrê Diyarbekirê bû. Her weha propagandîst û rêxistinkarekî jêhatî bû. Wî rêxistinê

¹ Qedri Cemîl Paşa, *Doza Kurdistan*, r. 58

² Qedri Cemîl Paşa, *Doza Kurdistan*, r. 78

nava bajêr û agadarî û peywendiya bi derva re pêk dianî. Her wiha, Dr. Fuadî bi kurdên başûr (Mûsil, Silêmaniye) û yên Binxetê re ji di nav têkiliyê de ye û berdewamî ji hev agadarî werdigrin. Ji vê yekê jî derdikeve holê ku Komîta Îstiqlala Kurdistanê, rêxistin û tekoşîna xwe li tevayî Kurdistanê dikir.

Dr. Fuad di nav vê xebat û tekoşînê de, rêxistinkarekî rewşenbîr û şoreşgerê netewî yê çalak bû. "Dr. Fuad kurdperwer û pêşengê doza kurd e, ji bo pêkanîna vê yekê amade ye her fedekariyê bike." Beriya ku serhildan dest pê bike dixwaze bi navê *Mezopotamyayê* rojnameyek derbixe. Wî "hemû jiyana xwe, zîrekî û ramana xwe bo çêkirina Kurdistaneke serbixwe serf kiriye." Wî dixwest bi her liv û tevger û helwêsta xwe ji gelê xwe ra bibe mînak û hişyariya netewî pê re peyda bike. Wek mînak, di wan deman de grûba endamên Komîta Îstiqlal wek helwêsteke netewî, ji bo propaganda û moraldayîna gel, cilûbergên kurdîherêmî li xwe dikir û bi vî awayî li nava sûka Diyarbekirê digeryan.

Ji gotar û gazindên kadroyên wê demê diyar e ku di têkiliyên navend û liqan de lawazî û alozî hebûye. Ekrem Cemîl Paşa vê yekê weha tîne ziman "Liqên Azadiyê yê girîng bi raya min yê Diyarbekirê bû. Serokên me li Eziromê serhildanek amade dikir. Lê mixabin me ji çî tiştekî agahdar nekirin. Çî tiştek di derbarî xeta bizavê de nîşan nedan. Ji me çî xizmet û karek nexwestin".³

"Di roja 8ê Sibata 1925ê de, demê pêzanîna kuştina leşkerên baregeha tirk yê Pîranê belav bû û me bihîst,

em wek endamên tayê Diyarbekirê ya rêxistina Azadî, tenegehiştin ev ji bo çî û bi çî armancê hatiye kirin. Ji ber ku serokê Azadî Xalid Begê Cibrî û endamên wê yên bi karîger girtibûn û hêj damezrandina rêxistinê nehatibû tamamkirin, me hizir nedikir ku ev bizav bi biryara rêxistinê ve hatiye kirin. Em di nav matmayîn û dudiliyekê de bûn. Ji bo em rastiya vê bûyerê fêr bibin, me mirovek şande cihê bûyerê, lê demê em hêviya hatina wî mirovê bûn ez û çend hevalên bi kurdîniya xwe ve berniyasin hatine girtin. Em di bin siriyêke leşkeran de, li zindana adliyê hatin hepiskirin. Hêrîş û teqînên ku li ser navenda Diyarbekirê çêdibûn, hevalên neteweperwer di zindanê de li ser wan şîroveyên cûrbicûr dikirin û bi mîraqekî li benda encamê bûn. Ev rewş bi qasî bîst rojan berdewam kir û heta ji Edenê firqa leşkerî hat û hêrîş bire ser şervanên ku Diyarbekir dorpêç kirine, hingê rewşa vî karî hate guhertin. Êdî me di zindanê de dengê çekan nedibihîst. Piştî ku ev bizave hate tepeserkerin me hinde jî hêvî nedikir ku dê karekî hovane û dirinde bihête kirin. Pêkhatên ku hindek fermandarên bêwijdan kirin, ne di demê Hulago û ne jî demê Nêron de hatine dîtin".⁴

Piştî ku serhildan şikest, Mehkema Îstiqlalê ya Şerqê li Diyarbekirê hate damezrandin, Dr. Fuad bi xwe jî wekî gelek şoreşger û rewşenbîrên kurd tête destgîrkin. Di destpêkê de dosyaya Dr. Fuad û Şêx Eyubê Sêwregî vekirin. Ji xwe Dr. Fuad, ji berê ve bi îddiaya xebata Kurdistanê serbixwe hatibû girtin û sucdarkirin, di mehkema êşkerî

³ Ekrem Cemîl Paşa, *Kurtejiyana Min*, r. 44

⁴ Qedri Cemil Paşa, *Doz Kurdistan*, r. 84

de doza wî dewam dikir. Dr. Fuad, di xebata binerdî (îlegal) de pîrr hasas û ketûm bû. Ji ber vê yekê di derheqê endametiya wî ya rêxistinê de, li ber destê mehkemê îsbatên şênber pîrr kêmbûn. Dadgeha Îstîqlalê ji bo cezakirina wî çî delîlek cidî peyda nekiribû. Hinek tiştên ku di çarçoveya huqûqê de nabin delîl, wek delîl dîrxistibûn pêş. Di rewşên wiha de çekirina sedeman û lihevanîna derewan ne zahmet e. Her wekî ku bi ser Hesên Xeyrî yê Dêrsimî ve hat, ew jî bi hinek îddîayên pîrr sivik û basîd sûcdar kirin: ku dibêjin “di dema serhildana Şêx Seîd de, tu bi cil û bergên netewî yên kurd di nav sûka Diyarbekirê de geryayî”; ya din, wî di lêpîrsîna xwe de gotibû ez Zaza me, ev gotin jî bo sêdaredana wî wek tewaneke (sûc) din hate pesendkirin; her weha, ew nameya ku Dr. Fuad ji bo merivekî xwe yê bi navê Ferîd Paşa ku li Stenbolê dijiya nivisandibû, ji aliyê mehkemê ve wek belgeyê têkiliya wî û Tевгера 1925an tete nîşandan, û dibe sedemê darvekirina wî. Di wê nameyê de derbarê rewşa herêmê û tevgera kurd de weha tete gotin:

“Şaxê Mûsil û Bexda yê Komîta Îstîqlala Kurd, ev çend meh e ku faaliyeteka cidî dimeşîne. Bi emr û nîşandana vê komîteyê, Şêxê Xînûsê Şêx Seîd Efendî dest bi serhildanê kiriye û hatiye ghiştiye Licê û Hêneyê. Vê gavê li bakûrê Diyarbekir û 8-9 seat li dûrê bajêr şer çêdibe. Xwedê dawîya wê xêr bike. Komîta Helebê jî bo heman armancê amadekariya xwe ya bo serhildana gelê kurd tewaw kiriye. Mûş û hawîrdora wî ketine destê hêzên eşîretan. Di dawiyê de dikarim vê bêjim, armanca fikra

Kurdistanê, hukûmetê mecbur kiriye ku bi ciddî li ser vê yekê bifikre. Em binêrin ka dê çî bibe?

Ez bi xwe, piştî dîtîna û bihûrandina rojên derbeder, li benda demê me.”⁵

Ew dem hat, di encama mehkemekirinê de yekemîn ceza darvekirinê bo Dr. Fuad û Şêx Eyubê Sêwregî tete birrîn.

“Vê biryarê, kenê rûyê kesayeta îdealîst, neteweperwerê kurd Doktor Fuad têk nekiribû. Bi helwesta xwe ve jî nîşan dida ku ew çî girîngiyê nade biryara sêdaredanê. Piştî biryara sêdaredanê, ji bo bi zêdeyî êşê bidin mehkûm sê rojan didane rawestandîna û paşan ev biryarê pêk dihanîn. Lê qaşo zeman didan ku ji bo ev biryar ji layê dozger ve bihête temyîzkirin. Lê dozger çî biryareka dadgehê temyîz nekiribû. Li gor gotina rêveberê zindanê Ezîz Efendî, doktorê me Fuad di nav van sê rojan de çî xemgîniyek nîşan nedaye, li ser xwe bûye û ji rêveber daxwaz kiriye ku li jûra rêveber bi xêzana xwe re tenê bimîne û di her sê rojan de jî bêyî ku avê bikarbihîne li gor pêdiviyên ayînî xwe paqij kiriye. Piştî biryara sêdaredanê ji bilî kurdan, kîjan takekesê gelê din dikare hinde li ser xwe be. Ji berhema vê peywendiyê zarokek kurî ji dayika xwe bû û navê bavê wî Mihemed Fuad lê kirin.”⁶

Dr. Fuad, di 17ê Nîsana 1925an de, roja îne di şefeqa sipê de wek yekemîn kadroyê Tевгера 1925an digel Şêx Eyub li meydana nizîkê deriyê Serayê tene darvekirin. Dema ku ew şoreşgerê netewî yê kurd dibin ber dara sêpiyê, ew serê xwe bilind dike û berê xwe dide bêdengiya beden û kolanên Diyarbekirê

⁵ Uğur Mumcu, *Kürt- İslam Ayaklanması/Serhildana kurd-îslamî, têbînî* (239), r. 221

⁶ Qedîr Cemîl Paşa, *Doz Kurdistan*, r. 85

û wê gavê ji me ra wisa tarîf dike:

*"Şevêk tarî ya hebû ya tune bû nîv;
Deşt di xew da çiya digrî, ne hilate hîv"*

Û pişt re bersîva celadên xwe dide, dibêje:

*"Ji bo welatê xwe bi mêranî mirin,
her gav di bîra min de bû. Ev axa ku
îro em li ser têne darvekirin, bêguman
dê rojekî alaya serxwebûnê li
ser bête hilkişandin."*

Bila ruhê wî şad be.

Dr. Fuadî di dilê gelê kurd de text danîbû. Ew dilîniya wî ya hemberê gel, heman demî dilxwaziyeke bo wî çêkiribû di nav gel de. Lewma li pey darvekirina wî xelkê Diyarbekirê kila-man li ser wî dibêjin. "Li gorî ku Faruk Hatipoğlu ji devê Şevket Beysanoğlu dibêje, kilamek weha li ser wî hatiye gotin: *"Şûşeyên wî li her derê dibeiriqin / Bêje lo dîktoro, bêje lo Fuado! / Diyarbekir bo te digirî / Bêje lo dîktoro, bêje lo Fuado!"*

Piştî têkçûna Tevgera 1925an û darvekirina Dr. Fuad, ji aliyê dewleta komarê ve paşnavê "Erkmen" li malbata wan tete danîn. Lê pişt re ev paşnav ji aliyê kurê wî ve weke heqaret tete qebûl kirin û ji ber vê yekê tete guherîn. "Sê zarokên Dr. Fuad çêbûne; keçek û lawek ji jina pêşîn in û lawek jî ji jina duyemîn e. Kurê wî Muzafer ku ji jina pêşîn çêbûbû, ji bo bi bîranîn û bîrxistina neheqiya li bavê wî bûye, paşnavê xwe diguherîne dike "Öldürülenoğlu/ Kurêkuştî".

Muzafer ji Şaredariya Kadikoya Stenbolê teqawût dibe û di sala 1978ê de diçe rehmetê. Qîza wî Dicle Oldurulenoglu di Lîseyê Anatolya ya Kadikoyê de mamostaya zimanê îngilîzî ye. Kurê piçûk ê Dr. Fuad, Mehmed Fuad Erkmen jî, di sala 1949 de Koleja Huqûqê ya Stenbolê xelas dike û bo demeke kurt li Nîgdeyê dozgeriyê (savcı) dike û pişt re dev jê berdidê, dest bi abukatiyê dike. Ew ji sala 1955an vir ve li Îzmîrê abukatiyê dike."⁸

Îro jî li ser armañ û naveroka Tevgera 1925an gengeşî berdewam dikin. Di serî de berdevk û pêgirtiyên îdeolojiya fermî ya Dewleta Komarê, rayedarên wê demê yên Dewleta Sovyetê, gelek grûbên çepgir yên tirk û hinek kesayet û grûbên kurd jî dixwazin Tevgera 1925an û pêşengên wê, wekî hewldana oldar û kevneperestên li dijrabêrê Komara Tirkîyê û îradeya tevgerê jî wek halandan û tevdana hêzên emperyal yên derve nîşan bidin. Di vê çarçoveyê de, Kemaliyan bi hênceta Tevgera 1925an, Qanûna Teqrîrî Sukûn derxistine û xwestine bi vê yekê hem serê daxwazên meşrûyî yên gelê kurd bigre û hem jî oposiyona (muhafefta) nava xwe pêş kirin.

Rêvebirên Dewleta Sovyetê (Bolşewîk) jî, bi derewên mezin ên bê binyad Tevgera Rizgariya Kurd a 1925an, bi egera havkariya bi hêzên emperyal re, taybetî jî bi yê îngilîz û fransîzan re sûcdar dikin û miqabilê wê, piştgiriya kemaliyan dikin. Hukûmeta Kemalî, wek tevgerê "netewî û şoreşger" dibînin. Gotar û nivîsên ku di rojname-

⁷ Naci Kutlay, *Bîranînên Min*, weş. Avesta, 1998, r. 171

⁸ Uğur Mumcu, *Kürt- İslam Ayaklanması/ Serhildana kurd-îslamî, tîbînî (4)*, r. 222

yên tirk de darbarê Tevgera 1925an de têne belavkirin, pesend dikin û piştgirî didine wan. Raskolinîkof di nivîseka xwe ya di rojnameya *Pravdayê* (Moskova, 26.02.1925) de weha dibêje:

“Rojnameyên tirk ku dibêjin ev tevger bi piştgirî û halandana îngilîzan ve ji layê fêodal û muslumanên fanatîk ve hatiye rêxistinkirin rast e. Îngilîz bi tûrik û çewalî pare û destek didine wan... Dewleta nû ya Tirkîyê, berhema tevgereke rizgarî-xwaz e. Ev serhildan jî ji layê hêzên emperyal yê Îngilîz ve li herêmên Rojhelata Tirkîyê hatiye destpêkirin. Ji ber vê yekê, çîna karkerên dinyayê rêz li vê tekoşîna dewleta Anqerê digere, dê bi şûr û agir li hemberî emperyalîzma zordar ya dinyayê, piştgirî bide Şoreşa Netewî ya Tirkîyê.”⁹

Demegog û şarlantanên Bolşewîkan û dagirkeran di derbarê tevgera kurd de ji bo xapandina raya giştî ya دنیا û navxwe, çî derewan li hev tînin bila bînin, çî dibêjin bila bêjin, “roj bi bêjîngê nayê veşartin”. Agadartî û belgeyên berdest, gotar û daxuyanîyên wan ên bê bingeher derewîn derdixin. Heta rêvebirên wan bi xwe jî, ji aliyekî ve mecbur mane ku rastîyê mikur bibin. Mehkema Îstiqlalê ya Şerqê, di dawîya mehkemekirina rêvebir û beşdarvanên Tevgera 1925an de, digîje wê encamê ku armanca Tevgera 1925an damezirandina “dewletek serbixwe ya Kurdistanê” ye. Piştî 63 salan, serokwezîrê wê demê Îsmet İnönü jî, li ser naveroka tevgera 1925an di biranînên xwe yê ku di sala 1987an de çap bûne weha dibêje:

“Ez di vê baweriyê de me, dema ku

em sedemên serhildana Şêx Seîd dinirxînin divê baş bala xwe bidinê. Her hal divê em vê wek tevgereka netewî qebûl bikin.”¹⁰ Her weha Îsmet Paşa di heman pirtûka xwe de, di derbarê Tevgera 1925an û têkiliya wî ya bi dewletên bîyanî re û bi taybetî jî bi dewleta îngilîz re weha dibêje: “Di van hemûyan û serhildana Şêx Seîd de tesîrê propagandaya ku bi salan e li welêt tete kirin hatiye dîtin. Tu delîlekî nehatiye dîtin ku serhildana Şêx Seîd rasterast ji aliyê îngilîzan ve hatiye sazîkirin yan jî piştgirî jê re hatiye dayin.”

Tevgera 1925an ji aliyê îdeologên Dewleta Tirkîyê û hevkar û hevpeymanên wan ve bi çî navî tete navkirin bila bête, di pişt wê de rêxistina Azadî (Komîta Îstiqlala Kurdistanê) û rêvebir û endamên wê yê şoreşger û fedekar hebûn. Di dawîya darezandina şiklî ya “Mehkemeyên Îstiqlalê yê Şerqê” de jî serhildan û hereketa 1925an bi vî awayê tete tarîfkirin:

“Serhildana li Şerqê; hem ji aliyê nasname û naveroka xwe, hem jî ji aliyê armanc û ruhiyeta rêxistinkaran ve, bêguman tevgerekî netewî ye û ji xeynî damezirandina dewlet û hukûmeteke kurdî tu aramaca wê nîn e.”

Belê Dr. Fuad jî şoreşgerekî çalak ê vê rêxistinê bû.

Çavkanî:

- Ekrem Cemil Paşa, *Kurtejiyana Min*
- Zinar Silopî, *Doza Kurdistan*.
- Uğur Mumcu, *Kürt İslam Ayaklanması...*
- Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, cild: 3
- İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. kitap
- Naci Kutlay, *Biraninên Min*
- *Belgelerle Şêx Said Hareketi*, Bolşevîkler ve Kemalistlerin suç ortaklığı

⁹ Binêr: *Belgelerle Şêx Said Hareketi*, Bolşevîkler ve Kemalistlerin suç ortaklığı, www.newroz.com

¹⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar* 2. kitap, Bilgi yay. Ankara 1987, s. 200

Hecî Musa Begê Xwêytî û Seîdê Nuh Begî

Şakir Epozdemir

Hecî Musa Beg bi azatîya mureh-
hes a Kongreya Erzirom û Sêwasê
navdar e. Mistefa Kemal di van her du
civînên dîrokî da Mîrê Motkan
xwend, lê ne wî û ne şêx û axa û
pêşkêşên din îtimada xwe bi paşayê
Osmanî neanîn û bêşdarî van kongran
nebûn.

Di zevtkirina Bedlîsê da Hecî
Musa Beg serdarê giştî yê Hêza
Milîsên Çekdar ên Kurd bû. Çi eşîr û
şêx û malbatên şerê Uris dikiran bi vê
serdarîyê va girêdayî bûn.

Hecî Musa Beg, bi revandina
Guloya Babfile jî meşhur e û ev mese-
la dilan wê demê ji çeteyên ermenan
ra bû malzemeyeke sîyasî û dewletên
mezin wek Înglîstanê midaxela vê
bûyerê kirin. Siltan Hemîd mîrê kur-
dan sirgun kir şand Erebaştanê û li
Medîna Minawer midetek dirêj binecî
bû. Belkû Hecîtiya Mîr ji vira dest pê
dike.

Dostekî min ji Mala Cango, ji
Tetwanê ku navê wî Minîr e û camê-
rek qenc e, çend car behsa Hecî Musa
Begî û hecîyên mamanan xwe kir.
Min xwest ku kekê Minîr melûmatên
Begê Xwêytê bêje min û ez binivîsîn-
im. Eva gotinên kekê Minîr in:

"Ji malbata me, di wan salên ku
Musa Beg li Erebaştanê sirgûn e, 4
kes diçine hecê. Di berîya çûnê da
irtibatêk bi mîr ra girê dane. Mîr
gotîye 'ku Mala Cango hatin bila
tişteki wisa bo min binin ku bîhna
welat jê bê, van hecîyan ku Brahîm,
Ereb, Nuredîn û Hesen Xan bûn, di-
din aqilê xwe û tesbît dikin ku bîhna
welat ji pûşîyê daran tê. Qederêk pû-
şî dibin û diçin zîyareta dostê xwe.
Musa Beg pir kêfxweş dibe û Cango-
yîyan pîroz dike, ji ber teşxîsa wan a
pûşî ku bi rastî bîhna welat jê tê."

Tiştê ku kek Minîr go û balkêş ev

e, ku Hecî Musa Beg ji alê aborîyê va di rewşeke gelek xweş da bûye. Pirsîne ka hikûmeta vê seltenetê çî ye. Musa beg dibê, rojekê yekê ereb hat cem min û gote min "Tu dikarî mêrxasîyek bikî, bi min ra bêyî derekê ku rîya mirinê bî û nepirsî ka mesele çî ye?" Musa Beg xwe dide ber, evê ereb çek û sîleh û hespên rehwan tînê, her du mêrxas bi tik û tînê siwar dibin, ji bajêr dertên û dikevin çolê, qederek diçin rastî posteya ku pereyên hikûmetê neqil dike, tî. Ew û heresan şer dikin, hemî mihafizan dikujin hevalê Hecî Musa Beg jî tê kuştin û poste dimînê jê tenê ra.

Ew jî wî pereyî tînê dike 3 beş, beşek dide walî, yek dide qazî û yek jî ji xwe ra hiltînê."

Ev çîroka 4 hecîyên Êza Tetwan, hecîyên Mala Cango û Begê Zirav e.

Kemal Paşa di sala 1916 da diçe Bedlîsê, Hecî Musa Beg û birayê wî Nuh Beg û zavayê wan yê qeymeqamê Motkan tîne zîyareta wî. Mistefa Kemal gelek bi himet û rûmet û stayîş van begzadan tîne zimân. Nuh Beg dixwazê canîyekî hespê bo paşa hedîye bike, lê paşa bi nezaket xelata Nuh Begî red dike. Nuh Beg dibêjê Kemal Paşa "Me divê hûn li Xerzan malbat û eşîra me cî û war bikin, cîyê me teng e." Paşa jî ji qeymeqamê Zoqê ra tewsiyenameyek dinîvîsîne. Piştî ku ji Sêrtê dadigere Zoqê, dîsa li Zoqê Musa Beg û Nuh Begî dibînin, 50 banqinot pere dide Musa Begî û dibê, "Ji îro pê da her heyv wê tu vî meaşî ji dewletê bistînî." (Mêze bikin, *Xatiratên Mistefa Kemal yên Rojanê*.)

Hecî Musa Beg ku bi wan serok-

hozên berîya 4 salan, ewên ku şerê uris kirin û di cebhê wî da cî girtin, wek Hezret, Simailê Mamê, Seyîdê Şêx Tahîr, Cemilê Çeto, Şêx Sadedîn û giregirên herêma xwe (ku ji terefê Kemal Paşa va hinêk ji van hatibûn xwendin) bibira Erzirom û Sêwasê, li ser navê kurdan giraniya xwe nîşan bida, belkî qedera me rengêk din bista.

Kurê Xalid Begê Cibrî Mehmed Beg di sala 1969 da li Tetwan li Mala Feqî Huseyn rastî min hat. Mehmed Beg wek prensek bû. Aqilmend, alîcenab û siyasetmedarek heja bû. Ji ber ku ez wan rojan ji Hepsa Antalya hatibûm berdan gelek nêzikayî nîşanî min da. Musa Beg, Nuh Beg, Kor Huseyn Paşa û ew bi xwe jî daxil, ji terefê dewleta Kemal Paşa va sirgûnê Qeyserîyê bibûn. Wî dîgo, "Di nava wan beg û paşa û axalera da tenê Nuh Begî mesela millî ya kurdan dîzanîya. Haya wanên din ji mesela kurdan tunebû."

Di saya serê Îhsan Nurî Paşa efûya kurdan di sala 1928 da derket, Musa Beg, Nuh Beg û Husên Paşa newêrîyan dagerîyana Serhedê, binxet bûn, çûn Surî. Li Surî Hecî Musa Beg bi nexweşîya qolerayê ket û çû rehma Xwedê, li Şamê hat veşartin, Husên Paşa, Nuh Beg û kurê Hecî Musa Beg Medenî ku li Medîna Minawer hatibû dinê, ji Surî derbazî Berzan dibin, diçin cem Şêx Ehmed Barzanî. Nuh Beg biraziyê xwe Medenî îqna dike ku di rê da Huseyn Paşa bikujê. Medenî bi gotina apê xwe dike, lê apê wî jî tê cezakin. Nuh Beg û bi hevalên xwe va ji vê dinyayê bar dikin.

Seîd Beg kurê Nuh Begî bû. Li

Tetwanê di Îşletmê da karker bû. Zilamekî bejindirêj, bedew û cindî bû. Gelek bi ber xwe diketa, bi fotêr û qrewat û berçavkê xwe wek prensa bû. Seîd ji azayê PDKT yê Tetwan Koma Cî bû. Di sala 1990 da li Tetwanê wefat kir. Babê Dr. Mirad e. Dr. Mirad niha li Bursayê ye. Mala Mîrza Beg jî niha belawela bûne.

Seîd jî wek hemî kurdan ji begîti û esilmendîyê ketîbû. Cumhurîyetê wî kiribû Seîd Sayilgan. Komara bê esl û estar pêşnavên tirkî dabûne kurdan ku wan bipişêfin. Wextê mezinê miletek bê esl û estar bin, hemî kesî jî kok û malbatên wan dîr dîkin. Bêeslî li bêbaban dixwe.

Kurê Mîrê Kurd bibû mozîkê kurapê xwe Medenî. Medenî dîya wî mar kiribû. Ne xelet bim Seîd xwarziyê Cewher Axayê Ertoşî bû. Ebubekirê Cewher Axa xalê wî bû.

Mamê wî Medenî Beg ji Seîd ra yeka laz anîbû. Ev xanima laz çend keç û Dr. Mirad da Seîd. Jineke şîrhelal û fidekar bû. Hemû zarokên xwe da xwendin û universîtan bi wan da qedandin. Lê Seîd dixwesta bi kurdek ra bizewicê. Di paşîya emrê xwe da ji Deşta Mûşê bi keçeka kurd ra daweta xwe kir û piştî midetekê mir.

Seîd Sayilgan di Îşletmê da, li ser Ferîbota Wanê dixebitî û kurdîti dikira. Wî sirgunî bajarê Îzmîrê kirin. Rojek li Îzmîrê, li Qonaxê û li Îskela Gemîyan min hew dît ku vapor hat û wa ye, Mîrê Zirav xalatan girê dide. Ez çûm li ber sekînim û bi dengê bilind min qîr kir, "Mîrê Kurdistanê tu bûyî qamerot?" Seîd gemîyê girê da, xwe rast kir û go "Kuro pêxas, Xwedê min kirîye qamerot, derdê te çi ye?" Min go

"Gazin ji min meke, ji bab û kalên xwe bike. Hûn rêvebirên me bûn, Osmanîyan we ji îqtîdarê dîr kir, we dawa îqtîdara xwe nekir we koletîyê pejirand." Go "Hooo qewet nebî ji te ra, pêxasê pêxas, min go dê moralê min xweş ke, hatîye dilê min reş dîke..."

Seîdê rehmetî kelîma "rûto" û "pêxas" pir dixebitanda, gelek şîrîn bû. Kes jê nedixeyîdîya. Ez û Seîd li îskelê bêhnek rûniştin. Min go "Niha Nuh Begê babê te mezinayîyê bida Husên Paşa, Huseyn Paşa bibûwa walîyê Bedlîsê babê te jî bikra qaymeqamê Mûşê, tu jî niha midûrê Îşletma Tetwanê bûyî, ne piştî te xûl û ne çavên te kor dibûwan, we mala xwe xira kir û ya me jî li ser danî." Seîd hinek ponijî û wiha gote min "Kuro pêxas, tu dizanî ka ez çiqa ji te hez dikim. Ez dizanim ku tu ji halê min ra digîrî û van ta'na ji kerba nava xwe didî rûwê min, lê ez çi bikim, ma min wê fersendê ji destê xwe berda? Fersenda babên me hat lê wan ji wê fersendê îstîfade nekirin." Min go, "Ez jî vî tiştî îfade dikim. Niha tu gunehê babê xwe dikşînî, babê te jî xwe qurbana ezeziyê û çavnebarîya meqaman kir. Ez dibêjim ku gava welatek bê avakirin li wî welatî bi hezaran meqam henin. Meqamên ji vî halê te qenctir û bilindtir bi mîlyonan tene jimarê."

Seîdê Nuh Beg încî pirseke bê henek ji min kir. Go, "Şakir, di zemanê Hecî Musa Beg û babê min da him fersend ketibû destê wan û him eşîr û merivên ku bikarîyan bi hezaran însanan rakiran hebûn; gelo bo çi van mîr û şêx û axa û pêşkêşan çareyek ji me kurdan ra nedîtin." Min go "Seîd

Beg, çîrokeke min heye, min navê ji te ra bêjim. Zêde dilê te li vî welatê xerîb naşkênim, îzna min bide ez ê biçim.” Go “Tu bi serê Mela Mistefa bikî tu bibêji. Ji te were ku dil bi min va maye. Ez xwe mirî dizanim pêxaso!...” Min xwe ji Seîd Beg xilas nekir û min vê çîroka Hecî Musa Beg jê ra go, “Dibêjin karwanê Bedlîsîyan di ber gundê Hecî Musa Begî ra di Xîfyan da borîye. Xurmêna def û zîrnê ye, xirpêna şahî û govendê, reqa-reqa tiving û demancan e, hawar ya Rebbî, qîyamet e. Serkarwan pirs dike ka ev çi şahî û dîlan e. Dibên, daweta qîza Musa Beg e. Evê Bedlîsî pîrsa zavayê mîr dike, dibêjin yekî tirk ê uzman çawîşê cendirman e. Evê Bidlîsî dîsa dipîrsê, “Niha ev Hecî Musa Beg, ewê Mirehhes Azayê Kongra Erzirom û Sêwasê ye?” Gundî dibên “Erê.” Mêrikê Bedlîsî xwe nagrê dibê “Kî... Ev Bega we Maçe Begî ye, Maçe Begî...” û ji gund dûr dikeve bi riya xwe va diçî.”

Seîd go “Wey babo, ev tu vê şermezariya me dizanî? Wey rûto wey. Pa bi Xwedê tiştê tu nezani tune. Lê ez ê vê çîrokê temam kim. Apê min keça xwe ya hêja da wî onbaşîkê Artwînî, ev kaça bedew rojêk di lehtîkek da hefir û eşêv dike, lehî radibe, lehtîkê bi keçîkê va dibe dixê Behra Reş. Hê diçe, hê diçe. Tu kesêk salixa prensesa kurd negirt.”

Seîd Sayilgan xwe malulen û mexdûren emeklî kir. Dagerîya welat û dest bi xeyalên xizne û defînan kir, çavên wî qels û serê wî sews bû, çû jinek ji xwe ra anî û kete pey dilê xwe. Di van navan da li Anqerê bi qasî

heftiyêk li min bû mêvan. Salên 1983-84an bû.

Destek kaxizên îskanbîl standibû bi koteka heya derengê şevê bi min ra dileyîsta û me dikenanda. Digo “Rûto! Niha xerîteyek ketîye destê min, ez ê xizne derînim. Ev xizne 14 kûp in, her kûpek barê kerek zêrên entîqa ne. 14 barên keran ji Stenbol anîne li gundekî Hîzanê. Xistine binê erdê. Ez dagerîm, ez ê biçim derînim û 100 hezar heb zerên giranbaha bidime te...”

Min digo “Seîd, kaxizê xwe bavê ka tu yê çi bawê yî? Bila ew 100 hezar zêrên te ji te ra bin, bila xeyala te sar nebî. Gawa tu mirî bi xwe ra bibe gorê...” Digo “Wîî!... Kuro ka werin li vî pêxasî mîzekin. Min digo ka bi aqil e, ez 100 hezar zêrên xwe didimê, lê hê ew naziyan dike. Heye ku bawer nake?...”

Min digo “Kuro mîrê bêmejî, ma ji Stenbol heya Hîzanê bi libta keran meriv salek naghêjê Hîzanê, baş e, eva keran fam nekirin salek meşîyan, lê ewên ku ketîbûne peyî karwanê keran jî qe erdek nedîtîn ku xizna xwe veşêrin û cewabê bidine Mîrê Zirav?”

Em heya derengê şevê dileyîstin û me van yarîyan dikir û em dikenîyan.

Wey Seîd Beg, tu çiqa hêja bûyî, Xweda rehma xwe li te bike. Bejna te ya bilind û fotêr û qrewet û girêdana te ya romane tim û daîm li ber çavê me û ew zarê te yê şîrîn di guhên me da ye. Ez ê ji te ra kilama KAFIR GULO bêjim:

Eman Gulê, eman Gulê, eman Gulê

Eman Gulêêê... lê.. kêmaqilêêê..

Eman Gulê, bûka mala babê min ê lê, rabe rûneee, lê li ber pencerêêê..

Ramûsanên Gula Ermen xweştir in ji

*mastê mîyan, qeymaxê gamêşan, goştê
berxan Guloo...*

*Lê rojaa... xêrêê... Ez Hecî Musa Begê
Xweytî, Reysê Motkan, serê heft eşîran
keçê bêbabê, wey zalimê, ez ê çawa terka
dinê Mihemed bikim lê lê lê... Bikevim
dêrêê...?*

Gava di sala 1969 da em ji hepsa Antalyayê hatin berdan û PTT ez negirtim, ez çûm Tetwanê, da îşekî ticaretê bikim û aboriya malê temîn bikim. Ez mêvanê Feqî Huseyn im. Bi qasî heyvek li mala Feqî razam û xwarinên hevala wî Rebîa Xanimê min xar. Emega xwişka heja li ser min heye.

Bi qasî heyvek lê xebitîm heya min dikan girt, boyax û tenzîm kir û rihsatê xwe stand û dest bi firotina sebze û fêkiyê li ser hev (toptan) kir. Tam di vê esnayê da Seîdê Nuh Beg, li ba Mizgevtî Mezin rastî min hat. Şev e, eşa ye. Min bi kotekî bire mala xwe. Me telefonî mala Feqî kir û bûm mêvanê Mîrê Zirav. Wê şevê jina xwe ya laz û qenc, pir westand. Taze xwarin pehtin, anî setrincê danî ber min û xwest em kişikê bilêzin, ez dibêim kişik nizamim lê ew godariya min nake û ji ber min û xwe va dilîzê. Derengê şevê livînê min rast kir, min xiste nava cîyan û lembê tefand çû oda xwe. Birîna min, xwarina min, leystîka kişika min û razana min hemî fermî bûn. Weka ku protokolê dimeşanda mîrê kurdan.

Ez sibê zû rabûm min cilê xwe ji sing anî xwar mîzekir ku bi şev malîyan rakirîye, kincên min daye utikirin. Min destê xwe xiste cêba şalê xwe ku vaye 5 lireyên tirkî yê qermiçî û qetiyayî tê da ye. Min fêm kir ku Seîd cêbên min yoxleme kirîye û dîtiye ku yek quruş pereyê min tune,

bo xerclixê 5 banqinot kiriye berîka şalê min.

Seîd hat oda mêvana, xwirînî anî rast kir û emir kir, go “Rabe...” Min go “Seîd Beg, te bi çî însafî nivê şevê malîyên xwe şîyar kir û kincên min da utikirin, ev çî pere ye te kirîye berîka min?” Seîd go “Ez li cêbên şal û êlek û çakêtên te gerîyam yek quruş perê te tune. Min vî 5 lireyî bo tu heya nîvro pê îdare bikî, xiste cebika te. Ez ê niha biçim ba hevalan. Ez ê ji te ra pere berhev kim, bînim.” Min go “Seîd Beg! Ez di bextê namusa te, tu min rezîl nekî. Min heya vê sietê şexsîyeta xwe parastîye, niha piştî du sê rojan wê kurê apê min Minîrê Ebdila Efendî sermîyan bide min û ez ê dest bi ticaretê bikim. Sal çûye roj ma ye. Ji kesî ra vê yekê nebêje.”

Seîd, qenc guhdarîya min kir û go “Bi şertê ku tu vî sed panotî bigrî.” Min go “Bi şertê ku tu vî 100 panotî bi deyn bidî min ez ê bigrim. Ez naçim li qehwexanan û xwarinxanan nagerim ku şermezar bibim. Xema min meke.”

Min dikan vekir. Pere kar kir. Deynê Begê Zirav bi kotek û heşt bela dayê. Bila cîyê hemû Seîdên bê miraz û Şehîdên Behîştê rengîn û nava nûra Xweda be...

Em dîsa bêne ser mesela sirgûna Hecî Musa Begî.

Bi navê “Hacı Musa Bey Olayı” ji aliyê Doç. Dr. Musa Şaşmaz va hatîye nivîsandin û ev pirtûka hanê di sala 2004 da ji aliyê çapxana Bayrak ve hatîye weşandin.

Li gor dîtina vê lêkolînê, mîsyoner, konsolos û siyasêtgera îngilîzan bi alîkarîya Amerîka û bi hemû medya û meceleyên (kovar) wan dewletên

mezin va xezeba xwe rêtîne ser Hecî Musa Begê Xêwyî. Têrtîbek di heqê Begê Zirav da bi kar anîne. Xayeya wê komploşê mesela ermenî û kurdan e. Dewletên ecnebî bi taybet Îngilîz, Fransîz, Amerîka û dewletên din yên mezin dixwazin ku kurdan gunehkar bikin, xetakî rawa ji bo xwe bi dest bixin û armanca xwe bi fêr û fenokan bibîne serî. Li gor qerar û biryarên Berlînê ya sala 1978 ev dewlet garantorên ermenîyan in. Vî mafê Osmanîyan daye van dewletan. Ev jî dixwazin li ser axa kurdan Ermenîstanekê ava bikin.

Mîr, beg û rêvebirên kurdan hê ji sala 1850 va tîk çûne. Osmanîyan kurd hiştine li hêvîya nehye mudur û qeymeqam û walîyên wan yên bertilxwar. Ev dem dema eşîrtîyê ye. Dê ewladê xwe davêje! Çavê ermenîyan û piştgirên wan bar nabe ku însanekî ku pê av germ dibe li Kurdistanê bêhêlin. Senaryo ev e, ku pêşî mezinên wan û pişt re jî hemû kurdan ji Kurdistanê derînin û welatê kurdan bi destê ermenîyan va berdin.

Hecî Musa Beg kurê Mîrza Beg e. Mîrza Beg, qaymeqamiya Motkan û Xelatê kirîye û heyamek jî li Bedlîsê destdar e. Di sala 1885ê da ji terefê neyarên xwînî va hatîye kuştin. Musa Beg jî li der û berê Mûşê muduriyêti kirîye.

Hecî Musa Beg û babê wî Mîrza Beg, begên Motkan in. Ji nehya Xoytê ne û her du jî li wê nehyeyê hatine dinê. Ji şopa wan wisa tê hizirkirin ku malbata wan xwendevan bûye. Piştî tasfiyekirina mîran, dewleta Osmanî xanedanên piçûk an jî ji malên mezin

xwendevan kirine qaymeqam û mudurê nahîyeyan.

Musa Beg di sala 1855 de hatîye dinê. Di sala 1883 de bi şêlandina mîsyonerên ermenî ve ketîye rojevê û bal kişandîye ser xwe. Bi temamî 14 gunehbarîyan xistine stuwê wî. Musa Beg celbê Stenbolê kirine, 50 kes ji keşe û fileyên deşta Mûşê anîne Stenbolê. Dadgehek navnetewî danîne. Fila bi papaz û şahid û îddiayên xwe yên derewîn û parêzer û bi piştêmêrên xwe weke sefaret û konsolosên îngilîz, fransîz û hwd. tevî rojnamegerên wan, li ser serê Musa Beg kom bûne. Dinya li Musa Beg kirine tarê bêjîngê.

Musa Beg jî bê xwedî nîn e. Mutesarrîfê Uskudarê Behrî Paşa xalê wî ye. Sadrêazem Kamil Paşa merivê îngilîzan e, lê nazirê Edaletê Cewdet Paşa û mehkeme bê teref in. 2 parêzerên mîr jî hene.

Ew 14 doz û daweyên bê asl û astar yek ji ya di qirêjtir e. Îftirayên bê ser û ber in. Gava ku mirov li wan celsan dinêrê, dilê mirov ji fileyên Deşta Mûşê sar dibe û gunehê mirov bi wan tê ka çire ev dewleta gewre ya Brîtanya wan camêran di vê senaryoya çepel de dileyzîne. Ji îfadeyê wan kifş e ku pir feqîr û belengaz in. Dişibihine turkmenên ku van salên dawî bûne pêlîstîkên dewleta kevneperest.

Ya herî girîng, Hecî Musa Beg her dem bi Gulo ya babfile tê rojevê. Lê di nav her 14 îddiayên derewîn de ya ji hemîyan derewîntir ew îddîa ye.

Navê Gulo, Gulîzar e. Di sê dozan de, sê Gulîzar henin. Lê ew Gulîzara 14 salî ku dibêjin Hecî Musa Beg wê

bi kotekî revandîye û ji kêçanîyê xistîye û pişt ra xwestîye wî bi birayê xwe ra bizewicîne û Gulîzara çardeh salî bi xebera Musa Begî nekiriye û ji Mûşê revîyaye çûye Stenbolê, ev derewa hanê hîç cîyê xwe negirtîye û mehkemeyê qerarê bê tehqîqatê daye.

Dadgehê pêwîst nedîye ku vê dozê rawedar bike. Lewra ku ev derewekî bê esas e. Tu kes di dinya kurdan de ev yeka ha nekiriye ku xanedanekî kurd rabe vê yekê bike.

Hecî Musa Beg di îfada xwe da agahî daye ku 3 jinên wî hebûne. Du kur û dû keç, çar zarokên wî hebûne. Dema ku koçî Medîna Munewwer kirine kom û kifletên xwe jî tevî xwe birîye. Dewleta Osmanî hezar qurus maaş jê re girêdaye. Li sala 1895 da wî ji Medîna Munewwer anîne Şamê.

Di salên 1915ê da serfermandarê hemû hêzên Kurdistanê ye û dijê urisan tê û bi çeteyên ermenîyan re şer dike. Li sala 1919 da murehles azayê kongra Erzirom û Sêwasê ye. Piştî şerê Şêx Seîd Efendî bi îddîaya ku yek ji damezrenêrê rêxistina Azadî ye, tê gulhenkarkirin, wî sirgûnî Sokeya bajarê Aydinê dikan. Gava ku ji Sokeyê direvin Kor Husên Paşa jî ligel e. Hecî Musa Beg li Suriyê bi nexweşîya kolera yê dimirê û li Şamê tê definkirin.

Osman Sebrî ji devê Abdurrahmanê Elîyê Unis kitêba "Şerrên Sasonê 1925-1937" nivisandîye. Weşanxana Pêrî wê pirtûka hêja gehandîye destê me.

Nuh Begê birayê Hecî Musa Beg 1925an de bi 100 suwariyên xwe va li Motkan, Sason û Xerzan digere. Piştî şerê Şêx Seîd Efendî, hêja şerê Sasonê dest pê nekiriye.

Nuh Beg li Xerzan mewanê Cemilê Çeto ye. Qirpên li dengê topan dikeve û şerê Sasonê dest pê dike. Cemilê Çeto bi Nuh Begî re yekîtiyê girênade xwe nade binê barê serhildaneke netewî. Nuh Beg bi dilekî şikestî dizivire, dema ku xwe dighîne çîyayê Motkan dengê top û mitralyozan herî nêzik têne guhên wan. Îzzet Beg ji Nuh Begî ra dibêje "Wa ye, xelkê Sasonê serî hildane, divê em ji herin piştgirîya wan."

Nuh Beg waha bersive Îzzet Begî dide: "Hê nû welat xweş bû. Sasonî û tirk ketin gewrîya hev. Heya du salan serê hukumeta tirkan ji vî şerî xilas nabe, piştî du salan em binêrin ka çi dibe."

Nuh Beg li çîyayê Mazîkarê sê roj dimîne. Ji wir derbazî Xoytê dibe. Piştî sê heyvan taburekî esker di ser da digre û Îzzet Begê biraziyê wî, tevî şeş peyayên wî dikujin.

QEDRÎ CEMÎL PAŞA

Ebubekir Çelebi

Zarokatî û Keseyatiya Wî

Qedrî Cemîl Paşa li sala 1890, li Amedê ji dayik bû. Kurê Fuad Begê Cemîl Paşa ye. Xeynî Fuad Beg 10 kurên Cemîl Paşa yên din jî hebûn. Di nav maleke qalabalix û dewlemend de mezin bû. Zarokatiya xwe li Qonaxa Cemîl Paşa û bi pîrwerdeyê tîr û tesel derbas kiribû. Bi tevî heval û hemsalên xwe havînan li gundê Enbarê, zivistanê jî li nav Amedê diman. Di zarokatiya xwe de hem fêrî xwendin û nivîsandinê hem jî fêrî suwarîtiyê û leşkeriyê bû. Lê eleqeya wî zêde li ser pêwendiyên komelayetî bû. Apê wî Qasim Begî her çiqas qedexê dikir ku nerin nav odeya mezinan jî, wî tim hewl dida ku here ode û gudarî li sohbetên mezinan bike. Van sohbetan pêşiyê gelek bala wî dikeşand. Lê paşê hêdî hêdî wek tiştên

Qedrî Cemîl Paşa

vala didît. Heta 15-16 saliya xwe li Amedê jiya û xwendina xwe ya sere-tayî û navendî li vî bajarî temam kir.

Bingeha kesayatiya Qedrî Beg li Amedê li nav vê jiyane xwe girt.

Qedrî Cemîl Paşa roşinbirekî kurd e. Kesekî dilsoz û kurdperwer e. Li Stenbolê di nav 'Cemîyeta Hêvî' de, li Suriyê di nav 'Cemîyeta Xoybun' de xebatên xwe yên siyasî dike. Di her serhildaneke kurd de bi awayekî agahdar û pêwendîdar e. Lê bi min xizmetê xwe yê mezintirîn bo miletî kurd nivîsandina kitêba *Doza Kurdistan* e. Çünke di *Doza Kurdistan* de rewşa siyasî ya miletê kurd ya di destpêka sedsala 20. de û heta 1960 dixê ber çav. Mirov di *Doza Kurdistan* de dikare sebebên serneketinên kurdan bibîne. Dîsa di kitêba xwe de behsa dewletên din jî dike û mirov dikare dengê hêzên navnetewî yên wê wextê jî bibîne ku kurdan çawan xeta kirine, çawan nikarîne berjewendiyên xwe tesbît bikin û gorî wê jî hereket bikin. Bo wê jî mirov dikare bibêje ku *Doza Kurdistan* têgihîştina rewş û jiyana miletê kurd ê wê demê ye, li wê serdemê serçaviyeke girîng e.

Qedrî Cemîl Paşa dema ku diçe Stenbolê, derbarê jiyana rewşenbîrî û komalgayî ya wê wextê bi rewşeke nû re rûbirû dibe. Dibîne ku hinek mîr, beg û paşayên kurdan ku hukûmetê meaş û hatina wan jê girtiye, gelekê wan di nav cemiyet û grubên kurdperwer de cî girtine. Lê nakokiyên di navbera wan de li wê derê jî berde-wam in, ev rewş di nav cemiyetan de jî xwe nîşan dide. Digel vê rewşa ne bi dilê wan, ew û pismamên wî jî di nav xebata rêxistinbûna di cemiyetên kurdî de cîyê xwe digrin.

Qedrî Cemîl Paşa bo xwendina navîn diçe Stenbolê

Qedrî Cemîl Paşa di 16 saliya xwe de bo xwendina lîseyê diçe Stenbolê. Bi tevî 9-10 kesên mirov û hemşeriyên xwe dikeve 'Mektebî Numûne-i Teraqî'. Li vê dibistanê ferqa di navbera kurd û tirkên de dibîne û hes-tên wî yên kurdperwerî geş dibin. Çünke wê wextê li nav xwendkaran grûbên hemşerîti û netewayeti hebûn. Arnawud (elban) grûbek xwe hebûn, ereb grûbek xwe hebûn, kurd grûbek xwe hebûn. Rojên tatilê Qedrî Cemîl Paşa jî wek xwendkarên kurd ên din diçû li cem hemşeriyên xwe li qehwe-xaneyên kurdan wextê xwe diborand. Li van qehwexaneyan bi kesên wek Xelîl Xeyalî yê Modkî, Mele Seîdê Kurdî (Seîdê Nursî), Mîrî Katipzade Cemîl Amedî... hev nasîn. Bi van ronakbîrên kurd re li ser mêjû û komelnasîya kurd sohbet dikir. Van ronakbîran tesîreke mezin li ser Qedrî Cemîl Paşa kir. Çünke van ronakbîran hem pêwendiyên xwe bi 'Cemîyeta Teraqî û Teawunî Kurd' û dibistana wan û rojnameya wan bi navê 'Kurdistan' hebûn hem jî di warê niştî-manperweriyê de zana bûn. Qedrî Cemîl Paşa di kitêba xwe ya bi navê *Doza Kurdistan* de gelek pesnên Xelîl Xeyalî û Mele Seîdê Kurdî dide.

Qedrî Cemîl Paşa wextekê li Stenbolê dibe şahidê hereketa turk-perweran jî. Damezrandina 'Îttihad we Teraqî' û yên din dibîne. Ku dewleta Osmanî çawan têkdiçe hemûyan dibîne. Rewşa siyasî ya dewleta Osmanî ku çawan tesîra xwe li ser gel

û xwendekaran dike, ronakbîr ku dikevin nav hewleke çawan, li rojnameyên tirkî çî tê nivîsandin, hemûyan taqîb dike.

Qedrî Cemîl Paşa di sala 1911an de dikeve 'Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi' li wir bi alîkarîya Xelîl Xeyalî û bi tevî hindêk xwendekarên kurd ên din Cemîyeta Hêvî ya Xwendekarên Kurd dadimezrîn. Bi damezrandina Hêvî hestên netewperwerî yê xwendekarên kurd her roj zêdetir dibûn.

Qedrî Cemî Paşa ji bo xwendina bala diçe Ewropayê

Qedrî Cemîl Paşa di sala 1913an de ji bo xwendina bala çû Swîsreyê. Li Lozan-Swîsre bi tevî Ekrem û Şemseddîn Cemîl Paşazadeyan, Babanzade Recayî Nuzhet, Selîm Sabit Dêrsimî şaxêke Hêvîyê li Lozanê damezrandin. Bi saya Hêvî hem hestên netewperwerî geş dikirin li nav kurdên Ewropayê û hem jî bo kurdên ku nû werin Ewropa adresek bû. Qedrî Cemîl Paşa li wir hem xebatên kurdperwerîyê dikir hem rewşa milletên din li Ewropa dinastî, hem jî hewl dida ku kurdan bi ewropîyan ve bide nasandin. Çûnke ewropîyan hîç kurd nedinasîn, yan jî wek eşîretên paşvemaî ku hê jî nebûne millet dinastî. Di salên 1914an de ku Şerê Yekem ê Cîhanê dest pêkir û çar meh şûn de vegeyîyan hatin Stenbolê. Îcar wextê ku were Stenbolê hin kesên ewropî jê re dibêjin "Bo çî tu diherî cem tirkî? Li vir be, xebatên xwe li vir bimeşîne." Qedrî Beg dibêje "Na, ez ê herim. Çûnke piştî şer mûmkûn e ku hin

guhêrînên mezin çêbibin, bo wê jî pêwîst e ku ez li nav xelkê xwe bim."

Qedrî Cemîl Paşa di Şerê Yekem de Dibe Leşker

Qedrî Cemîl Paşa wextê ku ji Swîsreyê tê bo Stenbolê li ser rê li Awusturyayê rastî yekîneyek leşkerê ku nû jî nav şer derketine, perîşaniya wan dibîne, gelek dikeve bin tesîrê û pêşbîna metirsiya şer jî dike. Ku piştî sê rojan tê Stenbolê li wê jî propagandaya şer dibîne. Li Stenbolê dihere wezareta perwerdeyê, belgeyên xwe yê xwendina bala distîne. Bi wan belgeyan muracatî leşkerîyê dike û bi xwestina xwe dibe topçî. Bi tevî hin hevalên xwe ve diçe artêşa sêyem li Erzîromê. Li wê jî dişînin bo Alayên Hemîdî (ji leşkerên kurdan pêkdihatin). Di nav leşkerên kurdan de hin pêwendîyan bi efserên (subay) kurd re datîne li ser babetên kurdperwerî, lê mixabin kes tiştêkî jê fam nake. Çûnke serbaz û leşkerên kurd bi bawerî jî Xelîfe û dîn ve girêdayî bûn.

Qedrî Cemîl Paşa, di dema leşkerîtiya xwe de dibe şahidê koçbarkirina kurdan a bi zorê. Hukûmeta **Îttîhad we Teraqî** wê wextê yasayek bi navê 'Qanûna Tehcîrê' derxistibû, li gorî wê kurd her wext ji Rojhelatê ber bi Rojavayê didan koçkirin. Gelek kurd jî birçîna û di sar û sermayê de dimirin. Yê ku diman jî nedihîştin ku derêkê bicih bibin, her tim koçber dibûn. Qedrî Beg dîsa di leşkertiya xwe de dibe şahidê qirkirina pontusan li dorberê qezaya Çarşamba ya Samsunê jî.

Qedrî û Ekrem Cemîl Paşa di dema Şerê Cîhanî yê Yekemîn de

Rojêk di operasyonêkê ya li devera 'Ayî Têpesî' de 20 xortan li nav gundekî pontusan kom dikin ku piranî salên wan 16-17 bûn li wê derê dikujin.

Piştî ku rûs hêzên xwe ji nav axa dewleta Osmanî vedikişînin, Qedrî Cemîl Paşa bi yekîneya xwe re diçe Filîstînê bo li hember îngilîzan şer bike. Li Filîstînê di şerekî li hember îngilîzan de yekîneya tirkên têkdîçe û Qedrî Beg bi tevî hin leşkerên din wek dîl dikevin berdestê îngilîzan. Sal û nîvekê di qampên esîran de dimîne û paşê ku leşkerên ereb têne berdan, ew jî bi wan re têtê berdan. Qedrî Beg ji qampê difilite û dihêt Amedê.

Qedrî Cemîl Paşa li Amedê hem dibe şahidê jiyana miletê kurd û hem

jî dibe şahidê siyaseta hukûmeta Mîstafa Kemal a derbarê kurdan de. Qedrî Beg beşdarî damezrandina 'Cemiyeta Tealî ya Kurd' dike ku ew cemiyet çawan têkdîçe, li Amedê wê jî dibîne. Wê wextê rewşa siyaseta kurdan û helwesta dewletê li hemberî kurdan baştir dinirxîne.

Qedrî Cemîl Paşa Li Raperîna Şêx Seîd de Tê Binçavkirin

Di salên 1922an de li Erziromê rêxistina **Azadî** ji layê Mîralay Xalid Begê Cibrî, Îhsan Nûrî yê Bidlîsî, Mulazim Îsmail Heqî Şaweys ê Silêmanî, Xurşîd Vartoyî, Yûsif Ziya Beg û hwd. ve hate damezrandin. Îsmail Heqî wê wextê tê Amedê pêwendî bi Qedrî, Ekrem û Qasim Cemîlpaşazadeyan re, Doktor Fuad, Melhmed Efendî (Bavê Tûjo) re dike û şaxêkî **Azadî** bi navê xwe yê din **Komîteya Îstîqlal** li Amedê bi van kesan re dadimezrînin. Qedrî Cemîl Paşa dibe şahidê xebatên vê rêxistinê û di nav de jî cî digre. Mixabin hêj ku Azadî rêxistina xwe tamam nekiriye Raperîna Şêx Seîd bê plan û bê amadekariyek rêkûpêk dest pêdike. Qedrî Beg jî bê agahî li Amedê tê binçavkirin. Ku raperîn qediya û Şêx Seîd Efendî û hevalên wî hatin girtin, wan dihinin Amedê li Dadgeha Îstîqlal de cezayê darvekirinê didin. Wê wextê Qedrî Beg jî tê dadgehîkirin û berat dike, derdikeve. Qedrî Beg gorî ku li kitêba xwe ya *Doza Kurdistan* bahs dike, du sal li pêş raperînê Salih Zekî Sahibqiranî yê Silêmanî li Amedê berpîrsiyarê daîreya Îstîxbaratê bûye û

wê wextê jê re gotiye "min tevayî belgeyên derheqê Cemîlpaşazadeyan berhev kirin û şewitandin" Wextê dadgehkirinê de bo ku belge nînbûn nikarîn ku ceza bidinê. Bi hezaran zêrên sor dabûn endamên dadgehê û li ser navê mala Cemîl Paşa firokeyek şer kiribûn ji hukûmetê re û bi van ruşwetan tevayî Cemîlpaşazadeyan xeynî Ekrem Cemîl Paşa, berat kirin. Ekrem jî bo 10 salan bi cezayê girtîgehê hatibû cezakirin.

Qedrî Cemîl Paşa û Koçberî (Surgûn)

Qedrî Beg dema ji girtîgehê derdikeve û bo bajarê Burdurê dihête sîrgûnkerin (nefîkirin). Burdur wê wextê navçe- yeke piçûk bû. Dema ku diçe Burdurê li wê derê 300 kesên din ên ku surgûn bûne dibîne. Di nav wan de yek jî Seîdê Kurdî (Bedîuzeman) bû. Pêşiyê nedihîştin ku malbat bêne cem hev. Lê paşê hêdî hêdî sist kirin. Malbatan dikarîn ku werin cem hev. Bi vî hawayî di pênc navçeyan de jimara kurdan bû 1000 kes. Ji bo ku evên surgûnbûyî zêde roşenbîr di nav wan de hebûn, xelkê kurd yê li wir zûtir di warê kurdperwerî de hişyar bûn. Piştî vê hişyarbûnê hin kesan bi awayekî xwe digihandin Kurdistanê. Qedrî Beg jî dixwest biçe Kurdistanê lê bo ku taqîb li ser hebû nikarî derkeve.

Serokwezîr Îsmet Paşa ji bo ku şerwanên raperîna Agirîyê bixapîne efûyekî giştî derxist. Surgûnan jî ji vê efûyê îstîfade kir. Qedrî Beg jî, bo ku here Amedê pêwist di ku here li

Kastamonu Ekremî bibîne û ji wê jî here Stenbolê. Ekrem jî ketibû ber efûyê, lê pêwist bû ku demeke kurt li wê derê be. Qedrî Beg piştî serdana Ekrem çû Stenbolê. Dixwest ku li Stenbolê derheqê yê ku diçine Kurdistanê agahîyan werbigre. Piştî çend mehan ji Stenbol çû Amedê.

Qedrî Beg dema ku hat Amedê pêwendiyên xwe ligel berpirsyarên Xoybûn datîne. Wê wextê ji bo ku agahiyên rast û zêde ji raperîna Agirîyê werbigre, bi navê Z. Egilî havalekî xwe diçine Agirîyê. Lê ew heval di rê de ji hespê de dikeve û birîndar dibe, nikare bigihêje Agirîyê. Piştî ku Ekrem jî dihête Amedê dixwazin pêwendiyên xwe bi navenda Xoybûnê re xurttir bikin. Ji bo wê jî, Cercîszade M. Efendî wezîfedar dikin da ku tuzuknameya Xoybûnê ji wan re bîne Amedê. Ku tuzukname hat, dixwazin gişt havalên kurdperwer li dor Xoybûnê û raperîna Agirîyê tanzîm û bi nîzam bikin. Ew kesên ku pêwendiyên xwe pê re hene zêdetir karmendên hukûmetê bûn û li Amedê bûn. Rêxistina Xoybûnê ji bo ku îlegal bû, nihêrîn ku li Amedê nikarin vê rêxistinê xurttir bikin. Ji bo wê jî, rojekê Qedrî Beg û Ekrem Beg biryar didin ku herin dereveyî sînorên Tirkîyê û xebatên Xoybûnê li wê derê berdewam bikin.

Di salên 1929an de Qedrî Beg bi tevî Ekrem û du pismamên xwe yê din biryar didin ku herin Sûriyê. Piştî amadekariyeke kurt, digel malbatên xwe ve bi dizî derbasî Binxeta Sûriyê dibin. Wê wextê Sûriye di bin kontrola fransîzan de bû. Bo wê jî mafî îltî-

cakirinê ji berpirsyarên fransiz dixwazin. Ku îltîcakerina wan tete qabûlkerin, diherin li Şamê û di bin şertên xirab de bicih dibin.

Xebatên Qedrî Cemîl Paşa di Nav Xoybûnê de

Qedrî Cemîl Paşa û pismamên xwe, piştî ku tên Sûriye, pêwendiyên xwe bi navenda Xoybûnê re datînin. Rêveberên Xoybûnê bi tevlîbûna wan a rêxistinê memnun dibin û bi beşdariya nûnerên navendî û berpirsyarên mintiqeyan Xoybûnê dicive. Di vê civînê de Ekrem û Qedrî Began dikin nûnerên navendê. Di nav xebatên Xoybûnê de carcaran di navbera Cemîlpaşazadeyan û Bedirxaniyan de nakokî derdikevin. Piştî van nakokiyên Bedirxanî ji Xoybûnê tên avêtin.

Ji bo ku Xoybûn giraniya xebatên xwe ji raperîna Agirî re vediqetîne, wexta ku Îhsan Nûrî Paşa li Agirîyê alaya raperînê bilind dike, Xoybûnê jî biryarê dide ku li aliyê Başûr ve li hemberî hêzên tirk cêbhayekê veke. Gorî Qedrî Cemîl Paşa ku di pirtûka *Doza Kurdistan* de dibêje yekîneyeke çekdar di bin kontrola Ekrem Cemîl Paşa de sînorê Sûriye derbas dike û tê derdora Mêrdînê. Qedrî Cemîl Paşa jî di nav vê hêzê de bûye. (Qedrî Cemîl Paşa (Zinar Silopî) *Doza Kurdistan*, r. 117. Özge Yayınları-Ankara). Lê wek hêzên ku Xoybûnê şandibûn deverên din, wan jî nikarîne tiştekî bikin û dîsa vegerîne Sûriye.

Hukûmeta Mistefa Kemal di sala 1932an de bona asimîlekirina kurdan yasayekê derxist, Xoybûnê jî bona hiş-

yarkirina kurdan û serhildanekê di 16ê Hezîrana 1932an de belavokek belav dike. Di vê belavokê de xelkê kurdê çawan li hemberî vê yasayê rawestînin û li hemberî dewletê de çawan têbikoşînin tê de hatibû diyarkirin. Belavok bi înzaya Navenda Xoybûnê di nav gel de belav bû. Lê belavokê tesîrek girîng jî nekir.

Qedrî Cemîl Paşa Diçe Mehabadê û Serdana Qazî Mihemed Dike

Di sala 1946an de bi yarmetîdana Sovyetê di bin serokatiya Qazî Mihemed li Mehabadê Komara Kurdistanê tete damezirandin. Ev bo tawayî kurdan dibe wek cejnêk. Xoybûnê jî bona pîrozkerin û pêwendîdanîna bi Komara Kurd re, Qedrî Cemîl Paşa wek nûnerê xwe dişîne Mehabadê. Qedrî Beg bi rêwîtiyekî zor û zehmet tete Silêmanîyê û ji wira jî diçe Mehabadê. Li Mehabadê serdana Qazî Mihemed dike û xwenasîn, hest û daxwazên xwe û Xoybûnê di nameyekê de dinivîsîne û pêşkêşî pêşewa Qazî Mihemed dike. Qazî bi germî pêşwazî lê dike û pêwist dibîne ku biçe bi konsolê dewleta Sovyet re li Azerbaycanê hevdişînek bike.

Qedrî Beg di wê hevdişînê de daxwazên Xoybûnê û miletê kurd bi nameyekê pêşkêşî konsolê Sovyetê dike da ku bigihîje berdestê Stalîn. Rojtira di bo dîdariyekê bi konsolê Sovyetan re diçe Tebrîzê. Li Tebrîzê serdana konsol dike û wê nameyê jî dide konsol. Lê konsol dibêje em nikarin bişînin ji Stalîn re, lê dikarin

bişînin ji komîteyekê li Moskov, ewan jî munasib bibînin dikarin bigihîjin Stalîn. Piştî vê hevdişînê dîsa vedigere Mehabadê.

Qedrî Cemîl Paşa Serdana Barzanîyê Nemir Dike li Mehabadê

Qedrî Beg heyranekî Barzanî bû. Dema ku çû Mehabadê firsandek derket da ku bikare Barzanî bibîne. Wî berê jî derheqê Barzanî de gelek tiştên erênî bihîstibû. Barzanîyê nemir wê wextê fermandarê giştî yê hêzên bergirî yê Komara Kurd bû li Mehabad. Qedrî Beg li qerargeha leşkerî serdana Barzanî kir. Barzanî ew bi xoşhalî pêşwazî kir. Qedrî Cemîl Paşa di kitêba xwe ya *Doza Kurdistan* de bo Barzanî weha dibêje.

"Xwedî fikriyatek kûr û pratîk bû. Pirsgirêkên tîn ber çiqas bi zehmet û bi gengeşî bûne jî, wî dikarî çareser bikira. Xwedî bîr û bawerîyeke bi hêz bû di warê stratejiyeta siyasî û pêwendiyên komalgayî de. Min dema ku Barzanî dît hê zêde nasîm û min wê wextê fam kir ku hereketa Barzanî ne hereketeke xwe bi xwe ye. Hereketeke gorî pêwistiyên azadîya miletê kurd derketiye û bi qabiliyeta Barzanî jî rêkûpêktir bûye. Ji bo wê, min di helwesta Barzanî û hevalên wî de dahatuya azadîya miletê kurd û serkevtina siyaseta kurd dît." (Zinar Silopî, *Doza Kurdistan*, Özge Yayınları, Anqere, r. 183)

Qedrî Cemîl Paşa li vir tesbîteke rast dike. Çünke wê wextê mixabin di tevayî rêxistinên siyasî yên kurd de, hereketeke bi nîzam û xwedî stratejî

nîn bû. Bo wê jî bi ser neketin. Lê hereketa Barzanî di her hewlekê de gav bi gav pêş de diçû. Eger îro li Kurdistanê Başûr serkevtinek heye û destkevtinên mezin hene, ev berde-wamîya siyaseta û stratejiyeta û xebatên Barzanîyê nemir û hevalên wî ye. Qedrî Beg dîsa di kitêba xwe ya navborî de behsê ku Barzanî û hêzên xwe çawan li Mehabadê hildikişîne û bi taktîkekê çawan li nav hêzên Tîrkiye û Îranê derbas dike û derbasî Rusyayê dibe. Di vir de jî mirov dikare siyaseta û stratejiyeta Barzanî û taktîkên wî yên bi qabiliyet baştir bibîne.

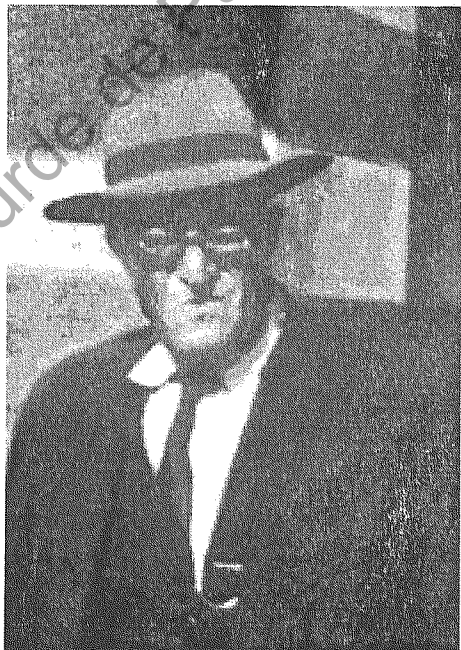
Di encamê de em dikarin bêjin ku gelek endamên mala Cemîl Paşa di nav rêza tekoşîna rizgariya netewî ya Kurdistanê de ciyê xwe girtine. Qedrî Cemîl Paşa yek ji wan kadiran e ku jiyan xwe di rêka tekoşîna netewî de borandiye. Wî û Ekrem Begî, qîma xwe tenê di tekoşîna siyasî û xebata rêxistinî neanîne, her weha di warê xebatên rewşenbîrî de jî berhemên heja bo me hiştine. Ku di naveroka wan de, derbarê rewşa civakî ya wê demê û gelek bûyerên dîroka me nêzîk agadarî û şîrovevî giranbiha pêşkêş me kirine.

Fehmî Firat Kî ye?

Mele XALID

Fehmîyê ku bi navê Fehmîyê Bîlal tê naskirin teqrîben sedsalek berê, li Licê ji dayik bûye. Navê bavê wî Bîlal e. Bîlal di dema Osmanîyan da jîyaye û di ordîya wan de zabîr bûye. Ji wan re dibêin mala Mela Xeyrullah. Fehmî dema ciwaniya xwe da li Cizîrê tahrîrat katibî bûye û di pey ra jî li Licê memurtîya tapûyê kirîye.

Li gor zanîna min piştî hedîsa Şêx Seîd, ew jî wekî hinek şêx û begên Şerqê hate wargêr(surgûn) kirin. Demekî dirêj li Îspartayê surgûn ma heta sala 1967an. Ew di vê salê da êdî bibû kalekî hihlilî. Ji Îspartayê hate Diyarbekirê, xwe li mirinê dinetirand. Piştî vergerê ji çend meh şûnde felc bû. Demekî li Nexweşxana Nimûnê ya Diyarbekirê raza, lê tu encam negirt, laşê wî yê aliyê rastê bêgan mabû. Çend rojekî li otêla yekî Licî ma. Ji bo ku nedixwest yek jê dilgiran bibe, xwe şewitan da ku dawî li jiyana xwe bîne. Lê biserneket û dîsa çû nexweşxanê. Hinek baş bû û îca wî

Fehmî FIRAT(Fehmî BÎLAL)

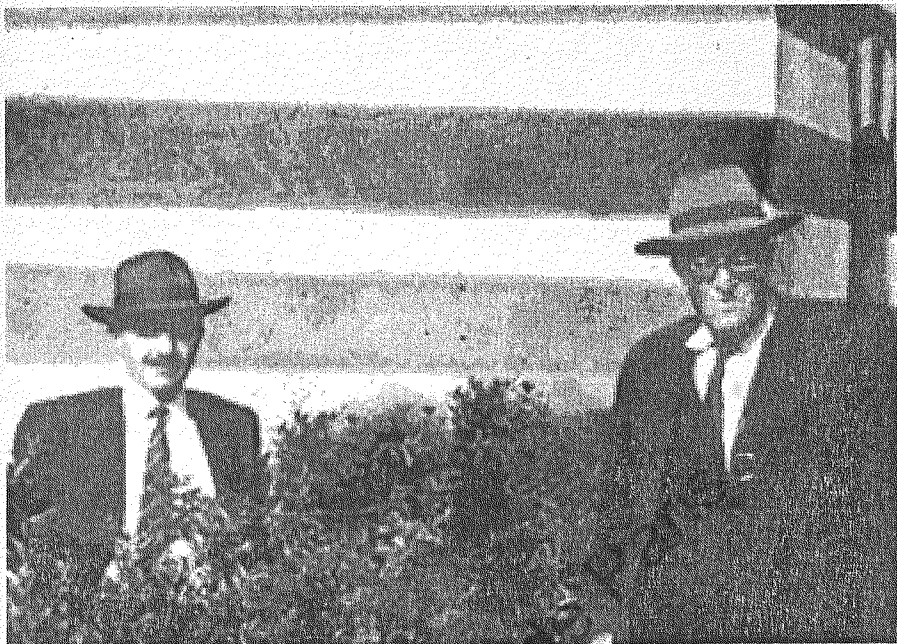
anîn otêla bi navê Ankara Otêlî ku kirêkarê wê yekê Çêrmugî bû. Xizmeta wî xelkê dikir. Yek ji wan ê ku xizmeta wî dikirin ez bûm. Yek şevan

min jê re xwarin dibir û pêdiviyên wî heba min hindî hêza xwe pêk dianiya. Cilên wî dibir malê bo şûstine. Şevêkî ez çûm hinda wî ku nikare xeber bide. Min li pey serê wî hebên xewê dîtîn. Min li qutîya heban mêzekir ku vala ye, lê qutî hêj taze vebûbû. Tu mebêj beriya min yek çûye hinda wî û ji wî re dibêje "kurê min tu dikarî ji min re hebê xewê bînî, xewa min nayê". Mêrik jî bi dilê xwe yê saf diçe jê re paketkî heb tîne. Dema ku ez giham ser min famkir ku wan heban tevan bi carek daqultandine. Ez çûm min mast hanî û bi kevçiyên da devî. Qasê nîv saet paşê êdî bixeberdanê ket. Hiş hate serî. Ev cara duyemîn bû ku dixwest dawî li jîyana xwe bîne.

Du şev li pey vê bûyerê min jê hêvî kir ku ji min re destpêkirin û dawîlêhatina hadîsa Şêx Seîd bêje. Her çend Fehmî Bîlal felc bibû jî hişê wî tevnegeryabû. Tiştên ku dîtibûn û derbas kiribûn, wek ku do bibe, tev di bîra wî da bûn. Me tevan jê re digot "xalo". Beriya ku ez jê hêvî bikim, min eva jê pirsî: "Xalo ma te qet tebakî nenivîsî serhatiyê xwe, yan jî hinek berhemên xwe?" Go: "Belê ewan ê ku min nivîsî, çend sal berê min dabûn hinda yekê Farqînî, lê mixabin dema ku min jê xwestin go xalo ji min negere, ji tirsan min tevan avêtin sobê û şewitandin. Li pey wê jî êdî derfetekî ji bo ku ez ji nû ve binivîsnim bi dest min neket." Xalo ji min re got îşev êdî dereng e, şevêkî dî parî zû were, ez ê ji te re bikûrtî hadîsê bêjim.

Kete şeva dî ez parî zû çûme hinda wî. Min pêdiviyên wî pêk anîn û ez li cem wî rûniştim. Ji min re got "Tu

amadeyî ji bo guhdarîkirnê ra?" Min got "Belê". Wî gote "Di sala 1921ê da Komeleya Îstiqlal a Kurdistanê hate avakirin. Di nav zemanekî kurt de li tevê herêmê rêxistin bû lê ne bi eşkera bûn. Li Diyarbekirê Dr. Fuad serokatiya vê komelê dikir. Ez jî yek ji endamên wê bûm. Di dawiya meha yekê ya 1925an da êvarekî ez hatim malê ku Fatoya diya Mihemed Eliyê Kendeşî wa ye li mala me ye. Min lê pirsî û paşê min gote halê Mihemd Elî çawa ye? Got "Baş e, lêbelê mahkum e. Wî min şande û gelekî silav li te kir û hêvîkî ji te dikir ji bo tu du roj paşê biçî Diyarbekir û di dêla wî da têkewî mehkema wî, doz doza erdan e; a ku di nava me û mala begekî Diyarbekirê da didomîne." Xalo got, ez gelek aciz bûm. Min got "Vî zivistanê ma kes li Diyarbekirê tunebûn ku vê şixulê pêk bîne, tu hatî heta Licê Fato?" Got: "Ez pîrek im, kî nas dikim?" "Di vê navberê da diya min berê xwe da min û got: Şerm e, Fato heta bi vira hatiye û hatiye mala me, divê tu herî. Êdî peyv ji min re nema. Min gote başe ez ê herim. Roja dî em çûn Kendeşê gundê wan û ji wir jî ez çûm Diyarbekirê. Ew şev ez bûm mêvanê miftî Omer Efendî. Serê sibê ez zû rabûm min diva ku berê ez herime ziyaretiya Dr. Fuad û hêj herime dadgehê. Roj hê nûh hilhatibû, ez di sûka Melîk Ehmedê da diçûm. Dikan hê yek heban vebûbûn. Min dî dikanekî qapaxekî deriyê wî vekirîye û di hundir da yek wa ye xeberê Cumhûriyetê dide. Ez matmayî mam. Ji min re bû xem, ez çûm dikanê ku Şêx Tahîrê birayê Şêx Seîd e. Wan

Ji milê rast ve: Fehmî FIRAT(Fehmî BÎLAL) û Şêx Zilkîf

tebayên ku ji dikan sendiye ji berêkê ve dike heqîbê û ji berêkê ve xeberan dide. Xwedanê dikanê li piyan wer bi çavekî tirsî lê dinêre. Min gote Tahir tu dîn bûyî, ku vêga pölêsekî yan jî bekçîkî di vir da derbas be wê çî were serê te, herhalde tu nîzani? Şêx Tahir got "Fehmî tu ji ku derketî?" Wê gavê xortekî bi kefi û egal jî li wê derê bû. Wî xortî got "Fehmîyê Bîlal ev e Şêx Tahir?". Wî gote belê. Ew xort jî zivirî got "Ez li te digirim, kerem ke em herin". Em hatin derve min got "Tu kî yî ?" Got "Ez Mehdî me, birayê şêx Seîd, ez hatim Licê mala we, diya te got çûye Diyarbekir". Min got "Xêr e?" Got: "Kekê min mektubekî ji ter e şiyandiye û ev e mektuba wî ye." Xwest derxîne , min got acele meke, em herin ciyekî minasib hêj derxe. Em çûn muayenexana Dr. Fuad. Du

hevalên wî li nik wî bûn, xerhatin da me û got "Xêr e, vî di sermayê da tu hatî bajêr?" Min got: "Ev feqî newxweş e, divê tu wî muayene bikî". Wî got: "De rûnin heta mêhvan herin". Qasekî şûnde mêhvan çûn û hê ji min pirsî. Min ji Mehdî re got "Ka mektubê derxe". Mehdî mektûb derxist û da destê Dr. Fuad. Diqtor mektub wer bi dilekî kûr ve xwend û paşê da dest min û min jî xwend. Di mektûbê de Şêx Efendî dinivîsand "Malumê cenabê we ye jî, çendekî berê Xalid Begî girtin û wî birin Bedlîsê. Heftekî berê qaymeqamê Kela Xunusê ji min re xeber şand û xwedêgiravî ji min hêvî kiribû dema ku roja îne ez bo nimêjê herim mizgefta Xunusê, piştî nimêjê serîkî li daîra qaymeqam bixim, da ku sohbetekî bi min re bike. Di rastiye de ev ne sohbet û ne jî vexwendina sohbetê

bû, dixwestin min jî wekî Xalid Begî bigrin bibin Bedlîsê. Pîlan ew bû ku berê îne mifrezekî siwarî ji Erzromê bi rê dikeve û wê roja îne were Xûnusê. Dema ku ez herim hinda qaymeqam, wê min bigrin û bibin. Ev mifreze tê gundê Teşkesenê û li nav gund belav dibin. Amirê wê mifrezê yûzbaşîyek e. Ew dibe mêhvanê şêxekî û piştî şivê şêx jê dipirsê dibêje "Yûzbaşî xêr e, vî zivistanê hûn bi ser berfê ketine?" Yûzbaşî dibêje: "Sibê wê Şêx Seîd were qaymeqamlîxê, em ê wî bigrin bibin Bedlîsê." Dema razanê tê, Yûzbaşî dibêje şêx efendî tu jî here razê. Şêx dertê diçe merivekî xwe ji xewê radike, mektubekî dinivisîne dide wî merivî û dibêje tu vî mektubî bibî bigehîni Şêx Seîd, hêj ku nehatibe Xûnusê. Mêrik bi lez û bez diçe Qolhesarê, gundê ku Şêx lê dimîne, lê hîn nagîje gund li nêzikê Xûnusê rastê Şêx û civata li pey tê. Mektûbê dide Şêx, Şêx mektubê dixweyne û êdî naçe mizgefta Xûnusê. Di binîya Xûnusê da gundekî bi navê Erusê heye, Şêx li wir nimêja îne dike û vedigere diçe. Roja dinê bi çend çekdaran ve ji gund dertê û berê xwe dide Çebaxçûrê û tê heta digîhe Darayenî. Gelek çekdar tevî wî dibin û li wir mektûbek dinivisîne dide birayê xwe Şêx Mehdîn, dibêje "Here Licê hinda Fehmî û bira bi te re were Diyarbekirê û bi hev re herin hinda Dr. Fuad ka emrê wî çi ye?". Piştî ku min jî mektubê xwend. Dr. Fuad vegerya got "Xorto here ji birayê xwe re bêje bira wan çekdarên dora xwe bişîne malên wan û ew bi tenê here herema Siwanê li gundekî bicî bibe, bila kes pê

nizanibe heta buharê."

Piştî ku Mehdîn xatir xwest û çû, qasekî ma ji min re got "Fehmî, ev nebû, çavê min ji vî xortî nabire ku karibe vî karî pêk bîne, tu here çawa dikî bike bira Şêx bi tenê here herêma Siwanê." Min got "Ez hatime têkevim dadgehê ji bo doza Mehmed Elî û mala Barutçîn. Doza erdan e." Wî got: "De rûne" di wê navberê de şiyand pey Qadrî Begê mala Cemîl Paşa û jê re got "Divê tu di dewsa Fehmî da biçî dadgehê, Fehmî wê biçe îşekî dî bibîne. Qadrî Begî got "Baş e, ez ê biçim." Qadrî Beg çû û ez jî bi rê ketim.

Wê demê Çemê Dîjlê qeşa girtibû, ez bi siwarî di ser ra derbas bûm. Heta derengê şevê ez giham gundê Îyîbanê ku di bin milkîyeta min de bûn. Ez çûm mala nazirê xwe, mi jê re got divê tu hespê baş têr bikî û sibê zû xurînî ji min ra hazir bikî ku ez zû herim. Nazir çû alif bide hespê, ez jî razam. Şefeqê zû gazî min kir, ez rabûm bi rê ketim û rast çûm Darayenî. Lê di nivê rê da ku jê re dibên Qayma Reş, liqê Şêx û çekdarên pê re bûm û ku bi beyt û selawatan dihatin. Êdî keysa xeberdanê çênebû. Em hatin Licê, wan çekdaran tev li nav Licê belav bûn. Xelkê wan bir mêhvandariya xwe û Şêx jî bû mêhvanê Mehmed Begê. Çend mêhvanên min jî çêbûn. Piştê şivê em çûn ba Şêx, heta dema razanê li wir man. Dema razanê min mêhvanên xwe anîn malê, ew ketin xewê û ez rabûm çûm hinda Şêx. Şêx û Mehdiyê birayê xwe bi tenê li odê mabûn. Şêx gote Mehdî "Here ber derî, yek neyê gohdariya me." Ku Mehdî çû, Şêx got "Bêje

Doqtor got çi?" Min go "Ma Mehdî ji te re negotiye?" Got "Belê, lê min divê ku ji devê te seh bikim." Êdî emrê ku Doqtor dabûn min jê re got. Wî gote "Baş e." Bû serê sibê, em çûn wan bi rê kin, Şêx li dervayê Licê gote wan çekdaran "Her kes herin mala xwe." Tevan xatir xwestin û belav bûn. Şêx û du siwar bi tenê diçin û digêhin binê gundê Biryasê, Şêx Tahîrê birê wî digel du rûsipîyên Serdî tên pêşiya Şêx û ji wî hêvî dikin ku şevkî bibe mêhvanê wan, yanê biçe Serdî. Pir hêvî dikin û Şêx dibêje "De baş e, ezê ji vir herime Siwanê." Ew şev li Serdê dimînin û serê sibê hew dibînin ku Salih Begê Hênê digel çend siwaran hatin Serdê. Salih Beg dibê "Şêxê min divê tu şevkî werî mêhvaniya min jî." Bo vê gelekî lava dikin û rojtira dî şêx diçe Hênê jî. Roja dî Şêx Evdirehîmê birayê wî û digel hinek giregirên Pîranê têne Hênê. Îca ew dibêjin divê tu şevkî bîy Pîranê û bibî mêhvanê me jî, hêj ji wir biçî. Şêx wan jî naşkîne diçe Pîranê û ew bûyera ne bi xêr li wir diqewime "

Min hazîrîya vegerê kir ku werim ji Dr.Fuad re bêjim min emrê te pêk anî. Min hesp anî der li ber kevirê siwarîyê, ez daketim ser kevir min lingê xwe kire zengû û dikir ku siwarê hespê bim, min dî yekî bi dimilî got "Qurban han ji te re mektuba Şêx." Lê ew meriv bi çek bûn, dilê min wek camek şikiya. Ji hêrsan min gotin ji mêrik ra gotin. Ez hinek li ser piştê hespê mam, lê tû çarekî min nema. Ez mam bêgav, min xatir ji malê xwest û bi rê ketim. Ez hatim hinda gundê Elîbardaxan gihome Şêx. Em hatin

gundekî jêr digotin Dêrimtêç. Ew şev çekdarên Şêx Diyarbekir dorpêç kirine. Piştî şevkî şêxekî Qerejdaxê digel gelek çekdaran ve hatin hinda Şêx û gotin em jî di emrê te da ne. Min got "Şêx'im, ku ez bim bila ev çekdarên Şêx li dora sûra bajêr bisekinin, ji bo ku leşkerê bajêr dernekevin der. Em jî derbasî sûrê bibin ji bo ku Fransîz alîkariya me ya çekên giran bikin. Em bi van tîfingên eynelî nikarin li hember ordîya çekdar xwe biparêzin. Ji wir ve tir jî hêzekî çekdar bişîne rûbarê Qerejdaxê. Ji bo ku ji rojavayê ve Alaya Siwarî ya Siwêrekê nikaribe bê vê alî. Ev daxwaza min nehate qebûlkin. Hew çekdaran şandin hêla Siwêrekê. Civata Şêx belav bû û em her kes çûn malê mazûvanê xwe. Dema ku em ê têkevin nava cî, Kazîmê birayê min hat hinda min û got "Kekê civata me ewha biryar da ku sibê Diyarbekir berdest bibe û ez dê bibim mudîrê Banka Zîraetê." Ez kenîyam û min got "Tu hespê me baş têr bike, hespê kî têr be, ew ê xwe xelas bike. Lewre bajarekî wek Diyarbekir bi tîfingên eynelî nayête girtin. Her çekdarekî çend deste fişek digel wan in, ew ê bavêjin, dema qedîyan tifeng dibe darekî di dest wan de dimîne." Bû sibê em hatin nêzikê Qadiyan, peyakî tîfinga wî li ser milî bû ber bi Têrkan ve diçû, min gazî kir got "Xorto kûda?", got "Tîfing bûye dar, gule qedîyan de herin bêçek çawan bajêr tête girtin!.." Ez zivîrîm ser Kazîm min got "Te dît."

Çekdar ji dora Diyarbekirê ve hilkişyabûn, tev hatibûn ber bi Tilelo. Li wir civiyabûn, benda Şêx sek-

inîbûn. Ji bajêr gullê topan dihat dige-
hîşte Tilelo. Disa li wir min got "Şêx,
em herne Sûryê." Salih Begî got "Em
herine çiyar çekdaran berhev bikin."
Min got "Ev ne îşê çîya û çekdaran e,
çekdarên ku hebûn tev hatin. Werin bi
gotîna min bikin; em herne xeta
Fransayê yanî herne Sûryê eger em
neçin em dê tev werin kuştin." Vê carê
jî weke ya êvarê gotîna min pere nekir.
Êdî em ber bi çiyar ve hildikişyan. Ez
û birayê xwe çûn gehîştin Licê. Lê ji
bo ewlehiya xwe em neçûn nava Licê,
em daketin çiyayê piştî Licê. Ew şev
em bûn mêvanê Salihê mala Dobir.
Bû sibê Salih got " Ez ê herim nava
Licê bo nimêja îne û binêrim hela
tevgera hikumetê di çî halî de ye."
Salih çû û min qasekî şûnda Kazim li
pey wî şande diyarê çîya. Min got
çavênîya Salih bike, dema ku ji Licê
zivirî ka bi tenê ye yan pêre leşker filan
tunebin. Te dî çî dibe çî nabe. Kete
dana êvarê Salih hat. Min got "Salih çî
hebû li Licê?" Got balafirê kaxiz
avêtiye û gotiye bila kesekî bi cîkî ve
neçe. Sûcdar hew Şêx û dû-sê hebê
dinê ne. Her kes li kar û îşê xwe
binêre. Kete piştê esrê em çûn Xincisê.
Xincis taxekî Licê ye. Lêbelê du
kîlometir jê dûr e. Em li malek bûn
mêhvan. Ji bo ku ez xeber bişînim ji
Tahir Axa ra, Xoce Abdulhemîd û
hinkî dinê ra, da ku werin em herne
Sûryê. Bersiva tevan ev bû gotin waye
balafirê kaxiz belav kiriye û tê de
gotine kesekî neçin cîkî, tu kesekî sî-
cdar nahête dîtin. Li ser vê bersivê min
hêviya xwe ji wan birî. Ez û birayê xwe
piştê şivê em birê ketin û çûn. Heta
em gehîştin Kendeşê, bû serê sibê. Me

dî ku Cemîlê Seyda jî wa ye li wir e.
Mebêj ew jî wê here Sûryeyê. Ew roj
heta bû hêvar em li wir man. Îca em
bûn sê kes. Em gihan ba çemê Dîjlê
me dî ku çem gelekî bilind bûye. Mi
got "Cemîl de li avê bixe, mêze bike ka
av bûhûr dide yan nade." Cemîl got
min "Maşallah(!) hûn dido ne, ez yek
im, bira Kazim li avê bixe. Eger av wî
bibe dê tu bimînî, lê ez ku herim hûn
her du jî dê bimînî." Paşê Kazim li
avê xist û derbasî wî alî bû û hêj me
herduwan li avê xist. Em bi şefeqê ra
gihan gundekî Mazîdaxê. Em çûn
mala muxtar Cemîl. Got eviya Xelîl
Çawîş e û ev jî zefiyên wî ne. Hinek
xwarin danê me û em ji wir çûn binê
xetê. Piştî ku em derbasî binê xetê bûn
û hinekî çûn, em rastî konekî mezin
hatin. Ji bo ku em parîkî bîhna xwe
bidin, li ber konê hatin xwarê û serê
hespên me girtin girêdan; me dît ku
ereb in. Qasê ku me cixarekî kêşand
min dît ku tevgerên wan nebaş in.
Mêrekî navsere ku mezinê wan bû, bi
erebî ji her du kurên xwe ra gote
"Evana revoke ne, dema nanxwarinê
em ê wan bigrin, hesp û sîlehên wan ji
me ra dimînin. Em wan bidin tirkên
belkî pere jî bidine me." Wan nizanibû
ku ez erebî fam dikim. Min gote
Cemîl "Tu bi mahna destmêjê rabe û
bi çeka xwe ve here, ewana çavê wan li
kuştina me ne. Tu derketî berê tîfingê
bide wan û ji me re jî bêje rabin."
Cemîl bi qesta xwe givaşte serhev û
gote wan mîsîn bînin ez ê herim
destava xwe xweş bikim. Ewan av anîn
û Cemîl bi dûr ket û gule da devê
tîfingê gote wan "Xwe tev nedin". Ew
tev man di cî da û ez û Kazim rabûn,

me hespê Cemîl jî girt û em ji wir dûr ketin. Li pêşiya me gundekî kurdan hebû em çûn li wî gundî, rokî du ro em li wî gundî man. Paşê em çûn hinda zabitekî Fransewî û me halê xwe jê re got. Wî gote me, "Vêga hûn li vir bin, ez ê bi walî ra biaxivim û paşê ez ê bi we ra xeberdim." Ji ber ku min bi fransîzî zanibû, ji min şik kirin. Êvarê bi dizîka Cemîl dibin û jê dipirsin dibêjin "Ev meriv xwedan eşîr e yan jî nîfûsekî wî yê zêde heye?" Cemîl jî bi safîtî dibêje kesekî wî tune ye û hew ew û birayê xwe ne. Haya min ji vî çenebû. Em çendekî li wir man, ev zabit tu bersivê nade me. Ez dîsa çûm hinda wî min dît ku bi min re ne jidil xeber dide. Min gote Cemîl em ê herin Iraqê, Cemîl got ez nayim Iraqê. Ez û Kazim çûn Iraqê. Em gihan Mosilê çûn hinda hikumeta Îngiliz. Me got em ev in, yanî ji Tirkîyeyê tîn û em reviyane. Gotin baş e, herine otêlekî em ê ji we ra cîkî bikar bînin. Wê demê Şêx Elî Rîza û digel hinek kesên din jî li Iraqê ne. Ji wan dipirsin dibêjin merivêkî hatiye dibêje ez Fehmî me, gelo rast e. Şêx Elî Rîza çendekî berê ji radyoyê bihîstîye ku Fehmî hatiye kuştin. Şêx dibê derewan dike, ew kî ku heye casûs e, wî bigrin. Du roj şûnde me girtin û avêtin zîndanê. Lê min gelekî di ber xwe da, dawê ku casûsiya min çawan hîn bûne. Heftekî şûnde yekî di jî anîn ba me. Ewî ji min re got ku kurê Şêx Seîd wa ye li Silêmanî ye, eger tu wî dinasî qedrê wî gelek dîzanin. Min arzuhaletî nivîsand û şand ji walî ra. Dawe ku min bibin hinda Şêx Elî Rîza. Dema ku wî min di gelekî kêfa

xwe hanî. Bi vê hawayê ez ji girtîgehê xelas bûm. Min kirin mamosta û birayê min Kazim jî kirin polîs.

Em li wir man, heta ku efoya giştî derket. Piştî derketina efoyê em hatin mala xwe û min sîrgunî Îspartayê kirin. Piştî ku sîrguna me xelas bû, pîreka min û kurê min û keçekî min ku ji pîreka min a dawîn bûn nehatin, venegeryan. Lê ez carna dihatim bi salan li Licê û deverên di dimam û dîsa diçûm. Lê îca ez ji bo mirinê hatime, ji ber ku êdî gelek kal bûme. Ez dibê dema mirina min hatiye...

Piştî mehekî şûnde Xalo dîsa êvarekî agir dayêje nivîna xwe ji bo întiharkirinê. Mîşteriyên Otêlê digihin û nahêlin bişewite, wî dibin nexweşxanê. Li pey wê bûyerê êdî xwedanê otêlê wî negirt otêlê. Got wê otêla min bişewitîne. Îca me wî bir Muş Otêlî. Çendekî li wir jî ma, kurê wî Xeyrî wî bir Licê. Lewre mala Xeyrî li Licê bû. Piştî ku salek û du sal li wir jî ma çû ser heqîya xwe.

*Ez qewetê ji te digrim
Serê te bi destê dibirim
Tu nedî min destê bivir
Ha ez û ha ev kevir
Ev mesela kurdan e
Derdê serê derdan e
Hindek heramzade ne
Nankorê ewladan e
Ji bigane ra dibin destgîr û piştgîr
Kurdan dixin binê nîr**

* Muuncu Ogur(Ji gotina A. Melîk Firat),
Serhildana kurdî-îslamî, r. 113, weşanên Tekîn)

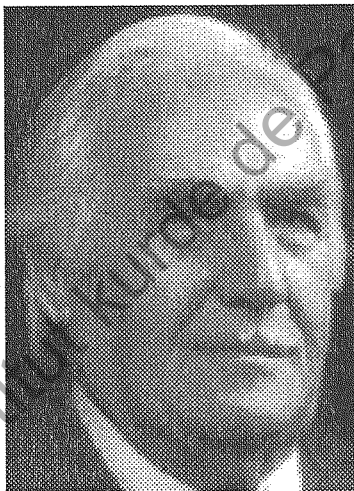
Yê Ku Peyv Ji Ezman Daxist Erdê: CEGERXWÎN!

Arjen ARÎ

Bi bangdana li dû hev, dîkên xweşxwan berî hilatîna rojê mizgîna rojêke din didin bûnewerên xewwar û xwazêya nivistî. Niha derdawên konê şevê bi destên spêdeya zend-spî ji ser mala xakê tê danhev, bîsteke din Tor çarmedor dê têkeve bin destê tacîdariya rojê.

Wî qewmê ku bi hilatinê re berê xwe dida rojê û roj dixist kefa destê xwe û ayîna xwe fikir, niha bi dû çend qametan de destên xwe ber bi jor ve vedike, duayên dawî li xwe û ummetê bela dike, bi "amînê" re guhkên tejkên limêjê heta limêjeke din lê diqulîpîne...

Bavê Şêxmûs jî vê siharê weke hemû bawermendan piştî limêj û diayên dîdirêj, û selewat û silavvedanê, sakoyê xwe yê li erdê raxistî da hev, li ser piya çend caran destê xwe yê

Cegerxwîn

rastê di ser rûyê xwe re bir û anî, pêlava gizlewêd a ji paş ve bi du pişkokên spî nîşankirî bi ser lingê xwe ve kir, û berê xwe da kerên li hewşê devên wan di cuheran de wenda.

Kerên ku ketibûn ser kaya bi ceh mîna ku zanibûn dê bidin ser rêyeke dîdirêj carcaran firrinî ji firnikên bêvil- ên xwe dianîn û dîsa li cuheran vedi-

geriyan.

Koça wan ne koçeke giran bû: Çend dest livîn, sêl û dergûş...kûzz û çend firaxên tutya...

Barê herî giran pahra kerê boz bû. Bavê malê bi alîkariya Şêxmûsê xwe ferdên ard û kîsên burxul li ser pişta kerê boz rast kir, da bar pişta ker ne-êşîne navteng şidand, du zewr li werîs dan û berê xwe bi kerên din ve kir...

Teştî sifr î çarmedor-sor û binî

neqr-neqrî li ser bar nediedilî. Ya herî bêkeys test û dergûş bû. Bav li dêya Şêxmûs vegeriya, bi dilekî peneber, pirsî:

- Hûrme, dergûş bi cih nabe. Ka em wê nebin?

Dêya ku ji berî bangdana dîkan de li ser piya hewş û hundirê xanî mîna gêrikekê tevdida, bi hûçikê kiras pozê xwe paqij kir, keserek veda û bi dengêkî mişt gilî û lava, got:

- Ev textik landika van zarokên bi pêya ketî ye. Warê me dimîne, ma em dergûşa zarokan jî bihêlin ji van zaliman re?

Zalimên dikirin ku ev malbat serê vê sihara zû zevî û xanî û rez û werzên xwe li şûn xwe bihêle û ji ber zext û zordariyê gund terk bike û terkedinya bibe, merivên dê û bavê Şêxmûs bûn.

Pêşyan belasebeb negotibûn 'ya ku meriv dike, dujmin nake!' Di wê hîna ku xirepiş bi gund ketibû de, ne ji hêla dê, ne ji aliyê bavê, musulmanekî Xweda nehatibû li deriyê wan nedabû, û negotibû 'bavo, we xêr e? hûn ê bi kû ve biçin?'

Birêwîkirin li hêlekê; pismamê wan î ji heft bavikan de yê hev, pala xwe dabû şenca hewşiyê li hewşê, çixara qaçax di nava lêv û tiliyên xwe de dibir û dianî, bi du guhên miç, dengê pêlav û siman dipa, da mîna gûrekî sibatê dade hewş û hundirê xalî!

Şêxmûsê 13 salî ku niha berê wî ketibû war û welatên di xewnên şevan de ne dîtî û ne bînayî, ji ber ku ji merivên xwe yên di tenga xwe de pirr hez dikir, di vê kêlika ku bi dû dê û bavê xwe de dabû ser rêya çûn û nehatê de, hemû çivîkên dujminahiyê ji hêlîna dilê wî firiya bûn, ji niha de

pêlên bêrikirinê qerexên dilê wî dipelandin, hemû şanên laşê wî yê rexî didan ber xwe, û mêjiyê wî bi hestên wî re ditevizand.

Li serê wê stûkurê, Şêxmûs dîmenê Hesarê; qesra mala axê, gasîn, kaniya jêr, spîndarên pel-lerizok... bîh û tûreşkên porgijk... bi nerîneke mişt bêrî di kevalê çavên xwe de bi cih kir, keserek zarokane veda, li vî evrazê ku du qevzên din bavêje dê nema Hesarê bibîne, hemû bîranên xwe ji nava tar û taxan dan hev, piştî du sê xilolîkan, piştî xwe da Hesara zaroketiya xwe.

Çavên Şêxmûs ên ku niha dixwestin mîna kaniyekê biherikin bi ser coyên rû de, li yên xalan çûbûn. Keskinê nefelî, bi bîriqîn, û awirşîrîn bûn. Dîvî û dêmên xwe jî ji wan wergirtibû. Lê bi qama xwe li hêla apan çûbû; navmil fire, bi zend û bend, te yê bigota pêlewanek e.

Hê di vî temenî de ku destê xwe diavêt tehtekê, te yê bigota wê ji kokê de, ji erqê binî de dê hilbike!

Yê ku gotiye 'heyîn hêz e, çi qasî rast gotiye!'

Tûneyî bi ser tahtên çîyan de neyê, piştî mirov dişikîne!

Ku bêxwedîtî jî bi ser tûneyiyê de bêt, mîna lehiya lêmişt li berê; Xweda mû'înê meriv be!

Ereb dibêjin, 'dilê her kesî bi sêwîyan dişewite, lê her kes zikê wan têr nake!'

Şêxmûsê ku hê têr li kolanên Amûdê negeriyabû, di binê çavan re tolaz tolaz li qîzeke esmer bi dilbijokî nemeyzandibû; ji hemû tax û mihelên Amûdê pêşî Girê Şermola nas kir, girê komcivîna miriyên Amûdiyan..

Şêxmûs di salekê de, li dû hev pêşî

bav bi dû re dêya xwe spart bextê xaka arîyî yê Girê Şermola...

Piştî mirina dê û bavê peyva ereban rast derket: ne xuşkê na bira... nekarîn hembêza xwe ji vî naşî re bikin landika jiyîn û hedanê.

Jixwe xuşkê... xuşka ku Şêxmûs bi heza lawekî jê hez dikir û bi çavê dêya xwe (?) lê dimeyzand, xwest wî bike şivanê çar kulekên xwe! Şêxmûs ne yê şivantiyê bû û ne jî yekî ku karibe bibe hemalê minatê. Piştî sê çar heyvên bi nanûzikê, rojekê şiva di destê xwe de mîna ku li bextê xwe bihejîne, bi vir de wir de dawêşand, du sê caran bi kerb tû kir erdê, çend kulekên di çêrêyê de jî şûm û bêcir da ber heytîn û şivê, û berê xwe da mala xuşka xwe.

Ne dema bêriyê bû ne jî wexta hatina malê. Kulekên ku dabûn pêşiya xwe, rast ajotin hewşî, tûrikê bi milê xwe ve, di ser stûyê xwe re anî, û bi bahc bi ser xuşka xwe ya ku zîq zîq lê dinerî de, hîlbû:

- Hişte tûrikê te. Gepa nanê te serê te bixwe! got, û ne berger, ne dijûn, ne heyran û qurban... çi deng nebîr xwe; li yek tûşê berê xwe da bi hêla Bakûr de...

Xuşka ku pêxwas bi dû de ketî, piştî demekê rawestiya, bîhna xwe berda, û mîna ku nexwaze kesek bi dengê wê bihese, di ber xwe de:

- Sêwîke heram, tu ê li kû binivî, li kû bixwî vexwî? got û bi gavine jovan vegeriya mala xwe!

Piştî 'heft heşt salan hin bi hin' û têr-ezab Şêxmûsê ku navê xwe bi dû navê Hesarî de dê bike Cegerxwîn, û di nava xêrxwaz û xêrnexwazan dê bibe 'Seydayê Helbestê'; îcaza xwe werdigire û li Hasda Jor 'ser bi şaş' û bi

'cibepoş' dest bi melatiyê dike. Îlm, zanîn ew tiştê ku Şêxmûs daye dû ye; lê belê melatî? Di demeke kurt de, ne dîn; 'dîndarên serdemê; şêxên bejîk î rih-xweşik, teriqetên xîzanxapînok, meleyên rihbost û zikexur, axayên pevy-ferman û serîbirr... xulq û derûnê Cegerxwîn ditengjînin; ew jî ji bahc û kerba nezanên bindestên ji aqilê xwe razî, riha ta ta hinetîtkî dide ber devê guzan, serî ji bin şaşikê derdixe, û temberiya xwe bi paş de diqulipîne.

Ew, êdî li gorî gelek kesan merivekî 'dîn e', 'kafir e', 'yekî jî rê derketî' ye!

Jixwe piştî 'feqîtiya Feqî', 'melatiya Mela' û 'seffartiya Xanî' 'dînîti bû ya ku Cegerxwîn xwe radikêşayê. Şikestina serhildana Şêx Seîd û du-sêbarekirina Mem û Zînê, kir ku 'dîn' bibe 'dînekî' ku bi qeyd û merbedan jî neyê zevtê!

Elhmedê Xanî bi 'naqosa mezin' nekarîbû kurdan şiyar bike!

Wî jî biryar da, ku bi 'ceres' û bi sewta helbestê li deriyê her kurdî bide!

Vê viyanê, bindestiya qewm û e'wametiya xelkê kir ku piştî koçberiya ji Hesara bavûkalan vêca dev ji Cehinnem û Çêlekê berde, bêt li Qamişloka ku wê demê di bin dagirk-eriya Frensawîyan de ye, li Taxa Xerbî bi cih bibe!

Li gorî Çêlek û Cehinnemê Qamişlokê navendek e. Navendeke hewn û sebra her cûre mirov, ji her ol û ayînê, ji her qewmên ji ber devê şûr filitî! Di nava van mirovên her yek ji hêlekê, penaberên Bakûrî jî cihekî girîng digirtin. Berî ku bêt û li vî bajarokî bi cih bibe, Ermenan, Asûriyan, navê Cegerxwîn bihistibûn,

û di mitaleya dîtina wî de bûn.

Çendî di 1945ê de dîwana wî ya yekemîn bêt çapkirin jî, Cegerxwîn mîna 'reşkê şevê' helbest bi helbest li Kurdistanê digere! Yek ji wan helbestkarên ku bi helbesta xwe di ser sînoran re qeviziye, di nava Kurd û Tirk û Ereban de hatiye naskirin e Cegerxwîn!

Li hêline mîna Serhedê ne weke şa'irekî, nola dengbêjekî têt naskirin. (Agahiya Kawa Nemir)

Bi baweriya min murîdên helbesta Cegerxwîn ji yê Şêx Ehmedê Xiznewî jî pirtir bûn.

Yek ji wan murîdên pirr, ku min di salên 70yî de nas kir Ehmed Kurdî bû. Kurdî ji Seyda bêtir helbestên Seyda jiber dizanibû. Wê demê jî bîra wî ya zexm ya vî mirovî ez heyirandibûm: Pîra Torê, Kîme Ez, helbesta çîrokî ya ku ristek jê 'bû qidqida mirîşka/dîka xwe da enîşka'...

Bîra min ku min neşehetîne, cara ewil min di destê Mûsa Enter de dîwaneke wî dît!

Wê gavê ez 'peyrewê' Nazim û Ahmed Arîf bûm. Û pirr di bin bandora helbesta Nerûda de bûm, bi taybet helbesta bi navê 'Almeriya'nin Kan/Xwîna Almerîa!

Piştî girtin û hepsitiya bi qasî şeş heft rojan, û peyva Mam Mûsa ya ku di rêwitiya trêne de aresteyî min kir, ma tu jî lavoo?! Hişê min hate serê min, û min jî weke Seydayê xwe da ser rêya 'sê car faîlat'.

'Sê car faîlat' li gorî baweriya Seyda di nava şêwaz û qalibên heyî yê şî'ira dîwanê de ristesaziya herî hêsan e. Ku em nexwendetiya kurdan, çarkenarî û

bandora zimanê degerkeran, bi taybet ji ber olê karteka zimanê erebî ya li ser jiyana civakî bigrin ber çavan, em ê ji erdê heta bigihe ezman Seyda mafdar bibînin di hîlbijartina zimanê sivik û zelal yê ku bo helbesta xwe hîlbijartiyê.

Jixwe peyva wî ye 'min peyv ji ezmanan daxist erdan!'

Wî danexistibûya 'peyv' hê jî dê di nava çar dîwarên medreseyan de, di nava refikên kitebxaneyên mela û alîman de di taritiyê de bimaya!

Neheqî jî li helbestê bête kirin, dawîya dawî bo helbestkarekî zimanekî bi raz û mişt hêma û pirr-wate; û zimanekî zelal î fesîh ku her kes jê fam bike, hîlbêjiriyek e. Ev hîlbijerî li gorî nerîna mirovî ya li helbest û hunera helbestê; û rewşa civakî, aborî, siyasî... û çandî dikare cuda cuda be.

Ehmedê Xanî xwestibe bi afirînerî û hunerbaziya xwe ruhê Mela, Feqî, Herîrî 'hey' bike, Cegerxwîn jî carcaran bi Mela re ketiye 'heft û heştê! Lê wî, berê dengê helbestê ji dol û nawêlan razê dagerandiye, ji ziyan û ziwana biyan xalî kiriye û spartiyê hêza bangê!

Banga Cegerxwîn, bi qasî banga li kurdan bangeke li mirovahiyê ye. Li herêma Serhadan, Serhedîyan ku ew weke dengbêjekî naskiribin û bi nav kiribin, dengê wî negihîştibe guhên wan... banga wî bo 'reşikên bindest' e, bo tekoşerên li Asyaya Nêz û Dûr e... û heta ku bigehe erdnîgarên din...

Lê, çi dibe bila bibe, Cegerxwîn jî kurdûn û kurdayetiya xwe qevzekê jî xwe nade paş!

Tê gotin ku helbestkar bê welat in! Ev gotin rasterast li bejn û bala

Cegerxwîn têt. Kurdistan perçe perçe be jî welatekî wî heye: Ew geh li Başûr li rex Sebrî Botanî bi kincên pêşmergeyan tekoşerekî Kurd e, geh li Gîlala di dîwana nemir Barzanî de xweşsohbet e, geh li Rojhilat li Sine û Mehabad e, geh li Bexdayê mamosteyê zimanê kurdî ye.

Li hepsa Mezê jî gellek caran bûye mêvan!

Heyranê Heval Stalîn be jî, îstirakiyetê biparêze jî ji dil û can, ew û Ba'hsî li hev nakin di biwarê çareseriyê pirsê kurd de!

Ku saziyekê nasnameya hemwelatîyê gerdûnê bidayê jî, wî 'nemiwatintiya' li Qamişloka Binxetê nedida pê.

Şa'irekî mîna Cegerxwîn bi axa xwe ve hişk girêdayî û temek siê gorî bindestiya kurd û Kurdistanê kiribe, dikare navê wî Hejar be, dikare Ehmedê Xanî be...

Ew, Cegerxwîn bû.

Di navbera Bateyî û sedsala xwe de pira herî qayîm.

Bi qasî hezkiriyên wî dujminên wî jî pir bûn: El Muxaberat, şêxen qewm-firoş, axayên kedxwîr û hevpişkên dujmin, û xîzanên nezan...

Dîtina wî piştî salan bû nesîbê min.

Havîna 76ê bû çûm seredana Seydayê xwe.

Mala wî ya li Hara Xerbî ji kelpîç û axê, nizme, hima bêje wêranxaneyek bû.

Dema ku min xaniyê wî û yê hin siyasetmedarên wê demê berawirdî hevdu kir, serê min ji ber xwe ve berjêr bû, min ji xwe jî ji şa'irtiya xwe jî û ji kurdayetiya xwe jî fihêt kir.

Şopên wê fihetê hê jî di dil û derûnê min de xwedî dews e. Min feqirtiya şa'irekî xwediyê şî'ira 'Kîme

Ez' qebûl nekiribû. Lê di wê xizaniya eşkere de maqûliya wî, bi xwe bawer axaftina wî, rûniştina wî ya mîna ya esilzadeyan ez bi ceger kiribûm, û kiribû ku bi du sê peyvên li tevî sohbe-ta wî bibim. Di nava guftûgoyê de çandî bi awirên xwe dipirsî bê ez bi çi karî mijûlîm jî, min nedixwest mijar dagere ser helbestê, û min nediwêriya qet bi helbestkariya min bihese! Heke gotibûya 'ka helbesteke bixwîn!' Ez wê kêlikê bimrama. Wê kêlikê te xencerek li mêlaka min bida, xwîn dê ji min nehata!

Min di wê saet û nivê de her çavên xwe ji çavên wî revand!

Çiqasî bi çûrisî bûn!

Tayekî reş jî di nava porê wî nedixuya.

Porekî ewçend çîl-spî, bi tov û bi paş de şehkirî ençex karibû yê şa'irekî bûya.

Di dema xatirxwestinê de, daqûlî destên wî bûn, erza min şikand, 'Ez ewçend extiyar im ku tu tê destên min? Rûyê min ramûse, xorto' got. Min bi siyanet hinarkên xwe gihandin hinarkên wî. Li devê deriyê hewşê, dema ku min xatir jê xwest, min ev jê re got:

Seydayê min, min û qewmê min efû bike! Xweda 'emrekî dirêj bide te. Bi soz be dema tu bimrî ev qewm tirba herî spehî dê jo bo te ava bike...

Cegerxwînê ku li devê derî bi rodroşambir dişibiya maqûlekî rojavayî, bi bişîrîn pirsî:

- Tu ji kû zanî, kuro?

Min zanibû.

Ji ber ku vî qewmî ne ji zindiyên jî miriyan hez dikir!

14. 08. 2007 Amed

Hostayê Peyvan: Şêx Eskeriyê Axtepî

Fehîm Işîk

Berî ku em behsa Şêx Eskeriyê Axtepî bikin, bi kurtî be jî divê em behsa Axtepiyên din, bi taybetî jî behsa Şêx Evdirehmanê Axtepiyê bavê Şêx Eskerî bikin.

Nivîskarî û şêxîtiyên Axtepiya, bi Şêx Hesênê Nûranî destpê dîke. Şêx Hesênê Nûranî yek ji şêxên mezin ê Nexşibendiyan e. Lê bi qasî ku em dizanin ji nivîsinên Şêx Hesênê Nûranî gelek negihîştîye roja me; ji bilî *Maiyeta Elmiştanûl*... Ev berhema Şêx Hesênê jî heta niha nehatiye çapkirin. Ev berhem jî 96 rûpelan pêk tê û di sala Hicrî 1266an de hatiye nivîsin. Tê de behsa silsîleya îlmê tesawufî tê kirin.

Her çiqas mezinê malbata Axtepiyan Şêx Hesênê Nûranî be jî yê di nav malbatê de bi zêdeyî tê naskirin, kurê mezin yê Şêx Hesênê Nûranî, Şêx Evdirehmanê Extepî ye. Şêx Evdirehmanê Axtepî li pêy xwe çar

Şêx Eskerî

pirtûk, salnameyekî Rûmî û çend wergerên din hiştiye. Ji bilî helbestên Kurdî ku piranî bi mahlasa Rûhî û Şemssettîn nivîsandiye, hin helbestên wî yên Tirkî jî hene.

Birayên din yê Şêx Evdirehman jî li pey xwe hin berhemana hiştine. Hinek ji vana hatine çapkirin û hinek jî tenê di nav meleyên medreseyan de mane û bi tîpên Latîni nehatine çapkirin. Ji ber ku babeta nivîsînê ne ev e, emê behsa berhemên van hêjayan bi dût û dirêj nekin; lê bi kurtî be jî divê em hin tiştan bêjin:

Çar kurên Şêx Hesênê Nûranî hene. Her çar kurên Şêx Hesên jî li pêy xwe hin berhemana hiştine. Lê bi qasî ku em dizanin tu berhemên Şêx Mihemed Nûr îro di dest de ne mewcûd in. Yê Şêx Mihemed Can, Şêx Mihemed Sîrac û Şêx Evdirehman di destê malbatê de mewcûd in û hin berhemên van hêjayana ango berhemên Şêx Evdirehman û Şêx Mihemed Can bi amadekirina Mele Zeynel Abîdîn Zinar bi tîpên Latîni jî hatine çapkirin.

Her weha neviyên Şêx Hesênê Nûranî jî li pêy bav û kalên xwe meşiyane û ew jî dest avêtine qelêmê. Nas- kiriyên neviyan jî Şêx Kerbeleyî Axtepî û birayê wî Şêx Eskeriyê Axtepî ye.

Wekî kurte gotin ya li ser pirtûkên malbatê divê em vê yeka jî binin ziman ku ev berhemên malbatê bi piranî kurdî ne; lê di nav wan de yên bi erebî hatine nivîsîn jî hene.

Nivîskarê Çîrokên bi Helbestkî

Şêx Eskeriyê Axtepî nivîskarê kitê- ba *Iqdê Dûrfam* û *Keşkûl* e. *Iqdê Dûrfam*, çîrokên Kurdî ne ku Şêx Eskerî van çîrokana bi helbestkî nivîsandîye. Dîwana din yê Şêx jî *Keşkûl* e û ev

dîwana heta niha bi tîpên Latîni nehatiye çapkirin. Divê bê gotin ku her du berhemên Şêx Eskerî jî bi Kurdî hatine nivîsandin.

Şêx Eskeriyê Axtepî di sala Hîcrî 1316an de, ango di sala 1898an de li gundê Axtepeya bi ser Çinara Amedê hatiye dinê. Şêx Eskerî di sala 1952an de jî çûye ser dilovaniya xwe. Piştî rehmet kiriye jî li gundê ser bi Amedê, ango li Çûliyê hatiye definkirin.

Şêx Eskerî kurê Şêx Evdirehman e. Heta ku bavê wî di heyatê de ye, xwendina xwe li bal bavê xwe didomîne. Lê piştî ku bavê wî rahmet dike xwendina xwe li bal birayê xwe yê mezin, ango li bal Şêx Kerbela didomîne.

Jiyana Şêx Eskerî piştî rehmetkiri- na birayê wî, bi piranî li gundên Erxenî û Egîla(Gêl) li ser Amedê didome. Lê bi piranî li gundê Bîrsina bi ser Egîlê, bi malbatî dijî.

Berî ku em behsa nivîskariya Şêx bikin, em dê hin peyvên Mele Zeynel Abîdîn Zinar bigrin nav nivîsa xwe. Mele Z. Abîdîn, ji bo nivîskariya Şêx weha dibêje:

"Nivîskarê hêja di wan demên tarî û li bin xwîn-xwarî û barbariya Komara Tirkîyê de bizivîye û di şûna şûr de xameya devjehrî lipikandiye û ev herdu pirtûk nivîsîne. Hem jî çî nivîsar! Çîrokên bi helbestkî nivîsîne. Meriv guman dike ku ew pirtûkên bi vê rewşê li dinê tinebûn, yan jî pir kêr hebûn!"

Bi raya min Mele Z. Abîdîn nehaq nîne. Hem kitêba wî ya *Iqdê Dûrfam* û hem jî *Keşkûl*, ji helbestên bi kafiye pêk tên û di herdu kitêbê de jî gelek

Şêx Eskeriyê Axtepî

dersên hêja hene. Ji van helbestên Şêx diyar e ku ew hostayê peyvên Kurdî ye.

Iqdê Dûrfam, wekî fabl e. Çîrokekî bi helbestkî ye û tê de behsa ziknebarî û çavreşiya însanan bi devê hin heywanan tete kirin. Çîrok bi kurtî weha ye:

Derweşekî li rê rastî kurikekî tê û penêrê destê xwe dide vî kurikî. Kurik hê ku penêr nexwariye, diwaze dest û serçavê xwe bişo. Penêrê xwe datîne ser keviyekî û dest bi şuştina ser û çavê xwe dike. Di vê navberê de qirokekî tê û penêrê direvîne, dihere li ser darekî datîne. Roviye zexel, dixwaze penêrê ji qirokê bigre. Xwe dike şiklê sofîyekî bibawer û xwe bi qirokê re wekî şahê bilbilan dide naskirin. Qesîde û beytên welê dibêje ku qirok bi rastî bawer dike ku rovi şahê bilbilan e. Qirok radibe, penêrê xwe dide roviyê. Lê roviyê çavnebar û zikbirçî, têr nabe, fen û futê xwe didomîne. Ji bal qirokê dûr dikeve û li rê rastî dûvekî pez tê. Dixwaze ev dûva jî bixwe. Lê dûv, dafikê nêçîrvanekî ye. Rovi ku xwe çawa nêzî dûv dike, dikeve dafikê û dibe nêçîra nêçîrvan. Nêçîrvan li dawiyê serê roviyê jêdike.

Li *Iqdê Dûrfam* de, hin beyt bi tirkî jî hatine nivîsîn. Bêgûman, di pirtûka 204 rupelê ku ji 12 beşan û 2584 malikan pêk tê de, tenê çend misreyên bi tirkî hene û ew jî bi piranî hin pêsgotinên tirkî ne. Şêx, bi van peyvên tirkî jî dilîze û bi hostayî van pêsgotinan bi kurdî şirove dike.

Divê em carekî din jî bêjin ku ev çîroka li *Iqdê Dûrfam* hatiye nivîsîn tev bi helbestkî ne. Em hin misreyên vê pirtûkê wekî mînak jî binivîsîn, wê nivîskariya Şêx Eskerî delî baş bê

zanîn:

"Di 'alem de seraser qet kem û bîş
Nemabû xeyrî yarî wan bizan îş

Ji rez û 'îşweyên dîlber wuha giş
Mufserreh pir dibûn hem mest û bêhiş

Bide saqî di vê navê qedehkê
Di dil de hîs bikin em jî ferehkê

Dixwazim saqiya pir mestî bim ez
Nebim mehw û fena ta hestî bim ez

Tu zanî nabe rehet ev dilê jar
Ji derdê vê denî dunya wekî mar?

Bide ta mehwî bim da hestî bim nû
Ji rengê dîlberê ku mestî bim nû

Bide camek hevalî ey dîlara
Ji hiş xistim firaqa yar û yara"

Ev kurtemisrayên ku me ji kitêba
Şêx Eskerî wergirt, ji bo nasandina
hunera qelesa wî ye. Lê ew behsa
gîrîngiya nivîsîna bi zimanê Kurdî jî
dike:

"Gelek şêrîn e ev ezmanê Kurda
Derîxa! Me ji dest yekcarî berda"

Belê, wekî Şêx jî dibêje, zimanê
kurdî şêrîn e; lê mixabin me dev jê
berda ye...

Ji bilî *Iqdê Dûrfam*, divê em hinek jî
behsa *Keşkûlê* bikin:

Keşkûl, 104 rûpel e û Hicrî 1412an
de hatiye nivîsîn. *Keşkûl* jî wekî *Iqdê
Dûrfam* bi kafiye hatiye nivîsîn. Lê yên
tê de hatiye nivîsîn ne çîrok in; piranî
beyt û qesîdeyên Şêx in ku hin ji van
beyt û qesîdeyan li ser jiyana rojane ya
wê demê hatiye nivîsîn. Şêx di *Keşkûl*
de her weha li ser hin şexsiyetan jî

radiweste û bi alîkî ve pesnê hinan
dide; bi alîkî ve jî rexne li wan digre.

Di Demên Herî Zor de jî bi Kurdî Dinivîsîne

Wekî li jor jî hate behskirin, dema
jiyîna Şêx Eskerî, jî alî kurda ve
demekî zor û dijwar e. Serhildana
1925an têk çûye û di serhildana
1938an de jî peywendiyekî di navbera
Şêxên Nexşîbendî û Alewiyan de
çênebûye û ev serhildana jî têk çûye.
Her weha, birayê mezin ê Şêx Eskerî,
ango Şêx Kerbela jî hatiye nefikirin.

Şêx Eskerî di vê demê zor de
nikaribûye li Axtepe bimîne. Ji xwe
berî Şêx Eskerî jî apê wî Şêx Mihemed
Nûr hatibû li gundên Erxenî, Gêl û
Çêrmûgê cihwar bûbû. Şêx Eskerî ev
bingeha apê xwe bikar anî û ji çavan
dûr û bêdeng nivîsîna xwe ya bi
zimanê kurdî domand. *Iqdê Dûrfam*, di
sala 1942an de li Bîrsinê qedand. Piştî
Iqdê Dûrfam jî ranewestiya û *Keşkûlê*
nivîsand.

Dema jiyîna Şêx Eskerî ne ewqas
kevn e. Bûyerên wê demê hê jî jibîr
neçûne û baş tê zanîn. Hewce nîne em
dûr û dirêj behsa wê demê bikin. Lê
baş tê zanîn ku piştî têkçûna serihildana
1938an Komara Tirkîyê bi ser
ketiye û tiştên li ser kurd û kurdayetî,
hemû hatine qedexekirin. Şêx, ber-
hemên xwe yên kurdî tev di wê dema
tengasî û dijiwariya de afirandîye û dev
ji nivîsînên kurdî bernedaye. Ev hel-
westa wî, ray û ramana Şêx û welat-
perweriya wî êşkere dike.

Em carekî din behsa *Iqdê Dûrfam*
bikin û hin rengên welatperwerî ya wê

demê, bi kurteşiroveyekî ji naveroka pirtûkê derxin.

Şêx, wekî me li jor jî got, di *Iqdê Dûrfam* de bi awayekî kafiyeî peywendiyên di navbera însanan de, başî û nebaşîyan şirove dike. Li vir eşkere dixuye ku Şêx ji kiryarên hin însanan eciz e; hesudî û zexeliyê, her weha çavnebariyê wekî dijminê mirovahiyê dibîne. Bi ya me rastî ew e ku, hesudî jî, zexelî jî, çavnebarî jî, durutî jî bi têkçûna kurda ve girêdayî ye û Şêx, bi beyt û qesîdeyên xwe ve rexne li vê yekê digre. Têkçûna kurdan, durutiya hinekan jî derxistiye holê û ev jî, tiştên wekî hesudî, zexelî, ziknebarî ne. Şêx, li hember vana radiweste û riya dirustî bi metelokan nîşanî însanan dide.

Şêx tena bi serê xwe maye; birayê wî li sirgûnê ye. Mecbûr maye dev ji gundê xwe berdaye. Tenê ew û hin sofîyên dilsoz bi hev re ne. Di sohbetan de piranî li ser durutiya însanan radiweste û di helbestên xwe de jî rexne li vê durutiyê digre. Tenê dikare vê yeka bike.

Pîştî vegera kekê wî Şêx Kerbela jî rewş, her bi xerabiyê diçe. Şêx Kerbela jî dinivîsîne; lê ew pîştî nefikirinê çî nivîsandiye diçirîne. Li odeyekî tarî de şev û roj ew û qelema xwe tena bi serê xwe ne. Dixwîne, dinivîsîne û dûra diçirîne. Ev nimune bi xwe jî rewşa wê demê dikare ji me re eşkere bike. Lê Şêx Eskerî naçirîne. Nikaribe sohbetên fireh û mezin bike jî, dîsa dest ji nivîsînê, bi taybetî jî ji nivîsînên Kurdî nakşîne.

Ev jîyana nivîskarên klasîk ya kurda, ji alî rewşa dema ew tê de jiyane jî, fikrekî dide me. Lê ev têrî me

nake. Divê, li ser van babetana lêkolînên berfireh bêne kirin. Bi rastî jî pêwîstî bi lêkolînên berfireh hene ku kurd hem berhemên xwe yên klasîk û hem jî afirînerên van berhemên bi awayekî rêk û pêk bizanibe; rewşa wê demê fam bike û bikaribe şirove bike û encamê wan bighîne xwendevanên îro...

Ne ev nivîsîn û ne jî makaleyên bi vî rengî, êdî têrî nasandinên klasîkên kurdî nakin. Her saziyên kurd, her nivîskar û lêkolînerên kurd, divê li ser vê babetê serê xwe biêşîne.

Kilama Kurdî û Dengbêjiya Serhedê

Ahmed ARAS

Rojhelatnas û kurdologên Ewropî wexta ku li ser kurdan lêkolîn kirine, di serê serî da li ser folklorê kurdî hûr bûne. Bavê kurdolojiyê Aleksandir Jaba dema ku bûye konsolosê Uris û di salên 1850an da hatiye Erziromê, li ser daxwaza Akademiya Urisetê ya zanyarî, li ser kurdan dest bi lêkolînê kiriye, ewî ewilîn berhemên zargotinê berhev kiriye. Pey ra ewî destnîvisên berhemên klasîk bi dest xistiye û ew şandine Urisetê.

Kurdologên bi navûdeng yên wekî Bazil Nikitîn û Vîlçevskî jî bi girîngî li ser zargotina kurdî sekinîne.

Vîlçevskî girîngiya zargotina kurdî bi vî şêklî aniye ziman “Herçi kesên ku li ser kurdan dest bi lêkolînê dike -bi çi tehrî dibe bila bibe- di gera serî da li ser zargotina kurdî hûr dibe.”

Dewlemendiya zargotina kurdî bala hemû kurdologan kişandiye. Di vî warî da B. Nikitîn weha dinivisîne “Wexta ku meriv li ser zargotina kurdî hûr dibe, tiştê herî balkêş, bêhediya dewlemendiya wê ye.”

Nikitîn, sedemê vê dewlemendiyê waha şirove kiriye “Ji ber ku di nav kurdan da xwendin û nivîsandin tune bûye, yan jî pirr kêr bûye, kurdan hemû tiştên xwe di zargotina xwe de aniye ziman.”

Zargotin çi ye? Kilam, destan, kilamên destankî, mesele û metelok in. Lêbelê eslê zargotina kurdî di esasê xwe da kilama kurdî ye. Ji pirs û gotinên pisporên Ewropî jî diyar dibe ku kilama kurdî li ser vî esasî tê şirovekirin. Kilama kurdî nasnama kurda ye. Dengbêjên kurdan li ser hemû bûyerên ferdî, civakî û siyasî kilam û destan afirandine. Ji ber wê yekê meriv dikare bêje ku ew bi her tehrî arşîva kurda ye.

Destanên kurda, di dem û dewranên kevn da rewşa jiyana civakî çawa bûye, mantelîteya kurdan çawa bûye, vana nîşanî merivan didin.

Di van du sed salên dawî da çiqas bûyerê siyasî bûne, dengbêjan li ser wan kilam derxistine û ew kilaman îro jî di nav gel da tên gotin.

Di dem û dewranên bihurî da, kur-

dan bi wasita kilamê bi hev ra pêwendî girêdane. Kurdên ku li deverên cuda-cuda bûne, bi saya kilama kurdî ji hev haydar bûne. Kilama kurdî di eynî wextê da wezîfa medyayê aniye cî.

Wexta ku dengbêjan li ser bûyerên civakî kilam afirandine, ew bi hostetî û bi qaîde meqamên xweş va anîne ziman, gel wan ecibandine, di nav xwe de xwedî kirine û ew derbasê deverên din kirine. Mînanî ça ku meriv kevirê davêje gola avê, ciyê ku kevir lêdikeve, av pêl dide, ew pêl fire dibe, dice xwe digihîne qeraxê golê, eynî wusa.

Kilamên kurdan mînanî stranên gelên din ne tenê stran in. Taybetiyên xwe hene. Ew hem stran in, hem jî belgeyên dîrokî ne. Hem neynika sosyolojiya kurda û mantalîteya kurda nin û hem jî xezîneya zimanê kurdî ne.

Ew kesên ku li ser kurdan roman dinivîsin, li ser dîroka kurda xebatê dikin, li ser zimanê wan lêkolînan dikin, bi mûzikê ra mijûl dibin, li ser rewşa jiyana civakî pirtûkan dinivîsin, eger ji kilama kurdî haydar nebin, kî çî dibêje bila bêje, hemû çalakîyên wana kêm in, bîngeha wan lawaz e.

Bo mînak, bi kurdî ez çend tiştan bêjim; meriv dema li destana Kerr û Kulik mêze dike, tê derdixe ku dem û dewranin kevn da, di jiyana civakî da koçerîti pirr gumrah bûye. Di bûyerê da jin jî bi qasî mîran xweyî rol bûne. Wexta ku meriv qewlê xwe birrî, mirin jî tê da hebe ji sozê xwe venagere. Dîzî eyba herî giran e, lê talankirin nexşê mîranîyê bûye.

Di destana *Memê Alan* da, meriv (di şexsê Qeretajdîn da) xerîbdostî, mendî û fedekariyê dibîne. Di şexsê mîre Cizîra Botan da, mîrên kurdan ên aqilsivik, di destê kesên fêlbaz da (Bekoyê Awan)

çawa dibin pêleystik, ew bala merîyan dikşîne.

Di destana Sîyabendê Silivî da gelek xalên girîng henin. Lê ez ê tenê yekî nîşan bikim; gava ku Sîyabend terkedinya dibe, ew û Qeregêtran rastî hevdu tên, hal ehwalê xwe ji hev ra dibêjin û xebirdaneka waha di nav wan da dibe: Sîyabend dibêje “Neyarê min felek e, ez li pey wî ketime, ew li ku be ez ê wî bigrim, biqefîlînim û heyfa xwe jê hilînim.”

Dema ku Qedê dibê: “Kuro felek ku heye ji xeybê ye, ew qasidê Xudê ye, tu kes nikare tiştêkî bi wî bike” Sîyabend vê pirsê dibêje “Wele ew qasidê Xudê be jî ez dev jê bernadim.”

Ev gotina Sîyabend, taybetiyeka insanê kurd nîşan dide. Îsanê kurd, wexta ku neyarê xwe neçar dike, ew “qasidê Xudê” be jî dev jê bernade.

Destana Sîyabendê Silivî rastiyeke din jî rayî merîyan dide. Di kovarekê de ez rasti nivîseke M. Zahir Kaya hatim. Destana Sîyabendê Silivî û destana Gilgamêş muqayese dike û gelek xalên hevbeş destnîşan dike. Ev jî nîşan dide ku kurd di eynî wextê da xweyê mîrata Mezopotamyayê ne.

Bazil Nikitîn jî ji du rêzikên kilameka Evdalê Zeynikê taybetiyeka kurdan a din nîşan dide. Li ser şerê kurên Surmeli Memed Paşa û Çerkezan Evdalî kilamek derxistiye. Di kilamê de pirseke waha heye:

*Evla Begê min ji diwanê derket, dimilmili
Çû diwana Çerkez Omer kire gili
Diwan teng bû, mile Mîrê Zirav tê da ned-
iftili.*

Nikitîn dibêje: “Meriv ji vê gotinê têderdixe ku kurd di ciyên teng da nikarin şer bikin, ew di ciyê fire da şer dikin.”

**Li Ser Bedewiya Jinan
Kurd Çi Difikrin**

Ji Kilama "Qaza Muksî" Çend Rêzik:

*Lê lê muhibê, serî diêşe
Dilê min ji bona te yan e, yan e
Taxima sing û berê Qaza min,
Yalîkî deşt e, yek zozan e,
Tê da hêşîn bûne gul û fidan e,
Serê hemûyan li hewa ne.*

.....

*Wey gundîno Qaza Min qaz nîn e,
Yeka bejinzirav e, çepeldirêj e, porkej e,
Navik qendil e, garden zirav e, jê
diêlîne,
Zarave şîrîn, zimanê tûtîn e,
Bi şêst û şeş awazan ji xwe ra diqe-
bîne,
Suretê sor û sosinê xal-xalî ne,
Cavê reş in, kildayî ne
Birîyên tenikê qeytanî ne
Nava birîyan çar tilî ne.*

*Li serê Qaza mi kofî ne,
Li ser kofiyê şar û şemaqî ne,
Li ser şar û şemaqîyan mirîşkî ne
Li ser mirîşkîyan qotek zêrê Mehmudî
ne.*

*Taxima Sing û berê Qazê mînanî
zozanê li Çulyê, li Maçulyê
Li Axuryê, li Sine û Sînegê,
Qazgol û Bîngolê, Şûşan û Tekmanê,
Li welatê me Serhedê,
Meriv konê xwe lê dayne, çadira xwe
lê biçikîne,
Çend rojeka bi mêvanî
Li taxima sing û berê Qazê bimîne,
Lezetê ji bedena xwe bibîne....*

Kivşe ye ku "sing û berê" jinê, ji yalê bedewiyê da xaleke pir muhîm e.

Evîndar bi devê dengbêj va "sing û berê" dilketiya xwe dişibîne zozanan, hemû zozanên Serhedê yên bi nav û deng rêz dike, "çardaxa xwe lê biçikîne" û "lezetê ji bedena xwe dibîne."

Evîndar ji serê dilketiya xwe da dest pê dike, kofiyê li sere wê dike û şemaqîyan va dixemilîne û qolê zêra li dorê dicivîne, bejn û bala wê terîf dike û rewşa porê wê jî tine ziman. Kivşe ye ku "porê keş" meqbûl e. Rewşa eniyê jî muhîm e. Gerek enî fireh be, birî "qeytanî" bin, nava birîyan fireh be, "çar tilî" be. Gerek bi "suretê sorê xal-xalî" va diran jî hurik û mircanî bin. Di nav xalên bedewiya jinê da, şiklê xebardanê jî gelek muhîm e. Bi qasî ku ez dizanim, li rûyê erdê di nav tu gelî da nexşên bedewiyê bi "zimanê tûtî", "zimanê şîrîn" û bi "dev û lêvên şekirî" va nehatiye terîfkirin. Xêncî meriyên kurd tu kesî xebardana dilketiya xwe neşibandiye qebqeba "kewên gozel".

Ewên ku ji van taybetîyên kurdan haydar nebin, ew ê çawa "hikayetên kurdî" yan jî "romanên kurdî" binivîsinin?...

Aniha gelek kesên ku bi "mûzîka kurdî" ra mijûl dibin hene. Beşek ji wan xwedênegiravî "mûzîka kurdî ya modern" çêdikin. Ez bala xwe didimê, pîr-raniya wan ne ji kilama kurdî ya klasîk agadar in, ne ji motifên strana kurdî. Bi vî tehrî stranên wan jî ji yalê gel da nayên ecibandin û demekê şûnda jî mînanî fîseguran li ber bayê winda dibin û diçin.

Li jorê min gotibû ku kilama kurdî nasnameya însanê kurd e. Ew bi qayde û meqamên xwe va, bi şêwe û awazên xwe va ruhê însanê kurd e û ji kûrahiya dilê însanê kurd diherike tê.

Lê mixabin ew kesên bi çand û wêjeya kurdan ra mijûl dibin, pîrraniya wana ji vê rastiye haydar nînin, guh nadinê. Li gorî wana kilamên kurdan stranên sîstema feodaliye ne, ji çend “lê, lê...!” û çend “lo, lo ...!” yan pêktêne. Ew bi çend sloganên “Kurd û Kurdistanê” va dilê xwe rehet dîkin û xwe didine alîkî. Yan fehmkor in, yan jî çepitîye ji xwe ra dîkin bahane. Gelek ji wan jî bi kurdîtiya tirkani va cila xwe ji avê derdixin.

Dengbêjiya Serhedê û Dengjên Serhedê

Kilama kurdî li Serhedê pêşda çûye, geş bûye, xweş bûye û kemla xwe dîtiye. Li welatê jêr lawaz maye. Li gorî me serhediyên “welatê jêr” hêla Ruhayê, Mêrdîn û Diyarbekirê ye. Em beşeke Sêrt û Batmanê jî li ser Serhedê dihesibînin. Ji yalê çandî va hêla Çolemêrgê ne Serhed e, ne jî welatê jêr e, ew parçekî hêla Behdînan e.

Çend sedemên serdestiya dengbêji ya Serhedê henin: Ez dixwazim qala wan bikim, li gorî min yek ji wan ev e: Li welatê jêr sîstema feodalî pir hişk bûye. Ya duduyan jî, welatê jêr ku nêzikê ereban bûye, zêde di tesîra mantalîta ereban da maye. Serhed ku ji ereban dûr bûye, zêde di bin tesîra wan da nemaye. Çawa ku pîrsa pêşiyên dibêje “kê ku jê dûr e, gul û nûr e” eynî usa. Sedemê sisiyan; li herdu hêla cudatiya rewşa jiyana axa, beg û paşayên kurdan e. Jiyana axa, beg û paşayên welatê jêr bi tersê osmaniyan (tirkani) bûye. Ji ber vê yekê zêde guh nedane çanda kurdî. Lê rewşa jiyana axa, beg û paşayên Serhedê bi terse “kurmanciyê” bûye. Li

çanda kurdî bêtir xweyî derketine. Ji wana her yek dengbêjê wan ê taybetî hebûne. Evdalê Zeynikê dengbêjê Surmeli Memed Paşa bûye. Beriya Evdal Gula Fille dengbêja wî bûye. Gulê bi eslê xwe ermenî bûye û qîza keşîşekî ermenîyan bûye. Di eynî demê da dengbêjê Tarxanê Qeleneyê Şêx Silê bûye. Bi wasita Evdalê Zeynikê em ji Şêx Silê haydar in. Ev di sale 1950 da bi Evdal ra ketiye lejê û dest li ber Evdal danîye. Qelene erdê Îranê ye û li ber sînore Romê da ye, ji ber wê yekê li ser Serhedê tê qebûlîkirin. Tarxanê Qeleneyê ji “Torînan ê Mala Şero” bûye û pismamê Kor Husên Paşa ye.

Dengbêjê Kor Husên Paşa berê dengbêj Taha bûye, paşê jî Feqiyê Qizqapanê bûye. Li gorî gotinên gotinbêjan, dengbêj li cem Husên Paşa pîrr bi rûmet bûne. Bîst û çend sal berê merivekî bi emir ji min ra qal kiribû. Ewî digot wexta ku Husên Paşa diçû cîyekî, muheqeq dengbêjê xwe bi xwe ra dibir. Wexta ku çûye “Şerê Filan” (1920) tenê karyola xwe û dengbêjê xwe bi xwe ra bîriye. Ewî Feqiyê Qizqapanê jî dîtibû. Ji Feqî anektodekî neqil kir. Weha digot “Feqî ji min ra qal kir. Husên Paşa wexta ku dê raza, bi min kilam dida gotin, bi kilaman va xew ra diçû. Şevêkî ewî dişa xwe li ser nivînên xwe dirêj kiribû û min jî jê ra distra. Demekê şûnda min dît ku çavên wî hatin girtin. Min jî got herhal di xew ra çûye û min dengê xwe birrî. Min hew dît ji nişkê va ewî çavên xwe vekir û zûz-zûz li min mêze kir. Mînanî ku min sûc kiriye. Min jî hema dengê xwe hilda û kilam got.”

Dengbêja Rizayê Xalid (Serokê Emerya) Pêroya Têxutê bûye. Di salên 1960î da camêrekî biemir ji min ra qala

Pêro kiribû. Li gor gotina camêr, Pêro bi husnê xwe va nerind bûye, rûyê wê bi xurî bûne. Ewî digot wexta ku Pêro distra, xêlî diavête ser serê xwe ku di nezera guhdaran da xweşiya kilama wê neteribe.

Ew camêr ji hêla Melezzgirê bû û şerê Kejik baş dihate bîra wî. Li ser Kejik Emerya û Şewêşya şer kirine û gelek mêr ji hev kuştine. Ew şer bi texmîn di sala 1890 yan jî di 1891 da bûye. Rizayê Xalid, birayê wî Fetullah û Eshed çûne Kejik, li wir bi şewêşyan ra şer kirine û kilama "Dêran" li ser wî şerî hatiye gotin. Wî camêrî got "Piştî şer, her du seriyan cinazên xwe li erebeyên ga kiribûn û dibirin, Pêro bi kêleka ereba cinazeyên Emerya ketibû kila-man digot."

Dengbêjê Xalid Begê Hesenî jî, Evdilkêrîmê Kuştîya bûye. Evdilkêrîm -bi texmîn- di navbera salên 1890-1920 da li cem Xalid Begê maye. Ew jî dengbêjekî serdest û bi navûdeng bûye. Pey ra gelek dengbêjên hêla Melezzgirê û Bilanixê (Kopê) di sfîla wî da kilam gotine.

Li cem axe, beg û paşayên Serhedê dengbêj pir bi rûmet, bi qedir û qîymet bûne. Li Serhedê pirseke weha heye: "Dengbêj destûrdayî ne". Ji ber vê yekê tu kesî nikaribûye ji dengbêjan ra, "ji gullê girantir" pirsekî bibêje. "Ha şah, ha paşa." Eger axe yan jî begekî bexatirîya dengbêjekî bikira, ew ji yalê gel da dihate ricimandin, êdî di nav gel da rûmeta wî nedima.

Hemû axe, beg û paşayên Serhedê li dengbêjên baş geryane û ew birine kirine dengbêjên xwe. Çimkî ew bi dengbêjên xwe va şerefdar bûn. Wana daîm dengbêjên bi nav û deng birine

şênahî, dawet û dîlanên xwe. Bi dengbêjan pesnê xwe dane. Wekî "filan dengbêjî hatiye li dîwana min çok daye erdê û kilam gotine."

Rewşeke usa ya axe, beg û paşayên welatê jêr tunebûye. Bêşik ji welatên jêr jî dengbêjên baş derketine. Lê tu yekî ji wana mînanî dengbêjên Serhedê tu rêçek li pey xwe nehiştine, tradisyoneke dengbêjiyê li dar nexistine.

Ji ber vê yekê -beriya wexta jî min gotibû- gelek bûyerên muhîm, yên civakî, yan jî yên siyasî li welatê jêr qewimîne, lê li Serhedê bi zor ketine.

Ez bi xwe bi salan bi karê dengbêjiyê ra mijûl bibûm, min peyvika "mitrib" nebihîstibû. Ez ku çûme welatê jêr, min ev peyvika li wê hêlê bihîstû, ez şaş û metal mam, çima ku navê dengbêjan li wê derê "mitrib" bû.

Ez dixwazim ku li vê derê anek-totekê neqil bikim. Ez di sala 1964 da li Erziromê bi zilamekî biemir ra hevnas bûm. Xalê Silêman. Wê demê salên wî 83 bûn û xortaniya wî li Dîyarbekirê derbas bibû. Ji malbatek pêşhatiyên Çata Erziromê bû, merivekî welatparêz bû û bi fakir û raman bû.

Xalê Silêman got "Min bi xortên mala Cemîl Paşa ra hevaltî dikir, em bi şev û roj bi hev ra bûn. Rojekî em li dîwana mala Cemîl Paşa bûn, zilamek hate cem me. Dema ku em pê hesîyan ew zilam stranbêj e, em pêda ketin, me got ji me ra bistre. Li ser daxwaza me wî zilamî dest pê kir sitra. Demekî şûnda mezinê wan bi hêsr û gef kete hundir, got "Yah, yah ma kuro ev axurê ker û hespan e ku dengê zirrîna kera jê tê!" Wî zilamî jî dengê xwe birrî û derket çû."

Sedemekî serdestiya dengbêjiya

Serhedê jî kurdên êzidî ne. Li gelek deverên Serhedê kurdên êzidî piranî bûne û hetanî salên 1850an kes zêde têkilî wana nebûye. Ji ber ku li Serhedê pirrdengî û pirrengî hebûye, her kesî li gor bawerîya xwe jiyana xwe domandiye.

Navê hêla Intabê (qeza Agiriyê, Tutax) “Êzdîxane” bûye. Çimkî pîr-raniyê wira êzidî bûne. Hêla Ebexê (dorhêla Muradiyê, başûr û rojhilatê Qersê) kurdên êzidî bûne. Sineg bi temamî êzidî bûne. Li Serhedê “Zozanên Sinegê” bi nav û deng in û ew hêl di navbera Tuzlîcê û Qerekosê da ye. Navê wê “Sinaga êzidiyan” bûye.

Pûşkîn şerê rûsa yê bi navûdeng di pirtûka xwe ya bi nave Rêwitiya Erziromê da dirêj-dirêj qala kurdên êzidî dike. Wexta ku di sala 1828 da di navbera romê û uris da şer derketiye, Pûşkîn jî wê demê li cem fermendarê orduya uris ya Qafqasyayê bûye û bi orduya uris ra hatiye Erziromê. Orduya uris jî Arpaçayê da ketiye nav sinorê romê, di tapa Qersê ra xwe gihandiye Sarîqamîşê, di ser Hesenqelê da çûye Erziromê. Helbet di derûdorê rêya wan da pir êzidî hebûne ku wan bala wî kişandiye.

Ehmedê Mirazî di pirtûka xwe ya bi nave Bîranînêd Min da qala kurdên êzidî dike. Ehmedê Mirazî bi xwe jî êzidî bûye. Ji gundekî Dîyadinê (Tutax) bûye û di wexta Şerê Cîhanê yê Yekemîn da ew 14-15 salî bûye. Li gor gotina wî gelek gundên êzidiyan li wan deran hebûne.

Di pêşdaçûyîna çand û dengbêjiya kurdî da kurdên êzidî roleka pir muhîm leystine. Wana ku piştî Şoreşa Sovyetê, li Rewanê mecal dîtine, çalakîyên

giranbuha kirine. Li wê derê hejmara wana jî ewqas zêde nebûye, 40-50 hezar bûne. Rewşenbîrên wekî Erebe Şemo, Casimê Celîl, Heciyê Cindî, Ehmedê Mirazî, Cerdoyê Gêncî û gelekên din, li ser çanda kurdî lêkolînên bêhempa kirine. Bi taybetî di pêşengiya Casimê Celîl û hevalên wî da li ser dengbêjiya kurdî xebatên pîrr muhîm hatine kirin. Dengbêjên kurdên êzidî yên Rewanê, di pêşengiya kompozîtorên rusî û ermenî da enstrumentên modern di kilama kurdî da bikaranîne û kilama kurdî ji nû va bi ruh û can xistine. Dengbêjên mîna Şeroyê Bro, Sosika Simo, Aslîka Qadir, Hemîdê Mecîd, Efoyê Esed, Egîdê Têcîr û Zadîna Şekîr û gelekên din, bi stranên xwe va ji gelê kurd ra xizmetên giranbîha kirine.

Di dengbêjiya Serhedê da Evdalê Zeynikê fenomeneke pîrr muhîm e. Ew di dengbêjiya kurdî da tradisyoneke nû derxistiye. Hemû dengbêjên Serhedê bûne domdarê vê tradisyonê. Evdalê Zeynikê ne tenê şair-dengbêj bûye, ew di eynî wextê da destanbêj bûye. Ewî hem destanên kurdan ên kevin li gor qayde meqamên xwe girtine, hem jî bi xwe kilamên destankî derxistine, ew kilamên destankî me hildabûn pirtûkê (Binêre, A. ARAS, Şairê Kurda yê Efsanewî E. Zeynikê). Ji ber vê yekê gelek pîspor û nivîskaran jê ra gotine “Homerosê Kurdan”. Ew bi fikr û raman bûye. Ewî bûyerên civakî li gor ramanên xwe, felsefeya xwe şîrove kirine. Ji ber wê yekê ye ku gotinên wî mînanî pîrsên pêşîyan di nav gel da îro jî têne xebardan.

Min berê jî gotibû ku lîrîzma kilama kurdî bi Evdalê Zeynikê gehîştîye dereca xwe ya herî bilind. Lîrîzm wekî

“strana bi coşîn” tê tarîfkirin. Lê di lîrîzma kurdî da tişteki din jî heye. Bi strana coşîn va hesret û kesera ruhê însanê kurd jî derdikeve holê. Ew sewta lîrîk ku ji kûrahiya dilê dengbêj derdikeve tê, ruhê kesên guhdar qepeçe dike, hildide nav xwe û her wekî dihelîne. Ez dikarim bêjim ku, tu sewtên stranbêjên gelên din bi qasî sewta dengbêjên kurd li ser ruhîyeta însan tesîreke ewqas mezin nekiriye. Lîrîzma kilama kurdî bala kurdologên Ewropayî jî kişandiye. Bi vê sedemê Bazîl Nikîftîn gotiye “Lîrîzma kurdî tesîra xwe li ser gelên cînar jî kiriye. Ermenî di hemû şahî û dîlanên xwe da kilamên kurdî dibêjin, tirk jî pirsên kilamên kurdî werdigerînin ser zimanê xwe û li ser qayde û meqamên kurdî wan kilaman bi tirkî distrên”.

Evdalê Zeynikê nûnerê hesreta dilê însanê kurd e. Ewî feqîrî, bêkesî, perîşanî û belengaziya kurdan anîye ziman. Lema di kilama xwe da gotiye:

Wey dinyayê, wey faniyê!

Wlle Temo lawo mirin çetire ji feqîrîyê

Temo lawo feqîrî ne tu çek e

Xudê mile bavê te têra kiriye

Milê mêrê camêr têra neke!

Hewce nîne ku ez li ser Evdalê Zeynikê zêde bêjim, ew di pirtûkê da henin. Emê qala dengbêjên Serhedê yên din bikin. Lewra haya kesî zêde ji wan tune. Lê beriya wiya jî ez dixwazim hinek qala nebiyê Evdalê Zeynikê, Emerê Zeynikê bikim. Min Emer di sala 1966 da dît. Ew bi xwe jî dengbêj bû û bi qayde û meqamên kalikê xwe va distira. Ji du seta zêdetir min kilamên wî guhdarî kirin. Ewî kalikê xwe dîtibû û jî wî kilam guhdarî kiribûn. Li gor gotina wî hemû dengbêjên Serhedê di stîla

Evdal da kilam gotine. Min jê pirsî û got “îro ji van dengbêjan, yên ku eynî mînanî kalikê te distirên kî ne?” Ewî got “Welle hemû dengbêjên me yên Serhedê pir-hindik nêzîkê wî distêrin. Lê Şeroyê Bro, ewê ku di radyoya Rewanê da distrê, ew hema hema eynî mînanê kalikê min distirê.”

Piştî Evdalê Zeynikê li Serhedê dengbêjê herî bi navûdeng Mistefayê Xellê Heyran e. Mistefa -bi texmîn- di navbera salên 1896-1898 da li gundê Qazîcelalê hatiye dinyayê û di sere salên 1950 da jî çûye ser heqîya xwe. Qazîcelal gundekî Xaylazê ye, nêzîkê Qereyazî ye, lê li ser Xoresanê ye. Berê li ser Hesênqelê bûye, paşê ku di sala 1936 da Xoresan bûye qeza, bi Xoresanê va hatiye girêdan.

Piraniya kilamên sîyasetê wî derxistine. Kilamên ku li ser serhildana Berazan û Seyidan aniha tên gotin (neh-deh kilam in), Ew gişk yên wî ne. Serhildana Berazan û Seyidan (serhildana Elîcan û Seyidxan) di sal 1929 da dest pê kiriye, di sala 1935 da dawî lê hatiye. Lêkolîna min ya li ser vê serhildanê di zemanekî nêzîk da dê bê weşandin.

Min bi gelek kesên ku Mistefa dîtibûn, pê ra cinartî kiribûn, jê kilam guhdarî kiribûn, xebar da. Min di derheqê Mistefa da bi destanbêjê hêja Hecî Sêvdînê Remedana ra jî xeber da. Hecî Sêvdîn wexta ku 16-17 salî bûye û dest bi dengbêjiyê kiriye, çûye xwe gihandiye wî, şeş meh pê ra geryaye. Mistefa naye “Çiqil” li Hecî Sêvdîn kiriye. Yanê ew dar bûye, Hecî Sêvdîn jî çiqilê wî (şagirt) bûye.

Di zemanê Mistefayê Heyran da, li deşta Melazgirê du dengbêjên bi nav û

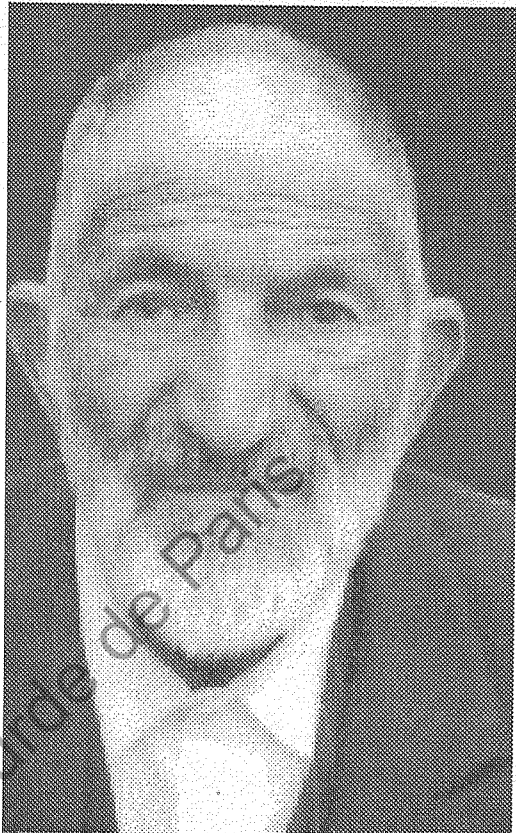
deng hebûne: Zibêtê Qirka û “Mistefayê Çiftborî”. Dengê Mistefayê Çiftborî pir gumrah û xweş bûye ku xelkê navê “Çiftborî” lêkiriye. Meriyên ku wî guhdarî kiribûn, digotin “wexta ku distra, deng ku ji qirikê diherikî, mînanî du-sê dengên cuda dihate xwarê.”

Mistefayê Çiftborî jî li ser bûyerên siyasî kilam derxistine. Ew kilamên ku li ser serhildana “Kurê Girîdaxê”, li ser “Geliyê Zilan” û bûyerên din yên anihî di nav gel da tînin gotin, ji yalê her du Mistefayan da hatine afirandin. Lê kîjan yê Mistefayê Heyran in, kîjan yên Mistefayê Çiftborî nin, kivşe nîn in.

Mistefayê Xellê Heyran, li gor salixê salixdanan, digotin hema di rê da diçû, li der û dora xwe mîze dikir û kilam derdixist. Çawa ku dibêjin, Şêx Seîd Efendî ji dengbêjan pir hezkiriye. Digotin wexta ku wî ji dengbêjan kilam guhdarî dikir, her wekî dihate wejdê. Salekê yan jî du salan beriya serhildanê, Şêx Seîd diçe hêla Şûşanê. Wê demê Mistefayê Xellê Heyranî li wir bûye. Şêx Seîd ku dibihîze, dibê “Eman derhal gazî Mistefa bikin bila were, ji min ra bistrê.”

Diçin gazî Mistefa dikin û wî tînin. Şêx Seîd Efendî dibêje “Mistefayê min, gelek salixê te ji min ra dane, min jî meraq dikir, de hela tu bêje, em jî te guhdarî bikin.”

Mistefa dirêj dirêj ji Şêx Seîd ra distrê. Şêx Seîd jî serê xwe dike ber xwe, wî guhdarî dike. Dema ku Mistefa strana xwe xelas dike, Şêx Seîd jî mînanî çawa ku meriv ji xewnekî hişyar dibe, hema bi wî karî çavên xwe vedike.

Çiqilê Mistefayê Xelle Heyran

Ew kesên li dorê, hew dibînin ku hesir ji çavên Şêx Seîd Efendî rêz bûne hatine xwarê.

Şêx Seîd dibê “Haza ku tu dengbêjî, pir xweş distirêyî, Xudê emrê te dirêj bike, te ez îro çiqas bextiyar kirim lawo, Xudê jî te bextiyar bike!”

Piştî serhildana Şêx Sîd, Mistefa kilamekî li ser Şêx Seîd derdixê; kilam weha ye:

Wey Lêêê...

Wey lêêê... wey lê, wey lêêê...

*De bira şewqa Kela Xînûsê lê nexista,
Li Bîngolê ji xwe ra çiya bi çiya*

loloooo...

Bira neda bimbareka Qolhêsarê,
Derê mizgefta û camîyan...

Bi destê bavê şêx Xiyasedîn digirtin,
kelepçe dikirin,
Didane pêşiya cotê cendirmeyê
singûliyan,
Berê wî dane Enqerê-Horgofê,
Nava hezar û pênsed mêrê di girtiya,
Kelaka dînê îslamê ji xwe ra wel-
geriya...

Xoce Elyas, xocê cumhuriyetê,
Rûniştî li kavila Enqerê, li serê van
têla,

Têl li ser têla dida welatê Serhedê, li
ba Şêx Elîriza,
Digo mala te xera be,
Tu yê kilîta lêxe, li devê hucra û
camîya û medresa...

Tu nizanî, piştî bavê Şêx Xiyasedîn,
Qanûna me bû qanûna Nîgaloduwalê
ejnebîya...

Lo bira, tu gula şêxan î bira, tu piçûkê
biran î bira,
Li welatê xerîbiya tu derdê pûçê bê
derman î bira,
Heya dinya ava be, tu keder û mereqa
me hemûyan î bira....

Heyla lê way lêêêê...

De bira şewqa Kela Xînûsê çiya li çiya
nexîne,

Sura Enqerê tê bi gimmin e,
Bayê Xamirpêtê xeberê tîne,
Destê kekê Şêx Xiyasedîn digirtin
kelepçe dikirin,
Didane pêşiya cotê cendirmê singûlî ne
berê wî dane Enqerê-Horgofê,
Nava hezar û pênsed mêrê di menfî ne.
Feleka malxerab lema keleka dînê
îslamê weldigerîne
Xoce Elyas, xocê cumhuriyetê,

rûniştiye li Enqera rengîne
Têl li ser têlê ji şêx Elîriza ra dişîne
Dibê rabe kilîta li derê hucra û
camîya û medresa bixîne,
Tu nizanî, piştî kekê Şêx Xiyasedîn,
Qanûna me bû qanûna Nîgalodewletê
ejnebî ne,
Hela rabe emê bi destê hev bigrin,
Xwe berdin nav bajarê Dîyarbekirê,
Herin ser tirba şêx Şemsedîn e,
Belkî li ba Xudê rica bike,
Efûya van menfîya derîne,
Fedîle bûka çar mehan e,
Çavê wê li rê û dirba nemîne....

Lo bira, tu gula şêxan î bira, ti piçûkê
biran î bira,
Li welatê xerîbiyê tu derdê pûçê bê
derman î bira,
Heta dinya ava be, tu keder û meraqa
me hemûyan î bira...

Min li jorê qal kiribû ku ew hemû
kilamên li ser serhildana Berazan û
Seyidan yên Mistefayê Xellê Heyran in.
Di wan kilaman da Mistefa navên mal-
bata Elîcan bi temamî rêz dike; navê dê
û bav, xuşk û jin û kur û qîzên wana
dibêje, lê tenê navê Seyidxan, kurê wî û
birayê wî di kilamê da derbas dike.
Rojekî ku Seyidxan û Mistefa hevdu
dibînin, Seyidxan bi laqirdî dibê "Lolo
Misto, tu di kilaman da hemû navên
Berazan rêz dikî, çima tenê navê me her
sêka dibêji?"

Mistefa bersivê dide, dibêje "Ez
heyran, de Berazan cînarê me nin, hel-
bet ez navê jin û zarokên wan gişkî
dizanim ku di kilaman da rêz dikim, lê
hûn ji min dûr in, ez tenê we her sêka
nas dikim. De tu were navê meriyên
mala xwe ji min ra bêje, soz be, ez ê
navê pisîka te ya ber tendûrê ji bikim

kilaman.” Seyidxan dibê, “Na, na heyran, hema tu dîsa mînanî xwe bike.”

Kilamên Mistefayê Xellê Heyran tesîreke pirr mezin li ser gel dikin wê demê. Hemû dengbêjên wê demê li Serhedê kilamên wî dibêjin. Helbet berpirsyarên dewletê jî ji wê rewşê haydar dibin û gelek aciz dibin. Walî-Paşayê Erziromê ji fermandarê Hesênqela yê eskeriyê ra xeberekî dişîne, dibêje “Me xeber hildaye ku di mintîqa te da hozanekî kurda derketiye, ew firar û qaçaxên ku ji dewletê ra serî hildane, li ser wan kilaman derxistine û dibêje û xelkê tehrîk dike. Derhel wî zilamî derdest bike û li çara wî mêzeke.”

Fermandarê Hesênqelê (Bînbaşî yan jî albay bûye) cendirman dişîne pey Mistefa û tîne huzûra xwe. Jê dipirse dibêje “Ma rast e, ku dibêjin tu li ser firar û qaçaxan, li ser xayînên dewletê kilaman derdixî û dibêjî?” Mistefa dibê “Belê rast e.” Fermandar şaş û matel dimîne û dibêje “Tu bi çi cesaretî awha xeber didî? Ma tu nizanî ku ev dewlet jî bi tiştên waha keleyê merîyan difirîne?” Mistefa bersivê dide dibê “Dewlet qet nikare tişteki bi min bike.” Bi vê pîrsa wî fermandar şok dibe, bi gef û hêrs xeberdana xwe didomîne, dibê “Lo tu kî yî, tu bi çiyê xwe guman î ku awha xeber didî?” Mistefa dibê “Ez hozan im, hozanekî mezin ê qurna bîstan im. Li der û dorê min çi bibe, çi cirya be, ez li ser her tiştî kilaman derdixim û dibêjim. Eger tu dixwazî ez aniha li vira li ser te, li ser Fewzî Çeqmaqê te û li ser Atatirk jî dikarim kilaman derxim.”

Li ser vê pîrsa wî fermandar nerm dibe, dibê “Tu Fewzî Çeqmaq û Atatirk bide alîkî, hela li ser min kilamekî bêje, çika tu çawa dibêjî!” Mistefa tirkî baş

zanibûye. Mistefa dest pê dike, bi tirkî ji bo fermandar distrê. Lo femandaro tu kexşe yî, bejna te bilind e, ûnîforma çîqa xweş lê hatiye, stêrk û bişkoken te mîna zêr li ser dibiriqe... Nizanim çi û çî...

Fermandar dibê “Helal be ji te ra, te strana xwe baş cî-war kir û got, here ku tu hozan î...”

Digre kaxizekî dinivîsîne, têda dibê “Ew zilamê hanê hozan e, hunermend e, tu kes têkilî wî nebe!”

Mora xwe li kaxizê dixê, îmze dike û didê. Dibê “De here, bira oxira te vekirî be, êdî kes têkilî te nabe.”

Wan kilamên Mistefayê Xellê Heyran, yên ku li ser Berazan û Seyidan gotin, em ê wana di pirtûka xwe da binirxînin. Lê mînanî kilamên din, kilamên Mistefa jî ji nivîsandinê baş nayên fehmkirin. Wexta ku merî guhdarî dike baştir deqefilîne û dicibîne. Ji ber vê yekê, dixwazim ku wan kilaman bikim CD û bi tevî pirtûkê bi hev ra biweşînim.

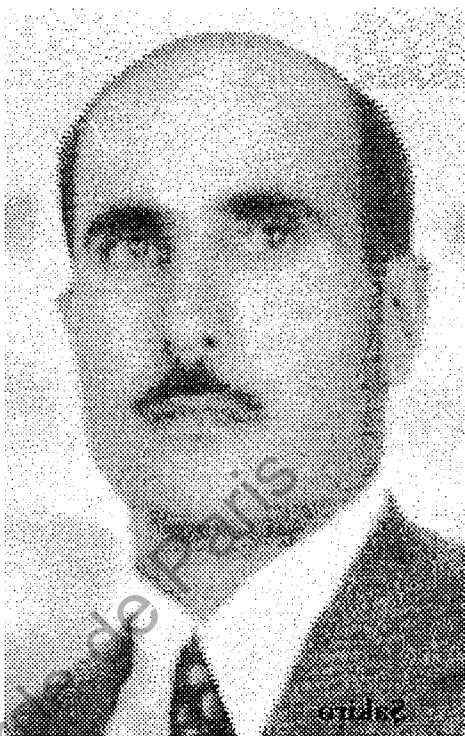
Ji Mistefayê Xellê Heyran vir da, li Serhedê gelek dengbêjên baş derketine. Lê ji wana sê dengbêjên serdest henin: Ferzê, Resoyê Kopala û Şakiro. Mixabin di derheqê Ferzê da zêde tiştek di destê me da tune. Her kes dibêje ku Ferzê dengbêjekî pir baş bûye, şair bûye, dengbêjên hêla Melezgir, Bilanix û Mûşê gişka bi qayde û meqamên wî va kilaman gitine. Lê kes zêde nizane ku ewî çawa dest bi dengbêjîyê kirîye, li cem kîjan dengbêjî perwerde bûye, kilamên ku wî derxistine kîjan in.

Min bi Şakiro re du-sê sal berîya mirina wî hevpeyvînek kiribû. Li gor salixê salixdanan Şakiro şagirtê wî bûye. Min ji Şakiro pirsibû, ev rast e yan na. Bersiva wî ji min ra tu qenaetekê hasil nekir. Şakiro digot,

“Meqamên Ferzê pirr li min xweş dihatin, min jê îstîfade kir lê paşê min ev terzê xwe bi xwe afirand.”

Li gor salixan, terzê Ferzê û Reso pirr nêzîkî hev bûne, lê ew ne şagirt û hostayên hev bûne, hemsal û hevalên hev bûne. Lê gelo Ferzê wî terzê xwe ji kê hildaye? Dîsa di wê hevpeyvînê de Şakiro gotibû ku Ferzê ji stîla Evdîlkerîmê Kuştîya îstîfade kirîye lê ewî li gorî xwe terzê xwe afirandiye.

Wexta ku Ferzê di dawetan gundê Kevir da hatiye kuştin salên wî li dora pêncîyî bûne. Di sala 1952 da çûye ber rehmetê. Şakiro digot, “Ferzê ji min pirr hez dikir. Çend meha carê ez neçûma, min ew nedîta li min hêrs diket. Ji min ra xeber dişand ji bona ku ez herim cem. Dawîya havînê bû, wî dîsa xeber şandibû. Ez li hespê xwe siyar bûm û çûm. Ew li daweta gundê Kevir bû. Min rê qedand, wexta ku ez bi pêşya gund ketim, min nihêrî siyar in, şênî ye, qerebalix e, bûkê siyar dikirin. Demekê şûnda min dengê teqîna gullekî bihîst. Wê demê min xof kir, hîseke usa xirab nîqutî dilê min, di dilê xwe da min go yeqîn ne bixêr e. Li ser wê min hesp ajot û xwe gihand nava gund. Min hew dît ku jin bi hawar digrîn. Min go “Çi ye, çi bû?” Wana go, “Lê Ferzê hatiye kuştin!” Ez çûm ku ji derî da ketim hundir, min dît Ferzê li ser doşekê dirêj kirine, hema usa ji xwe ra dilubîne. Wexta ku çav bi min ket, go “Heyla mala te xera bûyo, tu li ku mayî?... Te dît kurê qehpîkê gulle berî min da!” Mîlet li dorê kom bibû û birfina wî xedar bû. Êdî dîzanî ku wê bimre. Wesyetê xwe kir, go “Li Zekîyê Mêralî nebin şikayetçî, eger ewî bi qest berî min

daye, ez yeqîn bawer im ku Xudê yê heyfa min fitîl-fitîl di pozê wî ra bîne. Eger bê hemdê wî sîlah di desta herikîye, ez çi bêjim dême ew jî qedera min e.”

Ya rastî gule ji sîlaha Zekîyê Mêralî da herikîbû û li Ferzê ketibû. Paşê li cem dengbêj Şakiroyê Piçûk (Şakiroyê Şewranşêxê) ez rastî kurê Zekîyê Mêralî hatim. Min jê pirsî. Ewî got “Heyran, hinek dibêjin ku bavê min bi qestî gulle berî Ferzê daye. Wellahî ne rast e. Tebanca wî sîlaheke teqeze bûye û gulle jê herikîye. Heta roja mirinê bavê min bi axîn û ofîna Ferzê bû, pirr ber diket.”

Ferzê û Reso bi hev re wekî bira bûne. Min bi kurê Reso Sadiq re hevpeyvînek kiribû. Sadiq ji min re qal kir, got “Bavê min pirr ber Ferzê diket,

qet ji bîr nedikir. Hinê caran bi şev ji nav nivînan radibû xew nedikir. Şevê Ferzê tê xewna wî, dibê lo Reso mişk û maran pozê min xwarin, rabe pozê min çêke.” Bavê min gelek fikirî, dawîyê da hate ser. Got, welle ewî xastîye ku ez kilamekê li ser derxim. Ew kilama ku niha li ser Ferzê tê gotin, ew ya bavê min e.”

Kilam hinekî dirêj e, destpêka wê wiha ye:

*De Gulnazê digo hê hê hê, digo lê lê
Beyazê rebenê*

*Payîz e, bavê Mihemesalih, şahê
dengbêja*

Hêsir im dayê, karê xwe xilas kir...

*Xudê reş bigerîne dawetek di gundê
Kevir da çêbû*

*Şandin dû bavê Mihemesalih, şahê
dengbêja*

Digotin, “Rabe wexta me dereng e.”

*Gava ku bavê Mihemesalih li gundê
Xellê sîyar bû*

*Mihemedê Elikê û Silhedînê bira bi
xwe re sîyar kir...*

*Digo, “Lo lo Silhedîn lawo, fayda
min ji te ra tune.*

*Mala te mîrat bûyo, Zekîyê Mêralî
derbek li min daye.*

*Mîratê gullê çar tîlikê ji cîgera min
derbas kir!...”*

Ez ê niha li ser Şakiro çend tişt a bêjim, pey ra qala Reso bikim. Şakiro jî minanî Reso hemwelatîyê min e. Cara ewilîn min di zivistana 1953 da ew guhdarî kir. Min li gundê Hesenavayê di sinifa sisêyan da dixwend. Berêvarekî ew û bavê xwe hatin li wir bûn mêvan. Êvarê gundî hatin li oda pêştahatîyên gund li hev civîyan. Ode tijî bû, merya nikaribû lingê xwe bavêta. Şakiro jî wê demê 17-18 salî bû. Kivşe bû ku wî teze

dest bi dengbêjiyê kiribû û di demeke kurt da navê wî belav bibû. Wexta belavbûnê, gundîyan bi hev ra xeber dida. Pirsê wan hê bira min da ne. Yekî digot, “Peh, heyran teres çawa distrê!... Welle min di heyata xwe da sewteke waha guhdarî nekirîye.” Yekî din lê vedigerand, digot “Welle camêr xweş distrê, meriv dibê qey ew ne dengê însan e, dengê qulingê biharê ye.”

Çend roj pey ra min dît ku du xort derketine ser loda gihê, bi hev ra guft û go dikin. Di destê yekî (Emerê Ehmed) da bilûr hebû. Ez hilkişiyam ser lodê. Wana çend kilamên Şakir jiber kiribûn. Alîkî da kilaman digotin, alîkî da jî lê dixebitîn ku bi bilûrê meqamên wan kilaman lêxin.

Piştî re min gelek caran li wî guhdarî kir. dawîyê da hatibû li Îzmîrê bi cih bibû. Di sala 1987 da em rastî hev hatin. Çend caran tevî hinek hevalan ewî ji me ra sitra. Nexweş bû, dengê wî jî êdî mîna berê nebû. Me qerar dabû ku em hevpeyvînekê bikin. Kîngê kum in daw lê fikir, digo “Niha na, ji ber nexweşîyê dengê min baş dernayê, sebir ke, ez ku sialmet bûm, ez ê j ite rab i dilê te bêjim. Ha îro, ha sibê, sê-çar sal usa derbas bûn. Rojekê dûsa ku em rastî hev hatin, min got “Şakir bira, meriv nizane sibê halê dinyayê wê çawa be. Mirin li pêşîya me hemûyan e. tu hebûna vî gelî yî, millet j ite pirr hez dike. Tu ku mirî çuyî ser heqîya xwe, însanê kurd wê meraq bike. Wê nebêje gelo jîyana Şakiro bi çi şiklî bûye, ça derbas bûye?...” Got “De baş e, em xeber din.”

Em rûniştin, min pirsî û wî got. Xeberdana me band û nîvekê girt.

Piştî mirina wî, ji ber wan bandan min nivîsek hazir kir. ew nivîs di

kovarekê de hat weşandin. Piştî wexta ku mecal bibînim, ez ê li ser dengbêjîya wî gotarekê hazir kim.

Bi kurtî ez ê niha çend rîştan bêjim. Şakir li Elajgirê hatiye dinyayê, paşê çûne Cemalvêrdîya Intabê (Dutax) da bicih bûne. Hetanî panzdesalîya xwe li wir maye û li wir dest bi dengbêjîyê kirîye. Cemalvêrdî, gundê ku Evdalê Zeynikê lê hatiye dinyayê, ew gund e. paşê hatiye li gundên Qereyazîyê û Xînûsê bicih bûne û gelek cih guherîne.

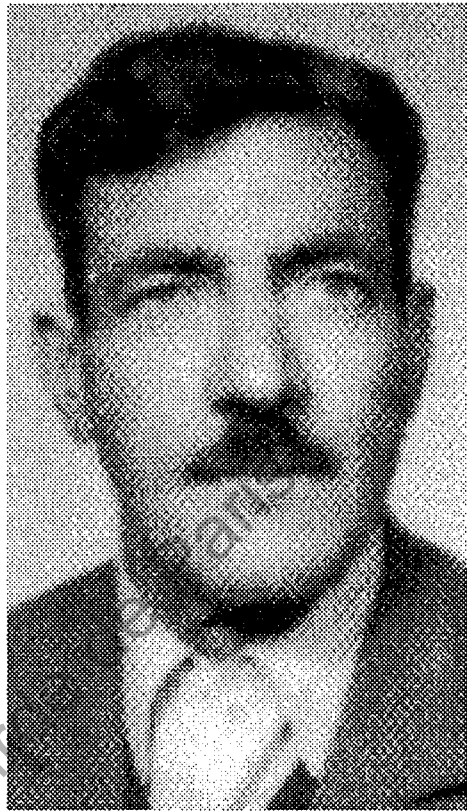
Şakir şaîr-dengbêj bû. Li gor gotîna wî, ewî gelek kilam afirandine. Ji bo mînak, wê çaxê ewî kilama "Ha wer esmer, ha wer esmerê" ji min re got.

Piştî wê hevpeyvînê tiştekî bala min kişand. Ewî çend kilam bi xwe derxistine lê pirranîya kilamên ku ew dibêje, ewî ji yalê xwe da hinek gotin li wan kilaman zêde kirîye, beşek jî li gor xwe guharandîye. Lema hinek kes wana wekî kilamên Şakiro dipejirînin.

Dawîyê da ez dixwazim du anek-dotan ji Şakir neql bikim. Kenan Evren di sala 1981 da diçe Qereyazîyê. Şênî diçe pêşwazîyê. Şakir jî di nav şênî da bûye. Herhal di derheqê Şakir da, berya hatinê, berpirsîyarên dewletê jê ra hinek tişt gotine. Yanî "Hunermendekî kurdan yê waha heye, bi kurdî kilaman dibêje, mêla gel jî pîr li ser e û filan..."

Şakir got "Şênî li dora wî civîya lê ez dûr sekinim. Kenan Evren ji wan kesên cem xwe pirsî, ka dibêjin hozanek we heye?" Ewên li cem ku ez destnîşan kirim, ewî gazi min kir, ez jî çûm cem. Got "Ew hozanê ku kilaman dibêje, tu yî?" Min go "Belê, ez im, ez benî". Kenan Evren got "Baş e, baş e. Tu kilamên xwe dîsa bêje lê wan stranên nelirê nebêje! Temam! Haydî bakalım!..."

Rojekê şakir li Karşiyakayê diçe

Dengbêj Reso

cem Cemîl Eker. Cemîl li ber nexweşxana Karşiyakayê bufe dixebitand. Wê demê doktorekî dostê Cemîl jî tê wir. Cemîl Şakir bi doktor dinasîne, dibê "Eva hozanê kurdan ê herî bi nav û deng e." Doktor tiştekî ji pîrsa Cemîl dernaxe, dibê "Çawa?...Hozanê bi çi karî ye?" Cemîl dibê "Yanî ev jî Zeki Mürenê kurda ye ha..." Şakir bi tiqetiq dikene, dibê "Hey mala te bişewite. Wula te kesekî din li dinyayê nedît, te ez kirim hevalê wî q..deyî!"

Resoyê Kopala

Reso di sala 1906 da li Îdirê hatiye

dinyayê. Bavê wî Welo ji Rewanê hatîye Îdirê. Piştî Şerê Cihanê yê Yekem Reşo tevî êla xwe bar kirîye û hatîye li gundê Qereyazîyê Kopala da bicih bûye. Kurê wî Sadiq ji min ra qal kir, got "Bavê min pirr bi hewes bûye, hê şeş-heft salî bûye dest b stirînê kirîye. Wê demê diçe nav civatan, dengbêjan guhdarî dike. Bi texmîn 8-9 salî bûye, kirasekî dirêj lê bûye, diçe nav cemata Gula Fille. Ew Gula ku bi Evdalê Zeynikê ra ketîye lecê. Gulê êdî pîr bûye, salên wê li ser heştêyî bûne lê stirîna wê hê baş bûye. Giregirên Îdirê li dorê kom bûne, ewê ji kilam gotine. Bavê min diçe li bilinga dîwanê rûdine, ji xwe re guhdarî dike. Demekî şûnda yek bavê min destnîşan dike û dibê, "Ev kurikê hanê ji kilaman dibêje." Gulê gazî bavê min dike, dibe kêleka xwe. Dibê "Hela bistrê, çika tu çawa dibêji?" Bavê min ji dest diavêje pelinga guhê xwe û dstrê. Du-sê kilaman dibêje. Gulê dibê "Bes e, bes e. Te perda guhê mi qetand lawo!... Eferim ji te ra, welle tu xweş dibêji, di pêşerojê da tu yê bibî dengbêjekî yekta."

Reso di piçûktîyê de dest bi stirînê dike, lê navê wî piştî eskerîyê di nava gel da belav dibe. Di hevpeyvînekê da Munîr Binici ji mi ra qal kiribû. Unîr Begê digot, "Di serê salên 1940îyan de bû. Kurapê min Xeyredîn li Edîrneyê ekserî dikir. Reso ji li cem wî esker bûye. Ew û Reso eskerîya xwe xilas kiribûn, bi hev ra hatibûn. Xeyredîn ji bavê min ra qala dengbêjiya Reso kir, pensê wî da. Heyredîn digo "Wexta ku Reso diçû nobeta şevê, hema usa ji serî da distra hetanî dawîyê. Dengê wî ewqas xweş û gunrah bû, hetanî kilometrekê dihate bihîstin. Wan xortên kurdan

ên k udu saetên wî da qerewîl bûn, ji xwe ra kêf dikirin." Wê çaxê jî daweta pismamekî me hebû. Bavê min êdî îzna Reso neda, me ew hilda û bire dawetê. Çar-pênc rojan li cem me ma. Yanî li Soylemeza Jorin. Wê demê nav û dengê wî belav bû û hate naskirin."

Piştî xebardana min û Munîr Binici, di hevpeyvînê da min ji Sadiq pirsî, min got "Sadiqê bira, Munîr Begê ji min ra waha gotibû, tu çi dibêji?" Sadiq got, "Belê, rast e. Piştî ekserîyê bavê min deng da."

Sadiq li ser eskerîya bavê xwe qala tiştên din jî kir, got "Bavê min û hevalekî wî, rojekê ku derdikevin îzna hefteyê (îzna bazarê), diçin nav bajêr (Edîrme). Ji xwe re digerin. Di kuçeyekê de rastî kaniyekî tîn. Ji kaniyê av vedixwin, av êli ser û çavê xwe dikin û rûdinin, ji xwe re xeber didin. Li ber xaniyekî nêzikî wan camêrek runiştî bûye. Mêrik ku dibîne ew kurmancî xeber didin, deng li wana dike, dibê "Lo lo xortno, hera werin vira!" Diçin hev-nas dibin. Camêr hetanî êvarê îzna wan nade. Rûdinên, xurek dixwin, hetanî êvarê xeber didin. Ew camêr li wir surgûn bûye. Dibê, "Xortno, ev zemenakeî dirêj e kum in kurmancî xeber nedaye, ez fetisim. Bi we bêhna min derket, Xudê emrê we dirêj ke." Bavê min go, "Li ser daxwza wî, her hefte, roja îznê em diçûne cem. Wexta ku em diçûn, me dinihêrî wa ye, xurek hazir kirîye, li hêvîya me ye." Bavê min ji ra distrê jî. Bavê min go, "Wexta kum in kilam digotin, ji çavên wî hesr dihatin xwarê."

Navê wî Îbramê Beyro bûye. Xelkê Bilanixê bûye, lê mala wî li Tetwanê bûye. Ji Tetwanê wî surgûnê Edîrneyê

kirine.

Bavê min qala bûyereke din jî dikir. Go, "Alaya me rakirin, em çûn tetbîqatê. Berêvarekê emrê îstîrehetê dan, gotin "Stran, henek, leyîstik, kî çi dike bila ji xwe re bike. Serbest e." Dest pê kirin, her kesî li gor dil xwestina xwe tiştekî dikir. Her çiyê distran, her çiyên direqisîn, her çiyên ku ji xwe re oyun çêdikirin... Xortên kurdan jî li dora min kom bibûn ku ez ji wan ra bistrêm. Min hinekî xwe girt. Wexta kum in denêg xwe hilda û dest bi strînê kir, hemû eskerên alayiyê dev ji karê xwe berdan. Wana ez guhdarî kirim. Min kilama "Mala Paşê (Kor Huseyn Paşa)" got. Dema ku min kilam xilas kir, esker di nav xwe de dest bi xeberdanê kir. Hinekan jî ez pîroz dikirim. Digotin, "Welle heyran em ji ziman fehm nakin, lê strana te tesîreke ecêb li ser me kir." Roja pey ra yuzbaşî gazî min kir. Go "Tu ji kî derê yî? Tu pirr xweş dibêjî. Hela rûne wê kilamê ji min re bibêje." Di oda wî de tenê ez û ew bûn. Min dest pê kir strîyam. Wexta kum in kilam xilas kir, min bala xwe daye, wa ye hesr ji çavên wî hatine. Camêr kurd bû, pey re her tim gazî min dikir, di oda wî da min jê ra distra."

Herhal bala xwendevanan kişandî-ye, min sê guhdar destnîşan kirin wexta ku wana dengbêj guhdarî kirine hesr ji ôavên wan hatine. Gelo çima?... Realîteya însanê kurd usa ye lema. Di jîyana însanê kurd da her daîm feqîrî, belengazî, bêçaretî û xeribî hebûye. Ha Şêx Seîd efendî be, ha Sebrîyê Beyro be, ha jî yuzbaşiyê dewletê be, ferq nake. Li ser rewşa wê jîyanê, wexta ku ji yalê dengbêjên mînanî Mistefayê Xellê Heyran û Resoyê Kopalan da, bi wê lîrîzma kurdî ya bi şewat, kilam bêne gotin; ew, hesran jî ji çavên merî-

Sakiroyê Şewranşêx'ê/Şakiroyê piçûk

yan dibarîne, dil-cîgerên merîyan jî diperitîne.

Reso û Mistefayê Xellê Heyran hevdu dîtine. Sadiq got "Bavê min kilamên Mistefayê Heyran jî digotin. Bavê min meraq dike, diçe Xeylazê, Mistefa dibîne, dixwaze ku şexsen wî nas bike. Ewî jî navê bavê min bihîstîye. Wexta ku tîn cem hev, bavê dibê, "Ez hatime kut e guhdarî bikim." Mistefa dibê "Na, berê ez ê te guhdarî bikim." Bavê min jî distrê. Mistefa radibe diçe çavên wî, dibê "Welle min salixên te hildabûn lê ewqas min texmîn nedikir. Tu pir xweş distrê. Pêşîya te vekirî ye. Xudê oxira te lê bine." Paşê ew jî ji bavê min re distrê.

"Bavê min kilamên Evdalê Zeynikê jî digotin. Ewî hem Gula Fille guhdarî kiribû, hem jî şagirtên Evdêl yên din. Mala kurê Evdalê Zeynikê yê piçûk Mihê li gundekî Milazgirê bûye. Rojekê ew û bavê min rastê hevdu tîn, Mihê bi bavê min kilaman dide gotin. Pey re dibê, "Bawer bike tu jî bi qasî bêvê min xweş dibêjî. Hela be j ite re, dengî te jî

tesîrekî mezin li merîyan dike.”

Min di havîna 1966 da, li Qereyazîyê Reso guhdarî kir. Ewî ji me ra sê saetan strîya. Min suwala Evdêlê Zeynikê jê kir. Min jê pirsî, min got “Bî qenaeta te Evdalê Zeynikê dengbêjekî çawa bûye?” Reso got, “Evdalê Zeynikê dengbêjekî pirr baş bûye, lê ew tiştên ku hatine serê wî, nehatine serê tu kesî. Lê ew dayîna ku Xudê daye wî jî, nedaye tu kesî.”

Reso şaîr-dengbêj bû. Ewî gelek kilam efirandine. Ji wan kilamên wî gelek niha di nava gek da tên gotin.

Şakiroyê Piçûk (Şakiroyê Şêwranşêxê) ji min ra qal kir, got “Hinek dengbêjan kilamên Reso dibirin, diguherandin, dikirin malê xwe. Yanî me ev kilaman derxistine, Reso ji vana pirr aciz dibû. Yek ji wan jî Huseyno bû. Ewî gelek kilamên Reso guherandibûn. Dinya alemê dizanîbû ku ew kilamên Reso ne, ewî digo “Na! Min derxistine.”

Şakiroyê Piçûk him dostê Reso û Şakiro bûye, him jî şagirtê wana bûye. Ez bawer dikim tu kesî kilamên wana minanî Şakiroyê Piçûk xweş nabêje. Reso di eynî wextê de destanbêj bû. Destana Memê Alan (ya gelêrî) û ya Filîtê Quto, yên ku wî gotine, ew di arşîva min da ne. Min jî gelek dengbêj û destanbêjan van destanan guhdarî kiribûn, çend varyantên yên din jî di arşîva min da hene. Lê tu kes bi qasî Reso van destanan ewqas baş, ewqas xweş nabêje.

Reso, dema ku destana Filîtê Quto bistrê, ji cematê dora xwe re waha dibêje, “Gelî cematê, hûn gişk dest bidin ser wijdana xwe, eger kesekî din vê kilama ji min xweştir bistrê, ji min ra bêjin, ez ê dengbêjiyê biterikînim.”

Li gor gotina kurê wî Sadiq, Reso şeş-heft helbestên Cîgerxwîn jî kirine

kilam. Lê mixabin nedihatîn bîra wî ku ew helbest kîjan in.

Sadiq qala bûyerek din kir, got “Sala 1968, yan jî 69 bû. Mala Bişarê Çeto li Qamişloke ji malbateke kurd qîz xwestibûn. Baş nayê bîra min. Ez dibêim qey Mala Haco ye. Berîya wexta jî, ji hev mêr kujtine, îja ji bo ara xwe xweş bikin xinamîti danîne. Ewê Qamişloke xeberê dişîne dibê “Îlla hûnê Reso bînin. Reso ku neyê, dawet nabe!” şandin pey bavê min, bavê min qebul nekir. Îja merivên bixatir kirin ortê, bavê tînin dîsa qebul nekir, go “Heyran wana berîya wexta jî hev mêr kuştine, ez ku herim niha wana jî dengbêjen xwe hazir kirine, em bavêjin ber hev, dengbêjen wana serdest dibin, ez serdest dibim, ew muhîm nîne. Lê eê bî mîletê me dizanim, dawîyê da ji rûyê min da dê seqetîyê derxin. Ji bo vê yekê ez naxwazim herim.”

“Dawîyê da dostê bavê min î herî pêş Hecî Sebrîyê Çuxurî kirin, anîn. Hecî Sebrî li cem bavê min pirr bi xatir bû. Êdî bavê min mecbû ma û çû. Wanên Sûrîyê di dewletê da neh-deh dengbêjan tînin berî pêsîra bavê min didin. Du-sê rojan ew bi hev ra dstrên. Dawîyê da ew dengbêjen wana gişk dest li ber bavê min datînin, yanî bavê min berî wan dide. Sibetirê jî bavê min ra qehwe tînin, qehweya tal, navê wê “mira” ye çî ye. Bavê min li qehwê dikeve şikê. Çimkî berîya wê di nav wanên Sûrîyê de pistepist çêdibe, bavê min jî dibîne. Bavê min di dilê xwe da dibê “Heyran, eê ku vê qehwa we nexwin dê xelet şirove kin, paşê dê li ser xebardan çêbe; de welle ew zehîr be jî ez ê vexwim.” Go “Dema ku min qeh -we vexwar, min usa hîs kir her wekî jehra marê kor bû, di qirika min da çû xwarê.” Li ser wê qehwê êdî dengê bavê min tê birîn. Wexta ku ji dawetê

hat, nikarîbû xeber de ji. Deng bi temamî çûbû. Dema ku nan-av dixwest bi îşaretan ji me r atarîf dikir. Bêdengîya wî zemanekî dirêj dewam kir. Paşê çû doktor, derman-merman, dengê wî hêdî bi hêdî vebû lê êdî minanî berê nebû.

Piştî Kopala, Reso pênc-şeş cara barkirîye. Di gundên Bilanixê û deşta Mûşê da maye. Gundê Koxaga, Pîyongê, Xoşgeldî û Qereaxil. Dawîyê da ji Qereaxilê bar kirîye hatiye li Golmara ya Manîsayê da bicih bûye. Sê-çar sal şûnda ji li gundê Pagê erazî kirîye, çûye wir.

Di sala 1983 da di nexweşxaneyêke Anqerê da wefat dike. Sêx Xiyasedîn (Giyasettin Emre, parlamentenê Mûşê yê zemanê Demokrat Partiyê) cenazeyê wî dibe welat, li Pagê defin dike.

Reso û Sêx Xiyasedîn dostê hev bûne. Wexat ku Reso wefat dike, ew li cem bûye.

Di hevpeyvînê da min jê pirsî, apê Sêx Xiyasedîn got "Ez û Reso ji mîj va dost bûn. Min pir jê hes dikir. Kingê ku pirsgrêkên wî çêdibûn, bi qasî ku ji destê min bihata, min alîkariya wî dikir. Nexweş ketibû, min ew bir Anqerê li nexweşxaneyekê bicih kir. Doktor nas bûn, axirê qedrê min digirtin; min ew temî kirin ku baş li Reso binihêrin. Ez her roj diçûme nexweşxanê, min bi doktoran ra xeber dida, Reso didît ku ez dihatim. Nexweşîya wî xedar bû. Ez diçim cem, ferah dibû. Carekê ez li ber serê wî rûniştî bûm. Got "Destê min bigrel!" Min destê wî hilda nav destên xwe û miz da. Demekê usa bi melulî li çavên min mîze kir, paşê serê xwe vegevand. Li ser wê dilê min xira bû. Hêr bi çavên min ketin. Wê demê doktor ku kete hundir, wî halê min dît û vegeriya. Paşê ez ku ji cem Reso derketim,

rastî doktr hatim. Doktor go, "Ezbenî, ewê gundî kî ye ku usa jê rab i rêz û hurmet î, û ewqas ber dikevi?" Min go "Doktor, ez nizamî ku j ite ra çawa îzeh bikim!" Doktor go "Çawa yanî?" Min go "Doktor, ew hebûna me ye, ew xezîneya gelê me ye, ew ruhê gelê me ye..."

Min neh-deh kilamên Reso tesbît kirin. Pêşerojê da, kingê mecal bibînim ez ê wana biweşînim.

Kilam du cure ne: kilamên govendê û kilamên edetî. Kilamên govendê bi wezn û kafiye ne, kilamên edetî serbest in. Kilamên govendê li gor leyistika sivik û leyistika giran hindik-kite û pirr-kite ne. Mijara wan tenê eşq û evîn e. Mijara kilamên edetî eşq û evîn e, mîrxasî ye, tebiyet û her tişt e.

Serbestîya kilamên edetî îmkaneke pirr mezin dide dengbêjan. Ji ber vê yekê, dengbêj minanî romannivîsekî dikare bûyerê bi dilê xwe bihone û her tiştî bine ziman. Lema pirranîya kilamên kurdî wekî destanan in.

Enstrumentên musîqîya kurdî berê def û zurne, bilûr û meşk bûne. Ji salên 1950yî û virda di musîqîya kurdî da ew enstrumentên din yên wekî mey, klarnet, akordiyon, pîyano û tembûr û hwd. hatine bikaranîn. Pêşengîya vî karî jî kurdên êzdî yên Rewanê kirine.

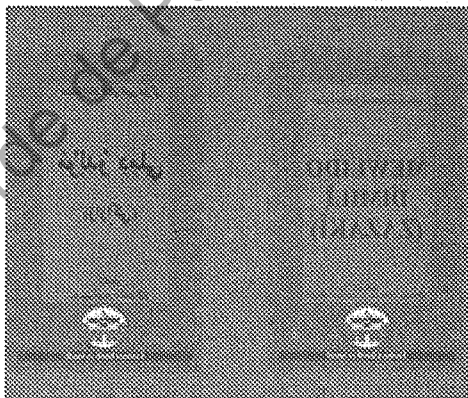
Dengbêjên Serhedê ne li sazê xistine ne jî saz nas kirine. Wana navê tembûrê jî nebihîstîye. Kurdên Serhedê, di sala 1960 da bi wasitaya Radyoya Erîwanê ji tembûra Mihemed Arifê Cizrawî hayedar bûne. Belê kurdên Rewanê enstrumentên modern di kilamên kurdî de bikar anîne. Lêbelê wana wî karî bi zanistî kirîye.

Îxtîraseke Bêfesal

Roşan Lezgîn

Mewlido Dimilî yê Osman Esad Efendî (Usman Efendiyo Babij) ku ji alîyê Enstîtuya Kurdî ya Amedê ve hatîye çapkirin, bi alfabeya erebî bi îbareya “*Înnellahe we melaîkethû yusellûne 'ellennebîyyî...*” (r. 11) dest pê dibe. Lêbelê di transkrîbeya latînî de vê îbareyê kirine “*Laîllahe we melaîkethû yusellûne 'ellennebîyyî...*” (r. 10) Di îbareya pêşî de wate ev e: “Muheqeq Xwedê û melekên xwe silavan li ser pêxamber tînin...” Lêbelê li gorî transkrîbeya latînî, wate di berevajîya wê de ye: “Tû îlah nîne û melekên xwe silavan li ser pêxamber tînin...”

Pîşt re “Bismîlla”ya ku di musulmantîyê de kilîta destpêkirina her karî ye, ku orîjînalê wê ya erebî -kurdîya wê jî bi heman telafuzî ye- bi vî awayî ye: “Bismîllahîrrehmanîrrehîm” (r. 11). Belam transkrîbeya wê ya latînî her wekî telafuz û nivîsîna bi alfabe û zimanê tirkî, wek “Bismillahir-Rahmanir-Rahîm” (r. 10) hatîye nivîsîn.

Osman Esad Efendî, *Mewlido Dimilî* (Zazakî), Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Amedê, pûşper 2007 Diyarbekir, 93 rûpel

Bêguman, hema di serê serî de, dema ku meriv bala xwe dide vî karê hanê, tavilê ev qenaet li meriv hasil dibe ku tu ciddîyetek di vê xebatê de nîne! Lêbelê, ev metnên wisa, ji ber ku hem ji alîyê bawermendî û manewîyatê ve û hem jî ji alîyê dîroka wêjeya neteweyî ve, her wiha, ji alîyê manewîyata millî ve qedr û rûmeteke wan a bilind heye û danerê wan jî êdî

ne li vê cîhanê ye, ango ne muqtedîrê parastina berhema xwe ye, lewma jî divêt ew berhema bi vî awayî nehatana çapkirin!

Estûtuya Kurdî ya Amedê piştî ku vê berhema çap kirîye, hingê ji bo danasîna wê li malpera www.netkurd.com* derbarê *Mewlîdo Dimilî* de gotarek weşandîye. Hem bi dimilkî û hem jî bi kurmançî ye. Di beşa kurmançî de dibêje, "Wê demê yekê [yekî] bi navê Hecî Êsib Efendî bi Tirkî mewlid nivisandibû lê ji aliyê gelê Suregê (Sêwereg) ve nehatibû ecibandin. Ji ber vê yekê Osman Esad Eefendî biryar dide ku mewlidê bi kurdî binivîsîne." Îcar di beşa dimilkî de dibêje "Vanê ki Hecî Êsib Efendî bi Ziwandê Tirkî ya mewlidêk nuşt, mewlidê cira [ci ra] mileta Sêwregî bol hes kerdo." (Beşa dimilkî li kovara Wî jî weşiyaye)¹ Gelo ev çî ye? "bol hes kerdo" ango "gelek [jê] hes kirine". Lêbelê di ya kurmançî de dibêje "nehatibû ecibandin"!

Di heman metnê de wisa têye gotin, "Li gorî lêkolîn û lêgerînan Mewlîda Osman Esad Efendî, pirtûka yekemîn e ku di Zaravayê Dimilî de hatiye nivisandin." Ev lêkolîn û lêgerînên çî ne? Gelo referansên wan çî bûn? Wan li ser çî lêkolîn û lêgerîn kirine?!...

Dişan di heman vê daxuyanîya ku em behsa wê dikin de dibêjin "Osman Esad Efendî dema ku Mewlîda xwe dinivîsîne nawêşîne û çap nake. Heta

îro jî nehatiye weşandin. Heta niha wekî destnivîs di merasiman de di hate xwendin. Ev mewlid bi alîkariya Mela Nezîrî Suregî [di] sala 1933'yan de digihîje Şamê ber destê Mîr Celaded Bedirxan. Bi navê "Bîyîşa Pêxember", di Hawarê de tê weşandin." Bala xwe bidinê ku ev her du hevok hevûdin derewîn dikin. Pêşî dibêjin "Heta îro jî nehatiye weşandin." Dû re dibêjin, "... Bi navê "Bîyîşa Pêxember", di Hawarê de tê weşandin."²

Lêbelê di esase xwe de her du jî ne rast in. Çünke Celadet Bedirxan ne ku di Hawarê de, na, wî vê berhema hanê bi navê *Bîyîşa Bêxember* di sala 1933 de li Şamê bi hejmar 4. ji Kitêbxana Hawarê weşandîye ku 46 rûpel e. Ev berhema hanê niha mewcûd e. Her wiha, ew metna orijînal û metna ku niha ji aliyê Enstîtuya Kurdî ya Amedê ve hatiya çapkirin qet hev nagra. Bo numûne, di metna orijînal de pêşeke kurt ya ku ji 3 beytan pêktê heye û dû re beşa hikayetê dest pê dike lê di vê metna nuh de pêşek gelek dirêj e, ji 9 beytan pêktê û qet hev nagra. Îcar piştî ku hikaye dest pêdike, her pênc beyt di metna orijînal de wisan in:

*Jew hikayet qal keran to rê bira /
Qedrê mewlûdî bizan ti ci ra
Sûka Bexdadî mîyan di bî cenîn /
Zeydê cê nêdîbî kes erbabê dîn
Lajekêndo salih û hol yeqîn /
Ay cenî rê dabi Rebilalemîn
A cenîk merd û lajek bi warisey /
Çaxo may merd mend altûnê cey*

¹ Pr. Mehmet Guzeler, "Ustadek û Berhemek: Osman Esad Efendî û Mewlidê Ciyo Dimilî" W: Kovara Wêjeyî Çandî Hunerî, Hejmar 15, Amed Tîrmeh-Gelawêj 2007, r. 64

² <http://www.netkurd.com/nuce.asp?id=7855>

Labelê vatên bi nê çi çi bira /
Ez birînan şaş bîya ya Rebena³

Îcar di metna ku niha çap bûye de her pênc beytên pêşin wisan in:

*Jew hîkayet qalkeran to rê bira /
Qedre mewlîdî bizanê ti cira
Sûka Bexdadî mîyandi jew cenî /
Zeydê ay nîyame bi kes erbabê dînî
Da bî a cenî rê Rebbil - Alemîn /
Lacekên do Salih o ehlo yeqîn
Çaxo may merd mend'i bî altûn'nên di cey/
Lacekî altûn girot bî warişey
La belê şaş bîn biney çi çi bikeran /
Ez berînan şaş bîya ya Rebena
(r. 14-16)*

Her wekî ku dixuye, di navbera her du metnan de cihêtiyên gelek grîng hene. Heta ku di heceyan de jî şaşî hene. Bo numûne, digel ku rêzên din 11 hece ne lê di metna nuh de rêzên “Zeydê ay nîyame bi kes erbabê dînî” û “Çaxo may merd mend'i bî altûn'nên di cey” 12 hece ne. Ji vê çendê meriv guman pê dibe ku, îhtîmaleke mezin ev metna nuh ne sehîh e, angû ne ya Usman Efendiyo Babijî ye.

Ev versiyon an jî metna ku niha em qala wê dikin, angû *Mewlîdo Dimilî* 93 rûpel e, di pûşpera (hezîran) 2007 de li Dîyarbekir çap bûye. Têvayî nivîsan hem bi alfabeya erebî (lugata kurdî) û hem jî bi alfabeya latînî (alfabeya C. Bedirxanî) hatine nivîsîn. Piştî pêşkekek bi sernavê “Osman Esad Efendî Kam o?” ku têde behsa Usman Efendiyo Babijî û nivîsîna wê berhe-

mê dikin, dû re beşa mewlûdê dest pê dike. Li ser berga pirtûgê “Arêkerdiş: Mila Selîm ACARLAR - Av. Mehmet GUZELLER” hatiye nivîsîn. Herçendî di beşa “Osman Esad Efendî Kam o?” de kovara *Hawar*, hejmar 23 û hindê kitêbên tirkî ku navê wan bo dimilkî hatiye wergerandin, wek referans didine nîşan û dibêjin, “... Bi wasite dê [wasitedê] Mila Nezîrî Suregî jî [Suregîjî] serra 1933'di Şam di bi terefê Mîr Celaded Bedîrxan [Celadet Bedirxanî] bi name dê [namedê] Bîyîşa Pêxember, kitabaxana *Hawarî* di neşr bîyo” jî lêbelê tu agahîyek nadin ku gelo wan ev berhema hanê jî ber nuxweya ku Celadet Bedirxanî çap kirîye hildane yan jî dereke din *arê* kirine (berhev kirine). Di kovara *Hawarê* hejmara 23 de gotareke dirêj ya Celadet Bedirxanî derbarê dîyalekta dimilkî de heye û behsa çîroka çapkirina *Bîyîşa Pêxember* a Usman Efendî dike. C. Bedirxan di dawîya gotara xwe de wisa dibêje:

“... Paş ko min mewlûd û ev benda ha nivîsandin herdu şanî birayê Şêxê rehînetî Şêx Evdîrehîm efendî dan. Hingê ewî ji min re got ko ji wê mewlûdê pê ve mewlûdeke din jî bi zarê dumilî hatiye çêkirin û bi ser xist: “Li gora ko di bîra min de maye ji wê dirêjtir bû û ne bi şewa Sêwrekê lê bi ya Pêçarê bû. Yekî bi navê Ehmedê Xassî çêkiribû”.

Lê Mela Nezîr ko ji dumiliya Sêwrekê pê ve dumiliyê naçibînit dibêje: “Belê Ehmedê Xassî jî mewlûdek çêkiriye û ew mewlûd gihaye Sêwrekê jî. Min ew dîtiye. Hima sê çar pelik bûn. Ji pirsên kur-

³ Babij, Usman Efendî, *Bîyîşa Pêxemberî*, Kitabxana *Hawarê*, Hej. 4, 1933 Şam, r. 20-21

dmanciyê tijî bû. Lê piştî ko Mewlûda 'Usman Efendî derket ew betal bû" Lê ji ber ko min dil nîne ez wê betal bikim ji xwendevanan hêvî dikim heke pê dizanin û dikarin peyda bikin nivîşteke wê ji min re verêkin da ko ez wê jî bêxim çapê."⁴

Ê de baş e. Meriv çawan kovara *Hawar* hejmara 23. wek referans nîşan dide û çawan radibe dibêje "Li gorî lêkolîn û lêgerînan Mewlûda Osman Esad Efendî, pirtûka yekemîn e ku di Zaravayê Dimilî de hatiye nivisandin." Meriv ji xwe re heyirî dimîne! Îhtîmaleke mezin, tenê pê hesiyane ku li hejmara 23. a kovara *Hawarê* hindêk tişt derbarê wê berhemê de heye, lê wan bi xwe kovar nedîtiye.

Her wiha, tu agahdariyek an jî malumatek ku bi xwendevan bide têgihaştin, bê hela van kesan wê metna hanê ji devê kê (bi devkî an destnivîskî?), çawan, li kû, bi çi awayî, bi kîjan metodê arê kirine jî nîne. Heke li şkeftê, di haletê silûgê de wek wehyeke îlahî ji asîmanan bo wan nazil bûbe jî, dîsan diviya bû ku ev yek bihatana beyankirin. Heke wan bi xwe bîr bi wê yekê nebirîye, diviya bû ku amadekar bi xwe, ew amadekarê ku berpirsîyarê *enstîtuyekê* ye, wê yekê ji wan pirsîyar bikira. Heke amadekar/berpirsîyarê weşanê bîr bi tişteke wisan nebirîye, hingê ew sazîya ku bi komîsyana xwe biryara çapkirina wê berhemê daye û çap kirîye, wek pêdivîyeke zarûrî ya kar û barên weşange-

rîyê û ji bo silametiya sehîhbûna naveroka enstîtubûnê û ya wê metnê, diviyabû ku doza wê yekê li wan bikira. Dê bi vî awayî wê sazîyê 'sehîhbûn' û 'ciddîyet' û 'zanistî'bûna xwe bo me nîşan bidana! Ji wê çendê meriv digihe wê qenactê ku, tu derdekî zanistî/ilmî li meydanê nîne. Tenê ixtîraseke bêfesal! Bila bête dîtin ku em kar dikin. Hem jî karekî gelek girîng! Ev e, me *yekemîn metna dimilkî* ji tarîtiya dîrokê deranî û bo neteweya kurd pêşkêş kir: "Mewlidî Osman Esad Efendî, di ziwanê dimilî [dimilkî] di kitabo siftekêno [siftekên o]. Verdê ney qet kitabê di [bi] Ziwanê Dimilîya [ziwanê dimilkî ya] yazî nê bîyo, nê dîneyayo. Qandê ci jî no mewlid bol mihîm o." (r. 8)** Û di wê daxuyanîya ku li malpera www.netkurd.com weşîyaye de jî dibêjin, "Heta dema ku Osman Esad Efendî wê nivisandîye tu pirtûk bi zaravayê Dimilî nehatine nivisandin."

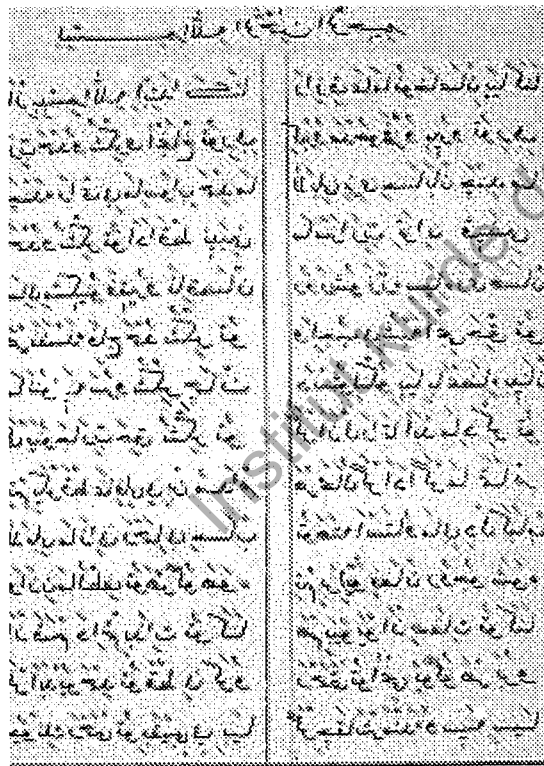
Gelo çima metna *siftekên* [yewin]/*yekemîn*?

Ma ji *yekemînîyê* pêştir prestîjeke bala heye?! Ewê *yekemîn* -her kî be, di çi warî de be, yan jî te divê bila berhemê gelek lawaz be jî- her tim dibe pêşengê peyrewên xwe. Ew kar her û her êdî li ser navê wî tîye qalkirin. Di serîya kanonê de, li ser textê xwe yê zîvîn rûdine û taca zêrîn her li serî ye. Îcar ewên ku dû re hatibin, te divê

⁴ Bedirxan, Celadet "Zarê Dumilî Û Mewlûda 'Usman Efendî" *Hawar*, Hej: 23, 16 tîrmeh 1933 Şam (Cilda yekem a *Hawarê*, Weşanên Nûdem, r. 603-608

** Li vira xeletiyên rastnivîsinê ne têde, gelo min meraq kir, çima li ciyek ibareya "ziwanê dimilî" bi herfên piçûk hatiye nivîsin û çima dû re wek "Ziwanê Dimilîya" bi herfên mezin hatiye nivîsin? Gelo li gorî amadekaran; li gorî Enstîtuyê kîjan standard e, kîjan rast e?

bila şaheserên cîhanê bin jî, di bin sîya yê yekemîn de dimînin. Piştî ku ew wisan e, ewên ku wê berhema yekemîn arê kiribin, ewê ku *Tîprêziya Erebişkerdiş* [Tîprêziya Erebkî] û *Berg & Rûpelsazî* kiribe, her wiha, ligel vana ew sazîya ku biryara weşandina vê berhema hanê daye, mohra xwe li ser xistiye, bi hêza xwe ya maddî çap kirîye û belav dike, belê, tev dibin şîrîkên vê yekemîniyê. Ma gelo bidestxistina rûmeteke wisan di dîrokê de bûye qismetê çend kesan an çend sazîyan?!

Rûpela pêşî ji *Mewluda Kirdkî* ya Seydayê Xasî (Xasî, Seyda, *Mewludê Kirdkî*, Çapxaneyê Litografya, 1899 Dîyarbekir)

Lê mixabin, ku *mewluda Usman*

Efendîyo Babijî *di ziwanê dimilî* [dimilî] *di qet jî ne kitabo siftekên e*. Em baş dizanin ku berîya wî li roja 25 adar 1899, li Dîyarbekir, li Çapxaneyê Litografyayê, bi alfabeya erebî 400 nusxeyên *Mewlidê Kirdkî* yê Seydayê Xasî li çapê ketine. *Mewludê Kirdkî* 16 beş û 756 rêzik e, her rêzik 11 kîte ye. Ev mêjûya çapkirina wê ye, bêguman, mêjûya nivîsîna wê hê pêştir e. *Mewludê Kirdkî* cara pêşî ji aliyê M. Malmîsanijî ve ji alfabeya erebî transkrîbeyî alfabeya latînî bûye û li

Ewropayê hatiye weşandin.⁵

Pişt re ji aliyê Mihañî Licokicî ve bo alfabeya latînî hatiye transkrîbekirin û di sala 1994 de li Stenbolê ji aliyê Weşanxaneyê Fîratî ve ji nû ve çap bûye.⁶

Seydayê Xasî muftiyê Licê ye, Usman Efendîyo Babijî muftiyê Sêwregê ye. Di navbera Licê û Sêwregê de bi siwarî

⁵ Espar, J. Îhsan "Çend Nuştay û Kitabê Kirdkî" *Zend*: Kovara Lêkolînê, Hejmar: 1, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Payîz-1996 Stenbol, r.44-48 / Malmîsanij, "Ehmedê Xasî, "Mewlidê Nebî", *Hêvî*: Kovara Çandîya Giştî, Hejmar: 4, Êlon-1985 Parîs, r. 75-97 / Malmîsanij, "Destpêka Edebiyata Kîrmanckî (Zazakî)" *Gotarên Konferansa Edebiyata Rojhilata Navîn û Pîrçandîyê*, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Sermawez-2004 Stenbol, r. 39-43 / Babij, Usman Efendî, *Biya Pêxemberî* (Mewlûda Nebî), 1933 Şam / Bedirxan, Celadet, "Zarê Dimilî û Mewlûda Usman Efendî", *Hêvî*: Kovara Çandîya Giştî, Hejmar: 2, Gulan-1985 Parîs, r. 10 / Roşan

Lezgîn, *Bîr*, Kovara Lêgerîn û Lêkolînê, Hejmar 4., Zivistan-Bihar 2006 Dîyarbekir, r. 195-200 / <http://www.peyamaazadi.org/modules.php?name=News2&file=article&sid=2397>

⁶ Xasî, Seydayê Mela Ehmed, *Mewludê Kirdkî* (Transkrîbekerdîş: Mihañî Licokicî), Weşanxaneyê Fîrat, 1994 Stenbol

qonaxek rê, bi lingan du qonax rê heye. Her du jî hevçerxê hevdu ne; hempîşe ne. Ne mumkûn e ku Usman Efendîyo Babijî ji berhema Seydayê Xasî bêxeber be. Lewre jî, min ew bawerî qet nîne ku Usman Efendîyo Babijî bi xwe îddîa kiribe ku berhema wî *yekemîn berhema bi ziwanê dimilkî* be. Lê kesên navborî ligel vê îddîaya xwe ya bêmesnet ruhê Usman Efendîyo Babijî rencide kirin. Her wiha, bi vê îddîaya ku bîyî tu *lêkolîn û lêgerînan* (!) ku wan ji kîsê xwe derxistîye, webala nivîskarê yekemîn berhema kurdîya zazakî (kirdkî/dimilkî/kirmanckî) ku bi destê kurdekî zaza hatiye nivîsîn jî, ango wan webala Seydayê Xasî jî xistîye stûyê xwe. Divê li vira ez agahîyeke din jî bidim ku, ji berîya Seydayê Xasî jî berhemek bi dimilkî hatiye nivîsîn. Lê nivîskarê wê berhemê ne kurd e, Lê nivîskarê wê berhemê ne kurd e, Peter I. Lerch e ku camêrekî rûs e. Ev berhem di sala 1858 de li St. Petersburgê ji devê hindêk kurdên zaza (Ji Nêrîba Hênê ya bi ser Dîyarbekirê ve) ku di şerê Qirimê de wek dîl ketine destê artêşa Rûsyaya Qeyser, hatiye nivîsîn.⁷

Mewlido Dimilî, di her du lugatan (erebî û latînî) de jî seranser ji her alîyan ve tevlihevî, xeletî şaşî tije ne û li gelekê ciyan qet hev nagrin. Lugata

erebî tiştekek dibêje, ya latînî tiştekekî din dibêje. Bo numûne, bi lugata erebî wiha têye gotin: "Çaxo aya bî, eribna yow beran (Çaxa hîşyar bû, beranek kirrî)" (r. 19) lê di muadileya wî ya transkrîbeyaya latînî de dibêje "Çaxo aya bî erênayo beran (Çaxa hîşyar bû kirrîye beran)" (r. 18).

Di dîyalekta dimilkî de li hindêk devokan îzafeya aîdîyetê (bi tirkî: iye-lik eki) "de", "dê" yan "do" ye. Bo numûne, "nurdê xo, koşeyêdo berz, guneyandê xo, girwedo rengîn û hwd." Heta ku li dîyalekta kurmançî jî li hindêk devokan ev dengê "d" her bi vî awayî heye. Bo numûne, "malêd me, bavêd min, pezêd we..." Lê li hindêk devokan yan dengê "d" nîn e, yan jî jê ketîye, tenê dengê "ê" yan jî "o, ko, yo" heye. Her wekî "nûrê xo, koşeyêko berz, guneyanê xo, girweyo rengîn û hwd." Di hemî dîyalektên kurdî de ev îzafe bi peyvê ve têye nivîsîn. Îcar çî dema ku ev îzafe ji peyvê cihê, bi tena serê xwe bête nivîsîn, hingê dibe edata dema pêş "ê, dê, do" yan jî tu wateyek têde namîne. Di Mewlido Dimilî de hema bibêjin tevayî îzafeyên aîdîyetîyê yên wek "ê", "dê", "do" ji peyvê cihê, bi tena serê xwe hatine nivîsîn. Çend numûne: "Goş ê xo ..." (r. 26), "... girwe do rengîn" (r. 10) "Lacekên do Salih ..." (r. 16), "... koşeyên'do berz ..." (r. 18). Ev seranser wisan e. Lê hindêk îzafeyên aîdîyetê jî kirine edata hevgi-hanekê. Bo numûne, bi lugata erebî dibêje "Wa bêro, no qesro alî cayê ey" (r. 19) lê di transkrîbeyaya latînî de dibêje "Wa bêro no qesr û alî cayê ey" (r. 18).

⁷ Malmîsanij, "Arêkerdax: Peter İvanović Lerch, "Qewxê Nêrib û Sîwanî" *Hêvî*: Kovara Çandîya Giştî, Hejmar: 3, Sibat-1985 Paris, r. 109-111 / Malmîsanij, "Arêkerdax: Peter İvanović Lerch, "Qewxê Nêrib û Hênî" *Hêvî*: Kovara Çandîya Giştî, Hejmar: 5, Gulan-1986 Paris, r. 88-91 / Malmîsanij, "Arêkerdax: Peter İvanović Lerch, "Çend Tekstê Dimilkî (Zazakî)" *Hêvî*: Kovara Çandîya Giştî, Hejmar: 6, Tebax-1987 Paris, r. 69-79

Li hindek cîyan peyvên ku di lugata erebî de hene, di tarnskirîbeya latînî de nehatine nivîsîn. Bo numûne, “Va, min zerrî kerd şîra ey koşkî mîyan” (r. 19) lê di traskirîbeya latînî de dibêje “Va min zerrî kerd şîra koşkî mîyan” (r. 18). Her wiha, di lugata erebî de dibêje “Wanîyan cayêndê [cayên di] mewlid, ti ame raşt” (r. 17) lê di transkrîbeya latînî de dibêje “Wanîyan cayêndê mewlid ame raşt” (r. 16). Heke ev “ti; tu (bi tirkî: sen)” ya di nav hevokê de jê derkeve, wate dikare ji binî ve biguhere.

Zemîrê kesê yekem ku li dîyalekta dimilî wek “xo” têye gotin û di *Mewlîdo Dimilî* de jî bi lugata erebî her “xo” hatîye nivîsîn lê di transkrîbeya latînî de hem wek “xo” (r. 14) hatîye nivîsîn lê li gelek cîyan wek “xwi” (r. 22 û yên din) yan jî wek “xwe” (r. 6) hatîye nivîsîn.

Bi lugata erebî gihaneka “çunke” wek “çunki” hatîye nivîsîn lê di transkrîbeyê de gelekê wan wek telfuza tirkî bûne “çunku” (r. 22 û yên din).

Qertaflêker, hema bibêjin ku seranser bi bêjeyê ve hatîye nivîsîn. Bo numûne, “Ki ti zanî ki no dinya senîno / Bizani a dinî cayê ciwênîyo” (r. 12) Li gorî rastnivîsînê divê wiha be: “Ki ti zanî ki no dinya senîn o / Bizani, a dinê cayê ciwênî yo” (Ku ti dizanî ev dinya çawan e / Bizane, ya din cihê benderê ye).

Sufîks û perfîksên karan (fiil) bi giştî ji hev cihê hatine nivîsîn. Çend mînak: “Da bî [Dabî] a cenî rê...” (r. 16), “Kesî ferq nê kerdo [nêkerdo]...” (r. 20), “Bi bî [Bibi] cennet mesken...” (r. 24), “Beado Hewa bî bî [bîbî] peyda ame rew” (r. 26)

Hema bibêjin ku gelekê zemîr û gihanek û qertaf û sufîks û prefîks xelet hatine nivîsîn; cihê ku divêt bi peyvê ve bin, cihê nivîsîne, lê cihê ku divêt cihê bin, îcar wan bi peyvê ve nivîsîne. Bo numûne: “Goş ê [Go?ê] xwi [xo] ser-nê [ser nê] cema'at Rebbêma [Rebbê ma]” (r. 26), “Kam ki adirîra [adirî ra] xelas xorê [xo rê] waşt” (r. 32)

Li gelek cîyan heman peyv bi çend awayan hatîye nivîsîn. Bo numûne: “xwe” (r. 6) “xwi” (r. 10) “xo” (r. 14), “Qur'a” “qur'e” (r. 30), “Çunku” “çunki” (r. 62) “Ummehani” (r. 66) “Ummahani” (r. 82) û gelekê din.

Pîten ku ji alfabeya tirkî hatine karandin. Bo numûne: “Hec Eyyûb Efendî Müftiyê keanîyê Suregî yo” (r. 6), “Berddî ersî ser dî rona o nebî” (r. 78)

Xulasa, hema meriv bala xwe dide kîjan herfê, kîjan peyvê, kîjan rêzê hem ji aliyê rastnivîsînê ve hem ji aliyê wateyê ve tijî şaşî û xeletî ne ku qet dilê meriv nagre meriv pêde biçe. Bi gotineke kurt, dûr ji hurmeta mewludê, wan ev berhem edim kirîye. Heqareteke mezin li bîranîna Umsan Efendîyo Babijî hatîye kirin.

Heke di teşbîhê de xeta nebe, ev kiriyara ku niha çêbûye, meriv dikare bişibihîne vê yekê: her wekî ku keleheke qedîm a ji dîroka me mabe û niha çend kes rabin, bêtî ku bi kesî bişewirin an jî bikevin nav lêkolînan, avahîya wê kelehe li gorî zanîna xwe; ji zanîna dîrokî û arkeolojîkî bêpar, heta ku ji zanîna dîwarlêkirinê jî bêpar, her wekî ku dîwarê dora baxçeyê xwe lêkin, rabin dîwarên wê kelehe wisa lêkin û bibêjin “Ev e, me *yekemîn* (!) keleha kurdan restore kir...”

Wek gotina dawîyê, min divê tişteki din jî ifade bikim: Bêguman ev metna ku niha hat xwendin, metneke rexneyî ye; li ser navê edebîyata neteweyî ya kurd nerazîbûnek e li hemberî hewldanên qirêjkirin û vajîkirina dîroka edebîyata kurdî û berhemên kurdî.

Îcar, tu derdekî vê rexneyê ligel kesan an jî sazîyan qet nîne. Heke hebe jî, wan vedixwîne ciddîyetê; bi bîra wan dixîne ku edebîyat, weşangerî, zanyarî, enstîtu û xebata zanistî ne karên sivik in; ev karên hanê ne ji galegalên îdeolojîyên xav in! Îcar çi dema ku bi vî awayî enformasyoneke şaş bête belavkirin, berhemêke qedîm bête edimkirin, hingê di encamê de gelek kes; xwendevan û hezkirîyên edebîyata kurdî yên roja îroyîn û yên ku potansiyela paşerojê ne, her wiha, lêkolînerên xerîb û xomal ên ku dê li ser edebîyata kurdî lêkolînan bikin, divê ji vê enfomasyona şaş û van xeletîyan agahdar bibin ku qet nebe bila nebin qurbanê vê şaşîyê. Ev yek bo vê metna di destê we de armanca bingehîn bû.***

** Me vê ifadeya jêrîn ji ber vê yekê lê zêde kir: Jixwe, rexne di nav civaka neteweyên wek me yên derengmayî de kêm e. Lê çi dema ku yek rabe li ser heqaniyetê rexneyekê li kiryarên *çepel* ên yekî yan ên sazîyekê bigre, digel ku ew bi xwe bi wê kiryara xwe re xwedîyê pirêzeyêke gemar in, her wiha, wan folklor û edebîyat û sistema zimanê kurdî herimandibe, îcar dema ku meriv vê kirîna wan li rûyê wan dixîne, hingê bêtî ku tu delîlek nîşan bidin, xwe didin nav kerîyê pêz û dibêjin, "ev kufirkirin e!" Meriv dikare rexneya ku min li *Ferhenga Biwêjan* a Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê girtiye (Roşan Lezgîn, "Ferhenga Biwêjan a Enstîtuyê", *BÎR*: Kovara Lêkolîn û Lêgerînê, Hejmar 4, Dîyarbekir Zivistan-Bihar 2006, r. 112-123) û bersiva ku xwedîyê vê xebatê bo me daye

(Mustafa Borak, "Rexnegirî û helwesta hin rexnegirên kurd " *Zend*: Kovara Lêkolîn, Hejmar: 10, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Payîz-2006, Stenbol), wek numûneyek ji vî ehwalî nîşan bide. Ger em werin ser vê bûyerê; ev kiryara hanê li welatekî pêşketî çêbibûya, ev yek dê bibûya skandaleke mezin, dê bibûya sedemê reaksiyonên raya giştî.... Lê li vî welatî kî çi kir jê re kar dimîne. Tew ihtimaleke mezin, dê ji bo vê rexneyê jî tehemul nîn be. Ez wek navê xwe dizanim ku dê bibêjin "ev ne rexne ye, ev heqaret e, ku li xebata me ya hêja bûye!"

ŞEBEK

LÊKOLÎNEWEYÊKÎ MÊJÛYÎ - KOMELAYETÎ - ZIMANEWANIYE*

Ehmed Qerenî

PÊŞEKÎ

Ta ku êsta bîrûray corawcor le ser esl û binçîney Şebek belaw kirawnetewe⁽¹⁾, ke hemûyan le qewarey boçûnî kesêti xoban derneçûney nekewtûnete nêw lêkolînewe zanistîyekan çi le rûy mêjûyîyewe û çi le rûy dabunerîti û bîrûbawerî ayinîyewe yan le rûy şêwezari zimanekeyanewe.

Hendêkyan delên Şebek kurd in û raportî lîjney komeley netewekan le ser kêşey Mûsil emey pesend kirduwew⁽²⁾ le we pêştirîş(Henrî Foster)le barey pirosey xwêndin û fêrkirdinewe le Îraq da nûsîwîyetî: "le kotayî salî 1919 da qutabxaneyekî kurdî taybet be tayifey(şebek), nîzik Mûsil hebûwe"⁽³⁾. Le gundî Gukcelî bûwe⁽⁴⁾, ke êsta kewtûwete nêw sinûrî şarî Mûsil. Hêsta lemeş pêştir (Mark Sykes)de panzde salêk pîş şerî cihanî yekem çend zanyariyekî le barey hozekanî kurdewe kokirdûwetewew (şebek)îş be hozêkî kurd danawew le nêw zincîre hozekanî kurd da jimare⁽⁵⁾î beş(A)y pê dirawew delêt: (Şebek-500 xêzanek debin niştêcên.)⁽⁶⁾ û be gumanewe bîrûray xelkekî tirî dûbare

* Kovara RAMAN, Temuzî 2002, hejmar: 73, HEWLÊR

¹ Şakir Xisbak, *El-Ekrad-Dirase cîrafiye asnoxirafiye*, Bexdad 1972, s493

² Mihemed Emîn Zekî, *Kurd û Kurdistan*, Cild:1, 2, 3, çapxaney dar el- salami Bexda 1931 L 30.

³ Henrî Foster- *Nîşae el- Iraq el- xidis*, tircime w tulîq silîm te el-tikritî, c: 2, t1, Bexdad 1989 s.355.

⁴ Ebdilrezaq El-Hilalî, *Tarîx El-tîlîm fi el-Iraq fi edalatilal el-Bîritanî 1921-1914*, Bexdad-1975, s.118.

⁵ Mary Sykes, *Hozekanî Kurd*, wergêranî Hisên Caf, beşî duwem, Bexda 1992 lap. 24.

⁶ Birwane: D. Cemal Nebez, *Zimani Yekgirtîy Kurdî*, Berlin-1976 lap. 100 herweha D. Ebdilfetaħ Elî Botanî, Midrise 11 azar-awil midrise kurdiye fîfî Midîne el Musil, Erbil1999 s069 dîsan: Ebdilfetaħ Elî Îhî, El-Şîbîk fî kitab el-ekrad, cirde el-taxî 1328 fî 10 mayis 1973.

kirdûwetewe. Cige lem sê belge biyaniyane hemû mêjûnûs û lêkolînerekanî kurd⁽⁷⁾ û zor le erebekan⁽⁸⁾, belam le gel eweş da hendê bîrûray tirî ciyawaz le barey em babetewe heye ke delên:

- Şebek Turkmen in û le paşmewey leşkirî mexolekanin û le nawçeke da mawnetewe⁽⁹⁾.
- Şebek le reçekek da degerênwe bo netewey Faris û le ber hindê barûzirûfî taybetî lem devere da nîstecê bûne⁽¹⁰⁾.
- Rayekî ciyawaztir le hemûyan heye ke delê şebek be reh û rîçelekî degerênwe bo çend neteweyek⁽¹¹⁾ û sîma û dirûvî fireneteweyî pêwe diyare.

Diway berawirkirdinî bîrûray boçûnekanî serewe bîrûray yekem ziyatir le hemûyan hokare zanistiyekanyan be desteweyew hestî netewayetî lay xudî tayifey şebekîş em boçûne behêztir dekat⁽¹²⁾, boye demanewê lem dergayewe biçîne naw babetekemanewe.

Şebek Le Rûy Komelayetiyewe

Şebek, kemayetîyekî ayinî, şîfe mezheb û kurd nijade û le zemanê dêrînewe le dewrûberî şarî Musil nîstecê bûwe⁽¹³⁾. Em tayifeye le çend hoz û tîre pêk hatûwe ke hozî Bacelan le hemûyan gewretire û daniştûy gundekanî nêwan şarî Musil û şaroçkey Şêxanin û le duway ewan hozî(lek, zengene, rojbeyanî, dawide..) dihên⁽¹⁴⁾ û her yek le mane tîreyêkî biçûkin le hoze benaw bangekanî Kurdistan⁽¹⁵⁾, emeş tenya sîma neteweyîyekan nîşan nadat, belku pêwendî xizmayetî û rabîtey xwên û yekbûnî rêgezîş deselênê boye le rûy dabûnerîti komelayetiyewe hemûyan yek degirnewe weku: Ji nihênan serdanî mezarekan, merasîmî mindal le dayik bûn û sunnet kirdiniyan, mirdû şardînewe û telqîn kirdinyan, ta degate beşdarbûn le ahenge millîyekan da...

- Talib el-zirarî, *heqîqe el-şibîk*, Cîrîde El-taxî el-hîdad 695 fî 29 mayis/1971.

- Min him el-şibîk, Cîrîde El-taxî el-hîdad 680 fî 10/Mars/1970

- Abubacilan, *hul el-şibîk*, Cîrîde el-taxî el-idîd 1345 fî 30 mayis/1973.

- Xisro Goran- *Bûnî Kurd le Parêzgay Musil*, beşî duwem, kovarî senterî birayetî, jimare 11 kotayî ayarî 1999 û gelê nûser û lêkolerî tir.

⁷Alab ansitas el-kirmalîmicle el-şiriq, bîrut 1899, c.2, s.395 û min el-uluman alastaz Minorsky qîd aqîbis min el-sidir alale û sibite fî made dare el-arîf el-îslamiye ,tîbhe Tehran el-cild el salis işir s163-162ebas el-izawî, el kakayî ye fî el-tarîx , Bexdad 1949 s. 95.

⁸Ahmid amid el-el-siraf, *el-şibîk min şîrq elîla fî el Iraq*, bexda 1954 s12 û kizlik el licne el şîrfe elî tîbî el nicid lîlab liwîs miluf îs şîtbit min tîbatha fî el sibînat made elma anha kanit mucude fî el sabîq anzir: el nicid fî el life û el adîb q alalam-liwîs muluf, el tîbhe eltashe, Bîrut s285.

⁹Dr. Kamil Mistîfî el Şibî, *el tîrîqe el şîfriye w riwasbiha fî el iraq el asir*, t1Bexdad 1967 s. 48-55.

¹⁰Ebdalnihim xelamî, *biqaya el şîrq el batîniye fî liwa el usil mîtbie a:nalirbihîn*, el musul 1950, s23.

¹¹Şkir xisbak, *el Iraq el şîmalî(dîrase el niwahtî el tîbîhiye û el bişîriye)*,t1, Bexdad 1973 s. 215-216.

¹²Mark Sykes, *Serçawey Pêşî*, perawêzî wergêr lap. 14.

¹³Daire el arîf el îslamiye el cild el salis işir s.162.

¹⁴Ebdilfîtah Elî îhî, *cîrîde el taxi*, Misdir sabîq, s3.

¹⁵- Mihemed Emîn Zekî, *Xilase Tarîx el Kurd û Kurdistan min eqdim el usir el tarixiye hitî alan*, tircime Mihemed Elî Ewnî,c1,t2, 1961, s378,410,429,430.

Duwayî damezrandinî dewletî Iraq û dest be ereb kirdinî şarî Musil û dewrûberî ⁽¹⁶⁾ kirdin. Şebekîş kewtûnete ber em şalawe çî le rûy qisekirdin be zimanî zikmakî xoyanewe û çî le rûy cilûberg û dabûnerîtî komelayetîyekanewe. Emêş way kirdiwe ke komelgekeyan ziyatir goşegîr û daxiraw bêt û deselatî ayinî û dinyayî aloztir û tundtir bimênêtewe û le naxewe hest be stemkariyekî rohî biken, çunke be çawekî sûk seyr dekirên, bo nimûne, roşinbîrekî ereb weku(Selîm el-Tikrîtî) ewha basyan dekat ke: “Tîreyekî helxeletawî musulman in û destkirdî destkîş culekew Farisin, le wextêk da be diyarkewtin ke rîzekanî musulmanan têk biden û layengîrî dujminanî temahkar biken weku xaçperistan û dagîrkeranî rojava û rojhelat û zayonîzm..”⁽¹⁷⁾, belam le heman kat da şebek zor be şarezayî helsukewtiyan le gel barûzirûfî derewey komelgay xoyan kirdiwe.

Zorbeyan le amar û serjimêriye giştîyekanî dewlet da xoyan be ereb nûsîye û xoyan le aware bûn û raguwestinewe parastîwe, belam ewaney bergirî le pênasayî netewey xoyan kirdûwe tûşî meynet û azar hatûn, û be taybetî duway ew şalawey kiraye serîyan pêş 20 salanewe.⁽¹⁸⁾

Salî rabirdû û jimareyekî zoryan raguwêzranewe komelgay Basirme le nawçey Herîrî ser be parêzgay Hawlêr û komelgay Bayincan le Taslûce w Şorîş le Çemçemal û tekye le Axceleri ser be parêzgay Silêmanî, boye nawyan le ser jimêriyekanî salanî (1987,1988) û duwatir nemawe.⁽¹⁹⁾

Le Rûy Ayîn û Bîrûbawerî Mezhebiyewe

Şebek, komelgayekî awêtewî daxirawe û ta ku êsta perde le ser zor le nihêniyekanî ayîn û bîrûbawerîyan lanedirawe û nekwetûnete ber bas û lêkolînewey zanistî, boye gelek lew lêkolerewaney ke le ser Şebekyan nûsîwe tûşî hele hatûne û zor carîş dûdîl mawnetewe le yeklakirdinewey boçûnekanyan da⁽¹⁹⁾, çunke le rûy bîrûbawerî ayîniyewe, ciyawaziyekî tewaw le nêwa şebek û tayfekanî sarîlê Kakeyî, Yezîdî û Mesîhî û ta radeyekî zorîş legel musulmananî dewrûberî xoyanîş da heye û be rengêkî giştî xoyan be musulman dezanin û herdû mezhebî(şîî, sunne) le nawyan da heye, belam zorbeyan le ser mezhebî(şîî)ne û xoyan be (elewî, batinî) dadenên, belam merceyîyê ayînîyan ciyawazew le ser rêçkey Qizilbaş û Bekdaş deron û rênmayîye ayînekan rastewxo le raberî giştî werdegirin. Le barey mezhebî sunniyewe le nêw Şebek da weku hemû nawçekanî tirî Kurdistan rûn û aşkiraye ewey ziyatir be tarîyî mawetewe û pirsîyare seyrûsemer be xoyewe heldegirên mezhebî(şîî)ye û be dûrî nezanîn

¹⁶ D. Xelîl Îsmâîl Mihemed, *eqlîm Kurdistan el-îraq -dirasat fi el tikuyîn el-qunîf lilîskan*, t1, 1998,s43,83.

¹⁷ Henry Foster, *misdir sabîq*, Hamîş s355.

¹⁸ Feysel Debax, *Kurd û kemnetewayetîyekan le serjimêrî sale 1977 da*, beşî duwem, Hewlêr 1999 li 13.

¹⁹ Bîgerêwe bo serçawekanî(çîşîb 1967 s. 48, (çî siran 1954 s45), (xîlamî 1950 s32)

ke gelêk le bizûtinewe ayiyînekan w terîqetî pêşkewtûxwaz le ser binçîney ayîne konekanî kurd û be niyazî asan kirdin w rêkxistinî ayinî îslamiyewe dirust bûne wek ayinî(ehlî heq)û ayinî şebek⁽²⁰⁾û.. ta di pertûkî pîrozî şebekan (menaqibe)⁽²¹⁾.

Melbendî mercefeyetî mezhebî şe lay şebek gundî (dirawc)e, ku be erebî erebî buwe be(derawîş) w le layen (pîr)ewe berêwedebirêt ke deselatî ayinî w dinyayî xoy le ser sîstemêkî têkela w le rênmayîyekanî abirêsyatî mesûî w perîstgay Yezidiyîyekan rêkxistuwe, belam morkêkî serbexoyî pê we diyare ke le cewher û nawerok da le qewarey ayinî îslamiyewe dernaçêt. Bem çeşne komelgay şebek le rûy bîrûbawerî ayiniyewe le çwar pile pêkhatûwe.

1- **Pîr**: Raberî giştî tayîfekeye û deselatî ayinî û dinyayî bedesteweye û bo ne ayiniyekan berêwe debat û cilûbergî taybetî le ber dekar û du cemedanî le serî debestêt, yekêkyan sûr yan reş ke şordebêtewe û ewî tiryar kesk le ser reşke deçêçêtewe û riş be cê dêlê û herame tirîş bikat.

2- **Sofi**: Le diway piley pîr dêt û dibêt le hemû bone ayiniyekan da amade bibêt.

3- **Talîb**: Le piley sêyem da dêt û ewîş ew murîde ye ke palêwrawe(berbijêre) bikirêt be(sofî).

4-**Amî(camî)**: Hemî xelkî tir degêrêtewe, ke her yekêk le wane mafî xoyetî dawa le (pîr)bikat ta ku berz bikirêtewe bo piley(talîb), belam debê em mercaney xwarewe cêbecê bikat:

A- Debê xêzandar bêt w mindalîş hebîn.

B- Rênmayiyên ayîniyekan peyrew bikat, ke rastexo le pîr werdegîrên.

C- Sê mirîşkî reş bê nîşan amade bikat bo ahengî wergirtinî dawakariyekew ew ahenge pê delên:(pişt beste). Ke sirût û tiqûsî taybetî xoy heye. Duway becêhatinî em mercane, ahengî wergirtin le tekyey pîrdaw ser le êwareyekî dereng bem xorey xwarewe dest pê dekar.

Her sê mirîşke reş debê nîşanekan amade dekirên û dest bi xwêndinewey nîza û medhiye dekirêt ke be şêwezarî şebekî(goranî)û be zimanî Turkî Osmanî û dûr niye ewaney be zimanî turkî degutirên şîr û îsmail sefewî bin, çunke şafreki benawbangî serdemî xoy bûwe û naznawî(xetayî) bûwe û delên diwazde hezar beyte şîrî hebûwe, le layen murîdekanyanewe dexwêniranewe, ewaney nêzey mezhebî cehferiyan heye weku Bekdaşî û Şebek û Qizilbaşî û..yad, be taybetî le ahenge ayiniyekan da⁽²²⁾ û ew menaqibe û şîr û medhiye hemûyan le çwarçêwey pêdaheldan û pesn û medhî yar û yaweranî binemaley Pêxemberî xoşewîstin(d.x) û le ser awaz û selîqey meqamatî şerqî(rest) degotirên, belam ewan be(lawik)î naw debên. Le miyanî ahengeke da mey be ser amadebûwanewe dabêş dekirêt weku bone ayiyînekanî Mesîhî û be heman şêwe û rêjey boçûnewe.

²⁰ D.Cemal Nebez -Sergawey Pêşû, lap. 100.

²¹ D.Ebdullah Xefur, *Cografîyay Kurdistan*, çapî duwem e Hewlêr 2000 li 202.

²² D. Kemal Mistîfî el şîbî- *Misdir Sabiq* s.16.

Le kotayî ahengeke da -ew katey le xwêndinewey menaqibî nebewî debînewe- pîr radibe û deçête nêw mîhrabewe û nawî murîde amadebûwekan yek yek bang dekat û yek le duway yek dihêne beramberî û pîr piştênyan bo debestê û her yekey piştênî bo bestira xo le ber dide pîr deçemênê û ewîş le pê destek le piştî dedat û lew birwayedan ke ew şiwên deste le rojî qiyamet de sewz debên û îmamî Elî deyna sêtewe û şefaetî bo dekat û dûr niye le ber em merasîm û sirûtane bêt (tiqûs, pişt beste) zor kes be taybetî ew lêkoler û nûseraney le dûrewe kewtûnete nêw em babetewe weha bîr bikenewe ke ayînî Şebek yan mezhebekeyan -elewî, batînî-le Yezîdî û mesîhîyet û musulmaniyetiyekî têkelaw pêkhatûwe.. boye pêwîste bizanîn Qizilbaş û Bektaşî çiye û çon û key peyda bûwe?!

QIZILBAŞ Û BEKTAŞÎ

1- **Qizilbaşî:** Em terîfete degerêtewe bo bizûtnewey Sefewî, ke le katî xoy de şêx Heyderî kurî Cunejdî kurî Îbrahîmî Sefewî(1488) serperîştî dekird û her yek le murîdekanî emameyekî le ser dana û be kilawêkî dirêjî sûrî duwaz- de ke bizîyewe dealand weku bîr xerewhîmek be îmamî Elî w her duwazde kurekanî, çunke rengî dirûşmekeyan sûr bû, boye nawnîrawîn qizilbaş(û şebekî turkiye be manay sersûrekan dêt).

Le duway çend rûdawêkî gewrew tirsnak û sernekewtî(Heyder) û kure gewrekey(yar Elî). Kureke tirî ke nawî Îsmâil bû (le dayikbûn 1487) tiwanî sale 1500 Z. bibête şahî Îran û le 1508 da destî be ser Îraq û zor nawçey tir bigirêt û gefûgurî rastewxo le dewletî Osmanî bikat û le salî 1514 Z. hewlê le nawbirdinî Osmaniyekeyanî da belam hezekey le şerî Çildêran -nizîk Tebrîz- şika û bizûtnewe leşkeriyekeyanî kizbûnewe boye be rêgay terîqetî qizilbaşiyewe dest be rêkxistinewey murîdekanî kirduwe hewlê belawkirdinewey bîr û bawerîyan daway zor carîş cimucûlyan geyîştûne radey dagîrsandinî şoriş û berpabûnî rapêrîne xwênawîyekeyan.

Îsmâil Sefewî şairekî be nawbangî serdemî xoy bûwe û duwazde hezar beyte şîrî hebûwe û dûwanekey le layen Bektaşîyekeyan û qizilbaşekanewe -ke Şebek ser be ewanin- be sitayîş w deqe pîrozekan dejimêrdiran w le bone ayiniyekeyan da dexwêndiranewe.⁽²³⁾

Îsmâil Sefewî, hîştî zû le temenî gencatî da sale 1524 Z. da koçî diway kird, diway ewey ke tiwanî le rêgay terîqetî qizilbaşiyewe dewletekî behêz dan-imizrênît w ta ku êsta murîdekanî le çendîn wilatî cihanî îslamî da mawîn w le zor serçawey mêjûyî da kurdekanî elewî be taybet ewaney le nawçey Dêrsim dijîn be hozî Qizilbaş nawdebîrên.

2- **Bektaşî:** Damezrênerî em terîqete(rêçkeye)Hecî Bektaşî Welî (1337-1242)ye, boye nawî rêbazekêş naw nirawe Bektaş.

²³ Heman serçawe r. 29.

Nawî bawî Îbrahîm Sisanî-ye(Abrahîm el-sanî) û dayikîş Hatem xanîme. Guwaye le piştî hevde hemîda degate ser(Elî)î zaway Pîxember û xelîfey çîwarem. Le şarî(nîşapûr)î Xurasan da le dayik bûwe; le lay Şêx Loqman-îxelîfey Hecî Ehmedî Yesewî-xwêdiwetî, diway ewey çûwete îcaz û le 1281 da yekser çûwete Enetol û le tenîşt(Qirşehîr)da le nahyey (Qerebuyuk) niştece bûwew (dergahe)key damezirandûwew wek yekêk le xuda periste pêgeyî-yuwekan nawbangî derkirdûwe, ew serdemey Orhanî kurî Osmanî(Xazî), dezgay serbazî yenîçerî- damezrandûwe, tikay lem zate kirdûwe ke duway bo bika. Her weha weku delên em zate nawî(Yenîçerî)î lem serbazane nawe. Tenanet le ber ewey ke ewsa serbazêkiyan hênawete lay û emîş destî xistûwete ser serî û diway bo kirdûwe, be yadî ew (xîrçe)yey ew ke be ser qolîda şorbûwetewe, parçe libadêk xirawete ser kilawî yenîçerî w pêçirawetewe. Eger çî em zate pîrî rêbazî Bektaşî-ye, danerî sirût w tiqûsekanî em rêbaze (Balim Baba)ye. Gorî Bektaş le nîzikî(Qirşehîr) le nahiye (qesbe)yî Hecî Bektaşê.

Fatme Nûriye Xatûn, hewserî Hecî Bektaş bûwe ke qutlu melek (firîştey pîroz yan firîştey kameran) û (qadîncik ana) yan pê wituwe⁽²⁴⁾.

Bektaş û Qizilbaş ewha têkilaw bûne, zor zêhmete be ciya basyan lêwe bikirêt be taybetî diway ewey Qizilbaşekan le Îran derçûn û bo karî leşkerî le Iraq niştece bûne û duway rûxanî împaratoriyeî Osmanî zor le edebiyatîyan nûsirawetewe⁽²⁵⁾.

COGRAFIYAY DEVERÎ ŞEBEK-NÎŞÎN

Gundekanî Şebeknişîn le qewareyekî cugrafî be ser yekeweye le rojhelatî robarî Xazerewe ta degate dewrûberî qezay Tilkêf û le nêwan melbendî qezay Şêxan û berew şarî Mûsil şordebinewe⁽²⁶⁾ ke dekewne dewrûberî her du rêga giştîyekey nêwan(Mûsil-Şêxan) û (Mûsil-Qereqûş)ke ziyatir le şêst gund debîn û le rûy îdariyewe ser be qezekanî Tilkêf û Qereqûş(El Midaniye)in û pêş çend salêk gundî Bazwaya(Bazîwe) bibûwe nawendî nahiye(ke sercem danûştiwanî şebekin)⁽²⁷⁾ û be pêş serjimêrî giştî hikumetî Iraqî salî 1958 û ew şebekaney gundekanyan ser be qezay Mûsil bûne 26 gund û nifûsyan 8374 kes bûwew sercem rûy erdî gundekan 10842 donem bûwe, belam ewaney ser be nahyey Beşîqe bûne 15 gund û nifûsyan 2332 kes bûwe⁽²⁸⁾ û Baciwan w Zengene ciyaki-rawnetewe weku dû eşîretî serbexo.

²⁴ Yazan:İbrahîm Alaattîn Govsa- *Huriler Ansiklopedisi* -Yedig/n Ne/riyat s. 69-70.

²⁵ J.C. Edmonds, *Kurd, Türk û Erebe*, tircime: Cîrcîs qitwalle,t2,Erbîl 1999 s243.

²⁶ Şakir Xisbak-el Iraq el şimalî Dirase el niwahî el tebîîye w el bişîrîye mitdir sabîq s218.

²⁷ Ebdilfetah Elî Îhî, *el şîbîk fi fi kitab el ekrad*, misdir sabîq s3.

²⁸ El delîl elham litiscîl el nifus elham lisne 1985 wîzare el şuwn alactimahiye, c.2, dilîl el wehdat el dariye s.243-244.

Zorbey Şebek pîşeyan kiştûkale û danewêley weku genim û co deçênin û merûmalat be xêw deken yan bazirganî be berhemekanyanewe deken⁽²⁹⁾ cige lewaney le melbendî şar nîştêcê bûne. Mamosta Elî Seydo Goranî le geştekey-da delê: "Le giwêr da qaweltiyê nîweroman xwardû pişûyekman boy da, ewsa be gemiyek(kelek) be otombîlekewe lezê perînewe lew berewe têhelçûynewe berew Mûsil û be nawçeyekî kurdewarî da têperîn ke be kenarî Dicle da dekişêt û le kurdekanî tir ciyawazin, le rûy ayiniyewe emane dû berene(Şebek û Sarlî) şebekekan le şîfe xestekanin ke zor be îmamî Elî da likawin û legel Yezîdîyekan da le gelêk le ahengekan da hewbeş deken jimareyan be giwêrey jimaregîrî coxrafiyay Iraq 12000 kes e. Be dû gundî emane da têperîn ke birîtîn le (Xidir Satlî û Emerîkan) baqî gundekanî tiryar dekewne nizîk(çiyay Meqlûb)ewe ke şaxêke dekewête bakûrî rojhelatî Mûsilewe.." ⁽³⁰⁾ Û Dr. Cemaî Nebez delêt: Jimareyan le şêst hezar kes têper nabê⁽³¹⁾ û be pê serjimêryekanî îngilîz le sere-tay em sedeye de hezar kes bûne⁽³²⁾, belam lem diwayî da şebek nawî le nêw lîstekanî serjimêrî da nemawew be ereb yan kurd denûsirên , her çende eme ziyatir le 500 sale le wê nîştêcê bûne be çiyê ew serçaweney ke le serewe dest-nîşanman kirdûn, zorbeyan degerênewe ser eşîretî şebankarey kurd.

ŞÊWEZARÎ ŞEBEK

Şewey qisekirdinî şebek degerêtewe bo diyalêktî Goran⁽³³⁾ ke yekê le diyalêkte serekiyekanî zimanî kurdiye⁽³⁴⁾ û le nawçekanî Helbçe û Hewremanî Iraq û Hewremanî Îran û le nêwan Kırmanşah û Sine û Pênciwin be goranî gîftugo deken .. Detiwanîn goran bikeyn be çend weçezarêkewe: hewramanî, Lorî, Bacelanî, zazayî..zarî Bacelanî, zengene û şebek degirêtewe le lay rojhelatî Musilewe le şarekanî bazwaye (bazîwe)we dirêj bûwetewew pirjûbelawbûnewe berew xwar û nawçey Hemedanî ye ta degene nawçey Taleban û Zengene berew Quretû û Horên û Şexan⁽³⁵⁾. Eme bîrûray mamosta Mihemed Emîn Hewramîyew her çende berêzyan zor bewirdî em meseleyey rûn nekirdewetewe û rêçkeyêkî meydanî-zanistî negirtûwete ber belku têkelawîyekî bê belge le nêwan her dû diyalêktî goran û lor kirdûwe belam le hêle serekiyekanî boçûne giştîyekanî xoy da zor berûn û aşkirayî pêwendîye bineretiyezanî diyalêktî û zar û şewezarekanî zimanî kurdî dest nîşan kirdûn, be taybetî le bareysêwezarî

29 Min him el şîbik, *misdir sabiq*, s. 7.

30 Elî Seydo Goranî, *le encamewe bo Amêdî, geştêk be kurdistanî başûr da*, wergêranî Talîb Berzincî, Silêmanî 2000 li 176.

31 D emal Nebez, serçawey pêşû li 100.

32 Daire el arif el islamiye, *misdir sabiq*, s.162.

33 Mihemed Cemîl Bendî el Rojbeyanî, *midin kirdîye qedîme, misdir sabiq* s.281, dîsan cext le ser ewe dekat ke kitêbe ayiniyekanyanîş be diyalêktî (goran)e.

34 Şerefxanî Bedlîsî, *Şerefname*, hejar kirdûye be kurdî, Necef 1973 lap. 29. yan çapî erebî (*Şerefname*), tîr-cîme Mihemed Elî Hunî, dar ahyay el kitib el erbiye 1962 s12.

35 Mihemed Emîn Hewramî, *zarî zimanî kurdî le terazîy berawirda* , çapî yekem Bexda 1981 li 68-69.

şebekewe. Emes legel bîrûboçûnî Mînorskî yek degirênewe ke delêt: “Şêwekî tîrî nizîk be goranî(xusr)nextêk lew lay şîmalî Musil dejîn. Eynî eşîret le (zehaw) û şîmalî Loristan û dîsanewe le naw (zaza) heye, em zazayene hemû menteqey Dêrsim degirêtewe le beynî (Mûş) û Erzîncan...”⁽³⁶⁾.

Zorbey lêkollerewekanî kurd em boçûne pesend deken ke zarî Bacelanî pert û bilawbûwetewe û beşêkî şebek qîsey pê deken ke le rojhelatî Mûsilewe û le zehawî bakûrî Lûristan û nizîk Xaniqîn û le qoretû û horên û şêxan (nawçey meydan)le Iraq da seraray pert û belawbûnewew em zare, Bacelanîyekan qîsey pê deken, belam lem şîwênaneda zareke weku xoy mawetewew em hinde gorankarî be ser da nehatûwe cige lew nawçey deveraney têkelawîyekî zoryan le gel diyalêktî kirmancî nawerast da hebûwe boye rastewxo kewtûwete jêr kartêkirdine zimaniyekanî em diyalêkte.⁽³⁷⁾

We ne bê diyalêktî goran her le nawçey Hewreman û dewrûberî be kar hatûwe belku zengeneşî nawçey Leylan e, Bacelanî nawçey Xaneqîn, şebekî nawçey Mûsil hendê le talîşekanî nawçey Xezer, zazakanî Tîrkiya emate zor-beyan em şêweye guftûgo deken⁽³⁸⁾ û şebek weku zaraweyek şîwênî xoy le nêw ferhengekanî kurdî da kirduwetewe. Mam Hejar delêt Şebek: Tîreyeke le kurd, zarawe û ayinî taybetî xoy heye.⁽³⁹⁾ Her weha Gîw Mukiryanî delêt: Şebek:... tîreyêkî kurde le kenar Mûsil û Kerkûkên.⁽⁴⁰⁾ Tofîq Wehbî delêt: Goranî le naw şêwekanî kurdî ya le hemûyan ziyatir siruştî awîstaiyî pê we debîtîrê; binçînekey eşê şêwekanî Goranî û kurî madî gewre bê⁽⁴¹⁾.

Her le ber em mebeste berawirdikariyek le nêwan em komele û şane dekeyn le nêwan avêsta û diyalêktekanî Goran û kirmancî jûrû:

Diyalêktî

Kurmancî Jûrû

Diyalêktî Goran

Awêsta

Zarî Şebek

Hewramî

Êştir	uştir	wîştir	eştire
Bilind	berz	berza	berzeda
Berx	were	were	werxa
Jin	jen	jenî	şen
Masî	mesaw	masawî	masiya
Mêş	mêş, megez	meş	mexşî
Hetav	hor	wer	hor

³⁶ V. Mînorsky le gotarî xo da benawûşanî Goran ke le (bilawkirdinewey debistanî lêkolînewey rojhelatî û Efrîqî) da le salî 1943 da bilawkirdûtewew deqe kurdiyekaey le layen(Nacî Ebas)ewe le govârî Gelawêj jimare 5 salî 5 mayis 1944) bilawbûwetewe.

³⁷ Fuad Heme Xurşîd, *el life el kirdîye w el tuzî el cîfratî lîlîhatha*, mitbe w sam, Bixdad 1973 s43-44.

³⁸ Mihemed Bihaaldîn, *dîwanî pîr galîyarî zerdîştî*, antişaratî Mihemed, sitdix çapa ewil 1363 li 20.

³⁹ Hejar Ebdîrehman Şîrîskîndî, *hebanc boîne*, çapî dâwem, Tehran 376 m lap. 624.

⁴⁰ Gîw Mukiryanî, *ferhengî Kurdistan*, çapî yekem, Hewlêr 1999 li 624.

⁴¹ Tofîq Wehbî, *dabeş kirdinî şêwekanî zimani kurdî*, govârî Gelawêj, jimare 5-6 nîsanî 1940.

Lîsteyek le barey xênawe likawekan û bekarhênaniyanewe le gel ferman da:

Diyalêktî Kirmancî	Diyalêktî Goran	
Jûrû	Şebekî	Hewramî - Maço
Rabû, hesta	orza	wirêza
Rabe, heste	urze	wirêz
Rabin, hestin	urzê	wirêzdê
Rabûyin, hestayin	urzayma	wirêzayimê
Rabûne, hestayine	urzayişa	wirêzanî
Rabûyin, hestayin	urzayim	wirêzamîn
Hateve	ama	amano
Nivistîye	hute	witen

Lîsteyek le barey ranawekanî cudaw likawewe le gel fermanî têne perda:

Diyalêktî Kirmancî	Diyalêktî Goran	
Jûrû	Şebek	Hewramî-maço
Xewa mina dêt	emin hurmim meyu	min wermim meyew
Xewa wî ya dêt	hurmiş meyu	ew wermiş meyew
Ewê nivistiye	husta	ew witen
Xewa me ya dêt	ême hurmima me yu	ême wermiman meyew
Xewa we ya dêt	şima hurmitan me yu	şima westan meyew
Xewa wana dêt	hurmişan meyu	newşan werşan meyew

Lîsteyek bekarhatî ranawekan le gel fermanî rabirdû û ranebirdû da

Diyalêktî Kirmancî	Diyalêktî Goran	
Jûrû	Zarî Şebek	Zarî Hewraman
Ez çûbûme bazarî	liwa bîm bazar	min liwawîm pey bazar
To çûbûye bazarî?	liwabît bazar	tu liwadît pey bazar
Em çûbûne bazarî	ême liwabîman bazar	ême liwawîman pey bazar
Hûn çûbûne bazarî	şime lubîtan bazar	şime liwawîtan pey bazar
Ew çû bû bazarî	liwabî bazar	ew liwawî pey bazar
Ew çûbûne bazarî	liwayşan bazar	ewşan liwayşan pey bazar

1- Firmanî rabirdûy dûr:

2- Firmanî Ranebirdû

Ez diçim-dê çime bazarî	emin melî bazar	min melî pey bazar
Ern diçîn-dê çîn bazarî	ême melmê bazar	ême melim pey bazar
To diçî-dê çî bazarî	eto melî bazar	to melî pey bazar
Hun diçin-dê çin bazarî	şime melî bazar	şima meldê pey bazar
Hun diçin- dê çin bazarî	şime melê bazar	ew meldê pey bazar
Ew diçît-dê çin bazarî	melo bazar	ew melu pey bazar
Ew diçin-dê çine bazarî	uşan mela bazar	ew şan mela pey bazar

Çend têbiniyekekî rêzimanî le barey şêwezarekanî hewramî-maçowe le gel şebekî û berawirdikirdinyan le gel diyalêktî kirmancî serû:

1- Paşgirî dúbarekirdinewe le şêwezarî şebekîda niye belam le zarekanî tirda hen weku:

Witen	Witeno	Naqçî û witiş	Nivistevê
Wişey naqçî dête pêş firmanî w dekate karî	dubare kirdinewe:		
Naqçî	baş	bêjeve	baçewe
Naqçî	maçî	dibêjiteve	umaçu
Naqçî	watiş	goteve	

Wişey **naqçî** ziyatir le gundekanî Reşîdiyew û ankî bekar dêt, belam hindêkyan formî(ewe) ziyad deken weku le gundî (Bazîwe).

Belam le Hewramî da tanya paşgirî (o)y bo ziyad dekirêt

Ama	Amano	Hat	Hateve	Şikeft	Şikefteno

2- Le rûy fonolojîyewe zorbey fonîmî (x)debine (w)weku:

Xoyan	Wêşan
Xordim	Wardim
Xom	Wêrn
Xwên	Winî

3- Katî ayinde le şêwezarî şebek da niye, belku wişey (megir)le nêw riste da ziyad dekirêt.

Cige le layenî ke herdû şêwezar(şebekî-hewramî) zor le yektir nizîkin û çiyawaziyekî ew to le nêwanyan da niye. Legel eweş da şitêkî asayiye wişey banî bikewine nêw zareke weyan gorankarî fonolojî tê da rûbidat yan tenanet dariş-tinî riste û dataşînî wişekan û eger lêkolînewe û dîrasatî firawanî meydanî û zanistî bikirên û berawirdikariyekî tewaw le nêwanyan da encam bidirêt ewa şêwezarekanî diyalêktî goran (bacelanî, hewramî, zazayi, zengeneyî) zor be asanî

yek degirnewe û le rêgay dîrasatî mējûyiwe zor le nihêniyekanî zimanewanî kurdî aşkira debîn.

Bo ziyatir be diwadaçûn be berawird kirdinî em şêwezare(şebekî) debînin zorbey nawekanî gund û dêyekanyan kurdîn weku(Elî reş, bazîve, xizne, sêfdînan, kanî maran, quban, makurîxerîban, têşxirab...) dîsan naw û nasnaw zorbeyan be kurdîn cige le nawe îslamiyekan ewîş weku deverekeanî tîrî Kurdistan degordirên weku(Mihemed-Miho), (Cimîl-Cemo), (Elî-Elo), (Mistefa-Mişê), (Qasim-Qaso) û nawekan be taybetî pîrekan (Dula, Xurşîd, Cemşîd, Nexşîn)⁽⁴²⁾..

Institut kurde de Paris

---

⁴² Le encamî geşt û geran le çend gundêkî şebeknişîn da û her weha têkelawî rastewxo le gel çend biraderêkî şebek, sûdim wergirtûwe, be taybetî le barey şêwezarekeyan û hindê dabunerîtî û her weha tiqûs ayiniyewe ... (Ehmed).

KÜRD AYDINLANMASI VE DDKO GERÇEĞİ*

Sait Pektaş

1. Doğum Tarihi mi Dediniz, Ama o da ne?

Yıl 1953 idi. Mayıs ayının sıcak bir gününün öğlen vaktinde Lice kaymakamı ile beraberindeki kalabalık bir heyet Sisê Köyüne gelmişler, 'Kaniya Ziyaretê' denen yerin 'Berê Goman' tepelerinde okul yerinin tespiti için keşif yapıyorlardı. O zaman yedi sekiz yaşlarında olan Sait'i bir korku ve heyecan almıştı... Çünkü onu da okula yazdıracaklardı... Nitekim öyle de oldu... O yılın sonbaharında açılan okulun ilk gününde Sait'in ilk öğrendiği şey 'adım Sait Pektaş' olmuştu... Anlamını bilmediği halde defalarca tekrarlamak suretiy -

le Sait dersini ezberlemişti; adım Sait Pektaş, adım Sait Pektaş adım Sait Pektaş, adım Sait Pektaş... Öğlen tatilinde eve koştu öğrenciler... Sait okulda ilk öğrendiği dersinin ne olduğunu annesine söylemek için adeta sabırsızlanıyordu... Dolu dizgin koşuyordu... Ama yolda bir talihsizlik oldu... Köyün orta yerine, evine yaklaşan Sait dersini unuttu... Neye uğradığını şaşırды... Bildiği bilmediği tüm şeyhleri, meşayihleri imdada çağırды hatırlaması için, ama nafiye... Dersini bir türlü hatırlayamıyordu... Onu anlamsız bir korku aldı; kızardı, bozardı, alnında ter boncukları oluştu, köydeki yaşlıların anlattığı gibi 'okul şeytan işi' mi idi acaba! Onun için mi yoksa şeyhler meşayihler imdada gelmiyorlardı! Acaba şeytandan yardım istese mi idi!!!!??... Ve etrafına bakındı, onu gözetleyen birisinin olmadığından emin olduktan sonra içinden 'şeytan de bine bîra min' dedi kendi kendine... Ve birden dersini hatırladı; adım Sait Pektaş, diye... Çok sevinmişti...

* Bu kısa yazı değerli BİR dergisi için yazarın 'Kürdistan'dan Amerikaya BİR AVUÇ ARKADAŞIM' adlı son redaksiyonları yapıp yayına hazır hale getirilmiş olan ve Celal Talabani, Yılmaz Güney, Abdurrahman Qassemlo, Musa anter, Deniz Gezmiş ve diğer Kürd şahsiyetlerle olan sohbet, anı ve arkadaşlıklarının anlatıldığı anı-roman biçimindeki eserinden derlenip hazırlanmıştır.

Yıllar birbirini izledi... 1958 yılında Sait ilkokuldan mezun oldu... Lice ortaokuluna kaydını yaptırmaya gitti... Okul yönetimi ondan nüfus cüzdan suretini istedi... O amaçla nüfus idaresine gitti, ama bu da ne talihsizlik! Nüfusta Sait'in kaydı yoktu... Ertesi gün bir 'ilmuhaber' düzenlendi ve köy muhtarı İsmail Akgönül ile birlikte yeniden nüfus idaresine geldi... Nüfus memuru sicile Sait'in adını işlemeye başlarken 'doğum tarihin?' diye sordu... Sait doğum tarihini bilmiyordu... Annesi onu karlı ve soğuk bir kış gününde doğurduğunu söylemişti, hepsi o kadar...

Sait ne de olsa öğrenci idi artık, kafasını çalıştırdı; sekiz yaşında okula başlarsa ve beş yıl da öğrenim görmüş olursa aradan 13 yıl geçmiş oluyordu. Basit bir işlemle 1958'den 13'ü çıkardı ve mucize, doğum tarihini bulmuştu işte: 1945... Gün ve ayını da nüfus memuru kafadan atmıştı; Sait'in doğum tarihi 07 Kasım 1945 olarak nüfus kütüğüne geçmişti...

1961 -1962 öğretim yılında Sait, Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesine kaydını yaptırdı... İlk yıl imkansızlıklar yüzünden sınıfta kaldı. O yıl Melikahmed Caddesinde bir arkadaşına, Muhittin Özbahçivan'a rastladı... Muhittin'in elinde dörde katlanmış bir Cumhuriyet Gazetesi vardı... Muhittin hafif kekeme idi... "gggell sana bbiir şey ggöstereceğim" dedi... Bir sokağa, Muş Otelі sokağına girdiler... Muhittin gezeteyi açtı, ilk sayfasında küçük bir haber vardı; Molla Mustafa Barzani, Irak'ta hükumete karşı Kürdlere otonomi istemi ile ayaklanma başlatmıştı...

Haberi okuyunca Sait'in kanı ısındı, vücudunu adeta bir cemre sarstı...

Lise bir yıl fire ile dört yılda bitti ve

Sait Ankara'da ilk üniversiteye giriş sınavına girdi.. Sonuç karavana...

Ertesi yıl gene girdi, ııh! Gene olmadı... Üçüncü girişte balık oltaya yakalanmış, ya da kuş taşa değmiş ve İstanbul Hukuk Fakültesini kazanmıştı... Ve kaydını vakit geçirmeden yaptırmıştı...

Sait, İstanbul, Aksarı, Langa'daki Diyarbakır Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurdunda kalıyordu... Kendisinden ücret alınmıyordu... O yıl kışın Hikmet Bozçalı adındaki deneyimli ve Hukuk Fakültesi üçüncü sınıfta okuyan bir arkadaşı onu bir köşeye çekti ve onunla konuşmak istediğini söyledi...

Hikmet anlatmaya başladı; bir dernek kurmak istediklerini, sağlam, dürüst ve de namuslu arkadaşlara ihtiyaçları olduğunu, bu işin sonunda hapis, işkence hatta ölüm dahi olabileceğini, Sait'i de 'namuslu' arkadaş olarak gördüklerini ve kurulacak derneğe kurucu üye olmak isteyip istemediğini sordu... Sait'in cevabı tereddütsüz 'evet' olmuştu... Bir süre sonra kısa adı İDDKO olan İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı kurulmuştu...

Aynı yıl düzenlenen Diyarbakır gecesi münasebetiyle özel sayılı 'Diyarbakırın Sesi' adlı bir dergi bastırılmış ve bu dergide Sait, Ötügen Dergisinde yazılan Nihal Atsız imzalı ve Kürdleri aşağılayan ırkçı-faşist makaleyi kınayan bir yazı yazmıştı... Keza Çoban Sülü ile İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşoğlu'nun ırkçı ve siyasi seviyeden yoksun beyanatlarına tepki gösteren bir başka yazı daha yazmıştı... Bir de La Fonten'den etkilenererek ama onun yazdığını kopya ya da tercüme etmeden *Qijik û Rovî* adlı bir de fable yazmıştı:

QIJİK Û ROVÎ

*Rokî qijik çû ser darê
Hêdî hêdî bal da xwarê*

*Nihêrtî hat rovîkî sor
Çewan dilîze qor bi qor*

*Qijik bi nan û penîr bû
Rovî jî bi fenê pîr bû*

*Rovî go lê lê qijikê
Dengê te pîr xweş e xwişkê*

*Ji me ra kelaman bibê
Bila êdî keyfa me bê*

*Qijikê devê xwe vekir
Xwe ji nan û penîr tev kir*

*Rovî hil da bal da darê
We bidîta rewşa yarê*

*Qijikê go ez teres im
Heywanekî bê hewes im*

*Dixebitîm wek xulama
Ez hez nakim ji kelama*

*Min qezenc kir gezek penîr
Te ew jî girt bi fenê pîr*

Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı, İDDKO'dan yaklaşık bir hafta önce kurulmuştu...

Ankara'dan İstanbul'a kdemli arkadaşlar gelip giderlerdi... İçlerinde 'Çomo' adında çok zeki birisi vardı... Onunla birlikte gelenler ona çok değer verirlerdi... Gözleri filfidır, çok deneyimli olan birisine benziyordu bu Çomo... Etrafindakileri küçümser gibi bir tavır vardı... Çevresindekilerin ona hayran kalmasından hoşlandığı her halinden belli idi... Lider gibi davranıyordu... Çok seri konuşur ve sol literatürden seçtiği

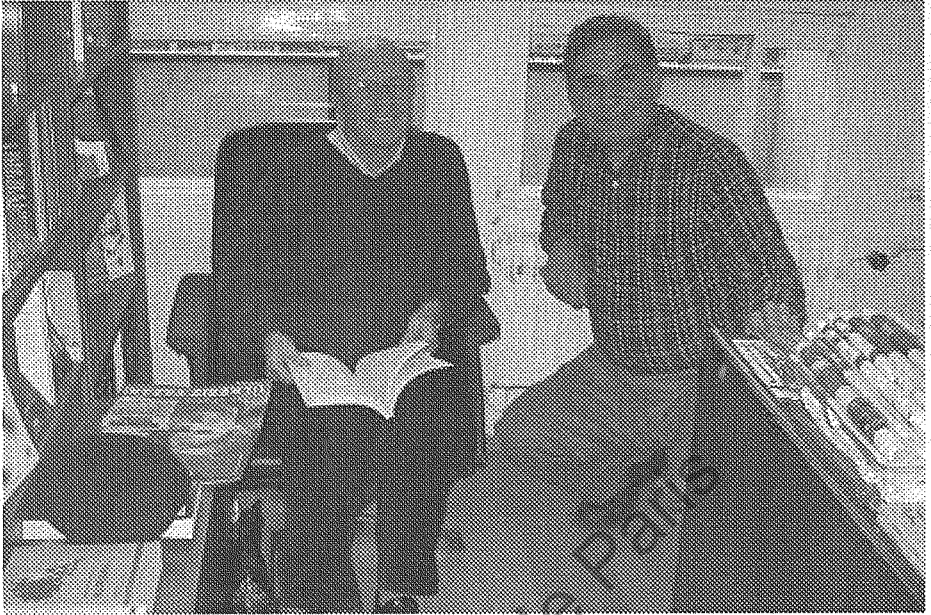
sözcüklerle süslediği güzel bir entelektüel dil kullanırdı... Yapılan toplantılara kendi damgasını vururdu... Önceki yıllarda cereyan eden olayları çok iyi hatırlardı... Sonradan anlaşıldı ki günlük tutuyormuş... İyi bir örgütçü idi Çomo... FKF ve diğer devrimci gençlik derneklerinde çalışmıştı... Ayrı örgütlenmenin gereklerinden ve yararlarından söz ederken, gerektiğinde türk solu ile güçbirliği yapılması gerektiğini de söylüyordu... Neden kendisine 'Çomo' dendiği bilinmeyen şahsın gerçek adı Mümtaz Kotan'dı... Bazen İstanbul DDKO mensupları da Ankara'dakileri ziyaret eder, karşılıklı görüş alışverişinde bulunurlardı... Halit Çetin Yalap, Yümnü Budak, Fikret Şahin, Mehmed Demir, Nüsret Kılıçaslan, Faruk Aras, İhsan Aksoy gibi Ankara DDKO'nun aktif elemanları vardı...

Peyderpey Diyarbakır, Silvan...ve diğer merkezlerde 'Ocak'lar açılmıştı... Öngörülen hedef kongreler yapıp merkez Diyarbakır olmak üzere bir federasyona gitmekti...

Örgütün adı kısaca İDDKO idi ama üyeler arasında tek kelime ile 'ocak' diye anılırdı... Sait de İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağının Kurucuları arasındaki yerini kıvançla almıştı...

Ocak'ın lokali Beyazıt'ta, anlamlı olarak Hürriyet Meydanı'ndaki bir sokakta idi... Çünkü hürriyete aşık olanlar hürriyetle ilgili sembollere yakınlık duyarlardı...

Ocak'ın kurucu başkanlığına, sonradan Diyarbakır'ın meşhur askeri zindanlarında katledilmek suretiyle şehid düşecek olan rehmetli Necmeddin Büyükkaya getirilmişti... Neco gerçekten yetenekli ve yiğit bir Kürd evladı idi... Kürd ve Kürdistan denince gözlerinin içi

Sait Pektaş Çarıra Kitapevinde Beşikçi Hocayla birlikte

gölüyordu... Ocak'ı hakkı ile ve ciddi-
yetle temsil ediyordu... Üye aday aday-
larını özenle seçer, titizlikle deneme
sürelerini izlerdi... Kürdçenin zazaki
lehçesi onun anadili idi fakat kurmanci
lehçesini de kusursuz konuşurdu...
Şıvancı olarak bilinirdi... Sonraki yıl-
larında Yekîtiya Nîştîmanî Kurdistan'a
yakınlık duymaya başladı ve 12 Mart
faşist muhtırasından sonra Irak
Kürdistanı'na defalarca gizlice gitti
geldi... Orada bir süre askeri ve siyasi
eğitim gördü... 1975 yılındaki Irak
Kürdistanı'nın dost görünen devletlerce
ihanete uğramasından sonra, Mam Celal
diye bilinen Celal Talabanî Avrupada
yaşıyordu... Bir gün Neco 'Avrupadan
'Zınar' adlı bir arkadaş gelecek ve beni
soracak; vakit kaybetmeden lütfen bana
haber ver' diye Sait'in birlikte çalıştığı
Av. Medet Serha'nın İstanbul Divanyolu
Caddesindeki bürosuna gelmiş ve sıkı
sıkı tembihlemişti. Gerçekten de bir hafta

sonra Zınar çıkagelmiş ve Neco'yu sor-
muştu. Sait'e de bir şişe viski vermişti...
Ama Sait Zınar'ı tanıyamamıştı... Bir
süre sonra Neco gelen Zınar adlı kişinin
Mam Celal olduğunu Sait'e söylemişti...
Neden tanıştırmadığı için Sait sitem
ettiğinde Neco 'siyaset gizlilik gerektirir,
sana bu kadarını da söylemem, sana
verdiğim değeri gösterir' demişti...

Neco'nun dönemi hareketli bir
dönemdi... Deniz Gezmiş'lerin, Bozkurt
Nuhoglu'ların, Oktay Etiman'ların,
Yusuf Aslan'ların, Hüseyin İnan'ların,
Cihan Alptekin'lerin, Mahir Çayan'ların,
Necmi Demir'lerin, Ertuğrul
Kürkçü'lerin ve diğer devrimci gençlik
önderlerinin damgalarını vurdukları bir
dönem idi... Ocak'ın üye sayısı gün
geçtikçe artıyordu... Kürd gençliğinin
büyük bir çoğunluğu ocak'a kaydoluyor-
du... Öyleki ilk olağan genel kurul
toplantısı için ocak'ın Beyazıt'taki lokali
yeterli gelmemiş, bu amaçla Langa'da

bir kahvehane kiralanmıştı...

Yönetimdeki kadro, kendisinden sonrakı yönetimi belirleyip hazırlamak için üyeler arasından yetenekli olanları saptıyor ve değerlendirmelerde bulunuyordu... Bu amaçla adına Üstörgen ya da Üstörgüt denilen bir oluşum vardı... Bu oluşumda yönetim kadrosu, örgüt dışından deyim yerinde ise eski tüfekler diye bilinen eski ve deneyimli kürd siyasetçi ve aydınları ve bir sonraki yönetime getirilecek olan üyeler yer alırlardı...

Bu üstörgen toplantılarından bir tanesi rahmetli Örfi Akkoyunlu'nun Fatih'teki evinde yapılacaktı... Herkes orada idi... Sait de böyle bir toplantıya ilk defa katılacaktı... Rahmetli Örfi Akkoyunlu önce o gür ve tok sesi ile 'çocuklar, karnı aç olanınız var mı' diye sordu... Herkes 'tokuz' dedi, birisi hariç: Sait... Örfi bey yeğeni Enver'e 'oğlum Enver, Sait abine birşeyler hazırla' dedi... Az sonra salondan da görünen mutfakta kocaman bir tas mercimek çorbası ile bir somun ekmek masaya kondu ve Sait yemeğe davet edildi...

Kurt gibi aç olan Sait afiyetle çorbasına ekmeğini doğrayarak yedi... Sait masadan tam kalkacakken Enver geniş bir tabağın içinde yedi sekiz kalem nar gibi kızarmış pirzoları masaya koymasın mı...! Sait cahilce davrandığından utandı... Masadaki mis gibi kokan pirzoları gören Necmeddin Büyükkaya gülümseyerek 'Örfi abi, bilseydim pirzola var ben de açım diyecektim' dedi... Örfi Bey de gülümseyerek 'siz hakkınızı kaybettiniz, ama eğer Sait isterse sizinle paylaşır' dedi... Pirzoları toplantıya katılanların hepsi aralarında tadımlık olarak paylaştılar...

O günkü toplantıda ikinci dönem yönetim kurulu üyeleri saptandı. Başkanlık için Hikmet Bozçalı üzerinde karar kılındı...

Nitekim bir sonraki kongrede Hikmet Bozçalı yönetim kurulu başkanlığına seçildi... Hikmet deyim yerinde ise 'ateş gibi bir delikanlı' idi... Gözlerini budaktan sakınmaz, Kürd sorunundan kesinlikle taviz vermezdi... Hemen her forumda, her seminerde ve her miting ve yürüyüşte İDDKO adına konuşur ve ocak'ın görüşlerini açıklardı... Konuşmaları sürerken ve biterken ocak üyeleri tarafından hararetle alkışlanır ve hazır bulunan diğer görüş sahipleri de alkışlara katılırlardı... Hemen her seferinde de İDDKO mensupları Lenin adına bestelenen kürdçe bir tükü söylerlerdi... Türkü Lenin adına ithaf edildiği için türk solu-na mensup çoğu insan da bu türküyü ezberlemisti ve hep beraber söylenirdi:

Bîr nakim ha bîr nakim!

Kirina Lenin bîr nakim

Rêya Lenin da nakim

Kirna Lenin bîrnakim

Xeber hatine sehera

Delîl hatine sehera

Kurmanc ketne deftera

Bîr nakim ha bîrnakim

Hikmet'in başkanlığı sırasında Sait'le çok enteresan anıları olmuştu:

Bir keresinde Deniz Gezmiş ve bir grup arkadaşı Diyarbakır öğrenci yurduna gelmiş ve Türkiye'nin Milli Demokratik Devrimi ile Kürd sorunu gece geç saatlere kadar tartışılmıştı... Deniz gerilla savaşından söz ediyordu... DDKO'ların da onlara katılmasını, ya da tavırlarının ne olacağını anlamak istiyor gibi bir havada idi... Hikmet hararetle bir şekilde olayları tahlil ediyor ve Kürd halkının başını belaya koymak istemediklerini bildiriyordu... DDKO'ların birer siyasal parti değil, gençlik örgütü

olduklarını özellikle vurguluyordu...

Bir kaç gün sonra Hikmet Sait'e Yılmaz Güney ile buluşmak için Yılmaz'ın evine gideceklerini söylemişti...

Ekim ayının sıcak bir Pazar günü idi... Hikmet'le Sait İETT otobüsü ile yola çıktılar ve Yılmaz Güney'in evinin yakınında indiler... Kapiya geldiklerinde Hikmet zile bastı ve kapı açıldı... İçeri girdiklerinde Yılmaz'ın bir film yönetmeni ile tavla oynamakta olduğunu gördüler... Hoş beşten sonra oyun Yılmaz'ın galibiyeti ile bitti... Bunu kutlamak için Yılmaz belinden toplu tabancasını çıkardı ve şöminenin yanında bulunan kiloluk limon kolonyasına aniden bir el ateş etti... Yılmaz mahcup olmuştu, çünkü isabet ettirememişti... İkinci bir el daha ateş etti... Gene karavana... Üçüncü atışta isabet tamdı... Çünkü Yılmaz bu son seferde sol elini tabancasına destek yapmış ve öylece ateş etmişti... Şömine civarı birden alevlerin içinde kalmıştı... Hikmetle Sait parkaları ile alevlere giriştiler ve yangını etrafa yayılmadan kısa sürede söndürdüler... Yönetmen ayrıldı... Yılmaz eşi Fatoş'a dönerek 'Fatoşcuğum sen de yukarı çık ve fotoğrafları albüme yerleştir' dedi... Fatoş gittikten sonra Yılmaz Hikmet'le Sait'e dönerek 'avradımdır ama herşey herkesin önünde açıkça konuşulmamalı' dedi ve konuya girdi: 'Yaman meraklandım, sanırım Dev-Genç yakında kır gerillacılığına başlayacak... Size de gelen oldu mu?' diye sordu... Belli ki Yılmaz siyasal gelişmeleri yakından takip ediyor ve Deniz Gezmişle arkadaşlarının Diyarbakır Öğrenci Yurduna geldiklerinden haberi vardı...

Hikmet olayı doğruladı ve olanları anlattı... Herhangi bir sıcak harekete

katılmama konusunun Deniz ve arkadaşlarına aktarıldığını duyunca da Yılmaz sevinçle konuklarını kucakladı ve 'kutlarım sizleri, devrim gereklidir ama yerinde ve zamanında' dedi...

Sohbet boyunca çaylar içildi, geleceğe ilişkin öngörüler değerlendirildi... Bir ara Sait Yılmaz'a 'abi Kürdçe bilir misiniz?' diye sordu... Yılmaz, filimlerindeki karakteristik boyun büküşünü sergileyerek 'evet Kürdüm, ama maalesef bir tek cümle dışında anadilimi bilmem. O da 'Homa af kena Yılmaz Güney af nêkena'. Anlamını bilmeniz gerek' diye cevap verdi... Hikmet Zazaca lehçesini bilmezdi ama Sait anlamıştı... Anlamı 'Allah affeder, Yılmaz Güney affetmez'di...

Vakit epeyce ilerlemişti... Hikmet'le Sait kalkarlarken Yılmaz'a 'abi, bilirsiniz ortalık karışık, kendimizi korumak için silaha gereksinim var' dedi Hikmet... Yılmaz hiç birşey demeden biraz tabanca mermisi verdi onlara... 'Silahı da kabadayı bir Kürd arkadaşım var ona söylerim' dedi... Sait mermileri aldı ve pardesüsünün dış ceblerine koydu...

Birlikte kalktılar... Bir taksiye atladılar... Beyoğluna vardıklarında Yılmaz arabadan indi ve hızlı adımlarla Kürd arkadaşının kumarhabetesine doğru ilerledi... Hikmet'le Sait arabada kaldılar... Taksi hareket etti... Sokak son derece kalabalıktı... Üç beş metre sonra şık giyimli iki kişi arabaya yanaştılar... Sait bunları bir an için yolcu sandı ve Hikmet'e doğru yanaşarak aklınca binecek olan yolculara yer açtı... Adamlardan biri kapıyı açtı ve 'Polis!...İnin aşağıya lütfen, arama var!' dedi... Sait olanca hızı ile arabadan dışarıya fırladı ve pardesüsünün ön ilik-

lerini çözerek pardesüsünü iki yana açtı... Sivil polis pardesünün altından elini Sait'in sırtında, belinde, göksünde ve bacaklarında gezdirdikten sonra 'buyurun geçin oturun' dedi... Sait aynı hızla arabaya bindi ve sıra Hikmet'e gelmişti... O da arabadan indi... Doğal olarak Hikmet'te bir şey yoktu ve aramadan sonra o da arabaya bindi... Şoför gazladı aracını, arama yerinden uzaklaştıktan sonra her ikisi de kahkahayı bastı... Şoför neler olup bittiğini anlayamamıştı... Sait soğukkanlılığını yitirmemiş ve hem mermileri hem de canlarını kurtarmışlardı... Hikmet Sait'in bu soğukkanlılığına gıpta ettiğini söylemişti...

Ertesi gün Yılmaz'ın Kürd kabadayı arkadaşına yine Hikmet'le Sait birlikte gittiler... Ünlü yeraltı dünyasının adamı Dünder Kılıç da orda idi... Kollarını Kürd kabadının boynuna dolayan Dünder Kılıç, Hikmetle Saite 'hoş geldiniz kardışımın kardışları' diye iltifatta bulundu. Kabadayı adam da rahmetli Dünder Kılıç'a 'hemşehrilerimle biraz konuşmam gerek' dedi ve kibarca onu masadan uzaklaştırdı... Daha sonra ünlü baba, gelen iki gence 'yarın adamlarım size bir gestapo verecekler, sizi arayıp yer belirleyecekler' dedi...

Ertesi gün denilen oldu ve Hikmet'le Sait gene birlikte belirlenen yere gittiler... Bir tabanca teslim edildi kendilerine... Bu sefer Hikmet aldı tabancayı üstüne... Ancak talihsizlik bu ya yolda arama yapıldı ve maalesef tabanca Hikmet'te yakalandı...

Hayır hayır!... Bu sadece bir şaka idi ve tabancayı gene Sait taşıdı ve salimen Diyarbakır Öğrenci Yurduna yetiştirdi... Sait kendince tabancaya bir zula bulmuştu: Tavandaki elektrik lambalarından birinin kavanozu... Kavanozlardan birin-

den lamba söküldü ve beyaz bir parşümen kağıdı kavanozun içine döşenmek suretiyle tabanca yerleştirildi ve kavanoz gene tavana sabitleştirildi... Defalarca Diyarbakır Yurdunda aramalar yapılmasına rağmen tabanca bulunamamıştı... Zaten lamba kavanozunun içine bakmak hangi polisin aklına gelebilirdi ki...!

1970 yılı idi... Sait o yaz Diyarbakır Lice'ye gitti... Bir Cuma günü Büyük Cami'de İDDKO için teberru topladı... O günün koşullarına göre iyi bir para toplamıştı... Aynı gün köyüne Sîsê'ye geçti... Orada ilkokul arkadaşları ile hasret giderdi... Ertesi gün öğlen vaktinde yemekten sonra çocukluğunun geçtiği dağları gezmeye çıktılar... Pelan adlı bir semitten geçerlerken Yahya Akça adlı bir akrabası onlara seslendi ve sekiz cemse dolusu askerin köye doğru gelmekte olduklarını bildirdi... Sait Yahya'ya gerekli talimatları verdikten sonra yanında bulunan ilkokuldan sınıf arkadaşı Hasan Demirhan ile birlikte dağların kuytu bir yerine çıkıp jandarmalar köyden ayrılınca kadar orada beklemeye karar verdiler... Yarı yolda Newala Gerûwan deresinin içine daha yeni varmışlardı ki, arkalarındaki tepelerden etrafları sarıldı... Jandarmalar ellerindeki G3 tüfeklerini Sait ve Hasan'a tevcih ettiler ve sertçe 'kıpırdamayın' dediler... Her ikisi de yerlerinde çakılıp kaldı, neye uğradıklarını şaşırıldılar... Hasan kaçacağını söyledi... Sait kaçmamasını, aksi taktirde G3'lerle kendilerini tarayacaklarını söyledi ise de Hasan onu dinlemedi ve 'üzerimde tabanca var ve çıkarıp atamam çünkü palaskaya takılıdır' deyip sırta kadem basmıştı... Yakında bulunan kayalıktan faydalananak kaçıp kurtulmuştu Hasan... Ama Sait kayalığa uzak mesafede idi o yüzden

kaçamadı... Tüm G3'ler ona yönelmişti şimdi... Kaçmak için bir adım bile atmaya fırsat bulamadan onu anında yüzlece kurşunla vurabilirlerdi... Onun için Sait askerlere 'yanlış bir harekette bulunmayın, geliyorum' dedi... 'Koş' dedi askerler... Sait denileni yaptı... Yanlarına varır varmaz tekme-tokat, dipçik-namlu ile Sait'e giriştiler... O sırada tim komutanı bir astsubay geldi yetişti oraya... Askerler durdu, komutanları başladı vurmaya Sait'e... Hukuk öğrencisiyim dediyse de kimseye laf dinlemedi... Her tarafı kan revan içince kalmıştı... Başçavuş hızını ve hıncını alamamış olacak ki tabancasını çekti ve Sait'e 'kaç' dedi... Sait başçavuşun menfur emelini anlamıştı... Sait denileni yapsa ve kaçsa onu arkadan vuracak ve 'kaçarken vuruldu' denecekti... Onun için tüm ısrarlara rağmen Sait kaçmadı... Başçavuş Sait'in böğrüne bir tekme indirdi ve Sait kıvrılarak yere düştü... O sırada başçavuş tabancasını Sait'e yöneltti ve tetiğe bastı... Bam... bam... bam... yerine çak...çak...çak diye üç sefer ses duymuştu Sait... Silah büyük bir şans eseri patlamamıştı fakat Sait Azrail'i adeta gözleri ile görmüştü...

Sait'in de yönetime seçileceği kongrenin arifesi idi... Diyarbakır Öğrenci Yurdunun müdür odasında Sait masada daktilonun başında oturmuş kongre ile ilgili hazırlıkları yapıyordu... Birden aşağıda kapının zili çaldı ve Çankırı Öğrenci Yurdundan bazı devrimci arkadaşlar acilen gelip bir olayı aktardılar... Buna göre kendi yurtlarına ülkücü komandolar baskın düzenlemiş, binayı kurşunlamış ve bir kişiyi de öldürmüşlerdi...

O sırada Sait'in oturma pozisyonuna göre sırtı pencereye dönmüştü... Omuzla-

rından yukarısı dışarıdan bakıldığında pencere camından gözükebiliyordu... Sokaktan ateş edilmesi halinde kafasından vurulabileceğini düşündü Sait ve bu amaçla kendisini güvenceye almak için sandalyeden indi ve Diyarbakır'ın ünlü hasır ve basık kürsüsüne oturdu, daktiloyu da basık bir sehpaye yerleştirdi... Böylece Sait'in kafası pencere pervazının hizasının altına düşmüştü... Rahmetli Ahmet Karlı bu durumu görünce neden böyle yaptığını Sait'e sordu... Sait de biraz önceki uyarı üzerine bu tedbiri aldığını söyleyince Ahmet alaylı bir şekilde güldü... Tam da o sırada dışarıdan, sokağın karşı tarafında bulunan Kütahya Öğrenci Yurdundan Diyarbakır Öğrenci Yurduna bir şarjör dolusu boşaltılmak suretiyle ateş edildi... Diyarbakırlı öğrenciler anında karşılık verdiler... Baskın önlenmişti... Kürd öğrencilerin silahsız olmadıkları anlaşılmıştı... Ertesi gün Kütahya Öğrenci Yurdundaki bazı ilerici öğrenciler, ateşe ateşle karşılık verilmemesi halinde büyük bir katliamın gerçekleşmiş olacağını söylediler... Çünkü ülkücüler Kütahya Öğrenci Yurduunu silah zoruyla işgal etmiş ve Diyarbakırlı öğrencilerde silah olup olmadığını anlamak için bir deneme atışı yapmışlardı... Silah olmadığının anlaşılması halinde 15-20 kişilik bir grup olan ülkücülerin Diyarbakır Öğrenci Yurduna baskın yapacaklardı... Böylece büyük ve mutlak bir katliam önlenmiş bulunuyordu...

İDDKO beklenenden büyük hizmetler yaptı... Yüksek öğrenim Kürd gençliğinin kişilik kazanmasını, kendi özvarlığına sahip olmasını sağladı. DDKO'lar. Sosyalleştirdi gençliği... 1968 kuşağı dediğimiz aktif gençlik hareketleri Kürd gençliğini de etkilemişti... Eylemlere

katılmayı, sesini yükseltmeyi, kendine özgüveni öğretti onlara... Öz benliklerini kazandılar böylece... Örneğin; Bir keresinde Deniz Gezmiş ve arkadaşları Diyarbakır Öğrenci Yurduna gelmişlerdi... Deniz o gece çok heyecanlı idi ve ateşli ateşli konuşuyordu... TMGT (Türk Milli Gençlik Teşkilatı)'dan çıkarken komandoların ve gericilerin yollarını kestiğini, dövüşken Kürd arkadaşlar olmasaydı komandoların onları perişan edeceklerini ve hatta öldürebileceklerini söyledi... Deniz'e göre karşılık vermek gerekiyordu... Bunun için de MTTB (Milli Türk Talebe Birliği)'ne baskın yapacaklarını söylüyordu...

Buraya kadar herşey tamamdı... Ama yanlış olanı şuydu: Deniz aynen 'Kürd arkadaşlar önden bizler arkalarından gidelim ve kesinlikle misillemede bulunalım, çünkü Kürd arkadaşlar cesur ve dövüşkendirler' diyordu... Kısa boylu, esmer tenli, etine dolgunca, simbël palik -palabıyıklı- bir arkadaş Deniz'in bu önerisini bir ihtirazi kayıtlı desteklediğini söyledi... 'Tamam, gidelim, komandolara ve gericilere hadlerini bildirelim. Ama birlikte gidelim, Kürdler önden Türk arkadaşlar arkalarından değil... Kürdler bugüne kadar bekçilik yaptılar ama bundan sonra fedailik yapmayacaklar. Madem devrimciyiz o zaman anca beraber kanca beraber...' Bu arkadaş Doğubeyazıt'lı sonradan rahmetli olacak olan Hukuk Fakültesi öğrencisi Fevzi Yardımcı idi... Fevzi'nin bu beklenmeyen çok konuşması Kürd gençlerini rahatlatmış ve herkesi hizaya getirmişti...

Herşeyden önce DDKO'lar birer siyasal parti değil, genellikle yüksek öğrenim Kürd öğrencilerinin kurdukları birer devrimci kültür örgütü idi... Köylü çocukları, işçi çocukları, memur çocukları, ağa, bey ve komprador çocukları

gibi her sınıf ve tabakadan üyeleri vardı DDKO'nun...

DDKO'lar Kürd ulusunun aydınlanmasının birer realitesi idiler... Münhasıran belli bir kişinin, örgütün, partinin tahakkümünde değildiler... Ama her örgütten, her partiden ilham alırlardı... Her partinin, her örgütün, bir dereceye kadar DDKO'lar üzerinde etkileri vardı... Doktor Şıvan diye bilinen ünlü Kürd siyaset adamı Dr. Said Kırmızıtoprak'ın (T-KDP genel sekreteri) etkisinde kalan kimi kurucu ve üyeler vardı... Aynı biçimde TKDP (Sait Elçi'nin genel sekreteri olduğu parti), TİP gibi partilerle, M. Emin Bozarslan, Musa Anter, Medet Serhat, Örfi Akkoyunlu gibi şahsiyetlerden düşün ve esin alırdı... DDKO'ların görünürdeki ana amacı politika yapmak ve politika üretmek değildi... Ama gerçekte politika yapar ve fikir üretirdi... Bu meydana genel seçim zamanlarında üyelere, tanıdıklarına ve halka TİP'e oy vermelerini tavsiye ederdi... DDKO'lar birer siyasal parti değil, baskı gurubu niteliğinde birer gençlik örgütü idiler... Adından da anlaşılacağı üzere birer kültür ocağı idiler... Bu nedenle bir siyasal parti gibi kitlelere öncülük değil, kitleleri uyandırma, aydınlatma gibi fonksiyonları vardı... Şêx Said'den tutun Dersim, Agirî başkaldırılarına, efsanevi Kürd kahramanı ve mücadele şahsiyeti General Mela Mustafa Barzanî'den tutun 49'lara, 23'lere kadar her oluşumdan ve her birikimden ilham alırlardı... Özellikle Irak Kürdistan Demokrat Partisi ile onun Genel Başkanı Genaral Mela Mustafa Barzanî'nin demeç ve saptamaları, taktik ve stratejileri titizlikle izlenirdi... Doktor Şıvan'ın teksirle çoğaltılmış yazıları elaltından kimi üyelere dağıtılırdı... Bu

yazılardan birinin bir yerinde Doktor Şıvan Kürd ayaklanmalarından söz ettikten sonra 'Ağrı Başkaldırısından sonra uzun süredir Kürd halkından ses çıkmadığını, Kürd halkının uzun süre sessiz kalmasının çok anlamlı olduğu' tespitini yapmıştı... Kürd ve Kürdistan yaşamında DDKO'lar ne bir ilk örgütlenme ne de son örgütlerme idi... Kendinden öncekilerden etkilenip ilham almış ve kendinden sonrakilere de esin kaynağı olmuşlardır... Bir başkaldırı örgütü değildi ama önceki başkaldırıların örgüt, kurum ve kuruluşlarından, eylem ve düşünce şahsiyetlerinden gerekli dersleri almıştı... Aynı şekilde umulur ki kendinden sonraki aksiyonlara da düşünsel ve pratik bir katkı yapmış olsun...

DDKO'nun örgüt olarak fikir ve yüzde yüze yakın doğru olarak kotarılan eylem alanındaki çalışmaları kesinlikle doğru idi... Eğitim ve seminer çalışmaları, forumlar düzenleme ve düzenlenenlere katılma tutumları, protesto ve gösterilere katılımları, afişleme ve yürüyüşlere katılma, örgütlenme yöntem ve esasları kesinlikle doğru idi... Ama özellikle İDDKO'nun örgüt olarak değil, kimi üyeleinin saptanan iki önemli hatası vardı: Biri Aziz Kuran'ın haksız ve gereksiz öldürülmesi ve Fethi Kuran'ın da yaralanması; diğeri de Mehmed Cantekin'in şehid düşmesi... Aziz ve Fethi Kuran olayı, salt bir İDDKO meselesi değildi ama olaya İDDKO üyelerinden kimileri de fiilen katılmışlardı... Sağ görüşlü Av. Mustafa Kuran'ın Laleli'de Babaman adlı bir oteli vardı... Mustafa Kuran da Arap kökenli olduğunu söyleyen bir Viranşehirliydi... Cinayet olayından önceki gece bir gurup genç otelin camlarını kırıp indirmeyi tekليف ettiler... Ve dediklerini de yaptılar... Ertesi gün akşam Koska caddesinde

bulunan ve Babaman oteline yakın olan bir kahvehanede gençler oturmuş tavla ve benzeri oyun oynuyorlardı... Birden Kuranlarla diğerkleri arasında kavga çıktı... Her iki taraf da 'koç gibi' dövüşüyorlardı... Boşuna 'deştâ Surucê ambara mêran e' dememişler... Derken kavga dışarıya taştı... İsmi mahfuz olan gençlerden biri yakında bulunan bir lokantadan bir deste kebab şişi alıp getirdi ve Kuran muhalifi gençlere dağıttı... Şişleri getiren genç elindeki bir şişi Fethi'ye batırdı ve onu ağır yaraladı... Kavgaya katılan yine adı mahfuz bir esnaf da Aziz'e şişi soktu ve oracıkta öldürdü... Bu olayın elle tutulur ve benimsenir bir tarafı yoktu... İDDKO doğrudan bu olaya katılmadığı halde olaydan çok zarar gördü...

Mehmed Cantekin olayında deneyimsizlik, ihmal ve sorumsuzluk vardı... Gece vakti, rahmetli Fevzi Yardımcı'nın dediği türden fedaice Yıldız Üniversitesine baskına gidilmiş, önceden orda mevzilenmiş komandolar ile destekçileri olan 'derin devlet' memurları uzun namlulu silahlarla bu gelenleri taramış ve Adıyaman, Kahtalı yoksul bir demirci çocuğu olan Orman Fakültesi öğrencisi Mehmed Cantekin şehid düşmüştü...

Bu iki dramatik ve trajedik olay dışında İDDKO'nun eylemlerinde başka hataları olmamıştır denebilir...

Efsanevi liderimiz General Mela Mustafa Barzani'nin liderliğinde ve Irak Kürdistan Demokrat Partisinin öncülüğünde insanlığın tanıklık ettiği şanlı 11 Eylül 1961 tarihli devrimin gayesi ve beraberinde getirdiği kürdlük şuuru ve Kürd ve Kürdistan tarihinde kahraman peşmergelerimizin yarattığı muazzam destan bütün parçalardaki Kürd milletini etkilemiştir...

Tarihsel imgelem suretiyle gelin

küçük bir gezinti ile Irak Kurdistanına uzanalım...

Yıl: 1961... Karşımızda kanlı ve büyük bir savaş... Savaş alanı tüm Irak Kürdistanı sathı... Savaşta Kürd savaşçı-
larının Başkomutanı General Mela Mustafa Barzani... Cepheler değişik ve çok: Bir yandan cehalet, aşiret düzeni, yani ağalar, şeyhler ve bunların emrindeki cahil insanlar... Diğer yandan muazzam bir asker ve silah üstünlüğüne sahip Irak Devleti... Mela Mustafa Barzani bir yandan aşiret düzeni ile mücadele edip Kürdlük bilincini aşiret bilinci yerine hakim kılmaya çalışıyor, diğer yandan da sınırlı olanakları ile Irak Devletine karşı savaşıyordu... Yenilgiler ve zaferlerle dolu bir savaştı 1961'deki savaş... Kendi halkının az bir kesimi ile dost bildiklerinin ihanetine uğrayıp arkadan hançerlenmezse, sırtı yere gelmezdi Mela Mustafa Barzani'nin... Bütün olanlara rağmen Barzani'nin yaptıkları ve geride bıraktıkları tek kelime ile göz kamaştırıcı idi... Yok olmak üzere olan bir halkı, Kürd halkını uçurumun kenarından çekip kurtarmış ve ayaklarının üzerinde kalmasını ona öğretmişti...

1963 yılına geliyoruz: Kürd Ulusal Mücadelesi açısından parlak zaferlerin dolu olduğu bir yıl... Bunun için Irak Devleti bütün hov'luğunu (yabanıllığını) sergiliyor ve General Sıddık Mustafa komutasındaki bir birlik, Süleymaniye'de 86 sivil Kürdü diri diri toprağa gömüp öldürüyor... Yine Taha Şekerci adında bir Türkmen subay 39 sivil Kürdü elektrik direğine asmak suretiyle katlediyor... Ganım Mısbah el Emin adlı bir başka Arap general 72 Kürdün üstünden tanklarla geçmek suretiyle onları sadistçe ve canice itlaf ediyor...Ve daha neler neler... Enfaller, Halepçeler, Kaladize'ler hariç...

Bu ağır koşullarda Kürd ulusu, önderleri General Mela Mustafa Barzani'nin direktiflerini dinliyor ve diriliyor... Böyle bir liderden, böyle bir partiden, böyle bir kahraman halktan kim etkilenmezdi ki...!?

Ulusal Kurtuluş Mücadelesi veren diğer ulusların Kürd Devriminden alacakları çok dersler vardır... Bu olağanüstü destandan etkilenmemek mümkün değildi... Ruhunda, beyninde, vicdanında ve karakterinde bu bilinci taşıyan bir çok DDKO üyesi vardı... Demokrasiye, eşitliğe, özgürlüğe, kardeşliğe ve barışa aşık olan 'Kürd uşakları' hiçbir ulusa düşmanlık duygusu taşımıyorlardı... Hiç bir Kürd dünyaya bedel değildi ama her bir Kürd tıpkı diğer her bir insan gibi bir 'dünyalı' idi...

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar Türkiye tek partili bir diktatörlük dönemi yaşamıştır... Bu dönemde Kürd halkı eşi benzeri görülmemiş bir zulüm altında kalmıştır... İsyanlar bahane edilerek Kürdler kırım ve kıyımından geçirilmiş, önderleri asılmış, zorunlu sürgünlere tabi tutulmuş ve binlerce köy ateşe verilmiştir...

Ali Haydar ve Ali Barut gibi müfreze komutanları köy yakma, Kürdleri münferit ya da toplu öldürme ve namusa tecavüz gibi sayısız suçlar işlemişlerdi... Orgeneral Mustafa Muğlalının emir ve komutası ile Van'ın yoksul ve gariban köylülerinden 33 kişinin 'sorgusuz süalsiz' kurşuna dizilmeleri yine bu tek partili diktatörlük döneminde olmuş ve Kürd asıllı İsmet İnönü 'Mustafa Muğlalı doğuda (Kürdistan'da demek istiyordu) olduğu sürece ben Ankara'da rahat uyurum' demişti... Bu da yetmiyormuş gibi ağır vergilerle Türk köylüsü ile birlikte Kürd köylüsü de ezilmiş ve yine İsmet

İnönü 'Türk köylüsü un çuvalı gibidir, dövdükçe un dökülür' demiş, vergi toplamadaki acımasızlığı dile getirmişti... Bu vergiler Kürd halkına o kadar ağır geliyordu ki anlamlı bir adla adlandırılmıştı: Derd û Bela!'

'Yeter söz milletindir' şiarı ile tek partili diktatörlük yönetimine karşı tavır alması ile yola çıkan ve bu sloganı ile demokrat olduğuna inanılan Demokrat Parti yönetimi Kürdlerin hayrına düşünmüyordu... DP'lilerin işledikleri iddia edilen suçlar onların lider kadrosunun idamını gerektirmiyordu... 27 Mayıs askeri darbesi sonucu DP lider kadrosunun idam edilmesi birer siyasi cinayetti, ama 49'lar diye bilinen Kürd siyasi gençlik hareketine karşı DP lider kadrolarının takındıkları tavır da elbetteki demokratça değildi... Anti komünist kisvesi altında önce binlerce Kürd aydınını toplayıp imha etmeyi planladığı bilinen DP zihniyeti, demokrat dış dünyanın gözü önünde bunu yapamayacağını anlayınca tedrici olarak 50'şer kişilik guruplar halinde Kürdlere yönelmiş ve ilk partiyi 1959 uylında tutuklatmıştır... Bu elli kişiden verimli olarak hücresinde yatan Mardin'li rahmetli Emin Batu, kustuğu kanı ile hücresinin duvarına dengesi bozuk bir terazi resmi çizmiş ve terazinin altına da yine kanı ile 'esaret bahçesinde bir gül olmaktansa özgürlük bahçesinde bir tiken olmayı tercih ettim' diye yazmış ve hayata veda etmiş ve bu suretle sayıları elli olan gençler, bir eksiği ile 49'lar diye anılmışlardır... 49'ların bir veremlisi daha vardı: Said Elçi... O da kesik kesik öksürdükçe ve kan attıkça 'ulan siz faşistlere inat ölmeyeceğim, yaşayacağım' demiş, dediğinde durmuş ve fakat hayatı dramatik bir şekilde 1970 tarihinde Irak Kürdistanında kardeş

kurşunu, Said Kırmızıtoprak'ın kurşunu ile talihin ve tarihin ters bir tezahürü şeklinde son bulmuştu... Liderlik davası uğruna cinayeti işleyen Doktor Şıvan da Irak Kürdistanı Devrim Mahmemesince yargılanmış, arkadaşları Brusk ve Çeko ile birlikte idam cezasına çarptırılarak kurşuna dizilmek suretiyle yine trajik bir biçimde infaz edilmişlerdi... Bunlar bizim tarihimizin trajedileri ama, 49'lara tuzak hazırlayan DP zihniyeti 1960 askeri darbesi sonucu maalesef kendi hazırladıkları kuyuya, hakketmemiş olsalar da trajik olarak yine kendileri düşmüşlerdir...

1960 askeri darbesi ve getirdiği 1961 Anayasası Türkiye siyasal ve toplumsal hayatına bir benzeri daha görülmemiş biçimde geniş hak ve özgürlükler getirmiş, daha sonra bu demokrasi abidesi Anayasa Milliyetçi Cephe Hükümetleri ile onların Balyoz Harekatı aktörlerince 'lüks' sayılmış ve kolu kanadı kırılmak suretile bir hilkat garibesine çevrilmişti... 1961 Anayasası 1961-1970 döneminde türkiyenin toplumsal ve siyasal dokusunda önemli değişiklikler ve yenilikler yapmıştır... Bu dönemde sol partiler, sol sendikalar, sol öğrenci dernekleri kurulmasının yanında; sağ partiler, sağ sendikalar ve sağ öğrenci dernekleri de kurulmuştur... Genelde ve esasta iki kanattan oluşan geleneksel demokrasi düzeninde, devlet tıpkı Emin Batu'nun bozuk terazisi gibi yan tutmuş, sağ kesimi destekleyip korumuş, sol kesimi de 'devletin nefesini enselerinde hissedecekleri şekilde' takip ve tecziye etmiştir... Böylece sağ oluşumlar süreç içerisinde 'devlet yanlısı!' sol oluşumlar da 'devlet karşıtı' diye tanımlanıp ayrımcılık yapılmıştır... Nitekim asker kökenli cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile Çoban

Sülü sağ cenahtan yana tavırlarını açık bir biçimde ortaya koymuşlardı... Ama anayasanın getirdiği verimli ortam, anayasa koyucusu ile İttihat ve Terakki'nin ta kendisi olan resmî ideolojinin istek ve iradesine ters de düşse Kürdlük bilincine ve Kürd oluşumlarına da değerli olanaklar ve katkılar sağlamıştır... İşte böyle bir özgürlük ortamının, deyim yerindeyse son nefe sinde DDKO'lar hayata gözlerini açmış ve daha emekleme çağına yeni ulaşmış - larken 12 Mart fasist darbesinin sıkıyönetim mahkemelerince anayasal düzen ve özgürlük ortamı ile birlikte hayatlarına son verilmiştir...

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'ye kadar süren diktatörlük döneminde yapılanlar yukarıdakiler gibi ise, sanki 1950'den sonra yapılanlar çok mu demokratça ve hakça idi? Hayır!!! Bin kere hayır!!! Hala Kürd kültürünü, tarihini, dilini inkar ve Kürdleri imha eylemleri tedricen devam etmektedir...

Bilindiği gibi kırk milyonluk geniş nüfusu ile yerküre üzerinde devletsiz olan tek ulus, Kürd Ulusudur... Demokratik bir yöntemle adil ve kalıcı bir çözüm gerçekleştirilmedikçe, Kürd Ulusu, Ortadoğu'da var olduğu sürece Kürd sorunu da devam edecektir... Bu ise daha fazla kan, daha fazla acı ve daha fazla gözyaşı demektir...

Kürd sorunu Büyük Ortadoğu Projesinin en önemli bir halkasıdır... Büyük Ortadoğu Projesinin yol haritası, unutulmamalıdır ki Kürdistan'dan geçmektedir... Kürd ulusu üretkendir... Vurmakla, kırmakla tükenmez... Ve esareti kabul etmez... Tarihte bu açıdan ilk başkaldırı hareketinin Kürdlerden geldiğini söylersek sanırım abartmış olmayız... Her ne kadar Katilina'nın ilk

başkaldırı adamı olduğu söylenmekte ise de bu görüş yanlıştır... Demirci Kawa'nın tarihte ilk başkaldırı kahramanı olduğu artık tarihçiler tarafından da bir gün kabul edilecektir...Tarih denen şaşmaz yargıç elbetteki adil yargısını verecektir...

DDKO'lar Kürd Milletinin iradesinin bir temsilcisi değil, ama bu iradenin bir ürünü idiler... Çünkü DDKO'lar Kürd ulusu adına kararlar almaz ama onun yararına kararlar alır ve etkinlikler yaparlardı... Kürd sorunu konusunda çok duyarlı konularda cesurca ve fedakarca eylemler düzenler, başkalarının düzenledikleri etkinliklere de yine etkince katılım sağlardı... Mehmed Cantekin, Battal Mehmetoğlu gibi Kürd asıllı öğrenciler katledilmiş, Farqîn'de motorize birlikler desteği ile komando zulmü yapılmıştı... İDDKO haber bülteni ile Farqîn'de yapılan zulmü kamuoyuna aytıntıları ile duyurmuştu... Ayrıca bu olayları protesto etmek ve 'ocak'ın sesini kamuoyuna duyurmak için bir de 'eylem' yapmaya karar verilmişti...

Eylem biçimi 'afişleme' olacaktı... Ali Kılıç adlı Dersimli, şair ruhlu bir İDDKO üyesi resimler yapmış, altına da 'ocak'ın uygun gördüğü sloganlar yazılmıştı: 'Komando zulmüne son', 'Dökülen kanların hesabı sorulacaktır' gibi... Bu resim ve yazılar basit biçimde elle yapılarak hazırlanmış serigraflarla çoğaltılmıştı...

O gece serigrafta Sait ve bir iki arkadaşı İstanbul Langa'daki Diyarbakır Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurduunun en üst katında bulunan okuma salonunda sabaha kadar çalışmış ve serigrafla binlerce afiş hazırlamışlardı... Bir kaç gün sonra bu afişler uygunca paketlenildi ve bunları alıp Diyarbakır'a götürdüler Sait

ve arkadaşları... Karargah, tahmin edileceği gibi Mehdi Zana ile Niyazi Usta'nın terzihanesi idi... Gece saat geceyarısından sonra Sait ve Dicle Üniversitesinden bir grup devrimci öğrenci güçbirliği yaparak guruplara ayrıldılar ve Diyarbakır'ın her tarafını bu afişlerle süslediler... Mustafa adında İzmirli bir tıp öğrencisi vardı ki onun hizmetleri unutulur gibi değildi... Mustafa boyu iki metreye varan bir arkadaştı... Surların dibinde Mustafa dizlerine çömelir, uzun boylu olan Sait de ayakları ile onun omuzlarına basar, her ikisi de ayağa kalktıktan sonra Sait elindeki uzun saplı fırçanın ucuna zamlayıp yerleştirdiği afişi mümkün olduğunca yükseklere, surun duvarlarına yapıştırırdı... Afişleme çok sür'atle ve seri bir şekilde düzen ve disiplin içinde bitirilmişti... Diğer guruplar da yapılan işbölümüne göre başka bölgelerde 'eylem'lerini gerçekleştiriyorlardı... Bereket versin eylem süresi boyunca hiçbir polisiye vak'aya rastlanılmamıştı...

Sait gecenin geri kalan kısmında da acaba sonuç halkta nasıl bir tepki uyandırır diye düşündü ve uyuyamadı... Takip eden sabah mesainin başlaması ile birlikte dün geceki eylemin bir aktörü değilmiş gibi Sait evden çıktı ve 'icraat'larına çaktırmadan bakmaya gitti... Gazi Caddesinde ilerlerken sonradan MİT'te olduğu anlaşılabilecek olan M. Şerif adında şimdi rahmetli olmuş bir arkadaşına rastladı... Arkadaşı gülümseyerek Sait'e yaklaştı ve 'min çavê te xwaro! We îşev bedenên Diyarbekirê rind xemilandine ha!' dedi... Anlamı 'Gözünü sevdiğim! Siz bu gece Diyarbakır surlarını iyi süslemişsiniz ha!' demekti... Ama Sait olayı öyle inandırıcı bir dille inkar etti ki, M. Şerif ona inandı ve birkaç yerdeki afişlemelere birlikte bakmaya gittiler...

Gelen giden afişlere bakarlardı... Surlara bakan başkalarını görenler durup kendileri de bakarlardı... Çoğunlukla insanlar 'kî kiriye destê wan sax be' derlerdi... 'Her kim yapmışsa ellerine sağlık' demek istemişlerdi...

DDKO'lar spontane olarak kurulmamışlardı... Düşünülmüşlerdi... Bunlar birer sosyopolitik realite idiler... Tarih o dönemde DDKO'ların kurulması için hamile idi... Ve onları doğurdu... DDKO'lar birer baskı gurubu idiler... Üyelerinin çoğu kürd milliyetçisi idiler... Kimisi Allaha inanırdı, kimisi inanmazdı... Üyelerin önemli bir kısmı marksist Leninist ideolojiyi taşırlardı... Hatta IDDKO'nun Ahmed Kızılar, Ömer Bakkal gibi bazı üyeleri de Maoisttiler...

Türk solu paramparça idi... MDD'ciler, DD'ciler, Enver Hocacılar, Maocular, Moskovacılar... Ve daha ötekileri...

Bu bölünmüşlük bereket versin ki Kürd solunda derinliğine ve etkin bir biçimde yoktu...

Kurucu üyelerden Sait, Allah'a inanırdı... Necmeddin Büyükkaya ve Hikmet Bozçalı üstüne çok düştüler ama bir türlü Sait'e marksist düşüncüyü benimsetemediler... Bir keresinde Hikmet Sait'e 'Ya allah'a inanacaksın ya da bilime. Allah'a inansan bilim yoktur, bilime inansan Allah yoktur' gibi Sait'e çok garip gelen bir ifade sarfetmişti... Hatta İdealizm ve Materyalizm konusunda Sait'e ocak lokalinde bir de seminer verdirdiler... Seminerden sonra Hikmet : 'Gördüğün gibi Allah varsa bilim yok, bilim varsa Allah yok, değil mi?' diye sorunca Sait 'Hayır yanılıyorsun her ikisi de var. Çünkü yüce Allah Kur'anda 'oku!' demek suretiyle insanlara bilimi elde etmeyi emretmiştir' demişti... Sait

Allahsızlaştırılamamıştı ama ilk kongrede Necmeddin Büyükkaya kendi döneminin faaliyetlerinden söz ederken böbürlene böbürlene 'marksizmi ağzına almaktan korkan bir arkadaşımıza materyalizm konusunda seminer verdirilmiştir' diye övünmüştü...

2. İDDKO'nun Müdavimleri

Genelde DDKO'lar özel olarak İDDKO, halkımızın ilgi ve desteğine mazhar olmuştu... Kürdistan'ın en ücra köşelerinden halkımızın her sınıf ve tabakasından insanlar gelir ocak'ı ziyaret eder, sohbet edip görüş bildirirlerdi... Tanınmış Kürd yazar ve siyasetçilerinden Mahmut Baksi, Abdurrahman Dürre, Doğan Kılıç Şêxhesenalı, Ferit Öngören, ve daha başkalarının ziyaretçiler arasında oldukları hatırlardadır... İstabbul'dakilerden ise, Av Medet Serhat, Musa Anter, Mehmed Emin Bozarslan, Örfi Akkoyunlu gibi şahsiyetler sık sık gelir, söyleşilerde bulunur, görüş ve temennilerini bildirirlerdi... Ocak'ta bazen şöenler de tertiplenirdi... Bir keresinde dengbêj öğrencilerden Sait Pektaş, Fevzi Özmen, Behzat Batê, ve Ağrı'lı Alırıza tam bir şöen şeklinde oturmuş güzel lawjeler söylüyorlardı... Bir ara herkes birden ayağa kalktı ve içeriye rahmetli Örfi Akkoyunlu'nun girdiği görüldü... Örfi Bey, türkü söylenmekte olduğunu görünce 'çocuklar, biz en güzel türküyü silahla söyleriz' deyiverdi... Onun bu sözü o günden sonra kırmızı büyük harflerle yazılıp bir slogan şeklinde İDDKO'nun duvarını süslemişti: BİZ EN GÜZEL TÜRKÜYÜ SİLAHLA SÖYLERİZ... Ünlü 12 Mart muhtırası verildiği zaman tüm kesimler gibi DDKO'lular da tedirgin olmuşlardı...

Ertesi gün rahmetli Örfi Bey gelmiş ve 'çocuklar, sakın ola onbaşının mektubu sizleri korkutup karamsar kılmasın' demiş ve muhtırayı bir mektub, genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ı da onbaşı olarak nitelemişti...

Son kongrede rahmetli Mehmet Tüysüz Başkanlığa, Sait Pektaş, Mahmud Fırat, Cimsit Bilek ve Eyüp Alacabey de yönetime seçildiler...

Sait o yıl Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi idi... Şubat ayının lapa lapa yağan karlı bir günü idi... Sait, Taşıtlarla'da aynı evde kaldıkları arkadaşı Fethi Gümüş Hukuk İktisat Fakülte'lerinin ortak kütüphanesinde ders çalışıyorlardı... Sessizliğin en derin yerinde Sait bir ara sol omuzuna dokunulduğunu hissetti... Bu Karşı bir arkadaştı ve Sait'e dışarı çıkması için işaret etti... Dışarı çıktıklarında arkadaşı Sait'e adının radyolarda anons edildiğini, Diyarbakır ve Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı askeri savcılığınca arandığını söyledi... Sait gayet sakin ve alçak bir sesle 'tamam, paniklenme ve ortalığı paniğe verme' dedi ve geri kütüphaneye döndü... Bir şey demeden kitaplarını toplamaya başladığını gören Fethi ona soran gözlerle baktı ve Sait de başı ile dışarı çıkmasını işaret etti... Birlikte çıktılar ve Sait durumu Fethi'ye anlattı... Aynı gün akşamı radyolarda adları anons edilen öteki arkadaşlarla da görüştüler ve gidip Diyarbakır'da teslim olmaya karar verdiler... Kaçmanın ya da saklanmanın bir yararı yoktu, üstelik sakıncaları vardı... Kızıldere olayları taptazeliliğini koruyordu... Faruk Sükan'ın polislerinin nefesleri milletin ensesinde hissediliyordu... Nihat Erim'in, Faik Türün'ün Balyoz Harkatları hafızalarda canlılığını koruyordu...

Ertesi gün Diyarbakır'a gidildi ve

askeri savcılıkta ifadeleri alındı... Savcı Hak. Alb. Hayrettin Uğrasız idi... Yüzü mantarlı olan iyi niyetli bir insandı... Savcı, İstanbul'a geldiğini, şayet ona gidilseydi orada ifadelerinin alınacağını ve Diyarbakır'a gelmelerine gerek kalmamış olacağını söyledi ve ifadelerden sonra onları serbest bıraktı...

Tekrar İstanbul'a derslerinin başına döndü Sait... Langa'daki Diyarbakır Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurdu'nda ders çalışırken zihnen çok yorulmuştu... Kalkıp arkadaşları ile ocak'a gittiler... Bir Pazar günü idi... Diyarbakır'da tutuklu bulunan Musa Anter'in hanımı Hale Anter de ocak'ta idi... Bir sorunu vardı Hale Hanımın ve dert yanıyordu: Evden çıktığı zaman evine birileri geliyor ve hiç bir şeye dokunmadan buzdolabındaki sebze ve meyveleri yerlere döküp ortalığı kirletiyorlarmış... Kendisine göre bu gelenler hırsız falan değil ama büyük bir ihtimalle polislermiş... İki kişinin gelip evde kalmalarını rica ediyordu... Viranşehir'li Abdurrahman Öztürk ile Sait Pektaş gönüllü olarak ortaya çıktılar... Hale hanımla birlikte Suadiye'deki evlerine gidip beklediler... Aradan bir hafta geçti, gelen giden olmadı... Hale hanımın o nefis yemeklerinin eşi benzeri bulunmazdı... Bir hafta sonra Cumayı Cumartesiye bağlayan gece sabaha karşı saat 05:00 sularında kapı zili çaldı... Nisan ayının soğuk bir gecesi idi... Abdurrahman kalkıp kapıya gitti ve 'kim o?' diye seslendi... Dışarıdaki gür ve kızgın ses 'polis! Aç kapıyı' deyince Abdurrahman kapıyı açtı ve davar sürüşü gibi bir yığın resmi-sivil giyimli adamlar koşar adımlarla içeri doluştular... Sait'in sarındığı yorgani tomsonun namlusu ile uçlayıp var gücü ile karşıya fırlatan biri 'kalk! Çabuk giyin!' dedi ve bir yandan da çok hızlı bir şekilde her tarafa şüpheli

bir şekilde göz gezdiriyordu... Musa Anter'in evinin çevresi ana baba günü idi... İki genç askeri cemsinin içine atılırken, 'operasyon!'un komutanı ve rütbesinin de korgeneral olduğu omuzlarındaki yıldızlardan anlaşılan biri polisleri 'bunlar semiz adamlar, sizin de tokaç gibi elleriniz var, sizleri göreyim' demek suretiyle utanmadan bu gençlere işkence yapılmasını emrediyordu... Abdurrahman ve Sait cemse ile götürüldüler... İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün o zaman Sirkeci'de olan binasına geldiler... Nezarethane tıklım tıklımdı... Siyasetçilerden hırsızlara, esrakeşlere kadar onlarca insan vardı... İki geceyi öyle o odada geçirdiler... Bulabildikleri tahta sandalyeye oturup masya yumulmak suretiyle uyumaya çalıştılar... Pazartesi günü ilgili ve yetkili efendileri geldi... Abdurrahman ile Sait siyasi işlere bakan müdür yardımcısının huzuruna! çıkarıldılar... Muavin bu gençlere hiç bir şey sormadan 'atın bunları ayrı ayrı hücrelere...!' dedi... Abdurrahman'la Sait 15 gün birbirini görmeden ayrı hücrelerde kaldılar... Bir gece yarısı Sait'in hücresinin yanındaki hücreden tiz ve titrek bir feryat yükseldi: 'Ben Oktay Etiman! Yaşıyorum!... Hayattayım... Ama polisler bana bugün bir gazete gösterdiler, gazetede intihar ettiğim yazılı idi... Tanık olun ben Oktay Etiman, hayat-tayım ve yaşıyorum' diye defalarca tekrarlayıp duruyordu... En sonunda polislerden biri kapısına gidip 'tamam arkadaş, ben tanığım ki sen Oktay Etiman'sın ve hayattasın, bağırma artık, yeter!' deyince ses kesilmişti... Ertesi sabah Sait ve Abdurrahman ifadeye çıktılar ve serbest bırakıldılar... Abdurrahman'a bir tokat dışında onlara işkence yapılmamıştı...

Aradan bir kaç ay geçti... Bir gün

sivil bir polis Taşlıtarla'daki evlerine Sait'e bir tebligat getirdi... Diyarbakır ve Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Nolu Askeri Mahkemesinde duruşması varmış...

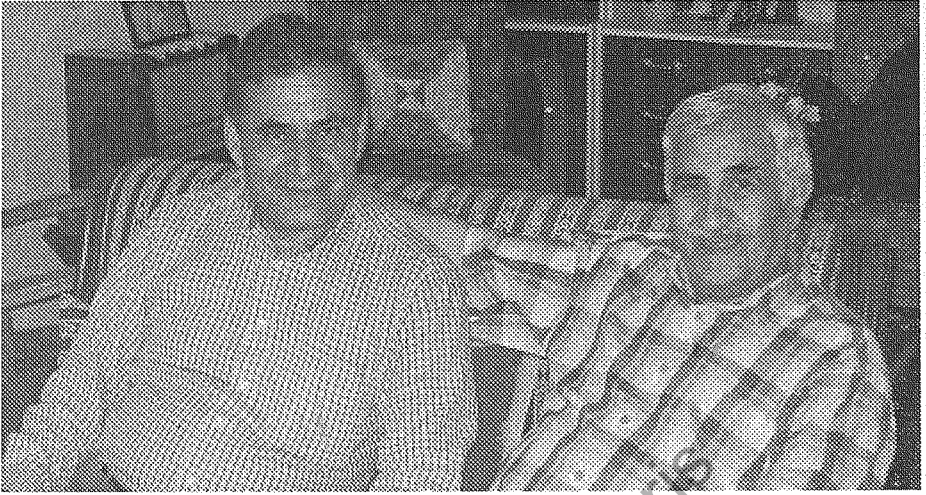
3. Duruşmalar... Duruşmalar...

Daha önce haklarında dava açılan DDKO'lular ve Musa Anter, Mehmed Emin Bozarslan, Dr. Tarık Ziya Ekinci, Dr. Naci Kutlay, Canib Yıldırım, İsmail Beşikçi ve diğer Kürd şahsiyetlerin hakkındaki davaların duruşmaları devam ediyordu... Sait ve Cemşid Bilek, Mahmud Fırat, Battal Batê, Şeyhmus Aslan gibi bir gurup arkadaşı Diyarbakır'a ulaştılar... Pazartesi sabah erkenden Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nin Seyrantepe'deki 7. Kolordu Komutanlığı karargahında bulunan duruşma salonunun önünde hazır bulundular... Diğer sanıklar ve yakınları ile Kürd yurtseverlerin oluşturduğu ziyaretçilerden oluşan kalabalık bir gurup içeriye duruşma salonuna alındılar... Duruşma başladı... Hakim Albay Hamdi Sevinç duruşmaları yönetiyordu... Hakim Yzb. Önder Ayhan ile Topçu bir Albay heyette bulunuyordu... Önce Cemşid Bilek'in kimlik tespiti yapıldı... Ondan sonraki duruşmalara Cemşid damgasını vurdu... Çünkü duruşma hakimi Hamdi Sevinç duruşmalara başlarken, hep 'Cemşid Bilek ve arkadaşları tutuklu bulundukları tutuk-evinden getirildiler, bağısız olarak yerlerine alındılar...' diye başlayacaktı... Kimlik tespiti ilk gün bitti.

Herkesin kimlik tespitinden sonra ikinci gün yani Salı günü sanıkların iddianameye karşı savunmaları alındı... Tüm

sanıklar DDKO'ları savundular... Eylemlerinin suç oluşturmadığını söylediler... Ve aynı gün yeni gelenlerin istisnasız hepsi hakkında 'vicahen' tutuklanma kararı alındı... Karar önce kısa süreli bir 'soğuk duş' etkisi yaptı ama hemen geçti...

Cemşid Bilek ve arkadaşlarının getirildiği tutukevinde kimler yoktu ki... DEV-GENÇ Ezrumum-Kars gurubundan, muhtar Feyzi Yılmaz, arzuhalci Ferid Şahin, Karslı Haluk ve Erdal ile çok sevilip sayılan rahmetli Av. Ayhan Soysal, Iğdır'lı Rahim Bağcı gibi DDKO'lu olmayan unsurlar da vardı... Van'lı Cemil Fazlı tek kişilik bir gurup oluşturmuştu! Elbistan'lı Yusuf Kama da öyleydi... Ama asıl Kürd cennahından renkli kişiler vardı. Yukarıda bir vesile ile söz edildiği gibi; Kürd Rûsipî takiminden Musa Anter, Paris Hukuk Fakültesinde doktorasını yaptığı için hukuk doktoru ünvanını alan ve şu anda 82 yaşını idrak etmiş bulunan ihtiyar dekikanımız ve Kürdlerin övüncü Dr. Av. Canib Yıldırım, Mehmed Emin Bozarslan, Dr. Naci Kutlay, Sabri Vesek, Abdulkadir Ökten, kardeşi Hasan Ökten, Mela Şebab Bilgiç, Hurşid Onuk, Halil Çiftçi, Van'lı Mela Fahreddin, Diyarbakır Kulp'tan Mehmed Sözer gibi önemli Kürd siyaset ve düşünce adamları vardı... Sait daha lisede iken hatta daha öncesinden politika yapan bu zevatın ulaşılmaz olduklarını sanırdı... Oysa şimdi aynı mekandadırlar, aynı atmosferi soluyorlar, hatta aynı konudaki politik konularda sohbet ediyorlardı... Fikir özgürlüğünün hakim olduğu bir ortamdı tutukevi... Dışarıda açıkça söylenemeyen sözler ve deyimler bol bol duyulurdu orda... Her haberden, her cümleden nem kapılır ve politik görüşler açıklanırdı... Bir keresinde Sait'in de içinde bulunduğu bir gurup avluda volta atarken, dış

Sait tahliyeden 33 yıl sonar Dr Naci KUTLAY'la birlikte

dünya ile içerdikilerin bağlantısını kuran tek iletişim aracı olan rahmetli berber Mehmed Sözer'in portatif cep radyosundan haberler dinleniyordu... Haberlerden birinde o zamanki SSCB ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki gerginliğin artarak devam ettiği bildiriliyor ve bu gerginliğin sebebinin de 'Çin Halk Cumhuriyetinin SSCB'den toprak talep etmesi' gösteriliyordu... Canib Yıldırım'ın o kendine has nükte ile karışık 'Ee köpoğlu Çin haklıdır kardeşim! Toprak az insan çok. Ne kadar verimli de olsa toprağı ihtiyaca cevap vermez... Diğer köpoğlu Rusya ise haksızdır kardeşim...Onların da insanı az toprağı çok... Verimli topraklar ve ihtiyaçtan fazla... SSCB biraz toprak verse Çin'e kıyamet mi kopar yani...! Her ikisi de komünist ve bu da en azından devletlerarası ya da milletlerarası alanda bir nevi toprak reformu olur'seklindeki yorumu her kesi güldürmüştü...

İki yıla yakın bir süre devam eden duruşmalar boyunca sanıkların MİT'çe tespit edilen eylemleri ile diğer deliller tartışıldı... Aslında duruşmalar gösterme-

lik ve biçimseldi... Önceden tespit edilen cezalara Ceza Yargılamaları Yöntem Yasasına göre gerekçeli kaftan hazırlanırdı... Tüm askeri savcıların hazırladıkları iddianameler ile esas hakkındaki mütalaalarında özellikle 'dünyada ve Türkiyede Kürd diye bir millet olmadığı gibi, dünyada ve Türkiyede Kürdçe diye bir dil de yoktur' deniyordu... Yani İttihat ve Terakki zihniyeti ile onun fiili devamı olan TC resmi ideolojisini temsil edenler kafalarını gırtlaklarına kadar kuma sokmuş ve dış dünyadan bihaber olarak ahmaklıklarına devam ediyorlardı... Bir askeri savcı hazırladığı iddianamesinde 'sekizbin kelimelik 'sözde' bir Kürdçe sözlük hazırlandığını bunun Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı bir sözlük olduğunu, geriye mahreci tespit edilemeyen 40 sözcük kaldığını ve buna Kürdçe dendiği'ninin belirtildiği duruşmada rahmetlik Musa Anter 'savcı bey isterse tavuklarını dahi ona Kürdçeden oluşan kırk tane küfür sayabilir' Mela Şebab Bilgiç de 'bu komik iddiası ile anlaşıyor ki askeri savcı tarihten ne korkuyor ve ne de utanıyor' diye nükte

ve gerçek ile karışık bir ders vermiş olmalarına rağmen ırkçı, ütükenci, kızıllemacı zihniyet kafalarını gene de kumun içinde 'muhafaza ve müdafaa' etmeyi yeğliyordu... Onlar, dünyayı görmek istemese bile dünya onların bu komik hallerini ayan beyan görüyordu...

Savcılığın iddianamelerine karşı olsun esas hakkındaki mütalaalarına karşı olsun sanıkların kimi gruplar halinde kimi de münferid olarak siyasi savunmalarını sundular, kimileri de sadece hukukî savunma bildirdi... Hiç bir sanık hiç bir DDKO'nun kurucusu ya da üyesi olmaktan ve isnat edilen suçlardan nedamet duyduklarını beyan etmedi...

Duruşmaların ziyaretçi müdavimleri içinde renkli simalar da vardı: Mela Abdullahê Xerzî, Hacı İsmail Kılıçarslan gibi... Süreç gereğince tarih DDKO'ları yaratmıştı ve duruşmalar boyunca DDKO'lular da kimisi çok kimisi de az da olsa tarih yaptılar... Kürd tarihine renk ve hareketlilik kattılar...

Bir gün Mala Çeto ailesinden üç kişi her ne hikmet ise tutuklanmıştı... Yaşlı tutuklulardan rahmetliler Mamê Xelîl (Halil Çiftçi), Mamê Qado (Abdulkadir Ökten), kardeşi Hasan Ökten ve diğerleri onları ziyaret ettiler... Sohbet sırasında Çeto'lardan yaşlı olanı 'min hizir dikir ku 30 milyon Kurd di Türkiye de hene heta 29 milyon 999 hezar û 999 Kurd nehêne girtinê, ez nedihatime girtinê' diye kendince devlete serzenişte bulunurken, Mamê Qado 'mixabina mêran! Min jî timî hizir dikir ku 30 milyon Kurd di Türkiye de hene beriya herkesî heta ku ez nehatama girtinê, 29 milyon 999 hezar û 999 Kurdên mayî nedihatime girtinê' diye tarihsel bir yanıt vermişti... Çeto'lardan yaşlı olanı 'ben sanırdım ki Türkiye'de 30 milyon Kürd

var bunların 29 milyon 999 bin 999 tane-si tutuklanmadan ben tutuklanmazdım' derken Mamê Qado da 'erkeklere yazıklar olsun! Ben de sanırdım ki Türkiye'de 30 milyon Kürd vardır her kesten önce ben tutuklanmadan kalan 29 milyon 999 bin 999 Kürd tutuklanmazdı' demek istemişlerdi...

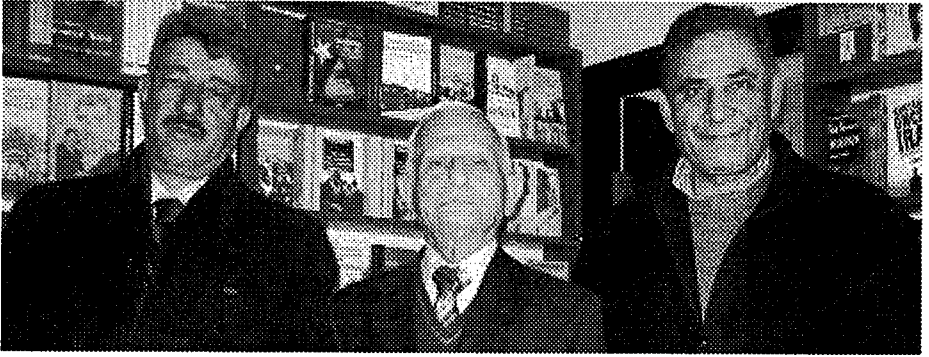
Derken başka yerlerde hesaplar yapılmış, cezalar tespit edilip taktir kılınmış ve o gün dananın kuyruğu kopacaktı...

Kararın açıklanacağı gün Diyarbakır olağanüstü bir gün yaşıyordu... Diyarbakır'ın her tarafı tutulmuş, bedenlere polis ve askerler yerleştirilmiş, giriş çıkışlar kontrol altına alınmıştı... Seyrantepe'de tanklar konuşlanmıştı... Askeri helikopterler keşif uçuşları yapıyorlardı...

Tüm tutuklu ve tutuksuz DDKO sanıkları, Hamdi Sevinç'in ünlü deyimi ile 'Cemşid Bilek ve arkadaşları tutuklu bulundukları askeri tutukeviden getirildiler ve bağırsız olarak yerlerine alındılar...' Sanıklara son söz hakları hatırlatılıp teker teker 'son sözler'i soruldu... Her birisi edebî ve siyasî sözlerle son diyeceklerini bildirdiler ve sanıkların çoğu mahkemeden beraat talebinde bulunmadı...

İleriyi görüp tahmin edebilme açısından İbrahim Güçlü'nün bir beyanı Sait'in çok hoşuna gimişti... Şöyle demişti İbo: 'Dün 49 kişi idik, bugün 97 kişiyiz... Gün gelecek salonlara sığmayacağız...' İlahi İbrahim, ne kadar da isabetli kehanetlerde bulunmuşsun!

Ama o günkü aşamada rahmetli Edib Karahan'ın son sözü son gün duruşmasına damgasını vurmuştu... Gençlerin şaşaaah son sözlerini duyan rehmetli Edib Karahan yanında bulunanlardan bir kalem istedi ve Niyazi Dönmez'in verdi -ği kalemle cebinden çıkardığı meşhur

Sağdan Sait Pektaş, Canip Yıldırım ve Mehmed Çetintaş

yenice sigarası paketinin arkasına bir şeyler yazdı...

Hamdi Sevinç ona son sözünü hatırlatıp sorunca Edib Karahan dev cüssesi ile bir kartal gibi ayağa kalktı ve son sözünü gür ve tok sesi ile söylemeye başladı: 'Efendim! Bizim babalarımız, atalarımız Kurtuluş Savaşında Çanakkalede, Dumlupınarda göksünü düşman kurşunlarına siper ederken o zaman Türk kadınlarını, Türk kızlarını düşmana peşkeş çekenlerin bugünkü torunları kalkıp bizleri milli duyguları zayıflatmış iddiası ile hakkımızda dava açmışlardır...' Sözün geri kalan kısmını söylemesine fırsat vermeden Albay Hamdi Sevinç gözlüğünün arkasındaki gözlerini kısarak araya girip Edip Karahan'a sordu: 'Kimdir o Türk kadınlarını, Türk kızlarını düşmana peşkeş çekenlerin torunları?' Edip Karahan duraksamadan devam etti ve elinin diğer parmaklarını kıvrıp işaret parmağı ile sağ alini orada oturanların sayısınca kürsüde oturanlara doğru sallayarak 'onlar kendilerini çok iyi bilmektedirler' dedi...

Hamdi Sevinç denileni aşağı yukarı aynı sözcüklerle tutanağa geçirdi ve mahkeme kurulu karar için ara verip müzakereye çekildi...

Müzakere olağandan çok uzun

çekmedi... Bir saat kadar sonra heyet geri geldi ve hüküm fıkrasını okurken, ilgili sanığın ayağa kalkmasını, diğerlerinin sükunet içinde dinlemelerini istedi duruşma hakimi Hamdi Sevinç...

Heyet yerini aldı. Olağanın dışında iddia makamını tek askeri savcı yerine üç askeri savcı almıştı... Kendilerince bu bir güç gösterisi idi... Sanıkların oturduğu yerin arka sıralarına da bir kaç tane kelle kulak yerinde adam oturmıştı... Bunların derin devletin en derin adamları oldukları anlaşılıyordu... Mahkeme salonunun içi dışı, binanın çevresi askerle dolu idi... Yalnız mahkeme salonunun içindekilerin hemen hepsi tomsonlarla donatılmış silahlı subaylar idi... Dışarıdan helikopter sesleri daha sık ve daha alçaktan duyulmaya başladı... Tanklar homurdanıyordu...

Hamdi Sevinç kısa kararın okunmasını aşağı yukarı şöyle başladı:

Türk Milleti adına yargılama yapıp hüküm vermeye görevli ve yetkili Diyarbakır-Siirt İlleri ve Bağlı İller Sıkıyönetim Komutanlığı (1) Numaralı Sıkıyönetim Askeri Mahkemesince kısa adı DDKO olarak bilinen Devrimci Doğu Kültür Ocakları sanıklarının Türkiye Cumhuriyeti topraklarının bir kısmını veya tamamını devletten koparıp

ayrı ve marksist-leninist ilkelere dayalı bir Kürd Devleti kurmaya matuf eylemleri ile ilgili olarak yapılan açık yargılama ve soruşturma sonunda, aşağıdaki vicdani kanaate varılmakla;

GEREĞİ DÜŞÜNÜLDÜ:

1- Sanıklardan.....

Diye başladı ve tüm sanıklara 5 ile 20 yıl arasında değişen çeşitli ağır hapis cezaları tertip etti.... Ayrıca sanıklar yurdun çeşitli il merkezlerinde üç yıldan aşağı olmamak üzere genel güvenlik gözetimi altında bulundurulma cezasına da çarptırıldılar...

Son sanıkla ilgili hüküm fıkrasının da okunmasından sonra tüm sanıklar hep bir ağızdan:

'Kahrolsun Faşizm'

'Kahrolsun sömürgecilik'

'Yaşasın Kürd ve Türk Halklarının kardeşliği'

'Yaşasın Kürdlerin kendi kaderlerini tayin hakkı' gibi sloganlar atıldılar... Ortalık hemen gergin bir hal aldı... Mahkeme heyeti derhal bulundukları yeri terkettiler ve alelacele yan kapıdan dışarı çıktılar... Sanıklar ile salona doluşan ve sözde güvenliği sağlamakla görevli subaylar arasında sert tartışmalar tartaklanmalar oldu... Gökyüzünde savaş uçakları Diyarbakır'ın üzerinde alçaktan uçuş yapıyor ve kulakları sağır eden korkunç gürültüler çıkarıyorlardı... Sanıklar yumruklamaya, bu taktirde subaylar da silah kullanmaya hazır ve tetikte idiler... Deneyimli bazı DDKO sanıklarının yatıştırıcı tutumu olmasaydı çok vahim olaylar meydana gelebilirdi... Özellikle Mehdi Zana'nın son derece olumlu, tutarlı, ılımlı ve de yatıştırıcı tavrı sanıkları ikna etmeye yetti ve mües-

sif olayların meydana gelmesini böylece önledi...

Sıra araçlara binmeye gelmişti... Sanık DDKO mensupları hep bir ağızdan Kürdçe marşlarını söylemeye başladılar:

*Birayên delal hûn werin Kurdino!
Behîst e welat em herin merdino!*

*Eger hûn neyên vaye keç em meşîn
Bese koletî serfiraz em bîjîn*

Herne pêş herne pêş dewr û dem ya me ye!

*Welat çav li rê bendewarê me ye!
Keçik nû gîhan ew dixwazîn xebat!!
Me canê cûwan danî rêka welat!*

*Dilê mej' pola gurçik bûye hesin!
Bo ala rengîn hûn werin em bes in!*

*Herne pêş, herne pêş dewr û dem ya me ye!
Welat çav li rê bendewarê me ye!*

Ve sanıklar ta tutukevine yetişinceye kadar öteki marşlarla devam etti...

Tutukevinde Sait tutuklandığı günden itibaren onurlu bir mirasa konmuştu: Tahliye olması nedeniyle Rahmetli Edip Karahan'dan boşalan *'Divan Başkanlığına'* tüm sanıklar oybirliği ile Sait'i seçmişlerdi... Divan Başkanı denilen kimse tutukevinde bulunanların temsilcisi demektir... Tutukluların tüm idarî isteklerini tutukevi müdürlüğüne iletmekti görevi... Sait'in bu görev süresi içinde enteresan bir olay meydana gelmişti: Elazığ Karakoçan'dan sekiz tane ortaokul öğrencisi okullarının bahçesindeki Türk Bayrağını indirip yerine Kürd Bayrağı çektikleri iddiası ile gözaltına alınmış ve sonra da tutuklanmışlardı... Bu tutuklanma kararı Ceza Usul ve İnfaz Yasalarına aykırı idi... Bu kanunlara göre yaşı 18'in altında bulu-

nanlar çocuk sayılır ve bu yaştaki sanıkların tutukluluk durumlarının ve cezalarının infazının 'islahevinde' yerine getirilmesi gerekirdi... Ama nerde o olanaklar Türkiye'de...! İşte Askeri savcılık ve MİT de bu çocukların 'yanlışlıkla' tutukevine konduklarını bahane ederek onları yeniden tutukeviden alıp gözetimevi'ne götürmek istemişlerdi... Yani devlet-i ali ve hikmet-i hükûmet, deyim yerinde ise yılanın deliğine çomak sokmak istiyordu... Bütün siyasi ve adi tutukluların tümü bu isteğe karşı durdular... Sorunu görüşmesi için divan başkanı Sait'i idareye gönderdiler... Cezaevi müdürü albay tıpkı İlya Ehrenburg'un 'Dipten gelen Dalga' ve 'Paris Düşerken' gibi ikinci dünya savaşını ve Hitler zulmünü konu edinen romanlarında betimlenen Nazi subaylarını andırır ve hatırlatırdı: Uzun boylu, kırçıl saçlı, vücudunda ve yüzünde bir damla yağ bulunmayan fikirce olmasa bile vücutça sağlıklı birisine benziyordu... Sait idare binasına vardığında albay telefonda konuşuyordu... Beş on dakika kadar devam eden konuşmadan sonra albay ahizeyi yerine koydu ve sert ve tehditkar bir ses tonu ile 'ne var, ne istiyorsun?' diye Sait'e sordu... Sait de 'efendim bu çocukları geri almak istiyormuşsunuz' der demez ağzı küpüren albay hışımına Sait'in üstüne yürüdü ve onu göksünden tutup var gücü ile dışarıya iterek 'ulan sen kim oluyorsun? Defol!' dedi... Sait düştüğü yerden kalkarak 'beyefendi, memlekette hukuk var, anayasa var, insan hakları var, bana bunu yapamazsınız!' deyince albay iyice çileden çıktı elini palaskasına attı tabancasını yokladı... Bereket versin tabancası yerinde yoktu... Kurdurmuşçasına 'ulaaaaaaaan! Kes sesini! Hangi

anayasadan sözediyorsun! Hangi hukuktan! Seni de götürürler ananı sinkaf ederler beni de götürürler anamı sinkaf ederler! Hangi insan haklarından, hangi anayasadan sözediyorsun sen? Defol' dedi ve Sait'i dışarı attı... Sait neye uğradığına şaşırmadı... Yeni bir dünyaya doğduğunu anladı... Bir Hukuk son sınıf öğrencisi idi Sait. Hukuk, anayasa ve insan hakları gibi 'yaldızlı' sözcüklere çok inanmıştı... Ama albayın bu yaptıkları onun kafasına bir balyoz gibi dank etmişti... Demek bütün bu 'yaldızlı' laflar, yani hukuk, anayasa, insan hakları 'devlet' imiş, devlet de 'ordu' imiş ve ordu da bu zavallı albayın ta kendisi ve omuzlarındaki 'yaldızlı' apoletleri imiş...!

Sait tutukevine döndü ve olanları anlattı... Aynı gece tutukevinin çevresinde konuşlandırılmış onlarca tankın gürültüsü ve G3'lerin binlerce mermisinin patlaması ve tutukevine yüzlerce gözyaşartıcı bombanın atılması eşliğinde bir 'operasyon' düzenlendi, onlarca tutuklunun kafası, kaburgası kırıldı, yüzü, gözü yarıldı ve bu sekiz tane ortaokul öğrencisi çocuk geri alındı... Türk ordusu müthiş bir zafer kazanmıştı...!

Sıra temyiz aşamasına gelmişti... Tüm sanıklar kararı temyiz ettiler ve hükmün isabetsizliğini vurguladılar...

1974 tarihinde Bülent Ecevit başkanlığında kurulan koalisyon hükûmetine mensup CHP ve MSP'ince çıkarılan bir af kanunu vardı... Başlangıçta bu kanun siyasi ve adli tüm sanık ve hükümlülere kapsamak üzere tasarlanıp düzenlenmişti... Ama kanunun TBMM'de oylanması sırasında koalisyon hükûmetine mensup Milli Selamet Partisinin kırk milletvekili muhalefet paralelinde aleyhte oy kullandı ve DDKO sanıkları ile Türkiye'deki öteki sol fikir sanıkları af kapsamı dışında bırakılmıştı... CHP

kanunun bu halini Anayasanın eşitlik ilkesine aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açtı...Tarih dramatik bir şekilde tekerrür edecek ve Necmeddin Erbakan, başbakan iken aynı İttihat ve Terakki zihniyeti tarafından, militarist iradenin isteği ile başbakanlıktan indirilip hapse atılacaktı...

Dava karara bağlandığına göre DDKO sanıklarının artık sivil cezaevine nakledilmeleri gerekiyordu... Öyle de yapıldı... Bir kaç gurup halinde sanıklar Diyarbakır Merkez Kapalı Cezaevine nakledildiler... İlk gece siyasi sanıklar diğer adi hükümlü ve tutuklularla aynı koşullara kondular... Derin devletin bundaki amacı, DDKO'luları öteki kader kurbanları ile bir araya koymak ve başlarına kötü bir şeyler getirmektir... Ama plan ters tepti... DDKO'lular yeni meskenlerine varır varmaz rahmetli Ferid Uzun'un sazı eşliğinde Kürd milli marşlarını hep bir ağızdan söylemeye başladılar... Yüzlerce kader kurbanı DDKO'luları sarmış hayran hayran onlara bakıyorlardı... Komşu koşullardan ısrarla onlara da uğranılmasını istediler... Diyarbakır Merkez Kapalı Cezaevi bir anda Kürd Şenlik Festivali halini almıştı... Sivil cezaevinde meşhur hükümlüler de vardı... Örneğin, nur içinde yatsın, Kulp canavarı diye ünlenen Recoyê Qulpî gibi... Bu Reco bir dizi cinayet işlemişti ama cezaevinde ayılıp kendine gelmiş ve sosyal içerikli kitaplar okumak suretiyle bir filozof haline gelmişti... Yaptıklarını kınıyor, kendisine son derece saygı gösteren kader kurbanlarını bilinçlendirmeye başlamıştı...

Ertesi gün Cumhuriyet Savcılığı DDKO sanıklarını bitişikte bulunan Kadınlar Koğuşunu boşaltarak oraya yerleştirmişti...

Bir Cuma günü idi... Aşık İhsani

DDKO'luları sivil cezaevinde ziyarete gelmiş ve ünlü türkülerini söylüyordu...

Diyarbakırlı idi adı İlyastı

Yanına vardım suratını astı

Dedim çoluk çocuk? Bir küfür bastı

Arkasından baltasını bile, bile, bile...

Bir nöbetçi jandarma eri damın kenarına gelmiş İhsani'yi dinliyordu... Bunu farkedenden ünlü ozan 'ne bakıyorsun kardaş! Biz burda saz çalıyoruz, devletin hazinesinden para çalmıyoruz' diye jandarma eri ile şakalaşmıştı... O gün Mehdi Zana ile Sait nöbetçi idiler... Öğlen yemeğine etli türlü ve pilav vardı... Çoban salatası ile buzlu cacık da hazırlanmış, bol taze nanе ve sarımsakla tatlandırılmıştı... Saat öğlen 01:00'de radyo ana haber bülteni için gongunu çaldı ve herkes dikkatlice haber özetlerini dinlemeye başladı...

Ve... İlk haber: 'Anayasa Mahkemesi 1803 sayılı Af Yasasının üçüncü maddesini Anayasanın eşitlik ilkesine aykırılıktan dolayı iptal etti' idi... Bu haber hoş bir haber idi ve herkes sevinmişti... Çünkü Türkiye'deki tüm siyasi mahkumlar ile bu arada DDKO'lular da aftan yararlandırılmış ve hemen tahliye edileceklerdi...

Zaman kaybedilmeden savcılığın 'Pazartesi tahliyeler olur' şeklindeki beyanlarına itirazlar ileri sürüldü ve ertesi gün Cumartesi günü, günün ilk ışıkları ile birlikte DDKO'lular Diyarbakır Merkez Kapalı Ceza ve Tevkifevinin Kadınlar Koğuşundan tahliye edildiler... Birden o küçüçük dünya boşalmıştı... Kadınlar koğuşunda DDKO'lulardan eser kalmamıştı... Diğer bir deyimle DDKO'lular küçüçük bir cezaevinden çıkarılıp misak-i milli sınırları ile çevrili Türkiye adlı daha geniş bir hapis-hanede alıkonulmuşlardı...

DDKO SÜRECİ VE DÜZCE OLAYI ÜZERİNE Ali Beyköylü'nün Belirlemelerine Cevap

Nezir ŞEMMIKANLI

BİR Araştırma İnceleme Dergisi sorumlularından, sayın S. Veroj'ın benimle kurduğu kontak sonucu DDKO Dosyası'nın ele alınacağını, bu sebeple de DDKO kurucusu, yöneticisi ya da aktif üyesi olan ve 1960-80 yılları arasında, Kürt siyasi mücadelesinde sürece farklı düzey ve konumlarda katılmış şahsiyetlerden birer değerlendirme yazısı istendiğini, ben de kendisine, gönderilen sorulara cevap vereceğimi bildirmiştim. Bilahare konunun çerçevesini belirleyen sorular e-posta adresime gönderilmişti.

Kürt siyasi tarihinde önemli bir yeri olduğuna inandığım DDKO sürecinin, gelecek nesillere doğru aktarılması gerektiği bilinciyle; DDKO kuruluş sürecini hızlandıran faktörleri nasıl algıladığımı, o dönem Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No'lu Askeri Mahkemesi'nde yargılanma sürecinde tutanaklara geçmiş ya da geçmemiş olan önemli gördüğüm bazı ayrıntıların yanı sıra, sivil ve askeri cezaevi sürecinde tanıdığı olduğum ancak

kamuoyuna yansımamış olan bazı olayları da derginin okuyucularıyla paylaşmak üzere "Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz!" başlıklı makaleyi yazdım.

Yeri gelmişken, iki olguya da değinmek istiyorum. Birincisi, makalede derginin gönderdiği sorularla sınırlı kalmaya özen gösterdim. İkincisi de, DDKO'nun 1969-70 yılları arasındaki eylem ve çalışmalarına fazla değinmedim. DDKO'nun kuruluş çalışmalarını yürüten grubun yanı sıra, kuruluştan sonraki dönemin siyasal ve toplumsal sorumluluğunu üstlenen yönetici kadroların kaleminden bu faaliyetlerin öğrenilmesinin daha doğru olacağını düşünmüştüm.

BİR dergisi, DDKO dönemine ilişkin süreci yaşayan bazı arkadaşların yazılarını, "Yaz-Sonbahar 2006 tarihli 5. Sayısında, *DDKO-I* olarak yayımladı. Bu değerli arkadaşlarımdan Ali Beyköylü'ye ait "*Koma Azadîxavazên Kurdistan: Hordî Meydan!*" başlıklı makale de, sözünü ettiğim yazılar arasındaydı.

Elbette, insanların yaşamlarını etkileyen tarihi olayları geleceğe ışık tutmak açısından yazılı belgeye dönüştürmelerini ve kamuoyunun bilgisine sunmalarını önemsiyorum. Ancak, bunu yaparken, nesnel ve etik doğrulardan sapmamak gerekir diye düşünüyorum.

Ali Beyköylü tarafından yazılan, sekiz sayfalık makalenin son üç sayfalık bölümü, sözüm ona Ankara DDKO kuruluş çalışmaları sürecine ayrılmış gibi bir söylemle başlamış. Ancak Ankara DDKO kurucular kurulu üyesi olmasına karşın, kuruluş çalışmaları ve DDKO'nun içeriğine ilişkin tek bir cümle bile söyleyememiştir. Ama bu bölümde, her nedense DDKO kuruluş çalışmalarıyla ilgisi olmayan **"Düzce olayı"** anlatılmış. Ancak, bu olayın anlatımında kendisinin yaralanmış olmasını istismar eden bir düzey gördüm. Buna bağlı olarak, en önemlisi de nesnel ve etik doğruların dışına çıktığını, beni suçlar bir dil de kullandığını okuyunca hayretler içinde kaldım. Yıllar sonra buna neden gerek duyduğuna da şaşırdım.

Sözünü ettiğim makalede, Ali Beyköylü son üç sahifelik bölüme şöyle başlamış:

"Burada süreci ve DDKO'yu olumsuz etkileyen bir gelişmeyi detaylı anlatmam gerekir. DDKO'nun kuruluş tartışmaları ve çalışmaları sırasında Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı olan Nezir Şe. imkianlı bu çalışmalara katılmıyordu. Bir gün bana DDKO kuruluşunun içinde olmadığını ve hatta dışlandığına üzüldüğünü söyledi. Kendisinin birçok imkan ve ilişkiye sahip olduğunu ve bunları böyle bir faaliyete sunabileceğini anlattı. Akabinde devam ederek, eğer arkadaşlar-

dan bu ilişkiyi ve zemini bulmazsa İstanbul'da kurulacak DDKO ile ilişki kuracağını söyledi. Kendisinin böyle imkan ve olanaklara nasıl sahip olduğunu ve niye değerlendirmedığını sordum. Bahçelievler'de kiraladığı bir evde kaldığını ve eve gidersek bana bazı şeyler göstereceğini söyledi. Gittik ve bu arada yatağının altından bazı şeyler çıkardı; Bir Kürdistan haritası, bazı mühürler ve yazılar. Bunları liseden arkadaşı olan Fevzi Kılıç'ın kendisine verdiğini, Avrupa'dan bir Kürt milliyetçisi olan dayısı Dr. A. Rastgeldi'nin gönderdiğini söyledi...." diyor ve yazısını sürdürüyor.

Siyasi olgunluk içinde olan birinin, dernek ya da herhangi bir örgütün kuruluş çalışmalarına katılmanın koşullarını nesnel açıdan değerlendirmesi gerekir. Çünkü bir dernek ya da bir örgüt kurmak amacıyla bir araya gelmiş olan bir grubun, örgütlenmek istemeleri kadar doğal bir şey olamaz. Dolayısıyla, girişimci grup düşünsel bazda kendilerine yakın ya da uzak gördükleri kişi ya da şahsiyetleri, grubun kuruluş çalışmalarına davet edip etmemekte elbette özgürdürler. Öte yandan, kurulması düşünülen bir örgütün kuruluş çalışmalarını yürüten gruptan davet olmadan, kişinin kendiliğinden davetsiz misafir gibi elini kolunu sallayarak toplantı mekanına gitmesinin etik olarak uygun bir davranış olmadığını, mürekkep yalamış olan birinin bilmesi gerekir. Ancak, girişimci grup tarafından, kişi davet edilir ve kendisine kuruluşun amaç ve niteliğine ilişkin bilgilendirme yapılırsa, çalışmalara katılıp katılmama kararını verir. Bu bağlamda, yaşamım boyunca davet edilmediğim hiçbir özel toplantıya ilke olarak katılmadım. Davet edildiğim

toplantının da mahiyetini uygun bulur-
sam katılırım. Ayrıca, düşünce bazında
asgari müştereklerde birliktelik sağlanır-
sa gereğini yaparım, değilse yolumu
ayırırım.

Ali Beyköylü, benim Fevzi Kılıç ile
olan tanışıklığımı ve üçümüzün 1969
yılında Ankara-İstanbul yolculuğumuz
sırasında uğradığımız silahlı saldırıyı
DDKO'nun kuruluş süreciyle ilişki-
lendirmektedir. Böylece hem maksatı
aşmakta, hem de olayları çarpıtmak
zorunda kalmaktadır. Bu gerçek de-
ğildir. Dolayısıyla kendisini ön plana
çıkaran düzmece bir senaryo olarak dur-
maktadır. Ali Beyköylü, olayları değişik
bir boyuta çekmiştir. Bütün bu neden-
lerle, kendisini bu anlatım tarzı nede-
niyle şiddetle kınıyorum ve olayların
canlı tanığı olarak, sözü edilen sürecin
başlangıç ve sonuçları hakkında bildik-
lerimi, yaşadıklarımı aktarma gereği
duyuyorum. Ali Beyköylü'nin konuya
ilişkin iddialarını enine boyuna masaya
yatırmak istiyorum. Elbette de-
ğerlendirme yapacak olan, siz değerli
okurlarsınız.

DDKO kurucular kurulunda olma-
yışma kırıgı ve üzgün olduğum
doğrudur. Ancak Ankara DDKO kuru-
luş çalışmalarına katılmadığım iddiası
iftiradır. Bunu kanıtlayan resmi belge
vardır. Şimdi, Diyarbakır-Siirt İlleri
Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri
Savcılığı'nın 23 Ekim 1971 tarihli iddi-
anamesinde, "Doğu Devrimci Kültür
Ocakları'nın Müşterek Faaliyetleri"
başlıklı bölümünü izleyelim:

"Ankara'da muhtelif yer ve zaman-
larda yapılan gizli toplantı ve konu-
şmalar ile bu toplantılara katılanlar:

Burada sanıkların DDKO'nun kuru-
luşundan önce veya sonra olmak üzere

muhtelif yer ve zamanlarda yapmış
oldukları toplantılar, toplantıya katılan-
ları ve özetle konuşma konularını tarih
sırasına göre belirteceğiz. Konuşmacı-
ların suç teşkil eden konuşmalarına
şahıslar kısmında ayrıca temas edeceğiz.

1. 5.5.1969 tarihinde Ankara İktisadi
ve Ticari İlimler Akademisi Öğrenci
Derneği salonunda saat 19:00 da 21
kişiden müteşekkil bir toplantı
yapılmıştır. Bu toplantıda Doğu
derneklerinin kurulması, birleştir-
ilmesi faaliyetleri konuşulmuştur.
Toplantıya katılanlar: Mehmet
Demir, Mümtaz Kotan, Nezir
Şemmikanlı, İsa Geçit, Yümnü
Budak, Orhan Kotan, Malatyalı
Mustafa, Karslı Faruk, İbrahim
Güçlü, Daham Keleş, Kemal Sevim,
Şerif Felekoğlu, Süleyman
Ramazanoğlu, Özgün Nas, Nurettin
Eke, Halim Demir, Fevzi Yıldırım,
Erol Kemah, Beşir Taş, Nuri
Bingöl'dür.

2. 11.5.1969 tarihinde saat 21:00 de
Ankara İktisadi ve Ticari İlimler
Akademisi cemiyet odasında yeni
dernek kurmak isteyen Halim
Dündar, Mümtaz Kotan, Mehmet
Demir, F.Dağlı, Fevzi, Yümnü
Budak, Halit Çetinyalap, Ahmet
Kotan, Nuri Bingöl'den müteşekkil 9
kişi toplantı yapmışlardır.

3. 12.5.1969 tarihinde saat 15:30 da
Ankara Dinger Kiraathanesi bodrum
katında Mümtaz Kotan, Hilmi
Dündar, Yümnü Budak, İsa Geçit,
Mehmet ve Faruk adlı 8 şahıs DDKO
Ankara Merkezi'nin kuruluş çalış-
maları hakkında bir toplantı yap-
mışlardır.

4. 1.6.1969 tarihinde saat 10:30 da
Ankara Bahçelievler'de Nezir
Şemmikanlı ile 321-21 No'lu eleman

arasında geçen konuşmalar. (321-21 No'lu elemanın Fevzi Kılıç olduğu iddianamede belirtilmiştir -bizim-)

5. 5.6.1969 tarihinde geceleyin barajda Nezir Şemmikanlı, Fevzi Kılıç ile Ali Beyköylü arasında 3 kişilik bir sohbet toplantısında yapılan konuşmalar.

6. 2.7.1969 tarihinde Ankara Ufuk Palas Otelinde Kürtçülük konusuyla ilgili M.Anter, A.Kotan, Av.A. Aslan, M. Demir, Kenan Aras, Asi Yahya Türker aralarında sohbet toplantısı yapmışlardır.

7. 3.7.1969 tarihinde Ankara Ufuk Palas Otelinin 8 nolu odasında Musa Anter, Ahmet Kotan, Kemal Cengiz, İsa Geçit birlikte Kürtçülükle ilgili toplantı yapmışlardır.

(...)"

Yukarıda görüldüğü üzere, Askeri Savcı İddianamesi'nde Ankara DDKO'nun kuruluş çalışmaları ile ilgili yapıldığı ileri sürülen 7 toplantı 1969 yılında yapılmıştır. Dolayısıyla DDKO kuruluş çalışmaları ve yerleşik düzene geçiş süreci, 1969 sonuna kadar sürmüştür. İlk 3 toplantının DDKO'nun kuruluş çalışmalarıyla direk bağlantılı olduğu vurgulanmıştır. Diğer 4 toplantı ise kuruluş çalışmalarıyla ilgisi olmayan sohbet, ziyaret ve yemek toplantıdır. Bu bağlamda, benim katıldığım üç toplantı sözkonusudur; 5.5.1969 tarihli AİTİ Öğrenci Derneği'nde, doğu derneklerinin kurulması ve birleştirilmesi toplantısıdır. Bu toplantıya Ankara'da Mardin Kültür Derneği Başkanı sıfatıyla davet edildim ve katıldım. Toplantıda, sürece ilişkin düşüncelerimi açıklamıştım. Ayrıca, kurulması düşünülen federasyon ya da legal derneğe destek vereceğimi de belirtmiştim.

"DDKO'ların Müşterek Faaliyetleri"

bölümünde ayrıca, 8'No'dan 20'No'ya kadar 13 toplantı daha sıralanmıştır. "15.3.1970 ile 7.9.1970 tarihleri arasında", Ankara DDKO lokalinde yapıldığı ileri sürülen bu toplantılara, "tarih sıralamasına göre kimlerin katılımcı, kimlerin konuşmacı olarak katıldığı tek tek isimlendirilmiştir.(...)"

Görüldüğü üzere, DDKO'nun aktif faaliyet dönemi 1970 yılında başlamıştır. İddianameye yansıyan 13 toplantı da, 15.3.1970-7.9.1970 tarihleri arasında DDKO lokalinde yapılmıştır. Bunlar, DDKO üyeleri ve misafirlere yönelik sohbet, konferans, seminer ve DDKO'nun ilk genel kurul toplantıları olarak saptanmıştır. Bu bağlamda benimle ilgili olarak da, 1.5.1970 tarihli sohbet toplantısı ile 3.5.1970 tarihli DDKO ilk genel kurul toplantısına katıldığım yazılmıştır. Oysa, Ali Beyköylü'nün, iddianamede sözü edilen 13 toplantının hiçbirinde ismine rastlanmamaktadır.

Dolayısıyla, gerek Ankara'da Mardin Kültür Derneği Başkanı ve gerekse Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi (DTCF) Talebe Cemiyeti Başkanı sıfatıyla; AİTİA Öğrenci Derneği salonunda yapılan, 5.5.1969 tarihli kuruluş toplantısına davet edilmiş biri olarak, derneğin isimlendirildiği ve kurucular kurulunun tesbit edildiği toplantıya nezaketen de olsa davet edilmem gerekir beklentisi içinde olmam doğaldır. Davet edilmemiş olmamı bu nedenle eleştirdim. Eleştirinin tek nedeni vardı, bu da, dernek isminin "**Devrimci Doğu Kültür Ocağı (DDKO)**" olması ilgimi çekmişti. Dolayısıyla, yaklaşımım duygusal bir önemsemeydi, yoksa DDKO'nun kuruluş tüzüğüne içerdiği değildi. Bu konunun da, yanlış anlaşılması gerekir, kuruluş tüzüğü içeriğinin benim için bir anlam ifade etmediği

anlamında söylemiyorum, kastım o değildi. Çünkü, “kurucu üye” ile “sade bir üye” arasında bu duygusal farklılığın ötesinde önemli bir özelliğin olmadığına bilincinde olan biriyim. Bu nedenle, derneğin kuruluş çalışmaları tamamlandıktan sonra ilk fırsatta, Ankara DDKO merkezine gittim ve üyelik başvurumu yaptım. Evet, DDKO üyesi ve önemli sanıklarından biri olduğum da doğrudur. Bu iyi niyetli eleştirimi değişik yönere çekmenin, dürüstlük ve ahlak kurallarıyla bağdaşmadığını da belirtmek isterim. Ayrıca, iddianamede belirtilen “gizli toplantılar” deyiminin art niyetli bir iddia olduğunu da ekleyeyim. Çünkü legal bir derneğin kuruluş çalışmaları için yapılan toplantılar ile, kuruluş çalışmalarıyla dolaylı ilgisi olan ya da ilgisi olmayan yemek ve ziyaret sohbetlerinin gizli toplantı niteliğinde mütalaa edilmesi de, öküzt altında büzağı armaktır.

Öte yandan iddianamenin, “DDKO’nun dış memleketlerle olan ilişkileri” başlıklı bölümüne de bakmak gerekiyor. Burada 1. sıra’dan 17. sıraya kadar “suç delilleri” sıralanmış. Özellikle, Ankara ve İstanbul DDKO’ları ve sanıklarının ilgilendiren bölümde şunlar yazılı:

“ (...)”

9. DDKO’larında ve sanıkların evlerinde yapılan aramalarda yabancı ülkelerde neşredilmiş kitap, macmua, broşür gibi matbuanın ele geçmesi.

10. İsveç’ten gönderildiği her haliyle belli olan ‘Türkiye’de Kürt Ulus Harekatı’ başlıklı 55 sayfalık teksir edilmiş yazı ele geçirilmiştir.

11. İsveç’ten gönderildiği belli olan ‘Ankara Kürt talebeleri başlıklı mühür’ ele geçmiştir.

12. Nezir ŞEMMIKANLI’nın evinde yapılan aramada İran uyruklu Cemal Alemdar tarafından gönderilen (Kardeşim Nezir) başlıklı mektup ele geçirilmiştir. Mektupta özetle, ‘Kürt kurtuluş, mücadelesine ait raporu’ aldığını belirtmiştir.

13. İsveç’ten gönderilen DDKO’nun tüzük ve ana maddelerini açıklayan taslak ve ‘İstanbul’daki Kürt Talebeler’ başlıklı mühür ele geçmiştir.

14. Irak uyruklu, Kürtçülük suçundan hükümlü, Cemal Alemdar tarafından sanıklardan Mümtaz Kotan’a gönderilen (Kardeşim Mümtaz Kotan) başlıklı 9 maddelik istek ve talimatı kapsayan mektup ele geçmiştir. Mektupta;

a- Kürt talebeler arasındaki müşküllere ehemmiyet verip aralarındaki toplantıları kuvvetlendirmek,

b- Kürt talebeler arasındaki maddi yardımlaşmayı sağlamak,

c. Kürt milli kültürünü geliştirip ve milli davasına faydalı olmak için uğraşmak,

d- Kürt milletinin kültürünü, tarihini, vatanını, Kürdistan ve milli davasını bütün dünya milletlerine tanıtmak,

e- Kürt talebeleri ile dünya talebeleri arasındaki bağı kuvvetlendirmek, dünyadaki talebe ve talebe olmayan ve aralarında bağlantı kurulabilecek her organizasyonla işbirliği yapmak,

f- Kürt milletinin mücadelesine işti-rak etmek, emperyalizm, gericiilik, diktatörlük aleyhinde çarpışan her milleti desteklemek, hürriyet, demokrasi ve beynelmilel sulh için mücadele etmek.

15. Musa Anter’in evinde yapılan aramada zaptolunan Irak uyruklu

İsmet Şerif Vanlı tarafından gönderilen ve Kürtçülük faaliyetleri ile ilgili Kürtçe yazılmış mektup, dış ilişkileri belirten maddi delillerdir.

16. İbrahim Güçlü'nün evinde yapılan aramada Paris basımlı Fransızca metinli olan bir günlük bülten ele geçirilmiştir. Bunda (Kürt ihtilâlinin tahkim komitesi) (Beynel-milelcilik ve milli kurtuluş) başlığını taşıyan bülten ve diğer vesikalar incelendiği takdirde dava konusu olan gayeler uğruna dışarıda gösterilen faaliyetler ile sanıkların dış ilişkiler hakkında kesin bir fikir elde edilecektir. Aynı şahsın el yazısıyla yazılmış, Kürt problemi başlıklı yazıları sanığın gerçek gayesini ortaya koymaktadır.

(...)"

Görüldüğü gibi, DDKO'nun lokallerinin yanı sıra, sanıkların evlerinde (benim evim dahil) yapılmış olan aramalarda, "Kürdistan Haritası ya da Bayrağı" bulunmamıştır. Dolayısıyla iddianame ya da mahkeme tutanaklarına geçmiş böyle bir kayıt da yoktur. Yani, ortada dolaşan "harita ya da bayrak" söz konusu değildir. Ancak, Fevzi Kılıç ile Ali Beyköylü arasında yapılmış özel görüşmeler varsa ve o görüşmelerde konuşulmuşsa, benim söyleyecek lafım olmaz.

İleride daha açık görüleceği gibi, yargılama sürecinden anlaşıldığı kadarıyla, Ali Beyköylü'nün ise tesadüfen yolu Ankara'ya düşüyor ve "o hızla" DDKO kurucu üyesi oluyor. Kurucu üye olmasının yanı sıra, sözünü ettiği "Kürdistan haritası ya da bayrağı, mühürler ve yabancı yayınlar" hakkında da bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Bu malzemeleri "İsveç'ten getirdiğini söyleyen" Fevzi Kılıç ile

önceden tanışmış ve yemek sohbetlerine de katılmıştır. Ama, her ne hikmetse Ali Beyköylü, yurtdışı ile ilişkilendirilmemiştir! Ve de DDKO'nun 16 Ekim 1970 operasyonunda ilk elden tutuklanmamıştır. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi sonucu ülke düzeyinde ilan edilen sıkıyönetim nedeniyle, Diyarbakır Askeri Mahkemesi'nce tutuklanma kararı çıkarıldıktan sonra Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne getirilmiştir. Şimdi, ne diyelim? Nasıl algılayalım?..

Diğer yandan, Ali Beyköylü yıllar sonra söyleminde, benimle İstanbul DDKO kuruluş çalışmaları arasında bağlantı kurmaya da çalışmaktadır. İstanbul DDKO ile ilişkilendirilmek istenmem konusundaki iddiası tamamen gerçek dışıdır ve hayal mahsulü bir yorumdur. Kaldı ki ben, İstanbul'da DDKO'nun kuruluş çalışmalarının yapıldığı ya da yapılacağı hakkında bilgi sahibi değildim. İstanbul'da kurulacak olan DDKO'nun kuruluş çalışmalarını etkilemek ya da yönlendirmek gibi bir girişimde bulunmayı da, hiçbir zaman aklımın köşesinden bile geçirmedi. Çünkü, Ankara Üniversitesi'nde yüksek öğrenim yapan etkin ve popüler bir öğrenci lideriydim, dolayısıyla siyasal mücadele alanım Ankara'daydı. Neden gücümü, Ankara Kürt Yüksek Öğrenim Gençliği içinde kullanmayıp, İstanbul'da kullanmaya kalkışayım? Anlaşılan Ali Beyköylü, köylü kurnazlığı yapmaktadır ve sözüm ona bu bağlantıyı kurmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, 16 Ekim 1970 DDKO Operasyonu sırasında evimde bulunduğu iddia edilen "mühür, mektup ve yabancı yayın" ile, 10 Haziran 1969 tarihinde kendisi ve Fevzi Kılıç'la yaşadığımız talihsiz "Düzce Olayı"nı ilişkilendirmek suretiyle, esrarengiz bir

atmosfer yaratmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Olayda yaralanmış ya, kendisini gazi ilan etmek ve bu söylemle gündeme gelmek istemektedir!

Bütün bu nedenlerden dolayı ben de, Fevzi Kılıç ve Ali Beyköylü ile tanışma, arkadaşlık düzeyimizin yanı sıra, “Düzce Olayı” ile noktalanın sürecin içinde yaşayan biri olarak sorunu bütün yönleriyle açıklığa kavuşturmam gerekiyor görüşündeyim.

Ali Beyköylü ile tanışmam, 18.11. 1967 tarihli “Doğu Mitingleri” çerçevesinde düzenlenen Ankara Mitingi öncesine rastlamaktadır. Miting tertip komitesinde birlikte yer almıştık. Ayrıca, 1972’de Diyarbakır Sıkıyönetim As. Savcısı’nın DDKO’lar ve bizlerle ilgili hazırlamış olduğu İddianame’ye yönelik, 167 sayfalık “İddianame’ye Cevap Metni”ne imza atan 6 kişilik grubun içindeydik. Sözüm ona, siyasi dava arkadaşydık. Dolayısıyla günümüze dek, 40 yılı aşkındır tanışın ve ortak müştereklerde birleşen siyasi iki arkadaştık.

Oysa, Fevzi Kılıç ile 1963 öğretim yılında Mardin Lisesi’nde tanışmıştım. Fevzi Kılıç, Urfa Lisesi son sınıf öğrencisi iken, Mardin Lisesi’ne naklen gelmişti. O dönem, ben de Mardin Lisesi son sınıf öğrencisiydim. Fevzi Kılıç ile, aynı lisede ve aynı sınıfta öğrenci olmaktan kaynaklanan arkadaşlığımız vardı. O dönem komşu illerden Mardin’deki liseye ve Sanat Okulu’na naklen gelen öğrenciler arasında Urfa ilinden gelenler başı çekiyordu. Komşu illerden lise ve sanat okulunda okumak üzere naklen Mardin’e gelen öğrencilerin birçoğu ile arkadaşlık ilişkilerim olmuştur. Okuldan mezun olduktan sonra ise ilişkilerimiz kopmuştu.

1968 yılı sonbaharı, Eylül ya da Ekim aylarından bir gün, tam olarak anımsamıyorum, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Talebe Cemiyeti Başkanı’ydim. Cemiyet odasında arkadaşlarla sohbet ediyorduk. 5 yılı aşkın bir aradan sonra, Fevzi Kılıç aniden içeri girmiş, yeniden karşılaşmıştık. Onu yeniden gördüğüme şaşırmıştım ve şaşkınlığımı da “Hayrola Fevzi, sen buralar?” diye sorarak belli etmiştim. O da bana, Ankara Üniversitesi’nde öğrenci olduğumu daha önceden duyduğunu, ama Talebe Cemiyeti Başkanı olduğumu basından öğrendiğini ve bu nedenle beni ziyarete geldiğini söylemişti. Uzun bir aradan sonra yeniden buluşmanın keyfiyle sohbe dalmıştık. Fevzi sohbet arasında, ev adresimi ve hangi semtte oturduğumu sormuş, beni evimde ziyaret etmek istediğini de belirtmişti. O dönemler ben, uzaktan bir akrabam olan Nurettin Eke ile birlikte, Beşevler’de teras katında, sobalı bir evde oturuyordum. Adresimi verdim ve hafta sonu onu evde bekleyeceğimi belirtmiştim. Daha sonra, sanıyorum Aralık 1968’de Bahçelievler’deki eve taşınmıştım.

Fevzi Kılıç, belirlenen gün ve saatte Beşevler’deki evime geldi. Mardin Lisesi dönemi ile ilgili sohbe daldık. Sohbet sırasında bana;

“Mardin lisesi döneminden beri benim Kürt sorununa duyarlı olduğumu bildiğini ve bu nedenle benimle bu konuda konuşmak istediğini” söylemişti. Sohbetimiz derinleşince, “Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) Genel Başkanlığı için çalışma içinde olduğumu duyduğunu ve seçilirsem, Kürt sorununu gündeme getirip getirmeyeceğimi” de sormuştu.

Ben de, şu cevabı vermiştim;

“Şimdiden bir şey söylemem söz konusu olamaz. Dere görülmeden paça sıvanmaz. Seçimler yapılır ve sayet istediğim pozisyonu elde edersem, gelişen ortama göre düşüncelerimi kamuoyu ile paylaşırım”.

Fevzi Kılıç, bir başka buluşmamızda ise “sohbet”i Kürt Ulusal Sorunu’na ve İsveç’e kaydırmıştı. “1968 yazında, İsveç’te yaşayan dayısı Dr. Selahattin Rastgeldi’nin yanında üç ay misafir kaldığını, orada dayısından Kürt Ulusal Sorunu’na ilişkin çok şey öğrendiğini ve Kürt Halkı’na, Kürdistan’a hizmet etmek üzere, İsveç’ten iki mühür getirdiğini” söylemişti. Ben, Dr. Selahattin Rastgeldi ismini, Türk basınından duymuştum. Yanılmıyorsam Hürriyet gazetesinde, “İsveç’te yaşayan bir Türk olan Dr. Salahattin Rastgeldi, tıp alanında yeni bir buluşa imza atmıştır” başlıklı bir haber yayınlanmıştı. Türk basınındaki bu haber üzerine, Dr.Selahattin Rastgeldi gazeteye bir açıklama göndermiş, “Kendisinin Türk değil, Kürt olduğunu” açıklamıştı. Sohbet sırasında ben de, Fevzi Kılıç’a Dr.Selahattin Rastgeldi’nin Avukat Adil Rastgeldi’nin neyi olduğunu sormuştum. “Öz kardeşirler, Avukat Adil Rastgeldi, Dr. Selahattin’in küçüğüdür” demişti. Adil Rastgeldi’yi, akrabam olan Avukat Abdullah Timur vastasıyla tanımıştım. Bu ilişkiler zinciri, benim Fevzi Kılıç’a olan güvenimi de artırmıştı. Dolayısıyla, Fevzi Kılıç ile Kürt Sorunu üzerine konuşmaktan kaçınmadım.

Fevzi Kılıç, kendisine güven duyduğumu görünce;

“Nezir, dayım Dr. Selahattin vasıtasıyla İsveç’ten iki adet mühür getirdim. Birinde ‘Ankara Kürt Öğren-

ciler Birliği’ diğesinde ‘İstanbul Kürt Öğrenciler Birliği’ yazılıdır. Dolayısıyla, Doğu - Güneydoğu sorunlarına ilişkin yayınlanacak olan bildirilerin altında rumuz olarak bu mühürler kullanılırsa ses getirir. Sayet tutuklanma ihtimali doğarsa, İsveç Büyükelçiliği’ne sığınırız. Elçilik bizi korur, siyasi sığınmacı statüsüne tabi tutar ve yurtdışına çıkartır” demişti.

Bana gösterdiği mühürler tahtadan kabartmalı, İngilizce/Türkçe yazılıydı. Fevzi’ye, bunun öyle kolay bir iş olmadığını, mühürlerin birisinde Ankara, diğesinde İstanbul yazılı olduğunu, böylesi bildirilerin yayınlanması halinde, bunun gelin bizi tutuklayın demek olacağını anlattım. Zaten, Ankara ve İstanbul’da parmakla sayılacak kadar az sayıda yurtsever Kürt Yüksek Öğrenim Gençliği olduğunu söyledim. İsveç’ten getirdiğini söylediği mühürleri derhal alıp götürmesini ve bir şekilde imha etmesi gerektiğini de belirttim. Fevzi, mühürleri alıp götürdü ve o andan itibaren benim açımdan mühür olayı kapanmıştı. Ancak, Fevzi ile her karşılaşmamda, sohbet içinde mutlaka Kürt ve Kürdistan meselesi bir şekilde gündeme geliyordu.

İşte ben, Fevzi Kılıç’ın bana anlattığı, İsveç’ten getirdiğini söylediği mühür serüvenini ve ona verdiğim olumsuz yanıtı, Ali Beyköylü’ye bir karşılaşmamda aktarmıştım. Ayrıca, Fevzi Kılıç’ı, 1963’te Mardin Lisesi’nde öğrencilik yıllarımdan tanıdığımı, liseden mezun olduktan yaklaşık 5 yıl sonra ilk kez karşılaştığımı da anlatmıştım. Bu sohbetimiz sırasında Ali Beyköylü, Fevzi Kılıç ile görüşmek istediğini söylemiş, ben de ona bir araya geldiğimizde görüşürsün demiştim. Ancak, ne zaman, nerede ve

nasıl tanıştıklarını anımsamıyorum. Çünkü Ali Beyköylü ile Fevzi Kılıç benim tanıştırmama gerek kalmadan zaten tanışıyorlarmış.

Bu bağlamda, bir ayrıntıya da değinmek istiyorum. Düzce Olayı'ndan sonra öğrendim ki Fevzi Kılıç, 14 Şubat 1969'da Ankara'da düzenlenmiş olan Siverek gecesinde, aniden sahneye çıkmış ve geceye katılanlara hitaben, "Bende Kürt halkını ilgilendiren kutsal emanetler var, teslim alacak bir yurtsever yok mu?" demişti. Ancak, Siverek Yüksek Tahsil Kültür Derneği yetkilileri tarafından ağzı kapatılmış ve sahneden indirilmişti. Demek ki, Fevzi Kılıç, "Mühür Olayı"nı tanıdığı tüm Kürt öğrencilere de önermiştir.

Öte yandan, "Dernek ya da Örgütler"ın kurucular kurulu ile anılması ya da siyasal gündeme yerleşmesi çok ender rastlanan bir durumdur. Örgütler ancak, lider ya da yönetim kadrolarının eylemleriyle, siyasal gündemin belli bir yerine spontane olarak yerleşirler. Başka bir deyişle, iz bırakırlar. Dolayısıyla DDKO, kurucular kurulu ile gündeme gelmemiştir.

Ankara ve İstanbul DDKO'ların kuruluş çalışmaları 1969'da tamamlanmış. 1970 yılında yayınlanan aylık bülten ve düzenlenen seminer çalışmalarının yanı sıra, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde örgütlenme sürecine hız verilmiştir. Ancak, bu süreç, 16 Ekim 1970 Operasyonu ve tutuklamalar ile durdurulmuştur. Ardından, 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi sonrası, ülke düzeyinde yaygınlaştırılan sıkıyönetim rejimi bağlamında kurulan, Diyarbakır - Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No'lu Askeri Mahkemesinde, DDKO'nun tüzel kişiliği yargılanma sürecine

girmiştir. As. Savcının mahkemeye sunduğu iddianame ve sanıkların iddianameye cevap niteliğinde ortak ve kapsamlı siyasi savunmaları, mahkemedeki tavizsiz siyasal duruşları, DDKO'nı Kürt ve Kürdistan örgütü konumuna taşımıştır. Ancak, üzülmekle belirtmem gerekir ki, DDKO Kurucular Kurulu cezaevinde davranış birlikteliği gösterememiş ve iddianameye karşı siyasal savunmada bir bütün olmadıkları görülmüştür. Benim açımdan, DDKO kurucu ve yönetim kadrolarının bir kısmıyla tanışma ve bütünleşme fırsatım, DDKO'nun kuruluşundan sonra olmuştu. Bu özellikle, 16 Ekim 1970 DDKO Operasyonu ve tutuklamalar sonucu, Ankara Ulucanlar Sivil ve Diyarbakır Askeri Cezaevleri'nde bulunduğu sırada, daha çok da Diyarbakır Askeri Mahkemesi'nde yargılanma sürecinde pekişmiştir.

Öte yandan, Ankara DDKO Kurucular Kurulu Üyesi olmadığımı, 16 Ekim 1970 DDKO Operasyonu nedeniyle gözaltına alındığım sırada, Ankara Emniyet Müdürlüğü Siyasi Şube'deki sorgulanmamda belirtmiştim. Ayrıca, mahkemeler sürecinde ileri sürülen suç delillerine verdiğim kişisel cevap bölümünde de;

"5.5.1969 tarihinde Ankara İTİA Öğrenci Derneği'nde yapıldığı belirtilen Doğu Dernekleri'nin birleştirilmesi toplantısına katıldım. Fakat, DDKO kuruluş hazırlıklarıyla ilgili toplantılara katılmadım. Katılmış olsaydım kurucu üyesi olurudum," demiştim. Ancak bu, Ankara DDKO üyesi ve önemli sanıklardan biri olduğum gerçeğini de değiştirmez.

28 Kasım 2003 tarihinde, sayın Gürsel ÇAPANOĞLU'na "Nasname İnternet Sitesi" okuyucuları için, ben-

imle “DDKO ve Kürt Hareketi’nin Son Süreci” üzerine yaptığı “Röportaj”da şöyle demiştim; “Ben aktif bir öğrenci lideri ve sosyal/demokrat hareketin içinde olduğum için DDKO kurucularından olamadım. Bu benim için hala bir soru işaretidir. Neden kurucu olamadım?” Bu sorgulamamda da, demek ki 2003 yılında hala kırılgan ve üzgün olduğumu vurgulamışım. “Öküzün altında buzağı arama”ya gerek yok. Dürüst olmak gerekir. Sırası geldikçe neden DDKO kurucu üyesi olmadığımı hep sorguluyorum. Çünkü, kurucu üye olup/olmayacağım sorulmadığı için sorguluyorum.

Nitekim, DDKO’nun kuruluş alt yapısı ve daha sonraki çalışmalarında aktif ve hatta çekirdek grubun önde gelen ismi Mümtaz KOTAN, “Yenilginin İzdüşümleri” kitabında konuya ilişkin şunları yazıyor;

“Ankara DDKO grubu sanıkları ve Ocak Komünü üyeleri 6 kişi birlikte hareket ediyorduk. Nezir DDKO kurucuları arasında değil, bunun nedenini hala anlamış değilim. O dönem bunu kendisinin istemediğini düşünüyorum. Ya da bir kamu kuruluşunda çalışması nedeniyle bir sakınca görülmüş olabilir. Onu da kurucu olarak kabul ediyorum. Çünkü kuruluş dönemi en aktif çalışan arkadaşlardan biriydi”.

Mümtaz Kotan arkadaşşıma bu nazik jestinden dolayı teşekkür ederim. Ancak benim o dönemde bir kamu kuruluşunda çalışıyor olmam nedeniyle, kurucu üyeliğimin sakıncalı olabileceğine de değiniyor. Evet, Ankara’da yüksek öğrenime başladıktan kısa bir süre sonra, 31.12.1965 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Özlük İşleri Genel Müdürlüğü bünyesinde, daktilo memu-

ru olarak göreve başlamıştım. Memuriyet görevimi Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü’nde sürdürüyordum. O dönem Milli Eğitim Bakanlığı’nın “Eğitim Politikası”nı protesto yürüyüşü yapılmıştı. DTCF’den başlatılan bu yürüyüşü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı sıfatıyla; yönetmek, yönlendirmek ve dönemin Milli Eğitim Bakanını istifaya davet ettiğim açıklamamın basına yansması üzerine, memuriyet görevimden müstafi sayılmıştım. 20 gün raporlu olmama rağmen, raporum geçerli kabul edilmemiş ve 28.03.1969 tarihinde memuriyet ile olan ilişkim kesilmişti. Mümtaz’ın bu durumdan bilgi sahibi olmaması çok doğal, çünkü o dönem, onunla ilişkilerimiz daha sonraki dönem kadar sıkı değildi. Zaten, o da, bu konunun DDKO kurucu üyeliğim üzerindeki etkisini, “olabilir” diye bir kesin olmayan belirlemeye bağlamış.

9/10 Haziran 1969 İstanbul Seyahati ve Düzce Operasyonu

“Düzce Operasyonu”na gelmeden önce, “İstanbul seyahati”nin gündeme neden ve nasıl geldiğini de kısaca açıklamak gerekiyor.

1969 İlkbaharı’nda, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’in “Doğu-Güneydoğu Gezisi” basına yansımıştı. DEV-GENÇ, Demirel’in bu gezisini protesto etmek ve bölge halkını aydınlatmak üzere, yaz tatilinde siyasi bir gezi turu yapmayı düşünüyor ve bu nedenle genel sekreteri değerli Mehmet Demir’in de içinde bulunduğu bir grup arkadaş birlikte, beni fakültede ziyarete gelmişlerdi. Bölgeyi tanıyan biri ve DTCF Talebe Cemiyet Başkanı sıfatıyla

benim de, yapacakları geziye katılmamı istemişlerdi.

Ben de; Bunun anlamlı bir girişim olacağını, ancak bölgeye DEV-GENÇ adına gidilirse, "bölgeyi komünistler karıştırıyor" diye bizleri halkla karşı karşıya getirebilirler. Kürt Yüksek Öğrenim Gençliği olarak gidilirse, devletin güvenlik güçleri tarafından, bu kez de "Kürtçüler bölgede propoganda yapıyorlar" bahanesiyle, provokasyon yaratılıp bizlerin tutuklanmamız sağlanabilirdi. Oysa, DEV-GENÇ yöneticileri'nin yanı sıra Kürt Yüksek Öğrenim Gençliği'ni temsilen 10 kişilik bir grup ile birlikte geziye çıkılırsa ve geziye başlamadan önce bir basın toplantısı ile gezinin amacı açıklanırsa, daha uygun olur diye düşüncelerimi açıklamıştım. Yaptığım öneriyi arkadaşlara iletceklerini söyleyip ayrıldılar. Bir iki hafta sonra, önerimin olumlu karşılandığını bildirmişlerdi.

DEV-GENÇ'in getirdiği bu öneriyi, Ali Beyköylü'ye bir karşılaşmamızda anlatmıştım. Ayrıca, yakın zamanda bir hafta sonu, TMTF çalışmalarına ilişkin temaslarda bulunmak üzere İstanbul'a gideceğimi de söylemiştim. Dolayısıyla, Doğu-Güneydoğu Gezisi'ne ilişkin gelen öneriyi tanıdığım arkadaşlara da aktaracağımı söylemiştim. Her ne hikmetse, bu süreçte bana gelen önerileri, hep Ali Beyköylü'ye anlatıyordum. Demek ki güvendiğim biri olarak görüyordum.

Benim anlattıklarım üzerine Ali Beyköylü, kendisinin de benimle birlikte İstanbul'a gelmek istediğini, bu vesileyle MTTB Genel Başkanı olan hemşehrisi Rasim Cinisli ile görüşüp, kendisinden TMTF seçimlerinde bana destek sağlamasını rica edeceğini de söyledi. Ben de, görüşmemizden sonra-

ki bir iki hafta içinde, bir hafta sonu gününbirlik ya da iki günlüğüne İstanbul'a gidip dönebileceğimizi söylemiştim. İstanbul'a gitme hazırlığı yapmaya başladım. O dönemde, İstanbul Üniversitesi Öğrenci Birliği öğrencilerin elindeydi. Başkanlığını da Erzurum'lu Nurettin İspir yapmaktaydı. Dolayısıyla, Rasim Cinisli'nin İstanbul Üniversitesi Öğrenci Birliği nezdinde etkili olabileceğini düşünmüştüm. Çünkü, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Türk-İslam Sentezi sağ ideolojiyi benimseyen yüksek öğrenim gençliğini temsil ediyordu.

Ali Beyköylü'yle İstanbul'a gidiş kararımızdan bir ya da iki gün sonra, Fevzi Kılıç fakülteye, beni ziyarete geldi. Talebe Cemiyeti odasında oturmuştuk, sohbet arasında "duyduğuma göre İstanbul'a gidiyormuşsun" demişti. Ben de, İstanbul'a gideceğimi nereden biliyorsun diye sormuştum. "Ali Beyköylü ile karşılaşmıştım, o bana gideceğinizi söyledi" demişti. Ardından, kendisinin de İstanbul'da işleri olduğunu ve yakında bir haftalığına gideceğini anlatmış, gidiş tarihlerimiz yakınsa, birlikte yol arkadaşlığı yapmayı da teklif etmişti. Ben de, büyük bir ihtimalle önümüzdeki bir iki hafta içinde, bir hafta sonu için gitmeyi düşündüğümüzü söylemiştim. O da, "tamam anlaştık, gitmeden önce birlikte bir yemek yeriz, ayrıca gidiş tarihi ve saati netleşirse, biletleri ayırtırım" demişti. Zaten, seyahat tarihini, Ali Beyköylü ile yanlış anımsamıyorsam, 9/10 Haziran 1969 Saat/ 23:30 olarak belirlemiştik. Gideceğimiz gün gece Saat /23:00'te, Ankara Şehirlerarası Otobüs Terminali'nde buluşacaktık.

Bu bağlamda, konuya ilişkin olarak, Ankara Çubuk Barajında ben, Ali Beyköylü ve Fevzi Kılıç arasında 3 kişilik yemek sohbeti sırasında geçen

konuşmanın muhteviyatını, Diyarbakır - Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı I. No'lu Askeri Mahkemesi'nde, Ali Beyköylü'nün duruşma tutanağına geçen ifadesinden izleyelim:

"Sanık Ali Beyköylü'nün sorgusuna ilave edecek bir husus olup olmadığı soruldu. Cevaben: Ben, Fikret Şahin, Mümtaz Kotan, Yümnü Budak, İbrahim Güçlü ile birlikte ve Nezir Şemmikanlı da olmak üzere altı imza ile vermiş olduğum dilekçe muhteviyatını aynen tekrar ederim. Buna ilaveten DDKO'nun Ankara kuruluş hazırlıkları ile ilgili hiçbir toplantıya katılmadım, sadece kuruluşu sırasında sınav için Ankara'ya gelmiş olduğumdan DDKO'nun kuruluşuna katıldım ve kurucu üyesi oldum. İddianamenin 89. sayfasında 5.6.1969 tarihinde barajda Nezir Şemmikanlı ve Fevzi Kılıç ile toplanıp konuştuğum kaydedilmektedir. Bu tarihte Nezir Şemmikanlı ile Fevzi Kılıç beraberim izde olduğu halde Ankara'da baraja yemek yemeye gitmiştik. Bu yemek süresince Avrupa'ya gidip-gelen Fevzi Kılıç'ın orada temas ettiği şahıslardan, Türkiye'nin meselelerinin yabancı memleketlerle kıyaslanması söz edildi. Ancak iddianamede yazılı bulunan konuşmayı yapmadım. Bu benim hakkında korkunç bir tertiptir. Aslında bu yemekte ben, Milli Türk Talebe (yanlış yazıldı) Türkiye Milli Talebe Federasyonu genel başkanlığı için aday olacak Nezir Şemmikanlı'ya Rasim Cinisli tarafından her türlü olanağın sağlanması ve sevki idaresi konusunda, kendisinin bu seçimde başarı sağlaması mevzuunda konuştuk. Beraber olmamızın nedeni budur..."

Öte yandan Ali Beyköylü, sözkonusu makalesinde, Fevzi Kılıç ile buluş-

tukları gazinonun restoranının bahçesindeki bir yemek sohbetinden söz etmektedir. Ve "Bu sohbet sırasında Nezir, tuvalete gitmişti" demektedir. Oysa, Ali Beyköylü ile Fevzi Kılıç'ın bir gazino restoranında ne zaman ve nasıl buluştuklarından, birlikte yemek yediklerinden haberim yoktu. Çünkü, sadece bir sefer birlikte yemek yemiştik, o da Çubuk Barajı'nda. Yani, "gazino"daki bu yemek sohbetinde, ben onlarla birlikte değildim. Ancak, Ali Beyköylü, Fevzi Kılıç ile arasında geçen bu ikili görüşmeyi kamufle etmek için, benim o sırada tuvalette olduğumu söylemektedir. Sanki, o yemekte varmışım gibi bir izlenim vermeye de, özen göstermiştir.

İstanbul'a gideceğimiz akşam, belirlenen saatte ben ve Ali Beyköylü terminalde buluştuk. Ancak, Fevzi Kılıç belirlenen saatte ortalıkta yoktu. Onu beklemek durumunda kaldık. Çünkü, biletleri o alacaktı. Fevzi Kılıç Saat 23:30 sıralarında geldi ve "kusura bakmayın, geciktim" dedi. Ben, biletleri alıp almadığını sormuştum. Hayır, fırsat bulamadım, şimdi gidip alacağım demişti. Dolayısıyla, Gazenfer Bilge bilet gişesine doğru ilerlemiştik. Saat 24:00'te kalkacak otobüs için bilet alacaktık ve ancak otobüsün arka koltuklarında 3 kişilik boş yer vardı. Biletleri Fevzi Kılıç almış ve cebine koymuştu. Bilet gişesinden otobüs peronuna doğru yürümüş-tük. Otobüse bindiğimiz sırada, Fevzi biletleri otobüs yetkililerine göstermek üzere ceblerini ararken bulamadı. Acaba düşürdüm mü diye, etrafına bakınmaya başladı. Bilet satış gişesi ile otobüs peronu arasındaki mesafe, 15-20 metre olduğu için bu ihtimal bana biraz tuhaf gelmişti. "Arkadaş ceplerine iyi bak" dedim. Tam bu sırada, başımızda biri

beliriverdi ve niye telaşlı olduğumuzu sordu. Fevzi, “aldığımız biletleri bulamıyoruz, acaba düşürdük mü diye bakmıyoruz” dedi. Adam ise, biletleri aldığımızı gördüğünü ve otobüse binebileceğimizi söyledi. Bu kişinin otobüs şoför muavini olabileceğini düşünmüştük. Otobüsün 5 kişilik arka koltuğunda, dip köşedeki pencere yanında sivil giyimli biri ve onun yanında da resmi kıyafetli bir astsubay oturuyorlardı. Astsubayın yanına Fevzi Kılıç, onun yanına Ali Beyköylü, onun yanına, kapı tarafındaki koltuğa da ben oturmuştum.

Otobüs saat 24:00’te hareket etti. Ankara dışına çıkana kadar, muavin olarak algıladığımız kişi, yanbaşımızdaki kapı merdiveninde ayakta durdu. Bir süre sonra otobüsün ön tarafına doğru yürüdü ve ortalarda bir yerde oturdu. Yolculuk hali, bazen kendi aramızda sohbet ediyorduk, bazen de uyuyorduk. Otobüs Bolu dağlarını tırmanırken, kapı aralıklarından içeriye soğuk rüzgar esmeye başladı. Arkadaşlara üşüdüğümü söyledim. Çünkü üstümde kısa kollu gömlek vardı. Fevzi Kılıç, yanındaki kırmızı kazağı bana uzattı. Kazağı giydim. Bolu’ya vardığımızda otobüsten “15 dakika çay molası, çaylar şirketten” anonsu duyuldu. Çay molasından sonra, otobüsün arka kapısına doğru yürüdük. Yine, aynı sırayı takip ettik, herkes ilk oturduğu yere oturmuştu.

Otobüs hareket etmeye başlayınca, astsubayın oturduğu koltuğun boşaldığını görmüştük. Dolayısıyla, Fevzi Kılıç boş koltuğa doğru yayılarak uzanmıştı. Bu sırada otobüs muavini yeniden yanbaşımızda belirmiş ve beni dürterek “Biraz öteye git, ben de oturacağım” demişti. Ben de Ali Beyköylü’yü dürt-

müştüm, “biraz kay arkadaş oturmak istiyor” demiştim. Ali de Fevzi Kılıç’ı dürterek, “biraz öteye git, arkadaş oturmak istiyormuş” dediği sırada Fevzi aniden parlamış ve “cehennemin dibine otursun. Niye bizi rahatsız ediyor. Oturmak istiyorsa gelsin boş yere otursun” diye bağırmaya başlamıştı. Adam da aynen karşılık vermişti. Derken Fevzi Kılıç ile muavin arasında ağız dalaşı başlamıştı. Ben otobüs muavinine; “arkadaş, insan müşterilere öyle davranmaz”, Fevzi Kılıç’a da “arkadaş, bizi muavinle muhatap kılma, sus artık” demiştim. Fakat, ikisi de beni dinlememiş, karşılıklı küfürleşmeler durmak bilmemişti. Ali, muavine dönerek, “Ne öyle ters ters bakıyorsun, kurtların içinde yaşadık korkmadık, bakışlarından mı korkacağız” demişti. Fevzi ise, elinde ustura, ağza alınmayacak küfürler ediyordu. Ben, yine, müşteri muavin söylemiyle olayı yatıştırmaya çalışmıştım. Bu sesli tartışma ve küfürleşmeden müşteriler de rahatsız olmuştu. Otobüs şoförü, otobüsün koridor lambalarını birkaç kez yakıp söndürmüş, bunun üzerine muavin, otobüsün ön tarafına giderek hostes koltuğuna oturmuştu. Biz, olay yatıştı zannetmiş ve bu nedenle de uymaya başlamıştık. Düzce’ye vardığımızda, “yarım saat yemek molası” anonsu ile uyandım. Otobüs, Milli Güreşçi Hamit Kaplan’ın restoranının önünde durmuştu. Hemen Ali Beyköylü’yü omuzundan dürterek uyandırdım. Ardından kapıyı açıp, otobüsten indim. Ali de Fevzi’yi dürttü ve arkamdan inmeye hazırlandı.

Ancak, restoranın salon kapısına varmamla birlikte, silah sesi duymuş, hemen otobüse doğru geri dönmüştüm. Çevreye göz atınca, otobüsün ön

tarafında Ali Beyköylü ile karşılaşmıştım. Ali, "Aman biz vurulduk, sen kaç kendine sahip ol!" dedi ve ben tekrar restoranta doğru koşmuş, yemek servisinin yapıldığı yerin kaşık -çatal ve bıçak bölümüne yönelmiştim. Oradan bir yemek bıçağı alıp, arkadaşlarıma doğru geri dönmek üzereyken, bizimle tartışan ve küfürleşen otobüs muavinini, elinde bir tabanca ile salonun kapısına doğru geldiğini gördüm. Savunma pozisyonu almak üzere, salonun bahçe havuzuna bakan köşesindeki masada, yemek yiyen ailenin arkasına geçmiştim. Sağ elimde servis bıçağı vardı, sol elime de kalkan olarak bir sandalye tuttum. Restorantın sahibi Hamit Kaplan, patron masasında oturuyordu. Garsonların bir kaçı da salondaki mutfak tezgahının önünde ayakta duruyorlardı. Hepsi olayı bulundukları yerden izliyordu. Eli silahlı saldırgan, salonun ortasına doğru geldi ve tabancasını bana yöneltti; "Sen gayet efendi davrandın, git arkadaşlarını hastahaneye kaldır" dedi. Tabancası ve yüzü bana dönük olarak, usulca geri geri mutfak koridoruna doğru yürüyüp, gözden kaybolmuştu. Onu sesizce takip etmişim, meğer mutfak koridorunun dibinde, restoranın arka tarafına açılan bir kapısı varmış. Kapıdan dışarıya baktım, dışarısı zifiri karanlıktı ve sonu görünmeyen boş bir tarla ile karşılaşmışım.

Hemen otobüsün park ettiği yere doğru geri döndüm. Ali Beyköylü'yü, havuzun kenarında tek başına oturmuş ve yaralı sol elinin dirseğini sağ elinin avucuna almış olarak buldum. "Biz vurulduk, Allah için bari arkadaşımızı kurtarın" diye bağıırıyordu. Ali Beyköylü'ye yaklaştım ve durumunu sordum. Ali Beyköylü yarasının duru-

munu bilmediğini söyledi. Bana, yaralı olup olmadığını sordu. Ben de yara almadan kurtulduğumu söyledim. Ali Beyköylü, saldırganın arkamdan restoran salonuna doğru koştuğunu anlattı bana. Ben de ona, katille salonda karşılaştığımızı, fakat tarlalara açılan arka kapıdan kaçtığını anlattım. Ali'ye Fevzi Kılıç'ı sordum; "Fevzi'nin otobüsten inmek üzereyken kavga ettiği adam tarafından silahlı saldırıya uğradığını, saldırgana doğru dönüp ne oluyor demesi üzerine, kendisine de bir el ateş ettiğini, kolundan yaralanması nedeniyle de otobüsten inen kalabalığın içine kaçtığını, dolayısıyla Fevzi'nin son durumunu bilmediğini" anlatmıştı.

Bu açıklama üzerine otobüsün arka kapısına doğru koşmuşum. Ancak, Fevzi'yi otobüsün arka koridorunda kanlar içinde buldum. Ona seslendim, ama o bana cevap veremedi. Hemen bir taksi çağırdım. Taksi şoförüyle birlikte Fevzi'yi sürükleyerek otobüsten indirdik ve taksinin arka koltuğuna yattık. Ali Beyköylü'yü de taksinin ön koltuğuna yerleştirdim ve kapısını kilitledim. Ben de Fevzi'nin yanına arka koltuğa geçtim. Kafasını dizlerime koyduktan sonra, şoföre, "lütfen bizi en kısa yoldan hastaneye ulaştır" dedim. Yol boyunca ara ara Fevzi'ye sesleniyordum ama ondan sadece inlemeye benzer sesler çıkıyordu. Yol bana o kadar uzun gelmişti ki, bir ara şoföre çıkmışım. Şoför şehir dışında olduğumuz için, hastane yolunun uzak olduğunu anlatmıştı. Bir süre sonra hastaneye vardık. Bizi hastane kapısında görevliler karşıladı. Fevzi'yi bir sedyeye yerleştirdik. Bir hemşire Fevzi'nin nabzına bakmış ve ölmüş olduğunu söylemişti. Ben de hemşireye "Sen doktor musun? Ne

biliyorsun? Doktor yok mu burada?” diye çıkmıştım. O arada doktor da geldi ve aynı tesbiti yaptı. Fevzi kalbinden yediği tek kurşunla ölmüştü. Ben de o zaman yaralı arkadaşım Ali Beyköylü ile ilgilenilmesini rica etmiştim.

Ali Beyköylü tedavi edilmek üzere içeri alınırken, ben de hastane yetkililerine polisi aramamız gerektiğini anlattım. Onlar da bana telefonu gösterip, arayabileceğimi söylediler. O dönemde telefonlar manyetolu idi. Telefonun kolunu çevirdim, karşıma çıkan santral memurundan polisi bağlamasını istedim. Düzce Emniyet Komiserliği’nde telefona cevap veren polis memuruna durumu anlattım. Ama onlar, olay şehir dışında gerçekleştiği için yetkilinin jandarma olduğunu söyleyip, telefonu kapatmışlardı. Ben de bunun üzerine jandarmayı bağlattım ve telefona cevap veren başçavuşa aynı şekilde durumu anlattım. Fakat, bu sefer de, jandarma da yetkilinin polis olduğunu söylemişti. O zaman sesimi yükselttim ve telefonun ucundaki başçavuşa; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı olduğumu ve eğer hemen olayla ilgilenilmezse, sabaha orada bir basın toplantısı yaparak, rezaleti herkese anlatacağımı söylemiştim. Bunun üzerine başçavuş beni binbaşıya bağladı. Binbaşıya içinde bulunduğumuz durumu anlatarak, Düzce Hastane’sinde olduğumuzu ve otobüse el konulması için gerekli tedbirlerin alınmasını rica etmiştim. Binbaşı da, “Tamam beyefendi, hemen hastaneye geliyorum, otobüse el konulması için de gerekli talimatı veriyorum” demişti.

Binbaşı kısa bir süre sonra hastaneye gelmiş, beni almış ve birlikte cinayet mahalline gitmiştik. Yolda ona, Hamit

Kaplan ve restoran personelinin olayın tanıkları olduğunu söyledim. Restoranta vardıktan sonra, binbaşı Hamit Kaplan’dan olay hakkında bilgi istedi. Ancak, Hamit Kaplan biz hiçbir şey görmedik demişti. Ve bir hiddetle bana doğru yürümüş, “bizleri bu olaya bulaştırmak mı istiyorsun?” diye bağır-mıştı. Sen ve garsonların eli tabancalı adamı gördünüz dedim. Aramızda bu tartışma yapıldığı sırada, bize biraz uzak mesafede duran, ancak konuşmalarımıza kulak kabartan bir genç gözüme ilişti. Siması silahlı katile benziyordu, ancak o değildi. Ondan şüphelendim ve ona doğru gittim. Binbaşıya seslendim, ona, bu kişinin sima olarak katile çok benzediğini, ama şahsın kendisi olmadığını söylemişim. Binbaşı, tarif ettiğim gencin gözaltına alınması talimatını verdi. Tam bu sırada, jandarma erleri etrafımı sardı ve beni hemen askeri pikapa sürükleyerek bindirdiler ve etrafımda güvenlik çemberi oluşturdular.

“Ne oluyoruz? Benim bir arkadaşım vuruldu, bir diğer arkadaşım ise yaralı. Bana niye tutuklu muamelesi yapıyorsunuz?” dedim. Jandarma susmamı ve oturmamı söyledi. Bu sırada pikapın içinde solumda oturan jandarma eri, sessizce bana nereli olduğumu sormuştu. Bu söz, beni uykudan uyandırır gibi oldu. Hemen “Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı’yım” dedim. Jandarma eri, “Korkma ben de Hacettepeli’yim” dedi ve sessizce kulağıma “Meğer yanlış adamlar vurulmuş, üstelik sen tanık konumunda kaldın, dolayısıyla seni de öldürecekleri duyumunu aldık. Ancak, merak etme seni koruyacağız” diye fısıldadı. Bu sözler üzerine durumun vehametini kavramaya başladım. Ancak, bu duruma bir anlam veremiy-

ordum. Olayın şokunu yaşıyor olduğum için düşünme yetimi kaybetmişim. Sonuçta, sessizce oturmaktan başka çarem kalmamıştı. Askeri pikap hareket etti. Jandarma karakoluna vardığımızda saat 04:00 sıralarıydı. Telefon santralının bulunduğu odaya konulmuştum. Kapı ve pencerenin önünde silahlı birer jandarma dikilmişti. Santral görevlisi jandarmaya, olay nedeniyle ölü ve yaralının yakınlarına telefon edip edemeyeceğimi sormuştum. O da nereye telefon etmek istediğimi sorunca, Ankara'nın yanı sıra Urfa ve Erzurum'a telefon edeceğimi söylemişim. Telefon etmem için binbaşidan izin istediler. Binbaşı telefon edebileceğimi ve bana yardımcı olunması talimatını verdi.

İlk önce Ankara'dan Abdülmelik Fırat Ağabey'i evinden arattım, uykudan uyandırtım. Telefonda bana, "hayrola bu saatte nereden arıyorsun?" diye sordu. Kendisine Düzce'de silahlı saldırıya uğradığımızı, bir arkadaşımızın öldürüldüğünü ve Ali Beyköylü'nün ise ağır yaralı olduğunu anlatmışım. Abdülmelik Ağabey, "olayın siyasi olup olmadığını" ve bulunduğum yeri sorunca; "Görünürde olay otobüs koltuğundaki yer ve oturma sorunu, ancak, olayın gerisinde ne var bilemiyorum. Fakat, şu anda benim de hayatımın tehlikede olduğunu öğrendiğimi" ve Düzce Jandarma Karakol Binası'nda olduğumu söylemişim. Görüşme sonunda bana, "sakın ol, endişelenme" demiş ve beni birazdan arayacağını söyleyerek telefonu kapatmıştı.

İkinci telefon görüşmem için, Fevzi Kılıç'ın amcası olduğunu zannettiğim, dönemin Urfa Belediye Başkanı Mustafa Kılıç'ın evini arattım. Sayın Mustafa Kılıç uykudan uyandırıldı. Telefonda durumu anlatmışım ve o bana, Fevzi Kılıç'ın onun yeğeni

olmadığını, fakat ailesine durumu iletceğini söylemişti. Üçüncü telefon ise Erzurum'a'ydı. Ali Beyköylü hastanede, bana kardeşinin Erzurum'daki telefonunu vermişti. O dönem kardeşinin Erzurum merkezinde bir pastanesi vardı. Ali Beyköylü'nün kardeşini buldurdum, durumu anlattım ve Ali'nin sağlığının iyi olduğunu söylemişim. Dördüncü telefon, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'neydi. Nöbetçi memur telefona çıkmış, kendimi tanıtmış ve olayı anlatmışım. Sabah, Talebe Cemiyeti'ni açan arkadaşlar gelir gelmez, onlara durumu anlatmasını ve arkadaşların acilen, Düzce Jandarma Karakolu ya da Düzce Hastanesi aracılığıyla benimle ilişki kurmalarını iletmesini söylemişim.

Bu telefon görüşmelerim sırasında, Bolu Emniyet Müdürü gelmiş ve benim Nezir Şemmikanlı olup olmadığını sormuştu. Ben de evet demişim. Bunun üzerine müdür, "Allah Allah, bir saat evveline kadar komünisttin, şimdi de korunman gerektiği talimatını aldın. Merak etme güvence altındasın" demişti. Emniyet Müdürü'nün bu belirlemesi; Düzce Jandarma Karakolu'na götürüldüğümde pikapın içinde benim neredeli olduğumu soran ve kendisinin Hacettepeli olduğunu söyleyen jandarma erinin bana söyledikleriyle birleşince, bir komployla karşı karşıya olduğumuz kafamda daha da netleşmişti. Yukarıda Jandarma erinin belirlemelerini açıklamışım. Emniyet müdürünün belirlemelerine benzer şeyler söylemişti. Bu iki söylem birbirlerini tamamlıyordu. Ancak, bu komplonun kim tarafından ve niçin yapıldığına bir anlam verememişim. Ben böylesi düşüncelere dalmışken telefon çalmış ve santral görevlisi jandarma, "telefon sana, arayan Abdülmelik Fırat" dedi. Ahizeyi aldım,

Abdûlmelik Ağabey'di. Bana, "merak etmememi, bizleri saniye saniye izlediklerini ve İçişleri Bakanı sayın Faruk Sükan, gelişmeleri titizlikle izlediğini" söylemişti. Ayrıca, "Ali Beyköylü'yü Ankara'ya nakletmek için çare aradıklarını, doktorlardan cevap beklediklerini" de anlatmıştı."Kendime dikkat etmemi" söylemiş, ben de teşekkür etmiş ve telefonu kapatmışım.

Yukarıdaki telefon görüşmeleri sırasında, hastaneye telefon bağlatmış, nöbetçi doktordan, Ali Beyköylü'nün sağlığıyla ilgili bilgi istemişim. Ve Jandarma Karakolu'nda olduğumun ona iletmesini de söylemişim. Doktor, "Ali bey emin ellerde, merak edilecek bir durum yoktur" demişti. Sabah mesai saati başladığında, binbaşı karakola gelmiş ve bana cenaze ile ilgili işlemleri tamamlamak üzere, emrime bir pikap ve 10 kişilik jandarma ekibi vereceğini bildirmişti. Cenaze hastanede yıkana-caktı. Jandarma ekibi ile birlikte, önce marangoza gittik. Fevzi Kılıç için tabut ısmarladım. Manifaturacıdan kefen aldım. Düzce C.Savcılığına gidip, Fevzi Kılıç'ın Urfa'da toprağa verilme üzere, defin kararı verilmesini istedim. Bu nedenle de, C.Savcılığında olay hakkında ifade verdim ve Urfa'da toprağa verilme üzere karar aldırılmışım.

Hastaneye geri geldiğimde doğruca Ali Beyköylü'nün odasına gittim. Ali, jandarma tarafından ifadesinin alındığını, baş ucundaki komodinde bir yemek bıçağı ile bir ustura görüldüğünü ve bu suç aletlerinin ona ait olduğunu iddia ettiklerini söylemişti. Ben de Ali'ye, merak etmemesini, komployu atlattığımızı, jandarma karakolundan Ankara, Urfa ve Erzurum'a yaptığım telefon görüşmelerini aktarmış ve

Abdûlmelik Fırat Ağabeyi aradığımı, olanları kendisine aktardığımı, onun olayı yakından takip ettiğini, onu tedavi edilmek üzere Ankara'ya aldırma için girişimlerde bulunacağını da anlatmışım. Komodindeki yemek bıçağını, restorantta korunmak için almışım. Usturayı ise, otobüste yapılan münakaşa sırasında Fevzi'nin elinde görmüşüm. Onları hastahaneye götürürken, Fevzi'yi taksinin arka koltuğuna yatırdığımda cebinden düşmüştü. Fevzi Kılıç'ın yanında suç aleti bulundu demesinler diye onu da almışım. Ancak, hastaneden jandarmayla birlikte çıkmadan önce, Ustura ve bıçağı baş ucundaki komodine ben koymuştum dedim. Bunları anlattıktan sonra, Ali Beyköylü rahatladı. Ancak, ikimiz de Fevzi Kılıç'ı kaybetmenin üzüntü ve sıkıntısını yaşıyorduk.

Ali Beyköylü'nün yattığı odanın koridorunda yürürken, hastahanenin levazım müdürü yanıma yaklaştı, nereli olduğumu sordu. Ben de Mardinli olduğumu, Ali Beyköylü'nün Erzurumlu, öldürülen Fevzi Kılıç'ın da Urfa olduğunu söylemişim. Levazım Müdürü, "Nezir Bey, ben Mardin'in Derik ilçesi hastanesinde iki yıl görev yaptım. Dolayısıyla Mardinlilerin misafirperverliğini gördüm. Ben Düzce yerlisiyim. Kendine dikkat et. Bir ihtiyacın olursa yapmaya hazırım" dedi. Teşekkür ettim ve Ali Beyköylü ile ilgilenirse, Mardinlilere misafirperverlik borcunu böylece ödemiş olacağını söyledim.

Hastane'de Ankara, Urfa ve Erzurum'dan gelecek haberleri beklerken, Saat 15:00 sıralarında bir hastane hademesi yanıma geldi. Ankara Üniversitesi'nden bir grup arkadaşın geldiğini ve hastanenin bahçesinde beni bekledik-

lerini söyledi. Ankara'dan gelen 50-60 arkadaş taksilerde oturmuş bekliyorlardı. Başlarında da vefakar arkadaşlarımız Kemal Sevim, Mehmet Demir ve Özgün Nas vardı. Meğer, olayı duyan Kürt öğrenci arkadaşlar, her 4-5 kişi bir taksiye binmiş ve Düzce'ye gelmişlerdi. Kemal Sevim "olayın nerde ceryan ettiğini, kimlerin yaptığını ve hedefimizin neresi olduğunu" sordu. Ben hala şoktaydım. Ama, katil kaçtı, olayın Milli Güreşçi Hamit Kaplan'ın restoranında olduğunu anlatmıştım. "Oraya hücum edelim!" diye sesler yükseldi. Tam bu sırada hastanenin levazım müdürü araya girdi ve "Arkadaşlar, ben Düzceliyim ve hastanenin levazım müdürüyüm. Mardin'in Derik İlçesi hastanesinde görev yaptım. Dolayısıyla, doğuluları severim. Lütfen beni dinleyin. Düzce halkının tümü Çerkez ve Abazadır. Burada herkes birbirine akrabadır. Siz burada yabancısınız, silahlı bir çatışmada çok zayıf verebilirsiniz. Zaten devlet olaya el koymuş. Olayı fazla büyütmezseniz daha iyi olur. Size bir dost olarak sesleniyorum" dedi. Bu konuşmayla galeyancı yatıştırmıştı. Bu sırada Urfa'dan Fevzi'nin ailesi gelmiş, Fevzi'nin cenazesini alıp, Urfa'ya götürmüşlerdi.

Daha sonra, hastane yetkilileri bana sayın Abdulmelik Fırat'ın telefon mesajını iletiler. Mesajda; "Doktor raporu gereği, Ali Beyköylü zorunlu olarak şimdilik Düzce Hastanesi'nde kalacak. Henüz tehlikeyi atlatamamış, yerinden kımıldamaması gerekir. Çünkü, mermi kalb zarı etrafında dolaşıyor. Dolayısıyla seyahat izni yok dediler. Ancak, Nezir derhal Ankara'ya dönsün, Düzce'ye gelen arkadaşlardan bir-ikisi Ali Beykölü'nün yanında kalabilir" deniliyordu. Bu mesaj üzerine, Özgün

Nas gönüllü olarak Ali Beyköylü'nün yanında kaldı. Ben, gelen diğer arkadaşlarla birlikte Ankara'ya döndüm.

Fevzi Kılıç ile başlayan ve İstanbul yolculuğu ile sürdürülen serüvenimiz yukarıda anlattığım biçimde gelişmiş ve noktalanmıştı.

Ankara'ya döndükten sonra, 15 Haziran 1969'da fakültede öğrenci sorunlarıyla ilgili boykot ve işgal olayları başladı. Üç gün sonra da, DTCF'deki boykot ve işgal olaylarını yönetmek ve yönlendirmek gerekçesiyle, Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde gözaltına alındım. Sorgulanmamız tamamlandıktan sonra, bir grup öğrenci arkadaşla birlikte mahkemeye sevk edilmiş, tutuklanmış ve Ulucanlar Kapalı Cezaevi'ne konulmuştuk. Adli tatilin araya girmesi sonucu 3,5 ay kadar tutuklu kaldım. Bu dönemde Ankara Barosu Avukatlarından sayın Niyazi Ağırnaslı davamızı üstlenmişti. Niyazi Ağırnaslı ağabey, yaşama veda ettiği için kendisine rahmet diliyor ve onu saygıyla anıyorum.

Ankara Cezaevinde tutuklu bulunduğum sırada, Fevzi Kılıç'ın kardeşi olduğunu söyleyen üstteğmen rütbeli biri beni ziyarete gelmiş, olayın nasıl vuku bulduğunu sormuştu. Kendisine olayı bütün detaylarıyla anlatmıştım, teşekkür etmiş, geçmiş olsun diyerek, çekip gitmişti. Bu görüşmeden aşağı yukarı bir/birbuçuk ay sonra, Fevzi Kılıç'ın öldürülmesi ve Ali Beyköylü'nün yaralanması nedeniyle, Düzce Cumhuriyet Savcılığı tarafından İstinabe Usulü ile ifadem istenmişti. Bu nedenle, Ankara 3. Ağır Ceza Mahkemesi'ne çıkarıldım ve tanık olarak ifadem alındı. Olayın oluş biçimini ve sonuçlarını detaylı bir şekilde anlatmıştım. Ayrıca, mahkemede; "Olay mahallinde, simasını saldırganın simasına benzeterek teşhis ettiğim şahıs,

katilin kardeşiymiş". Dolayısıyla, saldırının kardeşinin itirafı sonucu, "katilin Ali Osman Canbakış" olduğunu ve Düzce Cezaevinde tutuklu bulunduğunu da öğrenmiştim.

Yine Ankara Cezaevinde olduğum sırada ziyaretime gelen arkadaşlar, Ali Beyköylü'nün tedavi edilmek üzere Ankara'ya getirildiğini ve kısa bir süre sonra da taburcu olup, Erzurum Talebe Yurdunda istirahat ettiğini söylemişlerdi. 1969 Eylül ayında cezaevinden tahliye olduktan sonra, Ali Beyköylü'yü, istirahat ettiği Cebeci'deki Erzurum Talebe Yurdunda ziyarete gitmiştim. Geçmiş olsun diyerek, kucakladım. Ali gülümseyerek "Hoşgeldin", "Sen yara bere almadan atlattın, ben de ucuz kurtuldum. Kurşun hala vücudumda, fakat iyiyim" demişti. Ben de, önemli olan senin kurtulmuş olman ve katilin yakalanmış olduğudur. Katilin yakalanmasına sevindik, ancak, Fevzi Kılıç arkadaşaya yazık olduğunu da eklemiştim.

Yukarıda, Ankara-İstanbul otobüs yolculuğu sırasında Düzce'de uğradığımız silahlı saldırının oluş biçimini ve sonuçlarını en ince ayrıntılarıyla anlattım. Bu saldırının sıradan adı bir olay ya da siyasi bir komplo mu olduğu tam olarak anlaşılmadı. Çünkü, olay yer sorunu tartışması ile başlamış, küfürleşme ve kavgaya dönüşmüştü. Bu biçimiyle sıradan bir olay olduğu izlenimini veriyordu. Fakat, yukarıda sözünü ettiğim Bolu Emniyet Müdürü ile Jandarına erinin belirlemeleri olayın bir komplo olduğunu çağrıştırmıştı bende. Saldırının yakalanması ve otobüsün durdurulması için hastaneden Düzce Emniyet Karakolu'nu aradığımda, telefona cevap veren polis memuruna durumu anlattım. Ama onlar, şehir dışında

gerçekleştiği için olayla ilgilenmesi gereken yetkili güvenlik birimi jandarmadır, ve "lütfen Düzce Jandarma Karakolunu arayın" deyip, telefonu kapatmışlardı. Polisin bu davranışı, Düzce asıllı silahlı saldırganın kaçmasına zemin ve zaman kazandırma izlenimi de veriyordu.

Düzce saldırı olayı tam olarak aydınlanmamış olmasına karşın; Saldırının siyasi bir komplo içeriği varsa, onun da tek nedeni, Nezir Şemmikanlı'nın o dönemdeki siyasi kimliğidir. Çünkü, o dönemde ben, Ankara'da Mardin Kültür Derneği Başkanı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı ve TMTF Genel Başkanlığı'na aday olma çalışmaları içinde olan biriydim. Dolayısıyla, Sol, Sosyal/Demokrat kanatta, Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği içinde etkin ve popüler bir gençlik lideri olmamın yanı sıra, Kürt Ulusal Demokratik Mücadelesi içinde yeri olan duyarlı biriydim.

Evet Ali Beyköylü,"Hafıza-i beşer nisyan ile malûldur". Ankara'dan Düzce'ye kadar geçen yolculuk süresince, otobüs içinde bizimle ilgilenen, kavgaya eden, küfürleşen ve Fezi Kılıç'ın ölümü, Ali Beyköylü'nün yaralanması olayını sonuçlandıran silahlı saldırgan bir kişidir. Ali Beyköylü'nün yaralanması da tesadüfidir. Saldırınların üç kişi olduklarını açıklamak koca bir yalandır. Olayla ilgili bütün gelişmeleri yaşayan ve seyri hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen, Ali Beyköylü'nün olayı çarpıtmasını yanlış bir davranış olarak niteliyorum. Doğrusu çok şaşırdım. Görüldüğü gibi, talihsiz Düzce Olayı'nın başından sonuna kadar içinde yaşayan canlı bir tanığıyım. Şunu açıkça belirtmek istiyorum, olayları

tahrif etmek, yalan, iftira dolu bir senaryo yazmak kimseyi kahraman kılmaz. Tersine, niteliklerimiz, geldiğimiz süreç ve gerçekler karşısında bu davranış insanı daha çok küçültür..

16 Ekim 1970 “DDKO Operasyonu” ve Sonuçları

“Düzce Olayı”nı netleştirdikten sonra, şimdi de, “DDKO Operasyonu”na dönmek ve bazı sonuçlar çıkarmak istiyorum.

16 Ekim 1970’te, Ankara Sulh Ceza Hakimliği’nin, arama ve gıyabi tutuklama kararı nedeniyle, Ankara ve İstanbul DDKO lokallerinin yanı sıra, DDKO ile ilgili yönetici, üye ve ilişkili görülen diğer şahsiyetlere yönelik, ev ve işyerlerine yönelik Ankara Emniyet Müdürlüğü ekiplerince kapsamlı bir operasyon düzenlenmişti. Bu bağlamda, Ankara Bahçelievler’de kirada oturduğum apartman dairesinin kapısına siyasi şube polisleri dayanmış ve kapının zilini çalmışlardı. “Kim o” diye seslenince, “Polis, kapıyı aç” demişlerdi. Kapıyı açmam ile birlikte, 10 kişilik bir Polis ekibi içeri üşüşmüştü. Ekip Amiri, “Nezir Şemmikanlı sen misin?” diye sormuş, “Evet benim” demiştim. “Nezir Bey evini aramak üzere elimizde mahkeme kararı var, lütfen bize zorluk çıkartma” deyip, arama kararını göstermişlerdi. Ben de, “buyrun arayabilirsiniz” demiştim. Ekip amiri, polislerle seslenerek “Taşkınlık yapmadan evi bir bütün olarak arayın” talimatı vermişti.

Ekip amiri, polisleri çalışma odama yöneltmişti. Kendisi de sesizce yatak odama doğru yürümüştü. Çalışma odasında; ders kitaplarımın yanı sıra,

siyasi ve sosyal içerikli kitaplar, Ankara’da Mardin Kültür Derneği tarafından her yıl düzenlenen Mardin Geceleri’nde çıkarılan özel sayılı dergiler, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanlığım döneminden kalma bildiri ve günlük notlarım da vardı. Çalışma odası kitaplığım da olabileceği düşüncesiyle, çalışma odamdaki polisleri, pür dikkat izlemeye başlamıştım. Polisler, kütüphane ve çalışma masamı aramaya başladılar. Ben, yatak odamda, suç unsuru teşkil edecek bir şeyin olmadığından emin olduğum için, oradaki arama ekibini gözetleme gereği duymamıştım. Kitap, dergi ve çalışma notlarım tek tek tetkik ediliyordu. Kendilerince önemli gördükleri kitap, dergi, bildiri ve el yazısı notları ayıklamaya başladılar. Aniden yatak odamdaki Ekip amirinin sesi duyuldu: “Tamam, tamam buldum, ortalığı fazla karıştırıp yorulmanıza gerek kalmadı” diyordu.

Hemen ona, “Ne o, Arşimet gibi ne buldun?” diye sormuştum. Ekip amiri, “sen ne olduğunu biliyorsun!” demişti. Bilmediğimi ve yeniden ne bulduğunu sorunca, ekip amiri, elinde tuttuğu “tahtadan bir mühür, bir zarf ve birkaç sayfalık daktilo yazısını” göstermişti. Bunları nerede bulduğunu sorunca da, ekip amiri “yatağımın altında, ayak uçları tarafında bulduğunu” söylemişti. Kendisine, “ayıp ediyorsun, yatağımın altında öyle bir şeyin bulunması mümkün değil. Sen bu malzemeleri yanında getirmiş ve yatağımın altında bulunmuş gibi işlem yapmak istiyorsun! Bu yaptığınız düpedüz bir komplodur” demiştim. Ekip amirinin elinde “İstanbul Kült Öğrenciler Birliği Mührü”nü

görünce, hemen aklıma Fevzi Kılıç geldi. Oysa, Fevzi Kılıç öleli bir yılı aşkın zaman geçmişti. Herhalde Fevzi Kılıç'ın ölümünden sonra, polisin eline geçmiş olabilir diye düşündüm.

Ekip amiri beni dinleme gereği bile duymadı. Polislere seslenerek, "siz bir şeyler buldunuz mu?" diye sordu. Polisler, "siyasi içerikli bazı dergi ve kitaplar ile, kamuoyuna başlıklı bildirilerin yanı sıra, el yazısı bazı notlar bulduk" diye cevapladılar. Amir, tamam onları da masanın üstüne koyun ve tesbit tutanağı düzenleyin dedi. Tutulan tesbit tutanağına;

"Nezir Şemmikanlı'nın evinde yapılan aramada;

1. Mektup, (Zarfin üstünde, posta kutusu 43 Anafartalar/Ankara adresi yazılıydı.),
2. İstanbul Kürt Öğrenciler Birliği başlıklı Mühür,
3. Daktilo ile yazılı iki sayfalık tüzük taslağı ve yabancı yayın,
4. Sol içerikli kitaplar ve eski tarihli bildirilerin yanı sıra, el yazısı bazı notlar."

Düzenlenen tutanağı imzalamam istenince, alt kısmına el yazımla şerh koyarsam imzalarım demiştim. Tamam, şerh koyabilirsin dediler. Ben de, "Evimde bulunduğu iddia edilen, mektup ve mektup zarfının üzerinde yazılı olan posta kutusu 43 Anafartalar Ankara adresi bana ait değildir. Evimde bulunduğu iddia edilen ve bana gösterilen, mühür evimde yoktu ve bana ait değildir. Evimde bulunduğu iddia edilen, daktilo yazılı tüzük taslağı ve yabancı yayın bana ait değildir" şerhini yazıp ve tutanağı imzalamıştım. Evimin aranması ve tutanak işleminin tamalanmasından sonra ekip amiri, "Nezir bey üstünüzü giyinin, Emniyet Müdür-

lüğüne gidiyoruz. Çünkü, mahkeme kararında evini aramanın yanı sıra, hakkında giyabi tutuklanma kararı da var" dedi. Bu konuşmadan sonra üstümü giyinmiş, İki polis koluma girmişti. Diğerleri önümde, arkamda olmak üzere, sokakta bekleyen polis araçlarına doğru götürüldüm ve arabaya bindirildim. Konvoy halinde, Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne götürülmüş-tüm.

Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde, Siyasi Şube Ekipleri tarafından, sabah mesaisi başlar başlamaz sorgulanmaya alınmıştım. Kürt Sorunu'na ilişkin düşüncelerimin yanı sıra, Fevzi Kılıç ile olan muhtelif konuşmalarım; ben, Fevzi Kılıç ve Ali Beyköylü arasında Çubuk Barajı'nda yemek sohbetindeki konuşmalar sözkonusu edilerek soru yağmuruna tutulmuştum. Bir kısım konuşmaların bana ait olduğunu, bir kısmının da düzmece ve tertip olduğunu belirtmiştim. Ancak, beynimde fikir jimnasitiği yapıyordum. Üç arkadaş arasında geçen konuşmaların sorgulanmaya taşınması, üçümüzden birinin çözüldüğünü kesin olarak gösteriyordu. Fakat, çözülen kimdi? Bu kafama takılmıştı!

Çünkü, Fevzi Kılıç öleli bir yıldan fazla oluyordu. Ben sorgulanıyordum. Acaba, Ali Beyköylü de sorgulanıyor mu diye merak ediyordum? Ancak, aramızda bir MİT ajanının olabileceği hiç aklıma gelmemişti. Dolayısıyla, gözaltı süresi ve sorgulama tamamlandıktan sonra, savcılık ya da mahkeme sürecinde, kimin çözüldüğü mutlaka açığa çıkacaktır diye düşünmeye başlamıştım. Sorgulamalar bittikten sonra, gözaltına alınmış olan arkadaşlarla birlikte Ankara Adliyesi'ne götürülmüştük. İlgili mahkeme giyabi tutuklama kararını vicahiye

çevirdi. Tutuklanma kararı gereği 20 arkadaş, Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevi'ne teslim edildik. Gözaltına alınmış ve mahkemece tutuklanmış olan grubumuzun içinde, Ali Beyköylü gözüküyordu.

Cezaevine yerleştirildikten sonra da Ali Beyköylü'den ses seda çıkmadı. Avukatlar, yasal süresi içinde tutuklu-luğumuzun hukuki olmadığına ilişkin, bir üst mahkeme nezdinde itirazda bulunmuşlar ve tutuklu arkadaşlardan 16'sı tahliye edilmişti. Tutuklu olarak "ben, Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü ve Sabri Çepik" kalmıştık. Dört arkadaş kendi aramızda, gözaltı sürecini değerlendirdik. Ben "Ali Beyköylü'nün dava dosyamızda sanık olup olmadığını merak ediyorum" dedim. Çünkü, Ali Beyköylü, Fevzi Kılıç ve benim aramızda geçtiği iddia edilen konuşmalar var. Mühür olayı var. Bir komplo ile karşı karşıyayız. Bunu açığa çıkarabilmek için, Ali Beyköylü'nün bu davadaki konumunun ne olduğunu öğrenmem gerekiyordu.

Avukatlarımızdan Ali Karahan Ağabey'den, Ali Beyköylü'nün dava dosyamızda sanık olup olmadığının öğrenilmesini rica etmiştim. İki/üç hafta sonra Ali Karahan Ağabey görüşmemize gelmişti ve dava dosyasında Ali Beyköylü'nün ismine rastlamadığını söylemişti. İster istemez tereddüt içine düştüm. Ancak, savcılık ya da mahkemeye çıkarıldığımızda, bana yöneltilecek sorulardan, Ali Beyköylü ile Fevzi Kılıç'ın dava dosyasındaki konumları da belli olur. Dolayısıyla, yapacağım savunmayı mahkeme sürecinde netleştiririm diye düşünmüş, emniyetteki sorgulamayı geçiştirmiştim.

DDKO Davası, Ankara Cumhuriyet Savcılığı'nın tahkikat sürecinde iken, tarihini anımsayamadığım bir gün ceza-

evi hoparlöründen, "Nezir Şemmikanlı görüşmeciniz var, görüşme mahaline geliniz" anonsu yapıldı. Görüşme mahaline gitmiştim ve gardiyanlar beni bir görüşme kabinine yöneltmişlerdi. Kabine girdiğimde karşıda gelen biri vardı, ancak onu tanıımıyordum. "Ben Nezir Şemmikanlı sen kimsin?" deyince, karşımdaki kişi, "Ben Ali Beyköylü'nün kardeşiyim" demişti. Hemen "Ali ne yapıyor, nerede" diye sormuştum. Kardeşi şunları söylemişti; "Ali, bir alacak verecek davası nedeniyle birkaç aydır Hınıs Cezaevi'nde tutuklu. Ancak, dava dosyanız nedeniyle Erzurum Cumhuriyet savcılığında ifadesi alınacağı ona tebliğ edildi. Dolayısıyla, savcılığa gitmeden önce, Fevzi Kılıç ile olan üçlü görüşmelerinize ilişkin senin verdiği ifadeyi öğrenmek istiyor. İfadelerinizin birbiriyle çelişmesi için beni size yolladı". Ben de, "Bu bir komlodur, bantların montaj olduğunu iddia ettim. Ona göre cevap versin" demiştim ve Ali Beyköylü'nün kardeşi ayrılıp gitmişti. Koğuşa döndüğümde, Mümtaz, İbrahim ve Sabri'ye, ziyaretçimin Ali Beyköylü'nün kardeşi olduğunu ve ne amaçla geldiğini anlatmış ve bu durumda şüpheli kişi Fevzi Kılıç gözüküyor demiştim.

16 Ekim 1970 tarihli arama ve tutuklama operasyonu nedeniyle, evimde yapılan aramada bulunduğu iddia edilen mühür, mektup, tüzük taslağı ve yabancı yayın naylon bir torbanın içine konmuştu. Emniyetteki sorgulamam tamamlandığı sırada, suç delillerinin bulunduğu naylon torba yeniden açıldı. Bana, torbada bulunan suç unsurları tek tek isimlendirilerek yeniden gösterildi. Ancak, evimde bulunduğu iddia edilen *İstanbul Kürt Öğrenciler Birliği Mührü*,

Ankara Kürt Öğrenciler Birliği Mührü ile değiştirilmişti. Bu yeni durumu, bana onaylatmak için yeni bir tutanak imzalatmak istediler. Bu ayrıntıyı ve hatayı, polis sorgulamasında açıklamak istemedim. Çünkü, bu değişiklik bana yönelik bir komplonun olduğunu teyid eden önemli bir ayrıntı ve belge idi. Dolayısıyla, bu ayrıntıyı mahkemede açıklamayı daha uygun gördüm. Bu nedenle tutanağa, emniyetteki sorgulanmam sırasında torbadan çıkartılıp bana gösterilen “Ankara Kürt Öğrenciler Birliği Mührü, mektup, tüzük taslağı ve yabancı yayın” bana ait değildir şerhini yazmış ve imzalamıştım. Nitekim, bu ayrıntıyı mahkemede açıkladım. “Evde tutulan tutanak ile sorgulama sırasında bana imzalatırılan yeni tutanak arasındaki mühür değişikliği bizleri haklı çıkarmıştı”.

Daha da önemlisi evimde bulunduğu iddia edilen “İstanbul Kürt Öğrenciler Birliği” Mührü İstanbul DDKO merkezinde bulunmuş gibi arama tutanağına da geçmiştir. “Ankara Kürt Öğrenciler Birliği” Mührü ise, Ankara DDKO merkezinde bulunmuş gibi Ankara DDKO arama tutanağına da geçmiştir. Dolayısıyla iki Mühür üç yerde bulunmuş gibi işlem görmüştür. Öte yandan, Cemal Alemdar tarafından gönderildiği iddia edilen mektup zarfının üstünde; Bay Nezir Şemmikanlı, posta kutusu 43, Anafartalar/Ankara adresi yazılıydı. Oysa, mektubun üzerindeki posta kutusu bana ait değildi. Nitekim, Diyarbakır Askeri Mahkemesi’nin kararıyla tesbit edilen söz konusu posta kutusunun, iddianamede 321 - 21 nolu eleman olarak açıklanan, MİT Ajanı Fevzi Kılıç’a ait olduğu anlaşılmıştır. Anlaşılan DDKO’ ların

yurtdışı bağlantılarını ortaya çıkarmak üzere bu komplo ile, sanıkların çözülmesi hedeflenmiştir. Ancak, Askeri Mahkeme’de konuşma bantlarının çözümü ve delillerin mahkemeye sunulması sırasındaki sorgularda, bütün bu düzmece delillerin MİT ve Emniyet İstihbaratı tarafından düzenlenen bir komplo olduğu açığa çıkarılmıştı.

Burada ilginç bir ayrıntıya dikkat çekmek istiyorum. Evimde yapılan arama sırasında Siyasi Polis ekibi tarafından yatağımın altında bulunduğu iddia edilen mühür, mektup, tüzük taslağı ve yabancı yayının bulunuş biçimini yukarıda detayları ile açıkladım. Bu bulunuş biçimi ile, Ali Beyköylü’nün “BİR” Dergisi’nde konuya ilişkin yazdıklarında kullandığı dil ve yöntem birbirine çok benziyor”. Oysa, 40 yılı aşkındır Ali Beyköylü ile tanışıyorum. Aramızda çok önceleri başlayan arkadaşlık, dostluk ve en önemlisi DDKO yargılamalarından beri bir hukuk var. Yazdıklarını hiç bir yere, aramızdaki hukuka ve arkadaşlığa sığdıramadım.

Şunu açıkça belirtiyorum, Ali Beyköylü’nün kendisine evimde yatak altından çıkarıp gösterdiğimi iddia ettiği “Kürdistan Haritası ya da Bayrağı ile mühür ve yabancı yayın” söz konusu değildir. Evimde arama yapan polisler de aynı tür bir iddiada bulunmuşlardı ve onları da yine raddetmiştim ve yalan olduğunu belirtmiştim. Ayrıca, ister yüksek öğrenim yıllarında bekar olduğum dönemde, ister evli ve çoluk çocuk sahibi olduğum yıllarda Ali Beyköylü hiçbir gün evime gelmemiştir. Ben de onun evine gitmemişimdir. Bu da, kesinlikle maksatı aşan ve yalana, iftiraya dayalı bir söylemdir. Anlaşılan, evimde bulunduğu iddia edilen suç unsurları ile

ilgili, emniyette düzenlenen tutanaklardan esinlenerek yazılmış, uydurma bir senaryodur bu.

Devam edelim. O dönem, Türkiye genelinde uygulamaya konan Sıkıyönetim Rejimi nedeniyle DDKO Dava Dosyası, Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığına devredildi. Bu nedenle bizler de, Ankara Cezaevi'nden Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne nakledildik. "Önceden salıverilenler dahil, birçok DDKO yöneticisi, üye ve sempatizanı tutuklanarak Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne getirildiler". Ali Beyköylü de, yeni tutuklananlar içinde, Diyarbakır Askeri Cezaevine getirilmişti. Nihayet, Askeri Savcı'nın uzun süreli tahkikatından sonra, 23 Ekim 1971 tarihli iddianame tebliğ edilmişti. İddianamede, "Fevzi Kılıç'ın 321/21 nolu eleman olduğu için hedef olmadığı vurgulanmıştı". Öte yandan, hakkımda suç unsuru deliller olarak sunulan mühür, mektup, tüzük taslağı ve daktilo ile yazılı yabancı yayın ve de Fevzi Kılıç tarafından kaydedilen konuşma bantlarının çözülmüş halleri, yargılanmanın son safhalarında iddia makamı tarafından mahkemeye delil olarak sunulmuştu. Bu konuda, bana ve Ali Beyköylü'ye sorgulanmamız tamamlandıktan sonra mahkeme heyeti "sorgumuza ilave edecek bir husus olup olmadığını" sormuştu. Cevaben vermiş olduğumuz "ilave ifadelerimiz de duruşma tutanaklarında mevcuttur".

Ankara Sulh Ceza Hakimliği'nin, evimin aranması ve hakkımdaki giyabi tutuklama kararının gerekçesinde, "Nezir Şemmikanlı'nın evinde yabancı menşeli mühür, mektup, tüzük ve yayın olduğu" yazılıydı. Ben de, espiri olsun diye, bu kararı veren hakimın "suç

ortağım olduğunu" mahkemede söylemiş ve "suç duyurusunda bulunmuşum". Duruşma Hakimi Albay Hamdi Sevinç de, "nasıl olur, neden senin suç ortağın olsun?" diye sormuştu. Devam ederek, "evet suç ortağımdır. Eğer suç ortağım olmamış olsaydı, evimde bulunduğu iddia edilen böylesi materyallerin olduğunu nereden bilsin, müneccim midir? Bu durum, DDKO tüzel kişiliği ve bize karşı düzenlenen açık bir komplo olduğunu ispat etmiyor mu?" diye sormuştum. Şimdi Ali Beyköylü'ye de bazı sorular sorsam, acaba cevap verebilecek mi?

Ali Beyköylü, Fevzi Kılıç'ın ölmüş olması nedeniyle, elbise ve özel eşyalarının bana verildiğini de iddia etmiş. Böylece, son derece büyük bir yalana başvurmuş ve iftirada bulunmuştur. Bu pervasız bir tavidir aynı zamanda. Benim Fevzi Kılıç'la sadece arkadaş olduğum, ayrıca bir de yukarıda sözünü ettiğim "İstanbul Seyahati"nda yol arkadaşlığımız dışında akrabalık bağım yoktur. Dolayısıyla, ölü bir kişinin giysileri ve özel eşyaları, sadece birinci dereceden akrabalık bağı olan ailesine teslim edilir. Miras Hukuku'nun bu basit kuralını bütün hukukçular ve herkes bilir. Dolayısıyla, Fevzi Kılıç'ın eşyaları hastahane de bana teslim edilmiş, tereke yoluyla ailesine gönderilmiş ya da teslim edilmiştir, bu bir. İkincisi de, onun "MİT Ajanı kimliğini"de görmüş değilim. Fevzi Kılıç'ın kimliğini yukarıda belirtmiştim, bir kere daha belirteyim. 1971 dönemi Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı I. No'lu Askeri Mahkemesi'nde görülen DDKO Davası'nda, Askeri Savcı'nın 23 Ekim 1971 tarihli iddianamesinde Fevzi, "321

- 21 Nolu Eleman!" olarak geçiyordu. Yani, MİT Ajanı olarak tanımlanmıştı. DDKO sanıkları olarak, Fevzi'nin MİT elemanı olduğunu hep birlikte o anda öğrenmiştik. Şimdi, yıllar sonra, üstelik yazılı belge olarak tarihe geçmiş bir gerçeği Ali Beyköylü nasıl tahrif eder ve inkar edebilir? Burada kasıt yok mu?

Tekrar ediyorum, ben Düzce'deki silahlı saldırı nedeniyle, olayın sıcaklığında o gün için üzerime düşen arkadaşlık görevimi, layıkıyla yerine getirmiş olduğuma, bugün de tüm kalbimle inanıyorum. Çünkü, olay anındaki silah sesinden sonra, restoran salonunda katille kovalamaca içinde olan bendim. Ardından, hem onu, hem de Fevzi'yi Düzce Hastanesi'ne götürüp yerleştirdim, sonra katilin yakalanması için Düzce Jandarma Karakol Komutanlığı yetkilileri ile birlikte olayın gerçekleştiği mekana yine ben gittim. Dahası var, Fevzi Kılıç'ın ve Ali'nin ailelerini bilgilendiren, Abdülmelik Fırat Ağabeyi gecenin geç saatinde uyandırıp yardımını isteyen de bendim. Ayrıca, Fevzi'nin cenazesinin nakli ve gittiği yerde defin işlemlerinin yapılabilmesi için, ön hazırlık soruşturması kapsamında, Düzce Cumhuriyet Savcılığı'nda ve Ankara 3. Ağır Ceza Mahkemesi'nde "istinabe yoluyla" tanık olarak ifade veren de yine bendim.

Abdülmelik Fırat Ağabeyin kararlı desteği ve yurtsever tutumu nedeniyle, Ankara'da hükümet ayağa kaldırılmıştı. Çünkü o dönem sayın Abdülmelik Fırat, eski Demokrat Partisi (DP) Erzurum milletvekili ve Yassıada sanığı sıfatıyla, DP'nin devamı niteliğinde kurulmuş olan Adalet Partisi (AP) ve Başbakan Süleyman Demirel Hükümeti üzerinde etkin bir nüfuza sahipti.

Ayrıca, o dönem Demirel'in Bakanlar Kurulu'nda, 6 ya da 7 Kürt kökenli bakan da vardı. Anımsadığım kadarıyla, sayın Necmettin Cevheri, Rafet Sezgin, İsmail Hakkı Tekinel, Cihat Bilgehan ve İsmet Sezgin gibi isimler sayılabilir. Düzce'de uğradığımız silahlı saldırı nedeniyle, Kürt kökenli bakanlar alarmı geçirilmişti. En başta İçişleri Bakanı sayın Faruk Sükan uyku'dan uyandırılmış, Düzce'de uğradığımız silahlı saldırı nedeniyle kendisinden acilen tedbir alması istenmişti. Tabir caizse, şimdiki söylemle, İçişleri Bakanlığı'nda bir nevi "kriz masası" oluşturmuşlardı. Bizzat, İçişleri Bakanı Faruk Sükan, Bolu Valisi, Emniyet Müdürü ve Jandarma Komutanı'na, telsizle benim ve Ali Beyköylü'nün can güvenliğimizin sağlanması talimatı vermişti. Ayrıca, Ali Beyköylü'nün sağlık durumu yakın izlemeye alınmış ve Ankara'ya nakledilmesi için olağanüstü çaba gösterilmişti. Bütün bunları Ali Beyköylü bildiği halde bilmemezlikten geldiğine ne dereli? Bu yardımları ve nerede ise alarma geçişi anımsamamış ya da anımsamak istememiş olmasına şaşırdım. İnsan bu kadar mı nankör olur?

Düzce'de uğradığımız silahlı saldırının, arka planındaki olayları çözmek bakımından, önemli gördüğüm bir konuya da dikkat çekmek istiyorum. DDKO Davası nedeniyle, Diyarbakır - Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Cezaevi'nde tutuklu bulunduğu sırada, Fevzi Kılıç'ı tanıyan Urfalı avukat arkadaşlar bana; "Fevzi Kılıç'ın ailesinin, MİT Ajanı olmasını gerekçe göstererek, oğullarının Düzce Dava Dosyası'nı takip etmekten vaz geçtiklerini" söylemişlerdi.

Ali Beyköylü, "Düzce Olayı"nda yaralanmış olan nedeniyle, mağdur konumundadır. Düzce Hastanesi'nde tedavi gördüğü sırada, Düzce Jandarma Komutanlığı ile Düzce C.Savcılığı nezdinde ön hazırlık soruşturması kapsamında ifadesinin alınmış olması gerekir. Mağduriyetin nedeniyle davacı olup olmadığını da bilmiyorum! Beni ve kamuoyunu aydınlatmak bakımından bazı sorular sormam gerekiyor.

Hak ve hukukunu savunmak adına, saldırının nedenini ve komplonun amacını öğrenmek için davacı oldun mu? Davayı takip etmek üzere avukat tuttun mu? Ayrıca, Düzce Jandarma yetkililerine ve C.Savcılığına verdiği ifadelerin yanı sıra, davacı olmuş isen Ağır Ceza Mahkemesi nezdinde verdiği ifadenin muhteviyatı ile sonucunun, mahkumiyet ya da beraat ile sonuçlanmış olmasına göre, Ali Bekköylü'nün gerekçeli kararını da kamuoyuna açıklaması gerekir. Şayet davacı olmamışsa, neden davacı olmadığının gerekçelerini de açıklamalıdır. Yukarıda sözü edilen ifade metinleri ile mahkemenin gerekçeli kararını DDKO üzerine yazmış olduğun makalenin yayınlandığı *BİR* dergisi'nin yanı sıra, Kürt İnternet Siteleri'ne de asılları ya da noter tasdikli suretlerini göndermelisin. Böylece, Düzce'de vermiş olduğun ifadeler ile "*BİR*"de yayınlanmış olan makalendeki söyleminin ne kadar uyumlu olduğu açığa çıkmış olacaktır. Ayrıca, sözünü ettiğim makalede kendine verdiği "çok önemli bir kişi sıfatı"nın da, gerçekte bağdaşıp bağdaşmadığı bence somutlaşmış olacaktır.

Sonuç olarak, Fevzi Kılıç ile Mardin Lisesi'nde tanışan ve aynı sınıfta okuyan, ancak siyasi birlikteliği olmayan iki arkadaş olduğumuz doğrudur. Onun,

devlet tarafından beni izlemekle görevlendirilen, bir MİT Ajanı olduğu da gerçektir. Peki, Ali Beyköylü, Fevzi Kılıç ile liseden tanışıyor olmam, beni suçlamayı ya da kuşkulu bir kişi olduğumu söylemeni gerektiren bir gerekçe olabilir mi?

Şayet böyle düşünüyor idinse, siyasi ahlak gereği DDKO davası nedeniyle birlikte yargılandığımız Diyarbakır - Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Nolu Askeri Mahkemesi sürecinde, Ankara-İstanbul DDKO Kurucuları, Başkan ve Yönetim Kurulu Üyeleri'nin yanı sıra, diğer üye ve sanıklarının da hazır bulundukları o dönem Diyarbakır Askeri Tutuk Evi'nde bu önemli durumu neden gündeme getirip, tartışmak istemedin? Çünkü, İddia makamınca ileri sürülen yazılı belgeler ve çözülmüş konuşma bantlarının ışığında arkadaşların huzurunda ve hakemliğinde bir yargılanma jürisi oluşturulabilirdik. Dolayısıyla, bu olayın, DDKO kuruluş çalışmalarıyla ilgisinin olup olmadığı ve de kimin kuşkulu olduğu o gün ortaya çıkarılabildi. Böylece, ben de, diğerleri de ve hatta sen de, en azından birlikte ortak savunma yapmak ya da direnmek zorunda kalmazdık. "Şaibeli olan biriyle ve kuşkulu bir olayla" böylesine tarihsel bir adım atmanın ne kadar ayıp, ne kadar haksız ve ne kadar sorumsuz bir davranış olduğunu, yıllar sonra böylesine ilkel ve gereksiz gündeme taşımının adını ne koyalım Ali Beyköylü?

Zaten tarihimizin karartılmaya ve haksız yere anlamsızlaştırılmaya büyük uğraş gösterilen bir aşamada, geçmiş böylesine savunmasız bırakmanın ve seneryolar kurmanın vebalini üzerinden nasıl atacaksın Ali Beyköylü?

Bizler, o günlerde cezaevlerinde ve mahkemelerde direnir ve bilimsel olarak

Kürdistan tarihini, mücadele perspektifini gündeme taşıırken hemen her şeyi gözden geçirmiş, aramızda ilkesel olarak son derece ciddi ve önemli bir anlaşmaya varmış olarak hareket ediyorduk. Yoksa, sıradan ve el yordamı ile “pazar-da” görülelim diye uğraş vermemiştik. Bunu, o günlerin direnişini, dost düş-man herkes teslim etmiş ve ediyor da. Eğer, birkaç genç insanın o fedakar ve yiğit direnişi ve çabaları olmasaydı, sürecin üzerine kalın bir çizgi çizileceğini hep birlikte gördük. Her şeyin hakkını vermek bir namus borcudur ve esas yiğitlik de budur.

Son bir kere daha belirtiyim, Fevzi Kılıç ve Düzce Olayı’nın DDKO kuruluş çalışmalarıyla bağlantılı bir yanı yoktur. Ben bu olayı da, hatıralarımın yazılması sırasında detaylı bir şekilde gündeme getirmeyi düşünüyordum. Bu nedenle, *BİR* dergisinde yayınlanan “Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz” başlıklı makalemde gündeme getirmedim. Başkaca bir nedeni yok, bunun da bilinmesini istiyorum.

Oysa, Ali Beyköylü ile 1967 Doğu Mitingleri’nin davamı niteliğinde düzenlenen Ankara Mitingi’nde başlayan siyasi birlikteliğimiz var. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi sonucu Diyarbakır-Siirt illeri Sıkıyönetim Komutanlığı I.No’lu Askeri Mahkemesi’nde, DDKO davası yargılanma sürecinde birlikte imzaladığımız 167 sayfaflık yazılı siyasi savunmamız varsürmüştür. Yargılanma sonucunda, aynı davadan, DDKO kurucusu Ali Beyköylü, 4 yıl ağır hapis, 2 yıl sürgün cezası, Nezir Şemmikanlı ise, 8 yıl ağır hapis, 3 yıl sürgün cezası almıştık. Dolayısıyla, Kürt siyasal arenasında tanışan ve siyasal birlikteliği olan iki arkadaşlık. Gerçekten Ali

Beyköylü’yü bu son yazdıklarıyla anlamakta güçlük çekiyorum ve merak ediyorum; DDKO kurucu üyesi olup olmamam ya da kuruluş çalışmalarına katılıp katılmamam, 40 yıl sonra seni niye o kadar ilgilendiriyor? Sormazlar mı şimdi sana, bu düşünceye sahip idinse, neden Nezir Şemmikanlı ile cezaevinde aynı komünde bulundun ve aynı savunma metnine imza attın?

Dolayısıyla, yazdığın bu makale ile, yaklaşık 40 yıldır sürdürülen dava arkadaşlığımızı bitirdin ve ben de bununla ne gibi bir çıkar sağladığını gerçekten merak ediyorum! Şimdi, ben de sana, bazı şeyler söylesem bilmem hoşuna gider mi? Fevzi Kılıç’ın durumu ve kimliği mahkeme sürecinde iddianamede açıklanmıştı, dolayısıyla “Düzce gecesi”nde konumu belliydi. Sen de, onun bu kimliğini ve konumunu öğrenmiş biri olarak, 38 sene sonra makalende belirttiğin gibi bu yolculukta onunla birlikte beni izlemek, denetlemek ve tuzağa düşürmek mi istediniz? İtiraf ettiğin gibi, bazı arkadaşların isteği üzerine geziye katılıp, benim kimlerle temas kurduğumu tespit edip, Fevzi Kılıç gibi, benim hakkımda “rapor” düzenlemek ve bunu da bazı “duyarlı kesimlere” ulaştırmak mı istedin gibi, belirlemeler mi yapayım? Oysa, benim dürüst olmamın bir tecellisi olmalı; sözü edilen saldırıda ihanetin bedelini Fevzi Kılıç hayatıyla, sen ise yaralanmak suretiyle kolundan kısmi felç geçirmekle ödediniz. Dolayısıyla bu gezide bana kazdığınız kuyuya siz düştünüz. Bu ve bunlara benzer belirlemeler yaparsamı haksız mı olurum? Ancak, yavuz hırsız konumunda olduğunu belirtmek isterim.

Açık söylemek gerekirse çok ayıp

etmişsin. Nereden alırsan al, bu makalen o günleri ve gerçekleri yansıtmıyor, tersine güne uyarlanmış haksız bir suç atma ve iftiradır. Beni kuşku lu kişi tanımlaması içine yerleştirmen, bana son derce büyük bir haksızlığı dayatıyorsun. Bu nedenle süreci, üyesi ve sanığı olduğumuz DDKO'ları ve kendimizi savunmamız çok doğal karşılanmalıdır. Bunu yaparken, gerçekleri açıklarken yıllar sonra kafamızda yer etmiş şaibeleri ve kuşku ları da elbette açıklamak zorunda kalacağız. Ancak, bunu yaparken, dürüst ve vicdanlı olamamız gerekmez mi?

Şunu bilmelisin Ali Beyköylü, 40 yılı aşkındır ister örgütlü ister örgütsüz, aktif ya da pasif Kürt ve Kürdistan Ulusal Demokratik Mücadelesi içinde ve siyasette yer alan biri olarak, çok olay yaşadım ve de çok badireler atlattım. Ancak, yaşamımın hiçbir döneminde zikzak çizmedim, geri adım atmadım. Başım dik, alnım açık, beynim ve yüreğim açık, vicdanen müsterihim. Bunları sen de biliyorsun, dolayısıyla benle başka bir sorunun varsa, kamufle etmeden açıklarsan sevinirim.

Ali Beyköylü, "*Koma Azadîxwazên Kurdistan: Hodrî Meydan!*" başlığı ile yazdığı makalede, 10 Haziran 1969 tarihinde birlikte Düzce'de uğradığımız silahlı saldırı olayını, yalnız amacını ve oluş biçimini tahrif ederek, maksatı aşan bir anlatımda bulunduğuy la kalmıyor, bir şekilde beni gözetim ve denetim altında tutmak üzere "Dedektif" işlevine soyunduğ u nu da açıklıyor. 38 yıl sonra, yaralanmış bir mağdur görünümüne de sığınarak, ahlak ve vicdan duygularından uzak, "çamur at izi kalsın" mantığını şiddetle kınıyorum. Şöyle bir yoruma başvuruyorum; eğer bu söylemi ortadan kaldırmaz ve özür

dilemezse, o zaman benimle ilgili Dedektif işlevini yürüt- mesini şimdi yeni bir imajla "Siyasi Tetikçi"liğe dönüştürdüğü kanı sına varacağımı belirtiyorum.

Bütün bu nedenlerle Ali Beyköylü'den mertçe açıklama bekliyorum.

Sonuç olarak, evet Ali Beyköylü, siyaset ciddi bir iddia ve inanç işidir. Bunun vefa borcu, dürüst bir karaktere sahip olması da gerekiyor. Senin anlayacağın yalan ve iftira işi değildir. Bu bağlamda, Kürtçe bir atasözünü hatırlatmak istiyorum, "Bi havayên bêbaxt re nemeşin û havatî nekîn!

Lê min nizanîbû, ku tu bêbext î...

Mayıs 2007

nezirsemikanli@yahoo.se

nezir43@hotmail.com

Düzel tme:

Sayın Nezir Şemikanlı'nın BİR'in 5. sayısında "Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz" başlıklı yazıda kendi uyarısı üzerine yapılması gereken düzeltmeler:

"S. 77 - Son paragraftaki 'Ancak başbakanı, meclis başkanı ve...' diye devam eden cümledeki meclis başkanı yerine "Maliye Bakanı" olacaktı.

S. 78 - İlk paragrafta '10 Ekim 1963'te bağımsız senatör Osman Hayri Ürgüplü....' diye devam eden cümlede isim yanlışlığı yapılmış. Senatörün ismi Osman değil "Suat Hayri Ürgüplü" olacaktı.

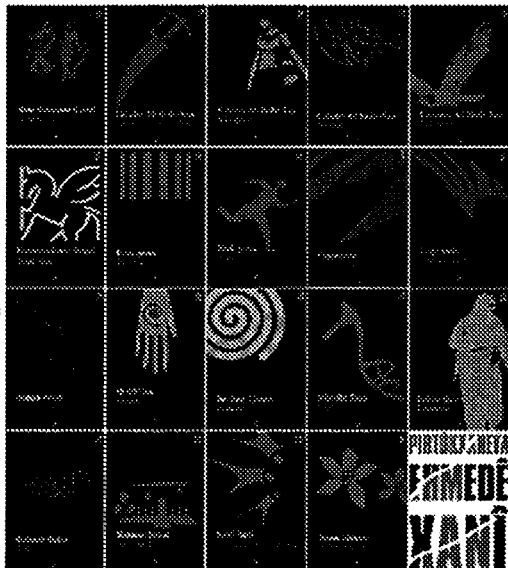
s. 80 - İkinci paragrafta '... ve TMTF da imzasını atarak, 25 Eylül 1967 günü....' diye devam eden cümledeki 'imzasını atarak' fiili yerine "desteğini alarak" ibaresinin gelmesi daha doğru olacaktı."

Bu yanlışlıklar için siz değerli okurlardan özür diler düzeltmelerim.

**Serî li Weşanxaneya Lîsê bidin û hun jî xwedî
rêzeya Pirtûkxaneya Ehmedê Xanî bibin.**

PIRTÛKXANEYA EHMEDÊ XANÎ

- > Mem û Zîn-Mela Mahmûdê Beridî
- > Memê Alan-Evdirohmî Rehmî Makarî
- > Gêzîndê Xencero Min-Celadet Allî Bedir-Xan
- > Klêuputê-Celadet Allî Bedir-Xan
- > Hêvînd-Celadet Allî Bedir-Xan
- > Eylayê Pîr-Kamîran Allî Bedir-Xan
- > Dîmdîm-Ereb Şemê
- > Hêgê-Ereb Şemê
- > Rêzayê Durê-Cegerawîn
- > Cîm û Gulperî-Cegerawîn
- > Li Qezîstaneke Amadê-Geman Sekrî
- > Gûneh-Qedîrî Can
- > Jêna Gaf-îbrohmî Ehmed
- > Gulê-Nûredîn Zozê
- > Pêşmerge-Rahîm Qazî
- > Hêlîn-Mahmûd Bokî
- > Gundîbê Dêna-Mahmûd Bokî
- > Govenda Li Ber Mîrîna-Davê Nêrê
- > Gulistan û Şer-Hesên Sîfêvî

WEŞANÊN LÎS
OFIS SANAT SOKAĞI

DICLE AP. NO:2 YENİŞEHİR / DİYARBAKIR
TEL-FAX: 0 412 228 87 76
e-mail: wesanenlis@yahoo.com
www.wesanenlis.com

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Bixwînin, Bîra xwe ya netewî dewlemend bikin...